
Tulepbergen
Kaipbergenov
Karakalpak
Kızı
Çeviren: Kayhan Yükseler
Roman
2. Basım
EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL

BASIM YAYIN

Tulepbergen Kaipbergenov

KARAKALPAK KIZI

– Roman –

Çeviren
Kayhan Yükseler

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **294**

Karakalpak Kızı – Tulepbergen Kaipbergenov
Çeviren: **Kayhan Yükseler**

Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**

Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

ISBN 978-975-6106-17-4

© Evrensel Basım Yayın **2011** - Sertifika No **11015**

Birinci Basım Nisan 2006, İkinci Basım Ağustos 2011

Baskı: Ezgi Matbaası
Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna / İstanbul
T: 0212 452 23 02 - 654 94 18 - ezgimatbaa@mynet.com - www.ezgimatbaa.net

Tulepbergen Kaipbergenov

KARAKALPAK KIZI

BİRİNCİ KİTAP

BİRİNCİ BÖLÜM

Zaripbay hışımla örtüyü çekti, çadıra girdi. Kanlı dar gözleri kinle parlıyordu.

"Seni lanet olası kadın!" diye bağırdı. "Evimi terk edecek misin, yoksa hâlâ köpek gibi sokağa atmamı mı bekliyorsun?"

Kocasıyla göz göze gelmekten korkan Sanem başını yere eğmişti, yavaş sesle;

"Acıyın bize babamız," diye yalvarmaya başladı. "O kızı getirin… Size nasıl engel olurum! Sonra yavrumla bir başıma nereye…"

Öfkeyle yumruklarını sıkan Zaripbay karısının sözünü kesti:

"Sen burada olduktan sonra eve kim gelir, şeytan!"

"Ben… ben…" Sanem titreyen kuru dudaklarını zor kımıldatıyordu. "Kızı buraya ben… ben getireceğim. Yalvarıyorum, zor durumda bırakmayın, kovmayın bizi!"

Zaripbay'ı merhamete getirmek ne kadar boş ve umutsuz bir çabaydı! Sanem, evlendikleri ilk günden beri biliyordu bunu. Ne ki ölümün her an, her dakika kol gezdiği bir yerde bile acı, insanoğluna sık sık ve düşüncesizce kurtuluş yolu aratıyor işte!

"Seninle çene çalacak zamanım yok. Tekrar soruyorum, gidecek misin? Söyle, gidecek misin buradan?" Zaripbay'ın kanı beynine çıkmıştı. Korkuyla yere büzülmüş küçük kadın şekline yaklaştı. "Demek konuşmayacaksın!"

Zaripbay'ın kıllı, nasırlı eli birden, duvara dayalı küreğe uzandı. Sanem dehşet içinde havaya kalkan küreğe bakıyordu. Üzerindeki kuru çamur küreğin hareketiyle çatlamış, küçük parçalar halinde dökülmeye başlamıştı. Sanem baktı. İşte bir parça daha kopmuştu. Şimdi kürekte ufacık bir çamur kalmıştı.

Dışarıda oynayan Cumagül, bu tuhaf, boğuk darbelerin nereden

geldiğini önce anlamadı. Arabadan atılan ağır çuvalların çıkardığı boğuk sese benziyordu ya da uzaklarda bir yerde sanki keçe dövüyorlardı.

"Öldüreceksin babamız… öldüreceksin beni… Ahh!.."

Cumagül hemen çadıra koştu. İsten kararmış boyunduruk, püskülü haşhaş çiçeği kırmızısı yeşil kadife Tübeteyka'sını* başından düşürdü.

Sanem eşikte boylu boyunca yatıyordu. Dudağının kenarından şerit halinde kan sızıyordu.

Cumagül, Sanem'in üzerine atıldı, dehşet içinde;

"Ana… Anacığım," diye bağırmaya başladı.

Titreyen eliyle annesinin yüzünü okşuyor, başını göğsüne yaslayarak gözyaşları içinde yalvarıyordu:

"Anacığım hadi aç gözlerini… hadi anacığım… Neren ağrıyor söyle!"

Zaripbay hiçbir şey olmamış gibi ayakta dikiliyordu. Sonra hiç konuşmadan dışarı çıktı.

Cumagül ipek giysisinin eteğini yırtarak annesinin yüzündeki kanı sildi ve beceriksizce başını sardı. Birden gizli bir güç onu ayağa kaldırdı ve kapıya attı. Cumagül kendini büyük çadırda buldu.

Kolay ve kocaya yakışır saygın bir işi yerine getiren Zaripbay keçenin üzerine kibirle uzanmış, seyrek sakalını sıvazlıyordu. Ayak seslerini duyunca ağır ağır döndü:

"Sen ha! Burada ne işin var?"

Cumagül'ün suskunluğu Zaripbay'ı tedirgin etmişti. Doğruldu, gözlerini kızına dikti. Cumagül'ün kinle parlayan gözleri, değişen yüzü, hırsla sıkılmış küçücük yumrukları onu şaşırtmıştı. Bir an dona kalan Zaripbay, kollarını öfkeyle sallayarak bağırmaya başladı:

"Çekil! Yıkıl karşımdan!"

Cumagül;

---

* Tübeteyka: Karakalpak, Özbek vb. halklarının geleneksel başlığı.

"Sen… sen anamı öldürdün!" dedi hırıltılı bir sesle ve birden babasının üzerine atıldı, çaresizce babasının üzerine yıkıldı. Zaripbay uzandığı yerden kızını eşiğe doğru savurdu ve ayağa kalktı:

"Defol, köpek soyu! Babana saldırmak da ne oluyor?" Biraz kendine geldikten sonra kızgınlıkla söylendi:

"Babanın karşısına başın açık nasıl çıkarsın? Bu ne rezalet!"

Zaripbay eşikte yüzükoyun yatan kızının üzerinden atlayarak çıkıp gitti.

Cumagül bir süre hareketsiz yattı, sonra ağır ağır ayağa kalktı. Yüzündeki yakıcı gözyaşlarını eliyle silerek, hıçkıra hıçkıra çadırdan çıktı.

Sanem kollarını iki yana açmış hareketsiz yatıyordu, sol bacağı doğal olmayan biçimde altına kıvrılmıştı. Cumagül annesini kaldırıp taşımayı denedi, ama yapamadı. Zayıf, on iki yaşındaki bir çocuk için hiç de kolay değildi bu.

"Ana… anacığım," diye yana yakıla ağlamaya başladı. Birden göğsünden boğuk, çocuk sesine hiç benzemeyen umutsuz, acılı, korkunç bir çığlık koptu:

"Öldü... Öldürdüler anamı!.."

Etrafa korkulu gözlerle bakan komşular, birbiri ardına avluya doluştular. Bağdaş kurdular, ağızlarını başörtüleriyle kapatarak kederle iç çektiler. Bay'a lanet okuyup Tanrının gazabını dilediler…

İtilip kakılmaya alışmış bu zavallı köle kadınlara hayat hiç gülmemişti. Çok, ama çok seyrekti mutlulukları. Tüm yaşamlarının en parlak, en mutlu anları çocukluk çağlarının hayalleriydi sadece. Ama düşlerinde bile mutlulukları bir göçebe çadırı gibi sefil, sonbahar bozkırları gibi çiçeksizdi. Şaşırmamalı: Hayal -o da canlı bir bitki… Bereketli, bakımlı bir toprakta hoş kokulu, parlak güllerle açar; susuz, külrengi kumlarda acı pelinlerle ya da dikenlerle de…

Zaripbay'ın görünmesiyle kadın uğultusu birden kesildi. Peşinden, kollarını göğsünde kavuşturan hoca dualarla girdi. Kadınlara bakmadan bir süre çadırın ortasında durdu, Sanem'e doğru yürüdü. Sarı cübbesinin eteğinden tutarak kadını yelpazelerker, bir yandan da kesik kesik, anlaşılmaz sözler mırıldanıyordu:

"Tuh, tuh!.. Yok ol kötü ruh!.. Yok ol!.."

Arkadan orta yaşlı bir kadın;

"Cinmiş, uydurduğuna bak hele!" diye söylendi. "Ne yani, sopadan mı çıktı?"

Kadının sözlerine aldırmayan hoca, çömeldi ve yeni bir kutsal ışık nöbetiyle sarsılarak, Sanem'in beyaz örtüyle kapatılan yüzünü açtı, bir yandan okuyup üflüyordu.

Cumagül, hocanın bu anlamsız hareketlerini heyecanla ve umutla izliyordu. Bir mucize bekliyordu. Ancak hocanın dişsiz ağzından esrarengiz sözlerle birlikte tütün karışımı sarı salyalar saçılmaya başlayınca, Cumagül iğrenerek yüzünü buruşturdu ve gözlerini kapadı.

Zaripbay da bir mucize bekliyordu, olacağına kesinlikle inanıyordu. Bunun karşılığını pahalıya ödeyeceğine göre tersi olamazdı! Doğrusu bu kurnaz işlem uzadıkça Zaripbay'ın yüzü daha bir asılıyor, renkten renge giriyordu. Yüzü nasıl kararmasın; şimdi bir mucize olmazsa, karısının katili olarak kan parası ödemekten asla kurtulamayacaktı.

Ve mucize gerçekleşti. Sanem'in göz kapakları açılıp kapandı. Göğsünden zor duyulur hırıltılı bir inilti çıktı.

Zaripbay derin bir nefes aldı, avuçlarını yüzünde gezdirerek;

"Allah'a şükür," dedi. "Yaşıyor mu?"

"Allah büyüktür, merhametlidir," dedi hoca.

Zaripbay;

"Bir mucize yarattınız hocam," dedi ve ardından kısa bir kahkaha attı, sonra ciddileşerek dik dik komşulara baktı. "E, size ne oluyor, gözlerinizi faltaşı gibi açmış bakarsınız? Defolun hadi!"

Sonuncu kadın çadırdan çıktığı zaman Bay hocaya döndü:

"Karımı hayata döndürdünüz hoca, sağ olun! Şimdi de boşanmam için bir şeyler yapın. Tanrı da ödüllendirir sizi, Tanrı istemezse, ben vereceğim..."

Cumagül karanlık köşeden konuşulanları dinliyordu. Babasının

sözlerini duyunca ürperdi, göğsünden çıktı çıkacak bir çığlığı zor zaptetti. Şu kısa çocukluk yıllarında kaç kez tanık olmuştu buna ve başka avullarda* geçirdiği sefahat alemlerinden eve dönen babasının annesine reva gördüğü insanlık dışı davranışlara daha kaç kez tanık olması gerekecekti! Bu anlarda annesine neler yapmazdı! Aşağılama, küfür, dayak… O dehşet görüntüler çocuk ruhuna kapkara is gibi çökmüştü. Cumagül böyle günlerde kimseye sezdirmeden evden uzaklaşır, babasının annesine yaşattığı korkunç sahnelerden yorgun düşüp, uzun ölü uykusu geline dek bozkırda dolaşırdı. "Defol, yıkıl git evimden! Boş ol!" gibi sözler hiç eksilmezdi. Ama o zamanlar babası sarhoştu, oysa şimdi ayıktı ve sakindi. İşte bu sözler bu yüzden Cumagül'ü derinden etkilemişti.

"Boş ol!"

"Hayır… hayır… yapma baba!" diye çocuksu bir saflıkla ağlamaya başladı. "Bunu yaparsan ben de… ben de annemle birlikte giderim."

"Vay, vay... beni tehdit ediyorsun ha, bak sen şuna!" diyen Zaripbay öfkeyle yere tükürdü. "Defol, senin gibi bir kıza ihtiyacım yok! Gitmek mi istiyorsun? Allah selamet versin... İkinizi de gözüm görmesin!" Zaripbay'ın yüzü asılmıştı. Bozulduğunu belli etmemek için zoraki bir kahkaha attı:

"Hah… hah… hah… nasıl da korkuttu beni!"

Hoca bir süredir tespih çekiyordu. Seyrek sakalını kaldırdı, yeniden indirdi;

"Ee, Zaripbay kardeş," dedi. "Aile meselelerine akılsızlar karışır. Sık sık kavga edersiniz, bana da boşaması düşer. Ama karıyla kocanın barışacağını biliyorum, böyle olur..."

"Kararım kesin," diye üsteledi Zaripbay. "Çoktandır kafama koymuştum. Bu olanlardan sonra bu iskeleti çıkmış beygire acırsam, bana da babamın oğlu demesinler!"

Hoca düşüncelere daldı. Tespihi parmakları arasında şakırdatıp duruyordu.

---

* Avul: Köy.

"Pekalâ," dedi. "Bu dünyada her şey Allah'ın inayetinde. Onun buyruğu böyleyse, elimizden başka bir şey gelmez. Üç kez talak getir! İki taraf da böylece selamete kavuşsun!"

Zaripbay;

"Ne üç keresi, üç yüz kez tekrarlamaya hazırım," diye oturduğu yerden bağırdı.

Cumagül bu sözün üç kez tekrarlanmasının ne anlama geldiğini biliyordu. Babası öfke krizlerine tutulduğu zamanlarda annesinin korku dolu yüzüne bu sözcüğü sürekli fırlatırdı. Bir keresinde iki kez söylemişti, ama bu bir anlam ifade etmiyordu: Şeriata göre ancak üç kez söylendiğinde koca evlilik bağından kurtuluyor, kadınsa sağ kocası önünde dul kalıyordu.

Cumagül'ün gözleri doldu. Hocanın kapağı yıpranmış Kuranı koynundan çıkarıp açışını, nasırlı parmağıyla içinden bir yeri Zaripbay'a gösterişini dehşet içinde izledi.

"İşte tut! Üç kez talak getir!"

Zaripbay sakin ve bir tören havası içinde denileni yaptıktan sonra, hoca kitabı aldı ve keçe üzerinde baygın yatan Sanem'e yaklaştı. Elini üç kez kaldırtıp indirterek kutsal kitaba dokundurttu. Sanki büyük bir iş başarmış gibi;

"Her şey yoluna girdi şimdi," dedi ve iki avucuyla yüzünü sıvazladı. "Amin!.."

***

Bütün bunlar bir çarşamba günü olup bitmişti. Bay'ın ırgatlarından biri, öküz koşulu arabayı çadırın önüne çektiğinde güneş daha batmamıştı.

Zaripbay her şeyi en küçük ayrıntısına kadar düşünmüştü. Cumagül'ün çığlıklarına, gözyaşlarına aldırmadan çam yarması gibi iki delikanlı Sanem'i yatağından kaldırdı ve arabaya taşıdı. Sonra kızı kollarından tutup arabaya bindirdiler. Delikanlıların yüzleri taş gibiydi, Sanem'le Cumagül'ü arabaya bindirirken tek kelime konuşmamışlardı.

Araba hareket ettikten sonra Cumagül; "Bizi nereye götürüyorsu-

nuz?" diye endişeyle sordu. Delikanlılar karşılık vermeyerek yollarına devam ettiler.

Araba köyün doğu tarafına yönelince Cumagül'ün korkusu daha da arttı. Orada köy mezarlığının bulunduğunu biliyordu. "Annem öldü demek! Annemi gömecekler şimdi… Anneciğim!.."

Araba derme çatma bir kulübenin önünde durdu. Geride, yakılmış otlarıyla bozkır uzanıyordu. Irgatlar aynı şekilde hiç konuşmadan Sanem'i indirdiler ve sessiz barakaya taşıdılar. Kızı da yavaşça yere bıraktılar, sonra Allahaısmarladık demeden öküzleri döndürüp gerisin geri köye yöneldiler.

"Demek böyle. Bizi sahiden kovdun mu baba? Doğru mu, bu nasıl olur baba?" Cumagül olanlara bir türlü anlam veremiyordu. Çocuk aklına sığdıramıyor, nedenini bulamıyordu. "Bütün bunlar bir rüya olmalı… gözlerimi birden açacağım… rüyasında ağlayan, uyanınca gülecek..."

Cumagül şişmiş gözlerini yumruklarıyla ovuşturdu, gözlerini genişçe açtı. Yine aynıydı görüntü. Soğuk, yabancı bir kulübedeydi. İnsana ürküntü veren eşyalar -bir kazan, güğüm ve tas… Ocağın yanındaki kerpiç bloklar henüz kurumamıştı.

Akşama doğru ayaz başladı. Annesinin donacağından korkarak hemen ocağı yaktı. Su dolu güğümü üzerine koydu. Uzun, garip gölgeler kulübenin duvarlarında dalgalanıyor, Cumagül'ü çepeçevre sarıyordu. Birden gölgelerin çığlıklar, kahkahalar attığını, gizemli, tiz sesli bir alet çaldığını görür gibi oldu. Korku içinde kendini köşeye attı, annesine sokuldu. Çevreye kuşkulu kulak kabarttı. Hayır, gördükleri bu değildi: Uzaklardan belli belirsiz, ama gittikçe artan bir uğultu geliyordu. Korkusunu yenmeye çalışarak dışarıya göz attı.

Batmakta olan güneşin rengarenk cümbüşünde, avul merkezinin tam üstünde yoğun bir toz bulutu asılmıştı. Doyra* boğuk sesleri bastırıyor, düzensiz erkek seslerinin korosu, kâh kıyıya vuran dalgalar gibi şiddetleniyor, kâh akşamın alacakaranlığında eriyip gidiyordu.

Cumagül; "Herhalde köyde toy düzenlemişler," diye düşündü. "İyi

* Doyra: Tefe benzeyen çalgı ("Daire" sözcüğünden).

ama bugün ne bayramı ki?" Düşündü durdu, ama çıkaramadı. Kulübeye dönüp ocağın yanına çöktü. Çenesini sivri dizlerine dayadı, bir süre böyle hareketsiz oturdu. Günün kabus dolu olayları tüm ayrıntılarıyla gözleri önünde canlandı. Annesinin çığlıklarına karışan o dehşet dolu anları yeniden yaşıyordu. Cumagül arada bir annesine yaklaşıyor, eğilip arkaya düşen başını usulca düzeltiyor, soğuktan donmuş ellerini örtüyordu.

Cumagül ancak sabaha karşı uyuyabildi. Şen kahkahalar, ayak tıpırtıları kesilmiş, doyra yorularak susmuş, ocaktaki alevler yumuşak kül haline gelerek sönmüştü. Birden hocanın sesiyle uyandı, nereden çıktığını anlayamamıştı. Hocanın neşesine diyecek yoktu, keyiften ve tokluktan gözleri ışıl ışıldı.

"Kızım, annen nasıl bakalım?" diye sordu.

"Bilmiyorum dede, bakın!"

Hoca, Sanem'in üzerine eğildi, elinden tuttu, nabzını yokladı:

"Kalbi atıyor. Allah yardım edecek, her şey düzelecek, annen sağlığına kavuşacak yavrum." Başını yere eğmiş Cumagül'e baktı. Yüreği sızladı, şefkatle;

"Ah kızım!" diye içini çekti. "Büyüyorsun, her şeyi anlayabilecek yaştasın artık. Dünya böyle kurulmuş kızım. Birinin sevinci, diğerinin kederiyle dengelenir. Başka türlü olamaz, yoksa dünya tekeri kırılmış bir araba gibi yan yatar, durmadan döner dururdu. Anlıyor musun?"

Cumagül, hocanın bu esrarengiz sözlerini anlamış gibi başını salladı.

"Peki bugün ne bayramı dede?"

Hoca, olayı kapatmak ister gibi üzüntülü; "Bunu öğrenmene gerek yok?" dedi ve sustu.

"Söyleyin!"

Hoca, Cumagül'e baktı, bir an duraksadıktan sonra ellerini çaresizce iki yana salladı ve üstüne basa basa;

"Düğün yavrum, baban evlendi," dedi.

"Evlendi mi?" diye haykıran Cumagül tüm bedeniyle titremeye başladı. "Bu… bu gerçek değil, olamaz… yalan söylüyorsunuz!"

Hoca öğüt verir gibi;

"Büyüklerinle böyle konuşmak çok ayıp kızım!" dedi. "Yeni gelin şimdi evinizde olacak. Bayağı genç, senden de biraz büyük."

Cumagül'ün yüzü kül gibi olmuştu. Sanem'in konuşmaları duyacağından korkarak endişeyle fırladı. Korkusu boşunaydı, annesi bilinçsizce yatıyordu. Bembeyaz kansız yüzünde yaşam belirtisi görmek hayli güçtü.

Hoca hastanın başucuna döndü. Havada elleriyle garip şekiller çizmeye, kulağına bir şeyler fısıldamaya başladı. Sanem'in üzerindeki yorgandan bir parça pamuk çekip çıkardı. Güğümdeki suyla ıslatıp dudaklarına bastırdı. Sanem'in dudakları kımıldar gibi oldu. Birden gözleri açıldı, ama yeniden kendini kaybetti.

"Gördün mü kızım? Kendine gelene kadar böyle yapacaksın. Babaya kin beslemek, büyük günah kızım. Herkes günah işler."

Cumagül aynı düşüncede olmadığını gösterir gibi başını olumsuzca salladı.

"Allah, siz kadınlara erkeğin ruhunu anlamayı bahşetmemiş. Ömrünün sonuna kadar bunu aklından çıkarma! Oysa baban iyi, hatta çok iyi bir insan… Beni buraya o gönderdi. Annenin başına bir felaket gelmesinden çok korkuyordu, anlıyor musun? Bu yüzden geldim. Üstelik düğün telaşında bile bütün gün ağa takılan balık gibi çırpınıp durdu.

Cumagül;

"Ölseydi keşke!" diye bağırdı. Yüzünü avuçlarına alarak hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

"Böyle konuşma kızım! Bu dünya çok farklıdır. Zaripcan bin kez kötü de olsa, yine de senin baban, öyle değil mi? Allah göstermesin ya annen ölürse, nereye gidersin, ne yaparsın o zaman. Kim bakar sana, kol kanat gerer? Tabii ki öz baban kızım."

"Annem ölmeyecek!"

Hoca ellerini gökyüzüne kaldırdı;

"Allah kullarının isteklerini yerine getirir," dedi. Gözlerini döndürdü, başka da bir şey söylemeden barakadan ayrıldı.

***

Düğün ziyafeti tam iki gün sürdü. Rüzgârın getirdiği kızarmış baharatlı etlerin, kavrulmuş soğanların, fırından taze çıkmış samsaların hoş kokuları çadırların, kulübelerin üzerini sardı. Zaripbay'ın düğünü uzun süre hatırlanmalıydı. Nihayet toyların en coşkulu, en sürükleyici anı gelmişti işte. Kuyrukları düğümlü atlar toynaklarıyla yeri dövüyor, kulaklarını bükerek şaha kalkıyorlardı. Yaman biniciler naralar atıyor, atları kamçı darbeleriyle coşturuyorlardı. Atlar şaha kalkıyor, yerinde duramıyor, sağa sola çifteler atıyordu.

Heyecan gittikçe artmıştı. Gürültülü kalabalık çember altına alınmış alana yükleniyor, sabırsızca yarışın bir an önce başlamasını bekliyordu. Böylesine heyecanlı görüntüler her düğünde olmazdı. Keçi derisiyle konukları eğlendirme ayrıcalığı Zaripbay gibi kişilere mahsustu.

Cumagül arada bir annesini çadırda bırakıp dışarı çıkıyor, bu azgın kalabalığın naralarını, ayak vuruşlarını, gürültülerini dinliyordu. Böyle anlarda çocuksu merakına engel olamıyor, uzaktan da olsa, koşuşan kalabalığı, paramparça olmuş nesneyi birbirinden koparmaya çalışan usta binicileri seyretmeyi çok istiyordu. Ama aklına annesi gelince bu isteği sönüyor, hemen kulübeye dönüyordu.

Artık yalnız değillerdi. Dünden beri ikişerli, üçerli ve toplu halde komşuları gelmeye başlamıştı. Kimi duvarın kenarında suskun ayakta dikiliyor, sonra ahlar vahlar ederek ayrılıyordu. Kimileri de kulübeye iyice yerleşiyor, saatlerce oturarak kendi aralarında alçak sesle konuşuyorlardı.

Başı örtülü, saçları ağırmış buruşuk yüzlü bir kadın;

"Boğazına kaynar sular boşalsın, e mi!" dedi, öfkesi burnundaydı. "Kadını öldüresiye dövmek, çocuğu yetim bırakmak da ne demek! Alçak herif!"

"Onun suçu yok, her şeye o anaç tavuk sebep oldu," diye söze girdi o zamana kadar hiç ağzını açmayan değirmi yüzlü bir kadın. "Allah belasını verir inşallah, başkasının ocağını yıktı…"

Başı sürekli titreyen yaşlı bir kadın;

"Ee, sus bakalım geveze kadın!" dedi. "Zavallı kızın suçu ne? Gücü, iktidarı olan insan her şeyi yapabilir. Sizler gönül rızasıyla mı kocaya vardınız? Ne diye didişip duruyoruz. Kaderimiz böyle."

Kadınların konuşmalarından uzun zamandır birbirleriyle görüşmediklerini düşünmek mümkündü. Yaşadıklarını, çektiklerini birbirlerine anlatma fırsatı bulmuşlardı şimdi. Keçeye bağdaş kurup oturuyorlar, hiç acele etmeden tek kaseden sırayla çay içiyorlardı. Sanem'e arada bir göz atıyor, içlerini çekip, kum hışırtısı gibi tekdüze, deve bakışı gibi can sıkıcı konuşmalarına dönüyorlardı.

Çaylarını bitirdikten sonra ahlar, vahlar arasında yerlerinden kalktılar. En yaşlıları;

"Adımlarınız yavaş olsun," diye onları uyardı.

Birbirlerine;

"Adımlarınız yavaş olsun," diyerek dışarı çıktılar.

Cumagül konuşmalara ne dikkat kesilmiş, ne de gizli fısıltılardan bir anlam çıkarmaya uğraşmıştı. Hiç tanımadığı yabancı kimselerin sürekli gelip gitmelerinden rahatsız olmuştu. Ne var ki hepsi ayrıldıktan sonra o dayanılmaz acısıyla yeniden baş başa kalmıştı.

Akşama doğru Sanem'in durumu daha da kötüleşti. Çırpınıyor, kesik kesik soluyordu. Cumagül'ün üzerine eğildiğini görünce bir şeyler söylemeye çalıştı. Ama göğsünden boğuk bir iniltiden başka bir şey çıkmadı.

Cumagül dehşete kapılmıştı, dışarı koştu, çaresiz bir sesle bağırmaya başladı:

"Yardım edin... Buraya... İnsanlar…"

Ansızın karşısına bir atlı çıkıverdi.

"Hey, avaz avaz ne bağırıyorsun?" diye çıkıştı.

Cumagül;

"Dayı, bu sen misin?" diye hemen kollarına atıldı. Dayısının ortaya çıkışıyla tüm felaketler sanki bitecek, hayat eski sakin mecrasına yeniden girecekti.

Sanem başını kaldırdı, içeri gireni tanımıştı. Yüzünde acılı, suçlu bir gülümseyiş vardı. Yüz hatları acıdan değişmişti. Dudaklarını güçlükle kıpırdattı, Cumagül de duymuştu.

"Niyaz!.."

Konuk papağını çıkarıp Sanem'e yaklaştı. Bir süre ölü gibi solgun yüzüne baktı.

Cumagül ocağı yaktı, su getirdi. Güğümü ocağın üstüne koydu.

Niyaz suskunluğunu koruyordu. Yüzü asılmıştı, nihayet dişlerini sıkarak sordu:

"Annene ne oldu?"

"Babam… Babam dövdü. Bizi evden kovdu… Öcümüzü almalısın dayı."

Niyaz karşılık vermedi. Başını önüne eğerek sıkıntılı düşüncelere daldı.

Cumagül ateş gibi parlayan gözlerle onu izliyordu. Evet, dayısı hemen bir çaresini bulacak ve milletin gözü önünde Zaripbay'ı cezalandıracağını, rezil rüsva edeceğini söyleyecekti, annesi de yataktan kalkıp kızına yaklaşacak, her zamanki alışıldık tavrıyla şefkatle başını okşayacaktı. Sanem de heyecanlı ve gergin, kardeşinden bir şeyler bekliyordu. Bu, bakışlarından, başını sağa sola çevirişinden ve titreyen dudaklarından okunuyordu.

Niyaz çay içmek istemedi. Niyetini belli etmeden Sanem'in önünde dizleri üzerine çöktü, bileğinden tutup nabzını yokladı, sonra sezdirmeden Cumagül'e göz kırpıp dışarı çıktı. Yeğeni de onu izledi. Niyaz sessizce;

"Artık kocaman bir kız oldun," dedi. Sanem'in duymayacağına emin olduktan sonra devam etti: "Yetişkin bir kız gibi seninle açık konuşacağım."

Cumagül, peki der gibi başını salladı, ama bu konuşma biçimi içini ürpertmişti, yüreğinin sıkıştığını hissetti. Korkunç bir darbeye hazır bekliyordu. Ve darbe de sonunda geldi.

"Senden saklamak istemem, kendin görüyorsun… Annenin

durumu çok kötü…" Niyaz dikkatle yeğenine baktı. Ne demek istediğini anlıyor muydu? Cumagül suskun dinliyordu. Daha açık ve kesin konuşmalıydı:

"Umudumuz yok... Annen, sevgili kardeşim bizleri terk edecek gibi, ölüm yakınında kol geziyor!.."

"Hayır, hayır... Annem ölmeyecek!" diye dehşet içinde bağırdı. "O yaşayacak!"

Niyaz;

"Sessiz ol! Niçin bağırıyorsun?" dedi. Yeğeninin elinden tuttu. "Meseleyi bağırmakla halledemezsin. Korkma, yetim bırakmam seni. Evimde otururbut. Sana öz kızım gibi bakarım."

Dayısının ellerine yapışmış sessizce hıçkırıyordu.

"O lanet olası Bay'dan babandan, ah… öyle bir öç alacağım ki göreceksin! Bunu istiyorsun değil mi? Senin için, hepimiz için, annene yaptığı kötülükler için cezasını çekecek."

Cumagül;

"Evet, evet, dayıcığım," dedi küçücük yumruklarını sıkarak. "Öcümüzü alın!"

"Bana güven! Niyaz aptal değil! Her şeyi iyice düşündüm. Dinle, annenin günleri sayılı. Niçin ıstıraplar çeksin? Yüzüne yastığı kapatalım ve o zaman..."

Cumagül birden irkildi, dehşetle geri çekildi. Sözlerinden bir şey anlamayarak dayısının yüzüne baktı. Niyaz heyecanla onu ikna etmeye çalışıyordu:

"Zaripbay'ı anneni döverek öldürdü diye suçlayacağız. Anlıyor musun kızım? Bunun karşılığı olarak ondan kan parası alacağız; hayvan, buğday, çeşitli ev eşyaları, kap-kaçak... Anlıyorsun beni değil mi? Bu, kan davası olacak!"

"Anamı öldürmek!" Gözlerini kocaman açmış dehşet içinde dayısına bakıyordu.

"Nasıl olsa ölecek, sadece acısını dindireceğiz. Annenin ne kadar kötü olduğunu, ne acılar çektiğini görmüyor musun?"

Cumagül;

"Defol… Defol..." diye haykırdı, sanki kendi sesi değildi. Elleriyle Niyaz'ı itti.

"Pekala gidiyorum, ama şunu aklından çıkarma, Zaripbay'dan başka türlü öç alınmaz." Elinden tutup yeğenini yatıştırmaya çalıştı.

Dayısının güçlü ellerinden kendini zor kurtardı ve kulübeye koştu. Arkasından var gücüyle bağırıyordu:

"Canavar… İğrenç canavar..."

Niyaz bir süre sonra başı önde kulübeye sokuldu. Ocağın yanına kıvrıldı. Göstermelik bir üzüntüyle içini çekti. Kuru gözlerini cübbesinin koluyla sildi. Bir ara Sanem'e yaklaşmayı denediyse de Cumagül ayağa fırlayıp yolunu kesti. Yeğeninin kesin tavrı, düşmanca bakışları karşısında gerileyip yerine oturmak zorunda kaldı.

"Kızım ben, iyilik olsun diye…"

"Yaklaşmayın, yoksa bağırırım!"

Yeğeniyle konuşmanın bir işe yaramayacağını anlayınca, bu aptal kızın ortalığı velveleye vermesinden çekinerek ellerini umutsuzca havada salladı ve veda bile etmeden çıkıp gitti.

***

Sanem, tam üç ay ölümle yaşam arasında gidip geldi. Zaman zaman iyileşiyor, başını kaldırabiliyordu. İşte bu anlarda Cumagül'ün kalbi sevinçle dolup taşıyordu. Ama yeniden bilincini yitirip sayıklamaya, inlemeye başladığında, annesiyle birlikte acılara gömülüyordu.

Köylülerin sıcacık yürekleri, duygu dolu endişeleri olmasaydı, çektikleri acılar nasıl sona ererdi, bunu bir tek Allah bilir! Üç ay boyunca her gün gelerek Sanem'in başucundan ayrılmadılar. Sessizce önüne yemek koydular. Çay kaynattılar. Elbiselerini, çamaşırlarını yıkadılar. Cumagül'le hastaya bakar gibi ilgilendiler, temizlediler, yıkadılar. Zavallı kıza, genelde birbiriyle çelişen bir yığın bilgiççe öğüt verip durdular.

Niyaz parlak bir ay gibi ara sıra ortaya çıkıyor, onlara alışılmadık biçimde şefkatli ve iyi davranıyordu. Kardeşiyle öyle içten konuşuyor-

du ki, o korkunç konuşmayı yapan sanki dayısı değildi, duydukları da bir karabasandı. Niyazi'nin malûm ziyaretlerinden birini yaptığı bir gün, Cumagül dayanamadı ve bütün çocuk saflığıyla dayısıyla arasında geçen konuşmayı annesine anlattı. Sanem kızını dikkatle dinledikten sonra şefkatle başını okşadı ve yatıştırıcı bir sesle;

"Onu anlamamışsın kızım," dedi. "Zaripbay'dan sadece öç almak istemiş..."

***

O yıl sonbahar dondurucu soğuk geceleri ve yağmurlarıyla erken geldi. Pek çok ekin daha olgunlaşmadan tarlalarda kaldı. Ekim soğuklarıyla birlikte yoksul çadırların içine kıtlık ve açlık da süzülmüştü.

Sisli, kül rengi bir şafakla uyanan Cumagül doğruca annesinin yattığı keçeye yöneldi. Ama Sanem ne keçede, ne de ocağın başındaydı. Deli gibi dışarı fırladı, annesini uzaktan gördü. Sanem bir kucak dolusu uzun kamışı ardından sürükleye sürükleye ırmaktan dönüyordu.

O gün anne kız gün kararıncaya dek çalıştı. Akşama doğru çadırın dışı iki sıra kamışla çevrilmişti bile. Artık yaman kışı karşılamaya hazırdılar. Şimdi sıra yiyecek bulmaya gelmişti, ama bu hayli zordu...

Sanem iyileşip dışarı çıkmaya başladığından beri komşuları yemek getirmeyi kesmişlerdi. İki yakaları bir araya gelemeyen bu yoksullardan daha ne boekleyebilirlerdi ki! Açlık kara bir bulut gibi köye çökmüştü. Dondurucu soğukla birlikte açlık da çadırların, kulübelerin içini doldurmuştu. Yürekleri soğutmuş, açlık köylü midelerini perişan etmişti.

Sanem ilk zamanlar Zaripbay'ın seyrek de olsa gelenek gereği kızını ziyaret edeceğini, ona yardım edeceğini ummuştu. Ne gezer! Açlıkla, perişanlıkla dolu dayanılmaz günler geçip gittikçe umudu büsbütün azalıyordu. Zaripbay'a sadaka dilenmeye gitmedi yine de. Bunun aşağılanmalara, hakaretlere neden olacağını gayet iyi biliyordu. İçini kemiren, dayanılmaz acısı bile o kin dolu eşikten geçmeye onu zorlayamazdı.

Uykusuz uzun gecelerde gözlerinin önünde hep aynı görüntü canlanıyordu: Yardım için kapısını çaldığında, Zaripbay aşağılar gibi tepeden tırnağa onu süzüyor, seyrek dişleri arasından öfkeyle haykırıyordu:

"Bu yardım da nereden çıktı? Hiçbir şey vermek zorunda değilim… hiçbir şey... Git akrabalarına danış! Senin için gereken ödemeyi onlara yaptım, fazlasını bile hah... hah... ha..."

Hayır Zaripbay'a gitmeyecekti. Her zorluğa dayanacak, katlanacaktı. Ya Cumagül? O ne olacaktı? Gün be gün eriyip gidiyordu, bir deri bir kemik kalmıştı. Ah, onurunu zedelemeden, alçalmadan yaşamanın bedeli ne kadar ağır!

Sabahlara kadar gözünü kırpmadan bu açlık belasından kurtulmanın çarelerini arıyordu. Ah, erkek olsaydı! "Hive* yolu neredesin?" der, sıkıca çarşafına sarınarak iş aramaya giderdi. Dedesiyle babası yaşıyordu ya! Zorlu, ama namuslu yoldan gitmeyen ağabeyi Niyaz oldu. Başka bir yol seçmişti kendine: Kız kardeşini zengin Bay'a satmış, bir miktar manat'a** ve küçükbaş hayvana Sanem'i değiş tokuş etmişti… Eh, hiç de kötü olmayan bir anlaşma yapmış, çift çubuk sahibi olup ardından evlenmişti. Kuşkusuz şimdi Sanem'e ihtiyacı yoktu. Belki de haksızdı, yanılıyor olmasın? Yüreğinin derinlerinde akrabalık duyguları henüz sönmemiş olabilir de…

Bir süre tereddüt geçirdikten sonra, başka bir çıkış yolu da kalmayınca Niyaz'ın uğradığı bir gün tüm sıkıntılarını kardeşine anlattı.

Niyaz sabırla dinledikten sonra, içini çekerek;

"Evet, canım kardeşim," dedi. "Sıkıntılı günler asıl şimdi başlıyor. Dardasın biliyorum, ama bizim de senden bir farkımız yok… Ekmekten çaya kadar biz de zor geçiniyoruz. Tanrının verdiği bahara kadar ancak yeter. İkiniz boş boğaz sayılırsınız… Anlatabiliyor muyum? Kardeşi kocasıyla geçinemedi, baba evine döndü gibi bir utanç da ayrıca omuzlarıma yüklenecek… Bunu düşünmem gerek değil mi! İnsanlar ne der sonra?"

Bu görüşmeden sonra, Niyaz bir daha görünmedi. Böylece son umutları da eriyip gitmişti.

---

* Hive: Orta Asya'da bir kent.

** Manat: Para birimi.

Sanem geceyi ağlayarak geçirdikten sonra sabah durumu kızına açtı:

"Yardım ve ilgi göreceğimiz hiçbir yer kalmadı Cumagül. Kendi başımıza kaldık."

Cumagül yün şalına sarındı ve evden ayrıldı, bütün gün görünmedi.

Sanem de gününü köyde iş aramakla geçirdi. Ne kadar zor olursa olsun her tür işi yapmaya hazırdı. Ama bu köyde ona Zaripbay'dan başka kim iş verirdi? Yine de gitmeyecekti.

Akşama doğru yorgun ve bezgin kulübeye döndü. Yemek yemeden, çay bile içmeden suskun yatağa attı kendini. Sağa sola dönerek bütün gece hıçkırdı. Düştükleri çıkmazdan nasıl kurtulacaklarını düşüne düşüne sabahı etti.

Ertesi gün zamanını köyün dışında geçirdi: Kırağı düşmüş toprağın içinde iki büklüm, yenebilecek bir yeşillik aradı durdu. İyi de, bu zamanda bozkırda ne bulabilirsin? Toprak kum ve karla kaplıydı. Sinir otu bile bulunmazdı ama açlıktan ve boğazına kadar dayanan mide bulantısından gözleri hiçbir şey görmüyordu.

Birden derin bir umutsuzluğa kapıldı. Delici rüzgârın uğultulu sesinde ölüm pis pis gülerek kulaklarına bir boru üflüyordu sanki... Gözlerini örtüyor, uyuşmuş parmaklarını yakıyordu. Ölüm kâh önündeki kar yığınını savurarak, kâh yırtık pırtık elbisesinin eteğinden yapışarak Sanem'le adeta oyun oynuyordu. Ölümün bu korkunç uluması, caka atması boşunaydı. Sanem artık korkmuyordu. Gelsin söndürsün ruhundaki yaşam ateşini… Böyle yaşamaktansa, ölmek daha iyiydi.

Kısa bir an çileyle dolu mutsuz hayatını düşündü: Sevgisiz evliliği, Bay'ın evinde uğradığı hakaretler, itilip kakılmalar... Yalnızca bedeninde değil, ruhunda da derin izler bırakan dayaklar… Kızının doğuşu… kızı, canından çok sevdiği biricik kızı Cumagül... Peki, annesi öldükten sonra ona ne olacaktı? Kim yetiştirip büyütecek, insan içine çıkaracaktı? Hangi el okşayacak, bu soğuk ve acımasız dünyada ısıtacaktı onu... Hayır, ölemezdi, buna hakkı yoktu!

Mücadele etmesi, çıkış yolu bulması gerekiyordu, kurtulmalıydı... evet, kurtulmalıydı...

Ve yine düşsüz, uykusuz geceler, umutsuzluk ve çaresizlik... Bu zifiri karanlığın içinde birden kafasında kurtarıcı bir düşünce çakıverdi... Dilenmek... Evet, gururunu bir kenara bırakıp dilenmek... Gurur bu zamana kadar karın mı doyurmuştu? Bu faydasız gurur düşkünlüğünü boğup el kapılarında dilenmek…

Cumagül'le beraber paçavralar içinde soğuktan tir tir titreyerek el kapılarında dilenmelerini canlandırdı gözünde. Ne büyük utanç ve şerefsizlikti! Sanem ürpererek bu korkunç görüntüyü kovmaya çalıştı.

Zaman geçip gidiyordu, ama merhametli Tanrı ona bir kurtuluş yolu göstermiyordu. Dilenmeyi ikinci kez aklına getirdiğinde artık aşağılayıcı ve imkansız görünmüyordu. Herhalde, günde birkaç kez kulübe eşiklerinde dikilerek yanık yanık dilenenleri görünce biraz yumuşar gibi olmuştu.

Gecenin geç vaktinde Sanem iki torba çıkardı, boynuna geçirdi. Önce kendinde sonra Cumagül'ün üzerinde denedi. Torba, Cumagül'ün üzerinde, atın boynuna asılan boş bir çuval gibi duruyordu. Sanem kızına baktı. Acıyla ellerini birbirine vurdu ve çılgın gibi torbaya saldırdı. Parçalıyor, yerlere fırlatıyor, birikmiş tüm acısını, kırgınlığını, öfkesini bu çuval parçasından çıkarmak istiyordu. Sonra tüm bedenini bir titreme aldı. Zayıf, kuru parmakları gerildi. Yüreğini demir bir mengene sıkıyordu sanki. Bu gerginliğe daha fazla dayanamayıp yüzükoyun yatağa devrildi, sarsıla sarsıla ağlamaya başladı.

Cumagül bu ani nöbetin nedenini pek anlayamasa da, ağlamaklı bir sesle;

"Ağlama ana... ağlama!" diye annesini teselli etmeye çalışıyordu.

Sanem su içti, biraz yatışmıştı. Hiç konuşmadan, hareketsiz yatıyordu.

Sabah Cumagül uyandığında, sönmüş ocağın yanında oturan annesinin aceleyle bir şeyler diktiğini gördü.

"Kalk kızım, bugün çok işimiz var," dedi. Bir yandan Cumagül'ün karışmış saçlarını okşuyordu.

"Anne bir yere mi gidiyoruz?" dedi. Sevinmişti.

"Evet, gidiyoruz... çok uzaklara gidiyoruz kızım, buradan göremeyeceğin kadar uzaklara..."

"Peki nereye?"

Sanem dikkatle torbayı inceledi. Titreyen elleriyle torbayı alıp Cumagül'ün omzuna astı. Düzgün bir sesle;

"Halk arasında bir söz vardır kızım," dedi. "Kırk kapıdan sonra dilenci utanma nedir bilmez."

Onları dışarıda şiddetli bir tipi karşıladı. Yüzlerini bıçak gibi kesiyor, gözlerinden yaşlar akıtıyordu. Kar, yamalar içindeki yıpranmış giysilerinden içlerine işliyordu. Birkaç adım attıktan sonra kararsızlık içinde durdular. Hangi yöne gideceklerdi? Onları esenliğe götürecek yol hangisiydi? Sanem, doğduğu büyüdüğü köyünde dilenemeyeceğini biliyordu; bir o yana, bir bu yana baktı. Ekmeğin, aşın bol olduğu cömert taraf hangisiydi? Kardan göz gözü görmeyen bu karanlık gök kubbenin altında böyle bir yer var mıydı?

Rüzgârın şiddeti seçimlerine yardımcı oldu. Sanem'i doğuya yönelmeye zorladı. Kadın da uysalca buna boyun eğdi. Sanem bir koluyla Cumagül'ün omzuna sarılmıştı, diğer elinde uzun bir sopa vardı. Kurulu tuzaklardan sakınmak için sopayı sürekli kara batırıp çıkarıyordu. Yol mu değil mi belirsiz bir yerden ağır ağır yürüyorlardı. Sanem'in başörtüsünün ucu bostan korkuluğu gibi rüzgârda dalgalanıyordu.

Kulübeleri ve çadırları karla kaplı köy gerilerde kalmıştı. Önlerinde uçsuz bucaksız, çıplak, cansız bozkır uzanıyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

Azgın ve hırçındır Erkinderya. Kararsız, dik başlı karakterini anası Amuderya'dan almıştır. Günü gününe uymaz, bugün durgun ve uysaldır ya, yarın bakmışsın kıyıları yırtıp büyük çabayla yetiştirilmiş meyve ağaçlarını, yaşlı turangilleri* kökleriyle beraber almış götürüyor. Yatağından sıkılarak kabarıp taştığı olur ki kodunsa bul yerinde durmazı... Eski yatağından uzaklarda bir yerde sakin sakin akıyordur.

Köylülerin bu hırçın ırmaktan çektikleri saymakla, anlatmakla bitmez. Yine de farklı tepkiler gösterir köylü. Kimi Erkinderya'ya dualar eder, kimi lanetler okur...

Tanrıya şükür bu yıl uslu uslu aktı durdu. Çevreye pek zararı dokunmadı. Baharın daha ilk günlerinde, solgun güneş yüzünü gösterir göstermez, köylüler bağrışmaya, sevinç naraları atmaya başlamışlardı… Ürün bol olacaktı bu yıl, işte bozkırdaki kar... Bol su olacak demektir. Ama Erkinderya'nın su seviyesi yükselmemişti. Belki de geçen yıla göre daha düşüktü. Olsun, şimdilik doğada her şey yolunda gidiyordu: Ağaçlar yeşermiş, cangıllar tomurcuklanmıştı. Irmak deltasında sık kugalar** boy atmıştı. Ormanı kuş cıvıltıları doldurmuştu. Erkinderya'nın batı kıyılarında Porlıtay kireç yatakları güneşin altında ayna gibi parlıyordu.

Bahar meyve yetiştiricilerine birçok yeni uğraşılar getirmişti. Günün başladığını horozlardan önce yaman çobanların "Hey... hey..." naraları haber veriyordu.

Erkinderya'nın kıyısında yuvarlak yüzlü, kıvrak incecik belli bir kız duruyordu. Uzun bir sopayı bir çoban gibi dirseklerinden geçirerek sırtına dayamıştı... Üzerinde keten kuşaklı eski bir cepken, başın-

---

* Turangil: Orta Asya'da yetişen bir ağaç cinsi.

** Kuga: Bataklıkta yetişen uçları sivri kamış.

da da kırmızı bir kalpak vardı. Rüzgâr uzun örgülü saçlarıyla oynuyor, kaput bezi cepkeninin eteğini uçuruyordu.

Evet, tanınmayacak derecede değişmişti Cumagül. Kapkara, çekik vahşi gözleri, gür kaşları, dolgun kırmızı dudaklarıyla artık genç bir kızdı.

Annesiyle beraber dört yıldır Erkinderya kıyısında Uygurlar arasında yaşıyordu. Sanem burada, Bay'ın evinde hizmetçi olarak iş bulmuştu. Sabahtan akşama kadar durmaksızın çalışıyordu. İşi zordu, ama hiç değilse dilenmekten iyiydi. Cumagül de serpilmiş, kocaman bir kız olmuştu. Bugün Kutımbay'ın karısı hayvanları gütmeye onu göndermişti.

Cumagül güneşin tatlı sıcaklığıyla kendinden geçmiş, canlı bozkırın gamsız, sıkıntısız dünyasını seyre dalmıştı. Köyden epeyce uzağa götürdüğü sığırlar sağa sola dağılmıştı. Cumagül su aradıklarını düşünerek, karpuz çizgili iri bir sığırı ırmağa doğru döndürdü, diğerleri uysal onu izledi.

Hayvanlar ırmağı görünce hemen suya girdi. Tuhaf sesler çıkara çıkara su içiyorlardı. Suyun büyüsüne kapılmış sürü, kıyı boyunca uzanan sık kuga sazlıklarına yöneldi.

Cumagül;

"Ey akılsız yaratıklar! Kendinize bela mı arıyorsunuz!" diye arkalarından bağırdı. Sopasıyla dürterek peşlerinden koşmaya başladı. "Hey... Hey... Boğulacaksınız... Burası derin..."

Bir an ne yapacağını şaşırdı, söylenmeye başladı:

"Bu hayvanlarla ne diye konuşuyorum ki? Hemen bir şeyler yapmalıyım... Bu akılsız yaratıklar başıma bela olacak. Eğer biri boğulacak olursa vay benim halime!"

Koşarak yerden kaptığı kuru çamurları peşlerinden fırlatıyor, "Hey... hey... dursanıza," diye avazı çıktığı kadar bağırıyordu. Sürü, çobanın toyluğunu içgüdüleriyle sezmiş gibi aldırmadan yoluna devam ediyordu. Cumagül'ün güvendiği sığır hepsinden yaman çıkmıştı. Cumagül'e inat böğüre böğüre karşı kıyıya yüzmeye çalışıyordu. Kuşkusuz tüm sürü onu izleyecekti şimdi.

Korkudan yüreği ağzına geldi. Tereddüt etmeden hemen elbisesini çıkarıp soğuk suya girdi ve kaçakların peşine düştü. Bu oyun hayvanların hoşuna gitmişti. Başlarını kaldırıp burunlarından soluyor, Cumagül'ün etrafında garip figürler çiziyorlardı, kıyıya dönmeye hiç de niyetli görünmüyorlardı. Nihayet güç bela hayvanları sudan çıkarmayı başardı, ama kıyıya ayak bastığı zaman dişleri birbirine vurmaya, sıtmalı gibi tir tir titremeye başladı.

Dağılan sürünün peşinde koşmaktan yorgun düşen Cumagül, kıyıda biraz ısınınca şiddetli bir açlık duydu. Bütün gününü hayvanlarla uğraşarak geçirmiş, evden getirdiği bazlamayı yemeğe fırsat bulamamıştı. Suya girdiğinde bazlama çoktan dağılıp yenmeyecek duruma gelmişti. Ama hiçbir şey açlığını bastırmaya engel olamazdı. Bazlamayı iştahla ağzına götürdü.

Bu sırada hüzünlü bir ses duydu. Biri şarkı söylüyordu. Yemeği bıraktı. Sesin geldiği tarafa dönerek kulak kabarttı.

Özgür değilim,

Görünmez gözlerimdeki yaşlardan

Ne günün, ne ayın

Ne yıldızların şavkı...

Ah o şafağı mı bekleyeceğim hep?

Görkemli güçlü ışıklarıyla

Yurdumun insanlarını mutluluğa boğan...

Kıyı tümseğini aşınca, türkü meraklısına doğru atıldı:

"Bibigül! Seni hemen tanıdım. Buralarda ne işin var?"

Uygur avuluna yerleştikleri daha ilk günden, komşunun yaşıtı olan kızı Bibigül'le yakın arkadaş olmuşlardı. Kalplerinin saf, gizli sırlarını birbirlerine açmışlar, birlikte oynamışlar, çok az tartışmışlardı. Görünüşlerinde, tavırlarında, alışkanlıklarında o kadar çok ortak yan vardı ki, köylüler gülüşerek peşlerinden ikizler diye sesleniyorlardı.

Bibigül ipini ve baltasını bir kenara fırlattı, kederle içini çekti;

"Bir dert var ki başımda," dedi. "Beni ta buralara sürükledi."

"Ne derdi?" dedi Cumagül dikkat kesilerek.

"Ah kardeşim, hiç sorma! Dün akşamdan beri kendimde değilim..." Birden Cumagül'ün sırılsıklam olduğunu görünce durdu.

"Bu ne hal!" dedi kızgın. "Niçin suya girdin?"

Cumagül utanarak gülümsedi.

"Bu canavarların peşinde koşturmaktan sudan çıkmış balığa döndüm."*

Cumagül'ü alaylı bir bakışla yukarıdan aşağıya süzdükten sonra tiz bir kahkaha attı.

"Çabuk şu ağacın yanına git! Hemen soyun, kurulan! Üşüteceksin, hadi! Ne öyle gözlerini dikmiş bakıyorsun? Hadisene… Hayvanlara göz kulak olurum."

Cumagül iri yayvan turangil ağacına doğru yürüdü. Dibi hâlâ sonbahardan kalan kararmış kuru yapraklarla örtülüydü. Kuşağını çözdü, cepkenini üzerinden çıkardı. Eteğini üstten sıyırmak üzereyken utanarak hemen aşağı çekti.

"Soyun!" dedi Bibigül sertçe. "Ee, çabuk olsana!"

Cumagül kararsızlık içinde duruyordu.

Bibigül;

"Neyin var?" diye çıkıştı. "Kimden çekiniyorsun? Buralarda erkeğe benzer biri mi var? Oo… benden çekiniyorsan bu çok saçma!" Yine o ünlü kahkahasını koyuverdi.

Bu kahkaha Cumagül'e yetmişti. Giysisini çıkarıp karabak çalısına astı. Sırtını güneşin sıcaklığına vererek yere çömeldi.

Bibigül;

"Aa... ne güzelmişsin kız!" dedi. Sanki arkadaşını ilk kez görüyordu. Cumagül dolgun diri göğüslerini elinde olmadan örtmüştü.

Bibigül bir kütüğün üzerine oturdu ve hüzünlü bir türkü mırıldanmaya başladı. Birden sustu, şaşkın şaşkın;

"Meğer genç kız olmuşum da haberim yokmuş," dedi.

---

* Metinde bu deyimin aslı: "Yağa düşmüş sıçana döndüm."

Cumagül zayıf bir gülümsemeyle çatlak dudaklarını kımıldattı:

"Bu zamana kadar bilmiyor muydun?"

"Dün söylediler."

"Ne söylediler?" Cumagül bir şey anlamamıştı.

"Her şeyi… Dün akşam Mangit'ten bir bay geldi, beni istedi."

Bu beklenmeyen haber Cumagül'ü şaşırtmıştı.

"Mangit? Nerede bu?"

"Kegeyli kanalının ötesinde."

"Geldiklerinde evde miydin?"

"Bu gelen iki kişi kimdi, nereden bileyim? Sadece yağlı tencere gibi kocaman papakları dikkatimi çekmişti. Annem ağlamaya başladı. Kulağıma eğilerek 'bunlar dünürcü' dedi."

Cumagül;

"Ee, sonra?" diye sabırsızca sordu. "Sonra ne oldu?"

"Babamın umurunda mı? İyi bir başlık parası tamam..." Bibigül'ün al yanakları solmuştu. "Damat zengin olmasına zengin ama, turangil ağacı gibi yaşlı..."

Cumagül öfkeyle ellerini havada salladı:

"Babanla bu konuyu görüşmelisin."

"Görüşmek, konuşmak faydasız. Her şeyi babam hazırladı."

"Baban mı?" Cumagül'ün yüzü uzamıştı. Cüretkâr, kınayıcı bir şeyler söylemek için ayağa kalktı. Ama dağarcığında böyle sözler yoktu. Acılı ve çaresiz bir serzenişle;

"Kızları zorla kocaya vermek kimin icadı?" dedi. "Bu galiba bizlere, Karakalpaklara ait olmalı... Yoksa bütün insanlar da mı böyle?"

"Nereden bileyim sevgili arkadaşım? İnsanların nasıl yaşadığını bilseydim... dinle! Ya başkasıyla kaçarsam?"

Bu soruya nasıl yanıt verebilirdi Cumagül? Tüm yaşam deneyimi, annesinin basit öğütleri, ender de olsa komşuların konuşmalarından duyduğu ve babasının çirkin haykırışlarıydı. Cumagül için bütün geçmiş, yıllar, tarih kendi özgeçmişinin olaylarıyla sınırlıydı. Dünya

sınırları, ufuk çizgisinin biraz uzağından geçiyordu. Arkadaşına nasıl öğüt verebilirdi? Çaresiz omuzlarını silkti. Birinden duyduğu belli şu sözleri tekrarladı:

"Sen de benim gibisin, bir farkımız yok. Dilsiz varlıklar değil miyiz? Hangi kapıdan gireceğini kim bilebilir?"

Bibigül kederle gözlerini yere indirdi. Düşüncelere daldı. Bu kadar üzgün ve bezgin hiç görmemişti arkadaşını. Her zaman canlı, hareketli, her zaman uçarı Bibigül böylesine yılgınlığa hiç kapılmamıştı. Bir heykel gibi düzgün vücudunda daima bir incelik vardı. Elmacık kemikleri çıkık yuvarlak yüzü her zaman mutlu bir gülümsemeye ya da tiz bir kahkahaya hazırdı.

Bibigül'ün ayağındaki konçları kesik, eski, yıpranmış çizmelere acılı bir ilgiyle baktı. Kafasında yersiz bir düşünce yanıp söndü: "Bu çizmeler herhalde babasının. Allahıma şükür, benim yok, ama dikenler arasında yalın ayak koşabiliyorum…" Birden başka bir düşünceye geçiverdi: "Zavallı Bibigül... Babasının kimseyi incitmeyen biri olduğunu sanırdım. Kızını uçuruma sürüklüyor. Peki ben ne olacağım? Babasız, belalardan kim koruyacak beni? Lanet ihtiyar, dişsiz Ayten-molla, kurbanını gözleyen akbabalar gibi etrafımda dönüyor."

Hiç konuşmadan bir süre öylece oturdular. Konuşacak bir şey bulamayınca ayrıldılar. Cumagül dağılan sürülerin peşine, Bibigül de çalı çırpı toplamaya gitti.

Sırtındaki çalı öbeğini yere bırakan Bibigül arkadaşına döndü:

"Bir çıkış yolu yok demek! Sus ve boyun ey öyle mi?"

"Bilmiyorum, galiba öyle."

Arkadaşı ayrıldıktan sonra Cumagül'ün keyfi iyice kaçmıştı. Ayten-mollanın pörsümüş bedeni, nemli, çapaklı gözleri, nedense salyası hiç eksik olmayan ıslak, iri dudakları gözlerinin önüne geldi. Bu korkunç görüntüyü kovmak istediyse de, Ayten-mollanın hayali bir türlü aklından çıkmıyordu. Tepeden tırnağa yiyecekmiş gibi süzüyor, kırmızı yassı burnuyla gürültülü soluyordu.

Bu sanrıdan kurtulmak için hoplayıp sıçramaya, hayvanları kamışla dürterek peşlerinden koşmaya başladı. Bu, bir süre işe yaradı. Koşmaktan

soluğu kesilince durdu. Başını kaldırıp Erkinderya'nın karşı kıyılarına baktığı zaman yüreği korkuyla titredi: Tırısa kalkmış iki atlı kendisine doğru geliyordu. Başlarında, atların adım atışlarına göre inip kalkan geniş papakları vardı. Sırtlarında tüfek namluları görünüyordu. Aralarında bir şeyler konuşuyorlar, arada bir atları kamçılıyorlardı.

Cumagül önce yerinden fırlayıp ardına bakmadan kaçmaya çalıştı. Kollarıyla turangilin koca gövdesine kendini atar atmaz, bu kez yeni bir korkuya kapıldı: Kaçarsa, sığırlara ne olacaktı? Sürüdeki bir buzağının bile hesabını soran Bay'ın karısı akşam ona neler demezdi. Bu uğursuz düşünceyle yerinde kala kalmıştı. Kalbi duracak gibiydi. Bedeninin her tarafına soğuk bir ürperti yayıldı. Kurtuluş umudu göremeyince, başını sağa sola döndürerek bekledi.

Irmağı geçen atlılar kıyı tümseğine çıkmışlardı. Kollarıyla Turangile sarılmış, korku içinde bekleyen Cumagül'e yaklaştılar. Atlılardan gür kara bıyıklı olanı;

"Vay... Oğlan sandıydım seni," dedi. "Kızmışsın be! Böyle nefis parçalar yollara düşmezdi ya!"

"Daha çocuk," dedi gerideki atlı.

Bu sözler kızı biraz rahatlatmıştı, ama uzun sürmedi.

"Öyle yabana atılacak gibi değil!" diye pis pis sırıttı kara bıyıklı. Cumagül'e yiyecekmiş gibi bakıyordu. "Görmüyor musun? Aşk için yaratılmış mübarek!"

Cumagül büyülenmiş gibi öylece duruyor, ne bağırabiliyor, ne de gözlerini kaçırabiliyordu.

"Aklı başında değil galiba," dedi bıyıklı.

"Hadi gidelim, amacımıza ulaşırsak böyle bir değil, onlarcasını kollarına alırsın!"

Atları kamçılayarak şaha kaldırdılar ve dört nala köye doğru uzaklaştılar. Cumagül onları gözden kaybolana kadar izledi.

Cumagül dönmeye karar verdiğinde güneş kıyı fundalıklarına inmiş, gökyüzünü akşam kızıllığı sarmıştı. Yorgundu ve çok üşüyordu. Ayakları çizik içindeydi, bütün gün doya doya gezinen hayvanların peşinden güçlükle yetişebildi. Avula vardığında onu hayvan

böğürtüleri karşıladı: İnekler sabırsızca buzağıları bekliyordu. Bay'ın karısı Cumagül'ün üzerine yürüdü:

"Nerelerde gezip durdun ahlaksız kız? Hayvanlar açlıktan ne eziyetler çekiyor, senin umurunda değil, söyle bakayım kiminle sürtüyordun?"

Cumagül'ün başına sanki kaynar sular dökülmüştü. Yüreği daraldı, sesini çıkarmadı. Kendine geldikten sonra, hayvanları yerlerine götürdü, aç ve bitkin evine döndü. Bütün gün başına gelenleri, korkularını, üzüntülerini hiç gizlemeden Sanem'e anlatmak istedi. Canından bezdiren sürüyü, yardıma muhtaç zavallı Bibigül'ü, onu ölesiye korkutan atlıları, Bay karısının hakaretlerini… Ama evde onu yeni bir dert bekliyordu. Kış boyunca çatlak olarak kullandıkları ocak sonunda dayanamayıp çökmüştü. Annesi için için ağlayarak, isten kapkara olmuş kerpiçleri dışarı taşıyordu.

Belanın ölçüleri göreceli dir... İnsana yüklenen acının gerçek ağırlığı, ona bağışlanan refahın ve mutluluğun büyüklüğüyle ölçülebilir. Geçen hafta Bay'ın cins aygırı düşmüştü. Kutımbay bunu ne dert etmiş, ne de üzüntüye kapılmıştı. Biri düşer, diğeri hemen satın alınırdı. Üstelik ilkinden daha iyisi... Sanem'in sıcak günlere kadar dayanamayıp çöken ocağı… Bu da bir bela… Ama yeniden yapmak için ustaya ödeyecek para yok! Çünkü yemek yemeden yatacaklar, geceleyin de kulübenin içi dışarıdan farklı olmayacak. Basitçe, bir dert bir diğerine uzanıyor; ne başı, ne de sonu geliyordu.

Cumagül'ü görünce yerinden doğruldu. Yorgunluğuna aldırmadan gülümsedi, zoraki bir neşeyle;

"Bozuk teker, bozuk yola sürülür derler," dedi. "Ama yılgınlığa kapılma kızım! Senin yolun henüz başlıyor."

Uzun soğuk kış günlerinde onları ısıtan, doyuran ocaktan geriye kalan kerpiç parçalarını dışarı taşıdılar. Sanem kızının yorulduğunu ve üşüdüğünü görünce komşudan sıcak çay getirdi. Kuru bazlamayı böldükten sonra Cumagül'ü dastarhana* çağırdı. Kızının ruh hali dikkatli anne gözlerinden kaçmamıştı. Bir şeylere üzüldüğünü sezdiği halde kızını konuşmaya zorlamadı. Ne zaman isterse o zaman açılırdı.

* Dastarhan: Masa, sofra.

Suskun, çaylarını içtiler. Kandili söndürüp yatağa girdiler. Gecenin sessizliğinde kızının huzursuz sağa sola dönmesini dinledi. Cumagül sonunda dayanamadı:

"Anneciğim, bir daha hayvanları otlatmaya gitmeyeceğim."

"Olur kızım, bu bize hayır getirmedi. Ocağımız bugün parçalanır mıydı yoksa? Anlamamız lazım, bu bir işaret kızım."

"Hayır anne, ocakla ilgisi yok! Bugün başıma gelenleri... her şeyi anlatacağım anne."

Kızının konuşmasını kesmeden dinledi. Arada bir kuru, zayıf parmaklarıyla cangıl kömürleri gibi siyah, uzun, yumuşak saçlarını okşuyordu. Cumagül bugün başına gelenleri anlattıktan sonra;

"Kızım," dedi Sanem. "Tanrı insana ağız vermiş, yiyeceğini de esirgemez. Bir daha Bay'ın sürüsünün peşinden gitmeyeceksin. O iğrenç, kötü yürekli kadının sözleri hâlâ kulaklarımda çınlıyor."

Yatağa girdiler, kendi düşüncelerine dalmışlardı. Cumagül dirsekleri üzerinde doğruldu:

"Uyuyor musun anne?"

"Hayır kızım."

"Anne, ben de Bibigül gibi birine satılacak mıyım?"

Sanem çoktandır söylemek istediklerini, çektiği acıları heyecanla anlatmaya başladı:

"Sağ oldukça kızım, dileneceğimi bilsem bile seni gözyaşlarına boğacak birine asla vermeyeceğim. Cehennemin dibine gitsin bu zenginler! Bay bayla dünür olursa, evleri arasında yağız atlar koşuşur. Yoksul yoksulla evlenirse, birbirlerine bir tek bohçayla gelirler. Bay yoksulla evlenirse aralarında sadece aç kurtlar gezinir. Bizim gibi fakir birine vereceğim seni, çünkü zenginlik ruhun pisliğidir kızım. Bay'la evlenmenin ne olduğu kendi acılı hayatımdan belli değil mi? Konuşmaya ne gerek! Sen de biliyorsun."

İsten kararmış evin çatısı altında gece yarısına kadar sürdü bu sessiz konuşmalar. Ne zaman uykularının geldiğini anlamadılar. Ertesi sabah Cumagül Bay'ın sürüsünü gütmeye gitmedi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bibigül bir yolunu bulup arkadaşıyla son kez görüşmek üzere evden kaçtı.

"Gelecek çarşamba beni evlendiriyorlar," dedi. Perişandı. Sonra gözyaşları içinde Sanem'e döndü:

"Ne yapacağım teyze? Böyle nasıl yaşarım?"

"Ne mi yapacaksın küçük kızım? Biz kadınlar er ya da geç evleneceğiz, kaderine yakınmak günahtır." Oysa başka şeyler söylemek istiyordu. Bütün hayat hikâyesini yılı yılına, günü gününe Bibigül'e anlatmayı, yıkılan hayallerini ve umutlarını, gerçekleşmeyen çocukluk düşlerini, aşk acılarını, dulluk utancını, hayatın fazlasıyla sunduğu mutsuzluğu, geçirdiği deneyimleri bir bir aktarmayı istiyordu. Acılı yazgısı köyün tüm kızlarına ders olsundu. Bibigül'ün annesi bilmiyor muydu bunları? Biliyordu ya, susuyordu. Çizeceği bu kötü gelecekle saf kız kalbini niçin boşuna yaralamalı! Nafile, yardım edemezsin, değiştiremezsin hiçbir şeyi. Kim bilir belki de Bibigül'ün tertemiz, mutlu, aydınlık bir hayatı olacak... Ama hayır, Sanem buna inanmıyordu. Bay evinde onu nelerin beklediğini apaçık görüyordu. Görüyordu, ama susuyordu.

Uzun süre üzülmeye, acı çekmeye alışık olmayan Bibigül başını kaldırdı;

"Alnıma böyle yazıldıysa, yapacak bir şey yok," dedi. "O halde düğünüme gelin. Bakalım Tanrı bana nasıl bir koca bahşetmiş…"

Çarşamba gelip çatmıştı. Ama Cumagül'ü düğüne kimse çağırmamıştı. Bibigül'ün suçu olmadığını bilmesine rağmen arkadaşına biraz kırıldı. Kızcağızın söz hakkı var mıydı ki! Düğüne çağrılmayışı bir bakıma iyi olmuştu. Giyecek uygun elbisesi yoktu. Bu durum biraz olsun Cumagül'ü avutmuştu. Nereden bulacaklardı? Ellerinde kalanı uzun zaman önce ekmekle değiş tokuş etmişlerdi.

Yine de içi rahat değildi. Erkeklerle kızlar dışarıda dolaşıyor, şen türkülerle, tiz kahkahalarla etrafı çınlatıyorlardı. Cumagül oturduğu yerden üzgün dinliyordu. Eşiğe yaklaşıyor, sonra yeniden dönüyordu. Kızının her hareketini dikkatle izleyen Sanem;

"Üzülme kızım," dedi yüreği yanarak. "Gün gelir, aydınlık şafak senin için de doğar. Talih kuşu senin de ellerine konar. Acılara düşme!"

Gel gelelim Cumagül bu talih kuşunun zor beğenen, güvenilmez bir varlık olduğuna iyiden iyiye emindi artık, onun uçuşunu görmek geleceği kestirmek kadar zordu. Cumagül'ün karşısına hangi kılıkta çıkacaktı? İpek cübbesiyle dişsiz hoca olarak mı? Yoksa yoksul giysiler içinde boylu boslu, yakışıklı bir delikanlı olarak mı?

Kandili söndürdükten sonra yarı karanlıkta düşünceleriyle baş başa yatağa girdiler. Birden kapı vuruldu, bir ses;

"Sanem teyze! Bay, kızınla birlikte eve gelmenizi buyurdu, iş varmış," dedi. Sanem söylene söylene yataktan kalktı:

"Nerede kavga, hoca hemen oradadır. Nerede iş, tasası bize... Geceleyin bile rahat yok… Hadi, kalk gidelim kızım."

Baharın son ayı olmasına rağmen hava buz gibi soğuktu. Soğuya yakalanmış sürü gibi birbirine sokulmuş zengin ve yoksul çadırları... Sadece Kutımbay'ın parlak keçe kaplı geniş, yüksek çadırı bir konak gibi dikiliyordu. Düğün sahipleri, konuklara hizmet etmesi için Cumagül'ü bu çadıra yollamışlardı.

Cumagül başı önde içeri girdi. Biriyle göz göze gelmekten, konuşmaktan çekinerek gözleri yerde, doğru ocağa yürüdü. Kuru seksavul* dallarını dikkatle yerleştirdi ve ocaktaki ateşi güçlendirdi. Hırıltılı, kalın, kaba, yüksek perdeden çıkan seslerden içeride yalnızca erkeklerin bulunduğu anlaşılıyordu. Bir süre sonra Cumagül, sesleri ayırt etmeye başladı: Ağzını yayarak kendini beğenmiş bir edayla konuşan Kutımbay'dı. Ardından, fan fan konuşan Ayten-mollanın berbat sesini duydu. Diğer sesleri tanımıyordu.

Biraz alıştıktan ve cesarete geldikten sonra göz ucuyla çevreyi incelemeye başladı. Mağrur ve otoriter bir sesin duyulduğu tarafa

* Seksavul: Bozkırda yetişen, meşeye benzeyen bir ağaç türü.

kaydı bakışları. Sesin sahibi saçları ağarmış, tıknaz biriydi. "Yoksa damat bu mu?" diye içinden geçiren Cumagül, birden ürpererek bakışlarını öte yana çevirdi. En köşede, önünde açık bir kitap bulunan beyaz sarıklı, yaşlı biri oturuyordu. Cumagül'e yarı dönük, dirsekleri yere dayalı, siyah kırçıl saçlı bir genç Kutımbay'ın yanına uzanmıştı. Yan gözle bakarken konuk birden döndü. Cumagül az kalsın haykıracaktı. Bu, Erkinderya kıyısında gördüğü kara bıyıklı adamdı. Korkunç görüntüsü o gün Cumagül'ü öylesine sarsmıştı ki, o kadar gün geçtiği halde, her hatırlayışında titremesine engel olamıyordu. İşte yine karşısındaydı… Önce yerinden fırlayıp çadırdan kaçmayı düşündü. Fakat kendini tuttu, nasıl kaçabilirdi? Göz göze gelmekten korkarak başını daha da eğdi. Ocağın yanına çöktü. Bir düşünce, zihnini kurcalayıp duruyordu:

"Bu bıyıklı Bibigül'ün kocasıysa iyi... ya değilse, ah korkuyorum pençelerinden nasıl kurtulurum?"

Konuk içinden geçenleri duymuş gibi gözlerini Cumagül'e dikmişti, arsızca örgülü saçlarını, eğilmiş başını, büzülüp top olmuş bedenini ısrarlı bakışlarla süzüyordu.

Genç kız bu bakışları tüm bedeninde duyuyordu. Yüzü al al olmuştu. Ayaklarına pis bir ürperti yayıldı. Kaynar su dolu güğüm az daha ellerinden düşecekti. Dudaklarını ısırdı.

Hiç beklemediği bir anda kurtuluş Kutımbay'dan geldi. Herhalde konukları eğlendirmek için konuşmayı açtı. Herkes ondan tarafa döndü, içeridekilere göz kırptı:

"Dostum Duysenbay demek en sonunda damadım oldun."

"Basiretli hocam beceriksiz olduğumu söyler dururdu," diyen Duysenbay, göbeğini hoplata hoplata bir kahkaha attı.

Cumagül nihayet öğrenmişti. Damat Duysenbay'dı. "Aman Tanrım! Bibigül'ün babası yaşında…"

Kutımbay;

"Ee, damadın düğünden önce son bir isteği varsa memnuniyetle yerine getiririz," dedi. Eşikte duran adama bağırdı: "Hey Ayşe'yi buraya çağırın bakalım!"

Cumagül yıllardır yalnız yaşayan bu yaşlı kadını iyi tanıyordu. Uzun kış akşamlarında Bibigül'le birlikte, Ayşe teyzenin isten kararmış küçük çadırında gece yarılarına kadar otururlardı. Cumagül için en aydınlık, en mutlu, en ilginç akşamlardı bunlar... Ayşe teyze ocağın üstünde büyüler yapar, kızlara eski masallar, duyulmamış efsaneler anlatırdı. Yürekli, soylu, güzel insanlardı kahramanları. Güçlü düşmanlarını yerlere serer, özgürlük uğruna canlarını verirlerdi. Onlar dostluğa candan bağlı, aşkla, sevdayla dolup taşan insanlardı. Bu efsanelerde her şey, zavallı kızları tutsak eden, kuşatan yaşamdan daha aydınlık, daha temiz ve güzeldi... Ayşe teyzenin belleğinde yüzlerce efsane, binlerce eşsiz şiir vardı. Cumagül ona karşı karışık bir duygu beslerdi: saf çocuksu bir hayranlık ve bir çeşit kutsal bir korku…

Ayşe çadırdan içeri girdi. Başını eğerek erkekleri selamladı. Cumagül'ün yanına, keçeye oturdu. Ayşe'nin yanına gelmesi onu rahatlatmıştı. Üzerinden ağır bir yük kalkmış gibi canlanıverdi.

Ayşe teyze konukları meraklı bakışlarıyla süzüyor, sessizce oturuyordu. Geleneğe göre önce erkek konuşmaya başlardı.

"Merhaba teyze!" diye bağırdı Duysenbay. Anlaşılan, Ayşenin ağır işittiğini kulağına fısıldamışlardı. "Nüktede üstüne yokmuş diyorlar. Bakalım bize bugün neler söyleyeceksiniz?"

"Peki, söyleyeyim, iki keçi güdüyorsun." Bu Duysenbay'ın ikinci evliliğine bir taştı. "Elaleme bağırır durursun. Her yerde damattan konuşuluyor, ama bırakın gelini, dünürcüye ne yapması gerektiğini bilmiyor zahir."

Duysenbay'ın yüzü asıldı. Minderde yerini bir türlü beğenemedi. Ev sahibi yan gözle ona baktı, alaylı gülerek Ayşe'ye göz kırptı;

"Şu aklı kıt mağrur adamın tüylerini bir yol bakalım," dedi. Ayşe Kutımbay'ın niyetini anlamıştı.

Duysenbay zoraki gülümseyerek;

"Peki dünürcünün ne yapmasını buyurursunuz," dedi.

"At ölür, ama gelenek hiçbir zaman ölmez derler."

"Damat hangi geleneği bozdu?" diye araya girdi bıyıklı.

"Şöyle bir atasözü vardır: Uyuz koyundan bir tutam yün çıkarsan kârdır. Damattan armağan almaya geldim."

Damadın yardımına uzak köşede oturan hoca yetişti:

"Bir kere, koç kesecekler, gelin evinde de bir yığın hediye... Sen tek ağaçtan iki ürün almak istiyorsun."

Duysenbay zaferi kazandığından emin, gururla sakalını sıvazladı. Ne ki sevinci zamansızdı.

Ayşe küçümsemeyle gülerek hemen cevabını yapıştırdı:

"Gökyüzünde çığırtkan bir kuş uçuyor. Sesi toprağı sarsıyor. Yakalıyorsun, bir güzel yoluyorsun, o da ne! Çimlenmek ne mümkün, bir deri bir kemik!"

O ana kadar atışmayı sessizce dinleyen bıyıklı, damadın onurunu kurtarmak için hemen söze girdi.

"Ee, karga ne kadar öterse ötsün, kazlar beslenir sadece; kocakarı bizden hediye koparmak için istediği kadar yırtınsın, armağanları genç kızlara veririz biz!" Sonra Kutımbay'a dönerek sordu:

"Bu diyarlarda güzel armağanlar vereceğimiz ay yüzlü dilberleriniz yok mu?"

"Size çok pahalıya patlar," diye karşılık verdi Ayşe, ardından bir dörtlüğe başladı:

Kazlar bağırışır her yerde.
Her bir yanı toz bulutu sarar.
Kızlarımız akıllıdır: Sizi görünce
Dünürcüyü hemen çadıra yolladılar

Bıyıklı cevap bulamayarak hık mık edip öte yana döndü. Duysenbay hocaya soran gözlerle baktı. "Ne gibi hünerlerin var, göster bakalım," der gibiydi. Anlaşılan hocanın tüm yetenekleri tükenmişti. Eğilmiş, önündeki kitabın sayfalarını tükürüğüyle ıslatıp duruyordu. Gerekli yanıtı orada bulacakmış gibi tüm dikkatiyle çadırın kubbesini inceliyordu. Sonunda anlaşılmaz bir şeyler geveledi.

Sıtma görmemiş bir sesle;

"Nasıl?" diye bağırdı Duysenbay. "Ne dedin?" Hoca zavallı, silik

sesiyle dediğini tekrar ediyor, her kelimede yanlışlıklar yapıyordu.

"Hafif kanatlı bir bülbül olmak istiyorsun, bahçede de hoş kokulu bir gül... yani... şey bahçede gül gibi açmak istiyorsun..." Sonunu getiremeyerek uzun uzun öksürdü.

"Ee, çaresi yok artık, damadın eli cebine gitmeli," dedi Ayşe teyze fırsattan yararlanarak. "Bir arabanın geçtiği yerden, diğeri de geçer. Hediyeleri sökül bakalım!"

Duysenbay ve bıyıklı bakıştılar. Hoca yerin dibine geçmişti. Çadırın döşemesinde incelemediği yer bırakmadı. Kaçacak uygun bir delik bulamadı. Duysenbay son bir umutla ev sahibine baktı, şu yapışkan kocakarıyı ne zaman kovacaktı? Fakat Kutımbay bu bakışları görmezden geldi. Damat şimdi ne yapacaktı? Ellerini havada kızgın kızgın sallayıp cılız hocasına doğru tükürdü. Hediyelerin bulunduğu hurca uzandı. İçinden bir avuç kuruyemiş alarak sadaka verir gibi Ayşe'ye azattı:

"Eteğini tut!"

Ayşe teyze küçümsemeyle geri çekildi:

"Zengin bir baysın, ama cahilin tekisin, hurcu ver bakalım, biz seçeceğiz. Etekte hediye toplayacak kadar çocuk olmadık. Verdiğin de analık ninemize bir çay içimlik bile yetmez."

Damadın yüzü öfkeden yemyeşil olmuştu.

"Bırak artık yakamı," dedi ve torbayı Ayşe teyzenin ayaklarına fırlattı. Ayşe hiç oralı olmadan erkekleri selamladı ve torbayı sırtlayıp sakince çadırdan çıktı. Duysenbay peşinden bağırdı:

"Hurcu geri getir!"

Ayşe teyzenin değerli konuklar için hazırladığı bu ilginç ağız dalaşından çok memnun kalan Kutımbay, iyice keyfi kaçan damada acımıştı. Gönlünü almak istedi. Kolunu damadın omzuna atarak;

"Üzülme, cancağızım," dedi. "Kadın değil, adeta bir şeytan! Kimi isterse sözleriyle aptala çevirir, önünde atlar tökezler. Bu kocakarıda hiç mi hiç utanma yoktur."

Duysenbay;

"Artık cigitlerin* rahatlamışlardır," dedi keyifsiz. Hâlâ kendine gelememişti. "Yoksa adetleriniz böyle mi, cebi boşalıncaya kadar damada rahat vermezler mi? Düğün değil, hepten bir tatsızlık."

"Oo… sevgili damat kızma! Düğünden sonra ne güzellikler yaşayacağını da biliyoruz," diyen Kutımbay şehvetle sırıttı. "Pekala heyecanlanma, bir daha söz atışması olmayacak. Hey… sen, kız!" Birden Cumagül'e döndü:

"Sözü sohbeti yerinde bir adam çağır hadi!"

"Güzel kız," dedi bıyıklı Kutımbay'a dönerek. "Onunla tatlı anlar geçiriyorsundur herhalde, ha... ha... ha…"

Bu yakıştırmayla içi bir tuhaf olan Kutımbay da güldü. Bu arada Ayten-mollanın imalı öksürüğünü duyunca gülmeyi kesti. Ciddileşerek bıyıklıya;

"Hayır, Tacim," dedi. "Bu kızı muhterem hocamızla evlendirmeyi düşünüyorum. İşte talihli adam!"

Kurumla başını kaldıran Ayten-molla, içeridekileri şöyle bir süzdükten sonra mütevazı bir edayla gözlerini yere indirdi.

Duysenbay'ın hocası çekine çekine;

"Kimin kızı?" diye sordu.

"Aşamaylı kabilesinden Zaripbay'ın."

"Yoksa Zaripbay karısını boşadı mı? İşte haber buna denir."

"Ne diyorsun dört yıl oldu. Karım, anneyle kızı yanına aldı. Burada barındırıyor."

"Zaripbay onları arayıp soruyor mu?" diye hoca lafı uzatınca Duysenbay'ın tepesi attı:

"Ne yani, onu her şeye ağlayıp sızlayan, sulu göz biri mi sandın, böyle bir adam değil o!"

"Zaripbay çok muhterem bir insan," diye Kutımbay onu destekledi: "Kongrat'da ordu toplayan Turdıkılıç'la yaptığı görüşmeyi hatırlayın! Hayır, hayır, Zaripbay cesur, gerçek bir Karakalpak!.."

---

* Cigit: Kafkasya ve Orta Asya'da erkek, yiğit.

"Zamanımızda sağ kalmak isteyen cesur olmak zorundadır," dedi Tacim. Sözlerinde açık bir kınama vardı.

Kutımbay soran gözlerle ona baktı. Bu sözler mutlaka burada bulunanlardan birine yöneltilmişti. Kışkırtıcı bir tavırla:

"Hayatın boyunca biriktirdiğin her şeyi bu çıplaklara kaptırmak olur mu?" dedi. "Masal bunlar… Böyle bir iktidar gelmişmiş. Zenginlik olmadan, güçlü ve zayıf olmadan bir iktidar yaşayabilir mi? Bu iktidara karşı başkaldıran insan için canımı esirgemezdim."

Tacim ellerini hoşnutsuzca salladı:

"Canını ne yapsın? O kişi için paranı esirger miydin?" Kutımbay kızmıştı, ama bu kez ciddiydi:

"Allah'ın kalkanı gibi konuşuyorsun. Peki, kim Şaydakov'u sağ olarak buralardan geçirdi?"

Öfkeyle yumruklarını sıkan Tacim ayağa kalktı. Duysenbay kavga çıkacağını hissetti. Nasıl önleyeceğini bilemeden başını bir Tacim'e, bir Kutımbay'a döndürüp duruyordu:

"Ne diye bağırıyorsunuz? Bu gürültünün sebebi ne?"

"Ne o korktun mu?" dedi Kutımbay kızgın. "Erkek yüreğinin yerini tavşan yüreği mi aldı yoksa?"

Serinkanlılığını koruyan Duysenbay Bay'a döndü:

"Erkek yüreği, her karşına çıkana caka atacağın işlemeli bir Tübeteyka değildir. Allah izin verirse, kim daha cesur gösterme fırsatı da buluruz. Bağırarak hiçbir şey elde edemezsin. Yerin de kulağı olduğuna bir kez daha kani olursun sadece."

Damadın sözleri etkisini gösterdi. Kutımbay'la Tacim bakıştıktan sonra sessizce yerlerine oturdular. Çadırda barış yeniden hüküm sürdüğünde Duysenbay;

"Ben de seninle bazı önemli konular görüşmek istiyorum," dedi. "Tacim'i de bunun için yanımda getirdim. Ama bunu başka güne bırakalım."

İçeridekiler Duysenbay'ın bu fikrini sessizce onayladılar. Yalnız

Tacim, çadırı çevreleyen kamış parmaklıklara sırtını dayayarak Şanarak'tan* hızla akıp giden parlak kıvılcımları izliyordu.

Uzun süren sessizliği Duysenbay'ın beraberinde getirdiği Hoca bozdu:

"Halkın arasında söylentiler dolaşıyor. Güya Bolşevikler Rus okullarında eğitim görmek üzere köylerimizden adam topluyorlarmış. Allah'a ve şeriata karşı gelmeleri için eğiteceklermiş. Bununla kalmayıp yoksullara toprak dağıtılacakmış. Şimdi de..." Duysenbay, hocanın lafını ağzına tıkadı:

"Beyinsiz şeytan, daha demin ne söylemiştik? Her şeyi zamanı gelince konuşmayacak mıydık?"

"Kötü bir haber vermese muhterem hocanız çatlayacak," dedi Kutımbay yüzünü ekşiterek. Tacim de köşesinden ekledi:

"Böyle söylentiler yaymak yerine, inançlarına ihanet edenleri lanetlemek daha yeğdir. Yine de onlar için artık mezar hazırlanmıştır."

O ana kadar kendini ezilmiş ve suçlu hisseden hoca şimdi tam anlamıyla yıkılmıştı. Cılız bedenine dizlerini bastırarak dayak yemiş köpek gibi bir köşeye büzüldü. Duysenbay'ın ağzından bir tek sert kelime çıksa, hocanın yanıp yakılacağı her halinden belliydi.

***

Cumagül Bay'ın boğucu çadırından dışarı çıkar çıkmaz temiz havayı ciğerlerine çekti. Her şeye rağmen bu yıldızlı gökyüzü, geniş bozkır ne kadar güzeldi! Karanlığa alışmak için gözlerini kapadı.

Çadıra kimi çağıracağını Kutımbay söylememişti, ama Cumagül tahmin etmişti. Köylünün can düşmanı, Bay'ın vekilharcı Nurım'dı bu. Yolda görse sıçan deliğine girmeye hazırdı. Ama Cumagül'e ihtiyacı olsun, ne yapar ne eder kızı o delikten çıkarırdı. Nereye gizlenirsen gizlen Nurım'dan kurtulamazdın. Acımasız, kalpsiz bir adamdı. Bay'a şikayet etmeyi bir dene, o saat cezanı bulurdun.

Cumagül biraz düşündükten sonra Nurım'ı Bibigül'ün evinde bulacağına karar verdi. Bay'ın uşağı bugün nerede olurdu ki?

---

* Şanarak: Çadırın ışık alması için kubbesine yapılan bir çeşit fenerlik.

Çadıra henüz varmıştı ki, içeriden gürültü ve ağlama sesleri duyunca birden durdu.

"Dinle babamız! Yalvarıyorum, dinle!"

Bu yırtınırcasına çıkan ses Bibigül'ün annesine aitti. Cumagül hemen tanımıştı. "Sağ oldukça kızımı o ihtiyarla evlendirmem."

Cumagül içeriye girmeye çekinerek dışarıda durdu.

"Hey, eşek kulaklı! Kadını ve eşeği Allah aynı çamurdan yaratmış sözünü boşuna dememişler."

Bu boğuk ve kısık sesle konuşan Nurım'dı. "Biraz düşünsene, sizi yüceltmek, yoksul kızını onurlandırmak istiyoruz, sense inat ediyorsun. Allah zenginliği, mutluluğu ayaklarının ucuna bırakıyor, bunu almak için eğilmiyorsun."

"Saygınıza ihtiyacım yok! Gidin!"

"Aklını başına topla kadın, bu nasıl konuşma!"

"Öz kızımı acılara mahkûm ederek refaha ulaşmayı istemem."

"Hiç değilse kocanı dinleseydin."

Hasırların arasından çadırda olup bitenleri görebiliyordu. Bibigül içeride değildi. "Herhalde, annesine yapılanları görmesin diye komşuya yollamışlar." Cumagül hasır parmaklığa iyice sokuldu. Bibigül'ün babası;

"Ee, yeter, kes artık!" dedi. Sesi yumuşaktı. "Şimdi kızını götürecekler. Sakinleş! Çığlıkların sadece kızını üzer. Karar verildi artık, geriye dönemezsin."

"Evet sen... Her şeyin suçlusu sensin... Kızını insana değil, zenginliğe veriyorsun. Sakalının neden zamansız ağardığını şimdi anlıyorum, güneş bir paçavra gibi kavurmuş..."

"Hey... Hey..." diye bağırdı Nurım başını iki yana sallayarak. "Bir kadın kocasına böyle nasıl hakaret edebilir? Çok çirkin. Bu sözleri duyan hiç kimse kızınızla evlenmeyi istemez. Anasına bak kızını al derler… Allah'a şükür baba tam bir erkek!" Nurım açıktan Bibigil'ün babasına yaltaklanıyor, kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Elini omzuna attı, kuvvetlice sıktı. "Bu evlilikle işleriniz bir düzene girer,

hayatınız kolaylaşır sanmıştım... Karar sizin... Duysenbay'dan yana endişelenmeyin. Her kız peşinden koşa koşa gider." Gitmek üzere olduğunu gösterir gibi eli çadır parmaklığına asılı papağa uzandı. Babanın endişeli gözleri bir karısına, tüm hayatı ona bağlıymış gibi bir papağa gidiyordu. Titreyerek Nurım'ın dizlerine yapıştı:

"Kızma dostum! Bu evin reisi benim. Beni dinle! Bu akılsız kadınla neden konuşuyorsun? Bak nasıl aklını başına getireceğim şimdi." Bu ani çıkış Nurım için pek güven telkin etmiyordu. Sesinde ne kin, ne de öfke vardı. Birden karısının yüzüne vurdu. Kadın bağırarak yere düştü.

Nurım ayırmaya yanaşmadı. Bir köşede durup olayın nasıl biteceğini beklemeye koyuldu.

Fakat Bibigül'ün annesi direniyor, teslim olacak gibi görünmüyordu. Darbeler peş peşe indikçe çığlıkları daha da artıyordu.

"Vermeyeceğim... Kızımı satmayacağım!

Vur, öldür... Vermeyeceğim..."

"Ah, lanet olası kadın!" diye haykırdı. Öfkeden gözleri dönmüştü şimdi. "Bibigül'e tek kelime edersen kulaklarını keserim anlıyor musun? Ahmak kafalı! Böyle bir kısmet insanın eline hayatta bir defa gelir, sense elinin tersiyle itiyorsun!" Direnen kadının başında, sırtında, karnında, böğründe yeni darbeler patlıyordu.

Bibigül'ün annesi darbelerden yılmadı. Kocası nefes nefese kalıp durduğunda, soran gözlerle karısına baktı. Kadın başını sallayarak kin dolu aynı sözü tekrarladı:

"Satmayacağım!"

"Sana hiç saygısı yokmuş meğer. Bu evde kim kadın, kim erkek hiç anlamıyorum?" diye yangına körükle gidiyordu Nurım. Papağını başına geçirerek, kararlı adımlarla çıkışa yöneldi. Bibigül'ün babası yolunu kesti, yılışık bir sesle;

"Bizi rezil etme kıymetlim," dedi. "Olanları kimselere anlatma! Yoksa damat Bibigül'ü beğenmedi derler! Bundan sonra onu kim alır?"

Nurım bu fikre hemen sarıldı:

"Elbette, tam öyle işte!"

"Görüyorsun, kadının dili yılan gibi uzun, ama aklı kısa... Hiçbir şey anlamak istemiyor." Adam birden değişti, kudurmuş gibi kadının göğsüne bir tekme attı. Kadın yere devrilerek, başını sandığın madeni kaplamasına çarptı. Adam karısının üzerine eğilerek;

"Söyle bakalım, razı mısın şimdi?" dedi.

Kadının başı güçsüzce döşemeye düştü.

"Hayır..."

"Meseleyi aranızda çözeceğinizi sanmıştım, demek ki yanılmışım. Ee, ne yapalım! Bu, sizin için nasıl bir sonuç verecek göreceğiz." Nurım başını sıkıntıyla sallayıp dışarı çıktı.

Cumagül bu arada düşünüyordu: "Zavallı Bibigül burada olanları öğrenemeyecek, belki de annesiyle vedalaşmasına bile izin vermeyecekler." Yeni geliyormuş gibi yaparak çadırın çevresini dolaştıktan sonra Nurım'ın karşısına çıktı.

"Nurım dayı Bay-ağa seni çağırıyor."

Nurım konuşmadan yürüdü. Kız da onu izledi.

Nurım'ın gelişi neşeli bir sohbeti kesmişti. Duysenbay dikkatle içeri gireni süzdü: Orta yaşta, tıknaz yapılı biriydi; elmacık kemiği çıkık yüzüne sonradan ilave edilmiş gibi duran seyrek sakalları vardı. Siyah bıyıkları ağzını örtüyordu. Nurım konuşmaya başlayınca, onu izleyen Duysenbay bile hırıltılı sesin nereden geldiğini anlayamamıştı.

"İşler ne alemde kıymetlim?" dedi Kutımbay. "Her şey yolunda mı? Gelini ne zaman hazırlayacaksın? Nurım yeğenim olur. Bugün de düğünün baş sorumlusu."

"Çok iyi, çok güzel," diye karşılık verdi Duysenbay özel bir ilgi göstermeden. Nurım düğün yöneticisi olarak konukları rahatlatmayı kendine bir görev sayıyordu.

"Her şey kararlaştırıldığı gibi olacak. İlgileniyorum, merak etmeyin!"

"Kızı ne zaman hazırlayacaksın?" diye sorusunu yineledi Kutımbay.

“Gün doğarken getirsem geç mi olur?”

“Tam zamanında olsun da,” dedi Duysenbay’ın arkasında oturan Hoca. “Ufacık şeylerle damadı sıkmak doğru olmaz, erkeklik onurunu zedeler.”

Nurım konuklara iyi uykular diledikten sonra çıktı. Ev sahibiyle birlikte konuklar bu dilekten yararlanmakta gecikmediler. Herkes bir köşeye çekildi. Bir süre sonra çadırda horultulardan başka ses duyulmuyordu. Uyumayan sadece Cumagül’dü. Ocağın başına çökmüştü. Düğün gününün olaylarını baştan sona yeniden yaşadı. Bibigül’le hep hayalini kurdukları o uzun gün nihayet gelmişti.

Sazlıklardan yeni günün rüzgârı esip, kurşuni ufukta şafak söktüğünde Nurım çadıra girdi. Uyuyanları usulca kaldırdı. Büyük bir ciddiyetle bildirdi:

“Her şey hazır! Bismillahirrahmanirrahim…”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

"Demek adı Tacim, sıradan bir isim, ama ne kadar sert, itici biri! Neden hep yiyecekmiş gibi inceledi beni? Ah, aklından kim bilir ne kötülükler geçmiştir!" Cumagül iç çekti. Bu sezgisinin gerçek olmasının yol açtığı korkudan mı, yoksa bilinçsiz bir arzudan mı içi ürpermişti.

On altı yaşındaydı. Hâlâ kimseyi sevmemişti, ama yüreğinde filizlenen aşk heyecanı bir yatışma arıyor, sık sık genç kız imgelemiyle alevlenen bu tutku, çığırtkan bir papağanı tatlı sesli bülbül, bostan korkuluğunu efsanevi bir batır* haline getirebiliyordu.

Tacim düşüncesi gündüzleri de, geceleri de kızın peşini bırakmıyordu. Sağduyulu davranarak direnmek istiyordu ya nafile, Tacim'in hayali hiç aklından çıkmıyordu. Bibigül'den defalarca duyduğu şu sözleri hatırladı: "Genç bir kızın gözleri önünde hep aynı erkek belirirse, ona gönlünü kaptırmış demektir." Dehşete kapılmıştı: "Yoksa Tacim'e âşık mı oldum? Oh, hayır, böyle bir erkekle hayatımı birleştirmek şöyle dursun, ikinci kez karşılaşmaktan bile Allah korusun!"

Bibigül'ün düğünü tuhaf bir biçimde etkilemişti onu. Birden büyüdüğünü, olgunlaştığını hissetmişti. Hayatının zikzaklarla dolu olduğunu, tüm geleceğini belirleyecek olayın bugün olmasa bile yarın mutlaka gerçekleşeceğini anlamıştı. Aydınlık, mutlu ya da kapkara acılı bir gelecek... Sonuncuyu çok açık bir biçimde görüyordu: Horlanmalar... Dayaklar… Koca karşısında duyulan sonsuz korku... Gözleri önünde canlanan tablo sürekli buydu. Nedense hayallerinde mutluluk çok bulanık, ulaşılmaz bir şeydi...

Neşeli kalabalığın gürültüleri, naraları altında, şölen giysili kara yağız atlıların, ağlayan gelini götürmelerinden sonra –arkadaşının o acılı, tesellisiz hıçkırıkları hâlâ kulaklarında çınlıyordu– Cumagül

* Batır: Bahadır.

kendini ıssız bir boşlukta bulmuştu. Artık umutlarını, acılarını, kuşkularını paylaşacak, küçük haberlerini anlatacak kimsesi kalmamıştı.

Kuşkular, endişeler Cumagül'ü bırakmıyordu. Ayten-mollanın yatışır gibi görünen tutkusunu düğün yeniden canlandırmış, adeta körüklemişti. Bir gün olsun kızın peşini bırakmıyordu. Karşılaştıklarında durduruyor, sağlıktan, mutluluktan, havadan söz ediyor, soru yağmuruna tutuyordu. Dudaklarında şiddetli bir arzu, gözleri parlıyor, şehvetle yutkunuyordu. Son olarak evlilik hayatının zevklerinden söz etmeye başlamıştı. Cumagül sonunda dayanamayarak sırtını dönmüş, hızla uzaklaşmıştı. Akşam her şeyi annesine anlatmak istedi, ama kendini tuttu: Annesini niçin üzsün? Oysa Ayten-mollanın annesiyle birkaç kez görüştüğünü, her görüşmenin Sanem'in ret, hocanınsa tehdidiyle sonuçlandığını henüz bilmiyor, aklına getirmiyordu.

Cumagül'ün evde olmadığı bir akşam Sanem'in evine hiç beklenmeyen bir konuk, Kutımbay çıkageldi.

"Dinle Sanem," dedi daha eşikteyken. "Eğer kız evlenecek yaşa gelmişse, bir an evvel kurtulmak en iyisidir, yoksa, inan rezaletin önünü alamazsın. Dulsun, fazladan bir yükü ne diye sırtında taşıyasın. Kendi durumunu düşün! Kızına layık damadı seçtim bile. Hoca, muhterem bir insan, ne dersin?"

Kutımbay'ın böyle teklifsizce konuşması çileden çıkarmıştı Sanem'i. Selam bile vermeden içeri girmiş, nasıl yaşıyor sormamıştı bile. Bay'dan ne beklenebilirdi? Zenginlik ona insanları hor görme, onurunu kırma hakkını veriyordu.

"Sözlerinizden bir şey anlamadım Bay-ağa."

"Anlamadın mı?" dedi Kutımbay. "Biraz düşün! Sadece çıkarını düşünüyorum." Nasihate, ikna etmeye kalkışmadan çıktı.

Akşama doğru hava bozuldu. Anne kız keçeye kurularak akşam yemeğini yediler. Ara sıra havadan sudan konuşuyorlardı. İkisi de düşünceliydi, ama en önemli konuya hiç değinmeden başka taraflarda dolaşıyorlardı. Önemli mesele bir sırdı, ikisinin de bildiği bir sır... Cumagül Ayten-mollanın aşk ateşiyle yana yakıla peşine düştüğünü annesine açıkça anlatabilir miydi? Böyle sözlerin kızların ağzından

dökülmesini şiddetle cezalandıran töreyi çiğnersen başka. Sanem de bu kötü haberle kızının huzurunu bozmak istemiyordu. Ne gereği var? Konuşmakla belayı savuşturamazsın…

Sanem yine de anlattı. Cumagül araya girmeden dinledi, annesi sözlerini bitirdikten sonra yitik bir sesle;

"Ne yapacağım peki anne?" diye sordu.

"Bilmiyorum kızım, bilmiyorum. Bay bize kancayı taktıysa, işimiz kötü. Her şeyi yapabilir. İkna etmeye çalışmaz, bizi zorlar... Zenginlik her şeye muktedir kızım."

"Demek başka çıkış yolum yok öyle mi?"

"Telaşlanma, düşünmemiz gerek. Havalar biraz ısınsın, köyden ayrılırız belki. Mutluluğu başka diyarlarda ararız."

"Sıcak günlere kadar yanmazsam iyi!"

Gökyüzünü delercesine ansızın bastırıverdi yaz. Geniş bozkır kilim gibi al renklere boyandı. Sıcak topraktan yeşil otlar fışkırdı. Kuş sürülerinin cıvıltıları gece gündüz çınladı. Yalınayak koşuşan çocukların neşeli, hayat dolu sesleri bütün köyü sardı.

Sanem'le Cumagül sabahtan akşama kadar Bay'ın evinde çalışıyorlardı. Basit işlerdi: Evi derleyip toplamak, yemek pişirmek, çocuklara göz kulak olmak, odun yarmak, yağ çıkarmak, buğday öğütmek, iplik eğirmek, çamaşır yıkamak, hayvanlara yem vermek, sağmak, fırçalamak… Koca güne sığmayan bir yığın iş...

Yine de güneş battıktan sonra dinlenme fırsatı bulabiliyorlardı. İşte bugün de kulübenin girişinre oturmuş, akşamın huzurlu güzelliğini hayran hayran seyrediyorlardı.

Duru, bulutsuz gökyüzünde yıldızların arasında yüzüyordu dolunay. Hafif bir yel kamışları sallıyor, gizemli ve korkunç sesler çıkararak hışırdıyordu.

Ağaçların koyu gölgelerinden ansızın bir atlı fırladı. Çadırlardan birinde atını durdurdu. Bir şeyler sordu, istediğini öğrendikten sonra Sanemlerin kulübesine yöneldi.

Yabancı telaşlıydı, atını bağladıktan sonra anne kıza selam verdi.

Geniş omuzlu, uzun boylu bir cigitti. Üzerinde boyuna göre çok kısa, pamuktan sarı bir cepken vardı. Beyaz kuşağı beline sıkıca bağlanmıştı. Başındaki geniş papak siyah bıyıklarıyla gölgelenmiş yüzünü daha da uzatmıştı. Düzgün beyaz dişleri inci gibi parlıyordu.

Sanem tavırlarından, ölçülü gülümsemesinden ziyaretçinin niyetini hemen anlamıştı. Gençlerin baş başa görüşmeleri için bir şeyler uydurup komşuya gitti. Cumagül de kulübeye girerek konuk için yer hazırlamaya koyuldu.

Cigit gözlerini kıza dikerek;

"Merhaba kardeş!" dedi ikinci kez.

"Merhaba!" diye karşılık verdi Cumagül yapmacık bir şaşkınlıkla. "Dışarıdaki ilk selamınızla bu ikincisi arasında ne fark var anlamadım."

Cumagül, gelenin oldukça sıkılgan biri olduğunu, söze nereden başlayacağını ve geliş amacını nasıl açıklayacağını bilemediğini anlamıştı. Bu, Cumagül'ü eğlendirmişti. Konuksa şaşkınlık içinde doğrudan itiraf etti:

"Dediklerine göre bir cigit genç bir kızla bir türlü konuşmaya cesaret edemezmiş." Düşündü durdu, arkasını getiremeyince; "Unu yaymana yardım edeyim," dedi. "İşte böyle, ben…"

Cumagül bu sözlere güldü. "Evet, güzel konuşmayı bilmiyor, ama böylesi daha iyi, çenesi düşük kişinin düzenbaz olduğunu söylerler." Konuğa acımıştı, daha fazla beklemeyip yardımına yetişti:

"Nereden geldiniz?"

"Ben mi? Kegeyli Kanalı gerisinden, İşan-Kale tarafından. Orada da eşsiz güzelliğiniz dilden dile dolaşıyor."

Cumagül utancından kıpkırmızı kesildi. Gözlerini yere indirdi. Şimdi dizginler cigitin elindeydi. Anlatmaya başladı: Adı Turumbet'ti, gücü sınırsız Duysenbay'ın hüküm sürdüğü Mangit köyünde dünyaya gelmişti. Düğün gecesi Duysenbay, Bay'ın çadırında ocağı yakan peri kızından ona bahsetmişti!

Turumbet ateşli itirafını hiç mahcubiyet belirtisi göstermeden, bir erkeğe yaraşır ciddiyet ve beceride bitirdi:

"O zaman bir düşüneyim dedim, oraya gidip nasıl bir kuştur bakarım, beğenirsem evlenirim…"

Turumbet'in bu açıklaması ne üzmüş, ne de şaşırtmıştı Cumagül'ü. Her şey, yüzyıllar boyu yüceltilmiş geleneklere uygun gerçekleşiyordu. Her şey alabildiğine basit ve açıktı, ama onur kırıcıydı. Evet onur kırıcıydı, çünkü bülbülden ötüşü, gülden de o güzelim kokuyu zorla alıyordu. Fakat kız bilmiyordu bunu, tıpkı dünyayı göremeyen bir körün ve hiçbir zaman kadın okşayamayacak olan bir hadım ağasının nelerden yoksun olduklarını bilememeleri gibi.

Cumagül cigite çay ikram etti. Bir an duraksadıktan sonra sordu:

"Bayın nesi olursun?"

"Aslında hiçbir şeyi. Köylüyüm."

"Zengin misiniz?"

Son sorusu biraz yersiz kaçmıştı. Cigitin yoksul olduğu üzerinden belliydi: Bedenine uymayan kısa cepkeni, ev işi olduğu belli ucuz kumaştan mintanı, kim bilir neler görmüş eski çizmeleri...

Nasıl yanıt vereceğini bilmeyen Turumbet kısa bir an şaşkınlık geçirdi: "Zengin aileden olduğumu söylesem fazla başlık isterler, yoksul olduğumu söylesem hayır derler…"

Cumagül yine imdadına yetişti;

"Hastalığını gizleyen çabuk ölür, gerçeği söyle!" dedi. "Korkma!" Yaşadıkları kulübeye göz gezdirip ekledi: "Fakirliğe alışığım, kendin görüyorsun."

Turumbet her durumu ölçüp biçtikten sonra, doğrudan yanıt vermekten kaçınmanın daha doğru olacağına karar verdi:

"Zengin batabilir, yoksul bay olabilir, her şey Allah'ın elinde…" gibi anlaşılmaz sözlerle konuşmasını bitirdi.

"Doğru," diye onayladı Cumagül. "Ayağını yorgana göre uzatmalı. Zenginlerden çok korkarım." Bu anda tirit bedeni, kırış kırış yüzüyle dişsiz Ayten-molla gözlerinde canlandı. Boğazına kadar gelip takılan bir bulantıyla susmak zorunda kaldı. Güzel sözleri tükenince cigit de sustu. Birkaç dakika karşılıklı öylece oturdular. Artık

birbirlerinden hoşlanma anlarının aşıldığını, tavırlarının gereken açıklığa kavuştuğunu düşünen Turumbet önce öksürüp sonra dudaklarını avucuyla sildi ve;

"Demek beni beğeniyorsunuz!" dedi.

"Size hayır demem için ne sebebim olabilir?" diye karşılık verdi Cumagül sevecen bir gülümsemeyle.

Cigit biber gibi kızardı. Tıraşlı ensesini kaşıyarak oturduğu yerde kıvrandı durdu.

"Ee, madem öyle, annenize dünürcü mü yollayalım, yoksa kaçmayı mı istersiniz?"

"Bilmiyorum, herhalde anneme danışmam gerekecek."

Turumbet'in ayrılışından sonra aralarında geçen konuşmanın tüm ayrıntılarını bir bir zihninden geçirdi. Bir süre sonra Sanem eve döndü.

"Anacığım, bu cigit benimle evlenmek istiyor."

O gece dul kadının kulübesinde kandil uzun zaman sönmedi. Bugün olanların heyecanı içinde ana kız baş başa oturarak evlerine uğrayan cigitin kendilerine nasıl bir gelecek hazırlayacağını, görünen zamanın perdesi arasından seçmeye çalıştılar.

"Anne! Sözleri, düşünceleri... bilsen aynı bizim gibi… Güzel konuşmayı beceremediğini hemen anladım." Annesinin bitmek bilmeyen sorularını gönülden yanıtlıyordu. "İyi konuşamamasına gelince şaşırmaya ne gerek! Yoksulluktan toylarda, düğünlerde pek bulunamadığı anlaşılıyor."

"Senin bileceğin iş kızım. Fakirliğine gelince, sana ne söyleyeyim? Zenginlik elde edilebilir şey, yeter ki akıllı olsun..."

Cumagül bir an duraksadı: "Akıllı mı değil mi?" Bu zor sorunun yanıtını bulamayınca kendince şu hükme vardı:

"Her durumda Ayten-molladan daha aptal değil ya! İhtiyar çakal onun tırnağı bile olamaz."

"Sana karışmak istemem, ağız tadıyla yaşayın, önemli olan bu… Kararını verdin mi?"

“Daha ne bekleyeyim ki?”

“Pekala dünürcüleri yollasın o halde. İnşallah mutlu olursunuz!”

Böylece fazla kuşkuya yer vermeden, uzun uzadıya düşünüp kararsızlık göstermeden, bir günde Cumagül’ün geleceğine karar verildi. Günün olaylarıyla iyice yorgun düşen Cumagül mutluluğun tatlı hayalleriyle kendinden geçerek derin bir uykuya daldı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ertesi gün şafakla birlikte ana kız aceleyle Bay'ın evine gitti. Ev sahipleri daha uyanmadan sütün sağılması, kahvaltının hazırlanması, evin derlenip toplanması gerekiyordu.

Sağa sola saçılmış bir kucak dolusu samandan, geniş bay avlusunun duvar diplerine bulaşan at pisliklerinden, geceleyin eve konukların geldiği anlaşılıyordu. Kutımbay evde değildi, konuklarla bir yere gitmiş olmalıydı. Bay'ın cins alaca atı ahırda yoktu.

Sanem sevindi. Tanrı, bu kez Bay'ın konuklarıyla karşılaşmaktan onları kurtarmıştı. Sanem'in ödü kopardı. Genellikle böyle günlerde Cumagül'ü muhtemel bir beladan korumak için didinir durur, başaramazsa dikkat çekmemesi için kızının temiz pak olmasını, saçlarını taramasını kesinlikle yasaklardı. Varsın kirli, perişan dolaşsın…

Sarhoş konukların şehvetli, delici bakışlarından kızını korumaya çalışırken kendi kendine söylenirdi: "Allahım niçin bana oğul vermedin? Hayatımız ne kadar iyi ve huzurlu olurdu!"

Aslında Bay'ın konuklarından rahatsız olan sadece Sanem değildi. Her gelişleri köy sakinlerine yeni bir sıkıntıyı, belayı haber verirdi. Hele bir gün, Bay'a gelen tepeden tırnağa silahlı adamların köyün delikanlılarını sürükleyerek zorla götürüşleri Sanem'in hiç aklından çıkmıyor. Sırtları iyice kamburlaşmış ak saçlı kadınlar üzengilere yapışarak kendilerini bakımlı atların ayaklarına atıyor, yürekleri yakan çığlıklarla kuru kırışık yüzlerini tırmalıyorlardı. Atlılar hiç konuşmadan kasılmış parmakları üzengilerden zorla koparıp kadınları yerlerde sürüklüyor, köyün cigitlerini sorgusuz sualsiz bilinmeyen bir yere sürüp götürüyorlardı. Bay'ın konukları arasında şef olduğu her halinden belli olan sakallı bir adam, anlaşılmaz ve bu yüzden de insanı daha da dehşete düşüren sözler haykırmıştı:

"Kura erleri… seferberlik…" Sanem o zaman ellerini göğsüne bastı-

rarak korku içinde: "Oh Tanrım bana oğul vermediğin için sana şükürler olsun! Yoksa bu duruma dayanamazdım," diye mırıldanmıştı.

Günün birinde de –bu geçen yıl olmuştu– köye başka konuklar gelmiş, onlar da Bay'ın evinde atlarının susuzluğunu giderip, karınlarını doyurduktan sonra, köyün erkeklerini ve kadınlarını bir araya toplayarak, Rusya'da bir devrim olduğunu, iktidarın emekçi halkın eline geçtiğini, herkesin eşit ve özgür olacağını söylemişlerdi. Sanem o zaman bu değişik ziyaretçilerin sözlerinden, Çarın tahttan indirildiğini, yerine yeni birinin geçtiğini, bu yeni iktidarın yoksulları koruduğunu, işçi ve köylünün haklarını savunduğunu çıkarmıştı. Bu tuhaf ziyaretçiler sonunda çekip gitmişlerdi, ama Sanem'in ve köylülerin yaşamında herhangi bir değişiklik olmamıştı. Yine binbir sıkıntı ve eziyet içinde yaşıyorlar, az besleniyorlar, kan ter içinde yine Bay'a çalışıyorlardı… Akşamları yanan ocağın başında Sanem komşularıyla beraber bu konuyu uzun uzun konuşup tartışıyordu: Masallarda kral-lar türlü türlü olurlar, kimi iyiliksever, adaletli, kimi de acımasız ve kötü… Yoksul halkın çıkarını savunacak hangi kral peki? Her şeyi bilen Ayşe teyze bile masallarda böyle bir kral olduğunu hatırlamıyor...

Bugün Sanem çok sevinçliydi. Bay'ın konuklarından geriye saman ve gübre yığınları kalmıştı sadece. Cumagül evi, avluyu temizlerken, Sanem telaşla kahvaltı hazırlamaya koştu. Kaymağı, tandırdan çıkardığı sımsıcak, nefis kokulu bazlamayı, taze demlenmiş yeşil çayı tepsiye koyup tam zamanında ev sahiplerinin çadırına yöneldi. Kapıya elini atmıştı ki Bay'ın karısı hızla yatağından fırlayarak içeriye girmesini engelledi. Sanem tepsiyi uzattı, eğilerek selam verdi. Birden gözleri tanımadığı, yabancı bir erkeğin yattığı yatağa kaydı. Hayır, Sanem yanılmıyordu:. İçeride yatan Kutımbay değildi. Böyle siyah gür bıyıklar Kutımbay'da yoktu, gözleri de bu kadar şişkin ve dar değildi. Oysa içerideki… ama Sanem'e neydi? Döndü, hızla dışarı çıktı. "Bunu nasıl olağan karşılar? Ne korktu, ne de öfkelendi. Ahlaksız kadın!"

Birkaç dakika sonra Bay'ın karısı gayet sakin, yüzünde mağrur bir gülümseme çadırdan çıktı.

"Hey dul kadın, kızın nerede?" diye bağırdı. Sesinde küçümseme

ve küstahlık vardı. “Büyük çadıra odun taşısın, ocağı yaksın, soğuk başladı.”

Sanem’in elleri titremeye başladı: Kızını oraya nasıl gönderirdi? Ne yapmalıydı? Ev sahibesine karşı gelip, içinde ahlaksızlığın barındığı bu eşikten kızını asla geçirmeyeceğini söyleyebilir miydi? Bay’ın karısı onları asla bağışlamazdı. Bir daha Bay’ın kapısına adım atmamaları demekti bu. O zaman nasıl yaşayacaklardı? Yoksa yeniden dilenseler miydi?

“Peki efendim, şimdi gönderirim.”

Cumagül kucak dolusu odunla girdiği yarı karanlık çadırda içerideki erkeği birden fark etmedi. Tesadüfen bir hışırtı duyunca başını kaldırdı. Birden taş kesildi. Tacim karşısında duruyordu! Odunlar kucağından düştü. Kapıya doğru geriledi, ama çok geçti. Tacim kızı kollarından yakalayarak kendine çekti, heyecandan soluyarak:

“Gel buraya, gel bana güzel kız!.. Seni ne zamandır hayal ediyordum. Hadi, ne diye inat ediyorsun?”

Tacim’in bıyığı, kıllı kolları, delici bakışları kızın önünde bir beliriyor bir kayboluyordu. Cumagül debeleniyor, sımsıkı saran kollardan kurtulmaya çalışıyordu. Bağırmak istedi, ama sesi çıkmadı. Ansızın ev sahibesinin öfkeli sesi duyuldu.

“Burada ne yapıyorsun?” dedi. Yüzü öfkeden bembeyaz olmuş eşikte dikiliyordu.

Tacim kızı bıraktı, eski yerine döndü, hiçbir şey olmamış gibi;

“Her çiçeğin kendine has kokusu vardır,” dedi. “Bununki nasıl diye denemek istemiştim.”

Cumagül çadırdan fırladı, avluyu koşarak geçti. Uzaklarda kıyı fundalıklarına gidip gizlendi. Öfkeden çılgına dönen Bay’ın karısı hızla mutfağa daldı. Kazanın başında korkudan dona kalmış durumda bekleyen Sanem’in üzerine saldırdı:

“Şimdi teselli et bakalım kızını! Kim olduğunu ne çabuk unuttun! Dilenci karı, ikinizi de köpekler gibi kovuyorum.”

Turumbet’in yeniden ortaya çıktığı bir akşam Sanem kızının evlenmesine razı oldu.

***

Çarşamba... Bugünü düğün için ne Sanem, ne de Cumagül seçmişti. Kadim zamandan beri bir Karakalpak geleneğiydi. Düğünler hep çarşamba günleri olurdu.

Kararlaştırılan gün yaklaşıyordu. Sanem kulübeyi temizliyor, düzene sokmaya çalışıyor, kıyıda köşede ne varsa bulup buluşturarak özenle yerleştiriyordu, ama ne kadar çabalasa da, ev bir türlü düzene girmiyor, zavallı görüntüsünden kurtulamıyordu. Ocağı bile olmayan, isten kapkara olmuş bu izbeye farklı bir görünüm katmak mümkün müydü? Anlatılanlara göre bu kulübe bir zamanlar yoksul bir aileye barınak olmuş, ancak evin erkeği Uygur köyünde mutluluğu bulamayınca talihini başka yerlerde denemek üzere, sefalet ve mutsuzluk abidesi bu kulübeyi kendinden sonra geleceklere bırakarak çekip gitmiş. İşte bu kulübeye bir torba ve binbir eziyetle yerleşmişti ana kız… Önceleri bu kulübe Sanem'de kasvetli, hüzünlü bir duygu uyandırmıştı. Oysa Şimdi dilsiz bir kan düşmanıydı sanki. Uzun zamandır bastırdığı gururu birden alevleniverdi. Bu çok eski ve derme çatma, üstelik başkasına ait kulübeye kızını sokmayı istemedi. Sanem kolları sıvadı, birkaç gününü sabahtan akşamın geç saatlerine kadar, işe yaramaz diye bir kenara atılmış olan çadır direklerini toplamakla geçirdi. Direkleri düzelttikten sonra kafes biçiminde çattı. Enine kirişlerle birbirine bağladı. Fazla geniş olmamasına karşın çadır ortaya çıkmıştı. Pekala barınmaya uygundu. En önemlisi kendilerine ait olmasıydı. Şimdi kutsal çarşamba gününü endişe duymadan bekleyebilirdi.

Halk arasında söylendiği gibi, düğünü duyan bir kafatası bile hoplayıp zıplamaya başlarmış. Ama nerede bu kafatası? Neden kimse oynamıyordu? Anne kız sırayla dışarı çıkıp konukların gelmesini bekliyorlardı. Fakat görünürlerde kimsecikler yoktu…

Bu çok tuhaftı, oysa bugün hayatlarının en mutlu günüydü. Mütevazı sandıklarından bulup buluşturduklarıyla düğün kıyafetleri de hazırdı. Sanem'in başında elde yapılmış, kenarları kırmızı dantelli beyaz bir başörtü, kaba dokumadan bir kuşakla bağladığı yeşil bir

kemsal*, ayaklarında da yıpranmış eski çizmeler vardı. Gelinin kıyafeti de, köylülerin dört yıl boyunca her Allah'ın günü üzerinde gördükleri cepken, Bay sürüsünün aşina olduğu kaba dokuma etek ve uzun süre takmaktan artık bollaşmış kırmızı bir kalpaktan ibaretti. Bununla beraber, damat ve konuklar gelinin ayaklarına dikkatle bakarlarsa, çizmelerinin yüksek ökçeli, işlemeli hakiki deriden yapıldığını görürlerdi! Doğrusu çizmelerin burnu birkaç yerden soyulmuştu, Sanem'in yamamaya çalıştığı yerler kuru çamur parçası gibi duruyordu, yüksek ökçeleri çarpık ve kırıktı, ama büyük önemi vardı… Cumagül bu çizmelerle gururlanmalıydı, çünkü geline Kutımbay'ın karısı armağan etmişti!

Uzun bekleyiş kadar insanı yiyip bitiren bir şey olmaz. Kuşkularla, endişelerle için için kemirir, önseziler kabusuyla insana hayatı zindan eder...

Güneş batıya doğru eğildikçe, endişeleri daha da artıyordu. Artık konuk beklemekten vazgeçmişlerdi, hatta gelmemeleri için dua ediyorlardı. Damadın olmadığı bir düğün... ne büyük rezalet, ne kadar onur kırıcı… Turumbet'ten nasıl emin olacak? Sanem'in böyle bir güvencesi yok... Damadı cezbedecek ne zenginlikleri, ne de ünleri var! Bir yerlerde uygun bir kızla karşılaşmışsa arada bul Turumbet'i…

Ne yapacağını bilemez halde kızına seslendi:

"Başını yıka canım kızım. Zamanımız az."

Uzun örgülü saçlarını usulca çözdü. Sıcak su dolu güğümü aldı, saçlarını yıkadı, kararsızca sordu:

"Anne seni de yanımızda götürsek mi?"

"Ah kızım!" diye içini çekti Sanem. "Huyunu bilmediğin ata arkadan yaklaşma. Kendi mutluluğunu düşün! Nasılsa acımdan ölmem."

Cumagül başını yıkarken annesi çevresinde dört döner, su döker, tarağı uzatır, saçlarını sütle ovardı. Ama bugün annesinin hali bir tuhaftı: Yıpranmış deri mindere başını koymuş, yüzünü kaftanının yeniyle örtmüş durumda keçede yatıyordu. Gözyaşları sel gibi boşanıyordu. Kızını üzmemek için yüzünü duvara dönmüştü. "Neden,

* Kemsal: Kaba dokumadan yapılmış kaftan.

her şeye kadir Tanrım, babası sağ olduğu halde neden kızımı yetim bıraktın? Bu nasıl esirgeme, bu nasıl merhamet Tanrım?" Birden Tanrıya sızlandığının farkına varınca, yakasına yapıştı, göğsüne "tuh, tuh!" diyerek tükürdü: "Yüce merhametin için Tanrım sana şükürler olsun! Beni yanına çağırsaydın kızımın hali ne olurdu? Vicdansız baba öz kızını unuttu, hiç arayıp sormadı bile. Senin lütfunla besledim, büyüttüm yavru kuşumu... Şimdi de buradan uçup gidecek. Yeni yuvasında mutlu olması için iyiliğini esirgeme Tanrım!"

Tanrıyla görüşmesi epeyce uzun sürdü. Her şeye kadir Tanrı sözlerini duymuş muydu? Bilemezdi, ama üzerinden ağır bir yük kalkmış gibi rahatlamıştı. Gözlerini usulca kurulayıp yataktan kalktı. Bir kusur arar gibi çadırı bir kez daha inceledi. Tam bu sırada dışarıdan nal sesleri duydu.

Damat ve beraberindeki sağdıç töre gereği komşunun çadırında durdular. Sanem'le yakın arkadaş olan yaşlı bir kadın Turumbet'in geline getirdiği armağanları hemen çadıra taşıdı: İpek bir elbise ve şal, parlak siyah içigler...* Cumagül'ün bu kadar güzel giysileri hiçbir zaman olmamıştı. Çabucak elbisesini değiştirdi. İpek şalı başına attı. İçiglerini ayaklarına geçirdi. Çadıra doluşan komşuların şaşkınlıktan ağızları bir karış açılmıştı. Cumagül'ün güzelliğini ilk kez görüyorlardı sanki. İri laciverde kaçan kara gözleri, uzun yumuşak kirpikleri, burnunun yukarısında kuş kanadı gibi birbirine kavuşan ince kaşları, iki olgun elma örneği al yanakları, ince kıvrak bedeniyle her adım atışta sırtından yılan gibi kıvrılarak ayaklarına düşen uzun örgülü saçları... Olağanüstü, eşsiz bir görünüşü vardı.

Fakat Sanem'in kızının güzelliğini seyredecek zamanı yoktu. Damadın gelişiyle telaş başlamıştı. Yerine getirmesi gereken adetleri bir bir aklından geçiriyor, eksik var mı diye sağa sola koşturuyordu. Gözleri mutluluktan ışıl ışıl, önce kendileri gibi yoksul, yakın komşuları dolaştı. Elini karnına götürerek çadırlarına davet etti. Bir ara gözden kayboldu. Kan ter içinde ortaya çıktığında gelmekte direnen kara bir keçiyi zorla peşinden sürüklüyordu.

Anne kız, Bay'ın karısının armağanı olan bu keçinin etrafında iki

* İçig: Ayakkabı, edik.

gün tutkuyla dolanıp durmuşlardı. İlkin, bu değerli armağanı günahkâr ve zorba kadından almanın doğru olup olmadığına bir türlü karar verememişlerdi. Armağanın boş yere verilmediğini, hiç de hoş olmayan, çirkin sözlerin Kutumbay'ın kulağına gitmemesi için ev sahibesinin bu oğlakla ağızlarını kapatmak istediğini anlamışlardı. Sonunda keçiyi hülyalı hülyalı süzdükten sonra Sanem kararını verdi:

"Bayın hanımı ne düşünürse düşünsün, bunu şerefli alın terimizin karşılığı sayarız. Bay'ın mülkü için sağlığımızı yitirecek kadar çalışmadık mı?" İkincisi, keçiyi almaya karar verdikleri zaman, Cumagül düğünde kesmek yerine, keçinin annesinde kalmasının daha iyi olacağını söylemişti, çünkü bu keçi annesinin yegâne zenginliği olacaktı. Tek başına kalacaktı, hastalanabilir, dara düşebilirdi. Kara günler için gerekliydi. Fakat Sanem bu fikre karşı çıkmıştı:

"Seni yeni evine götürdüğünde damat sorar, o nasıl karşılamaydı diye, önüme güzel bir yemek bile çıkarmadın? Sen öyle yaparsan, ben de işte böyle ağırlarım der." Cumagül hâlâ diretiyordu:

"Böyle yapmaz anne, yoksul olduğumuzu biliyor."

"Ama düğün hayatta bir kez olur kızım."

Fikir birliğine varamayınca keçinin kaderi hâlâ açıklığa kavuşmamıştı. Ama şimdi iş değişmişti. Keçiyi sürükleyen Sanem komşulara dönerek;

"Kesin onu, can kardeşlerim!" diye bağırdı. "Kazanda çok daha hoş görünecek." Tartışmak, itiraz etmek artık çok geçti. Komşular da kırılabilirdi.

Her şey adetlere göre yapıldı. Evinden ayrılmadan önce her gelinin yaptığı gibi Cumagül'ün de köyün en yaşlı, en saygın kişileriyle vedalaşması gerekiyordu. Birkaç çadır dolaştıktan sonra Anar-analık'ın çadırına yöneldi. Bu yaşlı kadın köyün yoksulları arasında bilgeliğiyle, otoritesiyle ün yapmıştı, aşiret reislerinden daha fazla itibar görürdü. Kadınlar, erkekler, yaşlılar, gençler akıl danışmaya giderlerdi ona. Anar-analık'a duyulan saygı o denli büyüktü ki, çoğu kez aşiretler arası anlaşmazlıklarda kararı ona bırakırlardı.

Anlatılanlara göre Anar, gençken yöre kızlarının başını çekermiş. Keskin zekası, güçlü hafızasıyla, nükteci erkeklerle açıktan yarışmalara girer, çoğu defa zaferle çıkarmış. Ama bunların hepsi artık geçmişte kaldı. Anar-analık şimdi çok yaşlı ve hasta bir kadın. Geride kalan tek torunu da olmasa bir köşede yalnız başına ölüp gidecek... Halk arasında "ak-kapşık" denilen kuraklık ve açlık yılında kocası, gelini ve oğlu geriye küçük torunu bırakıp bu dünyadan göçüp gitmişlerdi. Torunu şimdi büyüdü, yakında cigit olacak… Anar ölmeye hazır, her güneşin batışında bekliyor onu. Ama ölüm hiç de acele etmiyor. Hep bekliyor nedense, bir deniyor, sonra tekrar bırakıyor...

Çadırın içi çok sıcaktı. Kubbeye ulaşan alevler titrek, düzensiz bir ışıkla içeriyi aydınlatıyordu. Anar-analık balmumu rengi göz kapaklarını kapamış keçede yatıyordu. Kuru, bükük parmakları tespih çekiyormuş gibi sürekli oynuyordu. Dipsiz kuyu gibi karanlık dişsiz ağzından hırıltılı, ciğer sökercesine çıkan öksürükle birlikte düzensiz nefes alışları duyuluyordu.

Bir köşede sıcaktan uyuşmuş gür siyah saçlı bir delikanlı oturuyordu. Yanan saçlarının ucu kıvrılmış sararmıştı. Delikanlı uykulu gözlerle Cumagül'e baktı. Hiç ilgilenmeden başını çevirdi. Akıl fikir danışmaya gelen damatlar, gelinler, hastalar, yoksullar, analık ninenin bilgeliğine tapan herkes anlaşılan onu bıktırmıştı. Çadır parmaklığına dirseklerini dayayarak kayıtsız gözlerle ocaktan döşemeye düşen öksülerin yanışını seyrediyordu. Keçenin ve tüm eşyaların üzerindeki kalın kül tabakası anlaşılan delikanlıyı pek rahatsız etmiyordu.

"Merhaba nine," dedi Cumagül ürkek. Fakat Anar-analık karşılık vermedi. Cumagül döşemede tütmekte olan öksüleri toplayıp ocağa attı. Döşemeyi süpürdü. Yaşlı kadının üstündeki yorganı düzeltti. Sonra içerideki delikanlıyla hiç konuşmadan güğümü doldurdu ve ateşin üzerine koydu. Yapacak başka iş kalmamıştı. Anar-analık uyanıncaya kadar beklemeye kararlı ocağın yanına çöktü. Yaşlı kadının hayır duasını almadan, yol öğütlerini dinlemeden köyden ayrılmaya hiç niyeti yoktu; çünkü mutlu ya da mutsuz, aydınlık ya da karanlık bütün geleceği adeta buna bağlıydı.

Fazla beklemesi gerekmedi. Anar-analık göğsünü tutarak cılız, çatlak bir sesle;

"Su…" diye mırıldandı. "Ilık olsun!"

Kız güğümdeki suyla, testiden aldığı soğuk suyu ılıştırdı. Yaşlı kadının titreyen başını bir eliyle tutup, diğeriyle kaseyi kurumuş ince dudaklarına götürdü. Birkaç yudum aldıktan sonra Anar-analık gözleri kapalı;

"Sağ olasın canım," dedi. "Kimsin sen? Adın ne?"

"Cumagül."

"Daha anlayacağım şekilde söyle! Her hanemizde bir Cumagül bulunur." Anar, torunu Nurlıbay'a döndü:

"Sen söyle, kimin kızı?"

"Dul kadının."

Cumagül bu söze alınmamıştı. Annesi çoktandır köyde asıl adıyla çağrılmadığı için, dul kadın denmesini artık yadırgamıyordu. Anar-analık torununun bu densizliğine sinirlendi;

"Görgüsüz herif!" dedi. "Kızın yanında böyle konuşulur mu?"

Kıza döndü:

"Sanem'in kızısın, öyle mi?"

"Evet."

"Aslında güzel kızım, elin yanında baba adını söylemek gerekir. Böyle durumlarda anne adını söylemek ayıp! Ama sanırım sen haklısın. Babanın adını söylemek daha da ayıp... Peki, niçin geldin? Anlat!"

Delikanlının içeride olmasından çekinen Cumagül sustu. Bunu hisseden Anar-analık öksürdükten sonra torununa seslendi:

"Nurlıbay sen dışarı çık!"

Delikanlı gittikten sonra Anar sorusunu yineledi. Cumagül elindeki küçük kırmızı paketi çekine çekine yaşlı kadına uzattı;

"Alın nine çay," dedi. "Bugün koca evine gidiyorum."

"Allah mutlu etsin kızım! Yeni evinde sağlıkla, afiyetle yaşa, taş

gibi ağır... evet, ne diyordum?" Dudaklarını yaladı, derin kırışıklıklar içindeki yüzünü buruşturdu. "Anlatayım, bir zamanlar ben de genç kızdım. Çok zaman önce, çok, sevgili kızım! O zamanlar, anlatayım sana, zorlu, karanlık günlerdi... Han ordusu bozkırlarımıza kadar dayandıydı… Her tarafta ölüm kol geziyordu… Köyler yakılıp yıkılıyor, yağma ediliyordu. Karakalpakların yurdu artık yoktu. Tamamen Hive Hanının eline geçmişti. Artık halkımız özgür değildi. Hanın kölesi olmuştuk! Yoktu, hiçbir şeyimiz kalmamıştı!" Kendini anılara kaptıran Anar canlanmış, adeta gençleşmişti. "Ey neredesiniz cesur cigitler, aslan yürekli batırlar? O sıralarda yiğitlerden yiğit, bilgelerden bilge Ernazar Alaköz* adlı biri başkaldırmıştı. Aşiret reislerine şöyle demişti hiç unutmam: 'Tek parmağın bir gücü yok, ama ya hepsi! Yumruk gibi sıkın bakalım, dağları bile devirirız o zaman…' Tüm aşiretlerden, yakın uzak tekmil köylerden kopup gelen Karakalpaklar bu şanlı Alaköz'ün ardından yürüdüler… Basit halk, yurdunu kurtarmak için başkaldırmıştı. Han, Karakalpak halkının korkunç direnişini gördü." Anar-analık birden sustu, başı göğsüne düştü. Öyküsüne yeniden başladığında, sesi boğuk ve eski coşkusundan uzaktı:

"Ancak halkın başarısı çok kısa sürdü. Hain baylar aralarında iktidarı ve ganimeti paylaşma sevdasına düştüler, Ernazar'ı yakalayıp Hive Hanının huzuruna çıkardılar. Bugün gibi hatırlıyorum. Soğuk bir kış günüydü. Tipi vardı. Hanın iki celladı Alaköz'ü yaka paça sürüklüyorlardı. Karlar içinde yalınayaktı. Çizmelerimi çıkardım. 'Al hadi giy!' dedim. Çizmeleri giydi, konçlarını gevşetti. Gözlerini bana çevirdi. Nasıl sevgiyle bakmıştı bana! 'Ne cesur kızlarımız varmış meğer…' dedi." Anar-analık uzun süre konuşmadı. Cumagül kuşkulanmıştı; yoksa gitme zamanı mı gelmişti? Tam kalkacağı sırada yaşlı kadın yeniden dudaklarını kımıldattı:

"Yeni bir zaman başlamış diyorlar, çarı tahttan indirmişler. Şimdi tamamen değişik bir hayat olacakmış. Bensiz her şeyin üstesinden gelirsiniz artık." Anar'ın gözleri buğulandı. Yine dalıp gidecekken, kendini toparladı:

---

* Ernazar Alaköz: 1855-1856'da Hive Hanlığı'na karşı isyan eden Karakalpakların önderi.

"Bana niçin gelmiştin kızım?"

"Evleniyorum Anar nine," diye hatırlattı çekinerek.

"Aa... Evet hatırladım! Alaköz'ün hikâyesini neden anlattım diye düşünüyordum. Şundan kızım: Cesur olman için, namuslu yaşaman için, kara günlerde sadece kendini düşünmemen için… Hiçbir zaman kocana ters düşme! Aziz Bibifatma'nın sözlerini hatırla! Öğütlerini tut! Kutsal anamız hiçbir zaman kocasına karşı gelmedi."

Anar-Analık yorulmuştu. Geçen her dakika sözleri daha anlaşılmaz oluyor, birbirini tutmuyordu. Çoğu kez aynı konuları yineliyor, konuşmanın ucunu kaçırıyor, birinden ötekine geçiyordu. Cumagül tüm dikkatini vererek bu hatıralar, öğütler karmaşasında evlilik hayatı için en gerekli ve en önemli olanlarını seçmek için büyük çaba harcıyordu. Ama bu hiç de kolay değildi.

Bir süredir de yaşlı kadının düşüncesi Bibifatma ananın etrafında dolaşıyordu:

"Kutsal Bibifatma anamız! Onu asla aklından çıkarma. Hep hatırla! Kocasını beklerken… kocası tarlada çalışırdı. Anamız yanında birkaç sopa bulundururdu... hatırası ebediyen yaşasın! Bunu neden yapardı biliyor musun? Kocası dövmek isterse sopa aramada gücünü boş yere harcamasın diye… İşte kadın dediğin böyle olmalı!"

Cumagül yaşlı kadının verdiği öğütleri anladığını belirtir anlamda başını salladı.

"Dur daha anlatacaklarım var." Anar hiç durmak bilmezdi. "Kocanı nasıl eve bağlayacağını, kardeşlerine nasıl davranacağını bilmek zorundasın."

Cumagül "kocamın kardeşleri yok!" diyecek oldu.

"Bu önemli değil, yine de bilmek zorundasın…"

Bereket versin tam bu sırada dışarıdan biri seslendi:

"Beykeş"* Cumagül'e saygı nedeniyle böyle seslenirlerdi.

"Beni çağırıyorlar," dedi Cumagül. Anar ninenin elinden kurtulmanın tam sırasıydı.

---

* Beykeş: Bey soyundan anlamında bir lakap.

"Önemli değil, az beklesinler!"

Cumagül'ü çağırmak için gönderilen kadın çadıra girdi. Anaranalık'ın önünde yerlere kadar eğildi, halini hatırını sorduktan sonra gelinin yola çıkması gerektiğini bildirdi.

"Pekala git!" dedi. İşin böyle bitmesi hoşuna gitmemişti. "O kocana söyle, bir selam yollasaydı iyi ederdi. Unutma!"

Anar derin bir nefes aldı. Başını yastığa koydu. Yatışmıştı, sakince gözlerini kapadı.

Cumagül dışarı, serin rüzgâra çıktı. Gökyüzünde duru bir karanlık vardı. Temiz havayı içine çekti. Mutluluğa bir basamak kalmıştı sadece.

Birkaç saat sonra, ıssız bir gecede bodur bir atın terkisinde sarsıla sarsıla gidiyordu Cumagül. Önünde Turumbet'in sağdıcının inip kalkan geniş sırtı yolu görmesini engelliyordu ama, tepesinde karanlık boşlukta ışıl ışıl parlayan yıldızları görebiliyordu. Kayan, göz kırpan, yeniden fışkıran yıldızları...

ALTINCI BÖLÜM

Cumagül'ün gidişi köyün sıradan yaşamına bir değişiklik getirmedi. Birkaç gün sonra her şey eski haline döndü. Bu köyde tam dört yıl geçiren kara gözlü kızı bir daha kimse anmadı. Biri hariç… Kızı bir türlü aklından çıkaramıyor, gizli acılar çekiyor, aşk ateşiyle yanıp tutuşuyordu. Elbette Ayten-mollaydı bu. Beklenilmeyen düğün ve Cumagül'ün gidişi onu öyle sarsmıştı ki, gözle görülür şekilde çökmüş, sırtı daha da kamburlaşmıştı. Teselliye, dost ilgisine ihtiyacı vardı. Gönlünü rahatlatacak, onu canlandıracak sözler duymayı istiyordu. Bir sabah Kutımbay'ın çadırına giren hoca şu sözleri duydu:

"Ee, bundan sonra size kim hoca der!" dedi Tacim alaylı bir tavırla. "Şimdi gücünüze kim inanır? Kızı büyülemişlermiş, kendilerine bağlamışlarmış. Bırakın bunları. İşin doğrusu beceremediniz. Oysa bana söyleseydiniz ayağı geri geri giden kurbanlık koyun gibi yatağınıza zorla sürüklerdim."

"Sahiden de," diye düşünüyordu Kutımbay. "Basit bir kızı kendisine bağlayamadıktan sonra, onun kudreti, hikmeti nerede? Ruhumu cennete nasıl götürecek? Biraz karışık bir iş bu! Evet, Tacim haklı, hocayı değiştirmek lazım."

Ayten-molla Kutımbay'ın içinden geçenleri okumuş gibi bu zor meseleye bir açıklık getirme telaşına düştü;

"Eh, canlarım," dedi. "Her işin bir çaresi bulunur. Büyü yapmak zor iş değil… Ama ilerisini düşünmeli! Büyüden sonra delilik belirtileri görülebilir. Böyle bir kız kime yarar? Bu yüzden yardımınızı bekliyordum."

Kutımbay; "Aslında aptal değilmiş," diye aklından geçirdi. Hocayla ilgili düşünceleri değişmişti. "Söyledikleri doğru. Akıllısıyla baş edemezken, kim isteyerek deli bir kadına sahip olmak ister?" Hocayı destekledi:

"Doğru söylersin, neyse ki henüz kaybedilen bir şey yok."

Hoca, Bay'a ilgiyle baktı. Donuk köstebek gözlerinde bir umut ışığı yandı.

"Ne demek istediniz sayın Kutımbay, sözlerinizden ne anlayabilirim?"

"Bir şey kaybetmiş değilsiniz. İstediğiniz zaman ona gidip büyü yapar, sonra da buraya getirirsiniz. Delirirse geriye, kocasına yollarsınız. Eskisi gibiyse evinizde tutarsınız. Böylece köylü gücünüze hayran kalır. Öyle değil mi Tacim?" Uydurduklarından hayli memnun, gürültülü bir kahkaha attı.

Çay sohbeti bittikten sonra dualar edildi ve hoca ayrıldı. Kutımbay bazı ev sorunlarını bahane ederek gitmeye hazırlanırken, tembel tembel gerinen Tacim onu durdurdu:

"Burada bulunuşum nedense uzadı. Eğer bir şeyler vermek istemiyorsan açıkça söyle! Yoksa cigitlerim beni beklerken ya acından ölecekler ya da evlerine dağılacaklar."

Son derece ince, nazik bir meseleydi bu. Kutımbay yanıt vermeden önce, kızıl sakalını göğsüne yaslayarak düşüncelere daldı: Şu besili aygır kaç gündür çadırında yiyor, içiyor, keyif çatıyor, karısından gördüğü cömert kabul için neredeyse ev sahibine şükranlarını bildirecek... Hayır, hayır, Kutımbay abartıyor... Zaten her zaman kıskanç ve kuşkucuydu, ama... Ah, şu İslam savaşçısının yakasına yapışıp kapı dışarı edebilse... Ne var ki Kutımbay'ı düşlerinde bile rahatsız eden Tacim'in o beş atımlık tüfeğine gözü kaydığında kıskançlığı, kuruntuları hemen kayboluyordu. İki ineğinden ayrılmayı da hiç istemiyordu. Bu inekler şu zamanda o kadar değerli ki! Ama sonunda vermesi gerekecekti: "Peki al!" diyecekti. "Defol git, bir daha seni gözüm görmesin! Ya besili, sağmal ineklerim..."

"Ee, nasıl bir söz çıkacak ağzınızdan bakalım?" diye daha fazla bekleyemeden sordu Tacim.

O ana kadar mutfak eşyalarının konulduğu çadırın öteki bölümünde sessizce oturan Hanımgül söze karıştı:

"Topu topu otuz kadar sığırımız var, iki tanesini nasıl veririz!" Bir

anda iki ineğinden olma düşüncesi hangi ev sahibesini üzmezdi! Yalnızca inekler mi endişelendiriyordu kadını? Ah kadın ruhu ne karanlık ve bilinmezdir!..

Hanımgül köşesinden manalı manalı Tacim'e baktı. Bu bakışlarda hem yakarış, hem de tehdit vardı. Ama konuk ısrarlıydı. Gür bıyıklarını burarak, gayet ciddi, Hanımgül'ün umutlarını söndüren şu konuşmayı yaptı:

"Oo, güzel bayan!" durdu, içinden de şöyle geçiriyordu: 'Bu dilber gibi otuz kadınla gönül eğlendirirsem o vakit belki inekleri almayı başka zamana bırakırım.' "Evet, güzel hanımefendi! Savaşta bitap düşen Allah'ın askerlerini beslemek için bu iki inek bize gerekli – bayın karısı da ne yapışkan kadınmış–. Siz vermezseniz, başkaları hiç vermez. Birliğimiz un ufak olur. Sadece iki ineğinizden değil, bütün sürünüzden olursunuz o zaman. Şaydakov bozkırda ilerliyor. Biz olmazsak, onu kim durduracak?"

Bu sözler Hanımgül'ün kulaklarına korkunç gelse de, asıl dehşet yüreğindeki yangındı. Tacim'in erkekliğine, yiğitliğine, kahramanlığına nasıl hayran olmasın! 'Kahramanım, namlı batırım benim!' Bu sessiz coşkuyla gözleri ışıl ışıldı. O kadar belliydi ki, yalnız Tacim değil, bu olaya tamamen yabancı Kutımbay da bu ışıltının kimin için olduğunu fark etmişti. İneklerin kaderi de böylece belirlenmiş oldu. İki inekle karısı arasındaki seçim hayli çetin geçti. Zor da olsa şimdi her şey kafasında yerli yerine oturmuştu: Hayvanları vermek ve karısına haddini bildirmek…

"Pekala, kabul... Sen de git, git buradan!" Son sözleri karısına yöneltmişti.

Hanımgül'ün dünyası kararmış, hayat onun için tüm anlamını yitirmişti: Evet, o gidiyordu… Önce öldüresiye bir özlem duydu, yerinde duramıyor, tatlı anılar yüreğini yakıyordu; sonra özlem öfkeye, daha sonra da korkunç bir kine dönüştü. Kendini ahlaksızlığa bulaştırmak için –bundan hiç kuşku duymuyordu– böyle kolayca onu terk edip giden Tacim'e duygusuz, yaşlı, sıkıcı kocasına karşı, önüne çıkan her şeye karşı... Çılgınca bir öfkeyle Sanem'in çalışmakta olduğu çadıra doğru yürüdü.

Cumagül'ün ayrılışından sonra dul kadın çok değişmişti. Kızının aile hayatı nasıldı? Evlilik sağlıklı yürüyor muydu? Kızı için duyduğu kaygı ve yalnızlık gözlerinin altında mor halkalar oluşturmuştu. Saçları daha da aklaşmış, dudaklarının ucundaki kıvrımlar daha da derinleşmişti. Şefkatle sarıp kolladığı, yıllarca yanından ayırmadığı yavrusundan yoksun kalan Sanem için hayat daha da ağırlaşmıştı. Sanem farkında olmasa da içgüdüsel olarak yüreği bir şeylere akıyordu.

Birkaç gün önce Bay'ın evine giderken fundalıkların gerisinde komşunun kızını görmüştü. Zayıf, çelimsiz bir kızdı. Kızın hali dul kadında öyle bir acıma duygusu uyandırmıştı ki, hiç düşünmeden elinden tutup Bay'ın işlerini gördüğü çadıra götürmüştü. Temizlemiş, saçlarını taramış, giysilerini yıkamış, karnını doyurmuştu. O zamandan beri çocuk Sanem'i ne zaman görse hemen ayaklarının dibine sokuluyor, ayrılmak istemiyordu.

Hanımgül çadıra girdiğinde, Sanem küçük kızı dizlerine oturtmuş yoğurt yediriyordu. Bay'ın karısı çılgına döndü:

"Sütümüzle dilencileri doyurursun ha?" diye bir çığlık kopardı. "Seni haddini bilmez seni, tıkındığın yetmiyormuş gibi, bir de bunları besliyorsun! Azıttın sen melûn karı!"

Kız korktu, ağlamaya başladı, bir solukta çadırdan çıkıp kayboldu.

"Nasıl azmışım?" dedi Sanem, sesi sakindi. "Verdiğin yemekler bari besleyici olsa!"

"Hey duyun... duyun insanlar." Etrafta kimseler olmadığı halde çığlıklar atıyor, yardım bekliyordu. "Sizi barındırmam için dizlerime kapanıp yalvardığın günleri ne çabuk unuttun! Nankör!"

Sanem'in uzun zamandır bu acımasız kadına beslediği tüm kini birden ortaya çıkıverdi. Ne diyeceğini, kendisi için neye mal olacağını artık düşünmüyordu:

"Neyi unutmuşum? Emeklerimin karşılığı bana ne verdiğini iyisi mi sen söyle! Sütünüzle beslenmişim. Hayır, kanımla, alın terimle…"

"Hiç yetinmeyi bilmezsin, sadece almayı düşünürsün. Ya çizmeler, oğlak? Bunlar az şey öyle mi?"

"Oğlak emeğim karşılığı değildi. Gözümü yummam, ağzımı kapatmam için verdiniz. Yoksa bazı tatsız şeyler kocanın kulaklarına giderdi..."

Hanımgül bitirmesine fırsat vermedi:

"Defol, cehennem ol git! Duyuyor musun?"

"Sen önce emeğimin karşılığını ver bakalım!"

Hanımgül öfkeden boğulacak gibi oldu. Sanem'in ellerine yapışıp dışarı sürükledi. Bütün gücüyle arkasından itti.

"Defol!"

Çığlıkları, küfürleri Nurım duymuştu. Koşarak geldi;

"Bu gürültü de ne?" diye sordu öfkeyle. Her ihtimale karşı kollarını sıvadı.

Hanımgül, aleyhinde gelişebilecek bir olayı önlemek için kendini haklı çıkarmada gecikmedi:

"Bu kopuk kadın bana iftira atıyor."

"Nasıl? Ne iftirası?"

"Kızını evlendirirken neden bana danışmadın dedim, o ise hayvan gibi üzerime yürüdü."

"Söylesem mi?" diye bir an düşündü Sanem. "Kendi pisliklerinde debelensinler ne diyeyim! Ne belaya düşmüşüm... Anlatsan seni de bu pisliğe bulaştırırlar." Umutsuzca ellerini sallayıp ağır ağır çadırına doğru yürüdü.

"Bak görüyor musun, görüyor musun?" diye bağırdı Hanımgül. "Dilenci, sefil karı, nasıl da kurumlanıyor. Diri diri çürüyüp gidersin inşallah!"

"Sakin olun," diye sözünü kesti Nurım. Sanem'e seslendi: "Hey sen, buraya gel bakalım! Hadi, hadi... Çabuk olsana! Buradan ayrılmayı düşünüyorsan, buna sen değil biz karar veririz. Anlaşıldı mı? Şimdi doğru mutfağa!"

Sanem önünden geçerken Hanımgül zehirli bir dille;

"Bu sefil yaratık yapılan iyiliğin kıymetini bilmez," diye hırladı.

"Alçaklığını unutmam ama."

"E, yeter be!" diye kadınlara bağırdı Nurım. Hanımgül son sözün üzerinde kalmasını istemedi:

"Alçaklık neymiş sana göstereceğim, her şeyin hesabını soracağım, bekle!"

Tacim'in gidişiyle Hanımgül'ün günleri sonbahar bozkırı gibi renksiz ve boş geçiyordu. Kutımbay her an çökmeye hazır kara bir bulut gibi tepesinde dolanıp duruyordu. Hanımgül bekliyordu: Küçücük bir kıvılcım kocasının barut gibi patlamasına yeterdi. Bu kıvılcımın Sanem'den gelebileceğini de biliyordu. Dul kadın şimdilik susuyordu, ama bu dilenci kılıklı kadının aklından neler geçirdiğini kim bilebilir? Hayır, bekleyemezdi. Belayı savuşturmalıydı. Ama nasıl yapacaktı? Önünde iki yol vardı: Sanem'i yumuşatmak... Bu fikir Bay'ın karısının hiç hoşuna gitmedi. Hizmetçisinin önünde yalvarmak, küçülmek, yaltaklanmak... olacak iş miydi? İkinci yol şuydu: Dul kadının sözlerine kimsenin inanmaması için ona iftira atmak... İşte tam da bu esnada, hangi yolu seçeceğini bilemeyen Hanımgül'ün karar vermesine yardımcı olacak bir olay gelişti.

Kısrakları bilinmeyen bir hastalıktan ölmüştü. Kısrağı kesip parçalamışlar, etleri iyice isledikten sonra, mutfak olarak kullanılan bölümün direklerine asmışlardı. Ertesi gün etlerin yerinde yeller esiyordu. Hepsi, son parçasına kadar... Birileri çalmış ya da köpekler yemişti. Öyle ya da böyle etler sır olmuştu.

Hanımgül ruhunu ateşli bir duayla temizledikten sonra Nurım'ı çağırdı ve hiçbir şey söylemeden, hâlâ isli et kokan çadıra götürdü.

"İşte," dedi parmağıyla Sanem'i göstererek. "Etleri o çaldı, hırsız o!"

Sanem sersemlemişti. Olduğu yerde kala kaldı.

"Neler diyorsunuz?" dedi. "Hem ne zaman ben..." Sonunu getiremedi, kekelemeye başladı.

"Kızına gitmeye hazırlanıyordu," dedi Hanımgül bütün soğukkanlılığıyla. "Etleri de yanında götürecek. Haydi Nurım hırsıza dersini ver!"

Sanem birden parladı;

"Yalan söylüyorsun günahkâr kadın," dedi. "İzlerini silmek için..."

Korkudan ve öfkeden bembeyaz olan Hanımgül kazandaki karıştırıcıyı kapıp hırsla Sanem'in başına vurdu. Tam bu sırada Sanem'in elindeki havan tokmağı ev sahibesinin başına düştü.

"Adımı lekelemek istiyorsun öyle mi? Yapamazsın, sana kimse inanmaz!" diyen Sanem Hanımgül'e öfkeyle bir kez daha vurdu. Bay'ın karısı çığlık çığlığa bağırmaya başladı:

"Ah... Öldürüyorlar, öldürüyorlar, Put gibi ne dikiliyorsun? Ah…"

Nurım'ın yüzü kıpkırmızı olmuştu, belindeki bıçağı çekip Sanem'in üzerine yürüdü. Gözleri kan çanağına dönmüştü.

Sanem;

"Yardım edin, yardım edin," diye avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı.

Nurım Kadının elindeki havan tokmağını bir darbeyle yere düşürdü. Çenesine bir yumruk indirip Sanem'in ayaklarını yerden kesti. Gördüğü son şey gözleri önündeki bıçağın parıltısı oldu. Sonra keskin bir acıyla kendinden geçti.

Nurım kadının üzerinden kalktı. Kanlar içindeki kulağı iğrenerek döşemeye fırlattı. Kanlı bıçağı cübbesinin eteğine sildikten sonra, eşiğe yürüdü. Ancak dışarı çıkamadı, kadının çığlıklarını duyanlar çadırın önünde toplanmış, çıkışı kapatmışlardı.

"Hadi bakalım yolu açın," dedi Nurım. Topluluğu yarmak için bir adım atmıştı ki Otambet yolunu kesti. Nurım boğa kadar güçlü bu adamı iyi tanıyordu. Gözleri karşılaşınca ürkerek geri çekildi.

"Yolu açın mı dedin? Önce sana öbür dünyanın yolunu göstereyim de..." Kocaman elleriyle Nurım'ı kavradı, ayaklarını yerden kesip bütün gücüyle bir tarafa fırlattı. Nurım içinde bir şeylerin kütürdediğini hissetti.

"Niçin böyle yapıyorsun?" dedi oflayıp puflayarak. "Hırsıza cezasını verdim, sen de üstüme yürüyorsun!" Kalabalıktan öfkeli sesler yükseldi:

"Hırsız mı?"

"Yalan söylüyor."

"Asıl kendileri soyguncu."

"Sanem yapmaz."

"Yıllardır tanıyoruz onu."

"Pekala, şimdi anlarız," dedi Otambet bağrışan topluluğu yatıştırmaya çalışarak. "Olayın nasıl olduğunu bir öğrenelim, o zaman da…" Güçlü yumruklarını havaya kaldırdı.

Kalabalıktan birkaç kişi Sanem'i dikkatlice yerden kaldırıp dışarı taşıdı. Kan izleri Bay'ın çadırından dulun zavallı kulübesine doğru gidiyordu.

İyiliksever komşular uzun bir süre Sanem'in etrafında dört döndüler. Aralarında tartıştıktan sonra yaraya kül ve dağlanmış keçe bastırdılar. Kanı durdurmayı başarmışlardı. Sanem bir ara gözlerini açtı.

"Bunlar doğru değil, ben hırsız değilim," dedi güç duyulur bir sesle.

Zor konuşuyordu, ama her şeyi anlatmalıydı: Bay'ın karısının o ahlaksızlığına nasıl istemeden tanık olduğunu, bu rezilliğin ortaya çıkmasından korkan Hanımgül'ün çektirdiği eziyetleri, bir türlü peşini bırakmayıp sonunda nasıl alçakça iftira attığını açıklamak istedi, ama yeni bir düşünce son anda dul kadını durduruverdi: İnsanlar, "neden bu zamana kadar sustun da, şimdi anlatıyorsun?" diye sormazlar mıydı? Dayağın acısını çıkarmak için iftira attığını düşünmezler miydi? Yok, çok geç, artık inanmazlar... Hiç inanmazlar... "Hırsız" demekle kalmazlar, bir de dedikoducu kadın damgasını yapıştırırlar. Bu yüzden Sanem sustu.

Günler geçip gitti. Acısı yavaş yavaş dinmiş, yarası kabuk bağlamıştı, ama ya öbür yara! Yüreğindeki yara... Daha keskin, daha dayanılmaz biçimde yüreğine işlemişti. Dışarı çıkamıyordu. "Hırsız," diye bakan insanlarla karşılaşmaktan korkuyordu. "Hırsız…" bu söz her yerde, gecesinde gündüzünde sürekli peşindeydi. Hırsız...

Kuşkusuz hiç kimse gerçek hırsızı bulmaya, olayın aslını öğren-

meye çalışmadı. Yarı aç, darlık içinde yaşayan köylülere neydi? Herkesin kendine göre dertleri, endişeleri, sıkıntıları vardı. Hanımgül'ün hesabı tutmuştu.

"Hırsız" ise günden güne soluyor, eriyordu. Onu hayata bağlayan son hayalini, biricik kızıyla karşılaşma hayalini de bir kenara bırakmıştı. Şimdi Turumbet'in evine nasıl gidebilirdi? Hakkında söylenenler oraya ulaşmış mıdır? Hayır, Cumagül kuşkusuz inanmazdı. Annesini tanır, ama Turumbet! Kederle içini çekti. Kızına giden yol da kapalıydı.

Yalnızca bir tek Tanrı kalmıştı şimdi. Istıraplarıyla ona sığınacaktı. Çatlamış dudaklarını hafifçe araladı; "Oh Tanrım!" dedi. "Yeni bir iktidar kurmuşsun diyorlar. Mahvolan hayatımın öcünü alması için, içinde ölene kadar debelenip durduğumuz alçaklığı, karanlığı ve pisliği yok etmesi için o iktidara güç ver! Bu yeni iktidar yeryüzünde bambaşka, mutlu, aydınlık bir hayat kursun; kızım için, kızımın çocukları için, köylülerimiz ve Karakalpaklar için..."

YEDİNCİ BÖLÜM

Cumagül sağdıç Abdi'nin terkisinde sarsıla sarsıla gidiyordu. Töreye göre gelin yeni evine giderken kocasıyla birlikte aynı ata binemezdi. Beşikten mezara kadar Karakalpakların yaşamlarına adeta yol işaretleri gibi yön veren birçok gelenek ve göreneğe olduğu gibi, buna da bir açıklama getirmek güçtü. Geleneğin sıkı sıkıya uygulanması, gündelik hayatın içinde yer alan pek çok olayda ne yapması, nasıl davranması konusunda kişiyi bağımsız karar verme zorunluluğundan kurtarıyor; canlı, özlü duygular yerini körü körüne ritüellere bırakınca geleneklere bağlılık ikiyüzlülüğü ve bağnazlığı doğuruyordu. Bu, örf ve adetlerin insanoğlunun aklına ve iradesine hükmetmesi anlamına gelir... Artık yeter! Gelenekleri yermek, karalamak, düşüncelerde ve duygularda- yalan, ikiyüzlülük ve asalaklık gibi acıklı sonuçlara gebe bir alışkanlık haline geldi.

Kendini evliliğin gizemine kaptıran Cumagül bunları düşünmüyordu tabii. Rahvan gidişli Homud* onu bir bilinmeze, esrarengiz ve yıldızlı gökyüzü gibi çekici yeni bir yaşama doğru götürüyordu. Erkinderya'yı aşmışlar, geniş sazlıklarla kaplı Davutkul gölünü geride bırakmışlardı. Ana yolda gidiyorlardı. Nal seslerinden ürken sülünler kanatlarını çırparak uzun otların arasından havalanıyor, arada bir ürkmüş tavşanlar yola fırlıyor, atların önünde bir süre koşuyor, yol kenarındaki fundalıklara kaçmayı akıl edemeden ölüme sürükleniyorlardı. Serin gece yeli yolculara vuruyor, bunlar Cumagül'ün ruhunda bir hafiflik, bayram sevinci yaratıyordu. Canı bir ara Abdi'yle konuşmayı bile istedi. Ama bu, örf ve adetlere aykırı olurdu. Beynine daha çocukken kazımışlardı. Gelenekleri itirazsız yerine getirmesi, derin bir saygı göstermesi gerekiyordu. Cumagül de konuşmadı. Öbür atın nal seslerini dinliyordu. Nal sesleri bir yakınlaşıyor, bir uzaklaşıyordu. Turumbet'in atı, damadın... Hayır, artık

* Homud: Türkmen at cinsi.

kocasıydı! Tuhaf bir duygu, Cumagül'ün kocası... Sessizce güldü. Turumbet'in arada bir yaklaşıp kendisini süzmesi, gözlerini kuşkulu kuşkulu Abdi'ye dikmesi hoşuna gidiyordu. Üzengileri birbirine değecek şekilde gitmeleri ne güzel olurdu! Acaba olabilir miydi? Oysa ayaklarında üzengi yoktu. Bu zamana kadar nasıl olur da fark etmemişlerdi? Basitçe, düşünmemişlerdi. Cumagül çuval gibi sallanarak gidiyordu. Ama söyleyemezdi. Kocasıyla ilk konuşması bu olmamalıydı, uygun olmazdı.

Ağır ağır şafak söküyordu. Ufuk, soluk erguvan rengini almıştı. Yolu kestirmeden gitmek isteyen Turumbet atını tarlalara sürdü. Abdi de onu izledi. Yüz metre kadar gitmişlerdi ki, birden önlerine topraktan biter gibi bir kadın çıkıverdi. Kollarını iki yana açarak çığlık çığlığa bağırıyordu:

"Canavarlar... ekinimi ne hale kodunuz?"

Cılız cügeri* sürgününü fark ettiklerinde iş işten geçmişti. Abdi hiç konuşmadan atını döndürdü, kamçılayarak oradan uzaklaştı. Turumbet oralı olmayarak kısa yoldan atını sürdü. Kadın arkasından avazı çıktığı kadar bağırıyordu:

"Dünya başınıza yıkılsın lanet olasıcalar! Ayaklarına baksanıza, ayaklarında üzengi yok, kör herifler!"

Ana yola çıktıkları zaman Abdi hissettirmeden kızın ayaklarına baktı: üzengileri gerçekten yoktu. Turumbet dönemeçte bekliyordu. Eyere bağlı urganı çıkardılar, iki ucunu ayrı ayrı düğümleyip eyerin üzerinden aşırdılar. Üzengi hazırdı. Cumagül ayaklarını geçirdikten sonra rahatladı. Artık yollarına devam edebilirlerdi.

Kegeyli'de onları güneş karşıladı. Cumagül böylesine harika bir gün doğumu hiç görmemişti. Çiy, kuga yapraklarında cıva damlaları gibi parlıyor, ılgınların yemyeşil pürtüklerinde top top kayıp oynuyordu. Yolun her iki yanını çevreleyen fundalıklardan neşeli kuş sesleri geliyor, bozkırın kekre kokusu gelinin burnunu gıcıklıyordu. Cumagül gülmek, oynayıp sıçramak istiyordu.

Gecenin karanlık gölgesi yerini güneşin aydınlığına bırakınca,

* Cügeri: Mısır.

yolcuların önünde geniş bir manzara açılmıştı. Uzaklarda, kurşuni sis örtüsünün ardında yeşil bir vaha uzanıyordu.

"Mangit," diye mırıldandı Abdi, yolculuk boyunca ilk kez konuşmuştu. Cumagül anlamıştı: Yaşayacağı, çalışacağı, çocuklarını büyüteceği, belki de öleceği yer işte burasıydı demek. Gözlerini zorlayarak evleri, sokakları seçmeye çalıştı, fakat karartıdan başka bir şey göremedi. Geniş bir arkın üzerindeki köprüde Abdi atını durdurdu.

"İşte geldik!" dedi.

Turumbet atını topukladı. Yel gibi ileri atıldı. İpten yapılı üzengiden ayağını güçlükle kurtaran Cumagül yere kayar gibi indi.

Abdi vedalaşırken;

"Sıkılma!" dedi. "Şimdi yanına gelirler."

Abdi'nin açıklamasına gerek yoktu. Olacakları biliyordu: Kızlar, delikanlılar az sonra yanına geleceklerdi. Töre böyleydi. Arığın yüksekçe bir yerine çıktı, merakla hiç görmediği köyü incelemeye başladı.

Mangit yeşillikler içindeydi. Evleri, sokakları her taraftan sarmış olan ağaçlar, neredeyse görünmelerini engelliyordu. Kulübeler sadece meyve ağaçları ve kamış çitlerin arasından seçilebiliyordu. Dikkatli bir göz her evin bir çadırı, bir kulübesi olduğunu görürdü. Öyleyse Mangit sakinleri göçer değildi. Yaz kış burada yaşıyorlardı. Ne taraftan bakılırsa bakılsın, burası büyük kamıştan barakayı andıran Kutımbay'ın avuluna benzemiyordu hiç. Evler daha kullanışlı, aralarındaki açıklık daha fazlaydı. Nedendir bilinmez aklından şöyle bir düşünce geçti: "Görüldüğü kadarıyla, burada çobanların işi kolay olmasa gerek. Kutımbay'ın köyünde bir uçtan bağırsan öteki uçtan duyulur. Mangit'te toplayabilirsen topla bakalım sürüyü!"

Avulun doğu yakasındaki küçük ağaç kümesi birbirinden kopmuş koyu bulutlar gibiydi. Manzaraya buradan, kanal kıyısından bakması gereksizdi, Cumagül de bırakmıştı zaten. Bakışları uzaktaki iki atlının karartısına takılmıştı. Yaklaşıp köye girdikleri anda bir çığırtı koptu: Çocuklar hep birlikte bağrışmaya, koşmaya, köpekler havlamaya başladı.

İçine tatlı bir ürperti yayıldı. Bunların hepsi onun için değil miydi? "Oh, Tanrım, annem de görebilseydi!" Birden telaşa kapıldı. Bütün geceyi at sırtında geçirmiş, yorgun uykusuz kalmıştı. Üstelik yıkanmamıştı. "Aman Tanrım, nasıl görünüyorum acaba?" Şimdi bakmaya geleceklerdi. O ise...

Hemen kanala indi. Suya eğilip yüzüne baktı. Güldü, kaşlarını çatıp göz kırptı. Alçakgönüllüce başını eğdi, sudaki aksine dilini çıkardı. Avuçlarıyla yüzünü yıkayıp üstünü başını topladı. Kaşını, saçlarını düzeltti. Su durulduğunda yeniden baktı. Eh... olmuştu işte! Şimdi kendini beğenmişti. Yalnız burnuna takılı hızma gereksiz gibi geliyordu ona. Kulaklarında da küpe yerine iki halka vardı.

Ayak seslerini ve bildik kadın şıngırtılarını duymasaydı herhalde suda uzun süre kendini seyredecekti. Kadınların takıları böyle sesler çıkarır. Koşarak kıyı tümseğine çıktı, kendine doğru yaklaşan kalabalığı gördü. Kadınlar el ele tutuşmuşlardı. Çocuklar gürültülü kalabalıkla peşlerinden geliyorlardı. "Törensiz uğurlandım, ama şimdi bayrammışçasına karşılanıyorum. Demek ki Turumbet burada büyük saygı görüyor."

Köprüyü geçen kadınlar Cumagül'ü görünce durdular. Onlarca gözün üzerinde olduğunu hissetti: İpek şalı, içigleri, gözleri, belikleri, boyu bosu… İnceleme sürdükçe Cumagül'ün elleri ayakları daha da ağırlaşıyordu. Yanakları, kulakları daha da kızarmış, keskin, delici bakışlar onu sersemletmişti.

Orta yaşlı, yuvarlak yüzlü, kısa boylu bir kadın kollarını düzensiz bir biçimde sallayarak nefes nefese yaklaştı;

"Kızım," diye heyecanla bağırdı. "Hoş geldin!" Kollarını iki yana açarak Cumagül'e doğru yürüdü. Onu bunaltan meraklı bakışlar kıskacından kurtulduğunu, rahatladığını hissetti. Minnettarlığını kurtarıcısına göstermek için bir adım attığında içinden bir ses birden bunu yapmasını engelledi: Olmaz, geleneğe aykırıydı!

Kadın yaklaşıp onu kucaklayana kadar kolları iki yana açık beklemek zorundaydı. Çocuksu bir saflık ve güven duygusuyla kendini bu iyi kalpli kadının kollarına bıraktı.

Cumagül'ün etrafını alan kalabalık sanki bu anı bekliyormuş gibi

birden gelinin üzerine atıldı. Kucaklıyorlar, okşuyorlar, giysilerini çekiştirip duruyorlardı. Kurtarıcısının yanında duran zayıf bir kız;

"Bibiayım düğün analığı mı olacaksın?" diye sordu. Yanıt yerine Bibiayım beyaz basma bir örtü çıkarıp yüzünü örtecek şekilde gelinin başına attı. Töreye göre bu Cumagül'ün artık evli bir kadın olduğu anlamına geliyordu.

Bibiayım kuttöreni sürdürürken Cumagül de bir yandan düşünüyordu. "Düğün analığına öz anan gibi saygılı ol! Yoksa, öz anneni rezil duruma düşürürsün ve analığından da hiç ilgi göremezsin!"

Yüzündeki beyaz örtü çevreyi görmesini engelliyor, sağa sola yalpalamasına neden oluyordu. Eğlenceli bir çocuk oyununu hatırlattığından köyün çocukları peşini bırakmıyor, kahkahalarla çığlıklarla açıkça onunla eğleniyorlardı. Bu oyun Cumagül'ün neşesini kaçırmıştı. Gülünç duruma düştüğünü, bu hareketleri, küçük düşürmek, alay etmek için yaptıklarını düşünmeye başladı. Ne içindi, ne gereği vardı? Bir yanıt bulamadı.

İnce belikleri başından şakaklarına doğru uzanan tepesi perçemli bir oğlan ileri fırlayarak yol üzerinde kamıştan bir ateş yaktı.

"Atla teyze, hadi atla," diye bağırdı.

Bibiayım;

"Atla! Töremiz böyle," diye Cumagül'ü hafifçe itti.

Eteğini biraz yukarı kaldırıp ateşten atladı. Hep bir ağızdan bağırdılar:

"Atla! Bir kez daha atla!"

Cumagül yeniden atladı. Eteğinin kenarındaki danteller tutuşana kadar birkaç kez yineleyecekti herhalde. Fakat Bibiayım ateşi söndürdü. Cumagül'ü yüreklendirmek için kollarını omuzlarına doladı.

"Üzülme bir tanem! Ateşten ve sudan geçen kişinin evlilik hayatı mutlu olur."

Şaka mı yapıyordu, yoksa dili mi sürçüyordu? Cumagül anlamadı.

Gelini köprüde de bir sınav bekliyordu. Çocuklar el ele tutuşarak yolu kapatmışlardı. Hep bir ağızdan bağrıştılar:

"Gelin... Gelin... Köprüden geçiş hakkı isteriz!"

Bibiayım cebinden küçük bir çıkın çıkarıp çocuklara doğru fırlattı. Çocuklar yaygarayı bastılar.

"Az! O da versin!"

"Hey durun bakalım," diye çocuklara çıkıştı düğün analığı. "Bak işte kaynana geliyor. Ondan isteyin!"

Nelse ki yüzü kapalıydı, yanaklarının al al olduğunu kimse görmeyecekti. Çocuklara armağanlar vermeyi ne kadar isterdi! Ah, nesi vardı verecek?

Köyün sokaklarında gelini yeni engeller bekliyordu. En sonunda düğün alayı yan yana kurulu iki çadırın önünde durdu.

Bibiayım;

"İşte evin," dedi. Meraklı ve dikkatli bakışlardan iyice perişan olmuş Cumagül örtüyü usulca yukarı kaldırdı.

Çadırlar bitişikti, ama birbirine hiç benzemiyordu. Biri çok güzeldi, yeni kurulduğu belliydi, iyi cins keçeyle kaplanmıştı. Diğeri kamıştandı. İsten kararmış ve eskiydi. Turumbet'e ait olan acaba hangisiydi? Yoksa ikisi de mi onundu?

Köy halkı iki çadıra doluşmuştu. Yüzlerinde düğün canlılığı biri giriyor, öbürü çıkıyordu.

Turumbet'in nereden çıktığını Cumagül birden fark edememişti. Ev sahibi gözüyle çadırı inceledi, yanındaki adamlara bir şeyler söyledi. Geline bakma zahmetine katlanmadan eski çadıra girdi. Gösteriş kokan aldırmazlığı Cumagül'e dokunmuştu. İlk günden böyle davranırsa, sonrası nasıl olurdu? Biraz düşününce rahatladı, çünkü Turumbet'in suçu yoktu, adet böyleydi.

Bütün gece atın terkisinde uyumadan, sallana sallana gidişi kendini hissettirmeye başlamıştı. Ayakta zor duruyordu. Çevresinde hararetle konuşan kadınları duymuyordu. Yorgunluk bedenini uyuşturmuştu, kendinden geçti. Bulanık, sisli bilincinde birden tuhaf bir hayal beliriverdi: Gözleri yuvalarından fırlamış, bedeni kıllarla kaplı bir yaratık, zavallı bir kız çocuğunun üzerine abanmıştı. Dans ettiriyor, selam verdiriyor, kâh köpek gibi havlatıyor, kâh gözleri bağlı ateşin üzerinden atlatıyordu. Bu acımasız, çirkin yaratık anlamsızca

kızla eğleniyordu. Kız işkenceye dayanamayıp yere düştü, ağlamaya başladı. Birden kız çocuğunun kendisi olduğunu anlayınca Cumagül bir çığlık kopardı ve uyanıverdi. Kendine gelmesi daha da dehşet verici oldu çünkü gözleri açık olduğu halde hiçbir şey göremiyordu. Hiçbir şey... Yalnızca beyaz bir örtü... Elleri kendiliğinden gözlerine gitti. Örtüye değince nerede olduğunu hatırladı. Oh Tanrım! Ne korkunç bir düş, ne korkunç bir uyanış! Usulca örtüyü kaldırıp çevresini inceledi. Kadınlar yine gürültüyle, heyecanla sohbet ediyorlardı. Turumbet çadır çıkışına yakın, yaşlı kadın ve erkeklerin arasına kurulmuş sakince çayını yudumluyordu. Çadıra giren cigitler Turumbet'e sataşmaya başladılar:

"Tureke… Başarılar! Şimdi iki başlı oldun…"

"Hem de dört ayaklı..."

"Dört ayaklı ya! Dört ayaklı olmazsan senin hayvan çoğalmaz!" dedi beyaz sarıklı yaşlı biri. İkide bir aynı sözleri tekrarlaması içeride bulunanlara belli ki kabak tadı vermişti. Kimse dönüp bakmadı. Cumagül adamı tanımıştı. Bibigül'ün düğününde Duysenbay'ın yanında getirdiği Mambet-mollaydı.

Turumbet çayını bitirip dışarı çıktığında, birden köyün cigitlerinin hücumuna uğradı:

"Haydi dök ortaya bakalım! Düğün için neler hazırladın?"

"Bir koç ve bir inek."

Cigitler naralarla ahıra fırladılar. Hayvanları ite kaka dışarı çıkardılar. Hepsi bir işe koştu: Biri çalı çırpı sürüklüyor, diğeri su taşıyor, bir başkası da öğüt veriyordu: Zeki, bilge kişiler olmazsa düğünün tadı tuzu olmazmış. Birkaç cigit de düğün yemeğinin pişeceği kazanı yerleştiriyordu.

Kısa siyah cepkenli bir cigit gelinin etrafını saran kadın grubuna yaklaştı:

"Kaynanalar evde bilmezler: Seni serbest bırakacak mı, bırakmayacak mı?"

"Bırakırlar, öğrenirler," diye Cumagül'ün yerine karşılık verdi Bibiayım.

"Evet, öğrenirler, ceremesini de çekerler," diye cevabını yapıştırdı delikanlı. "Peki, madem kendinden söz etmek istemiyorsun, ben bir şeyler söyleyeyim bari." Ellerini beline koyup söylemeye başladı:

İşte bizim gelin karşınızda
Yüz görümlülüğü saymadan
Atın bakalım biraz para.
Toplananlara bizden selam!

Evli iki genç kadın Cumagül'ü aralarına aldı. Hep birlikte başlarını yere eğerek üç adım atıp, durdular. Türkücü devam etti:

Kaderin bize ihsanı
İşte köyümüzün muhtarı,
Nimetlerini esirgemeyen
Duysenbay'a bizden selam!

Eğilme, üç adım atma ve durma hareketleri tekrarlandı. Cumagül düşünüyordu: "Tuhaf, Bibigül neden burada değil? Herhalde Bay izin vermedi."

Eğilin kaynana önünde
Kalbi doludur iyilikle.
Kötülük düşünmez aman!
Gülbike'ye bizden selam!

Cumagül başını daha da eğdi. "Bu dörtlükte söylenenler doğruysa ne kadar iyi!"

Gelin her yeni dörtlükle üç adım atıyor, çadıra yaklaşıyordu.

Sabah erken, gecenin yarısında
Her daim Kuran'ladır bizim hoca.
Dualar eder bizler için
Mambet hocaya bizden selam!

Cumagül kurulu bir kukla gibi yerlere kadar eğilip bükülüyor, ayaklarını bir ileri bir geri çekiyordu. Eşiğe on adım kalmıştı şimdi. Bu sırada çadırdan şişman, sırtı hafifçe kambur, asık suratlı, sevimsiz bir kadın çıktı. Kaynanası olduğunu anlamıştı. Yaşlı kadının elinde içi kuruyemiş dolu tahta bir kase vardı. Geline bakmadan kasedekileri avuç avuç dağıtmaya başladı. Çocuklar çevresinde dört dönerek

serçe sürüsü gibi saldırıyorlardı. Çadırın önü açılmıştı. Cumagül iki kadının arasında eşiğe yaklaşıp durdu.

Bibiayım;

"Kaynananın evi," diye kulağına fısıldadı. "Hadi eğil kızım!"

Bu adetleri annesi uzun uzun anlatmıştı. Değerini düşürmemek için ağırdan almalıydı. Bir daha hatırlatırlar! Bibiayım yineledi:

"Hadi eğil kızım, kaynananı selamla!"

Bunun üzerine Cumagül avuçlarıyla kapıya dokundu ve alnına götürdü.

Çadırın sağ tarafı "şımıldık" adı verilen kalın bir perdeyle bölünmüştü. Erkek grubu damatla beraber eğlenirken, gelin şımıldıkta kalmak zorundaydı. Ah, kurtarıcı şımıldık! Sonunda o korkunç yorgunluktan, bitmek bilmeyen törenlerden, meraklı insan gözlerinden kurtulacak, biraz dinlenebilecekti. "Şımıldık"ın çok eski bir gelenek olması önemsiz olduğunu göstermez. Hayır, insana rahatça nefes alma ve gücünü toparlama fırsatı için gerekliydi.

Biraz alıştıktan sonra yüzünü kapatan örtüyü kaldırdı. "Şımıldık"tan çadırın öteki bölümünü incelemeye koyuldu. İsten kararmış, uzun zamandır silinmemiş bir kubbe, solmuş hasırlar, üzeri is ve toz kaplı yan direkler. Çadırın epeydir derlenip toparlanmadığını, düğün için bile hazırlanmadığını anlamak için şöyle üstünkörü bakmak yeterli. "Kaynanam galiba biraz dağınık biri," diye düşündü. Birden bu düşünceden kurtulmak istedi:

"Bunun ne önemi var ki? Kalbi temiz olsun yeter! Çadırı ben temizler, toplarım."

Cumagül çadır iskeletine dirseklerini dayamıştı. Sert kayış sırtına battığı halde kendinden geçmiş uyukluyordu. Neşeli kadın sesleriyle uyandı. Yaşıtı kızlar, kadınlar gelini kutlamaya gelmişlerdi. Sözü birbirinin ağzından kaparak, Turumbet'e akraba olanın, karısına da akraba olacağını söylüyorlardı. Sonra sorulara geçtiler: Nereliydi? Annesi babası kimdi? Şimdiye kadar nerede yaşamıştı? Sohbetin en ateşli anında şımıldık'a iğ ve kucak dolusu pamuk ipliği attılar. Cumagül şaşırmamıştı çünkü adet böyleydi. Gelin evin içinde öreke

gibi dönüp durmalıydı. Kaldı ki kaynana gelinin becerisini sınamak istiyordu. Ne olmuş!.. Cumagül ipliği sol elinin serçe parmağına ustalıkla dolayıp eğirmeye başladı.

Sohbet sürüyordu. Gelin ve damatla ilgili sorular tükenince kendilerinden söz etmeye başladılar: Peşlerini bırakmayan cigitlerden; içlerinden birine alınan yeni elbiseden; uğurlu, uğursuz alametlerden vs...

Cumagül onları dinliyor, gülümsüyor, iplik açmayı bırakmadan ara sıra sohbete katılıyordu. Bibiayım çadıra geldiğinde bir çileye yakın iplik hazırdı. Düğün analığı şımıldık'a baktı, neşeyle kızları selamladı ve gitti. Kısa bir süre sonra Cumagül Bibiayım'ın fısıltılı konuşmasına tanık oldu.

"Dinle Gülbike! Kız bütün gece uyumadı. Dinlenebilirdi, ama arkadaşlarıyla konuşmayı yeğledi. Böyle olmaz, daha eşiğe adımını atar atmaz zavallıyı işe sürdün."

"Alışsın efendim!" diye karşılık verdi Gülbike. Gelin duysun diye bilerek yüksek sesle konuşuyordu. "Şu anda ev sahibi benim... Ne istiyorsam onu yapacak..."

Gülbike'nin sözleri Cumagül'ü ürkütmüştü. Ama belli etmedi. Nihayetinde işten yılmazdı. Yeter ki ailede dirlik düzenlik olsundu. Daha fazlasına hiç gerek yoktu.

Çadır duvarlarının gerisinde toy bütün coşkusuyla sürüyordu. Masa başı türküleri, hep birlikte atılan kahkahalar etrafı çınlatıyor, düzensiz erkek sesleri yeri göğü inletiyordu.

Cumagül şımıldık'ta otururken, düğün sofrasında neler olduğunu elbette bilmiyordu. Ama uğultular, peş peşe atılan kahkahalar onu eğlendiriyor, ruhuna neşe katıyordu. Ne de olsa onun düğünüydü, onun için toplanmışlar, onun mutluluğuna içiyorlardı. Yalnız tuhaf olan onunla neden ilgilenmedikleriydi! Şımıldık'a kapatmışlar, unutmuşlardı! Düğünle ilgisi yokmuş gibi, bir yabancı gibi… Hiç kimse onunla ilgilenmiyordu! Garip! Birden başkasının düğünüymüş gibi bir duyguya kapıldı, davetsiz gelen ve hiç fark edilmeden gidecek yabancı, rastgele bir konuktu sanki. Yüreğinde bir kırıklık hissetti. Düğüne yalnızca damat yetiyorsa...

Ancak akşam olup, düğünün bitmesine yakın birden gelini hatırladılar.

"Yüzünü açın, yüzünü açın!" diye her taraftan sesler yükseldi.

Kahkahalarla, çığlıklarla kadınlar çadıra doluştular. Biri şımıldık'ı kaldırdı. İki genç kadın Cumagül'e yaklaştı, biri sağında, diğeri solunda durdu. Biriken kalabalığı dirsekleriyle yaran bir cigit;

"Aç yüzünü güzel kız! Göster bakalım yüzünü," dedi. "Nasılmış görelim!"

"Yavaş ol bakalım!" dedi Bibiayım delikanlıyı iterek. "Senin gözlerin için yaratılmadı."

"Pekala, biz de öbürünü deneriz," dedi cigit. Kaftanından beyaz bir sopa çıkardı. Cumagül'ün yüzünü kapayan örtünün ucuna bağladı. Sopa sinek kovar gibi sallanırken delikanlı dörtlüğe başladı.

Geleneğe göre bu dörtlüklerin söylenmesiyle birlikte gelinin yüzünü açma töreni başlamış oluyordu.

Vaatte bol, parada cimri,
Toprağa geçirmiş pençesini.
Parayla yatıp parayla kalkan
Duysenbay'a bizden selam!
Kalabalıktan onaylayıcı bir kahkaha koptu.
"Şuna bak hele! Kaşına değil, tam gözüne isabet ettirdi!"
"Dil değil, sanki bıçak!"
"Kafanı tut diliyle keser!"

Yüz açma töreniyle söylenen bu dörtlüklerin her zaman sert taşlamalar içerdiğini biliyordu Cumagül. Yine de delikanlının gözüpekliği onu şaşırtmıştı. Gelenek gereği eğilerek selam verdi. Elinde olsa bu iğrenç baya dönüp bakmazdı. Şimdi sıra Mambet-mollaya gelmişti:

Kuru yonga gibi, kavgalı göbeğiyle
Her daim oradadır bela, illet neredeyse.
Başkasının ölümüne sevinip duran
Mambet Hocaya bizden selam!
Yeniden sesler yükseldi:

"Ne cesur delikanlı!"

"Görüyor musun, seni nasıl benzetti!"

"Hey Mambet-molla milletin hakkında ne düşündüğünü sakın unutma!"

Dolaşır şurda burda kaz gibi
Meclisi aptal, kendisi zeki.
Ciddi tavrıyla millet kandıran
Aksakala bizden selam!

Cumagül'se sürekli eğiliyordu. Aslında bu aksakala neden selam vermek zorundaydı? Büyükse büyük, ona neydi? İyi ki yüzü hâlâ örtülüydü: Kendi düğününde bu aksakalı gördüğüne sevindiğini göstermemiş olacaktı.

Türkücünün dili keskindi. Ne dünürcüye, ne de kardeşe acıyordu.

"Ah, ne cindir bizim terzi!
Eşeler durur hasır diplerini,
Altından neler çıkarır bir dolu.
Birdenbire önemli bir oldu.
Söylüyorum hiç abartmadan!
Yalanda dolanda terzimiz
Hiç geri kalmaz baydan.
İşte karşınızda düğün babalığı
Terzimize bizden selam!"

"Buyurun işte, Tanrı bana nasıl bir düğün babalığı bağışlamış!" Gelin içinden güldü. "Babalardan yana hiç talihim yok! Bu sözler doğruysa kötü!"

Kalabalık gülmekten kırılıyordu. Her kıtadan sonra gülüşler azalmaya başladı. Türkücü kaynananın şirret ve tembel olduğunu söyleyince kadının içi kararı, yüzü asıldı. Turumbet'in yüzündeki gülümseme kayboldu. Düğün gününde "kocaman göbek, kubbe gibi kafa" benzetmeleri elbette kimsenin hoşuna gitmezdi.

Cigit sonunda kendini de unutmadı:
Sakal ve bıyık bırakırım,
Evleneceğim güzeli ben seçerim,
Kendi kendimin bayı, hem hocasıyım,

Kimse benimle aşık atamaz!
Kendi kendime veririm öğüt,
Kendi kendime gönderirim selam!

Kıtalar biter bitmez cigit sopayı salladı, Cumagül'ün yüzünden örtüyü çekti. Çadırda bulunan kadınlar elindeki örtüyü kapmak için türkücünün üzerine atıldılar. Ancak delikanlı örtüye sıkıca yapışmış bırakmıyordu. Kalabalığı yarıp dışarı kaçmayı başardı. Kadınlar çığlık çığlığa peşinden fırladılar. Çadırın kapısı tıkanmıştı. Çığlıklar, gürültüler, görünüp kaybolan kollar... Kendilerini dışarı atmayı başaranlar cigite yetişerek kaftanının eteğine yapıştılar.

"Bana hediye et, ne olur!"

"Rızkıma engel olma! Canım kardeşim!"

"Vermezsen tırmıklarım, görürsün!"

Delikanlı;

"Kurtarın, imdat!.." diye yapmacıktan bağırdı. "Güzel de kaç kişisiniz? Eşit parçalara böleyim bari... Yalnız camide gibi sessiz olun! Tamam mı?"

Yüzündeki örtü alınır alınmaz, Cumagül hemen süpürgeyi alıp çadırın içini süpürmeye başladı. Cigitler çok geçmeden kapıya üşüştüler.

"Hadi bakalım ev sahibesi! Nasıl çay demlediğini bizlere göster!"

Erkekler çadırın sağ tarafına kuruldular. Derken üzerlerindeki takıları şakırdata şakırdata çadıra giren kızlar selam vererek karşılarında yerlerini aldılar. İlk anların sıkılganlığını üzerlerinden atana kadar gençler, ana babalarından, heyecanlı haberlerden söz ettiler, birbirlerinin hatırını sordular. Cumagül çay demledi, konukların önüne koydu. Bir süre kimse konuşmadı. Nihayet cigitlerin başı çapkınca göz kırparak ağırdan söylemeye başladı:

Gül sever bülbülü,
Gül de bülbül ötüşünü.
Bilge kişiyi dinlemek gibi
Hoş bir adetimiz vardır.

Kızların başı fazla düşünmeden karşılığını verdi.

Başladı açık bir meydanda
Amansız bir söz yarışı
Bilmiyorsan konuşmayı
Girme söz kavgasına.

Uygun yanıt bulamayan delikanlılar sustular. Fakat kızların başı beklemedi.

Söz sözü açar yeniden
Bu sessizlik de ne ola?
Soğan gibi acı sözlerdir
Sözde bilgeye dersini veren.

Atışma bu şekilde sürdü. İnce imalar, sert takılmalar, bilmeceler, atasözleri... teşvik edici kahkahalar... çığlıklar..

Cumagül atışmaların gittikçe kızıştığını görünce, "Ateşi sabaha kadar canlı tutmam gerekecek," diye geçirdi içinden. "Dilerim, evimiz hep böyle olur, bu coşku, bu sevinç her zaman hayal ettiğim güzelliklerin başlangıcı olur inşallah!"

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Turumbet'in zengin düğünü köylüleri hayrete düşürmüştü:

"Şu tembel, sabahtan akşama kadar yan gelip yatan adama bakın!"

"Ne düğündü ama!"

"Nereden buldu bunca parayı?"

Olanlara akıl sır erdiremeyen köylüler hep bu olayı konuşuyorlardı.

Kimi de;

"Adam akıllıymış yahu!" diyordu.

Ne var ki bu açıklamalar Turumbet'in düğününü saran esrar perdesini aralamaya yetmiyordu.

Oysa pek sır falan yoktu. Her şey çok basit ve açıktı.

Her şey bundan iki üç ay önce güç ve iktidar sahibi Duysenbay'ın birdenbire Turumbet'e karşı baba aşkıyla yanıp tutuşmasıyla başlamıştı. Niçindi bu? Turumbet de anlamamıştı. Gerçi bu ince meseleye pek de kafa yormamıştı. Bu talih kuşunun omuzlarına neden konduğunu ne diye kurcalayacaktı ki? Aptalca sorularla kendini yoracağına bu kuşa sıkıca yapışmalı, bırakmamalıydı. Neden mi? E, bu kuş sizin omuzlarınıza konsaydı acaba daha mı akıllıca ve adilane olurdu? Benim omzumun nesi var? Bu nadir kuşun talihli sahibi gizliden gizliye şu hükme vardı:

"Yakalamalı, bırakmamalı!"

Ama Turumbet'te rahat huzur kalmamıştı. Şimdi her sabah Duysenbay'a uğruyor; gözlerinden, gülümsemesinden, tavırlarından bir sonuç çıkararak talih kuşunun yerinde durup durmadığını anlamaya çalışıyordu.

Bugün de yatağından güç bela kalkarak hemen Duysenbay'ın yolunu tutmuştu. Eşikten adımını atar atmaz Duysenbay'ın sesini duydu:

"Sağlığın nasıl? Kendini nasıl hissediyorsun Turumbetcan?" Sesi yumuşak ve dostçaydı. Demek her şey yolundaydı. Kuş yerindeydi. Kendini çok zinde hisseden Turumbet var gücüyle bağırdı:

"Kendimi nasıl mı hissediyorum? Senin aygır gibi!"

Önceleri bu soruya alçak sesle ve derin bir saygıyla; "Sağ olun Bay-ağa, elhamdülillah!" diye karşılık verirdi.

"Halk arasında, 'baba ölmüşse, onu tanıyan bilen yaşasın' derler. Baban iyi insandı... Erken gitti. İşte ben de düşündüm durdum, bu yetim çocuğa kim bakacak şimdi, kim sahip çıkacak dedim!"

"Ah, Bay-ağa sadece kalbinizin cömertliği sayesinde!" Ellerini karnında kavuşturmuş, eğilip bükülerek konuşuyordu, devam edecekti ki Duysenbay lafı ağzından aldı:

"Ah, Turumbetcan insanlar ne kadar kadirbilmez! Yaptığım iyilikleri ne çabuk unutuyorlar. De hadi, akşam düğünde şu sefil türkücüden işittiğim sözleri hak edecek ne yaptım?"

"Ben... ben onun kafasını dağıtırım!" diye haykırdı Turumbet. Nasıl yapacağını el kol hareketiyle de gösterdi.

"Gerekmez, kıymetlim, gerekmez." Turumbet'in bu içten sadakatini görünce Duysenbay duygulanmıştı. "Tanrı yanında olsun, ne diyeyim! Senin ilgin bana yeter! Ah, cancağızım, çalışıp didiniyoruz, mal mülk sahibi oluyoruz, ama öbür dünyaya götüremezsin ki! Cübbemin eteğinden sıkıca tutarsan senden hiçbir şey esirgemem, hepsini veririm!"

Turumbet'in gözleri parladı:

"Evet Bay-ağa, dişlerimle..."

"Pekala, pekala... Ayrıca evli bir insansın, evini çekip çevirmen gerekiyor. İşte senin için iki tarla ayırdım. Git bak!"

Turumbet sevinçten ne yapacağını bilemedi. İçinde bir şeyler sıçrayıp oynuyordu. Yerlere kadar eğilip hayır dualar etti. Bay'ın eteklerine yapışmış bırakmıyordu. Duysenbay onun öküz gibi boynunu, güçlü omuzlarını inceledi. Kendini beğenmişlere özgü bir tavırla gözlerini kıstı:

"Ee, artık iş konuşmayı bırakalım! Karın nasıl? Anlat bakalım! Gelini handiyse bedavaya getirdin, seni kurnaz! Herhalde sırtını döndüğün kızların içi kan ağlıyordur şimdi. Hı?" Ellerini ovuşturarak bir kahkaha attı.

"Tanrı tüm belalardan sizi korusun Bay-ağa, siz olmasaydınız, ömür boyu bekar dolaşırdım."

"Doğru söze ne denir," diye içinden geçirdi Duysenbay. "Zengin kızı sana pahalıya patlardı. Başlık parasını nereden bulacaktın ki? Zavallı kız da, senin gibi minare kırmasına, çulsuza gönülden varmamıştır ya!" Ama yüksek sesle;

"Hadi hadi böyle konuşma!" dedi. Turumbet konuşmakta ısrarlıydı;

"Siz olmasaydınız..." dedi. "Kulağıma fısıldamasaydınız, asla benim olmazdı. Allah sizden razı olsun Bay-ağa, yüzünüzü kara çıkarmam. İşte burada hayatımın üzerine yemin ediyorum!"

"Ama boşuna konuşuyorsun! Erkeğin hayatına tam yedi kadın düşer. Ne acele ediyorsun? Seninki daha ilk. Bana baksana, Bibigül benim altıncısı olur, hayır, hayır, galiba beşincisi..." Yeniden bir kahkaha attı.

Turumbet de yılışık bir gülüşle ona katıldı.

Başarılı evliliğin tüm ayrıntılarını konuşarak uzun süre oturdular. Sohbetin sonu yaklaştığında Turumbet Duysenbay'a bir kez daha şükranlarını sunmak, candan bağlılığını göstermek istedi. Nasıl denir, bu yağlı kapı hiç bırakılır mıydı?

"Size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum Bay-ağa! Düğüne çağrılan onca insan Allah bin bereket versin diyor. Çadır kuruldu, hepsi sizin sayenizde oldu."

"Havaya gitmesin yeter!" dedi Duysenbay ve dik dik Turumbet'e baktı. Uyarmak ister gibiydi:

"Ee, dün geceki yarışmayı kim kazandı?"

"Ah, kızlar," diye bağırdı hayretle. Bu ana kadar da kızların kazanmasına hâlâ akıl erdirememiş gibiydi. "Şeytan gibi dilleri varmış meğer, bizim cigitleri köşeye sıkıştırdılar. Akıllı oldukları hiç de belli değil!"

"He, he, he…" diye güldü Duysenbay, nedense hoşuna gitmişti. Birden ciddileşti:

"Sivri sözler atın çuluna bağlı çıngıraklar gibidir," dedi ders verir gibi. "Giderken çın çın öter, dinlemesi hoştur. İşte, hangi çıngıraklı atı istersem ona binerim, her çeşit kızı karım olarak alabilirim, altımda çıngıraklar çınlar! Ya işte böyle... Ee, hadi gitsene, bir an önce karına kavuşmak için gitmeye can atıyorsun bakıyorum!"

Turumbet kalktı, yerlere kadar eğilerek kapıya doğru geri geri yürüdü.

"Aytbay'la arkadaş olduğunu duydum, doğru mu?" Duysenbay'ın sorusu Turumbet'i eşikte yakalamıştı.

"Yalancı, bozguncu olduğunu siz söylediniz ya! Böyle biriyle nasıl dost olurum?"

"Doğru. O sadece seni değil, pek çok kişiyi doğru yoldan saptırmaya uğraşıyor. Dikkatli ol! Ağına düşme!"

"Benim için örümcek ağıdır. Bana vız gelir!"

"Oo, aferin sana!" dedi Duysenbay. Rahatlamıştı. "Anana söyle, yarın kutlamaya geleceğim. Karına da… söyle hakkımda kötü düşünmesin. O sefil herif iftira atmış de!"

Turumbet;

"Endişelenmeyin Bay-ağa! Karım ne dersem onu yapacak!" diye güvence verdi.

"Akıllıca... Öğütlerimi unutma yeter! Gece gündüz aklından çıkarma!"

***

Gülbike her zamankinden erken uyandı. Kolay mı? Duysenbay şereflendirecekti evlerini! Kuşkusuz onlar için büyük onur ve kıvançtı. Daha önemlisi yalnızca akılsızların kaçıracağı talihli bir fırsattı. "Baydan ne koparmalı," diye düşünüyordu Gülbike. "İnek mi? Herhalde fazla kaçar, nasıl olsa vermez. Ya yorgan! Ah, nasıl zararlı çıkmasam? Çok istesen kötü, az istesen daha da kötü. "Gülbike işkence edercesine kafa yoruyor, ihtiyaç duydukları her şeyi bir bir aklından geçiriyor, ama tek ve en doğru olanını bir türlü bulamıyordu.

Çadırın temizlenmesi, etrafın toplanması gerektiğini hatırladığında güneş ufukta epeyce yükselmişti. Süpürgeyi kaptı. Etrafı süpüreceği yerde Cumagül'ü uyandırmaya koştu.

Gelin çadırı temizlerken Gülbike eşiğe çöküp heyecanla Duysenbay'ı beklemeye koyuldu.

Güçlü kuvvetli bir kadındı Gülbike. Nasıl denir, arabaya koşsan çeker götürürdü, ama bir gün çalışmamaya karar verdi. Gülbike'nin kocası rahmetli Nurımbet bir yere kadar buna katlandı, karısına ve oğluna baktı. Ne zengin, ne de fakirlerdi. Nurımbet ailesiyle vedalaşıp cennetin yolunu tuttuğu gün tuhaf bir önseziyle inekler böğürmeye, kısrak kişnemeye, koyunlar acı acı melemeye başlamıştı. Heyhat! Hayvanlar sezgilerinde yanılmamışlardı: Turumbet altı ay sonra iki inekle birlikte hepsini zarda kaybetmiş, son kalan ineği de düğünde yemişlerdi.

Durumları gittikçe bozuldu. Dara düşmüşlerdi. Ekmek parası kazanmak için Turumbet'i çalıştırmanın tam zamanıydı. Büyümüştü, sağlıklı, dayanıklı bir cigitti. Ama Gülbike'nin yargısı farklı oldu; dilediği gibi gezsin tozsundu, henüz çocuktu. Turumbet de dünden razıydı zaten: Öğlene kadar leş gibi yatıyor, gece yarılarına kadar geziyordu. Sadece yemesini biliyordu. Kumara da iyiden iyiye alışmıştı. Yarınki yemek nereden bulunacak, uzun kış geceleri nasıl atlatılacak umurunda bile değildi. Gülbike bir dereceye kadar kendini ve oğlunu besleyecek yollar bulmada gecikmedi: Başkasına ait tarlalardan başak topluyor, sokakta sahipsiz dolaşan tavukları yakalıyor, ağaçlardan düşmüş meyveleri koynunda taşıyıp eve getiriyordu. Kabak dilenmediği çadır bırakmamıştı köyde. Sonra bu kabaklarla pazarda boy gösteriyordu. Sözün kısası her şeyi yapmaya hazırdı Gülbike, ama kararını değiştirmeye hiç mi hiç niyeti yoktu; kimse çalışmaya zorlayamazdı onu.

Türlü inançları vardı Gülbike'nin; hele bir tanesi öylesine güçlüydü ki, hiçbir temeli olmamasına rağmen, sırf bu yüzden tüm zorlukların ve sıkıntıların geçici olduğuna, onlar için güzel günlerin yakında mutlaka başlayacağına değgin içinde beslediği bir inançtı bu. Ne zaman, nereden gelecekti bilmiyordu, ama gerçekleşeceğinden bir an bile kuşku duymuyordu.

Bu nedenledir ki Duysenbay Turumbet'e güler yüz göstermeye başlayınca sevinmiş, ama hiç şaşırmamıştı. Böyle olması gerekiyordu. Bu kaderdi.

Bay geldiğinde kahvaltıya yeni oturmuşlardı. Onlardan biriymiş gibi doğrudan keçeye oturdu. Hal hatır sorduktan sonra yaşlı kadına döndü:

"Ee, Gülbike teyze düğünden memnun kaldınız mı?"

"Ah, böyle bir düğünde her cigit damat olmak ister! Cömertliğiniz, iyi kalpliliğiniz için teşekkür ederim!" Yaltaklanırken düşünüyordu; "Yoksa düve mi istesem?"

"Üstümüze düşeni yaptık. Şimdi sıra gençlerde, mutlu olmak için ellerinden geleni yapsınlar."

"Sizin himayeniz olmasa nasıl mutlu olurlar?" dedi Gülbike türkü söyler gibi. Gerekli anı yakalayıp, dilediğini koparmak ve ondan bir şeyler sızdırmak için Duysenbay'ın sevgisini kazanmaya, onu sözleriyle mest etmeye, başını döndürmeye uğraşıyordu. Duysenbay'ın bakışları yumuşadıkça yaşlı kadının istekleri daha değerlisine doğru kayıyordu. "Teke halısı... Hayır, inek! En iyisi inekti. Ah, nasıl zararsız çıkmalı?"

Duysenbay kadının içindeki fırtınalardan, ince hesaplardan habersiz hiç acele etmeden konuşmasını sürdürüyordu:

"Himaye görmeden geçinmek elbette zor. Bunu inkâr edemem. Bilmem size söyledi mi Gülbike teyze, Turumbet'e verimli iki tarla verdiydim."

Darbe tam öldürücü olmuştu. Kapan tık diye kapanmaya hazırken canavar yemin ucunu koklamış ve hemen kaçıvermişti! Düve, inek, Türkmen halısı Gülbike'nin gözleri önünden kayıyor, sislere gömülerek kaybolup gidiyordu. Kuşkusuz bu sözlerden sonra hiçbir şey istemezdi. Acaba… neden olmasın!

"Tanrı size sağlık versin Bay-ağa, çok iyi bir insansınız, size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum... Toprak! Büyük zenginlik! Ama ne yazık ekmeye tohumumuz yok!"

"Tohumunuz olacak," dedi Duysenbay. "Hem de en iyisinden."

Duysenbay yeme kolay tutulmuştu. Gülbike'nin aklı başından gitti: "Ucuza gittim, vallahi ucuza gittim. Artık çok geç, geriye dönemezsin."

Duysenbay bir süre Turumbet'le konuştu. Cumagül'e sorular sordu. Fakat Gülbike konuşmaları ne duyuyor, ne anlıyordu. Uğradığı bu ağır kaybın acısı yüreğine oturmuştu.

Konuk ayrıldıktan sonra Gülbike korkunç bir öfke nöbetine tutuldu. Cumagül de ortalıkta yoktu. Yaşlı kadın Turumbet'e döndü kışkırtırcasına:

"Bakıyorum, karın tüm zamanını hep çay içmekle geçiriyor," dedi. "Niyeti bütün işleri bana yıkmak herhalde."

"Hay Allah, gelin senin ana!" dedi Turumbet bir an önce kurtulmak ister gibi. "Ne istiyorsan yap! İster sırtına bin, ister pulluğa koş! Senin bileceğin iş, ama bana dokunma!" Sonra kendini dışarı attı.

Cumagül döndüğü zaman Gülbike gelinini tepeden tırnağa kuşkulu kuşkulu süzdü;

"Bir halk sözümüz vardır," dedi. "Gelinde etek boş olmaz! Anlıyor musun?"

Cumagül utanarak başını öne eğdi:

"Anlıyorum."

"Yo... bu demektir ki hemen bir oğlan doğurmalısın. Ananın erkek çocuğu olmazmış, öyle diyorlar doğru mu? Sen de aynı yoldan gidersen, benden iyilik bekleme!"

Cumagül karşılık verecek oldu. Dilinde tatsız sözler dolandı durdu, ama kendine hakim oldu. Gelinin itiraz etmeye, konuşmaya, sormaya, düşünmeye hakkı yoktu. Sadece susmaya, katlanmaya hakkı vardı.

"Al! İş gör biraz," diye iği Cumagül'e attı. "Kaç gündür evdesin, hâlâ tek sarım yapmadın!"

Yaşlı kadın keçeye uzandı. O her zamanki hoşnutsuzluğuyla yüzünden düşen bin parça Cumagül'ü izliyordu. Ellerinin iğde ustaca gidip gelişini, inip kalkan göğsünü, uzun kirpikleri altından boşalan iri gözyaşlarını seyrediyordu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Dışarısı alev gibi yanıyordu. Dikkatle bakıldığında, kavurucu havanın buram buram tüterek yükseldiği rahatlıkla görülebilirdi. Sık dallı karaağaçlarda bile bir kıpırtı yoktu. Bütün canlılar gölgelere, inlerine çekilmişti. Dilleri sarkmış, zorlukla nefes alan köpekler bitap düşmüştü. Orman kuşları yuvalarını terk edip, körpe ılgınların çanaklarına sinmiş, orada olgun ayçiçeği gibi gagalarını açarak, kanatlarını çırparak adeta can çekişiyorlardı. İnekler duvar diplerine sere serpe uzanmışlardı. Hasılı, küçük gölgelikler bütün canlılara kucağını açmıştı. Yine de bu gölgelikler demirci körüğü gibi tütüyordu. Eşeklere ne demeli? Neredeyse tütmeye başlayacaklardı.

Köyde in cin top oynuyordu. Çadırların içi nispeten iyiydi, hatta kapı perdesini kaldırıp arka bölümü de açtın mı, hafif bir esintiyle biraz olsun rahat nefes alabilirdin.

Turumbet de böyle yapmış, kıllı bacaklarını temel parmaklığına dayamış vaziyette yerde yatıyor, oflayıp pufluyordu. İhtiyar kadın elbisesinin geniş yeniyle yelpazelenmeye çalışıyor, ne yapacağını bilemez durumda, döşemede kendini oradan oraya atıyordu. Sıcak bir tek Cumagül'ü etkilememiş görünüyordu. Bir köşeye oturmuş iplik eğiriyordu, ama olağandışı bir şey vardı: Eli, yüzü, her tarafı sırılsıklamdı. Alnından sicim gibi ter boşanıyordu. Elleri suya batırılmış gibi ıslaktı. Ama hiçbir şey olmamış gibi işini sürdürüyordu. Evin eşiğinden adım atmıştı ya, çalışmalıydı, yılmadan çalışmalıydı.

Cumagül zaman zaman burada geçirdiği üç haftada neler yaptığını düşünürdü. Eve sürekli konuk geliyordu. Yemek pişiriyor, çadırı topluyor, pamuk tohumlarından şıgırşık'ta* yağ çıkarıyor, pamuk eğiriyor, temizliyor ve dövüyordu. Sabahtan akşama kadar her gün aynı iş... Gecenin geç vaktinde yorgunluktan bitkin bir halde, ölü gibi

* Şıgırşık: Yağ çıkarma aygıtı.

kendini yatağa atıyordu. Büyük şıgırşık geceleri rüyalarına giriyor, pamuk tohumları yerine içine kendini attıklarını görüyordu.

Ama en beteri, gelini ele geçiren yaşlı kadının işleri bırakarak, kendine yeni bir meşgale bulmasıydı. Artık kabak ya da ayçiçeği aşırmak için köyde dolaşmıyordu. Şimdi bütün işi, çadırda kurulup, bıkmadan usanmadan gelini göz hapsine tutmasıydı: Ne yapıyor, nasıl yemek pişiriyor, ne kadar yemek yiyordu... Gelinin el değirmeninde tüm tohumları öğüttüğünü gördüğünce, hemen komşulara gidiyor, yeni tohumlarla dönüyordu. Değirmene koşulan dilsiz eşeğe dönmüştü. En önemlisi de bu işin sonu gelmeyecek gibiydi.

İnsanoğlu çok güçlüdür. İsterse dağları devirir, küçük bir leğenle denizleri kurutur. Gücünün ve sabrının sonu yoktur, ama ihtiyatlı olmalı! İnsana dağların sınırsız, denizlerin dipsiz olmadığını, işin de sonunun gelmeyeceğini sakın ha hissettirmeyin! Yoksa gücü bir anda yok olur. Bırakın dağları, ufacık bir taşı bile kımıldatamaz, ufacık bir su birikintisi önünde kala kalır...

Hiçbir yere kaçamazsın: Pamuk tohumlarını öğütmek, yağ çıkarmak, iğ çevirmek zorundasın. Cumagül de oturmuş iplik eğiriyordu. Biteviye, aynı hareketlerden elleri uyuşuyor, yakıcı ter, rengarenk harelerle gözlerinin içine akıyordu. Sıcağa rağmen zaman zaman tüm bedenine buz gibi bir ürperti yayılıyordu. "Yoksa hastalandım mı?" diye kendi kendine soruyor, Bu düşünce ona acıyla karışık bir hafifleme duygusu veriyordu. Kendine duyduğu acımayla acımasızlık adeta birbirine karışmıştı. İğı çevirmeli!.. Ya hastalanırsa, kim üstüne titreyecek, kim okşayacaktı? Annesi... Orada yapayalnız ne yapıyordu şimdi? Hiç değilse küçücük bir haber alabilseydi... Lanet kadın... Gözlerini dikmiş, hiç ayırmıyor. İğı çevirmeli... Ya Turumbet, bütün gün nerelerde geziyor, neyle uğraşıyor? Karısı bunları elbette soramaz. Bu hakkı yok... Ama Turumbet anlatsaydı, oysa hep susuyor. Karısına hiçbir şey sormuyor. Sanki bir yabancı... Neden böyle başı dönüyor, elleri titriyor? Acaba hasta mı? Bugün Turumbet'in evde olması iyi… Nedenini öğrense miydi? Belki de karısıyla beraber kalmak istedi. Bibigül'le görüşememesi ne acı! İzin vermiyorlar. Herhalde Bibigül için de böyledir. Ah, onunla bir konuşabilseydi!

Yüreği kuş gibi nasıl da hafiflerdi! Oysa şimdi… çevirmeli... İği çevirmeli...

Bu sıcakta kimse konuk beklemez, kimin aklına eser ki bu havada yollara düşmek? Ama oldu.

Ayten-mollayla Mambet-molla eşikte duruyordu.

"Onları buraya hangi rüzgâr attı?" diye içinden geçirdi Cumagül. "İyilik rüzgârları olmasa gerek. Bu şehvet budalası ihtiyar bana büyü yapmayı mı düşünüyor? Oh, Tanrım şimdi ne yapacağım?"

Ayten-molla hep aynıydı. Sıcağa rağmen eskisi gibi giyinmişti; yün papağı, ayak bileklerine kadar uzanan cübbesi, galoşlu içigleri... Cumagül, yırtıcı kuş gagasını andıran sivilceli burnuna, karışık, rengi kaçmış kaşlarının örttüğü burgu gibi delici gözlerine, seyrek tüylü sarı yüzüne kinle ve tiksintiyle baktı.

"Girin lütfen, rica ederim," dedi Turumbet yerinden fırlayarak.

Hocalar hemen eğilip galoşlarını çıkardılar. Bağdaş kurup oturdular. Ellerini yüzlerinde gezdirirken Mambet-molla konuğu tanıştırdı:

"Ayten-molla, Hive'de birlikte okuduk. Buraya getirdim. Yeni evlilerin saadeti için dua edecek sanıyorum."

"Tek evde iki hoca, bu ne bahtiyarlık!" dedi kıvançla Gülbike. Bundan ne gibi çıkar sağlayabileceğinin hesabına girişti. Maddi bir şey söz konusu olamayacağına göre, manevi olarak yararlanmaya karar verdi:

"Hazır gelmişken nikah tazeleseniz!"

"Düğünden sonra mı?"

"Ne var bunda! Düğünden sonra günah olmaz."

"Düğüne kadar günah, düğünden sonra borç ha!" diye güldü Ayten-molla. Eski okul arkadaşına baktı. Aralarında fısıldaştıktan sonra, yıpranmış kitabın sayfalarını karıştırmaya başladılar. Sadece boşandıktan sonra nikah kıymanın günah sayılacağı konusunda görüş birliğine vardılar. Öyleyse Gülbike'nin isteği Tanrı'nın iradesine ters düşmüyordu.

Cumagül demlediği çayı konukların önüne koydu. Başı ağrıdan çatlıyordu. Gözlerinin önünde kara benekler uçuşuyor, ayakları bedenini taşıyamıyordu. Burada da rahat bırakmıyor, gözlerini kocaman açarak neden yiyecekmiş gibi ona bakıyordu? Annesinin nasıl olduğunu sormalı mı? Hayır, ondan beklemeliydi. Ya bahsetmezse, demek yine bir şey öğrenemeyecekti.

Yaşlı kadın geline işaret ederek dışarı çağırdı. Değerli konukları için yemek hazırlanması gerekiyordu. "Tanrıya şükür!" Mide bulandırıcı sözlerini duymayacaktı.

Et suyuna yaptığı çorbayı kaselere bölerek konuklara götürdü. Hocalar ellerini göğüslerine götürerek birbirlerine nezaket gösterilerinde bulundular, öğlen öncesi duayı yerine getirdikten sonra çorbaya saldırdılar.

Cumagül'le kaynanası aynı tastan içiyordu. Çorbanın tamamını da Gülbike bitirdi. Zira gelin daha ilk yudumda midesi bulanarak yemeği bırakmıştı.

Fakat daha beteri sonradan gelecekti. Korkunç bir ceza gibi Cumagül o anı bekliyordu. Hocalar ağızlarını şapırdattıktan sonra, dibinde biraz artık kalmış kaseleri ona uzatacaklardı. Çünkü yaşlılara saygıdan yemek artıklarını sıyırıp yemek zorundaydı. Adet böyleydi. Bulantıdan onu boğulacak duruma getirme, dehşete düşürme hakkını kim kime vermiş? Evet, evet, korkunçtu... Yemek artıklarıyla büyü yapıldığını çok önceden biliyordu. Hele hele bu hocanın artıkları olursa...

Sezgilerinde yanılmadı.

"Oh, Yarabbi şükür!" dedi Ayten-molla ve kaseyi geline uzattı: "Kim ki bu artıkları yer bitirir, Hakkı- tââla iki misli ödüllendirir. Al, ye bakalım!"

Cumagül kaseyi eline aldı. Zehirli yılan varmış gibi içine bakıyordu. Duyduğu tiksintiyi ve dehşeti yenemedi. Kaseyi bıraktı.

"Neden yemiyorsun?" dedi yaşlı kadın sezdirmeden dürterek.

"Sağ olun tokum."

Hocalar birbirine baktılar. Biri başını salladı, öbürü ayıplar gibi

dilini şaklattı. Bu dine tecavüzdü... Gülbike aile şerefini korumaya davet eder gibi oğluna baktı. Fakat yemekle kendinden geçen Turumbet bu bakışı fark etmemişti. Geline yüklenmek kaynanaya düşmüştü:

"Hayvanların arasında mı büyüdün? Cami, din iman hiç mi duymadın?"

"Yabancılar önünde neden böyle…" diye içinden isyan etti. Elinde olmadan karşılık verdi.

"Bizim ne haddimize?" diyebildi ve ürkek kuş gibi büzülüverdi.

Uzlaşmacı Mambet-molla araya girdi. Ağız kavgasına son verdi:

"Haydi Gülbike tören için su hazırla!"

Yaşlı kadın fincana soğuk su koyup hocanın önüne sürdü. Hoca sarığından küçük bir paket çıkararak, içindeki dörde katlanmış kağıt parçasını suya bıraktı ve Ayten-mollaya döndü:

"Ya şahitler!"

"Şahit biz olalım, sen gelinin, ben damadın."

"Esasen Kuran'da der ki!" diyecek oldu Mambet, fakat Ayten-molla sözünü kesti:

"Böyle yazar. Kuranı aç oku!"

Cumagül, içinde bükülmüş kağıt parçası yüzen fincandan gözlerini ayıramıyordu. "Büyü yapmak için böyle bir yolu seçtiler demek!"

Ayten-molla;

"Kalk ayağa," dedi Turumbet'e. İsteksizce kalktı, annesinin bu saçmalıklarından hiç hoşlanmadığı belliydi. "Tanrının oğlu Turumbetcan! Tüm ruhunu Zaripbay kızı Cumagül'e adadın mı?"

Turumbet sesini çıkarmadı.

"Ey Tanrının kızı Cumagül! Merhum Nurımbet oğlu Turumbet'e tüm ruhunu adadın mı?"

Gelinin başı dönüyor, kulaklarında çıngıraklar çınlıyordu. Sıtma nöbetine tutulmuş gibi titriyordu.

Ayten-molla hareketlerini sürdürüyordu. Mambet'le fısıldaştı.

"Hazır, şimdi her şey hazır," diye mırıldandı, fincandan bir yudum aldı. Sonra sırasıyla Mambet, Gülbike, Turumbet... sıra Cumagül'e gelmişti. Gelin fincanı dudaklarına götürdü. Bir yudum aldığı gibi, birden döşemeye püskürtüverdi.

Sadece "Vay," diyebildi Ayten-molla. Turumbet şaşkınlıktan gözlerini bir açıp bir kapatıyordu.

"Hey, Tanrım!" diye dövünmeye başladı Gülbike. "Ucuza kadın almak ne demekmiş gördünüz işte... Ucuz etin yahnisi sert olur sözünü boşuna dememişler." Gelinin üzerine neredeyse saldıracaktı.

Ayten-molla sinsi sinsi gülüyordu… Bu ağır günahın cezası çok geçmeden geliverdi.

Konuklar gitmiş, Turumbet kan çanağına dönmüş gözlerini karısına dikmişti;

"Seninle neden evlendiğimi biliyor musun?" diye bağırdı. Dışarıda vedalaşırken bu soruyu Ayten-molla Turumbet'in kulağına fısıldamıştı.

Cumagül korkuyla kocasına baktı. Ah, bu korkunç baş ağrısı, mide bulantısı, karnındaki sancı olmasa karşılık verirdi. Ama nasıl? Neyin yanıtını verecekti? Bilmiyordu. Hiçbir zaman da bunu düşünmemişti.

"Yemeği neden ağzından püskürttün? Hocadan mı iğrendin? Bu ne kibir! Bu kibrini sana bir gösteririm ki!"

"Aman Tanrım! Bu adam azmanı bir vururşa, dayanamaz ölürüm." Kendini korumak için büzüldü.

"Kaynanana kaba davranırsın ha!" Gülbike de bir yandan yükleniyordu. "Evet, seni kapı dışarı etmeli, kapıya koymalı, anlıyor musun?"

"Ne susuyorsun? Sana söylüyorum!" Turumbet yavaş yavaş kendini kaybediyordu.

"Sor bakalım, kutsal suyu neden kusmuş? Bulaşık suyu sanki... Allahım neden oğlumu cezalandırdın. Doğru dürüst bir kadın vermedin. Öğret oğul! Düzgün kadın nasıl olurmuş ona göster!"

"Öğreteceğim dur! Seni kahpenin dölü!" Turumbet karısına bir tekme attı.

Cumagül havalandı, çadır kirişlerine çarparak yüzükoyun döşemeye yuvarlandı. Başındaki örtü uçtu. Bilincini yitirirken şunları düşünüyordu: "Bütün bunlar bir zamanlar olmuştu… Olmuştu... Ama sırt üstü yatıyordu o zaman... ne zaman olmuştu? Ne zaman? Hayır, kendi değildi... Ana... Anacığım..."

Kurbanın üzerindeki kan kadar canavarı çeken başka bir şey olamaz derler. Turumbet bir sıçrayışta Cumagül'ün yanına geldi. Dövmek, parçalamak, yok etmek için yanıp tutuşuyordu. Cumagül'ün beliklerine yapıştı, fakat korkunç bir şey oldu: Kökünden kopan uzun siyah saçları elinde kalmıştı. Cumagül döşemede hareketsiz yatıyordu. Turumbet'in yüzü değişti, taş kesilmişti. Sonra saçları bir tarafa fırlatıp deli gibi bağırmaya başladı:

"Kadın kelmiş meğer, ah ne hallere düştün aptal herif! Ana... Ana..." Gülbike'yi yardıma çağırıyordu ama, yaşlı kadın çadırda yoktu. Turumbet daha elini kaldırdığında usulca dışarı kaçmıştı. "Ana!"

"Ne var oğlum," dedi başını çadıra sokarak.

"Buraya gel!"

Gülbike korktu:

"Öldürdün mü yoksa?"

"Hayır, gel haline bir bak!"

"Oh merhametli Allahım!" diye dövünmeye başladı Gülbike elleri böğründe. "Ah, kahpe kadın! Bizi kandırmış..."

Cumagül yerde ölü gibi yatıyordu. Nefes alış verişleri ağır ve hırıltılıydı. Turumbet kanı çekilmiş yüzüne, titreyen kabarık dudaklarına baktı. Bir çocuğunki gibi küçücüktü. Kalbinde bir acıma duygusu uyandı. Oysa bir zayıflık belirtisi göstermeyi hiç istemiyordu. Zayıflık erkeğe yakışmazdı. Kalktı, dışarı çıktı.

Gülbike burnundan soluya soluya döşemeye saçılmış saç örgülerini toplayıp ateşe attı. Cumagül, saçlarının cızırdayarak yanışını göremedi…

***

Köyün üstüne ılgım çökmüştü. Güneş iyice alçaldığı halde sokaklar hâlâ boştu.

Turumbet çadırının gerisindeki yara doğru yürüdü. Ellerini beline dayamıştı. Nereye gideceğini bilemeyerek durdu. Acıma duygusunu bastırmakla doğrusu iyi etmişti. Zayıf yanını bir göster, anında burnuna demir halkayı takarlar, terbiye edilmiş ayı gibi dolaştırırlar. Yerden kaldırmaya koşacağımı, özür dileyeceğimi sandı. Turumbet'te o göz var mıydı? Erkeklik onurundan nasıl vazgeçebilirdi? Şimdi nereye kapağı atmalı? Bay'a olabilir mi? Hayır, her gün olmaz... Genç karısı var, uygun düşmez. Duysenbay kıskanç adamın teki, ama karısını Turumbet'ten kıskanması yersiz... Cennet hurisi de olsa Bay'ın himayesinden olmayı istemez... Çok gülünç!

Yarın aşağı kısmında cügeri tarlaları uzanıyordu. Her birinin sınırları ılgınlarla çevriliydi. Uçurumun karşı tarafında, tarlaların ötesinde, aksakalın evini sık dallarıyla örten koca karaağaçlar sıcaktan adeta uyuşmuştu. Güneyde geniş pamuk tarlaları, turangil ormanına kadar uzanıyordu. Ağaçlar geniş yapraklarını güneşe vermişlerdi. Beyaz poturları dize kadar çekili, geniş şapkaları ve ak mintanlarıyla sucular saflar halinde tarlalarda gidip geliyorlardı. "Omuzlarda ketmen* yoktu. Ee, balıkçıl kuşu misali," diye söylendi. "El sallayıp biraz konuşsam mı, ne? Hayır, durmazlar... Hocayı duadan vazgeçiremeyeceğin gibi, onları da işlerinden alıkoyamazsın. Ne olacak aptal millet!"

Turumbet döndü, avucunun içi gibi bildiği köyüne mahsun gözlerle baktı; tüm tanıdıkları buradaydı… Şu Abdi'nin çadırı, şu saracın, bitişiğindeki de Aytbay!.. Tuhaf… Bay neden ona kancayı takmıştı? Kendi çadırına bakmayı canı istemedi. Beceriksiz ellerin deveye eşya yüklemesi gibi yan yatmıştı... Çevresinde ne bir ağaç, ne bir ekili toprak vardı... Kel başta sivilceler gibi, güneşin altında dikiliyordu... Diğerlerine bakıyorsun, bostanlar, her türlü yeşillik... Baba yadigârı atı, sundurmanın altında yapışkan sineklerle cebelleşip duruyor... Bir şekilde geçineceğiz pekala. Duysenbay iki tarla sözü verdi, sonra tohum da... Söz vermesine verdi de, ne zaman? Bu Bay da

* Ketmen: Kürek.

ne kadar cimri, gözü bir türlü doymak bilmiyor... Çadır kurmuşmuş, ne gezer! Düğün sona erdikten sonra dürüp götürdüler. Ne harika çadırdı! Bu yüzden ayakları bir türlü çadırına gitmiyordu. Eve mi dönmeli? Nasılsa gidecek yeri yoktu.

Döşemede boylu boyunca yatan karısı, korku ve sessiz bir kınamayla dolu kara gözleri, bir köşeye atılmış saçları canlandı gözünde. Gerçekten de kel miydi? İlk günlerde nasıl anlamamıştı? Demek gizledi, onları kandırdı. Meçhul bir hastalığa mı yakalandı yoksa? Nasıl bir kadın ki tek darbeyle tüy gibi havalanıverdi? Yoksa pehlivan gibi güçlü olan kendisi miydi? Bu düşünceyle erkeklik gururu okşanan Turumbet tatlı bir hayale daldı: Şenlik meydanı... Kalabalığın bir uğultusu. Yere yıkılmış bir rakip... Seyircilerin yaşa var ol sesleri... Turumbet kollarını havaya kaldırarak seyircileri selamlıyor… Tam bu sırada, son yarışmada galip gelen pehlivanın görüntüsü gözünde canlanınca, daldığı tatlı hayaller bir anda uçup kayboldu. Pehlivan olmaya heves eden kişi, güreş izlerken tüm bedeniyle sarsılırmış. Oysa Turumbet böyle bir duygu hiç hissetmemişti. Ama karısını bir tekmeyle nasıl yıkıverdi… Adeta havalandı. Ne nazlı kadınmış! Şimdi ne durumda acaba? Şimdi nasıl, kalkmış olabilir mi? Yoksa nazlı değil de, kurnaz mı? Kocası acısın diye özellikle mi yapıyor? Hayır, bu doğru değil... Bana sökmez!

Çadırına bir kez daha baktı. Her şeyi oluruna bırakıp ağır ağır köy meydanına doğru yürüdü. Karaağacın altındaki havuz ve çevresi genelde köy hayatının dışına çıkmayan, sürekli aynı konuları tartışan erkeklerle dolu olurdu. Bu kez, kendilerini zara kaptırmış yalınayak çocuklardan başka etrafta kimsecikler yoktu. Turumbet bez kuşağına el attı, para çıkardı. Hiç acele etmeden çocuklara yaklaştı.

"Pekala kim kazanıyor?"

Kumarbazlar Turumbet'e aldırmadılar. Başlarını kaldırıp bakmadılar bile. Turumbet çemberi yararak içeri daldı. Kuzular arasında bir eşeği andırıyordu.

"Hadi bakalım, kemiği kim verecek?"

Mintanı kir içinde yüzen kısa boylu, kalkık burunlu bir çocuk, başını kaldırıp Turumbet'e baktı.

"Aa!" diye bağırdı. Yetişkin birinin aralarında bulunması çocukları şaşırtmıştı. Oyun durdu. Çocuklar terden sırılsıklam, yol yol çizik, ince uzun boyunlarını uzatarak kuşkuyla, ama tetikte Turumbet'e bakıyorlardı. Niyetini anlamamışlardı. Elindeki parayı havaya atıp tutan çocuk;

"Peki oynayalım," dedi.

Çocukların gözleri parladı. Ama kalkık burunlu çocuk oyuncuları durdurdu.

"Yo... Çocuklar, onu tanıyorum... Kaybedince mızıkçılık yapar... Onunla oynamam."

"Ne, oynamayacak mısın?" dedi Turumbet tehdit eder gibi. Yakalamak için üzerine yürüdü. Kalkık burunlu çocuk atak davranarak kendini kurtarmayı başardı. Tabana kuvvet havuz yönünde koşmaya başladı. Diğerleri de çil yavrusu gibi dağıldılar. Tehlike menzilinden uzaklaştıktan sonra durdular. Yüzlerini büzerek, dil çıkararak vahşi bir dansa başladılar. Bunu hakaret sayan Turumbet, arkalarından taş fırlattı. Küfürler, yuhlar arasında oradan uzaklaştı.

Her zaman aşındırdığı patika onu Duysenbay'ın evine doğru sürükledi. İçeri girmeye karar veremeyerek kendini gösterene kadar çadırın önünde uzun süre eşindi durdu.

"Oo, Tureke hoş geldin!" dedi Duysenbay keçeden kalkmadan. "Hayırlı bir iş yap, git, yonca biç, atın önüne koy! Ne zamandır bir şey yemedi. Acıkmıştır."

Böyle bir sıcakta kendi atına bile yonca biçmeyi aklının ucundan geçirmezdi, ama Bay'ın ricası kendi atından daha değerliydi. İkiletmeden yonca ekili tarlaya yürüdü. Fakat yarı yolda aklına geldi. Yoncaları neyle biçecekti? Geri döndü. Çadıra girerken Bay'ın karısıyla burun buruna geldi. Bibigül daha önce onunla hiç konuşmamış, yüzüne bile bakmamıştı. Bugün farklıydı:

"Arkadaşım Cumagül oralarda nasıl? Sağlığı yerinde mi?"

Turumbet orağı aldı, az düşündükten sonra;

"İyi," dedi. "Baksana, arkadaşın hep kel miydi?"

"Ne keli?" Bibigül şaşırmıştı. "Ne diyorsun sen? Olamaz… Köyümüzde onun gibi güzel saçları olan bir kız göremezdin..."

Turumbet pis pis güldü:

"Orasını bilmem. Kadının saçı uzun aklı kısa derler... Karımın tam tersi... Saçları yok, ama hoca kadar akıllı nedense... Çok kurnaz..."

"Ah, zavallı Cumagül!" dedi üzüntülü. "Hastalanmış olmasın? Evet, mutlaka hastalanmıştır. Bugünlerde birçok kişide var... Adı neydi? Unuttum... Saçları dökermiş... Tamam hatırladım, tifo."

"Tifo falan bilmeyiz, kadın düpedüz kel işte!"

"Aman Tanrım! Cumagül şimdi ne yapıyor peki?"

"Saçlarını tarıyordur."

"Üfürükçü çağırmalıyız. Kız hasta… Ölebilir!"

Bitişik çadırdan Duysenbay bağırdı:

"Hey, ne alıkoyuyorsun çocuğu? At açlıktan geberecek!.."

Turumbet bir süre sonra kucak dolusu yoncayla döndü. Atın önüne koydu. Çekinerek Bay'ın çadırına girdi.

"Sağol Tureke, iyi hizmetinin karşılığını göreceksin." Duysenbay'ın sesi yumuşaktı. Hâlâ keçede yatıyordu. Elindeki buruşuk mendille yelpazelenmeye çalışıyor, elinde döndürüp duruyordu. "Otur hadi!"

Bu hizmetinden nasıl bir ödül geleceğinin umudu içinde ayakta dikiliyordu. Ne ki sevinci zamansızdı. Yeni bir kaftan, hatta kullanılmış bir kavuş olabilirdi, ama Bay'ın ağzından tatlı vaatlerden başka bir şey çıkmadı:

"Bana verdiğin hizmetler boşa gitmez, bilmiş ol! Kat kat fazlasıyla geri döner. Anladın mı? Dikilip durma öyle, otursana!" Hayal kırıklığına uğrayan Turumbet oturdu. Bay ilgisizce;

"Ee, ne alemdesin bakalım?" diye sordu.

"Fena değil."

"Önceleri başka türlü cevap verirdin, ne oldu?"

Turumbet duraksadı, sıkıntıyla ensesini kaşıdı. Sonunda aile hayatının acılı sırlarını Duysenbay'a dökmeye başladı. İçini çekerek itirafını bitirdi:

"Ah, Bay-ağa! Kel olduğunu bilseydim onunla evlenir miydim?"

"Üzülme Tureke! Kötü bir kızla evlendirdim diye yoksa bana kırgın mısın?"

Böyle bir olasılığı aklına bile getirmemişti:

"Ne diyorsunuz Bay-ağa, nişanlıyken iyiydi, evlendikten sonra böyle oldu."

"Bu her zaman böyledir canımın içi, üzülme!" Duysenbay güldü. "Sana dediydim ya, bu daha ilki. Uzun saçlısı, dağınık saçlısı, hatta sakallısı… her çeşitten karın olacak. Bana biraz daha sıkıca tutun yeter!"

Bayın bu sözleri Turumbet'i biraz rahatlatmıştı. Hayallere dalarken gülümsüyordu. Duysenbay'ın uykulu sesi hayallerini bozdu.

"Biraz yardım et! Ellerim yoruldu. İyice buruşmuş mendili Turumbet'e uzattı.

Mendili soğuk suyla ıslattıktan sonra Bay'a yaklaştı, bütün gücüyle yelpazelemeye başladı. Önce Duysenbay kendinden geçti. Bir süre sonra Turumbet'e bir ağırlık çöktü. Birbirine sokularak uykuya daldılar. Çadırda tekdüze horultulardan başka bir şey duyulmuyordu.

Avludan gelen bir gürültüyle uyandılar. Bay çadırdan başını çıkardı. Birinin aceleyle attan indiğini gördü. "Kim olabilir?" diye içinden geçiren Duysenbay konuğu karşılamaya dışarı çıktı. Her şeyin yolunda, yolun iyi, rüzgârın da müsait olduğunu, atlının ailesinin ve anne babasının esenlikte olduklarını öğrendikten sonra konuğu çadıra davet etti ve baş köşeye oturttu.

Geliş nedenini öğrenmenin hakkı olduğunu düşünerek Duysenbay söze girdi:

"Yüzünüz yabancı değil, adınız neydi? Unuttum."

"Nurım"

"Nurım..." Son düğününü yöneten Kutımbay'ın yeğeni Nurım'ı hatırlamıştı. "Oo, hoş geldiniz! Kutımbay nasıl? Ailesi sağ sıhhatteler mi?"

"Bay size içten selamlarını gönderdi."

"Bu ne saadet, ne büyük sevinç!" Kısa bir sessizlik oldu.

Kutımbay'ın elçisinin ne amaçla geldiğini hemen öğrenmenin geleneğe aykırı düşeceğini bildiği halde merakını yenemeyerek sordu:

"İçten selama içten teşekkürler! En iyi dostumun bana ileteceği başka bir şey var mı?"

Nurım, çadır duvarına sırtını dayamış şekilde hâlâ oturmakta olan Turumbet'e anlamlı bir bakış fırlattı. Duysenbay anlamıştı.

"Tureke, sevgili konuğumuzla lütfen ilgilen! Atın koşumlarını çöz, yemini ver!"

Turumbet konuğa lanetler savurarak yeniden yonca biçmeye gitti. Ata yem verdi, içirdi, temizledi. Sundurmanın altında pişmiş bekleyen yağlı pilava en azından çağrılacağını, hizmetinin karşılığını göreceğini düşündü. Ama zaman geçiyor, Turumbet'i kimse çağırmıyordu. Unutup gitmişlerdi. Atı çadırın önünde gezdirerek dikkatleri çekmek istedi. Ama ne yapsa fayda etmiyordu. Bay'la Nurım kimsenin duymayacağı şekilde konuşmalarını sürdürüyorlardı. Bay konuşmasını bitiriyor, ardından Nurım başlıyordu. Ürkek ürkek etrafa bakınmaları Turumbet'in gözünden kaçmamıştı. "Dostunu unutturacak kadar önemli olan mesele neydi?" Kendini nasıl göstereceğini bilemeyince canı sıkıldı.

Gizlilik içinde sürdürülen bu görüşme gerçekten çok ciddi ve önemliydi.

Turumbet ot biçmeye gittiğinde konuk hemen konuya girmişti:

"Kutımbay ağam hayırlı bir haberi size ulaştırmam için beni gönderdi. Bolşevikleri geri püskürtmek üzere hazırlanan kuvvetler Kongrad'da toplanıyor. Sadık, güvenilir insanlara ihtiyaç var… Askerlerin beslenmeleri gerekli. Siz bir nöker* ve üç inek vereceksiniz."

Nurım bir süre birliğin planından, toplanan insan ve malzemeyi Kongrad'a ulaştıran Kutımbay'dan, Şaydakov'u ortadan kaldırmaya ant içen bıyıklı Tacim'den söz etti. Duysenbay bunları duymuyordu: Üç inek… Besili koca gözlü üç ineğinden ayrılırken çıkaracakları yürek paralayıcı böğürtüleri şimdiden kulaklarında çınlıyordu. Malını başkalarına neden vermek zorundaydı? Neden? Bu nerede yazılıydı?

---

* Nöker: Gönüllü asker.

"Tacim size bizzat uğramak istemişti. Ama acil, önemli işleri, yolunu Kongrad'a çevirmek zorunda bıraktı."

"Konuğumuz bu gece kalmayı reddetmez umarım," dedi sadece. Her şeyi enine boyuna düşünmek için zaman kazanmak istiyordu.

"Kalabilirim, epeyce geç oldu. Üstelik at da yorgun. Cevabı sabaha verirsiniz artık... Çadırın önünde dolaşıp duran da kim?" Nurım huysuzlanmıştı.

"Dolaşmaktan iştahı kabaran biri. Endişelenmeyin!"

Ne olur ne olmaz diye Nurım sesini alçalttı:

"Bıyıklı Tacim size bir haber daha aktarmamı buyurdu. Çok yakında topraksız köylülere toprak dağıtmak üzere köye Bolşevikler gelecekmiş. Talimat şöyle: Bize yakın kişiler bulmak ve toprağı bu kişiler arasında bölüştürmek…"

"Tacim'e söyle, Duysenbay öyle boş adam değil, bazı şeyleri anlar!"

Turumbet konuşmalarını yarıda kesti. Ocak için bir kucak dolusu odun getirmişti. Fena bahane de sayılmazdı hani, daha iyisini bulamazdı!

"Dediklerinizi yaptım Bay-ağa, bunlar da odun."

"Ne diyorsun sen? Bu sıcakta…"

"Geceleri nem çöküyor, hava serinliyor."

"Pekala öyle olsun, hadi otur! Bu cigit köyünüzden bir kızla evlendi. Adı Turumbet."

Nurım ilgilenmişti:

"Hırsız dul kadının kızı Cumagül'ü götüren ünlü cigit bu mu?"

"Oo, pilav da geldi," dedi Duysenbay, keyifle ellerini ovuşturdu. "Buyurun... Rica ederim... Değerli dostum lütfen..."

Turumbet kokuyu içine çekti. Bu nefis kokulu pilav dünyasını unutturmuştu.

ONUNCU BÖLÜM

Erken gelen sonbahar Turumbet'in çadırında belirgin bir değişiklik getirmedi. Her şey eskisi gibiydi. Delik deşik yer keçeleri, kırık çadır kamışları… Ocak yazdan beri örülmemişti. Evin sakinleri de değişmemişti: Gülbike yine gelini göz hapsinde tutuyor, bir dakika olsun dinlenmesine fırsat vermiyordu. Turumbet, sürekli boş gezmekten yılmıştı. Cumagül'ü Kutımbay'ın köyüne götürsen, o eski, güzel gözlü, muntazam vücutlu kızı kimse tanıyamazdı. Uzun harika kirpikleri altındaki laciverde çalan kara gözlerinin feri sönmüştü. Pürüzsüz al yanakları soğuktan ve rüzgârdan buhara kavunu gibi yer yer çatlamıştı. Başörtüsünün kenarından taşan kısa, seyrek saçları, soluk külrengi, şişkin yüzünde püskül gibi duruyordu. Cumagül artık ayna görmek istemiyordu. Birkaç gün önce kanala suya gittiğinde, suyun aksinde yabancı bir yüzle karşılaşmıştı. "Yoksa bu ben miyim?" diye dehşete kapılmış, elinde olmadan arkasına bakmıştı. Hayır, kimseler yoktu… Boğazına yapışarak, bir tehlikeden kaçıyormuşçasına deli gibi koşarak oradan uzaklaşmıştı. Sudan çıkmış balık gibi yüreği küt küt atmıştı. Tıkanmış, yere kapaklanmış, sonra kalkarak yine çılgın gibi koşmaya başlamıştı. Sonunda ayağı bir kütüğe takılarak yere yuvarlanmış, ayağa kalkacak gücü bulamayınca hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlamıştı. Şimdi her şeyi anlıyordu: Kocasının ona neden kötü davrandığını, niçin hep köşe bucak kaçtığını… Böyle çirkin bir yaratığa başka nasıl davranılırdı? Evet, evden uzaklaşıp birkaç gün ortalıkta görünmeyişinin nedeni buydu. "Oh, Tanrım, bu ne zaman başıma geldi? Neden? Ah, budala kadın, Turumbet'e hep küstün, başına kaktın! Peki şimdi ne olacak, bundan sonra nasıl yaşayacaksın?"

Fakat Cumagül'ün bu sorun üzerinde fazlaca düşünmesine gerek yoktu: Gülbike her şeyi ölçüp biçmiş, hakkında hükmünü çoktan vermişti. Ne yapacağını, nasıl düşüneceğini ve yaşayacağını önceden belirlemişti.

Ocağı yakarken ya da el değirmenini çevirirken, bazen Gülbike'nin korkunç, mide bulandırıcı görüntüsü canlanırdı gözlerinde. Baştan aşağıya ürperir, bu korkunç hayali uzaklaştırmaya çalışırdı. Hayal bir ara kaybolur, birden karanlık bir köşeden sinsice sokularak yeniden belirirdi. O günden sonra kocasıyla her karşılaştığında, Cumagül'ün yüzünde kederli, dikkatli gözlerine hiç uymayan zoraki bir ifade, suçlu, yaltaklanan bir gülümseme belirmişti.

Kimi zaman gecenin yarısında, Turumbet ona yanaşır, omzunu kabaca dürterek uyandırırdı. Göğüslerini acımasızca sıkar, bakışlarını kaçırarak, kanı çekilmiş kuru dudaklarına dokunmadan kocalık hakkını yerine getirir, hemen uzaklaşırdı, okşamadan, tek kelime konuşmadan, aşağılar gibi dudaklarını hoşnutsuzca bükerek… Hayır, kocasının öfkeden çılgına dönüp üzerine yürüdüğü, dövdüğü, lanetler savurduğu o dehşet anlarında bile, böylesine utanç, böylesine rezilce bir aşağılanma hissetmemişti. Kocaman açılmış gözleriyle karanlıkta yatarken, uzun zaman gözüne uyku girmez, Turumbet'in tekdüze horultularını ürpererek dinlerdi.

Sabahleyin o zoraki, sahte gülümseme yine yüzündeydi. İğe iplik sararken göz ucuyla kocasına bakıyor, dudaklarında aynı gülümseme dolaşıyordu.

Turumbet karısını görmemek için yüzünü başka tarafa çevirmişti. Bu kadından ona neydi? İster gülsün, ister ağlasın, ona vız geliyordu.

Gülbike ördek gibi bir o yana bir bu yana yalpalayarak yürüyor, bir taraftan inliyordu.

Şiddetli bir rüzgâr çadır kamışlarına vuruyor, boğuk sesler çıkarıyordu.

"Hey, Turumbet, evde misin?" diye bir adam dışarıdan bağırdı.

Turumbet başını kaldırarak kulak kabarttı.

Yana çekili hasırların arasından zayıf, kara kuru bir erkek yüzü belirdi.

"A, Aytbay, gel!" dedi isteksizce. Yerinden kalkmıştı: "Ne var?"

"Sizleri sevindirmeye geldim."

Turumbet'in yüzü taş gibiydi.

"Neden susuyorsun, yoksa sevince ihtiyacın yok mu?"

"Peki," dedi ilgisizce. Mintanını kaldırarak sırtını kaşıdı. "Nasılsa altın falan getirmedin!"

"Amma tutturdun ha! Toprak altın gibidir… Gel hadi dışarı çıkalım. Çimbay'dan anjiral* geldi. Bayın topraklarını bölüşeceğiz. Emir böyle, anladın mı? Sana da vereceğiz, hazırlan!"

Turumbet;

"Benim ihtiyacım yok!" diye kestirip attı.

"Bu senin bileceğin iş."

Aytbay ayrıldıktan sonra Cumagül çekine çekine sordu:

"Niçin kabul etmeyelim? Bize lazım, merak etmeyin, toprağı ben sürerim."

"Kapa çeneni! O kel kafan olmadan da geçinmesini bilirim. Ellerin kaşınıyorsa Duysenbay'ın verdiği tarlaları sür!"

"Doğru, haklısın oğul," diye destekledi yaşlı kadın. "Bu çulsuzlarla ne işin var? Bugün Bay'ın tarlalarını gasp ederek aralarında paylaşabilirler. Ama yarın Allah cezalarını verir. Toprak sonunda Bay'a geçer, ama onlar Allah'ın gazabından kurtulamazlar."

Turumbet kaftanını omzuna atıp dışarı çıktı.

Kalabalık yabancı bir erkeğin etrafına toplanmıştı. Aralarında hararetle konuşuyorlardı. Elleriyle Bay'ın topraklarını gösterdiler. Yabancıyı dinledikten sonra, çadırlardan tek tek çağrılan erkekler topluca yürümeye başladılar.

Turumbet;

"Bu yaptıklarınızın karşılığını göreceksiniz, kanınızla ödeyeceksiniz!" diye peşlerinden bağırdı ve kinle yere tükürdü.

---

* Anjiral: Toprak tevzi memuru.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

"İnsanlar ne diye didişip durur bir türlü anlamıyorum." Duysenbay yalnız başınayken bazen kendi kendine felsefe yapmayı severdi: "Bu şekilde istiyorsan, tamam öyle konuşurum, başka türlü istiyorsan hay hay öyle konuşurum. Söz bedava! Ama işin kötü yanı, örnek vermek gerekirse, ırgatların ücretini ödemek, ürünü onların yararına kaldırmak ya da geçen sefer olduğu gibi Tacim'in cigitleri için birkaç inek bağışlamak gibi işler... Fakat o gün uydurduğum bahane de fena değildi hani! Tek bir kötü olay, yüz söze bedeldir. İnek mi istiyorsun? Buyurun verdim, yalnız hemen olmaz, daha sonra... O günden beri kaç gün geçti, inekleri soran yok, kimse gelmedi. O sıra güzelim inekleri hiç düşünmeden bağışlamıştım. Demek ki akıllı söz, zamanında söylenmeli."

Aslında Duysenbay sadece konuşmada usta değildi.

Nurım'ı savdıktan sonra hemen ahırın yolunu tutmuştu. İneğin birini bırakıp ötekini süzüyor, bir türlü hayvanlardan gözünü ayıramıyordu. Üç ineğinden ayrılma düşüncesi dar çizmedeki nasırlı ayak gibi yüreğini sıkıyordu. Duysenbay tam bir hafta ne yapacağını bilemeden ıstırap çekti durdu. En sonunda bir çözüm yolu bulmuştu: Teslime yakın bir tarihte hemen pazara koşup neredeyse bedavaya bir deri bir kemik üç inek satın aldı. Ahıra kapatıp buluşundan memnun sakince Tacim'in elçisini beklemeye koyuldu. Gelen giden yoktu. Duysenbay verdiği sözü neredeyse unutacaktı ki bir gece ansızın Tacim'in kendisi çıkageldi. Hayli telaşlı ve aceleciydi. Atından inmeden sertçe sordu:

"Söz verdiğin inekler nerede?"

"Rica ederim, içeri buyur! Biraz dinlen, sonra çay içeriz. En değerli konuğumsun."

"Zamanım yok! Açıkça söyle, inekleri verecek misin vermeyecek misin?"

"Uyuz hayvanların lafı mı olur? Burada işler daha ciddi. Çulsuz köylüler toprakları zaptediyorlar."

Tacim bıyığını düzeltti, kaşları çatılmıştı:

"Bize güven! Toprağa göz dikenleri aynı yere gömeriz. Yalnız birbirimize sıkıca kenetlenmeliyiz! Bu nasıl destek olmak? Niçin aksakala yardımcı olmadın? Şimdi Köy Şûrası, Sovyet iktidarı var, anladın mı? Bu iktidar yoluyla çok şey yapmak mümkün... Hadi acelem var. İnekleri kutsal ağaca getireceksin, orada bekliyorlar. Nöker de bir hafta içinde hazır olsun!" Ev sahibini kuşku ve uğursuz düşüncelerle baş başa bırakarak selam vermeden dört nala uzaklaşıp gitti.

Duysenbay giyindi, ahıra yöneldi. Pazardan aldığı inekleri dışarı çıkardı. Düşünceli düşünceli karşılarında durdu. Geçen süre içinde inekler toplamış, yağ bağlamışlardı sanki. Başları yere değmiyordu artık. Diyecek söz yok! Ne şaşırtıcıdır şu insan ruhu! Birkaç gün Bay'ın ahırında kaldıkları halde, hemen kanı kaynayıvermişti hayvancıklara. Ayrılmak istemiyordu, hısım akraba gibi... Oysa satın aldığı gün nasıl yabancı gibiydiler, hiç acımadan o saat verirdi.

Duysenbay kutsal ağaca giden yol boyunca, insan ruhunun o kendine özgü tüm özelliklerini, tuhaflıklarını bir bir sergiledi. Vedalaşma anı çok hazin oldu. Acısı büyük bir özleme dönüştü. Dönerken bu işteki kazancının ve kaybının hesabıyla didişti durdu. Zarara uğradığı açıktı, kazançsa çok belirsiz ve pusluydu. Bu durum, Duysenbay'ın daha da canını sıkmıştı. Gün doğarken köye girdi. Birden diğer meseleyi hatırladı. Nöker hazırla demek kolay, ama nereden bulacaktı? Bu tehlikeli işi kim kabul ederdi? Üstelik ağzını sıkı tutacak, hamisini ele vermeyecek...

Kader Duysenbay'a gülüyordu. Düşündüğü kişiyi karşısına çıkarmıştı. Böylesi bir rastlantı Tanrı'nın bir lütfuydu. Başka türlü olamazdı.

Duysenbay onu uzaktan gördü, Turumbet'ti bu.

"Sabahın köründe burada ne yapıyorsun?"

"Sizi görmek istemiştim Bay-ağa."

"Bir şey mi oldu?"

"Oldu ya! Dün akşamdan beri koşturuyorum. Sizi evde bulamadım. Çimbay'dan anjiral diye biri geldi. Topraklar paylaşılıyor."

Bayın bundan haberi vardı tabii. Bu haberle Turumbet'in önemli bir hizmet yaptığını göstermek için ilk kez duyuyormuş gibi davrandı:

"Aman Allahım! Peki ne zaman geldi?"

"Bilmiyorum Bay-ağa, sanırsam dün."

"Topraklarımıza kim göz dikti?"

"Bütün köy diyebilirim."

"Pekala, günlerini görecekler! Toprak inşallah kursaklarında kalır!" Şimdi küplere binmişti. Yalandan yapmıyordu. Öfkeyle yumruklarını sıkarak tehditler savurdu. "Hadi gidelim, birlikte kahvaltı yaparız."

Çay sohbeti uzun sürdü. Kuzuya saldıran aç kurtlar gibi yemeğe saldıran Turumbet, haddinden fazla tıkıştırınca hemen doymuştu. Ağzını şapırdatıyor, kaynar çayı hızla yudumluyordu. Birden ağzı yandı. Burnundan soludu, yeniden atıştırmaya başladı. Duysenbay ise aksine, her lokmanın tadını çıkara çıkara ağırdan yiyordu. Zaten Turumbet'le yapacağı önemli görüşmeye hazırlanması gerekiyordu. Konuyu kahvaltıdan hemen sonra açmaya karar vermişti. Dolu mideyle kendinden geçerdi. Aslında Turumbet'i çoktandır buna hazırlıyordu. Olumsuz yanıt alacağını pek sanmıyordu, ama yine de…

İşini sağlama alarak açıktan pohpohlamaya girişti.

"İster inan, ister inanma! Sana öyle alıştım ki! Kanım öyle kaynadı ki! Bir gün gelmesen sıkılıyorum. Oğlum gibi oldun Tureke. Anlamıyorum kalbim neden yumuşak böyle? Yaşlılıktan herhalde, ha?"

Turumbet Bay'ı rahatlatmakta gecikmedi:

"Bu nasıl yaşlılık Bay-ağa, işte genç karınız... Nasıl da zayıfladı! Gözlerinin altı mosmor... demek yaşlılıktan ha... ha... ha... Geceleri uyuyor mu ki?"

Konu amacından saptığından mı, yoksa başka bir sebepten mi Duysenbay bu sözlere ilgi duymadı. Dilinin altına bir parça tütün koydu;

"Galiba melekler seni zengin etmek istiyor," diye devam etti hülyalı hülyalı. "Her gece düşlerime girmeni başka nasıl açıklamalı? Dün gece düşümde inanılmaz bir şey gördüm. Seninle yüksek doruklara tırmanıyoruz. İşin doğrusu önce Turebay'la birlikteydim. Fakat onu savmışım ki yanımda seni götürüyorum. Anlaşılan o ki seninle yüksek hedeflere ulaşacağız, ne talihli adammışsın kardeşim!"

Turumbet ağzı açık dinliyordu. Masallara karnı toktu ama, Duysenbay anlatıyorsa...

"Anam da bir düş görmüş. Sizinle kır at üzerinde dört nala gidiyormuşuz."

"Vay, görüyor musun? Anan Gülbike de boş kadın değil doğrusu, uzağı görüyor... Demek ki kır at seni büyük zenginliklere, hatta önderliğe götürüyor. Ancak bu atı nereye yönlendireceğini bilmek gerek. Çünkü çok karışık bir dönem yaşıyoruz: Yolunu şaşırmış, önünü göremiyor insan. Ama böyle bir atla zamanı geri döndürebilirsin. Bunun için bir kır atın olacak... Kır ya da başka renk, mesele renginde değil... gerçek Müslümanlar uysal sürü gibi ardından gelecek. Yüreğinde Allah kelamını ve adını canlı tutan herkes... Çünkü zamanın akışını değiştiremezsen, güneşin yeryüzüne devrildiği, denizlerin karalara taştığı ve kadınların erkekleri yönetmeye başladığı anı, yani dünyanın sonunu engelleyemezsin!"

Bayın sözleri Turumbet'e fazlasıyla karışık gelmişti. Bu yüzden sadece "Oh, Tanrım," diyebildi. Ne kadar ıkınıp sıkınsa da Bay'ın sözleri sudaki gölgeler gibi uçup kayboluyordu. Hayır, başlangıçta her şey anlaşılırdı: kır at... zenginlik... inançlı yol... Ama sonrası, geriye döndürülmesi gereken karışık zaman... Dünyanın sonu... Kadınların kocalarını saçlarından sürüklemeleri –düşünmesi bile gülünç– işte bunları kafası almamıştı. Saygıdan, anlamış gibi başını salladı. Yüzünü buruşturup iç çekti, bir fıkra anlatacak oldu, ama Duysenbay'ın bakışlarından konudan uzaklaştığını anlayarak hemen sustu. Bay konuşmakta acele etmiyordu. Turumbet'in hiç itiraz edemeyeceği, iyi düşünülmüş bir planı vardı. Konuyu değiştirmeli, daha basit bir şey bulmalıydı. "Bu zor değil ki! Her hayvana huyuna göre yaklaşacaksın!" diye kararını verdi. Konuya değişik noktadan girdi:

"Karınla aran iyi değilmiş diyorlar, didişip duruyor muşsunuz, öyle mi?"

Turumbet ellerini havada sallayarak;

"Evet, hiç konuşmuyor," dedi alaylı.

"Susuyor ha! Bu kötü, hem de çok kötü... Sustuğuna göre Tureke, demek içinden başkaldırıyor, anladın mı?"

"İçinden bağırırsa bağırsın, dışarı vurmasın yeter!"

"Yanlış konuşuyorsun Tureke! Bugün içine atar, yarın da birden patlayıverir. Bu sessiz isyanın kaynağı ne, biliyor musun? Bak anlatayım… Köyde bir söylentidir dolaşıyor, güya yeni iktidar kadınlara eşit haklar verecekmiş. Kötü eşeği homudla bir tutar gibi... Ayrıca delikanlıları ve kızları eğitim için toplayıp götüreceklermiş. Müslümanlığa karşı bir eğitim... İşte Tureke, karın dik baş olmuşsa, Allah'a karşı bu fikirleri ona birileri ulaştırıyor demektir."

"Bu düşünceleri kafasından bir çıkarırım ki!" dedi Turumbet kıpkırmızı kesilerek. Ayağa kalktı. Tehdidini her an eyleme döndürmeye hazırdı.

"Dur hele, daha zamanın var. Önemli olan, bu rüzgârın nereden estiğini öğrenmek…"

"Nereden mi? Gayet açık, Bolşevik Aytbay'dan tabii... İnsanların kafalarını bulandırıyor."

"Ne zekisin Tureke, her şeyi hemen anlıyorsun. Bolşevik Aytbay'ın hakkından geliriz, dert etme! Yalnız Turtkul'la olan bağını koparmak gerek, sinek gibi tek başına kalırsa hiçbir şey yapamaz." Turumbet saldırgan bir ruh hali içinde;

"Ağzını kapatmalı ki bir daha konuşamasın!" diye bağırdı.

"Aytbay'ın ağzını tıkamak elbette zor değil." Duysenbay konuşmanın seyrini atın dizginleri gibi istediği yöne çekiyordu. "Mesele şu: Şaydakov'un peşinden gidenler topraklarımızı gasp ediyorlar, karılarımızı, kızlarımızı Tanrı'dan, aile ocağından koparmak için zorla eğitime götürüyorlar... Peki kim bunları durduracak, kim vatanın kurtarıcısı, İslam'ın kalkanı olacak? Sen mi, ben mi; kim?"

"Eğer isterseniz efendim, ben olurum. Bilirsiniz Bay-ağa vereceğiniz her görevi yapmaya hazırım."

"Aferin! Sen gerçek bir cigitsin! Yeşil sancağımız altında dövüşmek isteyeceğini ben de düşünmüştüm."

"Niçin olmasın? Siz isterseniz!"

"Kardeşim, senin gibi böyle sadık ve korkusuz cigitleri seninle buluşturacağım. Ananın düşünde gördüğü gibi değil, öyle bir ata bindireceğim ki seni, şan ve zenginliğin doruklarına çıkaracak seni." Duysenbay bol vaatleri, süslü sözleri art arda sıralıyordu. Sesi heyecanlı ve coşkuluydu. Duysenbay'ın bu coşku kaynağı, Turumbet gibi duygusuz, ruhsuz bir adamın doğasına tamamen yabancı ve erişilmezdi tabii. Bülbülün tatlı bir sesle şakımasından sonra, Turumbet eşek anırmasına benzer bir tonda karşılık verdi.

"Atım, sanırım sizde kalacak değil mi?"

"Ne?.. At mı? Ha... Elbette... Biricik atı çatlatırcasına yormak olur mu?"

"Ne zaman hazır olur?"

Bay gözlerini dikerek Turumbet'e baktı. İçini kuşkuyla karışık bir korku sardı. Bu çulsuza güvenilir miydi? Ya kendini ele verirse! Duysenbay'ın o zaman vay haline... Ne kötü bir duruma düşerdi! Kendini emniyete almak için uyardı:

"Sakın kimseye tek kelime etme! Tanrının gazabına uğrarsın! Duyuyor musun?"

"Beni aptal biri mi sandınız Bay-ağa?"

Bu yanıt Duysenbay'ı biraz rahatlatmıştı.

"Ne zaman hazır olacağını söyleyeceğim… Şimdi git! Çok yoruldum."

Tacim'in verdiği görev tamamlanmıştı. Nöker hazırdı. Üzerinden büyük bir yük kalkmış gibi derin bir nefes aldı. Gözlerini kapattı, düşüncelere daldı: "İnsanlar ne diye didişip dururlar? Onları yola getirmek mümkün, akıllı konuşmayla, tatlı sözle... Bu nöker beni yeter ki ele vermesin..."

ON İKİNCİ BÖLÜM

Bir zamanlar Ayşe teyze genç kızlara sürekli öğütler verir, "umutlardan korkun," derdi. "Karanlık bozkırda kurt gözleri gibidir umut... Parlayan aldatıcı gözlere yürüdüğünde kurdun ağzına düşüverirsin... Karanlık bir uçurumda tutunacak bir daldır umut... Bazıları aşmayı başarır, tutunamayan uçurumun dibini boylar... Bu derin uçurum, dört katmandan ibarettir... İlki acı bir düş kırıklığı, hemen altında çaresiz bir umutsuzluk. Üçüncüsü biraz derinlerde... Burası için şöyle derler: Kişinin kendine karşı kayıtsızlığa düşmesi ve sonuncusu en dipte, arsız gülüşüyle-ölüm!.."

Cumagül bazen Ayşe teyzenin öğütlerini hatırlar, derin bir acıyla kendine işkence ederdi. Şimdi uçurumun neresindeyim? Hangi katına indim? Allahtan, suya gittiği zamanlar dışında bunları düşünmeye, sağa sola bakmaya bile zamanı olmuyordu.

Sudaki aksinde korkunç yüzünü gördüğü o günden sonra kanala gitmeyi hiç istememişti. Fakat bir süre sonra bu duygu geçti, testiyi omzuna alıp suya ağır ağır gideceği saatleri sabırsızlıkla beklemeye başladı. Bu değişikliğe neyin sebep olduğunu kendi de bulamıyordu. Belki de sudaki hayali artık korkutmuyordu onu. Yüzünü soğuk bir kayıtsızlıkla inceliyordu şimdi... Yüz onun değil, başkasınındı sanki... Bu aldırmazlığı, her yanı yama ve dikiş içinde, yer yer yağ bağlamış eski giysisinden belli oluyordu. Eskiden bu şekilde dışarı çıkabilir miydi? Suya gidip gelmekten hoşlanmasının sebebi, bıkıp usandığı çadırdan, kocasının ve kaynanasının sürekli göz hapsinden kurtulduğu ve böylece açık havada özgürce dolaşma imkanı bulduğu için miydi? Belki. Ama bir nedeni mutlaka vardı.

Koca evinde acılar ve gözyaşları arttıkça annesini daha sık düşünür olmuştu. Karanlık gecelerde çadırın kubbesi altında, hıçkırıklara boğularak annesini çağırırdı... Gündüzün ocağı yakarken ya da tohum ezerken, eşikte her hışırtıya kulak kesilir, Sanem'in o bildik

adımlarını duyar gibi olur, ama o gelmezdi... O zaman düğün günü ilgisini esirgemeyen Bibiayım'ı beklemeye başlardı. Düğün analığı ya onu unutmuş ya da kötü kalpli Gülbike ayağını evden kesmiş olmalıydı. O da gelmiyordu… Artık bekleyecek kimsesi kalmamıştı. Issız bir yalnızlığa hapsedilmişti... Sanki karanlık bir zindandaydı. İçini dökecek, acılarını paylaşacak birine ihtiyacı vardı. Yoksa nasıl dayanabilirdi? Testisini alıp suya gidince biraz insan yüzü görüp, bir çift laf etme şansı oluyordu.

Geçenlerde testisi omzunda kanalın sarp yamacından aşağı inerken Bibiayım'ın kızı Turdıgül yanına gelmişti. Çocuk sayılacak yaştaydı. Düğün günü şımıldıkta tanışmışlardı. Turdıgül o gün ona köy sakinleriyle ilgili gülünç öyküler anlatmış, neşeyle gülmüştü, çocukça bir saflıkla kocasını sevip sevmediğini öğrenmeye çalışmıştı. Oysa şimdi çok farklıydı: Endişeli ve düşünceliydi. Kendi derdiyle meşgul Turdıgül, Cumagül'e evlilik yaşamı konusunda sorular sormamış, Cumagül de yaşıtı olmadığından ona açılamamıştı. Turdıgül, Turumbet'in karısının o zamandan beri ne kadar değiştiğinin farkında bile değildi. Gençlik çağı… Bu çağda insan bencil olur. Başkalarının gamsız kedersiz olmasına isyan ederek, üstelik şaşırarak, kendi derdini dünyanın başlıca derdi sayar.

Ama Cumagül'ün üzgün ve neşesiz hali kızın ilgisini çekmişti. Konuşmayı başlatmak için önce, geçenlerde kendi evlerinde Bibiayım'ın geline arka çıkması nedeniyle, kötü kalpli Gülbike'nin kendini kaybederek çıkardığı büyük rezaleti anlattı. Şimdi ne Turdıgül, ne düğün analığı Cumagül'e oturmaya gelebiliyorlardı. Yaşlı kadın hiç utanmadan kapı dışarı ederdi onları. Yolun sonuna yaklaştıklarında genç kız açılmaya karar verdi:

"Abla benden büyüksün. De hadi seviyorsan ne yapmalısın?"

Cumagül'ün yüzünde kederli bir gülümseme belirdi. Tam da bulmuştu akıl hocasını! Açmazda olan kendisiydi. Bu kısır döngüden nasıl kurtulacağını kendisi de bilmiyordu. Asıl onun akıl hocasına ihtiyacı vardı… Bunu kıza nasıl açıklayacaktı?

"Bu kişi kim?"

"Aytbay... Bolşevik diye çağırıyorlar..."

Cumagül bu adı birkaç kez duymuştu. Kimi saygı ve sevgiyle, kimi de açık bir düşmanlıkla anıyordu. Geçenlerde onu görmüştü. Orta boylu, kara kuru biriydi.

"Bolşevik de çok tuhaf bir isim... Neden ona Bolşevik diyorlar?"

Turdıgül canlanmıştı:

"Kızıl Ordu'da, Bolşevik'lerin yanında çalışmış. Çimbay'a kadar gelmiş. Oradan da annesiyle babasını görmeye buraya uğramış. Çok yaşlı, üstelik hastalar, ayakta zor duruyorlar. İhtiyarlara bakmak için köyde kaldı. Aytbay bir kadın gibi çalışır, ocağı yakar, oysa Rusya'ya okula gitmek istiyordu.

"Tehlikeli bir iş. Orada Tanrıya karşı gelmeyi öğretiyorlarmış," diye Cumagül kızı uyardı.

"Ah... Aytbay'ı bir dinlesen! Ağzından bal akıyor. Akşamları yoksul köylüler bizde toplanır. Aytbay da gelir. Cennetten daha güzel bir mucizenin olduğunu, halkın kendi kendinin efendisi olacağını, baylığın ortadan kaldırılacağını anlatır. Şimdi de Toprağın eşit olarak paylaşılacağını söylüyor. Kadınlardan da bahseder: Güya kocalarıyla eşit olacaklarmış. Duymak bile gülünç, öyle değil mi?"

"Peki kimden öğrenmiş bütün bunları?" diye kuşkuyla sordu Cumagül.

"Aytbay, en büyük Bolşevik'ten diyor... Lenin'den..."

"Lenin..." Bu adı birkaç kez tekrarladı. "Bilmiyorum, hiç duymadım... Belki de senin Aytbay herkese yalan söylüyor."

Turdıgül'ün yüzünde üzüntülü bir ifade belirdi:

"Aksakal da böyle diyor. Yok Aytbay yalan söylermiş, yok halkın aklını karıştırırmış. Duysenbay da böyle düşünüyor…"

"Demin söylediklerinden en küçüğü olsun gerçekleşti mi?"

"Ama kendin görüyorsun. Bay topraklarının yeni kanunla yoksul köylüler arasında dağıtılacağını söyler söylemez toprağı dağıtmaya başladılar."

Cumagül biraz düşündükten sonra;

"Kim bilir, belki de senin Aytbay haklıdır," dedi. "Ama ben inan-

mıyorum. Tanrı insanların mutluluğu için değil, bizleri sınamak için dünyayı yarattı. Gelecek güzel günler neyimize!"

"Hayır," dedi Turdıgül kaşlarını hayretle kaldırarak. "Bolşevikler tüm geleceğin bizlere ait olduğunu söylüyorlar. İstersen bal gibi anlarsın ya!"

Cumagül testiyi omzuna aldı. Yanıt vermeden çadırın yolunu tuttu. Hasırların aralığından Gülbike bakıyordu. Bu bakışlarda hiç hayır olmadığını uzun zamandan beri biliyordu.

Birkaç gün sonra kanalın aynı yerinde bu kez diğer komşusu, konuşurken ortalığı çınlatan Bağdadul'la karşılaştı. Elmacık kemikleri çıkık, kısa boylu, oldukça çevik bir kadındı. Düğünden sonra ilk karşılaşmaları değildi. Sessizce selamlaşıp hal hatır sorduktan sonra herkes kendi yoluna gidiyordu. İlişkilerinde hiçbir zaman dostça bir yakınlaşma, birbirine güven olmamıştı. Cumagül insani bir ilgiye ne kadar ihtiyaç duysa da herhangi bir komşusuna açılmaya çekiniyordu. Çektiği zorlukları ve acıları kimselerle paylaşmadan suskun, kendi kabuğuna çekilmiş yaşamını sürdürüyordu. Anlatmaya, içini dökmeye korkuyordu. Çünkü bu köyde her kadın Gülbike'nin ve oğlunun yakını olabilirdi. Bu yüzden de susuyordu. Bugün nasıl olduysa Bağdadul Cumagül'e yaklaşıp birden konuşmaya başladı. Nasıldı, neden bu kadar değişmişti, kocası iyi davranıyor muydu, yaşlı kadın zorbalıklarını sürdürüyor muydu gibi sorular sordu. Bunlardan ona neydi? Neden ilgileniyordu böyle? En iyisi sakınmak, hiçbir şey konuşmamak…

Kadının içten ve güvenilir olduğunu bilse hemen açılırdı. Ama onu hiç tanımıyordu ki!

Mangit aşiretindendi Bağdadul. Baba tarafından Duysenbay'a akrabaydı. Annesiyle babası öldüğünde çok küçüktü. Duysenbay onu evlat edindi. Bir gün Duysenbay'ın kendisine yalnızca baba duygusu beslemediğine kanaat getirmeseydi geleceği nasıl şekillenirdi bilinmez... Daha o gece Bağdadul, kısa bir süre önce köye yerleşen gündelikçi, yoksul, Turebay adlı birine kaçtı.

Duysenbay'ın öfkesinin sınırı yoktu, çılgına dönmüştü. Bir servete mal olan bu leziz parçayı deyim yerindeyse boğazından söküp

almışlardı. Duysenbay olaya böyle bakıyordu. Ayrıca onu çekip alan kimdi? Bir yabancı, yoksul gündelikçi parçası... En önemlisi başka soydan, bir Kazak... Hayır, ölse unutamazdı. İntikam ateşiyle yanıp tutuşmuş, cinayet planları yapmıştı. Ama köy sakinleri el ele vererek gençleri bağırına bastı: Köyde hiç yakını olmayan Turebay dürüst çalışması, açık yürekliliği ve sağlam karakteriyle köylünün adeta öz çocuğu oldu. Uğradığı hakareti içine gömen Bay, Bağdadul'u evlatlıktan reddetti. Köylüler karınca kararınca toplayıp biriktirdikleriyle genç evlilere inek, koyun aldılar. Tohum verdiler. Kibitkalarını* kurmada yardımcı oldular. Evlilik yaşamları bu şekilde başlamış oldu. Evleri pek ferah değildi, ama yakın uzak tüm komşuları hiç eksik olmuyordu. Sevinçli haberler duymak, akıl danışmak ya da iş için, bazen de sırf konuşmak ve çay içerek vakit geçirmek için gelirlerdi. Aytbay diğerlerinden daha sık, hemen her gün uğruyordu. Yine her zamanki ziyaretlerinden biriydi.

"Hadi gir içeri," dedi Turebay. "Karım kabak pişirmiş, birlikte yiyelim."

Bağdadul konuğun önüne buharı tüten sıcak kabak yemeğiyle birlikte et suyuna çorba koydu.

Turebay;

"Hadi başla!" dedi. "Kabak yiyen ölümsüz olur derler."

"Herkesin bir derdi, bir tasası var," dedi Aytbay. Bir yandan tütmekte olan kabağı üfleyerek yemeğe çalışıyordu. "Kimi bir gün yaşamayı kâr sayar, kimi de ölümsüz olmayı ister." Aytbay güldü. "Nükte ustası ünlü Umirbek'in kendisine kabak ikram eden işan'a** verdiği yanıtı duymuş muydunuz?"

"Senin de her sözün bir hikâye, anlat bakalım!" dedi Turebay ilgiyle.

"Günün birinde işan Umirbek'e kabak ikram etmiş. 'Yersen sağlıklı olursun Umirbek, kabak yiyen ölümsüz olur.' Umirbek'in tabağa her uzanışında işan bu sözleri tekrarlıyormuş. Sonunda gerçekten de kabak tadı vermiş. Umirbek sormuş:

---

* Kibitka: Tekerlekli, taşınabilir kulübe.

** İşan: Dinsel unvan.

‘Nedense babanız ortalıkta görünmüyor, birlikte yerdik.’ İşan şaşırmış:

‘Babamın çoktan öldüğünü bilmiyor musun?’ demiş. Umirbek cevabı hemen yapıştırmış:

‘Babanı kabakla ne diye beslemedin peki?’”

Turebay katıla katıla güldü:

“Ne cevap vermiş ama!”

“Ama bu işan kabağı için söylenmiş. Bizimkisi başka, bu hakikisi dostum!”

“Ölümsüz ha!” diye takıldı Aytbay.

“Ölümsüz olmasa bile, hiç yoksa ayakta durmamıza yetiyor ya! Bak bu doğru! Kabağımız olmasaydı çoktan açlıktan ölürdük!”

Bu kez Aytbay kahkahayı bastı.

“Siz daha eğlenin, ama kabak soğuyor. Yiyin artık,” dedi Bağdadul araya girerek.

Kısa bir sessizlikten sonra, Aytbay;

“Size bir şey sormak istiyorum,” dedi.

“Bildiğimiz bir şeyse yanıtlarız,” dedi Turebay. “Hadi sor!”

Aytbay tabağı yana çekti, bıyıklarını sildi. Gerekli kelimeleri seçmek için kısa bir süre düşündü:

“Geçenlerde Turumbet’in karısını gördüm. Kim o?”

“Cumagül,” diye mırıldandı Bağdadul.

“Cumagül…” diye tekrarladı Aytbay. “Turumbet’le evli olduğunu duymamıştım.”

“Başkasının karısı beni ne ilgilendirir!” diye güldü Turebay, muzipçe karısına baktı.

“Ben ciddiyim... Turdıgül görmüş dün onu. Çok zayıfladığını, mum gibi eridiğini söylüyor.”

“Böyle bir kocanın ve kaynananın yanında değil zayıflamak, insan diri diri çürüyüp gider,” diye acımayla içini çekti Bağdadul:

“Nasıl yardım etmeli?”

"Hemen bir şeyler yapmalıyız, ölüp gidecek zavallı."

Turebay;

"Doğru söylersin Aytbay," dedi. "Burada, bu yabancı yerde ne akrabası, ne bir tanıdığı var. Kimseye derdini açamaz, anlatamaz. Zor durumda biçare…"

"Geçenlerde Çimbay'da pazara gitmiştim. Orada bir adamla tanıştım. Erkinderya'lıymış. Bizim gelin oralarda nasıl diye sordu. Ee, ben de bildiklerimi anlattım tabii. Adam Cumagül'ün annesinin çok fena durumda olduğunu söyledi. Oranın Bay'ı kadını hırsızlıkla suçlayarak kulaklarının kesilmesini buyurmuş. Ama kadın aslında suçlu değilmiş. Kızı için gözyaşları dökerek, şimdi ev ev dolaşıp dileniyormuş. Kızının yanına da gelmek istemiyormuş, bu utanç verici durumunun kızına bulaşacağından korkuyormuş!"

"Ah, lanet olası hayat!" dedi Turebay öfkeli. "Yeni iktidar deyip durursun, eşitlikten, haktan, hukuktan bahsedersin, nerede peki? Hani nerede? Soruyorum."

"Beklemek kolay iş! Tepsiyle önünüze konana kadar yat, bekle! Sevgili kardeşim, al sana yeni hayat, al sana adalet! Bunlar için kendin mücadele etmelisin!"

"Güzel de nasıl?" dedi Turebay. Öfkesi hâlâ dinmemişti. "Bak Kızıl Ordu'da hizmet ettin. Söyle, ne yapmalıyız? Bize öğret!"

Bağdadul;

"Hey siz, çok bilmiş gevezeler!" diye birden erkeklere çıkıştı. "Akıllı olan, ev yanarken kovayı kapar, Aptal da nedenlerini düşünür sözünü boşuna etmemişler. Hak adalet üzerine hikâye anlatacağınıza Cumagül'e nasıl yardım ederiz, onu tartışın. İşte bu kadar!"

"Ee, boşuna konuşuyorsun!" dedi Turebay karısına dik dik bakarak." Her şeyi iyice düşünmemiz, birilerine danışmamız gerek. Bu işler aceleye gelmez, tehlikelidir. Yanlış bir iş yaparsan, başkalarını mahvedersin."

Bir süre konuşmadılar. Aytbay sessizliği bozarak bir öneride bulundu:

"Yaşlı kadını buraya getiremez miyiz?"

Turebay;

"Zor iş değil," dedi. Ama korkarım Turumbet sana sağ ol demez. Kolundan tuttuğu gibi kapıya kor kadını. Gülbike de tabii ki yardımcı olur."

Bağdadul hâlâ yatışmamıştı;

"Peki, ikisi ayrı yerlerde yaşasa olmaz mı?" dedi.

"Hım evet!" diye mırıldandı Turebay kollarını iki yana açarak. "Anlamıyorum, Turumbet nasıl yaşamak istiyor? Karısıyla kavgalı, dağıtılan toprağı kabul etmedi. Aklım almıyor bir türlü…"

Aytbay bir karara varmış gibi;

"Bağdadul haklı," dedi. "Evet ayrı ayrı otursunlar. Yaşlı kadını ne yapıp ne edip buraya getirmeli. Turumbet istemezse, bende kalsın. Bunu aramızda hallederiz, doğru mu?"

"Elbette, ama yine de Cumagül'le görüşsek iyi olur," dedi Turebay düşünceli. İkimiz uygun olmaz. Erkeklerle konuşmayı belki istemez. Karısına döndü:

"Bağdadul, onunla usulca görüşemez misin?"

"Bir dene hadi! Bu şeytan karı onun yanına kimseyi koymaz. 'Niçin geldin, kızı yolundan saptırmak mı istiyorsun' diye ortalığı velveleye verir."

"Öyleyse suya gideceği zamanı kolla," dedi Aytbay. "Kocasıyla araları nasılmış, nasıl yaşıyormuş bir sor. Bunları sana ne diye söylüyorum ki? Sen bu işlerden anlarsın. Yalnız biraz güleryüzlü, içten ol!"

Aytbay sivri şapkasını başına zor geçirerek çadırdan ayrıldı. Karı koca bir süre daha Cumagül'den konuştular. Bağdadul'un söze nasıl başlayacağını, sözü nereye götüreceğini, neler soracağını ayrıntılı görüştüler.

Bağdadul ertesi gün, testisi omzunda kanala yöneldi. Cumagül'ü beklemeye kesin kararlıydı. Onunla açıkça konuşacaktı. Cumagül de bilindiği gibi aynı akşam suya gitmişti.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Turumbet, Duysenbay'dan ayrıldıktan sonra doğru evine gitti. Bir köşeye çekilip düşüncelere daldı. Kır at, zenginlik, şöhretin doruklarına tırmanış... Bütün bunlar elbette güzel şeylerdi. Ama Bay'ın çizdiği bu parlak gelecekte sadece bir şey aklını karıştırmıştı: Eğlenceli bir toya değil, birileriyle savaşmaya, dövüşmeye gidecekti. Tüfeğin olduğu yerde ölüm olurdu. Ölmeyi de hiç istemiyordu. Bay'ın renkli biçimde anlattığı o kutsal dava uğruna olsa bile... İşte geçen yıl Çimbay yakınlarında Kızıl Ordu, Allah'ın askerleriyle çarpışmıştı. Sayılmayacak kadar çok insan can vermiş. Turumbet'i de böyle bir son mu bekliyordu? Kalbinin delik deşik edilişini –hoş, onda kalp ne gezer!–, kızgın kumlara kapaklanışını canlandırdı gözünde. Ölüm… Nedense hep Mambet-mollanın suretiyle beliren ölüm, boğazına yapışmış bırakmıyordu. Turumbet kederlenmişti. Savaş meydanlarında onu bekleyen şandan, şereften nasıl sıvışacağının hesabını yapıyordu şimdi.

Günler geçip gitti. Duysenbay'dan hâlâ ses çıkmıyordu. Kış geride kalmış, bahar başlamıştı. Her şey eskisi gibiydi. Turumbet canlanmıştı. Şimdi, İslam'ın koruyucusu, gerçek bir nökere, cesur bir askere yakışır şekilde başı dik dolaşıyordu. Aralarında geçen konuşmayı Bay'a hatırlatmaya bile karar vermişti. Ama Duysenbay sürekli aynı karşılığı veriyordu:

"Bekle! Zamanı gelecek. Allah seni sancağı altına çağıracak."

Evet, Tanrı Turumbet'i unutmadı. Bir gün gecenin karanlığında, yün papaklı bir atlı, köyü dört nala geçerek çıkageldi. Duysenbay'ı dürterek uyandırdı, sessizce kulağına fısıldadı:

"Tacim'den geliyorum, yarın gece yarısından sonra, kararlaştırılan yerde sizi nökerle bekliyor." Bay'ın yanıtını beklemeden gecenin karanlığında kayboldu.

Duysenbay gittikçe uzaklaşan nal seslerini dinledi. Ses içinde bir yerlerde çın çın yankılanıyordu. Kalbi güm güm ötüyor, yakınıyordu: "Ah bu belayı başıma nereden sardım?" Sabaha kadar gözünü kırpmadı. Yatakta dönüp durdu. "Benim nöker son anda cayarsa ya! O zaman neler yapmaz şu Tacim denilen haydut!" Ardından başka bir korkunun içine düşüverdi: "Tacim'den geldiğini söyleyen ulak… ya Şaydakov'un adamıysa, bir şeyler duyup kendi adamını bana göndermişse, başımı uçurmazlar mı o zaman. Allahım beni ne diye böyle sınıyorsun?"

Gün ağarmasıyla korkuları biraz dağılmıştı. Bahçeden yeni olgunlaşmış kayısı toplamalarını emretti. Pembe, sulu meyveleri tepsiye tepeleme doldurup çadırın ortasına koydu. Turumbet'i beklemeye başladı.

Her zaman olduğu gibi Turumbet öğlene doğru geldi. Bay onurlandırarak onu keçeye oturttu.

"Hadi ev sahibini üzme, ye!"

Turumbet nazlanmadı tabii. Hemen tepsiye saldırdı. Aç köpekler gibi kayısıları midesine indiriyordu. Tepsi yarılandıktan sonra Bay konuya geçmeye karar verdi. Boğazını temizledikten sonra, ağırbaşlı, esrarengiz bir havaya bürünerek, alçak sesle;

"Hep sorduğun o an geldi işte," dedi. "Bugün gece yarısı… kutsal ağaçta buluşacağız." Kayısının boğazına takılmasıyla yüzü sapsarı kesilen Turumbet'e aldırmadan aceleyle ekledi:

"Aslan sürdüğü izi nasıl bırakmazsa, bir cigit de sözünden dönmez."

Sulu, nefis kokulu kayısının lezzeti çoktan gitmişti. Ağzındaki çekirdeği tükürerek donuk, anlamsız gözlerle Duysenbay'a baktı. Demek, o gün gelip çatmıştı. Bay'ın ağzının açılıp kapandığını görüyordu, ama çıkan sözleri duymuyor, anlamıyordu. Soğuk bir ürperti tüm bedenine yayıldı. Titremeye başladı. Avuçları terden yapış yapış olmuştu.

Turumbet dağılmış bir halde sessizce evinin yolunu tuttu. Kimseyle konuşmadan ellerini başının arkasına kenetleyip keçeye

uzandı. Kaderine ve Duysenbay'a boyun eğmişti. Tanrının kendisine biçtiği gelecekten sıyrılmayı artık düşünmüyordu. Alnına yazılan başına gelecekti! Turumbet için çok basitti. Bu dünyada henüz gün görmemiş delikanlıya, kendisine yazık olacaktı. Ölümünü öğrendiği vakit annesinin ölümcül kederlere gömülüşünü, kuru ince parmaklarıyla dizlerini döverek bütün köye ağıtlar yakışını canlandırdı gözünde. Acı içinde Cumagül'e baktı, zavallı… farkında değildi, onu dul bir kadının acılı yazgısı bekliyordu. Doğrusu çocuk sayılırdı daha... Bir deri bir kemik kalmış... Aslında biraz düşünse, hiç de kötü olmayan bir kadına sahipti. Demek onunla ömür boyu yaşamak kaderi değilmiş... Annesi dün akşam ne demişti? Yakında oğulları olacakmış... Doğru mu? Sahiden oğlan mı olacak? Kara bahtlı çocuk, öksüz kalacak... Kim bakacak, sevip okşayacak, insanların arasına çıkaracaktı?

Göğsünün içinde bir şeylerin boşaldığını hissetti. Derin bir sızı yayıldı. Doğduğundan bu yana içinde yaşadığı, isten kapkara olmuş çadırıyla içinden vedalaşıyordu. Delik deşik kubbesini seyrederek kaç günü geçmişti bu çadırda? Bir yolunu bulup çadırı onarmayı düşündü. Ama çok geçti artık... çok geç, çok…

Ansızın devrilen leğenin gürültüsü Turumbet'i kederli düşüncelerden ayırdı.

"Ne oldu ana?" diye endişeyle yerinden kalktı. "Bir yerin incindi mi?"

Böyle bir davranışı oğlundan hiç beklemeyen Gülbike şaşırmıştı. Hastalandı mı ne? Göze mi geldi yoksa?

Turumbet'in bu garip hali Cumagül'ün de gözünden kaçmamıştı. Turumbet yüzünü avuçları arasına alıp, zayıf, ölgün bir sesle, sadece özel günler ya da bayram için besleyip büyüttükleri tek varlıkları horozun kesilip haşlanmasını istediğinde, iki kadın Turumbet'in başına bir şeyler, hem de az buz değil olağandışı bir şeyler geldiğine iyice inanmışlardı. Cumagül kocasının ıstırap çektiğini görünce, onu rahatsız eden şeyin ne olduğunu, başına neler geldiğini birkaç kez sormaya niyetlendi. Dilinin ucuna gelmişti: "Anlat sevgili kocam, seni bu hale koyan ne, neden acı çekiyorsun?" diyecekti, ama hemen

dilini ısırdı, asla soramazdı. Böyle soruları kadın hiç kocasına sorabilir miydi? İsterse kendi anlatırdı. Hayır, sen sus!

Karısının sevecen, sevgi dolu bakışları Turumbet'in yüreğini yumuşatmıştı. Korkunç sırrını anlatma fikri kafasında gidip geliyordu. Kendini belki de son kez göreceğini, evden ayrılacağını söylemeyi istiyordu. Ancak bütün gücünü toplayarak, bir erkek için utanç verici, küçük düşürücü bu fikri kafasından uzaklaştırmayı başardı. Gerçek bir cigite yaraşır biçimde sır tutan, gururlu bir erkek gibi hiç konuşmadan, vedalaşmadan gidecekti.

Turumbet'in evindeki en sakin, en huzurlu akşam oldu bu. Dastarhana oturarak hiç acele etmeden, sindire sindire et suyunu içtiler, haşlanmış nefis etleri gövdelerine indirdiler. Kimse ne konuştu, ne soru sordu. Kimse Cumagül'ü azarlamadı. Hepsi ağırbaşlı, huzurla doluydu.

Tıka basa yiyen Gülbike keçeye devrilip uyudu. Cumagül sofrayı topladı. İğri alıp her zamanki köşesine çekildi. Turumbet de dışarı çıktı.

Aysız ve karanlık bir geceydi. Yalnızca çadırların yana çekili hasırları arasından donuk çadır ışıkları koyu karanlığı mızrak gibi delerek dışarı süzülüyordu. Şiddetli rüzgâr sinsice sokulup korkutucu boğuk seslerle ağaçlara saldırıyor, dallar ve yapraklar ise kendini savunurken öfkeyle yakınıyordu. Köyün her köşesinden köpek havlamaları geliyordu.

Turumbet koyu karanlığa gözlerini dikerek, her hışırtıya kulak kabartarak kendi kendine söyleniyordu: "Böyle bir hava hiç de hayra alamet değil. Yıldızlar boş yere gizlenmemiş. Bu yaradanın iradesi..."

Turumbet çadıra döndüğü zaman, Cumagül uyumuştu. Aslında ona böyle görünüyordu. Hafiften yanan ocağın yanına kıvrılıp kederli düşüncelere gömüldü. Kapalı gözlerin altından sıcak, merhametli bir bakışın kendisini izlediğini göremiyordu. Turumbet'in kalkıp kaftanını, papağını giydiği, tuhaf ve yabancı gözlerle çadıra göz gezdirdiği, eşikte kararsızca durduğu zaman bile Cumagül sessizliğini bozmamıştı. Kocasının gittikçe uzaklaşan ayak seslerini dinledi. Sonra sesler kesildi. Şimdi yalnızca tedirgin edici rüzgârda hışırdayan yaprakların sesini duyuyordu.

Turumbet kararlaştırılan saatte kutsal ağaca vardı. Duysenbay bir süredir onu bekliyordu.

"Al, senin," dedi yüksek bir atı göstererek. "Memnun oldun mu?"

"Bineyim, söylerim."

Turumbet eyerin üzerine sıçradı. Binicinin ağırlığından, belki de yabancı olmasından at birden şaha kalktı. Turumbet bir iki kamçı darbesiyle atı yatıştırdı. Bu kez huysuz at dört nala gitmeye başladı. Zınk diye duruyor, sonra yine uçar gibi gidiyordu. Güzel, çevik bir at. İnsanı türlü belalardan kurtarır.

"Kimin atı?" diye sordu Turumbet atın boynunu sıvazlayarak.

"Senin."

"Şimdi benim, ya önceden?"

"Bundan sana ne!"

"Peki tamam, safkan mı?"

"Endişelenme! Torbaya bir göz at. Eyerin altında."

Turumbet uzun torbaya uzandı. İçinde beş fişeklik yeni bir tüfek vardı. Tüfeği omzuna dayayıp nişan aldı.

"Ee, ne diyorsun?" dedi Duysenbay. Küçük bir çocuğa zararsız bir oyuncak armağan etmiş gibi kibirle gözlerini kıstı.

"Müthiş bir şey!" dedi Turumbet çok iyi anlıyormuş gibi. Birden aklına geliverdi. "Ama ateş etmeyi bilmiyorum ki!"

"Öğretirler," diye rahatlatmaya çalıştı Duysenbay. Öğüt verir gibi devam etti: "Ateş etmek kolay iş, önemli olan kime yönelteceğini bilmek. Dinle oğlum, sana bir baba öğüdü: Düşmana karşı amansız olacaksın! Arkadaşlarından birinin ihanetini ve sana zarar vereceğini sezdiğin an hiç düşünmeden ateş et. Çünkü önündeki düşman, arkadakinden daha az tehlikelidir... Bunu unutma. Atı sürsene!"

Kanalı geçtiler, yoldan çıkıp batıya yöneldiler. Duysenbay sürekli atı kamçılıyordu, telaşlıydı. Hiç konuşmadan yollarına devam ettiler.

Samanbay birkaç atlıyla onları geçitte karşıladı. Bay bir şeyler sordu, yanıtını aldıktan sonra orman açıklığına girdiler. Sık turangil fundalıkları arasından Turumbet uzaktan pek parlak olmayan bir

ateş gördü. Çok sayıda insan gölgesi ateşin çevresinde gidip geliyordu. Etrafa çorba kokusu yayılmıştı.

Bir karartı; "Dur!" diye haykırdı. Dar patikada ansızın karşılarına çıkmıştı.

Duysenbay atın üzerinden eğilip bir şeyler söyledi.

"Acele edin!" dedi devriye sertçe.

Yolun geri kalanını yaya geçtiler. İnsan yüzleri yerine alacalı bulacalı gölgeler koyu karanlıkta bir beliriyor bir kayboluyordu. Birden çalılar hışırdamaya, her taraftan boğuk sesler yükselmeye başladı.

Turumbet burada neler olduğunu kestiremeyerek başını sağa sola döndürüp duruyordu. Duysenbay ateşin çevresinde çember olmuş cigit topluluğuna yaklaştı. Uzun boylu, sarkık bıyıklı bir adam onları karşılamak üzere ayağa kalktı. Turumbet bir ara Bay'ın yanında görmüştü onu, ama adını hatırlayamadı.

"Geciktiniz," dedi. Önce Duysenbay'a, sonra arkasında etrafına bakınan Turumbet'e dik dik baktı.

"Elimizden geldiğince gayret ettik," diye Duysenbay kısaca karşılık verdi.

Bıyıklı ve Duysenbay yoğun insan çemberinde kendilerine yer açarak ateşin yanına çöktüler. Turumbet'e de yoksul giysili, küçük kümeler halinde oturan cigitlerin tarafını gösterdiler. Turumbet çula oturdu. Soru yağmuru hemen başladı. Nereliydi, hangi aşiretten di? Çocuğu var mıydı? Karısını emin ellere bırakmış mıydı? Biri, sürüsünü kime bıraktığını, astragan kürk yüklü kervanını son olarak nereye götürdüğünü sorunca, kalabalıkta müthiş bir kahkaha koptu. Duruma hâlâ alışamayan Turumbet yanıt vermekten kaçındı. Zaten kimse ondan yanıt beklemiyordu. Herkes neşeli görünmeye, eğlenmeye, birbirlerine açık saçık şakalar yapmaya çalışıyordu. Turumbet aslında biraz dikkatini verse, yanında oturan bezgin adamın sadece dudaklarının güldüğünü, attığı kahkahaların zoraki ve çok gergin olduğunu, yüzünde korku dolu bir ifade bulunduğunu görebilirdi. Ama hiçbir şeyin farkında değildi. "Aslında, korkulacak bir durum yokmuş," diye düşündü. "Sağ ol Duysenbay,

beni armağanlarla kandırmamışsın. Yol kenarındaki öbekler gibi bir köşede kalırdım. Ama şimdi, paylaşma sırasında hakkımı söke söke alırım, kimseye bırakmam. Turumbet kardeş, zenginlik, şan senin olsun! Ha bak, evine ikinci karıyı da getirebilirsin! Yalnız şu Cumagül'ü ne yapacaksın?"

Cigitlerin önüne her beş kişi için çorba dolu koca kaseler, tepeleme yağlı et dolu tepsiler koydular. Sahibi belirsiz eller başlarının üzerinden taze, sımsıcak bazlamalar bırakıyordu örtünün üzerine. Cigitler teklifsizce, nezaket gösterilerinde bulunmadan, birbirine ikramı bırakarak aç kurtlar gibi yemeğe saldırdılar.

Turumbet midesini doldurmada diğerlerinden hiç de geri kalmıyordu: Nöker olma bahtiyarlığına eriştiğine göre, bu büyük onurun hakkını vermek lazım. Ama kısa bir süre geçtikten sonra, torba gibi şişkin mideye daha fazlasını sığdıramayacağını hissetti. "Ah melun horoz!" diye içinden küfrü bastı. Önündeki ete üzüntüyle baktı. Artık sadece gözleriyle yiyordu. "Ne halt ettim de kestim! Serbestçe gezer, güzelce palazlanırdı. Bu da başına gelmezdi!"

Yanında oturan adam;

"Hey cigit ne kurumlanırsın?" diye takıldı. Bir yandan ilikli iri bir kemik parçasını kemiriyordu.

"Doydum," dedi üzüntülü.

"Böyle az yersen arkadaş, her çocuk hakkından gelir!"

Ağızlarını şapırdata şapırdata yiyen, etleri zevkle çiğneyen, karınları iyice doyduktan sonra geğirmeyi de ihmal etmeyen cigitleri bir süre izledi. Çevresine yüksekten bakarak güldü. "Bunlar benimle aşık atamaz!"

Boşalan tepsiler, kaseler kaldırıldıktan sonra, ağaçların arasından ak sakallı, beyaz cübbeli yaşlı biri ortaya çıktı.

Turumbet;

"Kim bu?" diye yanındakini dürttü.

"Ahundur. En büyük dini mürşidimiz."

Ahun yüksekçe bir yere çıktı. Gözlerini dağınık oturan savaşçılar

üzerinde gezdirdi. Cigitler hep birlikte ayağa kalktılar, kollarını göğe kaldırdılar. Bakışlarını merakla ünlü din adamına çevirdiler.

"Sizi kutsuyorum ey İslam'ın askerleri!" Sesi oldukça gürdü. "Dinimiz ve kudretimiz kıyamete kadar yeryüzünde hüküm sürsün! Cigitler, bahtınız açık olsun! Gavurlarla, hainlerle, fitnecilerle girişeceğiniz bu kutsal savaşta Allah sizlerle beraberdir. Amin!"

Düzensiz erkek sesleri tekrarladı: "Amin!" Birden biri bağırdı. "Sıraya girin!"

Turumbet ne yapacağını tam bilmiyordu. Sağına soluna bakınca anladı. Bıyıklı düzensiz safların önünden geçerek cigitleri tek tek saydı ve ardından haykırdı:

"Herkes ateş edebiliyor mu?"

Kimseden çıt çıkmadı. Turumbet'ten de...

Ahun, toy savaşçıların liderine dönerek titreyen sesiyle;

"Sevgili Tacim!" dedi türkü söyler gibi. "İslam'ın inançlı savunucuları, bu cesur cigitlerimizi sana emanet ediyoruz! Öz çocukların gibi onları koru, kolla!"

"Ant içiyorum baba," dedi Tacim coşkulu. "Hadi cigitler yola... Gün doğana kadar Babaytugay'a varmalıyız, geceleyin de Amuderya'yı geçeceğiz. Haydin atlara!"

Nökerler atları eyerleyip Tacim'in ardından yola koyuldular. Son atlı ormanın koyu karanlığında gözden kaybolduğunda, ahun yüzünü ve ak sakalını sıvazlayarak Duysenbay'a döndü.

"Bismillahirrahmanirrahim! Her şey yolunda görülüyor."

"Sizin dualarınız sayesinde baba!"

"İslam'a karşı gelenler, mukaddes geleneklerimizi çiğneyenler cezalarını bulacaklar!"

"Amin!" diye karşılık verdi Duysenbay uzatarak.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Turumbet gideli bir ay geçmişti. Cumagül ilk günler sabırla susup bekledi. Ama günler geçip endişeleri artınca kaynanasına açılmaya karar verdi.

"Ne diyeceğimi bilmiyorum. Kocam gitti mi? Uzun süre mi? Daha ne kadar bekleyeceğim?"

Her zaman olduğu gibi Gülbike'nin yanıtı hazırdı:

"Senin gelişinle oğlum zaten evden koptuydu."

Cumagül inanamadı:

"Demek hepten gitti!"

"Yo… değil, kısa bir süre." Gülbike biraz duraksadıktan sonra: "Dilini tutacak olursan sana doğrusunu söylerim," dedi.

"Ne yani, bu evde yabancı mıyım?"

"O zaman dinle! Evlilik senin için düğün bayram tabii. Ya oğlum için! Boynunda boyunduruk. Besle, yedir, içir... Kolay mı sanıyorsun? Oğlum söylemiş: Kıyının öte yakasına gidip, orada para kazanacakmış. Allah verirse kendisine, sana da, bana da üst baş alacak. Sana soracak olurlarsa, sakın kimseye bundan söz etme! 'Şafakla gitti, akşama dönecek,' dersin. Anladın mı?"

Hayır, Cumagül anlamamıştı. Kocasının çalışmaya gittiğini neden insanlardan gizlemeliydi? Bunda utanacak ne vardı? Niçin gizleyecekti? Hayatın içinde anlamadığı sadece bunlar değildi. Böyle gelmiş böyle gider. Boyun eğ, öğrenmeye çalışma! Bunu daha küçükken kulağına küpe etmişlerdi. Ufacık aklıyla kadının idrakten yoksun olduğunu söylemelerine çoktan alışkındı. Doğrusu, "Şafakla gitti, akşama dönecek," açıklaması kendine göre çok safça bir yalandı, ama Gülbike'ye itiraz edemezdi.

Bu yalanı Duysenbay uydurmuştu.

Oğlunun esrarengiz biçimde ortadan kayboluşundan üç gün sonra yaşlı kadın Duysenbay'a gitmişti. Ailesinin velinimeti, hamisi Bay, Turumbet'in nerede olduğunu mutlaka biliyordu. Bunda da yanılmadı. Duysenbay meraklı köylülerin bitmek bilmeyen sorularına verdiği yanıt gibi, gerçeği gizleyerek Turumbet'in kıyının öbür tarafına gittiğini Gülbike'ye de söyledi.

Gülbike, Bay'ın açıklamasını hiç kuşkuya kapılmaksızın kabullendi. Oğlunu soran herkese kendinden emin biçimde aynı karşılığı veriyordu: "Şafakla gitti, akşama dönecek." Birkaç gün önce uğrayan Aytbay'a da böyle söyledi. Ertesi gün aynı yanıtı Turebay da duydu. Bu ziyaretler yaşlı kadını pek ilgilendirmiyordu. Onlar sadece Sanem'in çektiği inanılmaz acılardan ve bu zavallı dul kadını, dünyadaki biricik varlığı kızının yanına getirme niyetlerinden söz etmek için değil, Gülbike'nin bir ilgi, merhamet gösterip göstermeyeceğini öğrenmek için geliyorlardı. Ama konuyu bir türlü açamıyorlardı, zira umutsuz bir iş gibi görünüyordu bu.

Cumagül bu yalanı güçlükle kıvırıyor, kızarıyor, karşılık verirken dili dolaşıyor, gözlerini yere indiriyordu. Bir gün yolda tesadüfen karşılaştığı Aytbay aynı soruyu sorduğu zaman, kendini çok beceriksiz hissetmişti:

"Şafakla bir yerlere gitti, akşama döneceğine söz verdi," şeklinde yanıt vermiş, güvenilmez bakışların üzerinde dolaştığını duymuştu.

"Erken kalkana Tanrı verir," dedi Aytbay gülerek. "Yakında zengin olursunuz herhalde." Cumagül bir şeyler söyleyecekti ki başını çadırdan yana çevirdiğinde birden Gülbike'yi görünce susmuştu. Kadın kollarını göğsünde kenetleyerek eşikte dikiliyordu. Yaşlı kadının tavırları kocasını aldatan bir kadına verilecek kaçınılmaz bir cezanın sanki habercisiydi. Cumagül başını kaldırdı, kaynanasını görünce aceleyle çadıra yöneldi.

"Önemli değil, hiç önemli değil! Oğlum nasıl olsa dönecek, her şeyi bir bir anlatacağım, her şeyi..." Aşağılar bir edayla bakıyordu, Cumagül'ü dinlemeden elindeki testiyi çekip aldı, kapının arkasına koydu.

Cumagül yaşlı kadının iftiralarına uğramamak için suya komşu-

larından biriyle gidip gelmeye başladı. Suda kadınların anlattıklarından, dedikodularından köye ait yeni haberler öğreniyordu. Pek çok köylüyü de böylece tanımış oldu. Bir gün dışarıda sırtı hafifçe kambur, ala doğan gagası gibi sivri burunlu yaşlı bir adam gördü;

"Bu kim?" diye yol arkadaşına sordu.

"Tanımıyor musun? dedi arkadaşı, şaşırmıştı. "Aksakal, Köy Sovyeti Başkanı. Büyük adamdır."

"Büyükse neden yaya dolaşıyor?"

"Ev ev dolaşıp gençleri kaydediyor."

"Neden?"

"Gençleri eğitime mi ne götürüyorlarmış. Söylentidir dolaşıyor köyde." Kadın sinirlenerek yere tükürdü. "Zengine dert değil tabii, her şeyi satın alabilir, kolayca sıyrılır. Kimi götürecekler? Kardeşlerimizi, haktan hukuktan yoksun zavallıları. Ağlasan da zırlasan da boşuna. Zorla alıp götürürler."

Cumagül'ün içine kurt düşmüştü. "Turumbet'i eğitime götürmüş olmasınlar! Bu canavarlardan her şey beklenir." Komşusundan öğrenmeyi göze alamadı. Ama eve döner dönmez hepsini Gülbike'ye anlattı.

"Ne söylüyor bu kadın! Eşek kafalı neler saçmalıyor böyle?" diye köpürdü yaşlı kadın. Başörtüsünü örterek aceleyle Bay'ın evine gitti.

Duysenbay, yaşlı kadının sözlerini kesmeden bir süre dinlendikten sonra;

"Koca dayağı olmayınca senin gelin sapıtmış," dedi. "Hiç dert etme! Nasıl olsa Turumbet dönecek. Karısını bir güzel iyileştirir!.."

Akşam çayında Gülbike birden parladı.

"Aytbay'dan duyduğun türlü saçmalıkları bir daha eve taşıma! Seni ahlaksız kadın!"

Cumagül bu konuşmadan sonra yine de kocasının nerede olduğunu, eğitime götürülmesinin onun için tehlikeli olup olmadığını anlamamıştı.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Turumbet üç ay sonra karanlık bir temmuz gecesi döndü. Bay'ın avlusunda attan indi, yavaşça kapıyı vurdu.

Duysenbay kapıyı açtı;

"Vay vay kim gelmiş, sen ha!" diye bağırdı, şaşkın ve sevinçliydi. Uykulu uykulu sordu:

"At nerede?"

Turumbet'in yüzü asıldı. "Sağlığın nasıl, yolculuğun nasıl geçti diye soracağına söze attan başlıyor!" diye içinden söylendi. Bay'ı huzursuz etmeyi düşündü;

"Allah'a hizmet ediyor…" dedi.

"Ne, Allah'a mı?" Duysenbay endişelenmişti. "Söyle, burada mı, yoksa orada mı?"

"Şimdilik burada, bak dışarıda bağlı duruyor."

Bayın keyfi yerine gelmişti:

"Birden atı neden mi sordum? At sağlıklıysa, binicisi de öyledir. Peki, işler nasıl?"

"Çay içsek iyi olur"

"Gir... Gir... Ne diye eşikte dikiliyorsun?" Turumbet'e yol gösterdi. Yan bölmede uyuyan karısını uyandırdı, çay yapmasını söyledi.

"E, hadi anlat bakalım! Çay kaynıyor. Herkes sağ salim döndü mü?" Sürükleyici savaş öykülerini, olağanüstü kahramanlıkları, bu yola baş koymuş inançlı nökerlerin ölmeden önce son sözlerini dinlemeye hazır, rahatça yerine kuruldu. Sabırsızlıktan gözleri alev alev parlıyordu. Bu haliyle bin bir gece masallarının sonuna doğru iyice göbeklenmiş Şehriyar'ı andırıyordu.

Ama Turumbet Bay'ın ruh halini anlamamıştı. Nedendir bilinmez, Bay'ın bu merakını gidermek istemiyordu. Soğuk ve cansız bir

karşılık verdi:

"Orada biri öldü. Uygur aşiretinden Nurım."

"Nurım... Nurım..." diye Bay tekrarladı, hemen hatırladı. "Aa... Kutımbay'ın yeğeni Nurım! Cesur, iyi bir cigitti... Ee, ne yapalım takdiri ilahi... Çatışmada mı?"

"Yok... Ben, kazayla sırtından..."

"Ne, sen mi?" Duysenbay'ın gözleri şaşkınlıktan kocaman açılmıştı. "Neden susuyorsun? Ağzından laf almak da ne zormuş! Her şeyi baştan anlat, ayrıntılı, olduğu gibi, hadi!"

"Oh... Bu Bay da ne anlayışı kıt... Yapışmış bırakmıyor!" Turumbet yiğitliğini, kahramanlığını masallardaki gibi anlatamazdı ki! Tek başına bir düzine gavura karşı nasıl çarpıştığını, değerli mallar taşıyan kervanları nasıl yağmaladığını, bir kuzu postu kadar yumuşak, köpüklü şarap gibi insanı sarhoş eden, erkeğin doğal zevkini gün batımından gün ışığına kadar giderme özelliğine sahip dilberleri, nasıl bir yolunu bulup kuytulara götürdüğünü mü? Turumbet uydurmasına uydururdu ya! Dert, olayların hiç de böyle olmaması değildi, asıl dert, bıyıklının, nökerleri evlerine gönderirken "kimseye bunlardan tek kelime etmeyin! Yoksa ölürsünüz," demesiydi. "Reisle eğlenmek olmaz..."

Duysenbay çayı getirdi, küçük kaselere koydu.

"Demek anlatmak istemiyorsun, öyle mi?"

"Yapamam Bay-ağa. Büyük yemin verdik!"

"Aferin, işte gerçek bir nöker! Ama benden gizlemen yersiz. Anlatmazsan Tacim'den öğrenirim. İyi haberleri için de onu ödüllendiririm tabii. Bak ona göre."

Bayın bu niyeti ve vaatleri Turumbet'in mühürlü ağzını açmaya yetti. "Evet, sahiden de benden değil Tacim'den öğrenirse, armağanların tümü ona... Yoo... armağanlar benim olmalı... Ama yazık ki yalan söylemem, hikâyeyi süslemem imkansız, Tacim'den işin doğrusunu öğrenirse, kötü olur."

Koyu çaydan bir yudum aldı. Ağzında gargara yapar gibi bir süre tuttuktan sonra ağırdan hikâyesine başladı:

"Peki, size anlatacağım. Birliğimiz o gece sizden ayrıldıktan sonra Babay-Tugay'a ulaştı. Gündüz fundalıklarda gizlendik. Karanlık çöktüğünde ırmağın öte tarafına geçtik. Hiç mola vermeden bütün gece ölü topraklarda yol aldık. Geçtiğimiz yerlerde ne bir barınak, ne bir ağaç, ne de bir canlı vardı. İn cin top oynuyordu. Her taraf çöldü. Bir dağ yamacına vardığımızda güneş doğmuştu. Köpekler gibi aç ve bitkindik. Atlar sürekli yol almaktan çatladı çatlayacaktı. Dağ yamacı ormanlıktı. Ağaçların arasından bir çadır gördüm. Dıştan pis bir ahırı andırıyordu. İçeri girdik... O da ne? İçi bir güzeldi ki! Yerlerde kan rengi kırmızı halılar serili, desenli kilimler, keçeler... Tavana kadar üst üste yığılı kadife gibi yumuşak yorganlar... Çadırın ortasında zengin giysiler içinde bir kadın oturuyordu, yanında da yaşlı bir kadın... Neyin nesiydi bu çadır, kimindi, bilmiyordum. Herhalde Tacim'indi... Koşumları indirdik. Herkes bir köşeye devrildi kaldı. Akşama kadar deliksiz uyuduk. Burada söylediklerim doğru Bay-ağa, iki kişiye –hadi fazla dedik– üç kişiye birer koç kestiler.

"Hım... Peki sonra ne oldu?" diyen Duysenbay sabırsızca Turumbet'in asıl konuya girmesini bekliyordu.

"Sonra ne mi oldu? Önce yağlı etli sımsıcak çorba, sonra koç kelleleri geldi."

"Ee... Tamam yediniz. Sonra?"

"Ama acele etmeyin Bay-ağa! Daha bitmedi ki! Yanılmıyorsam yoğurtlu mantı... Şaşlık..."

"Oh Allah'ım!" diye yalvarmaya başladı Duysenbay. Kahraman nökeri bir türlü tatlı anılarından ayıramıyordu. "Ne yani tam üç ay yiyip içtiniz mi sadece? Başka şey olmadı mı?"

"Aa... dur mantı vardı. Mantıdan söz etmiş miydim Bay-ağa, ha?"

Duysenbay avuçlarını yüzünde gezdirip bir dua mırıldandı.

"Sonra ne oldu?"

"Yemek faslı bittikten sonra Tacim çadırdaki o kadınla yatmaya gitti. Biz de..."

"Ne yapmaya?"

"Yatmaya tabii."

"Kadınla mı?"

"Hay Allah Bay-ağa ne safsınız! Tacim'in kadınıyla ha, olacak şey mi? Bizlere... söylediydim ya! Koç kestiler, çorba etliydi... Yağlı haşlanmış etler... Şaşlıklar..."

Bay ellerini başına koyarak inlemeye başlamıştı.

"Yeter yahu, kes, yola çıktınız sonra?"

"A... Evet... Sonra, ertesi gün güneş doğar doğmaz yola çıktık. Biz dağlara, Nurım keşif yapmaya Turtkul'a."

"Oh nihayet," dedi Duysenbay, üzerinden büyük bir yük kalkmış gibi derin bir soluk aldı.

"Günler birbirini kovaladı. Kaç gün geçtiydi saymadım. Nurım döndü. Merkezden bir adamın Turtkul'a geldiğini, birçok cigiti eğitim için ayırdığını söyledi. Birden kalabalıktan bir çığırtı koptu. Herkes kılıçlarını çekerek havada sallamaya başladı. Tacim nökerleri zor yatıştırdı... Oh... Çayınız da ne güzelmiş Bay-ağa... kopkoyu... Ertesi gün atları eyerledik, Turtkul'a doğru yola düzüldük. Şehir gözlerimizin önündeydi, vadiye gizlendik. Nurım'ı yine keşfe gönderdiler. Geri döndüğünde, merkezden gelen adamın gençlerle beraber arabayla Şurahan yönüne doğru yola çıktığını bildirdi. Orada da birkaç kişi toplayacakmış. İçimizden bazıları atlara doğru fırladı. 'Arkalarından yetişip etlerinden şaşlık yapalım,' dediler. Diğerleri Şuruhan yolunda pusu kurmamızı önerdi. Konuştular, tartıştılar. Aralarında bir dövüşmedikleri kaldıydı."

Kendini çatışmanın heyecanına kaptıran Duysenbay fısıltıyla;

"Burada tartışmaya ne gerek, pusu olmalıydı…" dedi.

"En sonunda biz de bu karara vardık. Amu'yu aştık. Yolu kesmek için dört nala gidiyorduk. Kanalın kıyı kesiminde, yola yakın pusuya yattık. Bir saat geçti geçmedi, baktık geliyorlar. Türkü söyleyerek bize doğru yaklaşıyorlardı. Nökerlerin genç kanı kaynamaya başlamıştı. Nurım kendine hakim olamadı, ileriye fırladı. Geridekiler de Allah Allah sesleriyle peşinden atıldılar. Kiminin elinde kılıç, kiminin bıçak, hiç düşünmeden düşmana saldırdık." Turumbet'in gözlerinde yırtıcı, vahşi bir parıltı belirmişti.

"Herkes mi?" diye yerinde bir hopladı Duysenbay.

"Evet hepimiz, bir ara ateş ettim. Tüfeğim eğri miydi ne? Mermi Nurım'a isabet etti. Yoldan aşağıya yuvarlandı."

"Kaza diyorsun öyle mi?"

"Vallahi billahi! Tacim de kabul etti. Bir şey olmamış gibi beni bağışladı."

"Bahtsız adam! Ya arabadakiler, onlar silahsız mıydı?"

"Ancak arabada arama yaptıktan sonra tüfekleri buldular."

"Eğitim istiyorlardı ha! İşte onlara ilim…" Duysenbay kinle yere tükürdü. "Diğerlerine de ders olur, uslanırlar böylece. Ee!.."

Turumbet yastığı yanına çekti. Uyuşmuş ayaklarını uzattı. Çayını bitirdi.

"Çatışmadan sonra Tacim bizleri topladı; 'Gürültü, patırdı yapmak yok. Fare gibi sessiz olacağız,' dedi. Bulunduğumuz yerden uzakta Erkinderya'ya doğru yola çıktık. Göller arasında Turdıkılıç'ın birliğiyle karşılaştık. Başlangıçta Tacim'le Turdıkılıç arasında anlaşmazlık varmış. İkisinin de derdi önder olmakmış. Sonra barışmışlar, dost olmuşlar. İslamı, ata düzenimizi savunmaya, dinden dönen hainleri birlikte tepelemeye ant içmişler."

"Tanrı onlara akıl bahşetmiş," dedi Bay. "Bizim Tacim okumuş biri. Mekke'ye gitmiş. Şeriat yasalarını iyi bilir. Kongrad hanı olmaya hazırdı, ama yeni rejim engel oldu. Saflarımızda kabul görürse hayalleri gerçekleşir. Tacim'imizi han kaftanıyla görebiliriz."

"Evet kurnaz adam, akıllı," diye onayladı Turumbet. "Amacımız gençlerin okullara gitmelerini engellemek diyor. Böylece Bolşevikler'in sırtlarını dayayacak insanlardan mahrum kalacaklarını, sonunda yok olacaklarını söylüyor."

"Doğru sözler, gerçekten akıllıca söylenmiş... Ee, peki adalet ve kutsal öç kılıcını kimlerin üzerine indirdiniz? Ne gibi kahramanlıklarla Tanrının adını yücelttiniz. Hadi anlat!"

"Başka bir çatışma olmadı," dedi Turumbet üzüntüyle. "Güneye hareket etmeye hazırlandık. Birden etrafta, Şaydakov birliğinin bize

doğru ilerlediği haberi yayıldı. Şefler aralarında konuyu görüştükten sonra, Şaydakov'un askerleri karşısında darmaduman oluruz düşüncesiyle bizi bir zaman için bırakmaya karar verdiler. Çağrıldığımızda yeniden toplanacaktık."

Turumbet'in hikâyesi hareketli, heyecanlı olaylar bekleyen Bay'ın geniş hayal gücünü hiç de tatmin etmemişti. Oysa ne hayaller kurmuştu! Üç ineğini vermeye, atını tehlikeye atmaya değer miydi? "Kahramanlıklar bekliyorsun, ama bakıyorsun silahsız, yoksul insanları doğrayıp kılıçtan geçirmişler. Kuşkusuz onların öldürülmeleri iyi bir şey, ama az, çok az. Şaydakov'un üzerine yürüyüp kellesini bir tepside buraya getirselerdi esaslı bir iş yapmış olurlardı. Oysa bizim kahramanlar arkalarına bakmadan tüymüşler."

"İşte böyle, her şeyi anlattım," dedi Turumbet üzerine çöken uyuşukluğu üzerinden atmıştı. Ayağa kalktı.

"Aman kimseye tek kelime etmeyin!"

Duysenbay kurnazca güldü:

"Eşkıya diye seni iktidarın eline teslim edeceğim."

Turumbet'in birden yüzü değişti. Hışımla belindeki hançeri çekip Bay'ın eline yapıştı.

"Keseceğim!"

"Ne yapıyorsun? Delirdin mi? Şakadan da hiç anlamıyorsun. Otur hele!"

Turumbet hançeri yerine koydu ve eski yerine oturdu.

"Al bakalım!" diye bir bohça uzattı. "Köyde herkes nereye kaybolduğunu sorup duruyordu. Her sabah kalkıp çalışmaya gittiğini söylüyordum. Unutma! Bu bohça senin kazancın: Anana kadife elbise ve başörtüsü, karına ipek bir elbise, sana da bir şeyler var. Anladın mı?"

"Anladım," dedi bohçaya uzanarak. "Köyde yeni haberler var mı?"

"Uyuklayıp duruyorsun. Her şeyi sonra anlatırım. Hadi iyi geceler!"

Turumbet yorgun ve öfkeli çadıra girdiğinde yıldızlar artık sönmüş, şafak sökmeye başlamıştı.

ON ALTINCI BÖLÜM

Günler yine takır* ve kum taneleri gibi tekdüze sürüp gidiyordu. Sürekli işsizlikten bunalan Turumbet köyde boş boş dolaşıyor, kumar oynayan çocukları yine ürkütüp kaçırıyor, küçücük tarlalarında eşelenip duran köylülere burun kıvırıyordu. Köylüler ona düşmanca ve alaylı bakışlarla karşılık veriyorlardı. Hoş, Turumbet de onları önemsemiyordu ya! Ah, Tacim korkusu olmasa, başından geçenleri bir anlatabilse, önünde nasıl saygıyla eğilirlerdi! Gerçek bir nöker guruyla yürüyüşüne bir anlam katarak dolaşıyor, ama susuyordu.

İki hafta önce Bolşevik Aytbay yanına gelmiş, kaynanasının hasta, perişan, yapayalnız olduğunu söylemişti. Turumbet kollarını sallamakla yetinerek, bana ne demişti bundan, kendi bildiğince yaşasın! Turumbet –af buyurun– kadını boynuna asacak kadar enayi değil, Cumagül yetiyor da artıyor bile!

Aytbay önce yaşlılıktan, insanlıktan söz edecek olmuş, ama havaya konuştuğunu görünce öfkelenmiş, ağır sözler ederek tehditler savurmuştu. Turumbet içinden: "Dur hele, ben sana gösteririm!" demişti. "Buraya Tacim'le bir baskın yapalım da hatırlatırım o zaman bu sözleri sana! Karımla sokak ortalarında gizli gizli konuşmanızı, her şeyi! Sağ olsun anam söyledi, köylüyü nasıl birbirine düşürdüğünü, kışkırttığını…"

Ama zaman hızla geçiyor, Tacim'den bir haber çıkmıyordu. Yola çıkma zamanının gelip gelmediğini her gün Bay'dan öğrenmek istiyor, Duysenbay, korkunç bir sırrın koruyucusu havalarında, ağzını açıp tek kelime söylemiyordu. Turumbet kabına sığamıyor, atını hemen eyerleyip, tüfeğini omzuna asarak, bedava koçların kesildiği, eritilmiş yağ dolu tencerelere atış talimi yaptıkları o yerlere gitmeye can atıyordu. Önceleri duyduğu endişe ve korkuyu hatırladıkça gülü-

* Takır: Sert, tuzlu tabaka, tuz çölü.

yordu şimdi. Kendini yavuz bir nöker hissederek savaşa atılmayı istiyordu.

Duysenbay'dan bugün de bir şey öğrenemeden gerisin geri evinin yolunu tuttu. Onu unutmuşlar mıydı? Yoksa sadakatından mı kuşkulanıyorlardı? Artık güvenmiyorlar mıydı? Bu kuşku içini kemiriyor, dehşete düşürüyordu. Ayaklarını ikide bir değiştirerek elleri arkasında vakarla yürüyordu. O "malum çalışma"dan döndü döneli hep böyle davranıyordu. Kendi dünyasına çekilmiş, görmüş geçirmiş onurlu bir erkek gibi dolaşıyordu dışarıda.

Turumbet eşiğe varır varmaz annesinin sesini duydu:

"Onu buraya çağırmadım, davet etmedim."

"Peki, insani duygularınıza ne oldu?" diye tanıdık bir erkek sesi sakince yaşlı kadını ikna etmeye çalışıyordu. "A, işte Turumbet geliyor, göreceksiniz, kadının evde kalmasını kendi teklif edecek!"

"Benim oğlumsa kadını hemen kapıya kor," diye bağırdı Gülbike.

"Sevgili yavrularım niçin mecbur olasınız?" Zayıf ve çatlak bir kadın sesiydi. Turumbet bu sesi bir yerde duymuştu. Ama nerede?

Turumbet kapı kenarına büzülmüş durumda oturan Cumagül'ü aşarak çadıra girdi. Başıyla Turebay'ı selamladı, papağını bir tarafa fırlattı. Sobanın yakınında örtülere sarınmış bir kadın oturuyordu. Ancak dikkatle bakınca ve belleğini zorlayınca kaynanasını tanıdı. Donuk, korkulu gözlerle bakan, bir deri bir kemik kalmış bu yaşlı kadında eski Sanem'i bulmak çok güçtü. Gelini almaya gittiği zaman da kaynanası taze bir çiçek değildi, ama şimdi eğik seksavul gövdesi gibi görünüyordu. Karşılaşmaları hoş, başka ne diyebilirsin? İyi de neden böyle ansızın çıkageldi? Aytbay'ın marifeti olmasın? Başlangıçta duyduğu merhamet, yerini öfkeye bıraktı. "Ne demek bu? Onayımı almadan… İradem dışında..." Yaralanmış gururu böyle fısıldarken, "Bu, Aytbay'la aramızda kişisel bir hesaplaşma... Aslında kadının bir suçu yok... Neden kovmalı?" diyen yüreğindeki sesi bastırıyordu.

Cumagül hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

Turebay, Turumbet'e delici gözlerle bakarak;

"De sözünü hadi!" dedi.

Oğlunun şaşkınlığını, tereddüt geçirdiğini görünce Gülbike hemen imdada yetişti:

"İlla kızım diyorsa, buyursun götürsün. Tutmayız."

"Sen de böyle mi düşünüyorsun?" diye bağırdı Turebay, Turumbet'in boğazını sıkar gibi.

"Neden oğluma rahat vermiyorsun? Sen git önce kendi evini düzene koy!"

Turebay geri adım atmıyordu:

"Karının annesi yabancın mı? Senin de anan sayılır, yoksa yaban ellerde yersiz yurtsuz ölüp gidecek. İnsanlar lanet okurlar sonra. İyi düşün!"

Turumbet;

"Düşündüm," dedi. Sesi boğuk çıkmıştı. Gözlerini öbür tarafa çevirdi: "Benim tek anam var."

"İşte... İşte duydunuz," dedi sevinç içinde Gülbike. "Tek dedi. Karı iki, üç, dört olur, ama ana tek!"

"Demek kovuyorsun öyle mi?"

Konuşma kesilmişti. Cumagül, birden bulunduğu yerden ayağa kalktı;

"Ben öz annemi bırakmam!" dedi.

Turumbet at gibi ayaklarını ikide bir değiştiriyor, susuyordu.

"O halde ikiniz gidin," diye bağırdı Gülbike. "Oğluma çok gelin bulunur."

Sanem araya girdi. Düzgün, yumuşak sesi sam yeli güneşi gibiydi:

"Evliliğinizin benim yüzümden bozulmasını istemem," dedi. "Çocuklarım, önemli olan sizin mutluluğunuz... Ağlama kızım, her şey düzelir... Darda kalmam, yaşamasını bilirim... Üzülme! Sana yasak! Yakında çocuğunuz olacak... Göreceksin sen de, kocan da değişecek... İnsanoğlunun yaradılışı böyle, anne babanın değerini, kendileri ana baba olduklarında anlıyorlar. Acı ki bu bazen çok geç anlaşılıyor!"

Cumagül; "Anacım!'" diye atıldı. Sanem'e sıkıca sarıldı. "Bırakmam, seni bırakmam anne!"

Sanem kızının sırtını sıvazlayarak;

"Çocuk olma kızım!" dedi.

"Annenle ilgileneceğim, sen üzülme!" dedi Turebay. Papağını kulaklarına kadar çekti:

"Hadi gidelim anacık!"

Gülbike arkalarından alaylı;

"Uğurlar olsun!" diye bağırdı.

"Mutlu olun çocuklarım!"

Cumagül elleriyle yüzünü örttü. Yere çökerek tesellisiz ağlamaya başladı.

Turumbet'in içi kaynıyordu: "Her şey nasıl da iğrenç bir hal almıştı. Ruhu pisliğe bulanmış bir ahır gibiydi. Ama her şeyin suçlusu karısıydı. Alçak, rezil! Neden anasını getirtti? Aytbay ve arkadaşının Cumagül'e danışmadan Sanem'i getirmiş olabilecekleri aklına gelince, kaba bir küfürle üzerindeki sıkıntıyı attı. Öyleyse kendi suçlu değildi. Ee, ne diye kafa yoruyorum ki? Her şey açık, suçlu oydu, başka kim olabilirdi? Anası Gülbike iyiydi, hoştu, ama böyle yaygara koparmasına ne gerek vardı? Sakince, güzelce kovamaz mıydı? Tek tatsızlık dedikoducu kadınların ağzına düşmesi... Şimdi köyde neler söylenecek bakalım! Sizi şeytan soyu! Cadı bozuntuları! Ağzınızın payını bir veririm ki!"

Oğlunun halini hiç beğenmeyen Gülbike yine yapacağını yaptı:

"Ah benim zavallı oğlum!" diye birden dövünmeye başladı. Tüm bedeniyle sarsılıyordu. "Bu kadınla evlendikten sonra Allah ellerini kollarını bağladı. Ben de, senin karşında ben de suçluyum. Bağışla oğlum! Bu soysuzlara gidip, kendi gözlerimle bakmalıymışım. 'Anasına bak kızını al!' sözünü boşuna etmemişler… Kulaksız ucube... Cadı karı!"

Cumagül bu hakaretlere daha fazla dayanamadı. Öfkelenmişti:

"Bana ne derseniz deyin, ama anneme dokunmayın!"

"Bak... Bak... Duyuyor musun oğul? Kaynanasına nasıl saldırıyor, yakında hiç durmaz öldürür. Ah ne talihsiz kadınım! Şu yaşlı halimle beni kim koruyacak?"

Turumbet'in öfkesi burnundaydı, karısına çıkıştı:

"Hayvan gibi bağırmayı kes bakalım!"

"İnsanlar yetişin... Ölüyorum…" diye çığlık çığlığa bağırmaya başladı Gülbike.

Cumagül gözyaşları arasında;

"Başkalarından daha çabuk göçersin İnşallah!" diye söylendi.

Öfkeden çılgına dönen Turumbet yumruklarını sıkarak karısının üzerine yürüdü:

"Kes sesini! Anama dil uzatırsın ha!" Öfkeden yanakları seğiriyordu. "Seni haddini bilmez seni! Dünyanın kaç bucak olduğunu şimdi göstereceğim sana!"

İlk darbe Cumagül'ün sırtına geldi.

Gülbike birden fırladı, kaşla göz arasında ortalıktan kayboldu.

Turumbet'in gözlerindeki kin korkunçtu. Rastgele vurmaya başladı. Cumagül yere kapaklandı. Yerden kaldırıp yeniden dövmeye başladı. Darbeler peş peşe geliyordu.

Gülbike arada bir başını çadıra sokarak endişeyle sesleniyordu.

"Hey karnına... Karnına vurma! Gebe..." diyor sonra yeniden kayboluyordu.

Turumbet kendini kaybetmişti. Artık hiçbir şey duymuyordu. Elinde yapışkan kırmızı bir et parçası görünce birden duraksadı. Elini yüzüne yaklaştırıp baktı. İşaret parmağında bir halka sallanıyordu. Cumagül'ün burnundaki hızmaydı bu. Karısının yüzü kandan görünmüyordu. Turumbet'in asıldığı hızma burnunu parçalamıştı. Hızmayı fırlattı ve yere tükürerek dışarı çıktı.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Cumagül'ün kalbinin altında bir şey birkaç gündür kıpırdıyordu. Biri… ardından öbürü… Elini karnına koymuş, dikkatle dinlemişti... Tuhaf… biri sanki dönüyordu… Ne sevinmiş, ne endişelenmiş ne şefkat duymuştu. Taş gibi yüzünde tek bir kas bile oynamamıştı. Gayet sakin kendi kendine: "Günü yakın," demiş, kayıtsızca el değirmenini çevirmeye koyulmuştu.

Gülbike homurdanıyordu:

"Etrafı süpürse bari, tembel tembel oturuyor, gel de ağzını açma şimdi!"

Cumagül süpürgeyi eline aldı. Dağılmış tellerini sardıktan sonra çadırı süpürmeye başladı. Yaşlı kadının hakaretleri, ince bir alayla homurdanmaları artık ona dokunmuyordu. Kocasının hakaretleri, alayları, küçümseyici tavırları artık onu üzmüyordu. Her şey onun için birden anlamını yitirmişti. Her şeye boş veriyor, ondan ne istiyorlarsa uysal bir hayvan gibi hiç yakınmadan yerine getiriyordu. Ancak hareketleri ağırlaşmıştı, çevresine donuk gözlerle bakıyordu.

İlk dayaktan sonra duyduğu o keskin, dayanılmaz yürek acısını önceleri arada bir hatırladığı olurdu; ama şimdi bu acı yoktu... Sanki içinde bir şeyler dondurulmuş, ruhu boşaltılmıştı. Tıpkı bir makine gibi hareket ediyor, çalışıyor, karşılık veriyordu. Gözü hiçbir şey görmüyordu...

Bu düşüncenin ilk olarak ne zaman aklına geldiğini Cumagül hatırlamıyordu. Başlangıçta, kalbinde çakan bir yıldız gibi belirmiş, sonra kaybolmuştu, ama izi kalmıştı. Yanık yarasına benzer bu iz içini, gitgide daha güçlü ve derinden kemirmeye başlamıştı. Karşı koyamıyor, bu fikir gece gündüz hiç peşini bırakmıyordu. Korkunç… kurtarıcı bir düşünce… Düşünürken şakakları zonkluyordu:

"Çabuk... çabuk… bugün… yok yarın!"

Bir yerlerden Gülbike'nin sesi geliyordu:

"Deminden beri ne halt ediyorsun? Bir saattir aynı yeri süpürüp duruyorsun!"

Gelin süpürgeyi yerine koydu, el değirmenine yöneldi.

"Yemeği ikimiz yiyeceğiz. Turumbet geç gelecek."

"Demek kadın tek başına olacak. Bugün olabilir." Cumagül bu fikri hemen benimsemişti.

"İstemiyorum," dedi. "Yoruldum, yatacağım."

"Uyumayı bilirsin sadece. Hizmetçi kılıklı!"

'Yeter ki kocamla karşılaşmayayım… çadırdan çıktığım gibi doğru hendeğe, sonra tarladan da…'

"Uyuyor musun?"

"Hayır."

"Odun getir, gece don oluyor, bak, dışarısı nasıl üfürüyor!"

Cumagül kalktı. Kuru çalı getirdi, ocağa yerleştirdi.

Yaşlı kadın karnını doyurduktan sonra;

"Eh, şimdi uyuyabilirim," dedi. "İnsan uykusuz kalınca çabuk yoruluyor. Ama senin için hava hoş. Kocan besliyor, giydiriyor, seninle ilgileniyor, ya benim için?"

Gülbike uzun süre yakındı, geline söylendi durdu, ama Cumagül duymuyordu. Aklı başka yerdeydi:

"Bağdadul, annemi Çimbay'da birinin yanına yerleştirdiklerini söylemişti. Orada hizmetçilik yapacakmış. Bolşevik Aytbay'la Turebay götürmüş. Ne iyi insanlar! Başkasının derdiyle uğraşıp yardımcı oluyorlar... Aytbay'ın dediğine göre, yeni düzen, kadına saygılı olmayı da getirecekmiş. Senin bu tatlı vaatlerin nerede peki? Herkes bir yol tutturmuş gidiyor. Kendi geleceğini kendi arıyor. Yeni hayata giden yolu bulmaya çabalıyor... İşte ben de..."

Karnındaki canlı bir sağa bir sola dönüp duruyordu.

"Erkek mi olacak, kız mı? Hayır, bunu düşünmek bile gereksiz! Kuşkusuz kız olacak. Biliyorum. Aşkı, mutluluğu, parlak bir hayatı

hayal edecek… ama sonra dövecekler, yerlerde süründürecekler, yüzüne tükürecekler. Annesinin, anneannesinin geçtiği bütün sınamalardan o da geçecek... Yine de kız olsun daha iyi!"

Gülbike'nin alçalıp yükselen horultuları Cumagül'ü düşüncelerinden ayırdı. "Hemen kalkmalıyım." Bir an durdu. Karnındaki varlığın buna karşı koyacağı duygusuna kapıldı. "Yarın..."

Cumagül parmaklığa tutunarak sessizce kalktı. Yıpranmış zibununu omzuna atıp yavaşça kapıya yürüdü. Karanlıkta boş testiye çarptı, devrilmek üzereyken ayağıyla güçlükle tuttu.

Gülbike;

"Gece bile rahat vermiyorlar!" diye söylendi. Başını kaldırdı, öbür tarafa dönüp tekrar horlamaya başladı.

Cumagül bir köşeye sindi. Birkaç dakika bekledikten sonra sessizce çadırdan çıktı.

Rüzgârlı, dondurucu gece iliklerine işliyordu. Kar gözlerine doluyor, karanlık bir örtü gibi görmesini engelliyordu. Yer gök baştan aşağı beyaza kesmişti.

Patikayı ezberinden bulmaya çalışarak uçurum tarafına yöneldi. Derin karda bata çıka güçlükle yürüyordu. Ansızın yüzünde bir şey şakladı. Korkuyla geriledi, ellerini ileri uzattı. Bir dal parçasıydı...

Çalıya tutunarak yardan aşağı kolayca indi. Tarlayı ayıran ilk sınıra varmıştı işte.

Cumagül acele ediyor, ikide bir arkasına bakarak her hışırtıya kulak kabartıyordu. Korkuları yersizdi. Böyle bir havada sıcacık çadırlarını bırakıp kim dışarı çıkardı! Köpek havlamaları bile duyulmuyordu. Herhalde kulübelerine sokulmuş ısınıyorlardı... Acaba onu arayacaklar mıydı?

Her zaman kullandığı yol onu kanal kıyısına çıkardı. Çevresine bir kez daha göz gezdirdi, kimsecikler yoktu. Belli bir iniş yeri bulmak için hendek boyunca yürüdü. Bulamayınca emekleyerek aşağı inmeyi denedi.

Kanalın suyu donmuştu. Kalın buz tabakasına basan Cumagül ökçesiyle vurdu ama buzda değişiklik olmadı. Gergin bir sabırsızlık-

la küçük gölete yöneldi. Daha dün buz yarığından su almıştı. Buralarda bir yerlerdeydi. Kıyıda... Nereye kaybolmuştu?

Kalın buz tabakasını örten kar yığınını ayaklarıyla küremeye başladı. Birkaç kez ileri geri gidip geldi. Fakat buz yarığı yoktu. Diz üstü çöktü. Hem işareti, hem de küçük yarığı elleriyle araştırmaya koyuldu. Yoktu… Umudunu kaybederek çaresiz bir öfkeyle buzu yumruklamaya başladı. Kanalın altından yalnızca boğuk bir uğultu geliyordu.

Buza oturdu hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Dondurucu soğuk gözyaşlarını kurutuyor, gözlerinin içini yakıyor, eski yırtık zibunundan içine işliyor, parmaklarını donduruyordu. Perişan bir sesle, "Anacığım," diye seslendi.

Böyle ne kadar oturmuştu bilmiyordu. Ancak kar yağışı bitip don başladığında kendine geldi. Güçlükle ayağa kalkarak, "Şimdi ne yapacağım?" dedi. "Eve dönmek…" Bu düşünce, kafasına koyduğu işi yapmasından daha korkunç geliyordu. "Ama nereye?" Kanalın ortasında öyle kararsız, çaresiz, soğuktan tir tir titreyerek buzun üzerinde duruyordu. Birden kafasında bir kurtuluş ışığı çakar gibi oldu: "Annemin yanına Çimbay'a gitmek!" Ama bu Çimbay neredeydi, uzak mıydı, yakın mıydı bilmiyordu. Bunun ne önemi vardı şimdi? Çalılara tutunarak yalıyara tırmandı. Korkulu gözlerle köy tarafına baktı. Hatırladı, anayolun geçtiği doğuya doğru hızlı adımlarla yürümeye başladı.

Cumagül soğuktan uyuştuğunu ancak şimdi hissetmişti. Ayakları sanki başkasına aitti. İtaat etmiyordu. Dayanacak gücü kalmamıştı, ama bu lanet yerden bir an önce uzaklaşmalıydı. "Çabucak... hadi… hadi…"

"İyi ki buz kalınmış," dedi. Yüreği yeni bir duyguyla çarpmaya başladı. "Üç hayat yok olacaktı: Benim, yavrumun ve annemin... Anam dayanamazdı ölümüme... Canına kıyardı... Ama şimdi hep beraber olursak, bizi hiçbir şey korkutamaz... Yeter ki yolu bulayım, Çimbay'a ulaşayım!"

Yırtık, eski çizmeleri kütük gibiydi. Yürürken rahatsız ediyor, yüklü karnı adım atışlarını zorlaştırıyordu. Ama Cumagül durmuyor, yürüyordu.

Donuk kış şafağı onu yolda karşıladı. Bir gecede geniş bozkır boydan boya bembeyaz olmuştu.

Uykusuz gece, yaşadığı büyük heyecan, en çok da açlık, Cumagül'ün canına okumuştu. Başı dönüyordu. Gözleri hummalı bir parıltıyla yanıyordu. Oturmak, biraz dinlenmek, soğuktan uyuşmuş ayaklarını ovuşturarak ısıtmak istiyordu, ama takip edilme korkusu onu yürümeye zorluyordu. "Çimbay" sözünde beliren bulanık, zayıf da olsa bir umut onu kendine çekiyordu.

Ufukta beliren bir atlının karartısını önce fark etmedi. Birden karşısında görünce sersemledi. Gizlenmeye çalıştı, ama artık çok geçti. Sadece gözlerini dışarıda bırakacak şekilde başını örttü. Başını omuzlarına iyice gömerek, kendisi için tehlikeli olabileceği sezgisiyle, bu erken yolcuya doğru ağır ağır yürüdü. Arada bir korkulu gözlerle atlıya bakıyor, aralarındaki mesafe azaldıkça başını daha da eğiyordu. Atın üzerindeki bu iri cüsseli kişiyi bir yerlerden gözü ısırıyordu. Bu ters yüz edilmiş kürkü önceden görmüştü, ama nerede? Kimin üzerinde? Neredeyse yüz yüze gelmişlerdi, birkaç adım kalmıştı ve birden hatırladı: Bu babasının kürküydü. Evet gövdesini bu şekilde hafifçe geriye yaslayarak at üzerinde duran babası Zaripbay'dı! Gözlerine inanamadı. Öz babası karşısındaydı... Tüm korkularını unutarak başını kaldırdı. Atlının yüzüne baktı. Kalbi sevinçle doldu. Üzengilere yapıştı:

"Baba!"

Her şey öyle çabuk olmuştu ki, atlı bir anda ne yapacağını şaşırdı.

Zaripbay, bu ıssız yolda rastlantının karşısına kimi çıkardığını birden anlamayarak;

"Ne!.." diye bir hayret nidası kopardı.

"Benim baba," dedi kesik kesik. "Cumagül... sizin kızınız... Beni tanımadınız mı baba?"

Zaripbay bu kez büsbütün afallamıştı. Nasıl olursa olsun, böyle bir karşılaşmayı hiç beklememişti!

"Sen... sen burada ne yapıyorsun?"

"Beni Çimbay'a götürün baba... Annemin yanına... Burada çok

kötüyüm... Buralarda öleceğim baba...” Soğuktan uyuşmuş ellerini babasına doğru uzatarak ağlamaya başladı.

Zaripbay’ın yüzü asılmıştı. Cumagül’ün bu yerlerden bir cigitle evli olduğunu biliyordu. Kızının kaderiyle ilgilendiğinden değildi elbet, bir ara konuşurlarken duymuştu. Damadın işsiz güçsüz, tembel biri olduğu da kulağına gelmişti. Ama bunlardan Zaripbay’a neydi?

Cumagül’se sevinç ve heyecan içinde bekliyor; güvenli, korunmasız bakışlarını babasından ayırmıyordu. Şimdi Zaripbay’ın babalık duygusunun kabaracağını, sürekli horlanmış, acılar çekmiş kızının öcünü almak üzere değerbilmez Mangit aşiretine saldıracağını sanıyordu. Zaripbay’ın soğuk gözlerinde gerçekten de öfke vardı.

“Haydi eve bakalım!” dedi sertçe. Bağırmaya başladı:

“Geriye... Aşiretimize leke sürmek ha! Seni sefil yaratık”

“Baba ne olur yapma, yalvarıyorum! Acıyın bana!”

Zaripbay kızını çizmesiyle itti, ama Cumagül karşı koydu.

“Vay karşı geliyorsun ha!” Atını üzerine sürüp kızını kamçılamaya başladı. Zibunu, giysisi peş peşe gelen kamçı darbeleriyle yer yer yırtılmıştı. Çıplak omuzlarını elleriyle örterek kaçmaya çalıştı. Zaripbay atıyla arkasından yetişerek yolunu kesti. Elinin tersiyle bir tokat vurdu. Cumagül yeniden atı dolaşıp ileri atıldı. Öfkeden çılgına dönen baba bu kez rahvan gidişliyi çevirip kızının üzerine sürdü. Sahibine itaat etmeyen hayvan şaha kalkıp Cumagül’ün başı üstünde asılı kaldı. Burnuyla kıza hafifçe dokunarak ağır ağır yere inmeye başladı. Bu at cambazlığı Cumagül’ü hafifçe yere düşürünceye kadar sürdü.

“Kalk,” diye hırladı Zaripbay. “Rezil kız, çabuk!”

Cumagül yerde yatıyordu. Zaripbay atından indi. Koparır gibi yerden kaldırdı, yüzüne bir tokat attı.

“Geliyor musun?”

Kız hayır der gibi başını salladı.

“Gelmiyorsun ha!” Bir tokat daha savurdu.

“Hayır!”

Peş peşe inen tokatlardan kurtulup, kendini bir tarafa attı, yine kaçmaya başladı. Arkasında atın sıcak nefesini duyuyor, kamçı darbeleri sırtını yakıyordu. Koşuyordu, ama nereye bilmiyor, önündeki yolu görmüyordu. Durmak istemiyordu. Ama yapamadı, gücü tükenmişti…

***

"Durak"* oyunu gece yarısına kadar sürdü. Kâh uzun süre düşünerek, kâh kartları birbirine hırsla fırlatarak oynuyorlardı. Duysenbay'ın kibirle sırıtmasından oyunu kazandığı anlaşılıyordu. Turumbet oyun sırasında sürekli surat asmış, bıyıklarını çekiştirmiş, boğanınkini andıran ensesini kaşıyıp durmuştu. Parti bitince Duysenbay arkasına yaslandı ve tatlı tatlı esnedi. Kartları başka tarafa geçirdi:

"E, kardeş," dedi. "Bugünlük yeter. Sürdürürsek büsbütün aptallaşacaksın"

"Yo... devam edelim," diye diretti Turumbet.

"Yarın... git biraz dinlen... zihnin açılsın!"

"Bir sefercik daha."

"Yeter!"

Turumbet Bay'ın yanından sıkıntılı ayrıldı. Başında bir tatsızlık vardı ki! Kart iyi gelmiyor... Karı yine aynı karı... Berbat ki berbat!

Dışarıdaki ayazdan sonra girdiği çadır hayli sıcak ve havasızdı. Turumbet soyundu, onun için hazırlanan yatağa uzandı. Kulak kabarttı. Anası boğazını kesiyorlarmış gibi hırlıyor, zorlukla nefes alıyordu. Cumagül'den ses seda çıkmıyordu. Öfkelendi: "Uykusunda bile sessiz, inatçı eşek! Dert değil, yanımda kafa şişir bakalım!" Sahiden bir defasında kocasına bir şey demeye kalkışmış, "kes sesini," diye bağırmıştı. Ama ne önemi var bunun? Uyuyor... Çıtı çıkmıyor. Hatta nefes almıyor gibi... belki de...

Turumbet karısının yatağına usulca yaklaştı. Yorganı elleriyle yokladı O da ne? Yatak boştu. Ellerini iki yana açarak göğüs üstü yatağa bıraktı kendini. Cumagül yatakta değildi. Boğazından vahşi

* Durak: Rusça karşılığı "aptal"; Rus iskambil oyunu.

bir hırıltı koptu. "Aytbay'la ilgili anamın anlattıkları doğruymuş. Dur hele, sana ne yapacağımı göreceksin!"

Dizlerinin üstünde yatağına süründü. Bıçağı çıkardı, sırtını çadır parmaklıklarına dayayarak oturdu. Alçak kadın şimdi dönerdi. Bu onun son gecesi olacak…

Fakat Cumagül dönmedi. Uzakta bir yerlerde horoz öttü. Köyün öte ucunda bir köpek acı acı havladı. Şafak söküyordu.

Turumbet annesinin çığlığıyla uyandı.

"Kaçmış! Kalk… senin karın kaçmış!" Gülbike çığlık çığlığa bağırırken, bu arada yorganı silkeliyor, Cumagül saklanabilirmiş gibi keçe yatağın altına bakıyordu.

Turumbet birden gecenin olaylarını hatırladı, ayağa fırladı. Çadırda dört dönmeye başladı.

"Oğul, geceleyin kazayla onu kovmuş olmayasın?"

"Hayır!"

"Ah, felaket, büyük rezalet!.."

Küfürleri ve çığlıkları duyan komşular koşup geldiler. Gülbike dışarı çıktı. Küfürler, tehditler savurarak meraklı kalabalığı hemen dağıttı.

Ne yapacağını bilemeyen, yerinde duramayan Turumbet doğru hamisi Duysenbay'a koştu.

Çizmelerini çıkarmayı unutarak doğrudan içeri daldı.

"Karı, Bay-ağa, karı evden kaçmış!.."

"Karın mı? Kaçtı mı?" diyen Duysenbay önce duyduklarına inanamadı, sonra elinde olmadan güldü.

Turumbet alınmıştı:

"Siz gülün, bundan size ne tabii... Elalem neler diyecek kim bilir!"

"Hele dur, sakin ol! Biraz düşünsene, karını kovmayı istemiyor muydun?"

"Geç kaldım, geç kaldım," diye başını ellerinin arasına almış dövünüyordu. "Ah, şimdi ne yapacağım? Bulmalı, eve getirmeli."

"Neden?"

"Ne demek neden Bay-ağa? Tamam, kovalım, ama usulüne göre…"

Bu sırada heyecandan duramayan Gülbike de oğlunun arkasından gelmişti. Çığlıklarıyla yeri göğü birbirine katıyordu. Duysenbay sonunda dayanamadı:

"Sakin ol, yoksa gelinini göremezsin!"

Bu sert çıkış etkisini gösterdi. Yaşlı kadın bir köşeye büzülüp sesini kesti. Odaya mezar sessizliği çökmüştü. Duysenbay kaşlarını çatmış bir şeyler düşünüyordu. Birkaç dakika geçtikten sonra Bay;

"Ha şöyle!" dedi. "İlk iş gürültü koparmamak. Zararlı siz çıkarsınız. Karın, Turumbet, söz veriyorum akşam olmadan burada olacak."

Bayın sözleri Turumbet'i yatıştırmıştı. Ama hemen ardından düştüğü kuşkuya engel olamadı. "Akşama kadar nerede bulacak? Söz veriyorsa... Evet, söz verdiğine göre… öyleyse… öyleyse… Nerede olduğunu, ne yaptığını biliyor. Belki de biri karımla gönül eğlendiriyor da kasten mi beni oyalıyor?"

Turumbet'in yüzü yavaş yavaş kızarmaya başlamıştı. Şu şehvet düşkünü azgın ihtiyara ansızın bir yumruk indirebilirdi. Ama kendini son anda tuttu. Kıskançlık ateşi sönüverdi.

Duysenbay; "Kadın!" diye bağırdı eşikte beliren Bibigül'e. "Abdi'yi araştır, bul bakalım!"

"Abdi mi?" Turumbet yerinde bir hopladı. Yeniden kuşkulara gömülüverdi:

"Neden sürekli Abdi'yi işlerime bulaştırıyor? Gelininle birlikte giden Abdi… Bu kez yine bu Abdi… Bunda bir pislik var ya! Bu kaltak yoluyla Bay, Abdi'yle yakın olmamıza mı çalışıyor? Yoksa Abdi Cumagül'ü belli bir yere götürdü de Bay'ın kendisi mi gönül eğlendirecek? Olabilir…"

Turumbet Abdi'yi hayli soğuk karşıladı. Tepeden tırnağa süzdü. Giysisi üzerinden dökülüyordu: Koyun kürkü yamalar içinde... sicimle tutturulmuş derisi çatlak çatlak eski çizmeler... Yer yer yolunmuş yün papağı... Bu dilenci kılıklı herifin ne çekiciliği vardı? Geniş

omuzları mı? Turumbet'in nesi var! Güçlü kolları mı? Kim kimi haklar belli olmaz. Geçen yıla kadar Abdi Bay'ın yanında ırgattı. Bıraktı, şimdi herkese tepeden bakarak dolaşıyor. Kimseye bağımlı olmak istemiyormuş. Ama bağımsızlık ona pahalıya patlamış. Yeni kürk alamazsın, çizmelerini onaramazsın…"

Abdi davet beklemeden oturdu.

"Komşu ricası... Senden bir şey isteyeceğim," dedi Duysenbay. Konuya doğrudan girdi. "Turumbet'in atını al! Cumagül'ü bul, akşama kadar buraya getir! Tanıyorsun değil mi?"

Abdi şaşırmıştı, omuzlarını silkti. Biraz açıklama gerekiyordu.

Abdi'yi gönderdikten, ocak başında keçede uyuklamaya başlayan Gülbike'den de kurtulduktan sonra Bay'la Turumbet her zamanki yerlerine kuruldular. Bay birkaç kez soran gözlerle Turumbet'e baktı. Sonra raftan bir deste iskambil kağıdı çıkardı, kışkırtıcasına kartları karıştırmaya başladı. Turumbet bugün kart oynayacak halde değildi. "Durak'tan nasıl kurtulmalı?" Üzüntülü, yılgın ve mutsuzdu.

Bu şekilde öğlene kadar oturdular.

Dastarhana sıcak çorba konduğu anda, uşak telaşla içeri girdi.

"Biri geldi Bay-ağa, sizi soruyor."

"Kimmiş?"

"Tanımıyorum, atından inmedi, kızgın görünüyor."

Duysenbay çapanını omzuna atıp dışarı çıktı. Turumbet de onu izledi. Zaripbay, kırçıl bıyıklarını burarak avlunun ortasında duruyordu.

Duysenbay;

"Oo, bu ne şeref!" diye kollarını açarak Zaripbay'a doğru yürüdü. "İçeri buyur! Rica ederim! Seni bize Allah gönderdi."

"İşte kaçak burada, yolda yakaladım. Sizin değil mi?" Ahır tarafını gösterdi. Cumagül büzülmüş yerde yatıyordu.

Duysenbay az geride saygıyla başını eğen Turumbet'e baktı.

"Telaş edip durdun, kaçmaz, karın hiçbir yere gidemez demiştim." Zaripbay'a döndü:

“Cancağızım, çok basiretliymişsin! Yolda karşılaştığın bir kadının kocasından kaçtığını anlamak akıl işi, herkes senin gibi olamaz! Güçlü sezgin kutsallık işareti... Hadi buyurun!”

Duyduğu gürültüler Bibigül’ün dikkatini çekmişti. Çadırdan çıktı. Ahırda, karda yatan kadına yaklaştı. Eğilerek yüzünü kendine doğru çevirdi ve boğuk bir çığlık kopardı:

“Cumagül!”

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Bir zamanlar hayallerini kurdukları karşılaşma bu değildi. Böyle karşılaşacaklarını hiç düşünmemişlerdi. Huzurlu, aydınlık ve mutlu evlilik hayatı üzerine kurulu çocukluk hayalleri; kalplerinin gizli derinliklerinde utangaç aşk beklentileri; ortak çabanın yanı sıra, içinde mutlaka coşkulu bayram sevinçlerinin de var olacağı mutlu bir geleceğin çekici tablosu... Evet, hepsi bir yanılgıydı…

Cumagül yara bere içinde, soğuk terler dökerek Bay'ın çadırına serili beyaz bir keçede perişan vaziyette yatıyordu. Buraya Bibigül taşımıştı. Eşikte dolaşıp duran Turumbet'in girmesini de yasaklamıştı. Arkadaşının kana ve çamura bulanmış yüzünü temizlerken ağlıyordu. Yavaşça üzerine iki yorgan örttü. Koyu, sıcak çay içirdi. Cumagül biraz ısınınca kendine gelerek gözlerini açtı. Bibigül dikkatle yanaklarına dokunarak, fısıltıyla;

"Merhaba arkadaşım!" dedi.

Cumagül, zayıf, belli belirsiz bir gülümsemeyle karşılık verdi.

"Sonunda karşılaştık," dedi Bibigül düşünceli. Cumagül'ün parçalanmış burun deliklerine acımayla baktı. Sormaya gerek yoktu. Her şey açıktı. Gözyaşlarını silerek Cumagül'ün dağılmış saçlarını topladı:

"Buraya gelişini, düğünü biliyordum tabii. Seninle görüşmek için Bay'a epey yalvardım, ne çare! Bu canavar hiç izin verir mi! Arkadaşlıktan, insanlıktan hiç anlar mı? İzin vermedi... Kafeste köle gibi yaşıyorum. Ah, arkadaşım..." Derin bir iç çekti. "Peki ya sen?"

Cumagül yanıt vermedi. İltihaplı mosmor göz kapaklarını kırpıştırıp duruyordu. Bibigül anlamıştı.

"Bu sorulara ne gerek var? Çeneni kapatsana, kendin görüyorsun!" diye kendi kendine söylendi. "Bak Cumagül, sen üzülme! Bu her şey değil! Tüm hayatımız bu değil! Daha dur bizim..."

Bibigül gelecekleri konusunda açıklama yapmaya zaman bulamadı. Başını çadıra uzatan yaşlı hizmetçi;

"Bay-ağa sizi çağırıyor," dedi.

"Bu iğdiş edilmiş aygır daha ne istiyor? Sen biraz uyu! Ben şimdi..." Çadırda dolaşan kediye hırsla bir tekme savurdu ve dışarı çıktı.

Cumagül düşünüyordu: "İnsanlar neden hayatlarından memnun olmazlar? Mesela Bibigül… Benim gibi onu kimse dövmüyor. Dirlik, düzenlik içinde yaşıyor. Dert nedir bilmiyor, ama sızlanıp duruyor işte... Belli ki herkese kendi yükü ağır geliyor. Ama ilginç olan, üzerine deve yükü vurulmuş eşeğin ne diyeceği!"

Bibigül geri döndüğünde cinleri tepesindeydi.

"Otlakçı, asalak herifler! Yapacak işleri yok, birbirine konukluğa gelirler. Kadınsa dilsiz köle! Sadece dipsiz işkembelerini tıka basa doldurmasını bilirler... Çatlarlar inşallah!"

Arkadaşının dik başlı, delidolu huyunu bilen Cumagül gülmeye çalıştı:

"Neden hiç memnun değilsin?"

"Konuklar... Üstelik bıyıklı da buyurmuş…"

"Tacim mi?"

"Ta kendisi... Koç kesilecek, gece yarılarına kadar uğraş dur şimdi"

Tacim'in adını duyunca içi ürperdi. Her zaman kara bir bulut gibi yoluna çıkıyordu. Geçmiş yıllardaki gibi korkularını Bibigül'le paylaşmak istedi. Sonra vazgeçti: Çok zaman geçmişti. Bibigül belki de, o bir zamanların Bibigül'ü değildi. Eskiden bir dalda iki elma gibiydiler. Artık bay karısı Bibigül... Eşit şartlarda değiller! Bu yüzden sustu.

Çok geçmeden yüzülen koyunu içeri taşıdılar. Çadırda bir hareket oldu. İçerisi epeyce sıcaktı, adım atacak yer de kalmamıştı. Eti doğradılar, başı alazladılar. Kocaman tencerede soğanlar kavruldu. Bibigül tandır, mangal ve ocak arasında gidip gelirken arada

Cumagül'e uğruyor, fırından yeni çıkmış sıcak bazlama veriyor, tatlı tatlı gülerek arkadaşını yüreklendirmeye çalışıyordu.

Bibigül nefis kokulu "beş parmak"ı tabaklara koyup konukların bulunduğu bölüme yöneldiğinde ortalık çoktan kararmıştı. İçeriden Tacim'in canlı sesi geliyordu:

"Bu sefil takımı son zamanlarda iyice azıttı. Her söylentiye kendilerini kaptırıp, yangından kaçan sürü gibi engel falan tanımadan yürüyorlar."

"Önemli değil, yakında uslanırlar," diye biri araya girdi; sakin ve kendinden emin bir tavırla konuşuyordu. Bibigül tanımıştı. Zaripbay'ın sesiydi bu:

"Ekonomiyi çökertirler, aralarında boğuşurlar sonra da başlarını eğerek bize koşarlar... Sürü olduklarını söylüyorsun, evet sürü gibidirler... Güdecek çobanları olmayınca yapamazlar, sonunda yok olup giderler."

"Ah Zaripcan, boş hayallerle kendini avutuyorsun. Sürü varsa, mutlaka çobanı da bulunur. Bakıyorum benim sefiller sultanlar gibi dolaşıyor. Herkes kendi kendine han... Bolşevik Aytbay onları kışkırtıyor, uydurduğu masallarla zihinlerini bulandırıyor." Bu bet ses kocası Duysenbay'ındı.

Konuşmanın sonunu merak eden Bibigül, kapıda çıt çıkarmadan duruyordu.

Tacim'in yeniden öfkeli sesini duydu:

"Yüzlerce kelle kaybetmektense, bir kelle uçurmak daha iyidir."

Bibigül'ün arkasında birden döşeme tahtaları gıcırdadı. Bibigül irkildi. Telaşla kapıyı açıp içeri girdi. Konuşma birden kesilmişti.

Bibigül getirdiklerini sofraya koyarken, erkekler, konuşmanın seyrini hemen değiştirdiler, havadan sudan konuşuyorlardı şimdi. Biraz önceki sözleri söyleyen o değilmiş gibi Tacim böğrünü mindere yaslamış, çörgü taşından kestane rengi tesbihini sakin sakin çekiyordu. Şehvetle parlayan gözlerini kadına dikmişti.

Bibigül işini bitirdikten sonra çıktı, kapıyı ardından sıkıca kapadı. Konuşmanın devamını dinlemek için usulca kapıya yanaştı.

Gıcırdayan sesiyle yine kocası konuşuyordu:

"Tut hele Zaripcan… koçun kulağını kemir, düşmanlarımızın kulakları gibi... Ye Zaripcan… şu koçun başından çıkardığın gibi, düşmanın da beynini çekip çıkarıver…"

Beyinleri çıkarılacak, kulakları kemirilecek düşmanlar da kimdi? Bibigül anlayamamıştı. Konuya olan ilgisi dağılınca dışarı çıktı. Turumbet tek başına avluda dolaşıyordu. Bibigül çadırına yürüdü.

Cumagül kapıya kadar gelip arkadaşını karşıladı.

"Burada niçin dolaşıyor?" diye sordu endişeli.

"Şu sevdalından mı bahsediyorsun?" diye takıldı Bibigül. "Eve ne zaman konuk gelse, her zaman böyle tetiktedir. Ne dedemizde, ne de babamızda böyle adetler vardı."

"Galiba konuştukları gizli şeyler."

"Olabilir, bilmiyorum. Ne dediklerini de pek anlamadım… Vallahi seninkine de bazen acıyorum doğrusu. Zavallıyı soğukta bırakmışlar... Dolaşıp duruyor..."

"Evden çağırmadılar mı?"

"Onun için telaşlanma! Yemek getirdiğim zaman, bir yolunu bulur, hemen ilişir. Yemeği bitirene kadar onu sofradan kaldıramazsın... Sanıyorum, artık kendin yiyebilirsin. Hadi otur!"

Çocukluk günlerinin kâh gülünç, kâh acıklı öykülerini anarak, acele etmeden yemeklerini yediler. Çoktan unuttukları isimler... doğdukları, büyüdükleri köy... Birkaç saat uzaklıktaki köyleri... Ama hiçbir zaman gidemeyeceklerini, geçmişe dönemeyeceklerini biliyorlardı. Anılar, içlerinde değişik bir tat bırakmıştı.

Bibigül;

"Bugün yanlarına gitmeyeceğim," dedi. Seninle burada uyumak istiyorum. Tamam mı?" Yanıt beklemeden keçeye uzandı. "Hadi sen de gel!"

Cumagül kandili söndürdü. Arkadaşının yanına uzandı. Sessizlikte, Ahıra konan atın toynaklarıyla yeri dövmesi gibi, turumbet'in koca adımlarının karda çıkardığı sesi dinlediler. Zaman

zaman konuk odasından yükselen kaba erkek kahkahaları gecenin sessizliğini bozuyordu.

"Sen, sanıyorum... Bibigül ne mutlu bir kadın diye düşünüyorsundur! Öyle değil mi?" Ellerini ensesinde kenetlemiş karanlık çadır kubbesine gözlerini dikmişti. "Sana açıkça itiraf ediyorum: Bu adam kadar beni mutsuz edecek biri dünya üzerinde yoktur. Bu evde hanım değil, dilsiz bir köleyim! Attığım her adımımı izliyorlar, her hareketimden kuşkulanıyorlar. Ya ilk karısına ne demeli! Elinden gelse çiğ çiğ yiyecek beni. Tanrıya şükür dişleri yok! İhtiyar kocamdan utanıyorum, kocakarının elalemin önünde kurumlanması, hindi gibi kabarması yok mu? Bay onu karı değil, dadı niyetine tutmalıymış … Ah arkadaşım, böyle olacağını hiç düşünmemiştim. Başımdaki dertler bu kadar olsa!"

"Ne yapabilirsin? Demek ki kaderimiz seninkiyle aynı." Cumagül'ün zayıf sesi karanlıkta çınlıyordu.

"Arkadaşım, bu dünyada yaşamak ne iğrenç, ne can sıkıcı! Buralardan uçmak istesem… Tanrı kanat vermez…. Türkü söylesem dilim tutulur…"

"Sesin ne güzeldi Bibigül! Ne güzel söylerdin! Türkülerin hâlâ kulaklarımda…"

"Ama ben unuttum."

Kadınlar sustu. Herhalde kendi dertlerini, kendi hayatlarını düşünüyorlardı.

Bir süre geçtikten sonra Bibigül sordu:

"Uyuyor musun?" Cumagül ses verince heyecanla fısıldadı:

"Burada bir cigit var, adı Abdi, tanıyor musun? Güçlü kuvvetli, biraz küstah!"

"Soğuk ters bir adam. İyilikten pek anlamaz"

Sanki biri Bibigül'ü kaldırmış gibi ansızın doğruldu ve yatağa oturdu. Yastığa bir yumruk indirdi.

"Erkek şefkatine ihtiyacım yok! Hiç yok… erkek dediğin taş gibi olmalı. Kadınca duygular beslemeyecek, kaba, sert olacak!"

Cumagül az düşündükten sonra;

"Hiçliğini gizlemek için kaba davranmak erkeklik değildir," dedi. "Çünkü kişide insan sevgisi ve iyilik duygusu yoksa, bir hiçtir. Aynı… aynı kocam Turumbet gibi..."

"Doğru değil, kadınlar daima güçlü olanı sevdiler. Onlar da hükmedecekler tabii…"

"Bilmiyorum... Başkalarını düşünüyorum da... Aytbay gibi sevgi dolu, iyiliksever, adaletli olanları... İyilik, zayıflık değildir. Bunda yanılıyorsun!"

"Aytbay'dan," diye ellerini çırptı Bibigül. "Ne duyduk şimdiye kadar? Kimi sövüp sayıyor, kimi göklere çıkarıyor. Yoksa kız âşık mı oldun?"

"Yapma Bibigül! Ayşe teyzenin dediklerini hatırlasana: Yutulacak kadar tatlı, tükürülecek kadar acı olma!.."

Cumagül'ün gözlerinden uyku akıyor, kulakları çınlıyordu. Üzerine bir ağırlık çökmüştü. Yatakta hâlâ oturmakta olan Bibigül'ün uykuyla uyanıklık arasında şu sözlerini duydu:

"Ne dersen de, yaşantımızda yine de bir değişiklik başlamalı. Her tarafta bunu konuşuyorlar. Bu şaşmaz belirti bende de mevcut!" Sağ kirpiği seğirdi. Yine düşler... "Kanatlanmış uçuyor da uçuyorum... Hey, sana ne oldu böyle?"

Cumagül cevap vermedi.

"Uyuyor... yazık, biraz daha konuşmak isterdim…"

***

Gün doğarken Duysenbay konukları uğurlamak için dışarı çıktı. Hava çok soğuktu, herkes büzülmüş, yüzünü ovuşturuyor, ısınmak için karda tepiniyordu.

Atlar getirildiğinde Zaripbay Duysenbay'a;

"Duyseke dostum," dedi. "Sen gayrı barıştır onları. Şeriat böyle emreder. Kocasından ilk defa kaçanı evine döndürmek gerekir."

"Baba kanı konuşmaya başladı," dedi Duysenbay. Zaripbay'ın omzunu dostça sıvazladı.

"Ne dersen de, baba her zaman babadır."

"Gönlünü hoş tut! Rahatça gidebilirsin. Kumrular gibi yaşayacaklar. Söz veriyorum."

Bay verdiği sözü tuttu ve daha aynı gün, büsbütün perişan olan hasta Cumagül'ü alarak Turumbet'in evinin yolunu tuttu.

Duysenbay'ın teşrif etmelerine sevinmek mi, yoksa evden kaçan gelinin dönüşüne kızmak mı gerektiğini bilemeyen ev sahipleri şaşırmış durumda Bay'ı karşıladılar. Ne var ki Duysenbay içeride konuşma fırsatı bulamadı. Konuklar gelmişti. Eşikte tam yedi kişi bulunuyordu. Hepsinin yüzü asıktı. Hoş bir sohbet olmayacağı açıkça görülüyordu. Sözcüleri Aytbay ve Turebay'dı. Diğerleri birbirlerine iyice sokulmuş, geride duruyorlardı.

Aytbay, geleneğe aykırı şekilde davet beklemeden, ev sahiplerini selamlamadan doğrudan meseleye girdi:

"Dinle Turumbet! Köy cigitleri memnuniyetsizliklerini bildirmeye geldiler. İstesek de istemesek de bir arada yaşıyoruz. Seni hepimiz tanırız: Nelerle uğraştığını, ne düşündüğünü, karını ne hallere düşürdüğünü, evet, her şeyi biliyoruz. İşte sözümüz: Artık daha fazla sabredemeyiz... Bunu bildirmeye geldik. Şimdi iktidar yeni ellerde, insanları aşağılayan, horlayan bir düzen artık geçmişte kaldı. Bilmiş ol!"

Turumbet'in rengi uçmuştu. Kocanın kutsal haklarını savunmaya hazır, yumrukları sıkılı bekliyordu. Aile işlerine karışmalarına kim izin verdi? Cumagül şimdilik kanuni eşi, canı nasıl istiyorsa öyle davranırdı, kim ne karışırdı. Hiç kimse karışamaz!

Ancak Turumbet, önüne ardına bakmadan, şeriat ilkelerini savunmaya girişmeden önce, hamisi ve yol göstericisi Duysenbay'ın hayır dualarını almayı düşündü. Bir onay ya da destek bekleyerek göz ucuyla Duysenbay'a baktı. Gelgelelim Bay'ın yüzü Turumbet'i şaşırtmıştı. Bay'ın yüzünde tamamen değişik, anlam veremediği tam tersi bir ifade vardı. Çok geçmeden sezgilerinde yanılmadığını gördü.

"Muhterem hemşerilerim, düşüncelerimiz saç örgüsü gibi birbirine kaynaşmış. Çok memnun oldum…"

Cigitlerden biri;

"Kel başta..." diye Bay'ın tumturaklı sözlerine lafı tam oturtacaktı ki, birden topluluktan homurtular yükseldi. Konu ciddiydi. Eğlencenin sırası değildi!

Toplananların ilgisinden memnun olan Duysenbay devam etti:

"Değerli cigitler, buraya sizler gibi aynı amaçla geldim. Cumagül'ü bulmalarını emretmiştim. İşte bulup getirdiler. Bu evde aklı başında insanlar yaşadığını sanıyorum. Buraya bu kadar insanın neden toplandığını anlarlar… Evliliğinizin bozulmasını istemiyoruz. Huzur içinde yaşamanızı, birbirinizi sevmenizi, ata geleneklerine saygı göstermenizi istiyoruz... Cigitler söylediklerim yanlış mı?"

Bu Duysenbay böyle konuştu ama öteki Duysenbay, Turumbet'e başka kızlar bulmayı vaat etmiyor muydu? Dayak yemeyen kadın kocasını saymaz diye öğütler vermiyor muydu? Bunlar şimdi söylediklerileyle nasıl bağdaşır? Aklı almıyordu bir türlü… Bir şeyler yapması gerekiyordu. Herkesin gözü üzerindeydi. Bekliyorlardı.

Yine her zaman olduğu gibi yardımına Gülbike yetişti:

"Kadının tek sahibi vardır o da kocası... Senin için de, bütün köy için de bu böyledir. Ah benim bahtsız oğlum! Papak satmaya kalksan mutlaka insanlar başsız doğarlardı…"

Kapı kenarındaki cigit birden kıkırdadı. Yaşlı kadın hışımla o yana döndü:

"Gülün! Böylesi nerede görülmüş? Aile ocağı değil, sanki pazar meydanı... Ayıp! Şimdi yüz bulunca bu ahlaksız kadın büsbütün küstahlaşır! Hatırladığıma göre, bizim zamanımızda bir kadın kabahat işledi mi bütün köy akıl fikir verir, yol gösterirdi. Bakıyorum şimdi kocayı dövmeye geliyorlar!"

"Kimsenin oğlunuzu dövmeye niyeti yok," diye karşılık verdi Aytbay. "Bunun için gelmedik. Ama Cumagül de insan. Zavallıya neden böyle davranıyorsunuz?"

Gülbike'ye laf yetiştirmek imkansızdı:

"Sen," diye bağırdı, "önce kendi ailenle ilgilen, başkalarını sonra düşünürsün."

Cumagül kaybettiği bir iğneyi arıyormuş da bulamıyormuş gibi başı önde oturuyordu. Turumbet'ten de ses çıkmıyordu. Yalnız yüzündeki seğirmeler artmıştı.

"Hey neden susuyorsun? Konuşsana!" dedi Turebay. "Zorbalıklarından vazgeçecek misin?"

Aytbay yanıt beklemeden konuşmanın sonunu getirdi:

"Madem ağzını açmıyorsun, peki! Seni uyarmaya gelmiştik. Hepsi bu."

Cigitler çıktılar. Ev sahiplerine kaş göz işareti yapan Duysenbay da arkalarından seğirtti. Köylüleri savdıktan sonra, az önceki garip davranışını açıklamaya girişti:

"Bu serserilerle bir olup sana karşı tavır almama öyle şaşırma, böyle gerekiyordu. Her şeyi inceden inceye düşünmüştüm... Niyetlerinin ne olduğunu anladım. Erkeklerle baş edemeyince, kadınları kendi taraflarına çekmeye başladılar. Tabii suyu bulandıran da hep Aytbay... Eski köye yeni adetler getirecek aklı sıra. Tuh, aptal herif... Allahım beni bağışla! Herkesten akıllı olduğunu sanıyor. Gençler handiyse bize hocalık yapacaklar. Yaşayan bilecek, görecek: Çarın değişmesiyle çok gürültü patırdı kopacak... Dinliyor musun, dünya altüst olacak! Zaman geçecek göreceksin, Aytbay'ın devrime dair sözleri göçmen bulutlara dönecek: Gökyüzünde belirecek, birden iz bırakmadan kaybolup gidecek bulutlara dönecek! İşte böyle cancağızım. Hayatın hikmeti nerede? Ben yaşadıkça, öğreneceksin!"

Neyi öğrenecekti? Turumbet doğrusu hiçbir şey anlamamıştı. Kendince şöyle bir sonuca vardı: Bay'ın, onun sırtına bıçağı saplaması, serserilerin tarafına geçmesi yok yere değildi, çok farklı bir düşünceyle hareket etmişti. Turumbet'e öyle geliyordu ki, Duysenbay Bolşevik Aytbay'a, pek çok şeyin, evliliğin normale dönmesine bağlı olduğunu ima etmişti. Bu fikir Turumbet'in gururunu okşadı. Eğer gerekirse en sonunda kendini feda etmeye ve Cumagül'le barışmaya hazırdı. Tabii ki ömrünün sonuna kadar değil, bir süre için... Duysenbay zamanı gelince ikinci bir kadınla evlendireceğine söz vermişti. Vaatlerini unutmuş olabilir mi, yoksa sözünden mi caydı? Turumbet heyecanlanmıştı:

"Bay-ağa!" dedi. "Erkeğin hayatında yedi kadına yer olduğunu söylüyordunuz. Benim ikincisi ne zaman olacak?"

"Biraz sabır, ikincisi, üçüncüsü de olacak."

"Oğlum olursa bir süre katlanabilirim, ama kız olursa, o gün evden kovarım. Hem vallahi, hem billahi! Aytbay bir iyilik yapsın da kendine alsın o zaman…"

"Zekice sözler duymak ne güzel! Kız doğurursa hemen kapıya koyarsın, kimse seni ayıplamaz. Hem sonra töremize, şeriata ve vicdana da uyar… Biz de bu arada senin için uygun birini buluruz. Oldu mu?"

Turumbet'in önünde aydınlık ufuklar açılmıştı. Tatlı hayallere daldı. Yüzüne mutlu bir gülümseme yayıldı. Sakin, içi rahat eve döndü. Apaçık gökyüzünde çakan şimşek gibi birden içine bir şüphe düşüverdi:

"Ya oğlan olursa?"

***

Kuşkusu boşunaydı: Cumagül bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Turumbet ilk anda büyük bir üzüntü duydu. Oğlan olmasını çok istemişti. Sonra ruhunun karanlık köşelerinden pis bir sevinç duygusu kabardı: Beklentisi gerçekleşmişti, şimdi Cumagül'ü evden kovabilirdi. Kimse karışamazdı. Ama bunu yapmayı canı istemiyordu. Belki de lanet karısına alıştığından ya da biçare bebeğin çığlık çığlığa ağlamasından, içinde yeni duygular uyanmıştı.

Günler geçti. Bebeğin gece ağlamalarına, anasının kınayan bakışlarına sabırla katlandı, Cumagül'ün suskun hali bile onu öfkelendirmiyordu. Bu, bir aydan fazla sürdü. Bir gün ansızın bu sakin, huzurlu aile yaşamı sona erdi.

Bir sabah, Turumbet hâlâ uykudayken, komşusu çıkageldi. Yüzünde mutlu bir gülümseme vardı.

"Evlat!" dedi dalgın ve mahcup bir gülümsemeyle. Lütfen bize buyur, konuğumuz ol!"

Gösterişsiz, fakirce bir sofraydı, ama, atılan kahkahaların, şakaların, anlatılan fıkraların bolluğu, yetersiz yiyeceklerin yerini doldu-

ruyordu. Asık suratla ve sıkıntılı oturan yalnızca Turumbet'ti. Nüktecilerden birinin yeni çocuk sahibi olmuş bir babaya değgin anlattıkları birden ortalığı karıştırdı.

"Aferin Nevruz! Aslandan aslan, cigitten cigit doğar sözünü boşuna etmemişler."

"Peki kimden bu kız?" diye bir köylü takıldı.

"Kendiniz bileceksiniz! Aslandan değil, cigitten değil, ya peki kimden?"

Herkes gülmeye başladı. Turumbet sinirlenmişti. Bu sataşmaların kendisine yöneltildiğine artık kuşkusu yoktu. Eğlencenin sonunu beklemeden kalktı, kapıya yürüdü. Böyle davrandığı vaki değildi.

Ev sahibi;

"Nereye böyle aceleyle," dedi. "Otursana."

"Midem ağrıyor da."

Cinleri tepesinde eve döndü. Ah şu lanet olası kadın! Onun yüzünden ne hakaretlere, iğneleyici sözlere maruz kalmıştı! Bu hakaretlere dayanmak mümkün mü?

Küçücük bir kıvılcımla patlamaya hazır eşikten geçti. Kıvılcım ne ki, atla deve mi! Her zaman bulunur.

Kucağında yavrusunu sallayan Cumagül çekine çekine hatırlattı:

"Çocuğa ad koymamızın zamanı geldi babası. Adsız daha ne kadar dolaşacak?"

Üç gündür bunu söylüyordu. Turumbet pek ses çıkarmamıştı. Hocaya verecek parayı nereden bulacaklardı? Önemli değil, az bekleyelim demişti. Ama bugün bu soru onu çılgına çevirmeye yetti:

"Adı batsın, anlıyor musun? Adını eşek koysan vız gelir!"

"Bu nasıl konuşmak babamız? Sizin kızınız değil mi?"

"Aslandan aslan doğar, cigitten cigit... Bu kız benim değil... benim değil…"

"Ya kimin?" dedi Cumagül. Afallamıştı.

"Bunu sana sormalı, ben yokken kiminle gezip tozdun? Söyle!"

"Siz... siz neler söylüyorsunuz böyle?"

"Mübarek ana, hadi anlat! Kiminle düşüp kalktı?"

"Onu takip ediyor musun, bilmem oğul!" diye inledi yaşlı kadın. Onu Aytbay'la gördüm. "Komşuya ayran için gitmiştim. Oğul, karını başka kim tanır?"

"Doğru değil, yalan söylüyorsunuz," diye bağırdı Cumagül. Kendini tutamamıştı.

"Anam yalancı öyle mi?" Turumbet doğruldu. Havan tokmağını kaptı.

Cumagül geriledi, korku içinde çocuğuna sarıldı. Turumbet üzerine yürüdü.

"Kancık köpek! Öğretirim sana... ben seni..."

Cumagül bebeğini sakınarak sırtını döndü. İlk darbe omzuna geldi. İkincisi sırtında patladığında bebeği yatağa koymayı başardı. Başını elleriyle koruyup iyice büzüldü. Tekme ve darbeleri uysalca beklemeye hazırdı.

Bir dakika geçti geçmedi Cumagül ansızın değişiverdi. İçinde kabaran dalgaya engel olamıyordu. Çadır parmaklıklarına tutunarak doğruldu, başını kaldırdı, kinle parlayan gözlerini Turumbet'e dikti:

"Ellerini... Ellerini tut," diye haykırdı Cumagül. Öyle bir bağırmıştı ki, Turumbet'in adeta kanı dondu. Karısını böylesine kararlı ve öfkeli hiç görmemişti. Soku tokmağı elinden kaydı ve yere düştü. Döşeme gürültüyle sarsıldı. Turumbet sersemlemişti. Gözlerini fırıl fırıl döndürerek karısına baktı. Ne yapacağını bilemeden bostan korkuluğu gibi dikiliyordu. Olup bitenleri anlayana kadar birkaç dakika geçti. Sonra yeniden köpürdü:

"Demek böyle, kocana karşı geliyorsun ha! Yine kudurmuştu: "Ben seni... git, defol bu evden! Gözüm görmesin seni!"

Gürültülerden ya da ana kucağından ayrıldığından belki de, bebek çığlık çığlığa ağlamaya başladı.

"Gideceğiz, evet, gideceğiz," diye mırıldandı Cumagül çatlak dudaklarının arasından; "Yalnız bir yer bulana kadar zaman ver!"

Karısının çaresizliği Turumbet'i adeta sarhoş etmişti:

"Beklemek mi! Hadi toplan bakalım! Ne dikilip duruyorsun? Defol!"

Cumagül örtüyü keçeye yaydı, bebeği kundakladı. İçinden teslimiyetçi sakin bir ses kulağına şöyle fısıldıyordu:

"Diz çöküp kocanın ayaklarına kapanırsan, onu belki yumuşatabilir, dışarıda seni ve bebeğini bekleyen belalardan kurtulabilirsin." Fakat içinden başka bir ses buna karşı koyuyordu. Yalvarmayacak, bir daha onurunun kırılmasına asla izin vermeyecekti. Göz pınarlarında biriken yaşları elbisesinin koluyla silip bebeği kucağına aldı ve kapıya yürüdü. Turumbet'in son anda onu durduracağına dair içinde zayıf da olsa bir umut vardı… Ama kocasının kılı kıpırdamadı. Yüzünü ocaktan yana dönmüştü.

"Elveda!" dedi ve eşikte durdu. "Gidiyorum, bu bebeğin gözyaşları yüreğini bir zehir gibi dağlayacak. Bunu daima hatırlayacaksın!"

Karşılığı asabi ve gürültülü bir kahkaha oldu.

Ve kendini dondurucu şubat rüzgârının dehşetine bırakan Cumagül, "İşte aile mutluluğunun sonu," dedi.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Kum ve tuz tabakasıyla kaplı Çimbay yolu... Tekdüze bir manzara… Turebay bu yollardan kaç kez geçmişti. Her defasında içini bir sıkıntı kaplardı. Türküler de düzsen, yol alırken birbirine karışmış fikirler yumağını çözmeye de uğraşsan, nafile... Hiç anlamadan ömür geçip gidiyor işte...

Araba tepeleme odun doluydu. Gürültülü Çimbay pazarına satmaya götürüyordu. Karşılığında et, buğday ve pirinç alacaktı. Arabadaki odun tüm geliriydi. Ayrıca bugün şehirde başka bir işi daha vardı. Öğretmen Nurettin'e uğraması gerekiyordu.

Uzakta, kum tepelerinin ardından kentin damları görünüyordu, birkaç kilometre ve sonra Çimbay...

Nurettin'e ancak öğlenden sonra uğrayabildi. Aslında Nurettin için değil, buraya getirdiği yaşlı kadını görmek için gelmişti. Sanem'i avluda buldu.

"Sizin için geldim ana."

Sanem'in kuru, kırışık yüzünde endişeli bir ifade belirdi. Kötü bir şey mi olmuştu yoksa?

"Size güzel bir haberim var. Torun sahibi oldunuz."

Ağzından ilk çıkan "oğlan mı," demek oldu.

"Hayır kız."

"Oh Tanrıma şükürler olsun!"

"Hazırlan ana! Seni eve götürüyorum."

Ne toplayacaktı ki? Tüm eşyası içi boş bavuldan ibaretti. Öğretmenle vedalaşmaya gitti. Bir süre bir şeyler konuştular. Turebay ne konuştuklarını duymuyordu. Sanem öğretmenle beraber çıktığında, elinde damalı, işlemeli bir sandık vardı.

"Ne iyi kalpli insanlar! Torunum için ne lazımsa verdiler. Cumagül

için elbiselik kumaş verdiler. Beni de unutmadılar." Yaşlı kadın yolculuk boyunca hep bunları tekrarlayıp durdu.

Turebay daha üçüncü kum tepesine varmadan boyalı sandıktaki tüm eşyaları ezberlemişti. Bitmek bilmeyen sorular da cabasıydı:

"Torunumu gördün mü? Güzel mi? Kime benziyor?" Yanıtı da kendi veriyordu. "Kime benzemişse benzemiş, fark etmez... Sağlıklı büyüsün, bahtı açık olsun yeter! Saçları uzun mu?"

Yakında varacağız ana, hepsini gözlerinle göreceksin."

Ama Sanem yerinde duramıyordu.

"Turumbet şimdi mutlaka yumuşamıştır, ne de olsa baba."

"Yürek değil, aynı pamuk!"

Sanem saf saf;

"Sahi mi?" dedi. "Tanrıya şükür! Ben de böyle umuyordum."

At, Turumbet'in evine değil de başka yöne sapınca Sanem bir an şaşırdı. Ama nedenini sormadı. Sonra bir çadırdan kızının çıktığını gördü. Cumagül arabaya atıldı. Ana kız kucaklaştılar.

Sanem hiçbir zaman bu kadar mutlu olmamıştı. Gözleri sürekli bebeğin üzerinde, havalara sıçratıyor, kuru, kanı çekilmiş dudaklarını öper gibi büzüyor, dilini şaklatıyordu. İlk sevinç ve heyecan anları biraz geçtikten sonra şaşkın sordu:

"Peki Turumbet nerede?"

Kimse karşılık vermedi. Sanem kuşkulu gözlerle onlara baktı. Bir zamanlar damadının terbiye sınırlarını aşan biçimde kendisini kapı dışarı ettiği çadıra hiç benzemiyordu.

"Burada mı kalıyorsun?"

"Evet, burada anne."

"Ama nasıl olur! Turumbet, nasıl…"

Sanem bütün gece iç çekerek ağladı. Dulluğun kara yazısı anasından kızına mı geçmişti? Suç kendisindeymiş gibi ağlayıp dövünüyordu. Zavallı, bahtsız kızım! Turebay'ın yatıştırıcı sözlerini duymuyordu. Bağdadul'un hazırladığı mütevazı ikrama ve çaya dokunmadı. Dulluğun acı kaderini çeken bilirdi... İleride kızını yaban eller, dilen-

cilik, horlanmalar bekliyordu. Bu uğursuz düşüncelerden bir türlü sıyrılamıyordu.

"Barışamaz mısınız?" diye sordu zayıf bir umutla. "Diz çöküp yalvarsan belki dönmene izin verir."

"Hayır anne, dönmeyeceğim."

"Anlat o halde kızım, aranızda ne geçti?"

"Hiçbir şey," diye kısaca yanıt verdi. Anılarla annesini üzmek istemiyordu. Düşünüyordu: Aslında olaya basitçe bakıldığında gerçeği söylüyordu. Turumbet'le aralarında hiçbir şey geçmemişti. Sadece iki yabancı yolda karşılaşmışlar, bir süre beraber yaşamışlar, sonra yabancı gibi, her biri kendi yoluna gitmişti. "Ne oldu?" sorusuna nasıl yanıt verebilirsin? "Hiçbir şey anne..."

Dondurucu şubat ayazında minik yavrusuyla kapıya bırakılışını, kanaldan dönen Bağdadul'un onları görüp evine getirişini anlatmadı. Annesi neden bilsindi? Gereksiz yere üzmüş olmaz mıydı?

Turebay ortamı rahatlatmak için konuyu hemen değiştirdi:

"Dünyaya gözlerini açmış bir bebeğin evinde ağlanmaz, gülünür değil mi ya! Halk arasında ne denir! Zengin, refah içinde yaşar, yoksulsa hayalleriyle... Biz de, ileride nasıl yaşayacağımızın hayallerini kuralım hadi!"

Erkek sözü dinlemeyi yeğleyen kadınlar sustular. Turebay dilinin altına bir parça tütün koyduktan sonra ağır ağır konuşmaya başladı:

"Ana, seni buraya torununu göresin, sevesin diye getirdiydim. Bu tamam... Ama başka amacım da vardı. Aralarında böyle bir olay yaşandığına göre… evet, sözün kısası, şimdi beraber olmamanız için bir neden yok... İşte böyle, siz karar verin... Şehre de götürebilirim. Burada da kalabilirsiniz. Hangisi daha uygunsa..."

"Şehir sizler için yıkım olur," diye araya girdi Bağdadul. "Çevrenizde bir sürü yabancı." Sesinde içten bir acıma vardı. "Kalın!"

Ne Sanem, ne Cumagül böyle bir öneriye hazırdı. Yapabilecekleri tek şey, neredeyse tanımadıkları bu insanlara şükranlarını bildirmekti. Ama bunu yapamadılar. Turebay kendisine yöneltilebilecek duygulu sözlere, her zamanki gibi konuyu ustalıkla değiştirerek son verdi.

"Burada kalın! Kibitkamızın bitişiğine bir kulübe yaparız. Bu konuda endişelenmeyin! Fazladan kap kaçağımız da var. Sonra yoksullara toprak dağıtılıyor. Siz de alırsınız. Bu dünyada sadece tembeller aç kalır."

"Ürün olgunlaşana kadar sırtımız midemize yapışmazsa iyi," diye sıkıntıyla başını salladı Sanem.

"İşte araba, işte orman... Pazara odun taşırız. Sonbahara kadar kıt kanaat da olsa geçiniriz. Sonrası Allah kerim!"

Şafak söktüğünde seçim yapılmıştı.

"Bir ayın on dört gecesi karanlık, on dört gecesi aydınlıktır. Bizim için ayışığının parladığı geceler belki de geldi. Sen ne dersin kızım?"

"Fal açmaya gerek var mı anne, başka yolumuz yok ki!"

"Doğru kızım." Üzerinden ağır bir yük kalkmış gibi derin bir nefes aldı. "Öyleyse bu hayırsever insanlara teşekkür et! İşine sıkıca sarıl! İnşallah sıkıntıya düşmeyiz!"

Hasırların arasından günün ilk ışıkları çadırı doldurdu. Yeni bir gün başlıyordu.

YİRMİNCİ BÖLÜM

Ilık rüzgâr bütün gece esti. Kalın kar tabakası yumuşamıştı, toprak ısınınca ilk yaz güneşiyle birlikte erimeye, sular gürül gürül akmaya başladı.

Köyde insan sayısı birden artmıştı. Çadırlardan, evlerden, kulübelerden insanlar sokaklara dökülmüştü. Çocuklardan söz etmeye gerek var mı? Oğlaklar gibi sokaklarda koşturuyorlardı. Tembel ayılar gibi tüm kışı sıcak ocağın başında pinekleyerek geçiren ihtiyarlar, kemiklerini ısıtmak için güneşe çıkmışlardı. Sanem de torununu dışarı çıkarmıştı. Hayatının ilk baharıyla tanışsındı yavrucuk... Minicik burnunu kırıştırıyor, güneşten gözlerini kısıyor, dudaklarını gülünç biçimde büzüyordu. Güneşe henüz alışamayan bebek, yüzünü buruşturarak ağlamaya başladı.

"Dayan bebeğim. Anan birazdan gelir. Karnını doyurur... ağlama bir tanem…"

Güneşten Sanem'in de gözleri kamaşmıştı. Eliyle gözünü siper etmiş, gözleri sürekli odun yüklü arabanın geleceği taraftaydı. Daha gün ağarmadan Turebay'la Cumagül'ü ormana uğurlamıştı. Tanıdık yüzlerin dönemeçte görüleceği anı sabırsızlıkla bekliyordu.

Kader, yaşam yolunu türlü dertlerle, acılı sınamalarla döşerken Sanem'e hiç acımamıştı. Kimi zaman hiç istemediği halde Tanrının adını kötü sözlerle anarken, kadınlığın kara yazgısına, her türlü acıya katlanıyordu. Her yeni dertle korkulara düşmesine rağmen, yine de sabrediyordu. Her gün ve kızının her dönüşünde bir felaketin olacağını bekler olmuştu. Başına mutlaka kötü bir şeyler gelecekti… Bu duygudan kurtulamıyordu, çok acıydı ve hayatını kabusa çevirmişti. Evet, hiç kuşku duymuyordu, er ya da geç başlarına bir şey gelecekti.

İşte şimdi de yolu gözlerken elinde olmadan neler geliyordu aklına! Kurt sürüsüyle mi, yoksa orman bekçisiyle mi karşılaşmışlardı? Asırlık bir çamın altında sıkışmış, inliyorlar mıydı?

Bu karanlık önsezilerden kurtulamayacağını biliyordu. Ama bu düşünceleri kafasından atması gerekiyordu. Uğraşmıyor da değildi.

"Yakında yaz gelecek, göreceksin, etraf ne kadar güzel olacak! Yemyeşil ağaçlar... Bembeyaz pamuklar, aynı anneannenin başı gibi yavrum... Gerçekten ne gülünç değil mi? Ağlama bebek, Ağlama!"

Tanrıya şükür, işlerinin yolunda gittiği söylenebilir. Aslında Tanrının lütfundan çok, iyi kalpli ev sahipleri ve Cumagül'ün hamaratlığı sayesinde... Cumagül şimdi haftada iki kez Turebay'la ormana oduna gidiyordu, arabayı birlikte yüklüyorlar, dik yokuşu tırmanırken cılız atın çekmeye zorlandığı arabayı Turebay'la itiyorlardı. Turebay, karşılığında et almak üzere odunları kente götürürken, Cumagül bu kez Bağdadul'la birlikte ev işlerine girişiyordu: Etrafı topluyor, temizliyor, yıkıyor, un çıkarıyordu…

Evden kovulan Cumagül'ün dilenmek, elaleme avuç açmak yerine çalışıp çabalayarak evini kurması köyde başlı başına bir olay olmuştu. Demek kocasız ailesini geçindirebiliyormuş. Bir kadın, ama evinin sahibi... Bir cigitten hiç de aşağı kalır tarafı yok!..

Sanem bebeği kucağında sallaya sallaya kamış çit boyunca gidip geliyordu. On adım ileri, on adım geri... Yola bakıyor, araba bir türlü ortaya çıkmıyordu. Yine aynı şekilde dolaşmayı sürdürüyordu. Başlarına bir şey gelmiş olmasın?

Şimdi kendilerine ait evleri vardı. Evden çok Turebayların kibitkasına bitişik bir kulübeydi. Sağ olsun Turebay kamış toplamış, bir yerlerden hasır bulmuş, kulübenin duvarlarını çatmaya yardım etmişti. Farklı bir noktadan baktığında, barınak yerine kamıştan bir ahırı andırıyordu. Bu kulübenin insan barınağı olduğunu gelip geçene gösteren tek şey, baca olarak kullanılan dibi kırık bir borudan tüten dumandı. Rüzgârlı havada duvar ve tavanın açık yerlerinden çıkan duman, kulübe tütüyormuş, birden alev alev yanmaya başlayacakmış izlenimi veriyordu. Dış görünüşü böyleydi, ama içi hayli değişikti: Her köşesinden akan yoksulluğuna rağmen çok temiz ve derli topluydu. Çimbay'da Nurettin öğretmenin hediye ettiği sandığın üzerine bembeyaz yatak örtüleri konmuştu. Askılara asılmış elbiseler... bir köşede pırıl pırıl parlayan mutfak eşyaları... Kulübenin

tam ortasında boruya ustaca tutturulmuş iyi çeken bir ocak... Hemen her akşam ocağın başında otururlardı. Arada bir Aytbay da uğrardı. Sanem hayatında bu kadar güzel saatler yaşamamıştı. Hele Turebay yemekten sonra kucağına aldığı bebeğe ninniler söylemeye başladığında yaşlı kadın mutluluktan uçardı. Bu anlarda kulübede bir sessizlik, bir huzur hüküm sürer, duygulanan Sanem'in gözlerinden yaşlar gelirdi. Bu "Berdah"* derdi Turebay ve başlardı söylemeye. Salt zenginliğin ve safahatın egemen olduğu acımasız dünyayı, yoksulun acılı kaderini anlatan bir türküydü bu. Ardından yeni bir türkü ve yeni bir sızı, "Abay…"**

Bebek uyumuştu. Sanem gözünü dönemeçten ayırmadan odun yığını üstünde oturuyordu. Çitin ardından komşusuyla konuşan Bağdadul'un sesi geliyordu. Ne içten bir kadındı bu Bağdadul... Onları bağrına basmış, büyük sevgi göstermişti. Teşekkür etmesine bile fırsat vermiyordu; hemen karşı koyuyor, hatta kızıyordu. Altın gibi kalbi vardı! Ya Turebay! Ah Cumagül'e böyle bir koca kısmet olsaydı. El birliğiyle çalışırlar, çocuklarını mutluluk içinde büyütürlerdi. Ya akşamları, kardeşlik ve sevgi dolu sohbetleri... Huzur verici, içten türküleri...

Bir gün Turebay kimsenin bilmediği bir türkü mırıldanırken kollarını Sanem'e uzattı;

"Ana ver bakalım şu torununu," dedi. "Adını koydunuz mu?"

Yaşlı kadın çoktandır bu soruyu bekliyordu. Kahrolası Turumbet, kötü yürekli kaynana cimriliklerinden çocuğa ad koymayı bile esirgemişlerdi. Bebeğin kulağına adını fısıldayacak hocaya bir şeyler ödemek gerekiyordu elbette. Bu zamana kadar Sanem de hocayı çağırabilirdi, ama verecek parası yoktu. Hem sonra kovulmuş bir kadının evine hoca gelir miydi? Ne yapacaklardı peki? Sorunu erkek çözebilirdi. Evde tek erkek Turebay'dı.

"Ah Tureke! Çocuğun adı yok... Hoca çağıralım…"

"Neden illa hoca? Biz pekala verebiliriz."

---

* Berdah: Ünlü Karakalpak şairi.

** Abay: Ünlü Kazak şairi.

Bu düşünce Saneme aykırı gibi göründü, ama Turebay'a ters gitmemek için ses çıkarmadı, başını eğerek sustu. Cumagül'ün düşüncesi başkaydı:

"İsmin alınyazısıyla ilgili olduğu söylenir: İyi ad mutlu bir hayatı, kötüsü ise mutsuzluğu... Sevgili ana senin adını kim verdi?"

Sanem hayretle kızına baktı:

"Tabii ki hoca, başka kim olabilir?"

"Ya benimkini?"

"Hoca."

"Hocanın verdiği ad seni çok mu mutlu etti?"

"Neden soruyorsun kızım?"

"Ben de anne, ben de neler çektim!"

Bağdadul destekledi:

"Doğru söylüyor, hoca uğursuz…"

Kadınlar bir anda köşede sessizce oturan Turebay'a baktılar. Son söz erkeğindi.

"Kişi adının kaderiyle ilgili olduğunu anam da söylerdi," dedi Turebay. Yüzüne dalgın bir gülümseme yayılmıştı: "Çocuğunun pehlivan gibi olmasını istiyorsan, çok basit… adını "Batır" koy; peri gibi güzel olması için de "şirin"... Bana Turebay adını boşuna vermemişler: Turebay zengin bey demek... Gördüğünüz gibi ben de zengin bir bey olarak büyüdüm..." Göğsünü kabartarak konçları yıpranmış içiglerini uzattı. "Ama hiç yakınmadım. Üzerimde yamalı kaftanımla, tilki kürklü, altın keseli bir adamla karşılaşıyorum. Adamın bana 'Merhaba Turebay' demesi çok hoşuma gidiyor. Gülünç oluyor!"

"Bizim oralarda da böyle adlar verilir," dedi Sanem, gülümsedi: "Cumagül-cumanın gülü, Bağdadul-bahçede gül…"

"Çevrede o kadar gül var ki, insanın bülbül olası geliyor," diye takıldı. Turebay. "Anam güçlü ve cesur bir kadındı."

Cumagül merakla "anlatın hadi," diye rica etti, ama Turebay sustu. O zaman annesinin hüzünlü öyküsünü anlatmak Bağdadul'a düştü.

Batıdan gelen zorbalar Acim aşiretine saldırdıkları zaman Turebay henüz sekiz yaşındaymış. Çadırları yakıp yıkmışlar, insanları öldürmüşler. Hayvanları sürüp götürmüşler. Hazırlıksız yakalanan ve düşmanın gücü karşısında boyun eğen Acim aşireti erkekleri direnmeyi bırakarak, üzerlerinden asla silemeyecekleri şerefsizliğe razı olup teslim olmuşlar. Ama birden ünlü Acim aşireti erkeklerinin karşısına bir kadın çıkıvermiş. Sabah şafağı gibi genç ve tazeymiş, gözlerinde doğan güneşin pırıltıları oynuyormuş. İşte bu kadın Turebay'ın annesi... "Kardeşlerim," diye haykırmış sıkılı yumruklarını göğe kaldırarak. "Bir cigitin gururu ve şerefi yaşamaktan daha değerlidir! Düşmanın pis yüreğini sökelim, küllerini savuralım." Acim aşiretinin yaman cigitleri yağmacıların üzerine kaplanlar gibi saldırmışlar. Yabancılardan hiçbiri geriye dönememiş. Ama Turebay annesini ve babasını bir daha görememiş… Birkaç yıl sonra öksüz çocuk Turtkul'lu zengin bir tacirin yanında deve sürücüsü olarak çalışmaya başlamış. Çok yer gezmiş, kızgın çöller, karlı diyarlar aşmış. Günün birinde kervan Mangit'te konaklamış. Asırlık karaağacın gölgesinde tek bakışla yüreğini kor gibi yakan bir kız görmüş. Akşama doğru çıngıraklarını öttürerek kervan uzak diyarlara doğru yola çıkmış, ama sürücüsü Mangit'te kalmış.

Öykü sona erdiğinde Sanem;

"Ne talihli kadınmışsın Bağdadul!" dedi ve biraz düşündükten sonra ekledi:

"Turebay annenin mükemmel bir hayatı varmış. Adı neydi?"

"Tazegül"

"Tazegül!" diye tekrarladı Sanem. "Demek Tazegül! Evet bu isme değermiş... Torunumun da böyle yürekli, temiz olmasından başka ne dileğim olabilir! Adı Tazegül olsun!.."

Bağdadul; "Tazegül," diye bebeğin kulağına fısıldadı. "Tazegül..."

Yalnız Cumagül bu adı yüksek sesle söyleyemezdi, çünkü ilk çocuğu gerçek adıyla çağırmasını gelenek yasaklıyordu. Anne yalnızca kendisinin kullanacağı bir ad bulmak zorundaydı. Cumagül de bulmuştu: Aykız-ayın kızı...

Böylece Sanem'in adsız torunu bir gecede iki isme sahip olmuştu. Tazegül-Aykız…

Sanem uzaklardan gelen nal sesleriyle daldığı düşüncelerden uyandı. Hayır, Cumagül değildi. Yaşlı kadın endişelenmişti. Ayağa kalktı. Köye doğru bir atlı grubunun geldiğini gördü. Başta tırıs giden atlılar köye yaklaştıklarında hızlandılar. Kurt sürüsü gibi köye daldılar. Çok geçmeden sokakları doldurdular. Köpekler havlamaya başladı. Bir yerlerde silahlar patladı. Her taraftan kadın çığlıkları yükseliyordu. Atlar kişniyor, inekler böğürüyor, koyunlar acı acı meliyordu. Kargaşa korkunçtu, herkes panik içinde kaçışıyor, kendini oraya buraya atıyordu.

Bebeği göğsüne sıkı sıkı bastıran Sanem kapıya koştu. İçeri girmeye fırsat bulamadı. Sert bir ses onu durdurdu.

"Hayvanlarını çıkar bakalım. Hey kımıldasana ihtiyar cadı!"

Sanem dehşet içinde sağına soluna bakıyordu. Yağız atın üzerinde iri yarı bir delikanlı gözlerini sabırsızca Sanem'e dikmişti.

"Bizim hiçbir şeyimiz yok, yoksuluz!"

"Sizler gibi fakirleri çok gördük. Silkelesen altın dökülür!" diye haykırdı adam, delici bakışlarını Sanem'den ayırmıyordu.

Sanem, atlının sırtından taşan tüfeğin namlusunu gördü. Gözleri, adamın belindeki asılı kılıca da kayınca elleri ayakları titremeye başladı.

"Canımı alsan bile, verecek bir şeyim yok!"

Nuker kuşkulu bakışlarını kibitka'da gezdirdi. Bitişiğindeki ahırı andırır kulübeyi görünce Sanem'e inanır gibi oldu:

"Pekala, altınları sana bırakıyorum. Burada Bolşevikler kim, onu söyle!"

"Bilmiyorum oğul, yeni geldim buraya."

"Eh kocakarı!" dedi kamçısını havada sallayarak. "Yalan söylüyorsan geri döner bağırsaklarını deşerim!"

Atını topuklayarak evlerin arasına daldı.

Sanem içeri girdi. Bebeği karanlık bir köşeye yatırdı. Pencerenin

dibine gizlendi, etrafa kudurmuş gibi saldıran atlıları izlemeye başladı. Koyunları, inekleri, önlerine ne çıkarsa sürüp götürüyorlardı. Komşu çadırdan yaşlı bir kadın, tek varlığı keçisini kementle sürüklemeye çalışan çelimsiz bir nökerin tozlu çizmelerine bütün gücüyle yapışmış bırakmıyordu.

Sanem birden taş kesildi: Bir atlı, damadı Turumbet'i önüne katmış kamçılayarak götürüyordu. "Nereye sürüklüyorlardı? Yoksa Bolşevik mi olmuştu?" Akrabalık duygusuyla birden içi sızladı. Tehlikeyi göze alarak dışarı çıktı.

Turumbet atlıları Aytbay'ın evine götürdü. Birkaç nöker kapıyı zorlayarak içeri daldı. Eşyalar, kap kaçak, kaseler, sepetler uçuşmaya başladı. Evi talan ettikten sonra dışarı çıktılar, gerisin geri uzaklaştılar.

Sanem derin bir nefes aldı:

"Allaha şükürler olsun evde yokmuş."

Atlılar bir saat önce geldikleri gibi aynı yoldan uzaklaşıp gittiler. Basmacıların bu korkunç baskınından geriye kalan ufku saran toz bulutları ve bitmek bilmeyen kadın ağlayışlarıydı.

Turebay ve Cumagül hâlâ görünürlerde yoktu. "Oh Allahım sana şükürler olsun!" dedi gözyaşlarını silerek. "Yeter ki yolda karşılaşmasınlar!"

***

En dayanılmaz şey, birlikte olduğun, aynı inancı paylaştığın insanların hakaretlerine maruz kalmak… Böyle bir aşağılanma kimileyin, insanın kendine ve dindaşlarına olan bağlılığını zedelediği gibi, yüreğinde de derin acı bırakır. Ama Turumbet'in böyle derdi olamazdı, onda inanç falan yoktu ki! Duysenbay'a midesinden bağlıydı. Bay sarsılmadıkça bu bağ kopmazdı. Duysenbay da yere sağlam basıyordu hani.

Bu anlamsız ve gereksiz aşağılanma, nökerlerin kamçı darbelerinin sırtında açtığı yaralar gibi, az da olsa Turumbet'i etkilemişti. Teselliye ihtiyacı vardı. Neden olmasın! Dindaşlarının kendisine reva gördüğü bu utanç verici durumun karşılığı küçük de olsa bir armağan olabilirdi. Hemen Duysenbay'a gitti.

Turumbet yapacaklarını bir bir aklından geçirmişti: Hiç konuşmadan çadıra girecek, yüzünde acılı bir ifade, kaftanını çıkaracak; "Sevin bakalım," diyecek. Yoldaşlarının bana ettiklerine bir bak! Sırtımdaki kamçı izleri her şeyi gösteriyor. Turumbet kızgın şekilde ağzına geleni söyleyecek: "Ben bu hakaretleri hak edecek ne yaptım?" Sonra kaftanını giyecek, Duysenbay'a: "Madem bana böyle davranıyorlar tamam! Artık nöker falan değilim. İslam'ın yeşil sancağının adaletine olan inancım söndü. Bu işten ayrılıyorum!" diyecek. Kuşkusuz Bay onu yatıştırmaya, gönlünü almaya başlayacak, inancını yeniden güçlendirmek için bir şeyler verecek… Bu arada bunları da düşünmek gerek...

Duysenbay ortalıkta görünmüyordu. Yaşlı eşinin bildirdiğine göre Çimbay'a gitmişti. Ne zaman döneceği de belli değildi.

Turumbet'in düşleri kumdan şatolar gibi yıkılıvermişti. Ne yapacağını bilemeyerek beklemeye karar verdi.

Evden insanın iştahını kabartan kızarmış et kokuları geliyordu. Kulakları sarkık, buzağı iriliğinde bir köpek kulübesinden çıkarak Turumbet'in önüne uzandı ve iç karartıcı, kuşkulu bakışlarını Turumbet'e dikti. Yerden aldığı çamur parçasını köpeğe fırlattı. Horoza değdi. Horozun acı acı ötüşlerine Bibigül koştu. Turumbet'i görünce kuzu kulağı yemiş gibi yüzünü ekşitti. Hemen içeri girdi. Zaripbay'ın Cumagül'ü yakalayıp buraya getirdiği o günden beri cüzamlı gibi ondan kaçıyordu. Turumbet de hissediyordu bunu. Cumagül yüzünden Bay neredeyse ona sırtını dönecek. Geceleri Bay'ın kulağına kendisiyle ilgili hiç de hoş olmayan şeyler fısıldıyor olabilir... O zaman vay haline Turumbet! İşin kötü! Daha baştan kovmalıydın… Yoksa hiç kovmasa mıydı? Ev, kör bir kuyu gibi ıssızdı. Ne bekleyenin var, ne karşılayanın... Kimden alacaksın şimdi hırsını? Yapayalnızsın öksüz gibi... Başlangıçta zararsızdı, üstelik güzeldi de... Giderek çirkinleşti, saçları döküldü. Deveninkini andıran parçalanmış burnu... Her şeyin suçlusu Duysenbay: Yedi evlilik vaat etti durdu. Peki nerede? Sözde kaldı. "Dereyi görmeden paçayı sıvama" sözünü doğru söylemişler.

Bay akşama doğru kızgın ve öfkeli eve döndü. Turumbet Bay'ı ilk

kez böyle görüyordu. Bir fırsat bulup Basmacıların baskınını, uğradığı işkenceleri anlattı. Bay'ın asık yüzünde bir kas bile oynamamıştı. Turumbet kaftanını çıkarıp gömleğini sıyırdı. Yüzüne acılı bir ifade vererek kırbaç darbeleriyle çizik çizik olmuş sırtını gösterdi. Bay'ın kalbi sanki nasır bağlamıştı. Kılını bile kıpırdatmadı.

"Kıçını burnuma ne diye dayayıp duruyorsun!" diye bağırdı. Gömleğini poturuna aceleyle sokuşturan Turumbet bir şey koparamayacağını anlamıştı.

Doyurucu öğle yemeğinden sonra Bay'ın yüreği yumuşamıştı.

"Evdekiler nasıl? Sağ sıhhatteler mi?"

"Sağlığınıza duacıyız Bay-ağa. Ancak evdekiler dediğin ne ola! Bir ben, bir anam sadece."

Duysenbay bir kamış çöpüyle dişlerini karıştırıyordu.

"Pişman mısın? Eve dönme imkanı yok mu?"

Turumbet ensesini kaşıyarak:

"Olmaz!" dedi. "Töreye uymaz..."

Duysenbay çayını yudumlarken kaşla göz arasında sokuşturuverdi:

"Turebay'ın Cumagül'ü ikinci karı olarak aldığı doğru mu?"

Turumbet boğulacak gibi oldu. Yüzünün rengi uçtu.

"Nasıl? Ne dediniz?"

"Bunu ben değil, cümle alem söylüyor. Sadece bir gavur ya da kan düşmanı boşanma beklemeden başka bir kadınla evlenir. Hey otursana! Bu ne telaş!"

Turumbet'i durdurmak imkansızdı. Kıskançlıktan çılgına dönmüştü. Cigitin, bir kocanın namusunu temizlemeye hazır bir halde elinde bıçağıyla kudurmuş gibi dışarı fırladı. Basmacıların baskın dehşetini hâlâ atlatamamış köylülere aldırmadan, kör gibi burnunun doğrultusuna hızlı hızlı yürüyordu. Göğsüne kadar açık kaftanının eteği rüzgârda sallanıyordu. Turumbet'i gören çocuklar zarları kaparak karga sürüsü gibi kaçıştılar. Turumbet onları görmemişti bile, o malum küfürler de ağzından dökülmedi tabii. Sadece deli gibi hızla yürüyordu.

Biri;

"Hey, Turumbet!" diye seslendi.

Turumbet duymadı, yoluna devam etti.

"Hey, dursana, nereye böyle öfkeli?"

"Aa... Aytbay!" dedi ve hemen yakasına yapıştı: "Turebay nerede? Söyle!"

"Onunla ne alıp veremediğin var?"

"Sen kendi işine bak! Ona kendim açıklayacağım." Yumruklarını havada salladı. "Alçak köpek! Karıma nasıl el koyar? Daha boşanmadım. O benim..."

Aytbay bir an düşündü:

"Şu işe bak, öfkesinin sebebi buymuş. Onu kışkırtmışlar. Biri bunu özellikle yapmış. Niyeti Turebay'a saldırtmak. Çok kurnazca... diyecek yok! Ateşini almalı... Karşılaşırlarsa kötü..."

"Az dinle, bu iğrenç dedikoduyu kulağına kim fısıldadı?" Elinden geldiğince sakin ve soğukkanlı davranarak Turumbet'i yatıştırmaya çabalıyordu. Ansızın bir kahkaha attı:

"Çocuk gibi hemen kandın öyle mi? Gökten deve yağdı deseler, dünya devenin üzerinde duruyor deseler inanacaksın. Vallahi alem adamsın be Turumbet!"

"Bana masal okuma! Bolşeviklerden mi öğrendin bu ağızları... Nökerlerin seni bulamadıklarına dua et! Yoksa cennet bahçelerinde keyif sürüyor olacaktın!"

"Sağ olasın," diye güldü Aytbay. "Sen olmasan sanki bulamazlardı!"

"Kurtulduğunu sanma."

"Annemi babamı bir yere yerleştirdikten sonra, kendim dikileceğim karşılarına. Ben buradayım!"

"Başkalarının karısı için savaşan bir kahraman! Ona gününü göstereceğim!" Gözleri öfkeden parlıyordu... Az yürüdü. Kavgacı hali gitmiş, öç arzusu biraz sönmüştü. Ama Aytbay'ın alaylı bakışları karşısında da geri dönemiyordu. Aytbay da yapışmış bırakmıyor, takılmadan edemiyordu:

"Ne aşkmış! Yüreği delen cinsinden... Vay vay, bakıyorum mecnun gibi deliye döndün!"

"Bırak yakamı!"

Ama Aytbay inatla sürdürüyordu:

"Ama sebepsiz yere öfkeleniyorsun. Bir düşünsene, aralarında bir şey olsaydı Bağdadul susar mıydı sanıyorsun? En ufak şeyden ne fırtınalar koparırdı!.."

Turumbet'in Duysenbay'a olan inancı sarsılmıştı. Öfkesi dinmişti. Dürüst konuşmak gerekirse, uydurma hasımla karşılaşmayı, aile sorunlarının ulu orta konuşulmasını hiç istemiyordu.

Turebay'ın evine yaklaştıklarında Turumbet durdu.

"Demek, doğru değil diyorsun!"

"Aklın yok mu? O halde cevap ver: Cumagül'ü eve kim getirdi? Bağdadul bunu bile bile yapar mıydı ha!"

Turebay arabadan odun indiriyordu. Ormandan yeni dönmüştü. Konukları görünce hemen yere atladı, bütün içtenliğiyle eve davet etti.

Turumbet kibitka'ya bitişik, kamıştan kulübeyi güçlükle fark etti. Bebek ağlaması duydu. Anlamıştı: Demek barınakları burasıydı. Küçükmüş…

Turebay'la Turumbet'i önden gönderen Aytbay, Bağdadul'u durdurdu. Kulağına bir şeyler fısıldadı. Kadının yüzünde önce bir hayret ifadesi belirdi, ardından gürültülü bir kahkaha attı. Kulübeye girdiklerinde, Turebay'la konuğun keçede oturmuş sıkıntılı birbirlerini süzdüklerini gördüler.

"Bir sorunumuz var," dedi Aytbay ev sahibinin yanına yerleşirken. "Turumbet sana darılmış."

"Darılmış mı?" dedi Turebay şaşırarak.

"İşitmiş de... Güya..."

Turumbet birden araya girdi:

"Değmez, boş ver!" Çok sıkıntılı olduğu her halinden belli oluyordu.

"Yo... Bir kere başladık, istersen sen anlat!"

Turumbet olmaz der gibi başını salladı.

"Birisi onu doldurmuş. İki karılıymışsın," dedi Aytbay. "Bağdadul ve Cumagül."

Turebay hayretten dona kaldı.

"Acaba?" dedi Bağdadul yapmacık bir şaşkınlıkla. "Hele bir denesin, görür dünyanın kaç bucak olduğunu." Sonra hınzırca güldü.

Turebay'ın suratı asılmıştı:

"Aptallık, düpedüz saçmalık bu!" dedi. Kızmıştı, konuğa döndü:

"Bunu sana kim söyledi?"

"Kim mi? Şey..." Turumbet duralamıştı. Hamisini ele vermek istemedi. "Fazla konuşmaya gerek yok."

Bağdadul;

"O halde Cumagül'ü çağıralım," dedi. "İşin iç yüzünü ondan öğreniriz."

Turumbet'in yüzü asıldı.

"Hayır, gerek yok!"

Bağdadul da üstüne üstüne giderek Cumagül'e övgüler düzmeye başladı. Hamarat, zeki, iyi kalpli, gerçek bir ev kadını olduğunu söyledikçe, Turumbet'in yüzü renkten renge giriyordu. Yüreğine saplanan bir bıçak gibiydi bu sözler... Sonunda dayanamayıp ayağa kalktı.

"Ee, ben artık gideyim."

Turebay fazla üstelemeden;

"Pekala sen bilirsin," dedi.

Aytbay, Turumbet'e bakmadan noktayı koydu:

"Bay aklıyla yola çıkılırsa böyle olur. Salak, yılanı elleriyle tutar sözü boşuna söylenmemiş."

Turumbet yılan sokmuş gibi oldu.

"Aklınız sizde kalsın," dedi ve selam vermeden çıkıp gitti.

***

İftira tohum gibidir, ekersin biter. Ama birden değil... İnsanı uzun süre içten içe kemirir... Dışa vurmadan içeride olgunlaşır, sonunda zorlanmaya dayanamayıp zehirli afyon başları gibi patlar ve katmerli çiçeklerini açar...

Bağdadul daha o gün değişmişti. Turumbet'in geldiği o akşam kuşkuları dağıtmak için erkeklerle beraber elinden gelen her şeyi yapmış, olaya kahkahalarla gülmüştü. Ama o kuşkulara şimdi Bağdadul kapılmıştı. Önceleri hiç ilgilenmediği, önemsemediği birtakım olaylar bilincinde yeni anlamlar kazanıyordu: Birkaç gün önce sokakta hararetli hararetli konuşan komşuları onu görünce neden birden susmuşlardı? Turebay niçin Cumagül'ün köyde kalmasında, Çimbay'a gitmemesinde ısrarcı olmuştu? Neden her defasında ormana yanında götürüyordu onu? Yoksa Turumbet haklı mıydı? Bu söylentiler başka türlü nasıl çıkardı? Öyleyse gerçekti. Rüzgârsız havada yaprak hışırdamaz... Ya Cumagül? Ne kadar alçakgönüllü, utangaç ve sessiz... Boşuna demiyorlar yere bakan yürek yakan diye... Zehirli yılan! Oysa Turumbet kovduğunda onları yanına almış, anne kıza sıcak bir barınak sağlamıştı. Kocasıyla belki de oynaştığı bu kulübeyi kendi elleriyle yapmıştı.

Bağdadul ayrıntıları düşündükçe, kendince elle tutulur deliller buluyordu. Nasıl da sezmemişti şimdiye kadar! Kördü, budalaydı...

Daha dünün neşeli, canlı Bağdadul'u, bugün şirret, kavgacı bir kadına dönmüştü. Kocasının her sözüne küstahça karşılık veriyor, yok yere kavga çıkarıyor, her fırsatta zehirli sözlerle kocasını canından bezdiriyordu. Turebay'sa karısının bu alışılmadık hırçın tavırlarına sabırla katlanıyor, onu neyin zehirlediğine pek anlam veremeden, işi oluruna bırakmakla yetiniyordu. Bağdadul'un sinirleri bu duruma daha fazla dayanamadı, isterik bir çığlık kopardı, sarsıla sarsıla ağlamaya başladı. Gözyaşları sel gibi akıyordu.

Sabah, henüz ortalık ağarmamışken Turebay Cumagül'le ormana oduna gitmişti. Bağdadul önceleri onları çok sakin beklerdi. Sanem'in sebepsiz heyecanı güldürürdü onu. Ama bugün yüzünden düşen bin parçaydı.

Akşama doğru tedirginliği daha da arttı. Eve girip çıkıyor, gözle-

rini yola çeviriyor, Sanem'le konuşmadan içeri dönüyordu. Yüzündeki değişikliği sezen yaşlı kadın bir ara sordu:

"Ah, neyin var güvercinim, hasta mısın? Yüzün nasıl da solgun!"

"Bir şeyim yok," dedi Sanem'den bakışlarını kaçırarak. Sesi hayli soğuktu.

Sürekli yağan yağmur yolu bataklığa çevirmişti. Gelip geçenler bata çıka yürüyorlardı. Çizmeleri konçlarına kadar çamurla sıvanmıştı. Böyle bir yolu yüklü arabayla, üstelik lagar, canı çıkmış bir beygirle geçmenin zorluğu ortadaydı. Saplanır kalır, çekip çıkarıncaya kadar da canın çıkar... Sağanak altında arabayı çekmekle uğraşan ne kocasına, ne de Cumagül'e karşı içinde bir acıma duyuyordu. Gözlerinin önünde öylesine iğrenç, utanç verici görüntüler canlandırıyordu ki, artık nefret ettiği âşıkları suçüstü yakalamak için kendini zor zaptediyordu. İçi kaynıyor, rüzgârda sallanan soluk yaprak gibi titriyordu.

Arabanın gıcırtısı duyulduğunda köy çoktan uykuya dalmıştı. Her zamankinin aksine, Bağdadul onlara doğru koşmadı. Yerinden hiç kımıldamamıştı.

Turebay, tepeden tırnağa çamura bulanmış şekilde hemen kibitkaya girdi. Yüzü ateşler içinde yanıyor, sıtmaya tutulmuş gibi zangır zangır titriyor, dişleri birbirine vuruyordu. Soyunmadan, çamurlu çizmelerini çıkarmadan kendini keçeye attı. Alnı terden sırılsıklam olmuştu.

Bağdadul, çıkardığı çığlığı kendisi bile fark etmedi. Dehşet içinde kocasının üzerine eğildi:

"Neyin var? Sana ne oldu?"

"Hastalandım galiba, çok fenayım... Yolda beni kıskıvrak bağladı…"

Bağdadul ellerini birbirine vurarak dövünmeye başladı:

"Ah ne yapacağız şimdi?"

Hemen sıcak bir çay hazırladı. Kocasını oturttu.

"İç rahatlarsın."

Turebay fincandan birkaç yudum aldıktan sonra kesik kesik konuşmaya başladı:

"Cumagül'ü bize Tanrı göndermiş. O olmasaydı bozkırın ortasında saplanıp kalmıştık. Ne güçlü kuvvetli kadınmış. Arabayı at gibi yokuş yukarı çekti."

Bağdadul'un göğsünde bir şeyler oynadı:

"Yoksa doğru muydu?" Elini kocasının ateş gibi yanan alnından hemen çekiverdi.

Turebay avuçlarıyla yüzünü kapatmıştı:

"Çok yorgunum."

"Yorulursun tabii, iki iş bir arada olursa!"

Turebay imayı anlamadı. Başı müthiş ağrıyordu. Korkunç mide bulantısı nefes almasını zorlaştırıyordu.

Bağdadul;

"Uyuyor musun?" dedi kocasına eğilerek.

Turebay karşılık vermedi.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Hastalık uzun sürdü. Bay'ın bahçesindeki erikler çiçek açmış, bozkır laleleri kısa ömürlerini tamamlamışlardı, ama Turebay hâlâ yatıyordu. Birkaç kez kalkmayı, dışarı çıkmayı denediyse de daha eşiğe varamadan geri dönmüştü. Sarhoş gibi yalpalıyor, ayakta zor duruyordu. Başı çınlıyor, dönüyordu.

Bağdadul hastanın yanından hiç ayrılmadı. Gece gündüz sıcak çay içirdi. İyiliksever komşuların hazırladığı ilaçlarla iyileştirmeye çalıştı. Komşuları hiç yalnız bırakmıyor, kibitkanın eşiğinde toplanarak Bağdadul'a önerilerde bulunuyorlardı. Kendilerine göre bir ölüyü bile diriltebilecek özel buluşlardı bunlar... Ama Turebay'a hiçbir yararı dokunmuyordu, çünkü biri ötekiyle çelişiyordu. Komşular da farkındaydı. Kibitkanın yanında sürdürülen hararetli tartışmalardan sonra Bağdadul'un aklı büsbütün karışıyordu. Her biri Bağdadul'u bir köşeye çekerek kulağına;

"Sen onlara inanma! Karanlık insanlar! Ben ne diyorsam onu yap! Anladın mı?" diye kendi önerilerini dayattıkça durum daha da karışıyordu.

Bir gün kibitkaya ihtiyar Gülbike geldi. Durup komşuların tartışmalarını dinledikten sonra işin erbabı havalarda;

"Bunda anlaşılmayacak ne var?" dedi. "Her şey açık. Lanetli! Çok varmaz, yakında geberir gider!"

"Hey, hey Gülbike, sende de dil bir karış!" diye sözünü kesti çengel burunlu bir kadın. Burnu neredeyse çenesine değecekti. Öfkelenmişti:

"Adama niçin lanet okuyorsun? O iyi bir insan. Kime zararı dokunmuş?"

"Neden mi? Başkasının karısını kim yanında barındırıyor? Kocası kovmuş, o halde ne yaklaşacaksın, ne de dokunacaksın! Ne yaptı? Evine aldı. Allah'ı öfkelendirdi. Cezasını da çeker böyle."

Kapının arkasında duran Cumagül Gülbike'nin sözlerini duymuştu. Yüreği burkuldu. Neden bu kadar kin doluydu? Yaşlı kadınla yıldızları neden bir türlü barışmıyordu? Gelinini hiç bağışlamamış, kuduz köpek gibi salyalar akıtarak peşinde koşmuştu. Yüklü bir başlık ödeseler neyse, oysa bedavaya mal olmuştu onlara. Bu kadar basit… Yolda bulunan bir eşyanın kaybedilmesinden doğan bir hırçınlığın eseri miydi bu kin, bu öfke? Ama ayrılmayı gelin istememişti ki, onlar kovmuşlardı. Onu yiyip bitiren ne? Neden hiç rahat bırakmıyor?

Cumagül kızını sıkıca göğsüne bastırdı. Gözyaşlarını koluyla sildi. Ağır bir dönem geçiriyorlardı. Turebay haftalardır hasta yatıyordu. Sağlığına kavuşması için iyi beslenmesi lazımmış, öyle diyorlar. Güzel de, evde bir parça bile yiyecek kalmamışsa neyle besleyeceklerdi? Odunlar avluda yığılı duruyordu. Evde Turebay'dan başka kimse şehre götüremezdi. Pazara kendisi götüremez mi? Erkek gibi ormana odun yarmaya, araba sürmeye gidiyordu da satmayı mı beceremezdi.

Bu cesur fikir Cumagül'ün aklına birden gelmişti. Bağdadul'a danışmalıydı, ama arkadaşı son günlerde çok değişmişti, farkındaydı. Bağdadul kaçamak bakışlarla hep onu süzüyor, dişleri arasından belli belirsiz bir şeyler mırıldanıyordu. Varlığından rahatsız oluyormuş gibi konuşmak istemiyor, küskünlüğünü gizliyordu. Niçin? Bağdadul'u incitecek, kıracak ne yapmıştı? İhtimalleri bir bir gözden geçiriyor, kırgınlığının nedenini bir türlü bulamıyordu. Ancak birkaç gün önce komşuların konuşmalarına istemeyerek tanık olduğunda her şeyi anlamıştı: Olacak iş değildi, Bağdadul ondan kuşkulanıyor, onu kıskanıyordu.

Cumagül uzun süre kendine gelemedi. Kuşkusunun boşuna olduğunu, gerçekle ilgisi olmayan iğrenç dedikodularla yok yere acı çektiğini bu kadına nasıl anlatacaktı? Yaklaşmalı, konuşmalı… ama cesaret edemiyordu. Doğrudan konuya girse işi daha da bozacağından korkuyordu. Ne yapmalıydı peki?

Cumagül, geçen her günün, aralarındaki duvarı daha da kalınlaştırdığını görüyor, meseleyi bir an önce çözmesi gerektiğine inanıyor-

du, ama yine de bir çıkış yolu bulamıyordu. Bugün göze alacaktı. Koparsa ince yerinden kopsun!

Komşular evden ayrılır ayrılmaz Cumagül dışarıya çıktı. Kibitkaya yaklaşıp Bağdadul'a seslendi:

"Seninle biraz konuşmak istiyorum," dedi. Sesi hayli sertti. Arkadaşına oturmasını söyledi.

"Ne hakkında?" diye sordu Bağdadul, sesi soğuk ve kibirliydi.

"Turebay'ın sağlığına kavuşması için iyi beslenmesi lazım diyorlar."

"Turebay'ın sağlığından sana ne? O şimdilik benim kocam..."

"Yapma Bağdadul! Ne demek istediğini biliyorum. Fakat bu doğru değil. İnan, hepsi iğrenç bir dedikodu..."

"Bana vız gelir!" dedi içindeki ürpertiyi gizleyerek. Neye mal olursa olsun, bu kadını birden aşağılamak ve ezmek için içinde karşı konulmaz bir istek duydu: "Gerçi hamlı olabilirsin. Hangi erkek dönüp de sana bakar? Bunu düşünmek bile gülünç!"

Kurşun tam hedefini bulmuştu. Cumagül'ün yüzü kireç gibi oldu. Bu kadar ağır ve hakaret dolu sözlere karşılık vermeye hazırlandı, fakat kendini tuttu. Boğuk ölçülü bir sesle:

"Allah'ın üzerine yemin ederim hepsi yalan! İnanmıyorsan biz gideriz. Hemen şimdi... Bir daha hiç görüşmemek üzere... Ne olur bir şey söyle!"

Bağdadul yanıt vermedi. Öç tutkusu bir zehir gibi aklını başından almıştı.

Cumagül bekledi. Arkadaşının kuşkuyla ve kinle parlayan gözlerine baktı. Döndü ve başı önde kulübesine girdi. Kızının garip tavrı Sanem'i endişelendirmişti.

"Neyin var? Ne oldu kızım?"

Cumagül bir süre sessizce oturdu. Sonra cansız ve donuk bir sesle;

"Bir şey yok anne," dedi. "Her şey yolunda. Yalnız, düşünüyordum da şehirde otursaydık, daha iyi olurdu."

"Sen... Sen neler diyorsun böyle?" dedi Sanem. Şaşırmıştı. "Peki ama neden?"

"Öyle gerekiyor anne... Böylesi daha iyi... Hadi hazırlanalım!"

Sanem ağlamaya başladı. Nedenini tahmin edebiliyordu. Ama konuşmak istemedi. Çok sıkıntı çekmişlerdi. Bu da onlardan biriydi işte. Yadırgamıyordu. İçini çekerek ayağa kalktı. Desenli sandığını açtı.

"Ne diyeyim kızım, belki de sen haklısın!"

Kadınlar derin sessizlik içinde yol hazırlığına başladılar. Neleri vardı ki! Elbiseleri, çarşafları, örtüleri bohçaya sardılar. Bir şeylerden rahatsız olan bebek uyandı ve ağlamaya başladı. Cumagül kucağına alınca ağlamayı kesti.

Bir süredir kapıda biri dolaşıyordu. Sanem sandığı kapatıp dışarı çıktı. Bağdadul'du. Görünüşünde bir gariplik vardı. Zavallı, yılgın, bir suçlu gibi...

"Burada ne dikilip duruyorsun kızım? Hadi içeri gel!"

Bağdadul bir an duraksadı. Başı önde kulübeye girdi.

"Bir şey soracaktım."

"Otur!" dedi Cumagül keçede yer açarak. Bağdadul oturdu. Boş kulübeye üzüntüyle baktı.

"Turebay çok fena… Nefes alışları zorlaştı."

Sanem üzüntüyle başını salladı. Cumagül karşılık vermedi.

Bağdadul;

"Beslenmesi gerek," dedi. "Gittikçe kötüleşiyor. Bu gidişle ayağa kalkamayacak. Yiyeceğimiz yok ki, siz de biliyorsunuz!"

"Odunlar avluda yığılı duruyor," dedi Cumagül. "Satmak için pazara götürmemiz gerek." Az önceki tatsız olay hiç olmamış gibi sesi yumuşak ve sakindi.

Bağdadul tartışmadan sonra ilk kez başını kaldırıp arkadaşına baktı, bakışlarında derin bir umutsuzluk vardı:

"Peki kim götürecek?"

"Ben!"

"Sen mi?" Bağdadul şaşırmıştı.

Kızının bu kararına çok sevinen Sanem derin bir oh çekti.

"Kadın halinle yapabilir misin?"

"Elbette."

Cumagül bütün gece gözlerini kırpmadı. Hayatında ilk defa şehir görecekti. Nasıldı? Herhalde köy gibiydi, sadece biraz büyük… Yoksa kent dedikleri çok değişik bir dünya mıydı? Bir zamanlar Ayşe Teyze, yüksek minareleri, göklere kadar yükselen kubbeli sarayları, korkunç yeraltı zindanları, bir yıldızdan bir yıldıza gerili ince halat üzerinde korkusuzca dolaşan usta canbazlarıyla şehir yaşamını kızlara uzun uzun anlatmıştı. Yarın gerçekten bunları kendi gözleriyle görecek miydi?

Arada bir seslenen Sanem Cumagül'ü pembe düşlerinden ayırıyordu. Kızının ilk kez şehre gidecek olması Sanem'i endişelendirmişti. Durmaksızın öğütler veriyor, kızını uyarıyordu. Kazanacağı parayı pazar kargaşası içinde nasıl saklayacağını, Nurettin öğretmeni nasıl bulacağını, işleri ters giderse gece nerede konaklayacağını, insanı soymakta, tuzağa düşürmekte usta şehir soyguncularından nasıl sakınacağını bıkmadan usanmadan anlatıyordu.

Kadınlar gün ışıdığında arabayı hazırladılar, odunları yükleyip sıkıca bağladılar. Hazırlıklar bitince Cumagül kibitkaya girdi.

Turebay kadınlar kadar heyecanlıydı. Zayıf bir sesle, hangi yoldan gideceğini, arabayı nerede bırakacağını, alıcılarla nasıl görüşeceğini bir bir anlattı. Cumagül dinliyordu ama, aklı başka yerdeydi. Atı kamçılayıp onu şehir denen efsaneler alemine bir an önce götürecek yola çıkmaktan başka şey düşünmüyordu.

Vedalaşma uzun ve dokunaklı oldu. Cumagül Çimbay'a bir günlüğüne değil de, dünyanın öbür ucuna –hem de uzun yıllar– gidiyormuş gibi bir duygu ve endişe içindeydi hepsi. Sanem her zamanki gibi için için ağlıyordu. Bağdadul arkadaşını kucakladı.

Son öğüt ve uyarıları da dinledikten sonra Cumagül nihayet yola çıktı.

Köy artık gerilerde kalmıştı. Düz yol ufka kadar uzanıyordu. Yolun her iki yanında bozkır kızıl lalelerle donanmıştı. Yanıp sönen

bir ışık demeti gibi... Serin ilkbahar yeli yemyeşil otları dalgalandırıyor, Cumagül'ün ruhunda anlatılmaz heyecan uyandırıyordu.

Tepeyi tırmanırken, babasıyla karşılaştığı yeri seçmeye çalıştı. Fakat çıkaramadı, çünkü karşılaştıklarında bozkır karla kaplıydı. Yeniden çevreye göz gezdirdi. Güzel de neden zorluyordu kendini? En iyisi hiç düşünmemek!

Köyden uzaklaştıkça yol canlanmaya başlamıştı. Kimi ağır bir torbayı ya da odun demetini sırtına vurmuş kan ter içinde yürüyor, kimi gitmekte inat eden boz eşeğini ite kaka sürüklüyordu. Ayakları geri geri giden oyuncak gibi ne kadar da gülünç... Cins atlarına heybetle oturmuş yolcularsa yanından hızla geçip gidiyorlardı. Gıcırtılı, ağır ağır giden bir sürü araba... Kimi atlı, kimi yaya... İnsanlar, arabalar kente akıyordu. "Peki onca kişi nerede yer bulup yerleşecek?" diye içinden geçirdi. Yanıtını da bulamadı tabii.

Tekerler altında kumlar hışırdamaya başladı. At, asılıp arabayı birkaç metre sürükledi ve durdu. Cumagül'ün yere atlayıp dingile omuz vermesi gerekiyordu.

Cumagül dik sırtı aşar aşmaz, önünde üç kucak dolusu kadar odun demetinin hareket halinde olduğunu görünce birden şaşırdı. Biraz daha yaklaşınca seksavul dallarının altında, yıpranmış poturuyla iki cılız ayak gördü. Eğildi. Merakla demetin altına baktı. Epeyce yaşlı, yüzü kırış kırış bir adamdı. Ak sakalı toprağa değdi değecekti. Zavallının yüzünden ter boşanıyordu. Cumagül adama acıdı.

"Baba, odunları arabaya koy da götüreyim."

"Yo olmaz, odundan kazanacağım para sana ödeyeceğim paraya yetmez. Şehre neden gidiyorum ki o zaman?"

Kent birden ortaya çıkıverdi. Burada yere basmadan bir uçtan öbürüne damdan dama geçebilirsin. Kedilere çok uygun da, ya insanlara!

Çevrede ne yüksek minareler, görkemli saraylar ve tapınaklar, ne de ipte yürüyen cambazlar vardı. Hayal kırıklığına uğramış gibiydi. Kafa yormasına da gerek yoktu aslında. Araba kente yaklaştıkça can-

lılık kendini göstermeye başladı. Sarsıntılı küçük bir köprüyü geçtikten sonra, dar, eğri büğrü bir sokağa girdi ve birden gürültülü insan kalabalığıyla karşılaşıverdi. Kaftanlı, tuhaf kısa ceketli erkekler, parlak kadife giysileriyle kadınlar önünden geçip gidiyorlardı. Şehrin gürültüsü, bu rengarenk insan seli Cumagül'ün başını döndürmüştü. Annesinin şeytan görmüş gibi korktuğu dolandırıcıların ağına düşme korkusuyla odun pazarının yerini sormayı göze alamıyordu. Seksavul ve ılgın yüklü arabaların peşine takıldı. Eninde sonunda pazara çıkaracaklardı.

Kapısında tilki kuyrukları asılı bir kürkçü dükkânının önünde durmak zorunda kaldı, çünkü önündeki araba yola saplanmıştı. Dar sokak da geri dönmesine imkan vermiyordu. Beklemekten başka çare yoktu. Arkasında uzun bir araba kuyruğu oluşmuştu. Telegalar,* arabalar, kamyonlar dizi dizi... Sabırsız arabacıların atı harekete getirme çabaları sonuç vermiyor, biri bağırıyor, biri sövüyordu. Saplanan arabanın çevresini başı boş insan kalabalığı sarmıştı.

"Ey güzel kız, odunları kaça satarsın?" diye biri seslendi. Cumagül birden irkildi. Karşısında sarışın, sinekkaydı tıraş olmuş, bıyıksız, siperlikli çuha şapkasıyla bir genç duruyordu. Kaşlarını çatarak güvensizce alıcıya baktı. Bir dolandırıcı, bir serseri olabilir miydi? Kuşkulandığı bir erkekle konuşmamayı yeğleyerek yüzünü başka yöne çevirdi. Birden aklına geldi: Aynı siperlikli şapkayı Bolşevik Aytbay da takıyordu. Aytbay boşuna takmazdı. Sarışın adam da bu tür şapka giydiğine göre konuşmakta sakınca yoktu.

Sarışın genç gülerek Cumagül'e yaklaştı;

"Sağır mısın?" dedi. "Yoksa odunların özel bir müşterisi mi var?"

Bilmediği bir aksanla konuşuyordu. Annesinin uyarıları hep aklındaydı. Bir süre sustu. Sonunda cesaretini toplayıp, Turebay'ın öğrettiği şekilde odunların fiyatını bildirdi. Cumagül'ün toy ve şaşkın tavırları karşısında sarışın pazarlığa girişmek istemedi.

"İstediğin fiyata buluruz. Gel benimle."

Bu sırada arabacıların ve toplanan kalabalığın çabaları sonucu

* Telega: Atlı araba, talika.

sıkışan araba yerinden kurtarılmıştı. Cumagül arabayı sürdü ve sivri şapkalının peşinden dar sokağın karmaşasına dalıverdi. "Daha fazla isteyemez miydim? Fiyat düşük oldu," diye bir yandan söyleniyordu.

Garip bir alıcıya çatmıştı. Nereye gideceğini, hesabı nasıl yapacağını, odunları nereye boşaltacağını anlatacağı yerde arabaya çıkmış Cumagül'e yardım etmişti. Bir iki defa konuşmaya davranmış, ama Cumagül çekinerek kısa yanıtlar vermişti. Odunları boşalttıktan sonra delikanlı parayı uzattı:

"Al! Böyle gidersen yakında milyoner olursun."

Cumagül ayrıldıktan sonra, sarışın adama teşekkür etmediğini hatırladı. İyi bir kişiye benziyordu, giydiği şapka boşuna değildi. Aynı Bolşevikler gibi... Ne ki adını sormamıştı. Köyde nasıl anlatacaktı?

Şimdi et satın alıp vakit geçirmeden köye dönmeliydi. Kentin kapısı arı kovanı gibi insan kaynıyordu. Kasap dükkânını uzaktan gördü. Yanaşmak kolay değildi. Aksi gibi müşteriler arasında hiç kadın görünmüyordu. Eve boş dönecek değildi ya! İster istemez arabadan inip çekinmeden tezgâha yaklaşması gerekiyordu.

Kasap gençten biriydi. Satırı ustalıkla sallıyor, kestiği parçaları teraziye bırakıyordu. Bu arada çenesi de bir türlü durmak bilmiyordu:

"Şurup da, lahman da var. Minavar cimrilik etme, kaynananı açlıktan öldüreceksin! Beyin mi istedin? Kendine de lazım... Hey Memedcan nasılsın? Çoktandır ortalıkta yoktun. Mitinge mi gidiyorsun? Git... git... ta gırtlağa kadar sözle doldururlar adamı!"

Miting... Miting... Bu hiç duymadığı sözcük her tarafta söyleniyordu. "Mitinge geliyor musun?", "Miting ne zaman?", "Mitingde görüşelim." Mitingden sarışın adam da söz etmişti. Fakat bir şey anlamamıştı.

Çığırtkan satıcı;

"Hey kız!" diye Cumagül'e seslendi. "Et almaya mı geldin, yoksa kasaba mı bakıyorsun hayran hayran? Yanaş! Ne kadar lazım? 15 kilo mu?"

İki kilogram eti beze sarıp arabaya döndü. Korktuğu başına gelmemişti. Şehre gelmiş, odunları satmış, bir parça et de satın almıştı. Çok zor gibi görünen bu işleri başarıyla tamamlamıştı. Korkuları boşunaymış. Birden içini bir coşku sardı. Sonsuz bir rahatlama duydu. Bir güneş doğmuştu içinde sanki. Canı gülmek, hoplayıp zıplamak istiyordu. Bir zamanlar Erkinderya'nın yeşil kıyılarında olduğu gibi... "Tanrım, çok uzun zaman önceydi!" Hiçbir zaman yapamadığı, göze alamadığı şeylere gönlü akıyordu. Artan parayla küçük bir ayna mı satın almalıydı? Alana doluşan insan kalabalığına bir sevda türküsü mü söyleseydi, yoksa gelip geçene şu mitingi mi sorsaydı?"

Arabayı durdurdu. Neye karar vereceğini bilemeden sevinçli gözlerle kalabalığı incelemeye başladı. Kısa dar ceketli bir erkek, ağzından soba borusundan çıkar gibi kesif bir duman çıkarıyordu. Ne gülünç! Ağırbaşlı bir kadının elindeki sepetten kartal çığlıklarıyla sarı bir horoz yere atladı. Kadın korkuyla bir çığlık attı. Ellerini uzatarak horozun peşinden koşmaya başladı. Horoz bağlı ayaklarıyla hoplayıp zıplıyor, kanatlarını çırpıyordu. Her defasında kurtulmayı başardı. Ne eğlence!

Yanından geçen bir delikanlı Cumagül'e takıldı:

"Burada ne kıkırdayıp duruyorsun? Mitinge gidelim. Orası daha eğlenceli."

Adam uzaklaştı. Cumagül ne olduğunu bilmediği için o yöne gitmek istemiyordu. Nasıl bir şeydi bu miting? Göz ucuyla bir baksaydı bari. Köye döndüğünde neyle övünecekti? Mitingi gördüm, mitingi anlıyor musunuz? Hakiki… upuzun kuyruğuyla, on iki hörgücüyle. İşte böyle...

Cumagül çekim alanına girmişti. Fazla dayanamadı, arabayı döndürüp gürültülü insan seline kendini bıraktı. Pek uzun sürmedi. Bir dönemeç, ardından diğeri ve o da ne! Birden dalgalanan insan deniziyle karşılaşıverdi. Evlerin duvarları ve tahta perdeler de bu denizin kıyıları... Tam ortada insan başları üzerinde bir ada yükseliyordu... Deli bir dalga insanı bu adaya atıyordu. Dehşetten olsa gerek biri, yabancı bir dilde bağırıyor, ellerini sallıyor, bu tahtadan adada çırpı-

nıp duruyordu. Başını ileri geri her hareket ettirişinde altın sarısı saçları alnına dökülüyor, gözlerini kapatıyordu. Birden insan dalgası bir adamı daha adaya çıkardı. Cumagül'e yabancı değildi. Çizmeleri, kuşaklı kaftanı, rengarenk tübeteykası... Önce sarı saçlı konuşuyor, sözlerini bitirdikten sonra diğeri başlıyordu. Cumagül'ün anladığı, bildiği dilden konuşuyordu. Biraz daha yakında dursa muhakkak son kelimesine kadar anlayacaktı. Ne var ki yaklaşmaya ve kalabalığa karışmaya cesaret edemiyordu. Başını ne kadar döndürürse döndürsün, ne kadar dikkatlice bakarsa baksın, etrafta bir tek kadın yüzüne rastlamamıştı. Anlaşılan bu miting sadece erkekler içindi. Kadının camiye gitmesini yasaklamak gibi... Öyle ya, herkesin önünde insanı küçük düşürebilirler!..

Böyle düşünmesine karşın geri dönmeyip biraz daha ilerledi. Turebay'ın ayak bileklerine kadar uzanan kaftanına sıkıca sarındı. Kırmızı başörtüsünü yüzünü kapatacak biçimde örttü. Tam olmasa da bazı cümleleri bulunduğu yerden duyabiliyordu.

"Yoldaş Kozlov konuşuyor... Dünya emperyalizminin iflası... Yeni iktidar... Kaçınılmaz... Eşit haklar... Çünkü kadınlar, siz erkekler gibi eşit haklara sahiptirler..."

Cumagül'ün yanındaki göbekli, sakallı biri öfkeyle bir şeyler söyledi. Kürsüde konuşanları duyamayınca Cumagül kim olduğunu, nerede bulunduğunu bir an unutarak şiş göbekliye çıkıştı:

"İnsan konuşurken susulur. Duyamıyoruz..." Birden çıkıvermişti ağzından bu sözler. Dehşet içinde sesini kesiverdi. Nasıl söyleyebilmişti bu sözleri? Hem de bir erkeğe… Ama inanılmayacak bir şey oldu; kalabalık Cumagül'den yana tavır aldı. Şiş göbekliyi yuhaladılar. Kaba sözler savurdular. Adam başını eğdi ve sustu. Cumagül şimdi konuşulanları duyabiliyordu.

"Başlık... rezil bir gelenek... Kadını satmak gibi... Düpedüz kölelik... Bu, erkeklerin icadı, kadınlar da..."

Alanda büyük bir gürültü koptu. Anlaşılan bir bölümü bu sözlerden hoşlanmamıştı. Bir taraf yuhalıyor, ıslıklıyor, tepiniyor; diğer tarafsa destekliyordu. Deniz coşmuş, sıkılı yumruklar havaya kalkmıştı.

Cumagül dizginlere uzanıp atı kamçıladı. Bir an önce bu girdaptan uzaklaşmalıydı. Araba yerinden kıpırdamadı: İnsanlar arabanın her tarafını işgal etmişlerdi. Kimi tekerleklerin üstünde, kimi döşemede... Cumagül korkuya kapıldı. Arabanın bir köşesine gizlediği etler yerinde duruyor muydu? Tanrım, yoksa çalındı mı? İşte annesinin öğütlerinden biri de buydu.

Tanrıya şükür et yerinde duruyordu. Kimse dokunmamıştı. Cumagül derin bir nefes aldı.

Şimdi önünden geçmekte olan kırgın ve gülümseyen insan yüzlerini inceliyordu. Alan boşalmaya başlamışt. Sadece gözlerinin görebildiği dar bir aralıktan bakıyordu: Bıyıklı insan yüzleri... bıyıklıların sonu gelmiyordu. Ne büyük şans… bıyıksız bir yüzle karşılaşmıştı. Hayır, aldanmış olamazdı. Bu, demin tanıştığı o garip müşteriydi... Dikkat çekmek için azıcık yüzünü açtı. Sarışın genç onu fark etmişti.

"Oo, sen misin? Geldin demek. İşte gençlik!" Aynı saflarda yürüyen arkadaşlarına dönerek gür sesiyle haykırdı: "Bakın yoldaşlar, bu sadece bir başlangıç... İlk kadın... Yakında onu binlercesi izleyecek. Bu mazlum köle kadınlar toplumda erkeklerle eşit haklara sahip olacaklar. Adın ne senin?"

"Cumagül!" dedi zor duyulur sesle. "Kurtulmama yardım edin! Evime dönmem gerek!"

Sarışın, arkadaşlarıyla beraber kalabalığı yardı. Atı geri döndürdü. Ayrılırken bağırdı:

"Yine gel! Mutlaka... Duyuyor musun?"

"Demek kadınlar da erkekler gibi olacaklar," diye düşünüyordu dönüş yolunda. "Çalışabilecekler, söz sahibi olacaklar. Ah masal olmasın da!"

Yarı karanlık yolda Cumagül'ün önünde ve gerisinde gıcırdaya gıcırdaya giden arabalar... Kentin korkunç kalabalığından bitkin düşen bir sürü yaya... köylü… Uzaklarda bir yerlerden tekdüze, hüzünlü bir türkü geliyordu. Cumagül kulak kabarttı. Neyi anlatıyordu bu türkü? Kafa yormaya ne gerek! Mutlaka kadının o acılı

yazgısından, hiçbir zaman gerçekleşmeyecek kızlık hayallerinden, ölüm korkuları çektikleri mutsuz karanlık gecelerden kuşkusuz… Kahrolası hayat, kocası, Gülbike ve babası... Hayır, yakında her şey daha güzel olacak... Ama nasıl gerçekleşecekti? Gözlerinde canlandıramıyordu. Bilemiyordu... Bugüne kadar bütün dünya köyüyle sınırlıydı. Ötesini görememişti. Ama bugün... dünya daha geniş, daha büyük, daha anlamlı ve mükemmeldi... Ona erişilmez gelen kentler ve insanlar vardı. Yalnızca ekmek kavgasının değil, düşüncenin de varolduğu, yalnızca ait olduğu çadır değil, insana duyulan kaygının da yer aldığı büyüleyici sözler vardı. Bu sözlerdeki sırrı Cumagül'e kim açacak, kim gösterecek bu gizemli çığırları? Aytbay... Gördüğü her şeyi anlatmak, duygularını ona açmak için içinde büyük bir arzu duydu. Aytbay'ın karşısında hiç çekingenlik duymuyordu. Ne insanları hor görüyor, ne de küçümsüyordu. Yanında rahat ve özgür hissediyordu kendini. Ama neden duvarlar gerisinden o tanıdık sesi duyar duymaz kalbi hızla çarpıyordu? Neden Aytbay uzun süre görünmeyince yüreği daralıyordu?

Tekdüze türkü tepeler üzerinde akıyordu. Yatışmaz, dayanılmaz bir sızıyla... Ay, çölün üstünde eğri bir yatağan gibi asılmıştı. Dişler arasında kum taneleri misali, araba gıcırdıya gıcırdıya yoluna devam ediyordu...

Cumagül uyuşmuş sırtını doğrulttu. Taze, serin havayı içine çekti.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Bu kısa Çimbay yolculuğu Cumagül'ün ruhunda büyük değişikliklere yol açmıştı. Hayır, onda yüzyıllar boyu kutsallaştırılmış köy yaşam biçimini değiştirme, bozma gibi bir istek doğurmamıştı. Bunu düşünemezdi bile. Kadın özgürlüğünü gasp eden erkeklere karşı bir başkaldırı niyeti de değildi. Sadece, olaylara ve kendine farklı açılardan bakıyordu şimdi. Daha dün tamamen kayıtsız kaldığı, önemsemediği olaylar onun için birden bambaşka anlamlar kazanmıştı. Yamalı, eski elbisesini; çamurlu, yıpranmış çizmelerini, solmuş başörtüsünü şimdi incelerken büyük bir utanç duyuyordu. Bu perişan haliyle bu zamana kadar insanların karşısına nasıl çıkabilmişti?

Günlük işlerini bir yana bıraktı. Elbisesini dikti, temizledi. Çizmelerini onardı. Saçlarına çeki düzen verdi.

Cumagül'deki değişiklik Sanem'in de gözünden kaçmamıştı. Merakla süzerek;

"Ne o, düğüne mi hazırlanıyorsun?" diye sordu. "Basmayı terziye götürseydin, ne de olsa bir elbise şart, değil mi?"

Nurettin öğretmenin hediye ettiği sekiz arşın kumaşa bu zamana kadar dokunmamışlardı. Kara günler için saklıyorlardı, yiyecekle değiştirebilirlerdi. Cumagül bu kumaştan kendine elbise yapmayı hiç düşünmemişti. Kutsal, dokunulmaz bir nesneydi sanki. Ama bugün razı oldu.

Köyün tek terzisi ise düğün babası Tanirbergen'di. Teklifsizce evine gitmek geleneklere uymazdı. Ama biraz düşündükten sonra kendine bir gerekçe buldu: Kocasından ayrıldığına göre artık akraba değillerdi. Üstelik yoksul biri olarak el açmaya değil, diğerleri gibi elbise diktirmeye gidecekti.

Bu karışık meseleyi böylece çözdükten sonra, annesinin Çimbay'da Nurettin'in çocuklarına bakması karşılığı kazandığı birkaç gümüş manatı keseye koyarak terzinin yolunu tuttu.

Tanirbergen'i hiç görmemişti. Ama gözü doymaz, hain, yalancının piri, acımasız biri olduğunu duymuştu.

Cumagül'ü önce yardım dilenmeye gelen biri gibi soğuk karşıladı. Gözlükleri arasından baktı. Keçi sakalını çekiştirip sırtını döndü. Birden kızın elindeki kumaşı görünce canlanıverdi. Cılız, çocuk sesiyle;

"Para da getirdin mi?" diye sordu.

Cumagül keseyi uzatırken gözlerini yere indirdi. Tanirbergen kuru, titreyen parmaklarıyla keseyi çözdü. Parayı saydı. Çarpık bir gülümsemeyle;

"Sevgili yakınım için ne yapılmaz!" dedi. "Elbise mi olacak?"

"Evet!"

Terzi kumaşı keçeye yaydı. Diz üstü çöktü. İyice ölçüp biçtikten sonra kesmeye başladı. Sanem'in hesabına göre bu kumaştan Cumagül'e bir elbise, torununa da bir iç gömleği çıkıyordu. Ama terzinin hesabı farklıydı; kumaş sadece elbiseye yetiyordu. Cumagül Tanirbergen'le tartışmaya girmedi tabii. Ama düğün babasının dürüstlüğü konusunda artık bir kuşkusu kalmamıştı.

Eşikte Tanirbergen'in kızı Turdıgül'le karşılaştı. Yüzü solgundu. Şişmiş gözleri kanlıydı. Havanda bir şey dövüyordu. Cumagül'e sevinçle sarıldı.

"Abla ne iyi ettin de geldin! Hadi gel! Çay içelim, biraz konuşuruz."

Reddetmek doğru olmazdı. Çok içten karşılamıştı. Kıza ait olan dar, yarı karanlık, is içindeki bölüm, Tanirbergen'in şaşaalı çadırına hiç benzemiyordu.

Uzun zaman konuşmadılar. Öylece birbirine baktılar. Epeydir görüşmemişlerdi. Adet gereği konuşmaya Turdıgül başladı. Ailesini, tanıdıklarını sordu. Ama aklının başka yerde olduğu her halinden belliydi. Neden yüzü solgundu? Şu ağlamaklı gözler... Bu yılgın, kederli tavırlarının sebebi neydi? Cumagül çok geçmeden durumu anladı. Kız, onu çadıra acılarını paylaşmak, dertleşmek için davet etmişti. Ama cesaret edemiyor, bir türlü açılamıyordu. Çocuksu bir utangaçlık ya da bir çeşit tutukluluk hali olsa gerek, buna engel olu-

yordu. Sıkıntılarını, bastırılmış duygularını yüksek bir bentle yüreğine hapsetmişti... Kişisel deneyimi Cumagül'e şöyle fısıldıyordu: Konuya şefkatle, merhametle yaklaş; içtenliğin coşkun seli bentleri yıkar geçer...

"Çok değişmişsin. Neyin var canım?"

Turdıgül karşılık vermedi.

"Hasta mısın?"

Kız hayır der gibi başını salladı. Gözleri dolu doluydu.

"Babam beni evlendiriyor. Canabazarlı bir işanla… Ah, o kadar yaşlı ki!"

Her şey yeniden tekrarlanıyordu. Cumagül bu çığlıkları kim bilir ne kadar dinleyecekti! Genç kızın çırpınıp duracağını, çıkış yolu arayacağını, ama onun duygularını hiçe sayarak, gözyaşlarını küçümseyerek, zavallıyı kocamış bir adamın cansız kollarına bırakacaklarını çok iyi biliyordu.

Kızın göğsünden birden umutsuz bir çığlık koptu.

"İstemiyorum... istemiyorum. Ben... ben satılık değilim... Bir denesinler bakalım… Ah, ne yapacağım peki? Abla bana yardım et!"

Nasıl yardım edecekti? Tatlı sözlerle mi? Boş tesellilerle, öğütlerle mi?

Zayıf bir öfke nöbeti acı bir hıçkırığa dönmüştü.

"Neden böyle davranıyorlar? Kızım, bir tanem derler… sonra da... Buna dayanamayacağım."

Gözyaşlarını yüzüne gözüne bulaştırarak heyecanla fısıldadı:

"Size söylemiştim. Aytbay'ı… Aytbay'ı seviyorum ben."

Evet, Cumagül bir ara bu itirafı kızın ağzından duymuştu. Ama o zaman pek üzerinde durmamıştı.

"Onu seviyorsun... Peki o? O da seni seviyor mu?" Cumagül bu sözleri muhatabının yüzüne vururcasına söylemişti.

"Bilmiyorum... Abla sen soramaz mısın? Ah, olmaz…" Turdıgül kapıya göz attı. Sessizce Cumagül'e sokuldu:

"Ona aktarmak istediğim şu: Seviyorsa kaçırsın beni, onunla nereye olsa giderim..." Çocuk gözlerinde bir kurtuluş umudu parlamıştı. Fakat çok kısa sürdü bu. Cumagül'ün mantıklı sözleri karşısında yıkılıverdi.

"Peki onunla nereye kaçacaksın? Annesi babası hasta. Aytbay'sız bir gün bile yaşayamazlar. Kendin söylemiştin."

Turdıgül;

"Haklısın," dedi ve yeniden başını öne eğdi: "Ne yapacağım peki?"

Cumagül soğuk ve ölçülü;

"Aytbay'a bel bağlamak faydasız," dedi. Sesinin soğukluğuna kendi de hayret etmişti. Neden böyle davranmıştı? Bu duyarsız tavırlarının sebebi neydi? Yanıtını bulamadı, ama utanç duymuştu. Zavallı kızın karşısında kendini suçlu hissetti. Ama neden suçlu olsundu? Yardımcı olamadığı için mi? Kendisinin de Turdıgül kadar yardıma ihtiyacı vardı. Suçlu olan, genç kızı ömür boyu korkunç acılara mahkûm eden o acımasız gelenekler değil miydi? Bu adetleri Cumagül koymamıştı ki!.. Ne olursa olsun, bu suçluluk duygusunu içinden atamamıştı. Anlamsızca kapıldığı bu duygudan kurtulmak için yumuşak, ama zoraki bir sevecenlikle;

"Önemli değil," dedi. "Ağlama! Her şey düzelecek. Bak, geçenlerde Çimbay'a gitmiştim... Orada, mitingde neler söylediler biliyor musun? Yeni iktidar, kadınları erkeklerle bir tutuyor... Başlık kalkacak, anlıyor musun? O zaman seni bir mal gibi kimseye satamayacaklar..."

Cumagül'ün ağzından bu sözler ilk kez çıkmıyordu. Kentte duyduğu gördüğü her şeyi komşuların, tanıdıkların kulaklarına her fırsatta fısıldıyordu. Ama o sıralar bu sözler dudaklarında içten ve inançla çınlıyordu. Ama şimdi... ne kadar yersiz ve boş olduğunu hissediyordu.

Bu gizli konuşma Cumagül'de ağır bir tortu bırakmıştı.

Cumagül evinin önünde durdu. Donuk ve mahzun gözlerle çevresine baktı. Sırtını hafifçe eğerek ağır ağır kanala yürüdü. Kıyı çalılığı içinde kendine yer açarak oturdu. Uzun süre, düşünceler içinde suya baktı.

"Hey Cumagül!" diye biri seslendi. Tanıdık bir sesti. "Burada oturmuş ne yapıyorsun? Kanala bekçilik mi ediyorsun?"

Bibigül'dü. Su aldıkları yerde duruyordu. Testiyi omzuna atıp bir kedi kıvraklığıyla yamacı tırmandı. Cumagül'ün karşısına çıkıverdi. Mitralyöz gibi konuşmaya başladı:

"E, nasılsın bakalım? Sana imreniyorum. Özgürsün... Bak samimi olarak söyle! Kocasız daha iyi değil mi?"

Cumagül iş olsun diye omuzlarını silkti.

"Benim dede kovsaydı beni, ama ne gezer! Kemiklerim o saat boğazına takılırdı! Neyin var? Neden sıkkınsın böyle?"

"Bilmem, bir sıkıntı var içimde."

"Boş ver! Turebay'da mı kalıyorsun? Sahi, sağlığı nasıl? Duydum hastaymış."

Cumagül isteksiz;

"Evet," dedi sadece.

Ama konuşkan, ateşli Bibigül, karşısındakinin keyfine göre hareket edecek insanlardan değildi. Böyle alışkanlığı yoktu. İlgi göremeyince, bunu başkalarından bekler, şaşırırdı.

"Ah! İnanır mısın, bendeki de ne talih! Senin sevdalını her Allahın günü görüyorum." Arkadaşının dirseğini çekiştirip duruyordu. "Sabahtan akşama kadar bizde otlanıyor. Patlayıncaya kadar yiyor. Lütfen darılma! Dün akşam benim eşekle bir şeyler konuştu. Kulak vereyim dedim. Beni savdılar. 'Canavarlar,' diye fısıldaştıklarını duydum bir ara. Ben yine kulaklarımı diktim, ama devamlı değil. Aralarında gizli gizli konuşuyorlardı. Senden, Turebay'dan, Bağdadul'dan da bahsettiler. Benim çakal eski kocana güzel bir yüzük verdi."

"Daha ne konuştular? Ne yüzüğü?" Cumagül ilgilenmişti.

"Tam duyamadım! Hadi ben kaçıyorum, yoksa elbisem kırışacak... Canını sıkma!" dedi ve kaçar gibi uzaklaştı.

Her zaman böyleydi işte. Yorulmadan konuşur, gevezelik eder, sonra ansızın gidiverirdi. Gizledikleri neydi? Gizlice ne konuşuyor-

lardı? Bağdadul'dan onlara neydi? Bu gevezeden bir şey öğrenmek de ne zormuş!

Turumbet'ten söz ederken hiç endişelenmemişti. Bir yabancıydı. Sadece sıkılı ağır yumrukları, kin dolu patlak gözleri aklından çıkmıyordu. Bibigül yine de şükretsin. Kimse dövmüyor onu. Bu nasıl bir talih, nasıl bir hayat! Aşkta beceriksiz, ama kurbanını kıskançlıkla her an boğmaya hazır menfur bir ihtiyar... Genç bir kızın kanıyla yaşayan bir örümcek... Ne iğrenç!

Birden Tanirbergen'in kızını hatırladı. Geçenlerde yaptıkları görüşmeyi düşündü. Ne tatsız durumdu! Bahtsız kız... Bu korkunç kadere mi mahkûm olacaktı? Yardım etmeli, bir şeyler yapmalı, Aytbay'a gidip anlatmalıydı…

Fakat bu düşüncesine isyan eden, karşı koyan içindeki sese engel olamıyordu. Niçin? O kurtarıcı ses kulağına şöyle fısıldıyordu: "Evli bir kadın bekar evine nasıl gider, törelere aykırı olmaz mı? Biri görür, alaylı bakışlardan, karalayıcı sözlerden kurtulamazsın!" En iyisi işi tesadüfe bırakmalı.

Ne yapsın, sabırla bekleyecekti... İçi rahatladı. Ama çok kısa sürdü. Başka bir ses işkenceyi sürdürüyordu:

"Sen bekle, iyi de, ya zavallı Turdıgül? Bu tesadüfi karşılaşma çok gecikirse, o zaman..."

Cumagül ayağa kalktı. Kanalın taşkın suyu hafiften kıyı kamışlarını sallıyordu. Yerden iri bir çakıl taşı alıp suya fırlattı. Hızlı akıntı dalgırları alıp götürdüğü zaman, Cumagül döndü ve kararlı adımlarla köye yürüdü.

Aytbay'ın çadırı, yoksul insan barınaklarının bulunduğu yerde, köyün doğu tarafındaydı. Çürük hasırları, kamış duvarları, yan yatmış damlarıyla Cumagül'ün çok iyi bildiği barınaklardı bunlar. Aytbay'ı uzaktan gördü: Kollarını sıvamış el değirmeninde un öğütüyordu. Cumagül yaklaştı, ne söyleyeceğini bilemeyerek arkasında durdu.

Birinin kendine yaklaştığını hisseden Aytbay birden döndü. Cumagül'ü görünce telaşlandı:

“Turebay? Yoksa bir şey mi oldu?”

“İyileşti. Ben... Öylesine geldim.”

“O halde eve girelim.”

Cumagül el değirmenine uzandı:

“Ver, ben çekeyim,” dedi.

“Yok, ben yaparım, ne ustayım görüyorsun!”

Değirmenin uğultusu bir süre için Cumagül’ü konuşma zorunluluğundan kurtarmıştı. Aytbay’a bakıyordu. Bu adamın yanında neden bu kadar rahat ve huzurluydu. Bunu bir türlü anlayamıyordu.

“Mitinge katılman çok iyi olmuş,” dedi Aytbay. Bir yandan değirmene buğday taneleri dolduruyordu. “Okuman lazım, o zaman çok şeyi anlarsın. Ne tuhaf iş! Herkes mutlu olmak istiyor, ama nasıl olacağını bilmiyor!.. Demek ki önce ne istediğini insana anlatacaksın. Sonra geriye istediği şeyi elde etmeyi öğretmek kalıyor. İşte sana bunu öğretirler, tabii istersen...”

Cumagül Aytbay’ı dinlemekten hiç bıkmazdı. Ama bugün konuyu değiştirdi. Bu sözler sanki ona söylenmemişti.

“Bir iş için geldim sana,” dedi Cumagül. Sesi yumuşak, ama kararsızdı. “Terzinin kızı Turdıgül. Bir işanla evlendiriyorlar.”

Aytbay’ın yüzü birden değişti. Cumagül de fark etmişti.

“Ne zaman?”

Aytbay’ın ilgilenişi hayra alametti. Turdıgül kurtulabilecekti demek…

Aytbay sabırsızca; “Ne zaman?” diye tekrarladı.

“Ne? Bilmiyorum... Yakında sanırım. O dedi ki eğer istersen... Seninle kaçmaya razı.”

Aytbay Cumagül’ün elini minnetle sıktı. Parmaklarını güçlükle kurtaran Cumagül dudaklarını acıtıncaya kadar ısırarak kendini dışarı attı.

“Hey dur, nereye gidiyorsun?”

Cumagül karşılık vermedi.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Turebay'ın sağlığı düzeliyordu. Gündüzleri dışarı çıkıyor, dolaşıyor, kendini güneşin tatlı sıcaklığına bırakıyordu. Kül rengi yüzü pembeleşmeye başlamıştı. Tarlaya gitmeye, çalışmaya can atıyordu. Cügeri dikmenin tam zamanıydı. Fakat Bağdadul bırakmıyordu. Az daha dinlensin, gücünü toplasındı. İşleri Cumagül'le birlikte çekip çevirirlerdi. Elinden bir şey gelmezdi. Turebay istemeyerek kabul etmişti, ama boş durmuyordu yine de. Gündüz kadınlar tarlada çalışırken bebeğe bakıyor, yediriyordu. Kuşkusuz erkek işi değildi, ama, hiç değilse faydalı bir işti.

Akşamları komşularla birlikte ocağın başında oturuyorlar, pek çok değişik konudan söz ediyorlardı. Biri, komşu köye basmacıların yaptıkları baskını anlatıyor, diğeri, Buhara'dan savaş haberleri getiriyor, bir başkası da kendi gözleriyle görmüş gibi, Rus anjirallerin çöle su getirmeye başladıklarını anlatıyordu. Kısacası o beklenen olağanüstü zaman gelmişti. Olmuş olmamış her türlü olayı herkes kendine göre yorumluyordu. Duysenbay ise tehditler savurup duruyordu; çok kısa sürecekmiş bu keyif... Aytbay'a kulak vermek saçmalık, olmayacak duaya amin demekmiş...

Bu konuşmalar ortasında Cumagül büyülenmişçesine gidip geliyordu. Gece gündüz hep aynı şeyi, kente bir kez daha gitmenin hayalini kuruyordu. İlgili olsun olmasın, kime rastlasa, mitingi, sarışın genci anlatıyordu. Sanem de kızı yoldan çıktı diye için için sızlanıyordu. Hak yolu neredeydi, kendi de bilmiyordu.

Konuşmakla karın doyuramazsın! Turebay tam anlamıyla düzelmemişti. Tüm kaygıları bir parça yiyecek bulmak, karınlarını doyurmaktı. Evin işleri kadınların omuzlarına yüklenmişti. Cumagül komşulara gündeliğe gidecek, ne söylerlerse yapacaktı. Bağdadul eski tübeteykasını bir fincan pirinçle değiştirmeye çabalayacak ya da yakacak için çitlerden kuru ot toplamaya koşacaktı.

İşte Bağdadul ip ve orağı yanına almış, önceden işaretlediği sık fundalığa, kanala gidiyordu. Orası pek uzak değildi, ama taşıyabilecek bir kucak dolusu çalı ancak bir saatte toplanabilirdi.

Bağdadul çevresine bakındı. Ortalıkta kimseciklerin bulunmadığına iyice emin olduktan sonra, sık çalıların bulunduğu yeri seçti ve işe koyuldu. İpi ilmik yapıp çalının tepesine bağladı. Dibinden orakla biçmeye başladı. Her bitirişte diğerine yöneliyordu.

İlkbahar güneşi sırtını ısıtıyor, dolu kanalda kıyıya vuran dalganın sesi, uzakta bir yerde öten esrarengiz bir kuş, bu aydınlık ve sakin günün sessizliğini bozuyordu.

Birden bir hışırtı duyar gibi oldu. Üzerine basılan kuru dal çatırtısına benziyordu. İrkilerek doğruldu. Kimsecikler yoktu.

Çok geçmeden çatırdı tekrarlandı. Şimdi çok yakından geliyordu. Bağdadul kulak kesildi. Çalılar açılmaya başladı. Dehşet içinde geriledi. Çalıların arkasına biri gizlenmişti! Bağdadul yerinden kıpırdayamıyordu, bağırdı. Avuçlarıyla yüzünü kapadı.

"Ne diye bağırıyorsun? Yılan mı sandın beni?" Duyduğu bir erkek sesiydi, üstelik tanıyordu. Korkuyla gözlerini açtı. Karşısında Turumbet duruyordu. Korkutucu bir görünüşü vardı. Turumbet ise kadını etkilediğinden memnun saf saf sırıtıyordu.

"Böyle sinsice neden sokulmuştu?" Hâlâ korkusunu yenememişti. "Cumagül'den bahsedeyim mi? Eve dönmesini ister miydi?"

"Otur!" dedi Turumbet. Kendisi Bağdadul'un biçtiği çalı demetine oturdu. "Sana hediye getirdim. İşte..." Cebini karıştırarak güzel bir bilezikle, iri kırmızı taşlı gümüş bir yüzük çıkardı. "Al! Sana veriyorum."

"Neden?" dedi Bağdadul, şaşırmıştı. "Bu hediyelerden bana ne?"

"Hiç, öyle işte! Güzel gözlerin için…"

"Cumagül'ün dönmesini ister misin? Yardımcı olayım. Ben de..."

Turumbet sözünü bıçak gibi kesti:

"Ondan bana ne? Düşünmüyorum, onu unuttum! Şimdi hep seni düşünüyorum..."

Kıllı, kocaman kollarını Bağdadul'un boynuna doladı.

"Dur, dur... Ne yapıyorsun? Çıldırdın mı?" Kadın kendini kurtarmaya çalıştı, ama Turumbet bırakmıyordu.

"Korkma, kimseye söylemem. Çoktandır seni istiyordum... Cumagül'ü bu yüzden kovmuştum... Seni seviyorum!" Ellerini Bağdadul'un sırtına götürerek şehvetle fısıldıyordu. Bağdadul, kesik kesik soluğunu boynunda hissetti. İğrenerek yüzünü çevirdi. Midesi bulanmıştı. Bütün gücüyle kurtulmaya çalışıyordu. Ama Turumbet sıkıca yapışmış, bırakmıyordu. Elbisesinin altından göğüslerini okşamaya, sıkmaya başladı. Bağdadul var gücüyle haykırdı:

"Bırak beni!"

Turumbet dudaklarını kadının dudağına bastırdı:

"Her şey yolunda gidecek, göreceksin. Sen de... Sen de..."

Bağdadul ansızın dişlerini adamın boynuna geçirdi. Turumbet keskin bir acıyla geriledi, ellerini bırakınca dengesini kaybeden Bağdadul yere düştü. Vahşi gözlerle Turumbet'e bakıyordu, kalkmaya davrandı. Erkeğin yüzü değişmişti. Fırladı. Kadını eteğinden yakaladı. Bağdadul kurtulmak için tüm gücüyle asılınca, mavi eteğinden bir parça Turumbet'in elinde kaldı. Kumaş parçasını bir kenara fırlatan Turumbet doğruldu. Parmakları yırtıcı bir hayvanınki gibi gerilmişti. Yavaş yavaş Bağdadul'a yaklaştı. Yüzünde tutku ve şehvet izi silinmişti. Gözleri kinle parlıyordu. Bağdadul bu bakışlar karşısında uyuşmuştu, çalılığa dayanıncaya kadar geriledi. Kaçacak yeri kalmamıştı. Kollarını kaldırdı, Turumbet'in üzerine atılmaya hazır yay gibi gerildi. Aralarında birkaç adım kala birden gözü yerdeki orağa takıldı. Uzanıp alacak kadar yakınındaydı. Orağı kaptı ve bir kılıç gibi havaya kaldırdı. Orak havayı yarıp hızla inerken, Turumbet kendini bir kenara zor attı.

"Dur, hemen gebermeye hiç niyetim yok!"

"Öldüreceğim! Alçak herif!"

Uzun süre gözlerini ayırmadan delici bakışlarla birbirlerini süzdüler. Sonunda Turumbet dayanamadı, sarsak ve ağır adımlarla çalı demetine yürüdü ve oturdu. Yılışık yılışık sırıtıyor, avcunu yaralı boynuna bastırıyordu.

“Kuduruk kadın! O kadar dil döküyorum. Senin için hayatımı vermeye hazırım. Oysa sen... Orakla...”

“Hayatını mı vermek istiyorsun? Yaklaş o halde, bir dene!”

“Çılgın karı! Turebay sana nasıl dayanıyor?”

“Kes sesini! Tırnağı bile olamazsın!”

“Ne diyorsun? Tırnak mı? Onun tırnakları var mı?”

Turumbet bileziği arayıp buldu. Yüzük yoktu. Endişeyle ceplerini karıştırdı. “Yüzüğü geri ver!”

“Nereye attınsa, orada ara!”

Turumbet kuşkuyla kadına baktı. Dizleri üzerine çöktü. Eliyle otları araştırmaya başladı.

“Yok... Bulamıyorum.”

Yüzüğü bulup, bir an önce buradan uzaklaşması için geride bir yeri gösterdi.

“Bak, orada, arkanda!”

“Sahiden oradaymış.” Yüzüğü iki parmağı arasında çevirmeye başladı. Pis pis gülüyordu. “Ne aptal kadınmışsın! Hive kuyumcusu yapmıştı.”

Bağdadul sesini çıkarmadı.

Turumbet ayağını ikide bir değiştiriyor, sıkıntıyla ensesini kaşıyordu. Sonunda lanetler savurarak kıyı boyundan uzaklaşıp gitti. Turumbet gözden kaybolur kaybolmaz, Bağdadul ipi ve orağı aldı. Korkuyla etrafına bakındı, fundalıktan hızla eve koştu.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kadınlar ne eziyetler çektiler bu baharda. Hatırlaması bile korkunç... Ama bundan daha iyi bir baharın henüz olmadığını düşünmeden de edemiyorlardı... Güneşin başka türlü ısıtması, erik dalındaki tomurcuk gibi, toprağın özsuyundan ayrılarak kabarıp çatlaması nedeniyle değildi, başka bir nedeni de vardı bunun: Toprak artık başkasının, Bay'ın değil, kendilerinindi. Döktükleri alın terine, emeklerine acımıyorlardı.

Evet, acımamışlardı... Şafaktan şafağa hiç durmadan çalışmışlardı. Geçen sonbaharda metruk bir arazide yaktıkları yabanotu küllerini gübre olarak kullandılar, sulama kanalları açtılar. İşleri başından aşkındı. İki tarla almışlardı. Biri Turebayların, diğeri Sanem ve Cumagül'ündü. Aytbay sağ olsun, tarlaları o sağlamıştı.

İş bitmişti. Tarlanın ortasına uzun bir sırık çakıp üzerine nazarlık niyetine keçi kuru kafası geçirdiler. Derin bir nefes aldılar. Şimdi keyif yapabilirlerdi. Bu nasıl keyifse! Her Allah'ın günü tarlaya koşuyorlar, evleklerin arasında bir şey kaybetmiş gibi dolaşıp duruyorlardı. Filizlerin çıkıp çıkmadığına bakıyorlardı. Turebay bütün bunları izliyor, kadınların heyecanına hak veriyordu. Hâlâ çalışamıyordu. Yardımcı olamamaktan utanç duyuyor, sıkılıyor, üzülüyordu. Cumagül'le, karısına bakarken heyecanlanıyordu. Onları sakinleştirmek, heyecanlarını soğutmak için olmadık çıkışlar yapıyor, sıkılı yumruklarını göstererek onları paylıyordu:

"Ne diye oraya buraya atılıyorsunuz? Zamanı gelince çıkar... Bir daha oraya adımınızı atmayacaksınız, anlaşıldı mı? Yoksa..."

Turebay haklı çıkmıştı. Birkaç gün geçti geçmedi kadınlar tarlaya gittiklerinde sevinçten ne yapacaklarını bilemediler. Gözlerinin önüne yemyeşil bir halı serilmişti... Cumagül çömelip henüz zayıf da olsa toprağı yararcasına fışkıran cügeri filizlerine şefkatle dokundu. Sonbahara doğru kim bilir nasıl büyüyecekti! Başaklardaki dolgun, sarı taneleri

hayalinde canlandırdı. İçinde alışkın anne şefkati kabarmıştı...

Ama olgunlaşana kadar köyün yoksullarına ne sıkıntılar çektirirdi bu cügeri!

Ekim yapıldıktan kırk gün sonra köylüler tarlalara döküldüler. Çalılık bir yerde ak sakallı ihtiyarlar toplanmışlardı. Yaşlarının verdiği sakinlikle, hiç acele etmeden sulama işini tartıştılar. Kuru parmaklar bir kez daha sert toprağı yoğurmaya başladı. Küçük filizler elden ele dolaştı. Kaşlar çatıldı ve karar verildi: Tam zamanıydı!

Ak mintanlı, poturları baldırlarına kadar çekili birkaç cigit tepeye koştu. Çok geçmeden arığa vardılar. Ketmenleriyle büveti açtılar. Tarlalara doğru bulanık, çamurlu, koyu bir su akmaya başladı. Köylüler dona kalmışlardı.

Önce bir çığlık duyuldu. Ardından tepede bir atlı belirdi. Ellerini sinirli bir biçimde sallıyor, tepenin gerisinde bir yeri göstererek avazı çıktığı kadar bağırıyordu, ama ne dediğini kimse anlamıyordu.

Biri yerinden fırlayıp koşmaya başlayınca diğerleri de ardından seğirttiler. Kimi hızlı, kimi yavaş arkalarında toz bulutu bıraka bıraka tepeyi tırmanıyordu. Soğukkanlılığını kaybetmeyen yaşlılar bir süre yerlerinde kaldılar. Sonra ağır ağır kalabalığın peşinden yürümeye başladılar.

Cumagül, tek gözlü bir cigitle yan yana gidiyordu.

"Ne var? Bir şey mi oldu?"

Cigit karşılık vermedi.

Kalabalık tepeye varınca, donup kaldı. Arık kuruydu…

Çevreyi ağır bir sessizlik kaplamıştı. Birkaç dakika sonra bir kayşanın kopuşunu andıran bir gümbürtü koptu. Kimi çığlık çığlığa bağırıyor, kimi sövüyor, kimi yalvarıyordu. Seslerde büyük bir öfke, kin, korku ve şaşkınlık vardı. Ak mintanlı bir cigit konuşmaya başladı. Bu korkunç gürültü ve kargaşada sözleri zor anlaşılıyordu. Cumagül kulak kabarttı:

"Suyumuzu kesmiş, kapatmış... Duysenbay'dan her şey beklenir!.. Tarlalarımız en uçta. Onunkiler su dolarken bizimkiler kavrulacak!"

Bir yerlerden Aytbay çıktı. Biraz uzakta duran yaşlılar etrafını aldılar. Neler konuştuklarını Cumagül duymuyordu. Çok geçmeden Aytbay ellerini havaya kaldırdı;

"Sessiz olun yoldaşlar!" diye bağırdı. "Sessiz!.."

Sesler kesildi. Kızgın, telaşlı yüzler Aytbay'a döndü.

Aytbay;

"Ne doyumsuz insanlarsınız," diye yarı şaka yarı ciddi çıkıştı: "Tencere verirler, et istersiniz. Toprak dağıtırlar, su dersiniz."

Kalabalıktan hoşnutsuz mırıltılar yükseldi. Aytbay gürültü kesildikten sonra devam etti:

"Bu toprağı sizlere kim dağıttı? Baylar, işanlar tarlalarının bir bölümünü kendi iradeleriyle mi verdiler sanıyorsunuz? Siz zavallı yoksullara acıdılar öyle mi? Hadi canım sen de! Lenin verdi, Sovyet iktidarı verdi ve ardından şöyle dedi: 'Toprağın asıl sahibi onu işleyendir!..' Öyleyse çalışmayana yok!"

Kalabalık coşmuştu:

"Doğru."

"Çok doğru."

"Akıllı bir iktidar."

"Duysenbay'ı bu topraklardan atmalı."

Aytbay etrafını saran köylülere sordu:

"Peki kim bu Sovyet iktidarı?"

Kadınlar, erkekler, hikmet sahibi yaşlılar, herkes susmuştu.

"Sizler! Halkımız!" dedi gürleyerek. "Halk en büyük güçtür... Hep birlikte yürümeye görsün dağları yıkar geçer... Bir kez essin, fırtınalar yaratır... Birlikte hareket edilirse mesele yok! Ama herkes kendi kafasına göre davranırsa kesinlikle bir yararı olmaz. Bunları neden mi söylüyorum? Duysenbay'a arka çıkmasaydınız çoktan işi biterdi."

Kalabalık yine dalgalandı:

"Duysenbay'ın adamı kimmiş?"

"Ellerimizle onu..."

"Ağzını neden bozuyorsun?"

"Onun toprağını kim sürdü peki, kim ekti?"

Köylüler sustular. Biri utana sıkıla;

"Açlık zorluyor," dedi.

"Demek ağına düştünüz ha! Bay'a yalvarıp yakarmak ne demek! Boğazına sarılıp..." Aytbay heyecanlanmıştı. "O halde su isteyin, belki verir!"

"Niçin isteyecekmişiz, zorla alırız," diye bağırdı Cumagül bulunduğu yerden. Hemen önündekinin ardına gizlendi. Bu cesurca çıkışından korkmuştu.

Aytbay Cumagül'ü görmüştü.

"Cumagül doğru söyler. Bay'ın suyunu kesmeli! Devrim adına!.."

Köylüler son kelimeyi anlamamışlardı. Ama bu devrim ürünü kurtarmak, tarlalarına suyu akıtmak imkanı veriyorsa, açlıktan kurtulacaklardı, öyleyse güzel, doğru bir sözdü bu… Kalabalık canlandı, dalgalandı. Kuru arık boyunca Aytbay önde, yürümeye başladılar. Gözü kara gitmiyorlardı. Sessizce ve düzen içinde... kararlı ve emin adımlarla...

Duysenbay su bendinin yakınında, at üstünde adamlarıyla bekliyordu. Savaş alanında bir komutan edasıyla elindeki kamçıyı asa gibi tutarak, bir orayı bir burayı gösteriyordu. Cigitlerden biri Bay'ın işaret ettiği tarafa fırladı. Suyu ya kesecek ya da bırakacaktı.

Duysenbay, kararlı adımlarla yaklaşan köylüleri uzaktan gördü. Elini alnına götürerek baktı. Birden yüzü değişti. Sessiz kalabalık önünden geçerken Bay alaylı bir tavırla;

"Kimi gömeceksiniz? diye sordu.

Aytbay aynı ses tonuyla;

"Bay egemenliğini," diye karşılık verdi.

"Erken değil mi?"

"Tam zamanı…"

Köylüler geçtiler. Duysenbay öfkeden adeta köpürmüştü, yerinde kaldı. "Sefil yaratıklar nasıl da ötmeye başladılar! Ah... benim iktida-

rım olacaktı da... Aytbay'a gösterirdim, tabii diğerlerine de… Kamçısını kuvvetlice sıktı. Yer misin yemez misin... Duysenbay'ı gömeceklermiş!.. Göreceğiz bakalım kim kimi gömecek!..

Bayın hizmetindeki bir cigit nefes nefese koşarak haber verdi:

"Bay-ağa, Bay-ağa! Suyun tamamını kendi tarlalarına çevirmişler."

Duysenbay öfkeden boğulacak gibi oldu. Atını topuklayarak arığa doğru atıldı. At bir iki sıçrayıştan sonra biraz geride kalan yaşlı grubuna yetişti. Bay kamçısıyla birine vurdu, dönüp bakmadan yoluna devam etti.

At bütün gücüyle insan yığınına bindiriverdi. Kamçısını kılıç gibi kullanarak sağa sola sallıyordu. Sırtlar, yukarı kalkmış eller, yüzler bu darbelerden nasibini aldı. Bay'ın sadık cigitleri çataktan fırlayarak ketmenleri ve kürekleriyle yardıma koştular.

Biri, herhalde Aytbay olacaktı, atı dizginlerinden yakaladı. Güçlü kuvvetli bir el de Duysenbay'ı atından çekip aldı. Bay'ın birden gözleri kararadı. Son gördüğü çamurlu bir çizme oldu.

***

Kegeyli kıyısı çalılığında Bağdadul'la o malum aşk buluşması Turumbet'i pek doyurmamıştı. Tatsız anılar yüreğini deşiyordu. Tutkunun doruğundayken birden saplanan bir iğne gibi... Birkaç gün hiç dışarı çıkmadan çadırında oturmuştu. Bu kötü ruh haline kendi sebep olmuştu. İlkin, Duysenbay'ın sözde akıllıca bulduğu Turebay'dan intikam alma planı suya düşmüştü. Turebay'la konuştuktan sonra, onun karısından neden intikam almak zorunda olduğunu doğrusu kestirememişti, ama Duysenbay dayatınca, üstelik intikamın hoş bir yol olduğunu da söyleyince nasıl vazgeçsin? İkincisi, öbüründen şimdi daha rahatsız geliyordu. Erkeklik onuru zedelenmişti. Baksanıza, uyuz bir köpek, zavallı bir ihtiyar gibi kovmuştu. Hem de kimi...

Düştüğü bu sıkıntılı durumdan, pek içinden gelmese de düşüne düşüne sıyrılmayı bildi. Ama asıl teselliyi, Hive kuyumcusunun elinden çıkma bileziği ve yüzüğü parmaklarıyla cebinde okşarken buluyordu. Böyle bir servet elindeyken, şiş gözlü Bağdadul'dan daha güzel

ve mağrur kızların ilgisini mutlaka çekerdi. Büyüleyici bakışları, ince belleri, pembe yanakları hayal etmeyi denedi. Nedense karşısında ay yüzlü güzellerin yerine, sürekli Duysenbay'ın derisi pörsümüş bedeni, iğrenç hayali beliriyordu. Çürük dişleriyle sırıtarak, şehvetle ağzından laf almaya çalışan o bunağın hayali... "Ee, nasıl oldu bakalım? Tatmin oldun mu? Hadi gizleme! Anlat, neler oldu?"

Turumbet asla kuşku duymuyordu. Duysenbay mutlaka bu sözlerle karşılayacaktı onu. Kaç gündür Bay'a uğramak istemeyişinin nedeni buydu. Ona ne söyleyeceksin peki? Kadına sahip olmayı başaramadığını, öcünü alamadığını mı? Rezil damgasını yiyecek, ömür boyu elalemin maskarası olacaksın. Dert bununla da bitmiyordu. Hive kuyumcusunun işi bilezik ve yüzüğü de geri isteyecekti pinti! Onlara elveda demeyi hiç mi hiç istemiyordu. Pekala yalan söyleyebilir, bu mümkün... Aslını öğrenmeye çalışırsa çalışsın! Yok, bu tehlikeli. Duysenbay cümle aleme yayar, Turebay'ın duyması da ayrı bir dert... Yoo... Turebay'dan ne diye çekinecekmiş! Hasta, canı çıkmış! Ancak, Turebay'ın dostlarından korkar. O kadar çoklar ki... En başta Aytbay...

Ne acınası hali vardı, çözüm bulamıyordu bir türlü. Aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık. Çık çıkabilirsen işin içinden...

Gülbike'nin çığlıkları Turumbet'i daldığı sıkıntılı düşüncelerinden ayırdı. Annesi rüzgâr gibi çadıra daldı. Yüzündeki dehşet görülmeye değerdi:

"Amanın amanın oy... Turumbet davran çabuk! Hamini öldürüyorlar, orada..."

Turumbet; "Kim?" diye yerinden sıçradı.

"Aytbay çapulcularla beraber olmuş..."

Turumbet kapıya doğru atıldı, son anda nereye gideceğini bilmediği aklına geldi:

"Nerede?"

"Şu anda eve taşıdılar. Her yanı kanlar içinde. Yüzülmüş koyun gibi..."

Annesi kuşkusuz her zaman bire on katardı. Turumbet uçar gibi çadıra girdi. Bay keçe yatakta yatıyordu. Yorganını üzerine çekmişti.

Gözlerinin altı çürük içindeydi. Başı sarılıydı. Ama yüzünde kan izi görünmüyordu.

Turumbet'i görünce, yana dönüp inlemeye başladı.

"Ah... Ah... Otur hadi!"

"Anlatın nasıl oldu? Anam çığlık çığlıya koşarak geldi. Bay'ı öldürüyorlar diye dövünüyordu." Turumbet çok heyecanlanmıştı, dokunsalar ağlayacaktı.

Acıdan ya da suç ortağının kendisine duyduğu saygının, anlatacaklarıyla yiteceği sıkıntısından olmalı, Duysenbay'ın yüzü buruştu. Bunun bilincinde olarak hikâyesini aceleye getirdi ve değişik biçimde anlattı. Turumbet dinlerken aklına hep aynı soru takılıyordu: Bay'ın başı sarılıydı da, acaba neden tepelediği düşmanlarına bir şey olmamıştı?

Duysenbay sözlerini bitirdiğinde, Turumbet yüzüne saldırgan bir hava vererek bağırdı:

"Ne yazık ben yoktum! Ah... ben onları... Alçaklar..."

"Hayır... Hayır... İyi ki orada değildin. Kavgaya bulaşırdın... Yersiz kuşkular..."

"Ne kuşkuları?" diye hayretle kaşlarını kaldırdı Turumbet.

Duysenbay az bekledikten sonra;

"Ah... Seni heyecanlandırmak istemezdim," dedi. "Ama gerekiyor. Güvenilir kişiler bana dediler ki, güya eğitime giden cigitleri öldürenleri köyümüzde arıyorlarmış. Anlıyor musun? İşte böyle… bu olayı araştırıyorlar..."

Turumbet kendini tutamadı:

"Söyle, kim?"

"Tam bilmiyorum, ama duydum. Peki bunları kimseye anlatmış mıydın?"

"Hayır, yemin ederim. Söyleyin hadi!"

"Aytbay!"

Turumbet'in sırtından soğuk bir ter boşandı. Halının kırmızı desenleri gözüne kan gibi görünüyordu. Yüzü sarardı, uzadı...

Duysenbay dikkatle ona baktı. Sonra döndü, acıyla inlemeye başladı.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Kenti bir türlü aklından çıkaramıyordu Cumagül. Her akşam yatağına uzanarak Çimbay'a gitmek için onlarca sebep buluyor, ama sabah uyandığında bulduğu gerekçelerden hiçbirinin işe yaramayacağını üzüntüyle kabul ediyordu. Geriye tek bir neden kalmıştı; ormana oduna gitmek... Ama önünde bir sürü engel vardı. Bir kere ormana tek başına gidemezdi, tehlikeliydi. Yırtıcı bir hayvan karşısına çıkabilirdi. Bu o kadar dert değildi. Asıl sıkıntı, bu mevsimde ağaç kesiminin yasak olmasıydı. Bekçiye yakalanırsan, hayır bekleme!.. Çocukluğunda "bajban"* adını ilk kez duyduğunda korkudan ödü kopmuş, rüzgârda sallanan yaprak gibi tir tir titremişti. Yıllar önce bir gün bajbanla karşılaşmıştı. Karanlık yüzlü, bir zebani gibi görünmüştü çocuk gözlerine. Kutımbay'ın evine gelmişti. Köyün yüce hakimi konuğun çevresinde nasıl da yılışık tavırlarla dört dönmüştü. Küçük kız, Bay'ın da bu orman kralından korktuğunu sezmişti.

Yine de "bajban" karşısında duyduğu bu anlamsız korku, Cumagül'ün kente gitme isteğini engelleyemedi. Bir akşam ocağın çevresinde oturmuş evin ihtiyaçlarını, sıkıntılarını konuşuyorlardı. Cumagül teklifini yaptı:

"Oduna gitmemiz gerekiyor. Başka çaremiz kalmadı. Yoksa çok sıkıntılı günler geçireceğiz."

Turebay;

"Tek başına yapamazsın," dedi. Cumagül de bu konuda kuşkuluydu ama, içinde Bağdadul'un yardımcı olacağına dair bir umut vardı. Yanılmadı da.

"Elbette tek başına başaramazsın. Ama ikimiz olursak..."

Son söz erkeğindi. Konunun önemi nedeniyle düşüncesizce karar verilmesinin doğru olmayacağını düşünen Turebay;

* Bajban: Orman bekçisi.

"Sabaha kadar bir düşünelim," dedi. "Sabah ola hayır ola."

Cumagül bütün gece gözünü kırpmadı. Ancak gün ışırken uyuyabildi. Bağdadul bir saat sonra onu uyandırdı.

"Gidiyoruz."

Bağdadul yolda hiç konuşmuyor, yaklaştıkları her çalılığı korkuyla araştırıyordu. Sonunda dayanamadı sordu:

"Ya bekçiyle karşılaşırsak, ne yaparız?"

"Tanrı korur bizi!" dedi Cumagül arkadaşını yatıştırmak için.

Ama Tanrı onları korumadı.

Odun yüklü arabayla ormandan çıkmışlardı ki ağaçların arasından iki atlı çıkıverdi. Cumagül'ün kalbi duracak gibi oldu. Atlıları tanımıştı. Biri, çocukluğunun korkunç düşlerinde gördüğü bajbanın ta kendisiydi. Ya yanındaki... Onu daha çok dehşete düşüren bıyıklı Tacim'di bu.

Bajban arabanın önünü kapatıp kamçısını havaya kaldırdı.

"Vay, sizi lanet hırsızlar sizi! Hadi odunları indirin! Çabuk!"

Bağdadul anlaşılmaz bir duaya başladı. Yakarır gibi ellerini göğe kaldırdı. Cumagül donmuş gözlerle olacaklara hazır, bir adım öne çıktı. Kadınların bu hareketlerini çok eğlenceli bulan atlılar kahkahayı bastılar.

Tacim yaklaşıp dikkatle bakınca Cumagül'ü tanıdı. Hemen arkadaşına döndü;

"Onları bırak!" dedi yüzüne pis bir hava vererek. "Daha önemli işlerimiz var."

Bu sözler kadınların yüreğine su serpmişti. Umutlandılar.

"Ah, muhterem kardeşler bize acıyın! Kocam hasta," diyen Bağdadul ağlamaya başladı.

Cumagül de bir yandan yalvarıyordu:

"Acıyın bize, ne olur tutuklamayın! Çocuk emziren bir anayım, merhametinizi Tanrı ödüllendirir."

"Bir defalık bağışlayın!"

Bajban bıyıklığa döndü;

"Bir daha ormana gelmeyeceklerine söz verirlerse affedelim mi?" dedi alaylı. "Ya da kulaklarından birer rehin alalım mı ha! Ne dersin Tacim?"

"İyi ama biraz çabuk!"

Kadınlar dehşet içinde kulaklarına yapıştılar. Atlıların neşesine diyecek yoktu.

"Pekala. Şimdilik kulaklarınız sizde kalsın. Ama bir daha yakalarsam keserim bilmiş olun!"

"Baltalarını al!" diye uyardı. Tacim.

"Baltaları verin!"

Bağdadul ses çıkarmadan denileni yaptı.

Eve döner dönmez başlarından geçenleri bütün ayrıntılarıyla Turebay'a anlattılar.

Turebay güldü:

"İki kulağa karşı bir balta verdiniz ha... Doğrusu iyi bir alışveriş olmuş." Sonra Aytbay'ın oturduğu kibitkaya döndü. Kapıyı sıkıca kapadı. İçeride uzun süre bir şeyler konuştular. Bağdadul içeri çay getirdiğinde bölük pörçük şu sözleri duydu:

"Tüm köylerde... Yeni iktidar... Yoksul köylü komiteleriyle... Birleşmek... Biz kendimiz... Bizim için hiç kimse..."

Aytbay dışarı çıktığı zaman ortalık iyice kararmıştı. Turebay'ın kibitkaya dönmesini bekledikten sonra yavaşça Cumagül'ün kapısını tıkırdattı.

"Cumagül!"

Bütün gün çalışmaktan ve yaşadığı heyecandan bitkin düşen Cumagül yatakta dinleniyordu. Kalktı. Başını örtüp dışarı çıktı.

"Özür dilerim, rahatsız ettim. Uyumuş muydun?"

"Yok, öylesine uzanmıştım."

"Senden bir şey isteyecektim…"

Cumagül Aytbay'ın ne diyeceğini biliyordu. Hiç istememesine

rağmen son günlerde sevgililer arasında arabuluculuk yapıyordu. Şimdi tüm sırlarını biliyordu. Tutuk bir dille birinden ötekine sevgi itiraflarını, umut verici selamları aktarıp duruyordu. Neyse ki Turdıgül'le görüşmek için bir gerekçe bulmaya ihtiyacı yoktu. Tanirbergen'in kaç haftadır dikemediği giysisinden daha iyi bahane mi olurdu!

"Senden bir şey isteyecektim…" Başlangıçta bu sözler Cumagül'e çok dokunmuştu. Bunu neden ona söylüyordu? Kalbinin sırları için neden onu sırdaş olarak seçmişti? Sırlarını nasıl oluyor da sıkılmadan açabiliyordu. Cumagül kadın değil miydi?

Baştan böyle düşünmüştü, ama sonraları alıştı ve Aytbay'a hayır deme gücünü kendinde bulamayarak, Turdıgül'e yöneltilen aşk itiraflarını uysalca dinledi ve zedelenen kadınlık gururunu kalbinde gizleyerek arabuluculuk görevini yerine getirdi.

"Senden bir şey isteyecektim."

"Ne hakkında?"

"Lütfen ona söyle! Çarşambaya, karanlık çeker çökmez kanala gelsin. Bohçasıyla…"

"Peki."

"Aytbay'a dikkatle baktı. Turdıgül'den söz etmenin, onu sormanın, nihayet sadece adını duymanın ve söylemenin Aytbay'ın içinde ne fırtınalar kopardığını kadın içgüdüsüyle anlıyordu. Âşıkların gülünesi zayıflığıydı bu.

Cumagül soğuk bir ses tonuyla;

"Olur söylerim," dedi ve içeri girmek için döndü.

Aytbay durdurdu.

"Az dur! Bugün neler yaptın? Nasılsın?"

"Yorgunum."

"Turebay söyledi. Yarın kente gidiyormuşsun."

"Evet."

"Orada bir işim var, yardımcı olur musun?"

"Nasıl bir iş?"

Aytbay sesini alçattı:

"Orada bir kadını görmen gerekiyor. Soyadı İvanova. Aklında tutabilecek misin? Okrispolkom'dan* sorarsın. Herkes gösterir. Orada olmalı. Kadınları okula yazmak amacıyla Turtkul'dan geldi."

"İvanova… Okrispolkom..." Cumagül bu sözleri unutmamak için birkaç kez tekrarladı. "Tamam."

"Mangit'te onu beklediğimizi söylersin. Aradığı kişilerin burada da olduğunu bilsin. Anladın mı?"

"Hepsini aktaracağım, merak etme!" Cumagül canlanmıştı. Eski durgun hali gitmişti.

Aytbay bir iki yutkunduktan sonra devam etti:

"Bir şey daha… İvanova'ya bahsettiğim kız çarşamba gecesi gelecek. Görürse iyi olur... Annesi babası kimseyle görüştürmüyor. Ben yapamam, sen söylersin."

"Turdıgül mü?"

"Evet."

"Kızcağız okula mı gidecek? Ya sen?"

"Köyde kalacağım."

"Ayrı kalacaksınız demek? Oysa ben sanmıştım ki... Uzun süre mi?"

Aytbay:

"Bilemiyorum," dedi üzüntülü. "Herhalde."

Cumagül göğsünden ılık bir şeyin aktığını hissetti. Daha buluşmadan ayrılacak olan sevgililere karşı duyduğu acımadan mı, yoksa içinde belli belirsiz parlayan uzak bir umuttan mı kendi de bilmiyordu. Ama şimdi Aytbay'a yardım etmeyi, onu desteklemeyi ve yüreklendirmeyi çok istiyordu.

"Dediğin her şeyi yapacağım. İstediğin başka şey var mı?"

"Turdıgül'e uğra!"

"Tamam... Tamam..." dedi aceleci. "Bugün mü istiyorsun?"

"Mümkünse..."

---

* Okrispolkom: (Okrujnoy İspolnitelnıy Komitet) Bölge Yürütme Komitesi.

"Ne demek? Elbette... Şimdi."

Cumagül'ün terziyle konuşması kısa sürdü.

"Elbise mi? Salı gününe bir uğra bakalım, hazır olur. Ne? Salıya dedim ya!" Terzi içinden de söyleniyordu: "Of... bıktım usandım elbisenden... Devamlı geliyor, soruyor... Bütün işimi gücümü bırakıp elbisesiyle uğraşacağım..."

Kuşkusuz parası çoktan ödenmişti. Terzi bu durumlarda müşterisine hiç iyi davranmaz, en ufak saygı göstermezdi.

"Salı günü gelmiştim ama."

"O halde cumartesiye."

"O gün de gelmiştim."

"Ee... Senin için sekiz gün mü icat edeceğim?"

Turdıgül bir süredir kapıda bekliyordu. Cumagül'ü görür görmez dikkatli davranmayı bir an unutarak hemen konuya girdi:

"Ne dedi? Onunla neler konuştun?"

Cumagül kızı usulca bir kenara çekti.

"Çarşambaya... Sular kararınca…"

"Nerede?"

"Kanala gideceksin."

"Çarşamba... Bugün günlerden ne?"

***

Cumagül öğlene Çimbay'a vardı. Odunlarına müşteri bulmak için bu kez doğrudan pazara gitmesi gerekecekti. Müşteri çok kuruntuluydu, sürekli homurdanıyordu. Odunları oradan oraya taşıtıyor, yığdırıyor ve yeniden bozduruyordu. Cumagül'ü epeyce uğraştırdı. Nihayet aldığı paraları iki kez saydıktan sonra arabaya atladı. Artık serbestti. Şimdi o esrarengiz Okrispolkom'u ve İvanova soyadlı kadını arayabilirdi.

Bu Okrispolkom da nasıl bir şeydi, nerede bulunurdu? Gözlerinde canlandıramıyordu. Gelip geçene sormaya da çekiniyordu. Geçen sefer mitingin yapıldığı alana gitmeye karar verdi. Aynı görüntüyle karşılaşabilecek miydi?

Aslında niyeti İvanova'yı orada bulmak değildi sadece. Pazar kurulan günlerde miting de düzenleniyor sanıyordu. Kabaran insan denizini yine görmek, kadın hakları ve özsaygısı üzerine sözler duymak istiyordu.

Ama alan boş ve sessizdi. Cumagül'ün gözlerine bu kez hiç de büyük görünmedi. Alçak, tek katlı, birbirine bitişik yapılar onu dört bir taraftan kuşatmıştı. Loş ışıklı pencereler mahzun mahzun bakıyordu. Bir avlu kapısının ardında civcivler çığrışıyordu. Başını şalla örtmüş bir kadın, evlerin duvarlarına iyice sinerek telaşlı ve ürkek adımlarla hızlı hızlı yürüyordu.

Cumagül ilk anda yanıldığını, buraya gelmediğini düşündü. Hayır, aynı damlar, yine aynı ahşap giriş merdivenleri... Geçenlerde arabasıyla burada saplanıp kalmıştı. Kendini aldatılmış gibi hissetti. Güzel sözlerle kandırılmıştı... Yine gelmişti, ama hiçbir şey yoktu! Hayal kırıklığına uğramıştı. Üzüntüyle atına dokundu. Araba dönüş yaparak hüzünle gıcırdadı.

Bir binanın giriş merdivenlerinde ak mintanlı, uçları saçaklı ipek kuşaklı, kalkık burunlu, kafası dar, uzunca bir delikanlı duruyordu. Onu bir yerlerde görmüştü. Cigit de belleğini zorlayarak Cumagül'e bakıyordu. Birden sevinçle bağırdı:

"Cumagül!.. Bu sen misin? Arabadan hemen in! Ben Nurlıbay'ım, hatırladın mı? Anar-analık'ın torunu..."

Saçları perçemli, uykulu delikanlıyı ancak şimdi tanımıştı. Ne kadar da değişmiş, gelişmişti. Ya üzerindeki giysiler!

"Böyle nereden?"

"Turtkul'dan geldim. Şimdi orada yaşıyorum."

"Turtkul mu? Orada ne yapıyorsun?"

"Çalışıyorum. İvanova adlı bir kadının yanında çevirmenim. Bu kadını duymuş muydun?"

Cumagül ellerini çırptı:

"Dinle ah! Seni bana Tanrı gönderdi. Senin İvanova'yı arıyordum zaten. Görüşmem gerekiyor."

"Elbette. Peki sen nasılsın?"

"Sonra sonra... Beni bu kadına götür çabuk!"

"Gidelim."

Nurlıbay önündeki kapıyı ardına kadar açtı. Karanlık, dar bir koridora girdiler. Koridorun her iki yanında sıra sıra odalar vardı. Kapıların ardından konuşmalar geliyordu. Sesler bir alçalıyor bir yükseliyordu.

Cumagül sersemlemişti.

"Neden şaşırdın öyle?" Nurlıbay Cumagül'ü kolundan çekiştirerek; "Hadi gidelim!" dedi.

Kontrplak bölmeyle ayrılmış geniş bir odaya girdiler. İvanova içeride yoktu. Nurlıbay odadaki adama İvanova'nın ne zaman geleceğini sordu.

"Çıktı, birazdan gelir," dedi adam.

Cumagül başını sağa sola döndürerek, bu ilginç odayı incelemeye başladı. İçeride o kadar çok masa, sandalye vardı ki, ziyaretçiler ancak tek sıra halinde içeri girebilirlerdi. Birbirine dokunmadan geçmeleri de mümkün değildi. Çimbay'ın dar sokaklarında sıkışan iki araba gibi... O anda aklına gelen bu karşılaştırmaya gülecekti ki birden etekleri tutuştu: Araba!.. Ya çalındıysa! Hiç konuşmadan telaşla yerinden fırladı, kapıya atıldı. Nurlıbay daha ağzını açamadan kapı kapanmıştı. Az sonra döndü. Rahatlamıştı.

"Bağladım."

"Ne?" Nurlıbay ne dediğini anlamamıştı.

"Atım dışarıdaydı da."

"Hay Allah! Ee, anlat bakalım ne var ne yok?"

Konuşmak istemedi. Hem ne anlatacaktı? Mutlu evliliğini mi, yediği dayakları, sürekli itilip kakıldığını mı, hayatına son vermek için buz üstünde nasıl tepindiğini mi? Nurlıbay konuşsun daha iyiydi. Onlarca soru sordu.

Anar-analık nine Cumagül'ün köyden ayrıldığı o yıl ölmüş. Nurlıbay aylarca yaban ellerde, o çadır senin, bu çadır benim dolaş-

mış. Sonra Basmacıların peşine düşen Kızıl Ordu birliklerine katılmış. Çok yollar yapmış. Çöller, bataklıklar, ırmaklar aşmış... Yüksek dağları, ıssız kışlakları... Turtkul'a yaklaştıkları zaman Nurlıbay hastalanmış... Bir Rus kadının bakımına bırakmışlar... İşte o zamandan beri yanındaymış, en yakın yardımcısı, çevirmeni olmuş...

Hemşerisinden çok haber dinledi. Eski tanıdıkları, eski arkadaşları... Çocukluğunun geçtiği köy...

Birden bölmenin arkasında bir kadın beliriverdi. Üzerinde siyah deri bir ceket vardı. Siyah eteği dizlerine kadar uzanıyordu. Beline bir kuşak bağlamıştı. Kısa kahverengi saçları kırmızı başörtüsünden dışarı taşıyordu. İçeriye sanki rüzgâr girmişti. Kararlı, keskin bakışlar, çabuk adımlar... Cumagül böyle bir kadın hiç görmemişti.

Nurlıbay;

"Marfa Semenovna, bu kız sizinle görüşmek istiyor," dedi. Cumagül karşısındaki kadının İvanova olduğunu anlamıştı.

"Merhaba!" diyen Marfa Semenovna, Cumagül'ün eline yapışarak erkek gibi kuvvetlice sıktı. "Neler diyeceksin anlat bakalım!"

Birden ürken Cumagül söze nereden başlayacağını bilemedi. Nurlıbay hemen imdadına yetişti:

"Köyden gelmiş."

"Beni Aytbay gönderdi."

İvanova;

"Aytbay mı? Hangi köyden?" diye kesik kesik soran İvanova'nın sesi yükseldikçe, Cumagül'ünkü daha da alçalıyordu:

"Mangit'ten. Kegeyli kanalı üzerinde."

"Aa... hatırladım şimdi. Zayıf, kuruca değil mi? Pekala, anlat!"

"Söylememi buyurdu, sizi köyde bekliyorlar…"

Anlaşılan İvanova'nın Karakalpakçası bu kadardı. Nurlıbay'a dönüp sordu:

"Ne diyor?"

"Aytbay haber göndermiş. Sizi köyde bekliyorlarmış."

"Olur, yakında gideriz. Şimdilik biraz çalışsın."

Nurlıbay, İvanova'nın bu sözlerini Karakalpakçaya çevirdi. Cumagül "tamam," der gibi başını salladı. Ama bu oldu bittiden de hiçbir şey anlamamıştı.

Marfa Semenovna;

"Daha istediği bir şey var mı?" diye sordu.

Cumagül çeviriyi dinledikten sonra zor duyulur bir sesle:

"Çarşamba gecesi Turdıgül'ü getirecekler. Sizinle görüştüreceklermiş."

Bu sözleri çevirmensiz anlamıştı:

"Telaşlanmasın, görüşürüz. Sen de okumak istemez misin?"

Nurlıbay beklemeden çevirdi. Cumagül sanki duymamıştı. Gözlerini oynatıp duruyor, dudaklarını konuşacakmış gibi açıyor, fakat tekrar kapatıyordu. Atı sürmek için kullandığı sopayı sıkıntılı biçimde elinde evirip çeviriyordu.

İvanova kürsüden konuşuyormuş gibi;

"Parti, önümüze bir mesele koydu," dedi. "Çok değil bir iki yıl içinde emekçi halk kitleleri arasındaki cehaleti tümüyle ortadan kaldıracağız. Bu öncelikle sizler için gerekli; çünkü ülkenin asıl sahipleri sizlersiniz! Ülkeyi yönetmek için çok şey bilmeniz gerekiyor. Anladın mı?"

Cumagül yanıt vereceği yerde birden yerinden fırlayıp kapıya koştu.

"Ona ne oldu?" dedi İvanova şaşkınlıkla.

"Atı dışarda da…" dedi Nurlıbay. "Çalarlar diye korkuyor."

"Öyle ya! Bu da önemli. At olmadan uzaklara gidemezsin..."

Sokağa bakan geniş pencerede atın burnu belirdi. Başını odaya çevirmiş, boru gibi kişniyor, çerçeveye yaslanarak tatlı tatlı kaşınıyordu.

Nurlıbay güldü;

"Ee, şimdi rahatlamıştır," dedi. "Artık nereye emredersen, oraya gider!"

Cumagül masaların arasına sokuldu. Hortumla ıslanmış gibi terden sırılsıklam olmuştu.

Marfa Semenovna elini Cumagül'ün omzuna koydu:

"Okuyacaksın değil mi?"

"Bilemiyorum. Kızımı kime bırakırım?"

"Kreşe yerleştiririz."

Cumagül soran gözlerle cigite baktı:

"Kreş... Bu ne?"

Nurlıbay açıkladı.

"Hemen yapamam," dedi dürüstçe. "Biraz düşünmeliyim, anneme de danışmalıyım."

"Danışmak iyi bir şey, ama kendi aklınla da hareket etmelisin. Köydeki bütün kadınlara anlat. Yapabilir misin?"

"Peki," dedi Cumagül. Bir yandan da sırtını atın başına vermiş, onu pencereden uzaklaştırmaya uğraşıyordu. At bundan hoşlanmamış olacak, bir kafa darbesiyle Cumagül'ün ayaklarını yerden kesti. Kız bir anda kendini Nurlıbay'ın kucağında buldu.

"Hey, hey neler oluyor?" dedi delikanlı, ne yapacağını bilemez durumda kala kalmıştı. Cumagül kulaklarına kadar kızardı. Hızla odadan kaçtı.

İvanova kurnaz kurnaz gülerek;

"Uzun zamandan beri mi birbirinizi tanıyorsunuz?" dedi.

"Aynı köydeniz."

"A, öyle mi?

***

Dönüş yolunda Turebay'ın bu canı çıkmış atının payına düşen de az olmadı doğrusu. Kamçı darbeleriyle neler çektiğini böğrüne sorun yeter. İnsanı rezil kepaze etmek... Aptal duruma düşürmek... Cumagül, dokunsalar ağlayacaktı. Kuşkusuz şimdi okula da gitmeyecek, kimsenin yüzüne bakamaz artık... Yolculuğu Mangit'e kadar bezgin bir ruh hali içinde, neşesiz, berbat geçti. Yüksek tepelerin

ardından köyün akşam ışıkları görünür görünmez birden karşı koyamadığı bir gülme nöbetine tutuldu. Başından geçenler yeniden gözlerinin önünden geçti, ama şimdi olanlar ona çok komik görünüyordu. Elini karnına bastırarak gülüyor, bir yandan gözlerinden akan yaşları siliyordu.

Sanem onu kibitkanın yanında karşıladı. Cumagül arabadan atladı. Çocuksu yaramazlıklarla anasının kollarına atıldı. Birden annesine baktı. Sanem'in hali bir tuhaftı. Gözleri dehşetle açılmış, keder içinde ağlıyordu.

"Anne... Ne oldu?"

"Büyük felaket kızım... Büyük felaket... Aytbay'ı öldürdüler."

"Ne? Neler diyorsun ana? Kim!" Cumagül külçe gibi yere yığıldı. Çıldırmış gibiydi.

"Bilmiyorum... baltayla..."

Cumagül ağır bir baltanın başına indiğini hissetti. Sarsıldı. Geriye bir adım attı. Titreyen parmaklarıyla atın yularına yapıştı.

"Turebay'ın baltasıyla…"

Cumagül, annesinin son sözlerini duymamıştı.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Aytbay'ın öldürülmesi köyü ayağa kaldırmıştı. Herkes sadece Aytbay'ı; hasta, yaşlı anne babasını; katilin eline tuhaf bir biçimde geçen Turebay'ın baltasını konuşuyordu. Kimsenin Turebay'ı suçladığı yoktu. Sadece Duysenbay, sahipsiz bir baltanın kafa uçuramayacağını ima ederek zaman zaman zihinleri bulandırıyordu. Ağızdan ağıza korku dolu bir söylenti yayılmaya başladı: Geçenlerde köyü basıp Aytbay'ı arayan atlılar, köyün çevresindeki sık sazlıklara gizlenmişler. Kentten dönerken birisi onları görmüş, tüfekle atış talimi yapıyorlarmış. Köyün önde gelen yaşlıları, Canabazar'dan işanın görevlendirdiği kişilerin Aytbay'ı öldürdüklerini gizlice aralarında konuşuyorlardı. En basit ve doğrudan açıklama Mambet-molladan geliyordu: "Allah, dinsiz imansız bir adamı cezalandırmıştı…"

Cumagül'le terzinin kızı, cenaze toprağa verilirken yarı karanlık çadırda oturuyorlardı. Kalplerindeki o büyük sırrı bir iç çekiş ya da bakışla lekelememek için cenazeye katılmamışlardı. Cumagül'ün dizlerine yüzünü dayayan Turdıgül sarsıla sarsıla ağlıyordu. Cumagül kuru gözleri, taş kesilmiş yüzüyle Turdıgül'ün saçlarını, sırtını okşuyor, sessizce oturuyordu. Kızı nasıl teselli edebilirdi? Ölümün teselli-siz trajedisini hafifletebilecek sözleri nereden bulacaktı? Ne Turdıgül, ne de kendi için böyle sözler vardı...

Cumagül ortalık karardığında eve döndü. Kendini yatağın üstüne attı. Aykız'ı göğsüne bastırıp gözlerini kederle tavana dikti. Uzun zaman karanlıkta öylece kaldı.

Aytbay'ı neden öldürmüşlerdi? Hayır, Canabazar işanının burada bir suçu yoktu. Katil, baltayı eline kıskançlık nedeniyle almamıştı. Başka nedenler için Aytbay'dan intikam aldılar: Bay'dan alınıp, yoksullara dağıtılan toprak için… Duysenbay'ın insanlara hayat hakkı tanımayarak, yalnızca kendine mal ettiği, onsuz yaşanamayacak olan su için… İnsan ruhunu devindiren devrimden ve yeni iktidardan söz ettiği için Aytbay'ı öldürdüler...

Ağır düşünceler, acı ve özlem dolu anılar Cumagül'ü sabaha kadar uyutmamıştı. Hayatından bir şeyler kopmuş, uzaklaşmıştı. Geriye bir boşluk ve acı kalmıştı. Canabazar işanının güçlü pençelerinden kurtulamayacak olan Turdıgül'ü düşündü. Aytbay'ın ölümünden sonra Turdıgül'ün geleceği üzerinde birden kendini sorumlu hissetti. Bu bilince nereden ve nasıl vardığını da anlamaya çalışmadı. Saatler geçtikçe Turdıgül'e duyduğu sorumluluğun daha da güçlendiğini hissetti...

"Neyim ben?" diye acıyla güldü. "İnşallah başkalarını kurtardığın gibi, kendi dertlerinle de baş edersin!"

Her şeye rağmen sabahleyin kararlı bir şekilde yataktan kalktı.

Kısrak avluda hırıltılı kişniyordu. Cumagül dışarı çıktı. Arabayı hazırlayan Turebay'ı gördü.

"Şehre, mahkemeye gidiyorum, olayı çözsünler bakalım!"

"Baltayı, olayın nasıl olduğunu anlat!"

"Anlatmasına anlatırım da. İnanırlar mı?"

Cumagül, kadınların suya gidecekleri saati zor etti. İp bağlı testiyi omzundan aşırıp bildik yoldan kanala yürüdü.

Kıyıda kimsecikler yoktu. Testiyi yere bıraktı. Kanal tümseğine çıkarak köye doğru baktı. Yanılmamıştı, ellerinde testileriyle kadınlar geliyordu. İşte Bibigül, işte Aytbay'ın komşusu, ardından birisi daha, ama uzaktan seçemiyordu. Kadınlar kanala yaklaşmışlardı. En arkada ağır adımlarla Turdıgül geliyordu. Tanirbergen kızını dışarı çıkarmayalı neredeyse bir ayı geçmişti. Bugün izin vermişti. Artık korkmasına gerek yoktu. Aytbay yoktu artık...

Cumagül, testileri alarak suya indi. Doldurup yukarı aktarıyor, bir yandan da komşulara laf yetiştirmeye çalışıyordu.

kadınlar hep bir ağızdan dün meydana gelen korkunç olayı konuşuyorlardı.

Son testiyi de doldurduktan sonra tümseğe çıktı. Kadınlar çember olmuş, lafı birbirlerinin ağzından kaparak durmaksızın konuşuyorlardı. Bir süre kulak kabarttı. Uygun bir anı kolladıktan sonra sezdirmeden sohbete katıldı. Başlangıçta sesi yumuşak ve sakindi.

Cumagül her zaman böyle konuşurdu. Sonra birden yüreğinden bir şeyler fışkırdı, sesinin tonu değişti. Gözlerinde derin bir öfke, kararlılık belirdi. Yaşadıklarını, geceler boyu düşündüklerini, içinde biriken tüm acılarını, umutlarını anlattı. Mutsuz karanlıklardan, Mangit kabilesi kadınlarının beşikten mezara kadar yaşamak zorunda kaldığı o ölü, anlamsız yaşantıdan söz etti. Cumagül insanların karşısında ilk kez böyle açık konuşuyordu: Onu sokağa bırakan babasını, tüm sevgisini yumruklarıyla gösteren kocasını, gelin deyince aklına sadece dilsiz köle gelen kaynanasını... Öfke ve acı Cumagül'ü nefessiz bırakmıştı.Farkında olmadan Aytbay'ın sözlerini yineliyor, İvanova'nın el yüz hareketleriyle konuşuyor, Çimbay'daki söylevciye öykünüyordu.

"Kadınlar da insan! Erkekler kendi çıkarları için 'aklı kısa' masalını uydurdular. Karanlık zindan misali bizleri evlerimize hapsettiler. Artık bütün bunlar geride kaldı! Yeni iktidar kadınlara eşit haklar veriyor. Şehirde, mitingde kendi kulaklarımla duydum. Bunu Lenin söyledi!" Oysa Lenin hakkında hemen hiçbir şey bilmiyordu, ama içindeki içgüdüye uyarak, haklılığını kanıtlamak için Lenin'den söz etmenin inandırıcı olacağını düşünmüştü.

Kadınlar ses çıkarmadan dinliyorlardı. Kimi inanmış, kimi korku ve hiddetle, kimi de kuşkucu bir alayla karşılamıştı. Cumagül durmak bilmiyordu:

"Yeni iktidar, şehirde dinlemiştim, kadınlara büyük değer veriyor. Şimdi avulun yönetiminde bile söz sahibi olacağız. Ama mutfaktan başka bir bildiğin yoksa, nasıl yönetirsin? Bu yüzden bizleri okula göndermeyi istiyorlar."

Kara çarşaflı bir kadın söylenerek Cumagül'ün sözünü kesti:

"Bakın hele! Köyü yönetecekmiş... Sen önce kendi işini bir düzelt!"

Cumagül karşılık vermedi, kadına dönüp bakmadı bile.

"Yeni iktidar ve adalet eşitlik için mücadele ediyor. Yoksullara toprak dağıtılıyor. Herkesin malı eşit olacak. Kadınlara da aynı haklar... İşte Bolşevik Aytbay bunları savunuyordu. Şimdi herkes onu kimin öldürdüğünü anlamıştır…"

Cumagül sözlerini bitirir bitirmez kadınlar birbirlerinin sözlerini keserek konuşmaya başladılar:

"Doğru söyler!"

"Allah bu sözleri için onu cezalandırır!"

"Kocam bir işitseydi!"

"Bunların hepsi masal!" diye alayla güldü pembe yüzlü, şişman bir kız. Burnunda gümüş bir hızma vardı. Testisini omuzlayıp köye yöneldi. Diğerleri de onu izledi.

Kadınlar ikişerli üçerli gruplar halinde yürüyorlardı. Bir grup, Turumbet'in terk ettiği karısının bu sözlerini alaya alıyor; diğeri, kimse duymasın diye aralarında fısıldaşarak tartışıyor, üçüncü grup da hiç konuşmadan, düşünceli yoluna devam ediyordu.

Cumagül Tanirbergen'in kızıyla grubun en sonunda gidiyordu.

"Hepsi bu kadar değil," dedi Cumagül sıkıntılı. "Hissediyorum, ama söyleyemiyorum."

Turdıgül yanıt vermedi. Kendi dünyasına gömülmüş, söylenenleri duymuyordu. Yüzündeki kayıtsızlık, teslimiyet ifadesi Cumagül'ü endişelendirmişti.

"İki gün sonra çarşamba. Kararlaştırıldığı gibi gideceksin."

Turdıgül;

"Niçin?" diye sordu ilgisizce.

"Seni bekleyeceğim... Şehre götüreceğim..."

Kız olmaz der gibi başını salladı:

"Artık gereksiz, oralarda ne yaparım?"

"Okuyacaksın. Aytbay da böyle isterdi."

"Aytbay artık yok!"

"Peki ne yapacaksın?"

"Bilmiyorum, ya ölüp giderim, ya da işanla evlenirim... Anne babamın istediği gibi..."

Cumagül irkildi. Bütün gücünü toplayarak kızı yeniden canlandırmaya çalıştı. Acı da verse içinde birikenleri bir bir dökmesini

istiyordu. Ama çabası boşunaydı. Turdıgül dinlemiyordu. Duyguları keçeleşmiş, hissizleşmişti.

Ayrılacakları köşede Turdıgül durmadı. Hiç böyle davranmazdı. Kayıtsız adımlarla evine doğru yürüdü.

"Biraz bekle!" dedi Cumagül konuşturmak umuduyla. Yine boşunaydı. Turdıgül aldırmadan yoluna devam etti.

Cumagül bütün gün ne yapacağını bilemedi. Turebay'ın gelip gelmediğini öğrenmek için dışarı çıkıyor, sonra içeri girip kendini yatağa atıyordu. Akşama kadar bu böyle sürdü. Güneş ufukta kaybolmaya başladığında dağılmış saçlarını başörtüsünün içine sokuşturarak annesine bir şey demeden dışarı çıktı.

Cumagül yıllardır Mangit'te yaşıyordu, ama bu yoldan hiç geçmemişti. Çiti aştıktan sonra sola döndü. Gözlerinin önünde açılan çıplak bozkırda boz tepecikleri uzaktan gördü. Yaklaştı. Mezarlara basmamak için dikkatli yürüyordu. Gözleriyle taze olanını aradı... İşte oradaydı. Pek yüksek değildi. Üzerinde ne bir çiçek, ne bir yeşillik vardı. Başucuna bir taş dikilmişti. Ölümün sessizliği...

Mezarlık insanoğlunun kaderi! Nice ateşli tutkular, nice güzel umutlar, özlemler gömülüydü burada! Belki de böyle değildi. Belki de başka yazgılar gizliydi; her gün evinin yüzlerce derdi, akşamları dayaktan kaçmanın korkusu, bir çift sağlam çizmenin ya da insani sözler duymanın ham hayalleriyle dolu yazgılar gizlidir, kim bilir? Ama mezarların dili yok, konuşamazlar... O büyük sırrı, salt ölümle bilinen o gizi kutsallıkla korurlar. Hayatın çoğu kez daha anlamsız, ölümünse bazen büyük bir anlamın yerine getirilmesi olduğu hikâyeleriyle yaşayanlar tedirgin edilmesin diye mi böylesine derin gömüyorlar ölüleri? Hayır, her zaman dilsiz değildir bu mezar tepecikleri! Hayattayken susanları, arkalarında ne bir söz, ne bir dava bırakanları sonsuza dek kapatırken sessizliğini korurlar. Ama insanlar için acı çekenlerin, kendini insanlığa adayanların, daha iyi bir yaşam ve gelecek uğruna kavga verenlerin öldüğü zaman mezarları susmaz, sesleriyle yaşayanları uyandırırlar...

Uzun süre, derin düşünceler içinde taze mezarın başında durdu. Şimdi yeni anlamlar, yeni renkler kazanan anılar birbirinin yerini

alarak hızla gözlerinin önünden geçiyordu. Kalbinde derin ve silinmez izler bırakan geçen yılki karşılaşmaları, daha dün söyledikleri sözler kulaklarında çınlıyordu. Aytbay'la vedalaştı…

***

Akşamın karanlığında evine yürüdü. Soluk çadır ışıkları açık kapılardan dışarı süzülüyordu. Bir köpek tembel tembel havladı. Arada bir bulutlar arasından dolunay çıkıyor, ışıkları ağaçlara vuruyor, ayaklarının altında ağaçların gölgeleri oynaşıyordu.

Birden Cumagül'ün önünde iri yarı bir erkeğin karartısı belirdi. Korkuyla geriledi, başını omuzlarına gömüp yoluna devam etti.

"Unuttun demek, tanımadın mı?" diyen öfkeli bir ses onu durdurdu.

Hayır unutmamıştı. Nasıl unuturdu bu sesi. Turumbet'ti.

Başını kaldırıp kocasına baktı. Uzun zamandır görmemişti. Köyden geçerken birkaç kez uzaktan görmüş, gözlerini kaçırarak yönünü değiştirmişti. Şimdi ansızın yakalanmıştı. Çok yakınındaydı.

Bu karşılaşmayı bekliyordu, biliyordu, er ya da geç yüz yüze geleceklerdi, kurtuluş yoktu. Ama olmaması için Tanrıya hep yakarmıştı.

O zaman gelmişti işte. Karanlık, ıssız bir sokakta karşı karşıyaydılar; yabancı iki insan gibi... Birlikte geçirdikleri günler, ne ocak başındaki uzun saatler, ne de gecenin o tatlı ve buruk dokunuşları... hiçbiri yaşanmamıştı sanki... Evet, hiçbiri olmamıştı... Yalnızca korku, yalnızca dayanılmaz bir kin duyuyordu şimdi...

Turumbet, Cumagül'ün koluna yapıştı;

"Hadi gidelim!" dedi sertçe.

"Nereye?"

"Eve?"

Cumagül kolunu kurtardı ve olmaz der gibi başını salladı:

"Hayır!"

"Senin kocanım. Emrediyorum. Benim dediğim olacak!"

"Hayır!"

"Hayır mı?" Savurduğu korkunç tekme, kadını çitten aşağıya

yuvarladı. Cumagül umutsuz bir çığlık kopardı. İnsanlar çadırlarından dışarı fırladılar. Turumbet eğildi ve vahşi bir hayvan gibi fundalığın içine daldı.

Cumagül iki gün uyuyamadı. Aytbay'ın ölümü, Turdıgül'le konuşması, kocasıyla karşılaşması bütün bunlar onu derinden etkilemişti. Gözlerini yumar yummaz karabasanlar görmeye başlıyordu. Kalkıyor, kandili yakıyor, bir yudum su içip yatıştıktan sonra yeniden yatağa uzanıyordu, gözlerini kapattığı gibi, karabasanlar yeniden başlıyordu.

Gece yarısını çoktan geçmişti. Cumagül kulübenin yakınında birilerinin dolaştığını duyar gibi oldu. Kulak kabarttı. Usulca kapıya yanaştı. Birden iliklerine kadar ürperdi. Kapının ardında biri vardı. Önce hırıltılı, hızlı soluk alışlar duydu. Sonra kapı mandalı zorlandı.

Kimdi? İntikam ateşiyle yanan Turumbet mi? Yoksa Aytbay'ı öldüren o meçhul kişi mi? Ha Turumbet, ha başkası, ne fark eder?" diye düşündü.

Düşünecek zamanı yoktu.

"Anne... anne… kapıda birileri var, çabuk baltayı ver! Turebay'ın kapısını çal, hemen gelsin!"

Ama tek baltaları olduğu, onu da orman bekçisinin aldığı, Turebay'ın da hâlâ kentten dönmediği aklına gelince korkusu daha da büyüdü. Bu gece konuğunu nasıl defedeceklerdi?

Kapının ardındaki telaşlı adımları, soluk alışları dinlediler. Birden ortalık sessizleşti.

Cumagül terden sırılsıklam yatağına döndü.

Sabahleyin kararını vermişti.

"Anne, iyice düşündüm. Çimbay'a gideceğim."

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Cumagül ilk iş olarak geçen defa Nurlıbay ve İvanova'yla konuştuğu binaya gitti. Ancak İvanova yoktu. Kontrplak bölmenin arkasında tanımadığı bir adam oturuyordu. Bu hesapta olmayan durum Cumagül'ün canını sıkmıştı. Dışarı çıktı. Ne yapacağını düşünerek meydanda bir süre dolaştı. Nurlıbay'ı nerede bulacağını şüphesiz bu adamdan öğrenebilirdi, ama kolayca bir erkekten sorabilir miydi? Başka çaresi de yoktu. Geri döndü. Çekine çekine bölmeye sokuldu.

"Merhaba!"

Sert bir ses "merhaba," diye karşılık verdi. Erkeğin tavrı Cumagül'ü şaşırtmıştı.

Adamın gözüne girmek için çocukken öğrettikleri görgü kurallarına göre davranmasının daha iyi olacağını düşündü ve adama gayet kibarca;

"Nasılsınız efendim?" dedi.

Adam kendi kendine homurdandı. Hayretle kaşlarını kaldırdı. Cumagül aldırmadı.

"Karınız, çocuklarınız nasıl? Hepsi iyiler mi?"

"Bundan sana ne?" diye bağırdı adam. Öyle ki sesinden camlar sallandı.

"Nurlıbay…"

"Ne Nurlıbay'ı?"

"İvanova'nın yanındaki."

"Geldiği gibi gitti. İvanova da."

Cumagül;

"Aa..." diye bağırdı elinde olmadan. Tüm planlarının, umutlarının uçtuğunu hissetti. Okula gidemeyecekti. Demek, Aytbay'ın artık olmadığı, attığı her adımı sinsice izleyen Turumbet'in yaşadığı köye

geri dönecekti. Her şey eskisi gibi olacaktı. Kaderi şimdi belli olacaktı. Biraz hava aldıktan sonra bir soru daha sormayı göze aldı:

"Peki Okrispolkom kim olacak?"*

"Sana ne bundan?"

"İvanova bana, 'Okumak istiyorsan buraya uğra!' demişti, işte geldim."

Bu sözler adamı daha da kızdırdı:

"Okumak istiyorsun ha! Bunu isteyenlerin başına neler geldiğini bilmiyor musun? Duymadın mı?"

Duymuştu. Bolşeviklerin propagandalarına kapılan bazı gençlerin haydutlar tarafından vahşice öldürüldüğünü, kocalarının sözünü dinlemeyen iki kadının esrarengiz biçimde ortadan kaybolduğunu işitmişti. Köy bu söylentilerle kaynayıp durmuştu, ama Cumagül ısrarlıydı:

"Başka çarem yok. Gideceğim."

"Git... git... pekala... Seni sadece uyarmak istemiştim." Adam neredeyse tehdit edecekti. "Kocana danışsan iyi olur. Evli misin?"

"Hayır!"

"Ya baban?"

"Yok!"

"O zaman büyüklerine danış, sonra gel! Oldu mu?"

Cumagül asla geri adım atmaya yanaşmıyordu:

"Annemle konuştum."

Adam yılan sokmuş gibi bağırdı. Masaya bir yumruk indirdi.

"Ne diyorsam onu yap! Git danış. Ee hadi!"

Cumagül dışarı çıktı. Şimdi ne olacağını anlayacak durumda değildi. İnsanların hak adalet aradıkları, bir çeşit Tanrının evi gibi görüp uğradıkları bu Okrispolkom onu korkutan, caydıran bir yerse, demek ki sahiden de bu eğitim meselesinde kötü, geleneklere aykırı, ahlaksız bir şeyler vardı. İyi de Aytbay neden heyecanla gitmesini

* Bilgisizliğinden böyle ifade ediyor.

istemişti? Mitingdeki sarı saçlı adam... İvanova... Onlara inanmamak mümkün müydü? Doğrusu neydi peki? Köye dönmek mi, eski yaşamına, tiksindiği Turumbet'e? Hayır! Ölsün daha iyiydi.

Bezgin, aklı karmakarışık, kentin dar sokaklarında amaçsızca dolaşırken pazar meydanına çıkıverdi. Bu itişip duran insanların kaynadığı curcunanın ortasında bile yalnızlık ve unutulmuşluk duygusundan kurtulamadı.

Çıkardığı boğucu, keskin kokuyla havayı zehirleyen koca bir tavanın önünde durdu. Balık kızartıyorlardı. Çıplak vücutlarına doğrudan yelek giymiş ocakçıların is bağlamış şekillerine baktı. Ateşi sürekli karıştırıp kuvvetlendirerek avaz avaz müşteri çağırıyorlardı:

"Hey yaklaşın bakalım! Aral'ın sarı sazanları, Amu'nun taze bıyıklı balıkları bunlar!" Yalınayak, lime lime giysileriyle kir pas içinde çocuklar tavanın etrafını sarmış, kendilerinden geçerek cızırdayan balıklara aç gözlerle bakıyorlardı. Fakat tavaların altından yükselen cehennemi alev, bu leziz parçalara uzanma niyetlerini bir anda alıp götürüyordu. Umutları boşuna da olsa, büyülenmiş gibi bu harika manzaradan gözlerini alamıyorlardı.

Cumagül pazar alanını geçti, kanal kıyısına çıktı. Amaçsız dolaşmaktan, sıkıntılı, alışık olmadığı düşüncelerden yorgun düşmüştü. Kendini çimenlerin üzerine bıraktı. Acıktığını şimdi hissetmişti. Bütün gün elinden düşürmediği çıkınından bayatlamış bir dilim ekmek çıkardı. Kanaldan avucuyla aldığı suyla birlikte ekmeğini bitirdi.

Açlığını gidermişti. Kıyı boyundan Mangit yoluna çıktı.

İlk kilometreyi hızla, aceleci adımlarla geçti. Sonra adımları ağırlaştı ve sonunda durdu. Bilmediği, kendisine tamamen yabancı bir gece yolunda duyduğu korkudan ve belki de köyünde onu nelerin beklediğini sürekli düşünmekten ayakları bir türlü gitmiyordu. Sonunda kararını verdi ve geri döndü.

Batmakta olan güneşin alacakaranlığında Çimbay'ın tozlu, dar sokaklarında dolaşıyordu şimdi. Annesinin tarifine göre öğretmen Nurettin'in evini aramaya başladı.

Sanem'in anlattığına benzer avlu kapısını bulduğunda hava çok-

tan kararmıştı. İnce kavak ağacının altında yere çakılmış bir sedir, üstüne köpek başı kazılı olan yeşil küçük kapı, kapı kulpu yerine kullanılan yuvarlak demir halka, bütün bunları nedendir bilinmez çok önceden görmüş duygusuna kapıldı. Cumagül'e çok tanıdık gelmişti. Bir zamanlar bu küçük kapının yanında durmuş, köpek başını da, o sediri de sanki görmüştü.

Cumagül kapıyı çaldı. Biri, zincirleri şakırdatarak kapıyı ardına kadar açtı. Karanlıkta bile karşısında duran bıyıksız, uzun yüzlü, parlak sarı saçlı erkeği tanımıştı.

Cumagül sevinçle atıldı:

"Bu sizsiniz, evet sizsiniz!"

Erkek şaşırmıştı:

"Nasıl..." dedi. Anlaşılan bu eski dostunu tanıyamamıştı!

"Hatırlamadınız mı? Daha ilkbaharda size odun satmıştım. Birlikte indirmiştik. Siz öğretmen Nurettin misiniz yoksa?"

"Evet"

"Beni annem gönderdi... Sanem."

"Sanem mi? Bu... Bu..."

"Evet, Mangit'ten."

"Aa, hatırladım tabii. Onun kızısın demek!"

Nihayet anlaşmışlardı. Karısına takılarak kızı tanıttı:

"Sanem'in kızı; ormanların hakimi, gözüpek arbakeş*, deyim yerindeyse Mangitli amazon!"

Odanın içi Cumagül'ü şaşırtmıştı. Böyle bir oda hayatında görmemişti: İpek örtülerle kaplı karyolalar, yüksekçe bir büfe, üzerinde bir sürü kağıt yığılı bir masa ve kitaplık... Eşyalara zarar vermekten korkarak yerinde çakılı kalmıştı. Bakışlarını perdelerden ayırarak, çalışma masası üstündeki bir erkek resmine çevirdi.

Nurettin'in karısı, sanki Cumagül'ün gözleri görmüyormuş gibi elinden tutarak odadan geçirdi. Sandalyeye oturttu. Sandalye çok

* Arbakeş: İyi araba süren anlamında.

rahat ve yumuşaktı. Çok hoşuna gitmişti. Rahatça arkasına yaslanılıyordu. Elleri rahat değildi nedense, sanki başkasına ait olan bu elleri nereye koyacağını bilemedi.

Ev sahipleri Cumagül'ün karnını doyurup, sıcak çay ikram ettiler. Durumunu bilerek, saçma sapan sorularla rahatsız etmek istemediler. Biraz kendine gelsin, konuşmaya o başlasın. Konuksa şaşkınlık içinde sessiz çayını yudumluyordu. Nihayet Nurettin'in karısı, Cumagül'ü sıkıntılı durumdan kurtarmak için yavaş yavaş konuşmaya çekti. Sanem'i, Aykız'ı, köyde olan bitenleri, ürün rekoltesini sordu.

Çimbay'a iş için mi geldin?"

Cumagül utana sıkıla;

"Okula gitmek istiyorum," dedi. "Artık köyde yaşayamam."

Sesinde öyle acı, öyle çaresiz bir ifade vardı ki, karı koca ne diyeceklerini bilemeyerek sustular. Sonra Nurettin sesine bile bile canlı bir hava vererek;

"Aferin! Doğru karar vermişsin," dedi. "Trigonometrik fonksiyonları çözmede kadın zekasının erkeklerden hiç de geri kalır yanı olmadığını bazılarına göstereceğiz. Tamam mı?"

Annesi bir defasında Nurettin ve karısının Tatar olduğunu söylemişti. Cumagül anlamıştı: Öğretmen öz dilinde konuşuyordu şimdi.

Nurettin'in karısı;

"Bunu göze alırken, kim bilir ne sıkıntılar çektin canım!" diyerek Cumagül'ün çalışmaktan nasır bağlamış elini tuttu. Bu dokunuş, bu candan sözler Cumagül'ün içini titretmişti. Bir çocuk gibi korunmayı, teselli edilmeyi, okşanmayı nasıl da istiyordu! Yüreği o kadar doluydu ki! Cumagül de her şeyi, tüm hayatını anlattı.

Alandaki büyük binaya gelişine, Nurlıbay'ı bulamayınca dışarı dolaşmaya çıkışına, sonra yeniden Okrispolkom'a dönüşüne ve tanımadığı o adamla konuşmasına kadar... Daha bitirmemişti ki Nurettin;

"Vay, alçak herif!" diye bağırdı. Ayağa kalktı. Odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı. "Kişisel olarak alçaklık yapmak! Evet, bu alçaklıktır… İktidarın nüfuzunu kullanarak yaparsan, bu düpedüz

suçtur! Bu adamın ağzının payını vermeliyiz! Biz yeni yeni anlıyoruz... Telaşlanma! Her şey yoluna girecek..."

İvanova ile Nurlıbay'ın köylere gittiğini, birkaç gün sonra döneceklerini söyleyerek sözlerini bitirdi.

Cumagül;

"Şimdi ne yapacağım peki?" dedi çekinerek.

"Bugün bizde kal. Yarın evine döner, hazırlanırsın, çarşamba sabahı da kanala gelirsin. Beyaz bir yelkenli görürsen çekinmeden bin! Onlar bizden. Anladın mı?"

"Evet"

"Dur bir şey daha var," dedi Nurettin odada gezinmesini sürdürerek. "Yanına birini daha alsan ne iyi olur! Bir arkadaşını... Yapabilir misin?"

"Bilemiyorum."

"Yine de bir dene! Dur... geçen çarşamba beklediğimiz kız olabilir! Sahi neden gelmedi?"

"Gelmeyecek!"

"Neden."

Cumagül ayrıntıya girmeden kısaca;

"Vazgeçti sanırım," dedi.

Nurettin, kadınları okula alıştırmanın önemini, ilim irfan öğrenmenin yararını uzun uzun anlattı.

Nurettin'in neler dediğini anlamayı çok isterdi. Ama konuşma ilerledikçe bu büsbütün zorlaşıyordu. Anlaşılan öğretmen, Cumagül'ün Tatarca bilmediğini unutmuştu…

Cumagül'e divanı hazırladılar. Yerine alışık olmadığından uyuyamadı. Soluk ay ışığında duvarda asılı geniş yüksek alınlı adamın resmine dikti gözlerini. Kısa sivri sakallı, gözleri ışıl ışıl parlayan adamın sevecen bir kurnazlıkla kendisini süzdüğü duygusuna kapıldı. Ama bu adam kimdi? Bilmiyordu.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Cumagül gün batımına doğru köye vardı. Kızından hiç bu kadar uzun süre ayrı kalmamıştı. Kentte yaptıklarını anlatmayı akşama bırakarak Aykız'la ilgilendi. Sanem bir köşeye oturmuş, bu hoş, eğlenceli oyunu büyük bir keyifle seyrediyordu. Gözlerini kısarak, torununun alçak tavana doğru havalanışını, dudaklarını boru gibi büzerek kıkırdayışını izliyordu. Tazegül'ün emzirme vakti gelmişti.

Cumagül sertçe;

"Lapa ver... Artık yeter," dedi. "Memeden ayırmalı."

Sanem duyduklarına inanamamıştı. Hayır, celladın baltası bile bu sözler yanında daha hafif kalırdı. Zavallı yavrucuğu memeden kesmek... Yaşlı kadının yüreği yanmıştı.

"Peki, nasıl istiyorsan öyle yap!" dedi kırgın. "Senin kızın. Ama seni tam üç yıl emzirmiştim." Gözyaşlarını gizlemek için arkasını döndü. "Yapamazsan… emzirmezsen torunuma ben bakarım."

Akşamleyin toplandılar. Kente gidişini, Nurettin ve karısıyla karşılaşmasını, okulla ilgili kesin kararını uzun boylu anlattı. Herkesi, uzun ve kederli bir ayrılığın hüznü kaplamıştı. Uzun zaman konuşmadılar. Cumagül sanki savaşa gidiyordu. Kim bilir bir daha ne zaman görüşeceklerdi! Yalnızca Turebay sakinliğini koruyordu. Hatta yüzünde neşeli bir ifade vardı:

"Pekala, ağlayın, ağlayın! Şu gözyaşlarınızı dökmeseniz, hiçbir şey olmayacak. Ne ekin, ne çimen bitecek... Ne kavurucu sıcak, ne de ayaz olacak! Hiç tasalanma Cumagül, büyük bir insan olarak döneceksin köyüne, işan ve molla sürüsü gibi alim olacaksın. Doğru yapıyorsun! Bunu sana ben söyleyecektim. Ama çekindim. Turebay komşusundan kurtulmaya çalışıyor diye düşünür, kırılırsın diye... Bu yüzden sustum. Git! Meraklanma... kızına da, anana da bakarız, hiç dert etme!"

Sanem'e bundan sonra ne söylemek kalırdı? Turebay böylesi daha hayırlı olacak diyorsa, o halde kuşkulanacak bir şey yoktu.

"Tamam kızım, razıyım. Yeter ki sen mutlu ol! Benim için hiç endişelenme!"

***

Çarşambaya beş gün kalmıştı. Hazırlanması için beş gün değil, bir saat yeter de artardı bile. Her şeyi son bir kez gözden geçirmek… Burada daha düşünecek ne vardı? Asıl önemlisi yol arkadaşını bulmaktı. Kimde karar kılacak, kime güvenecekti?

Sabahleyin Kegeyli Kanalında arkadaşını bekledi. Kadınlar gelmişlerdi, her zamanki gibi testilerini doldurdular ve konuşa görüşe evlerine yöneldiler. Gülbike eski gelinini zehir saçan gözlerle süzüyordu. Komşu kadınlar yaşlı kadının arkasından bir şeyler söylediler. Bibigül arkada kalmıştı.

Cumagül tepede parlak çiçekli giysisiyle arkadaşını gördüğünde, en arkadaki kadın çoktan gözden kaybolmuştu. Bibigül salına salına geliyordu.

Cumagül bu kez başka türlü davranmayı düşündü. Öyle pek ısrarcı olmayacak, yalnızca niyetini bildirecekti. Kendi karar versin, böylesi daha uygundu. Belli mi olur! Bir gün Bibigül'ün başına olmadık bir şey gelirse onu suçlayabilir, mutlu aile hayatını kıskançlık nedeniyle yıkmak istediğini yüzüne vurabilirdi. İnsan hafızası nankördür, geçmişte çekilen acıları ve sıkıntıları bile bereket çiçekleriyle renklendirir.

"Merhaba kardeş!" diye uzaktan bağırdı Bibigül. "Bakıyorum, sürüsüz çoban gibi ayakta dikiliyorsun."

"Seni bekliyorum. Amma ağır kanlısın."

Duysenbay'ın karısı neşeli bir kahkaha attı:

"Ev büyük, iş bitmek bilmiyor. Ah, canım bir uyku çekmek istiyor ki!" dedi. "Ya senin işler nasıl?"

Cumagül sakin;

"Seninle vedalaşmaya geldim. Gidiyorum," dedi.

"Gidiyor musun? Nereye?"

"Okumaya, Turtkul'a."

"Aklından zorun mu var?" dedi Bibigül endişeyle. "Kız, seni öldürürler! Sonra orada neler öğretiyorlar biliyor musun? Tanrıya karşı gelmeyi, kocayı saymamayı, zenginleri soymayı..."

"Kaybedecek hiçbir şeyim yok. Nasılsa kocam da yok, Tanrıyı soyamam, baylara saygı göstermekmiş -estağfurullah," diye kasten dolambaçlı bir yanıt verdi. "Daha kötüsü olamaz, anlatılanlar doğruysa orada değişik bir hayatla karşılaşacağım. Irmakların nereye aktığını, güneşin niçin ısıttığını, insanların dünyada neden yaşadıklarını öğreneceğim... Orada her şey bambaşkaymış: adaletli, vicdanlı..."

"Peki bunları öğrenince ne olacaksın?"

"Bilmiyorum, belki anjiraller gibi toprak ölçeceğim ve belki de mitinglerde güzel konuşmayı öğretecekler. Ah, senin sesin bende olsaydı... Türkücü olurdum... İnsanlara güzel türküler söylerdim sevgi ve özgürlük üstüne..."

Son sözleri bizim şen sesli bülbülümüzü duygulandırmıştı. Sustu. Düşünceli düşünceli suya indi. Testileri doldurduktan sonra ağır ağır köye yürüdüler.

"İhtiyarı görünce midem bulanıyor kardeşim. Kaçmak! Korku elimi kolumu bağlıyor. Birden mahvolmaktan korkuyorum." Yolun yarısına gelmişlerdi, biraz yavaşladıktan sonra birden konuyu değiştirdi:

"Peki kadınlar herkesin önünde öyle türkü söyleyebilirler mi? Kovalamazlar, taşlamazlar mı ha?"

"Önce ben de senin gibi düşünüyordum. Şehre gitseydin İvanova'nın erkeklerle nasıl konuştuğunu görürdün. Ne aşağılarlar, ne taşlarlar. Orası çok değişik bir yer."

Az sonra birbirlerinden ayrılacaklardı.

Cumagül;

"Hadi artık vedalaşalım," dedi. Arkadaşını kucaklamaya davrandı. "Belki de tekrar görüşürüz."

"Dur! Ben... Ben ne olacağım peki? Beni de götür. Ne olacaksa olsun gelmek istiyorum!"

Bibigül her zaman böyleydi işte. Bir işi fazla düşünmemek için böyle kestirip atardı. Huyu böyleydi.

Cumagül ilk anda sevindi: Tasarladığı gibi olacaktı, beraber gideceklerdi demek! Sonra heyecanı soğudu. Hayır, bu böyle olmaz, bir oldu bittiyle karşı karşıyaydı.

"Evine git!" dedi tatlı bir sesle. "Geceni bunu düşünerek geçir! Kararını yarın bildirirsin olur mu?"

"Hayır!" diye parladı Bibigül. "Geleceğim. Yalnızca bir iki şey alırım yanıma. At gerekir mi?"

"Deli misin! Yaya gitmeliyiz... Gizlice, kimseye görünmeden, kimse duymadan. Anladın mı?"

"Tamam, anladım da..." Bibigül'ün yüzüne kararsız bir gülümseme yayıldı. "Bugün mü?"

"Hay Allah, bana yarın bildireceksin!"

"Bana neden böyle davranıyorsun? Bunu tüm kalbimle istiyorum, sense bana... Ah, kardeşim…" Şaka yapmıyordu, darılmıştı. Cumagül'ü küçümser bakışlarla süzdü. Sonra dönüp sert adımlarla evine yürüdü.

Bibigül'ü durdurmaya çalışmadı. Heyecanı yatışsın, sakin kafayla düşünsündü. Ama içi rahat değildi, yarın nasıl bir yanıt verecekti? Kararı nasıl olacaktı? Bu ufak sürtüşmeden sonra görüşmek isteyecek miydi? Evet, ne tuhaf kadın şu Bibigül! Çılgın, uçarı... Geleceğini etkileyecek bir kararda önemsiz şeylere takılıp küsebiliyor; saçmalık… Ama insan bir parça düşünürse, asıl önemsiz şeylerin, insan yaşamında hissedilir değişimlere yol açtığı görülebilir... İnsan istediği kadar her şeyin kendi mantığına ve iradesine göre gerçekleştiğini söylesin, bunu kanıtlamaya çalışsın -bu böyle. Evet, biraz yatışmalı...

Akşamleyin Aykız'a ninniler söylerken, kendi kendine de kızıyordu. Neden arkadaşının sözlerine aldırmamış, ateşini söndürmeye çabalamıştı? Güvensizliğini göstererek gücendirmişti. Böyle davranmaya hakkı var mıydı? Bir kere yaşantıları farklıydı. Cumagül'ün

yaşadıkları ortada, düşünmeye gerek yok. Bibigül başka: Bir eli yağda bir eli balda… Kendi de görüyor, geleceği parlak… Neden fedakârlık yapsın, saçma! Bir zamanlar, yıllar önce Ayşe teyzenin söylediği şu sözleri hatırladı: İnsanoğlu ister bir yığın dertle, acıyla dolu bir hayat sürsün ya da tam tersi ister gönenç ve mutluluk içinde yaşasın, bu iki durumda da insan karakteri düşüncesizce kararlar vermeye eğilimlidir... İlkinde, verdiği kararı hayatı pahasına savunur. İkincisinde, genelde bir zorlamayla karşı karşıya kalınca kararından vazgeçer, pişman olur, kararına lanetler savurur… "Hayır, başka yol arkadaşı bulmalı," diye düşündü. "Peki ama kimi?"

Sabahleyin kafasında belli bir plan oluşmuştu: Terziye gidecekti. Bir gün elbisesini nasıl olsa almayacak mıydı? Talihi varsa Turdıgül'le karşılaşır, belki bu kez kızı ikna etmeyi başarırdı.

Tanirbergen evde değildi. Bibiayım gözyaşları içinde Canabazar'a gittiğini söyledi. Cumagül, terzinin niçin Canabazar'a gittiğini, düğün analığının neden ağladığını anlamıştı tabii.

"Ne acı, ne lanetli kaderimiz varmış," diye içini çekti Bibiayım. Başörtüsünün ucuyla gözyaşlarını sildi:

"Turdıgül'le konuş, seni görünce yatışır."

Turdıgül, yüzü duvara dönük yatakta yatıyordu. Ayak seslerini duyar duymaz, birden yatağında doğruldu. Ellerini korkuyla göğsüne bastırdı.

"Gidin… gidin… ben..." Cumagül'ü karşısında görünce kollarına atıldı. "Sen misin? Kurtar beni abla! İstemiyorum, istemiyorum!"

"Dur, sakin ol!"

"Hayır! Mecbursun... Aytbay sana söylemişti... Yoksa Tanrı bağışlamaz seni... Dinliyor musun?" Cumagül'ün ellerine yapıştı. Gözlerinin içine baktı. Yerinde duramıyordu. "Eğer bir şey yapmazsan kendimi öldürürüm!" Cumagül'ün dizlerine kapandı, ağlamaya başladı.

Cumagül kapıya baktı. Kıza döndü, yavaşça;

"Salı günü ortalık karardığında bana geleceksin," dedi. "Kimseye görünmeden, anladın mı?"

"Evet, evet..." dedi can simidine sarılır gibi. "Geleceğim, sadece beni bekle! Bensiz ne olur gitme! Geleceğim..." Cumagül'ün kendisini nasıl kurtaracağını, babasının ve aşk ateşiyle yanan Canabazar işanının hışmından nasıl koruyacağını sormadı bile. Artık hiçbir şeye aldırmıyordu. Yeter ki başarabilsin, yeter ki çabucak olsun...

Kızın haline hak veren Cumagül herhangi bir açıklamaya girişmedi. Sadece ağzından bir şey kaçırmaması, dikkatli olması konusunda uyarması gerekiyordu. Ama buna zaman bulamadı. Ütülenmiş elbiseyle içeriye Bibiayım girdi.

"Al kızım, ben dikip bitirdim."

Bir süre hayatın zorluklarından söz etti. Kocasına söylendi. Onca gün geçtiği halde, diktikleri kaftanın hâlâ ücretini ödemek istemeyen Duysenbay'a ağzına geleni söyledi.

Turdıgül hummalı ateşle yanan gözlerini Cumagül'e dikmişti. Bir şey sormak, umutlandırıcı sözler duymak istiyordu: Cumagül dudaklarını sıktı, kızı uyarır gibi sertçe baktı. Bibiayım'la kapıya yöneldi.

Cumagül dışarıda yürürken sürekli etrafını seyrediyor, köyle sanki vedalaşıyordu. Duyduğu endişe ve korku yerini taşkın bir sevince bırakmıştı. Şimdi yol arkadaşı vardı. Bu çok iyiydi, yeni bir güç katacaktı. Aman Turdıgül ağzından bir şey kaçırmasın! Kızın ruh hali ortada. Yoksa her şeyin sonu olur, mahvolur... Cumagül sırrını açtığı için pişman olmaya başlamıştı. Belki hayatıyla ödeyeceği bir kurtuluş sözü vermişti. İçinden bir ses Cumagül'ü kınıyordu: Demek, kıza yüz çevirecek, Canabazar işanının pençelerine bırakacaksın, öyle mi?

Ansızın çalılar hışırdadı. Pusudan yola Bibigül fırladı. Kavgacı bir tavırla Cumagül'ün yolunu kesti.

"Her şeyi tek tek düşündüm... Geliyorum... Ne zaman?"

Bütün bunlar o kadar hızlı olmuştu ki Cumagül şaşkındı. Bibigül üsteledi:

"Hadi söyle! Ne zaman?"

"Salı akşamı."

Bibigül döndü. Masal cini gibi kaşla göz arasında fundalıklarda kayboldu.

"İşte bu kız sır saklamayı bilir. Çünkü ilk olmuyor." Cumagül gülümsedi. İçinde büyük bir rahatlama duydu: Üç kişi olmuşlardı. Zorda kalmazlardı.

Güneş battığında köyde hayat dururdu. Hele karanlık çökünce dışarıda kimsecikler kalmazdı. Komşu çadırlarda sesler kesilmişti, koyu gölgeleriyle, kesif top top bulutlarıyla gece inmişti.

Aykız'ı uyuttuktan sonra, bir köşeye ilişmiş olan Sanem'in yanına oturdu. Yaşlı kadın kederliydi. Olan olmuş, söylenen söylenmişti. Geriye yalnızca beklemek kalıyordu.

Uzakta bir yerlerde, köyün doğu tarafında bir köpek acı acı havlamaya başladı. Havuzdan düzensiz kurbağa sesleri geliyordu.

"Dikkatli ol kızım! Kendini koru!"

"Üzülme anne. Her şey iyi gidecek, bak göreceksin. Yalnız Aykız..."

"Bu nasıl söz? Biz yabancı mıyız?"

Bir zaman konuşmadılar. Kulübeyi yeniden gecenin gizemli sesleri doldurmuştu. Cumagül için zaman durmuş gibiydi. Bibigül'le Turdıgül hâlâ görünürlerde yoktu. Belki de korktular, vazgeçtiler. O zaman tek başına gitmesi gerekecekti. Zaman bir türlü geçmek bilmiyordu. Yarım saat daha beklesin... Ya Duysenbay'la Tanirbergen'e yakalanmışlarsa! Ne olurdu o zaman? Hayır, daha fazla bekleyemezdi. Zamanı gelmişti...

Cumagül kalktı. Aykız'ı öpücüklere boğdu. Sessizce annesini kucakladı.

"Git kızım git! İnşallah görüşürüz!"

Tam bu sırada kapı hafifçe vuruldu.

"Açın benim... Bibigül..."

Duysenbay'ın karısı doğrusu iyi hazırlanmıştı: Ne varsa takıp takıştırmıştı. Boynu, kulakları, bilekleri ışıl ışıl parlıyordu. Takılarını şıkırdata şıkırdata içeri girdi. Ağır bohçasını kapıdan zor sokmuştu.

"Herkes uyuduktan sonra bir fare gibi kaçtım. Hadi gidelim hemen. Çabuk eşyalarını al!"

"Dur! Turdıgül de gelecek. Bekleyelim."

"Terzinin kızı mı? Bibigül yüzünü buruşturmuştu. "Niçin onu da aldın? Vallahi kalbim söyletiyor. Tanirbergen bizi şişe geçirir. Gördüm, onun böyle bir şişi var... Sevgili kocam da mangalda çevirerek bizden iyi bir şaşlık yapar…"

"Burada bırakamayız. Mahvolur kız."

Bibigül kulübede dört dönüyordu, kendine bir türlü yer beğenemedi:

"Başka kimse yok mu? Sadece Turdıgül mü?"

"Evet, üçümüz gideceğiz."

"Yazık... Başkalarını da götürmeliydik." Bibigül bütün korkularını unutmuşçasına bir kahkaha attı. "Bir düşünsene; Sabaha uyanıyorlar, köyde kimse, kadınlardan kimse kalmamış. Oh, ne hoş olurdu, görmek isterdim!"

Hafif bir tıkırtı Bibigül'ü susturdu. Sanem kapıyı açtı. Turdıgül içeri girdi. Sıcağa rağmen başı sıkıca örtülüydü. Sadece hummalı bir parıltıyla yanan gözleri görünüyordu. Bu gözlerde kararlılık, korku, umut ve umutsuzluk okunuyordu...

Cumagül yumruğuyla duvarı tıklattı. Bunu uzun zamandır bekleyen Turebay'la karısı hemen kulübeye geldiler.

Turebay yavaşça;

"Hazır mısınız?" dedi.

Sanem kederle içini çekti. Gözyaşlarını tutamamıştı, kızları teker teker öptü.

"Yolunuz aydınlık olsun! Birbirinize her zaman destek olun! Ayrı düşmeyin!"

"Aykız için üzülme!" dedi Bağdadul. "Öz kızımız gibi bakacağız ona. Döndüğünde büyümüş olacak."

Bibigül sabırsızlanmıştı.

"Hadisenize, yakında bizi aramaya başlarlar."

"Hadi, gidiyoruz!"

"Allah'a ısmarladık anne!"

"Ah... kızım... kızım benim!"

Cumagül uyuyan kızını bir kez daha öptü. Turebay'ın peşinden yola çıktılar.

Gece, siyah, tüylü bir keçe gibi köyün üzerine çökmüştü. Sadece birkaç yıldız, sönen ocaktaki közler gibi bir parlıyor, bir sönüyordu. Ağaçlar adeta taş kesilmişti, kımıltısız, durgun hava tüm sesleri bastırmıştı.

Issız sokakları ses çıkarmadan dikkatli, adeta yere yapışarak geçtiler. Önde çevresini kollaya kollaya Turebay gidiyordu. Arkasında kedi gibi gerilerek çıt çıkarmadan Tanirbergen'in kızı, sonra hafif adımlarıyla Cumagül… En geride yüklü, ağır bohçasıyla oflaya poflaya Bibigül yürüyor, duruyor, tekrar yoluna devam ediyordu. Kuru bir çalıya takılınca korkuyla etrafına bakındı.

Köyün sokakları onlara hiç bu kadar uzun gelmemişti. Biri bitiyor, öbürü başlıyordu. Sanki yüzlerce kem göz onları gözlüyordu.

Nihayet köyü geride bırakmışlardı. Kadınlar derin bir nefes aldılar. Doğruldular. Daha düzenli gidiyorlardı şimdi. Bu zifiri karanlıkta bile kıyı yolunu kolayca bulmuşlardı.

Kegeyli'de su katranımsı bir renge bürünmüştü. Balıkçıların kayıklarına çektikleri kalafat gibi. Cumagül bakmak için suya çömeldi. Bir avuç alıp yüzüne sürdü. Hayır, basbayağı suydu. Akışkan ve soğuk...

Sık kuga sazlığında kıyı boyu ilerlediler. Çalıdikenleri ellerini çiziyordu. Uzun değneklerini kullanarak yürüyorlardı. Kör gibi ellerini öne uzatıyor, bastıkları yerin düz olup olmadığını ayaklarıyla yokluyorlardı. Bibigül yüksek sesle kugalara, koyu karanlığa lanetler savuruyordu. Alışkanlıktan olsa gerek, sevgili kocası da bu küfürlerden nasibini alıyordu.

Cengel çalılarıyla kaplı yamacı inince Turebay;

"İşte geldik," dedi.

Kadınlar Turebay'ın etrafını aldılar, konuşmuyorlardı. İnsan barınaklarından uzak, gecenin ürküten sessizliğinde bir başına kalacaklardı. Korkuyorlardı.

Kendine ilk gelen Cumagül oldu:

"Artık vedalaşalım Turebay ağa. Her şey için sağ ol. Aykız, annem size emanet... Başka yakınları yok."

"Tasalanma. Esenlik içinde yaşayacaklar!"

Bibigül endişeyle;

"Aman kocama söylemeyin!" dedi.

"Yolunuz açık olsun!"

Turebay, uçurum üzerinde asılı koyu karanlığa karışarak gözden kayboldu. Çevreyi derin bir sessizlik kaplamıştı.

Cengellerin altına sessizce oturup, birbirlerine sokuldular. Turdıgül asabi bir titremeyle dudaklarını ısırıyor, üşümüş ellerini ovuşturuyordu. Duysenbay'ın karısı başını bir öteye bir beriye döndürüyor, kuluçkada tavuk misali kuşkulu bakışlarla çevreyi gözlüyordu. Cumagül hareketsiz oturuyordu. Şimdi bu sessizlikte ve karanlık gecede tüm geçmişinin silinip gideceği, var olmayan bir yere gideceği duygusuna kapılmıştı. Kara bir duvar gibi görünen çalılığın ve koyu bulutların üstünde, gökyüzünde şu parlayan donuk, küçük yıldız onun geleceğiydi... İşte bu geleceğin doğması için, bu sessizlik, bu zifiri karanlık ve bu yalnızlık gerekiyordu...

"Geçen hafta Abdi gitmişti. Beni de çağırdı. Reddettim," diye önce Bibigül konuştu. "Şaşırmış... uzak mı bu Turtkul?"

Cumagül;

"Güneşin doğuşu kadar," diye yanıt verdi.

Turdıgül titrek sesle;

"Güneş doğuncaya kadar mı?" dedi. "Uzak değilmiş. Bakın şafak söküyor."

İnce, kül rengi bir şerit ağır ağır yerle göğü ayırmaya başlamıştı.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Duysenbay uzun zamandan beri bu kadar rahat ve neşeli uyanmamıştı. Kaç gündür Çimbay'da ne eziyetler çektirmişlerdi. Kâh mahkemeye, kâh Okrispolkom'a, kâh şu bu komisyona... Şimdi her şey bitmişti, kimse artık ağzını açamazdı. Yok Aytbay'ı o öldürmüş, yok birine yaptırmışmış. Duysenbay Hazreti Ali kadar temizdi! Bay'ın şişkin yüzüne mağrur bir gülümseme yayıldı: bu tavrı suç işlemediğinden değil, günahı bir sır gibi saklamasındandı.

Çocuksu yaramazlıkla elini yorganın altına daldırdı. Tutkuyla karısına uzandı. Bibigül yatakta yoktu. Bu, Duysenbay için zorlu ve sıkıntılı geçecek günün başlangıcıydı. "Ah, hizmetçi kılıklı kadın, yerinde duramaz ki! Gece gündüz çalışır," diye söylendi. Canı sıkılmıştı, tütüne uzandı, dilinin altına yerleştirdi. Çiğnemeye başladı. Kadın doğasının eksik yanlarını düşünüyordu. "Senin arzularına hiç karşılık vermezler. Bir kedi gibi istekli sana sürtündüğü görülmüş müdür? Kalbin eriyip gider... Tutku tüm benliğini sarar. O ise kütük gibi duygusuz sana bakar... Bu neden böyledir..."

Göbeği üstünde dönerek tütünü tükürdü. Birden bakışları karısının yastığına kaydı. Bozulmamıştı. Gece dokunulmamış gibiydi. Yüreğinde kuşku gittikçe büyüyordu. Yorganı sertçe üzerinden atarak doğruldu. Bağırmaya başladı:

"Bibi... Bibigül... Hey kadın!"

Büyük hanımı eşikte belirdi:

"Ne diye bağırıyorsun?"

"Bibigül nerede?"

"Bana ne soruyorsun, bekçisi miyim? Yatakta arayın!"

"Yatakta yok"

"O yatakta aramayın!"

Duysenbay afallamıştı:

"Neler saçmalıyorsun? Ne biliyorsun? Çabuk söyle!"

Kadın, dudaklarında sessiz bir sitem, kırgın bir ifadeyle;

"Bir şey bildiğim yok. Kendin bul! Kocadan kaçmazlarsa kadirleri bilinmez," dedi ve çadırdan çıktı.

Duysenbay vahşi bir hayvan gibi avluda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu: Tavladan ahıra, ahırdan büyük çadıra, oradan ambara... Nereye kayboldu bu eşek karı? Yoksa kaçtı mı? Bu olamazdı! Neyi eksikti? Koyun, keçi desen, sayılmayacak kadar çoktu. Halı desen, herhalde köyü döşeyecek kadar çok halısı vardı! Karı azmış, başka sebebi yok... Belki de takıları az buldu. Gözüne dizine dursun... Kutu ağzına kadar mücevherle dolu. Küpeler, bilezikler, inci gerdanlıklar... Yoksa...

Yeni bir kuşkuyla çadıra koştu. Boyalı kutunun kapağını açtı. Dövünmeye başladı:

"Hepsini götürmüş lanet olası kadın. Bekle, göreceksin, seni bir bulayım da..."

Duysenbay kudurmuştu. Yüzü karardı, gür kaşları altında gözleri görünmez olmuştu. Hareketleri ağırlaştı. Üzerine gülle asmışlardı sanki... Sonra öfkesi dindi. Atların eyerlenmesini emretti. İlk karısına döndü;

"Dilini tut!" diye hırladı. "Tutmazsan keserim, tamam mı!"

"Benimle ne ilgisi..." diyecek oldu, Duysenbay lafı ağzına tıkadı.

"Defol!"

Turumbet her zaman olduğu gibi yine gelmişti. Ne erken ne de kahvaltıyı kaçırmak için geç. Kapıda bir süre dikildi. Sonra çekine çekine başını soktu:

"Rahat uyudunuz mu Bay-ağa, bir ihtiyacınız var mı?"

"Atları hazırla. Nukus'a gideceksin…"

Bu uzak yola çıkmadan önce Bay'ın sofrasına çağrılmayı umut ederek bekledi. Ama boşunaydı. Duysenbay kendi dünyasındaydı. Yola çıkmak üzere dönmüştü ki kalbinin içine işleyen şu sözleri duydu:

"Karı kaçmış... Bibigül... Yolda görürsen önüne kat, hemen buraya getir!"

Turumbet'in ağzı bir karış açılmıştı:

"Bibi... bu... bu nasıl oldu? Benimle eğleniyor musunuz yoksa?"

"Nukus'a kadar yoluna devam et! Bulamazsan Hoceyli'ye geç..."

Turumbet; "Bu hiç de şakaya benzemiyor," diye geçirdi içinden. Bay'ın hışmından korkarak yola çıkmak üzere avluya yöneldi.

Karışık duygular içindeydi. Bir yandan hamisinin düştüğü bu utanç verici duruma üzülürken, içinden de düğün bayram ediyordu. Ağa, Turumbet'le alay etmemiş miydi? Şimdi olanlar kendi başına gelmişti. Terk edilmiş koca! Aman ne eğlenceli!

Turumbet avlu kapısında az daha Bibiayım'la çarpışacaktı. Darmadağın olmuş saçları, yırtılmış elbisesiyle tabana kuvvet kaçıyordu. Masal cinleri gibi peşinde de Tanirbergen... Kavuşları* peş peşe karısına fırlatıyor, yerden alıp tekrar atıyordu. Bir kovalamacadır sürüp gidiyordu.

"Tanrım, kurtar beni!"

"Kızı nereye gizledin? Söyle! Biliyorum, aklına sen koydun, ahlaksız kadın!"

Turumbet biraz düşündükten sonra sırıtarak Bay'ın yanına geldi:

"Bay-ağa, yanılmıyorsam Bibigül… muhterem küçük karınız yalnız başına kaçmamış…" Turumbet'in yüzüne geniş bir gülümseme yayılmıştı.

"Kiminle?" diye yerinden hopladı Duysenbay. "Konuşsana be adam!"

"Terzinin kızı... Turdıgül'le..."

Duysenbay durdu, düşündü:

"Tanirbergen'i çağır, sen de Cumagül'e git!"

"Cumagül'e mi?" Turumbet şaşırmıştı. "Gitmem, ondan bana ne!"

"Git ve hemen buraya dön!"

---

* Kavuş: Ayakkabı, mes türü.

Cumagül'ün de kaybolduğu haberiyle Turumbet Bay avlusuna döndüğünde Duysenbay'la Tanirbergen atlarına binmişlerdi bile.

Duysenbay hırıltılı;

"Demek üçü birden ha!" dedi. Delici gözlerle Turumbet'e baktı. "Karına teşekkürler... Bu onun işi."

"Nasıl benim karım oluyor Bay-ağa? Ben..." Kollarını göğsüne bastırarak bu olayda bir suçu olmadığını göstermeye çalıştı. Ama Duysenbay aldırmadı.

"Dediğim yere git! Biz kıyı boyunca gideceğiz. Yalnız gevezelik yapmak yok! Anlaşıldı mı?"

Atlılar hızla uzaklaştılar. Turumbet aç ve canı sıkkın ağır ağır evine yürüdü. Gülbike'nin getirdiği çayı içti. Ağırdan alarak atını eyerledi. Bir saat sonra, güneş iyice yükseldiğinde bahtsız kaderinin, Tanrıya yaranamamanın derin düşünceleri içinde tozlu Nukus yolunda sarsıla sarsıla gidiyordu.

***

Öğlen olmuştu. Tanirbergen at üzerinde rüzgârda kamış gibi sallanıyordu. Ancak Duysenbay'ın kınayan, küçümseyen delici bakışları atını çevirip geri dönme niyetinden terziyi alıkoyuyordu. Başına geleni artık tevekkülle karşılıyordu: Her şey eninde sonunda Tanrının iradesine göre tecelli edecekti. Oysa Duysenbay farklı düşünüyordu. Kan ter içinde, heyecanla atını kamçılıyordu sürekli. Elini alnına götürerek kanalı ve kıyı çalılığını araştırmak için duruyor, sonra yeniden akıntı yönünde atını sürüyordu. İçine adeta bir şeytan girmişti. Tanirbergen cansız bir gölge gibi yılgın onu izliyordu.

On kilometre kadar gittikten sonra İşankampır köprüsünün yanında, beyaz yelkenli bir tekne gördüler. Duysenbay atını topukladı, rüzgâr gibi o tarafa atıldı.

Köprünün altından geçmek için kayıkçıların, tekneyi kıyıya bağlayıp yelkenleri indirmeleri gerekiyordu. Duysenbay bunu biliyordu. Tekne burnunu kumsala soktuğunda Duysenbay yanlarına varmıştı bile.

Görmüş geçirmiş bir korsan edasıyla atından atladı. Demir başlı kamçısını koltuğuna kıstırarak tekneye çıktı.

Kayıkçılar bir ağızdan bağrıştılar:

"Hey... hey... ne oluyor?"

"Ne yapıyorsun?"

"Kim oluyorsun da sormadan teknemize atlıyorsun?"

Bayın etrafını çevirmişlerdi.

Duysenbay uydurmakta gecikmedi:

"Arama var... Soyguncuları arıyoruz."

"Bizde soyguncu hali mi var?"

"Asıl sen soyguncusun!"

"Bu hakkı sana kim verdi?"

"Defol buradan!"

Israrcı olmaları, heyecanlı davranmaları, abartılı konuşmaları Bay'ı büsbütün kuşkulandırmıştı. Az geride duran, şehir kıyafetli, kalkık burunlu delikanlıyı hiç gözü tutmamıştı. İşi kurcalamaya karar verdi.

"Ben şey... Sizleri uyarmak istemiştim sadece. Belki de tekneye aldığınız biri soyguncu olabilir değil mi ya!" Sözleri ağzında geveleyerek konuşuyor, bir yandan keskin bakışlarla tekneyi araştırıyordu. Yer yer delik bir yelken bezinin altından fıçılar, sandıklar ve pamuklu sık dokunmuş çuvallar görünüyordu. Birden gözleri parlak bir kumaş parçasına takıldı. Bir elbiseydi! Kadın elbisesi... Yanılmamıştı demek! Ahlaksız kaçaklar buradaydı. Etrafını kuşatan kayıkçıları yardı. Sandık yığınına yaklaştı. Brandayı kaldırdı. Turdıgül karşısındaydı. Yüzünü çuvala gömmüştü.

Tanirbergen kıyı tümseğinde olanları izlemekteydi.

"Vay... vay..." diye haykırdı. Devrilir gibi indi attan, doğruldu ve yürüdü. Tekneye güç bela çıktıktan sonra, hemen Turdıgül'ün saçlarına yapışıverdi:

"Babanı elaleme rezil edersin ha! Öldüreceğim. Gözünü şişleyeceğim... Ah, seni..."

Nurlıbay terzinin koluna yapıştı:

"Bırak onu!"

"Sen de kim oluyorsun? Defol!"

Turdıgül'ü kıyıya sürüklemeye başladı. "Hepinizi mahkemeye vereceğim. Kızımı kaçırırsınız ha!" Birden avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı:

"İmdat, kurtarın, haydutlar!"

Kimse Turdıgül'e yardım etmeye yanaşmadı, terziye engel olmaya kalkışmadı. Adam haklıydı. Babasıydı. Duysenbay kargaşadan yararlanarak araştırmasını sürdürüyordu. Burun tarafındaki sandığı oynatınca Cumagül'le yüz yüze geldi. Kadın kinle parlayan gözlere karşılık vermeyerek başını eğdi. Duysenbay arkasını dönüp tiksintiyle yere tükürdü. Birden branda örtülü yığının altından bir kadın küpeşteye fırladı. Suya düşecekken kayıkçılardan biri son anda tutmayı başardı.

Cumagül;

"Ne yapıyorsun? Değmez," diye bağırdı.

"Bırakın, bırakın, istemiyorum," diye kocasının kuvvetli kollarında çırpınıyordu Bibigül. Duysenbay alayla karısına baktı. Bibigül biraz kendine gelmişti. Duysenbay sertçe;

"Yürü!" dedi.

Zavallı Bibigül'ün karşı koyacak gücü kalmamıştı. Karşı küpeşteye yürüdü. Duysebay da başı önde, mağrur bir edayla peşinden yürüdü. Kıyıya ayak basan karısına döndü:

"Bir şey unutmadın mı?"

"Bohça..."

"Hey delikanlı, bohçayı çıkar bakalım!" kayıkçıların oralı olmadıklarını görünce;

"Öyle alık alık ne bakıyorsunuz?" diye bağırdı. "Onun için başlık parası mı ödediniz? Hı?"

En küçükleri bohçayı Bay'a fırlattı. Duysenbay yakalayamamıştı, bohçayı eğilip yerden aldı. Ayrılırken kayıkçıları düşmanca süzdü. Bakışlarını Cumagül'e çevirdi.

"Bunu kendinize saklayın. Belki faydası olur."

Cumagül ne yanıt vereceğini bilemedi. Nurlıbay şaşkın şaşkın bakınıyordu. Kayıkçılar da Bay'ın gidişini suskun izlediler.

Tanirbergen'i ata bindirdikten sonra, Duysenbay bir delikanlı çevikliğiyle atına atladı. Örgülü kamçısını bir ata, bir karısına yapıştırarak yola düzüldüler. Hem acıklı, hem de gülünç bir manzaraydı. Cins atları üzerine çalımla kurulmuş, terden ve memnuniyetten yüzleri parlayan iki ihtiyar... Önlerinde ölü yüzü gibi sararmış, korku içinde yaya giden iki zavallı kız...

Kendini toplayan Cumagül teknenin arka bölümüne çıktı. Başörtüsünü sallayarak uzaklaşmakta olan arkadaşlarının ardından acı acı bağırdı:

"Elveda kardeşlerim. Bir gün yine karşılaşacağız... Elveda..."

Erkekler tekneyi köprüden geçirdiler. Direği dikip yelkeni açtılar. Yelken rüzgârla doldu. Yüklü tekne ağır ağır hareket etti.

Cumagül serene tutunmuş kederli, kanalın kıvrıldığı yerin gerisinde kaybolmakta olan arkadaşlarına bakıyordu. Sonra akıntıya doğru yüzünü döndü. Gür sularıyla Amu önlerindeydi artık.

İKİNCİ KİTAP

BİRİNCİ BÖLÜM

Durgun Mangit köyü yüzyıllardır Karakalpak yurdunda durur. Haşlanmış deri gibi, örümcek ağlarını andıran derin kırışıklıklarla kaplı yüzleriyle, kardan beyaz sakallarıyla –halkın hafızası ve bilgi kaynağı– kadim yaşlılar bile, Tanrının buyruğunu dinleyerek bu diyara ayak basan ilk erkeğin minnet dualarıyla bu ölü bozkırın ortasına ilk çadırı diktiği o uzak günleri hatırlamazlar. Çok, çok eski zamanlardı, belki binlerce, belki de on binlerce yıl önce… Ama Mangit kurulduğu ilk günden beri bugünkü kadar karışık, endişeli bir dönemin yaşandığını bilmiyor. Asırlık ağaçları kökleriyle beraber alıp götüren kum fırtınalarının ve burkanların kara gölgelerinin köyün üstüne çöktüğü olmuştu. Zorba istilacıların, Mangit halkının dişiyle tırnağıyla kazandığı malları yağmaladığı, evleri, çadırları yakıp yıktığı, hayvanlarını sürüp götürdüğü olmuştu… Ama şimdi olanlar yüzlerce, binlerce yıl önce bile yaşanmamıştı… Köyün saygın yaşlılarından kim olsa, o kar beyazı sakalı üzerine yemin edebilirdi buna. Bayların elinden toprağın alınarak, Tanrının gazabından korkmadan, haklarından yoksun yoksullar arasında bölüşüleceğini kim düşünebilirdi? Herkesin gözü önünde, dinin elçisi Mambet-mollaya küfretmek, şerefsiz, düzenbaz demek hangi çılgın kafanın aklına gelirdi? Kadının erkeğin iradesine karşı gelmesi nerede görülmüştü? Kadın yolunu, hedefini kendi çiziyor, Tanrıyı yok sayan fikirler aşılayan yerlerde okuma yazma öğreniyordu! Hayır, Mangit üstünde asılı sonsuz gökyüzü bile şaşar kalırdı.

Ama insanoğlu gökyüzü gibi sonsuz değil ki! Bu gerçek… önce şaşkınlığı geçer, sonra tüm değişikliklere hemen alışır. İşte şu anda, ak sakallı ihtiyarlar bugün köyde olacakları birkaç kez yaşamışçasına, insan kaynayan geniş alanın ortasında gayet sakin, ciddiyetlerini koruyarak yerlerini almışlardı.

Evet, Mangit bugün, şimdiye kadar hiç görülmemiş olağanüstü, devrim niteliğinde bir olayı yaşıyor: Irgatlar, gündelikçi işçiler, esnaf

ve zanaat erbabı, hasılı daha doğuştan egemenlik hakkından yoksun olan kişiler aksakallarını seçecekler; yani yeni düzendeki adıyla Köy Sovyeti Başkanını…

Alan hıncahınç dolu… Bay Atacan'ın hüküm sürdüğü kuzey avuluyla, doğu yakasının yoksulları; onca tehdide, uyarıya aldırmayıp gelen kadınlar ve tabii çocuklar da burada... Çevrede olup bitenleri daha iyi görebilmek için kibitkaların düz damlarına çıkanlar, ağaçların çıplak dallarına salkım salkım asılanlar, duvarların üstüne oturanlar... Tam ana baba günü… Dondurucu Şubat ayazı yanaklarını yakıyor, kulaklarını uyuşturuyordu. İnce parmaklar bükülmekten neredeyse kırılacak. Yufka yürekli ninelerin uyarılarına, anaların bağırıp çağırmalarına hiç aldırmayan delikanlılar, akranlarıyla yaptıkları mücadelede tuttukları yeri kaçırmamak için itişip duruyorlar… Meraklı çocuk bakışları gürültülü kalabalığın yüklendiği alanın tam ortasına kaymıştı. Buraya yüksek bir araba yerleştirilmişti. Keçi derisi börklü bıyıksız bir erkek, ayaklarını sarkıtmış arabada oturuyordu. Elinde dürülü büyük bir afiş vardı. Köyün çocukları bu genç adamın Nurettin öğretmen olduğunu daha dün öğrenmişlerdi. Bir de ilginç lakabı vardı; OKRONO…* Bıyıksız hariç köye üç kişi daha gelmişti. İşte onlardan biri, kara yağız bir atın üzerinde, sel gibi akan kalabalığı nafile yatıştırmaya çalışıyordu. Başında kızıl şeritli bir papak vardı. Büyükler ona saygıyla yoldaş Yembergenov diye hitap ediyorlardı. Belinde kocaman bir kılıf asılıydı. Çocuklar Orakbay Yembergenov'un OGPU'dan** olduğunu duymuşlardı.

Üçüncü kişi Ataniyaz Kurbanniyazov'du. Pek çekiciliği olmayan bir tip... Zayıf, yerden bitme, köstebek gözlü. Ağzını açar açmaz neler söyleyeceğini çocuklar ezberlemişlerdi artık. "Devrim yoldaşlar! Sınıf düşmanlarına kesinlikle aman yok! Çelik disiplin… İşte bu kadar… Anlaşıldı mı?" Beyaz papağı kalabalığın arasında bir beliriyor bir kayboluyordu. Çağırır gibi elini kaldırıyor, sözleri korkunç uğultuda boğulup gidiyordu.

---

* OKRONO: (Okrujnoy Otdel Narodnovo Obrazovaniye) Bölge Halk Eğitim Müdürlüğü.

** OGPU: (Obyedinyonnoye Gosudarstvennoye Politiçeskoye Upravleniye) Birleşik Devlet Siyasi Yönetimi.

Dördüncüsü kim dersiniz!.. Dün Nurettin'le gelen Cumagül... Üç yıl önce yaşlı annesini, bir yaşındaki kızını bırakıp köyden kaçan Cumagül'ün ta kendisiydi. Arkasından ne olmadık söylentiler yaymışlardı o zaman! Yoldan çıkmışmış, batağa saplanmışmış, Tanrı onu kör ve sakat bırakıp cezalandırmışmış, yok efendim Turtkul pazarında yarı deli dilenirken görmüşlermiş… İşte Cumagül, etrafını saran kadınlar arasında sapasağlam dikiliyor. Bağdadul ellerini omzuna atmış gülümsüyor.

Dün gelmişti, ayağının tozuyla köyün kadınlarını toplayarak gece yarılarına kadar sıcak çadırda kadınlarla sohbet etti. Kent yaşamını; yeni düzenin nasıl kurulduğunu; insanların ufkunu açan, iyilik yolunu gösteren okulları; devrimi; Lenin'i anlattı.

Kadınlar çoğunu anlayamamışlardı, ama kesin olarak bildikleri şuydu: İktidar şimdi halkın malıydı. Yöneticilerini seçme hakkına sahiptiler.

Cumagül kaşlarını oynatarak, heyecanlanarak sözlerini şöyle bitirdi:

"Aksakallar sıradan halkın içinden seçilmeli. Yaşantınızı, ihtiyaçlarınızı bilecek, öyle kulaktan dolma sözlerle değil! Oturduğun yerden olmaz! Şimdi de Bay'a uşaklık eden aksakalı kovmamız gerekiyor..."

Kadınlar sessizce dinliyorlardı.

Battaniyeye sarınmış, çelimsiz yaşlı bir kadın bu fikre hemen karşı çıktı:

"Cahil bir gündelikçi bütün köyü nasıl yönetir? Bunun için özel bilgi sahibi olmak lazım. Allah bunu kime nasip etmiş?"

"Duysenbay gibi bilgilisini her çadırda bulursun."

"Turebay'a bakın, bizden biri."

Atak bir kadın bağırdı:

"Demin, kadın ve erkeğin aynı haklara sahip olduğunu söylüyordun. Öyleyse aksakal bizden olsun kardeşlerim, tamam mı? Kadın hakimiyetini kuralım!"

Birden bir dalgalanma oldu. Lafı birbirinden alarak konuşmaya başladılar. Karanlık köşeden biri alaylı bir dille;

"Turumbet'ten daha iyisini nerede bulursun!" dedi. "Ne kadar akıllı olduğu karısından belli!"

Kadınlar susmuşlardı. Başlar bu iğneleyici sözlerin duyulduğu tarafa çevrildi. Fakat Cumagül istifini bozmadı:

"Demek hepinizin kafasında kendi aksakalı var. Herkes için böyle olması gerekir zaten. İhtiyar meclisiyle görüştük. Tek kişi üzerinde, Turebay'da anlaşmaya vardık."

Kadınlar yine yaygarayı kopardılar. Kimi onaylıyor, kimi itiraz ediyordu. Yoksuldan aksakal mı olurmuş! Ne duruşu duruş, ne de gücü kuvveti yerinde! Yine de çoğunluk Turebay'dan yanaydı. Köyde daha iyisini bulamazlardı.

Gelgelelim kuzey yakasından birkaç kişi arabaya yanaşarak kararlarını şöyle bildirdi:

"Turebay tamam, karşı değiliz. Ancak bizim adayımız Hoca Niyaz. Aksakalın kim olacağına halk karar versin!"

Hocaniyaz'ı herkes tanırdı. Sokulgan, nükteci, her zaman göz önünde bulunan biriydi. Mangit'te toylar, kumar oyunları bu şirret adamsız geçmezdi. Güzel türkü söyler, oynardı. Bazen öyle gülünç fıkralar anlatırdı ki, dinleyenleri gülmekten kırar geçirirdi. İşan oğluydu. Varlıklı değillerdi. Anne babasından ne maddi, ne de manevi destek görmüş, bir şey öğrenemeden çocuk yaşta yetim kalmıştı. Gerçi hiçbir zaman darda kalmadı. Yoksullar kendinden saydılar. Baylar da belki de merhum işanın hatırasına saygıdan kendilerine yakın bildiler. Nereden bakarsanız bakın, talihli adamdı Hocaniyaz. Ama kuzuyu kurda boğazlatırken, bir yandan da sahibiyle yanıp yakılırdı.

Kuzeylilerin bu talebi Yembergenov'un hoşuna gitmemişti. Canlı, her zaman gülümseyen yüzüne hiç uymayan bir ifade oturmuştu:

"Zihinleri bulandırmak, ortalığı karıştırmakta ne demek oluyor," dedi kızgın. "Sizin Hocaniyaz iyi bir insan olabilir. Ancak… ihtiyar heyeti ne dedi? Turebay... Böyle olacak..."

Ama köylüler Nuh diyor peygamber demiyorlardı:

"Ya ikisinden biri seçilir, ya da evlerimize dağılırız. Kararınızı verin!"

Yembergenov bunu beklemiyordu; şaşkınlıkla Kurbanniyazov'a baktı. Gözleriyle Nurettin'i yardıma çağırdı. Kurbanniyazov arabaya yaklaştı. Köylüleri dinledikten sonra öğüt verir gibi;

"Genelde devrim," dedi. "Sizler de biliyorsunuz, kesinlikle kararsızlık istemez. İşte bu kadar… Anladınız mı? Hım... Bu durum da, pekala dediğiniz gibi olsun!"

Yembergenov hayretle arkadaşına baktı. Ama milletin önünde tartışmaları uygun düşmezdi. Kurbanniyaz da –Han tellalı, başka ne denir– üzengilerin üstünde doğrulup kalabalığa seslendi:

"Köylüler beni dinleyin!"

Gürültü yavaş yavaş kesildi.

"Kardeşlerim, bacılarım, Mangit köyü sakinleri! Bugün sizler için büyük bayram." Konuşurken kendini zorlayınca yüzü kıpkırmızı olmuştu. "Aksakalınızı seçeceksiniz; biri Hocaniyaz, diğeri Turebay... ikisini de tanıyorsunuz. Kimin daha iyi olduğuna siz karar vereceksiniz. Oylama şöyle olacak: Turebay'ı seçecekler sağa, Hocaniyaz'ı seçecekler sola... Her aileden bir kişi… Yalnız düzenli şekilde yoldaşlar... Çelik disiplin!"

Kalabalık dalgalandı. Kimi sağa, kimi sola yürümeye başladı. Kargaşa anlatılacak gibi değildi. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Kimi komşusunu çağırıyor, öbür tarafa geçenlere sövüp sayıyor, kimi tiz sesle vızıldayarak, oflayıp puflayarak kendilerine yol açmak için dirseklerini kullanıyordu. Bu heyecanlı manzaraya kendini kaptıran çocuklar keskin çığlıklar koparıyor, iş olsun diye yuh çekiyorlardı. Bir kenarda duran kadınlar da boş durmuyorlar, kavgacı tavırlarla el kol hareketleri yapıyorlardı.

Yembergenov ancak on kadar atlının yardımıyla kalabalığı bir düzene sokmayı başarabildi. Alanın bir bölümü boşaltılmıştı. Şimdi her köylü atlıların oluşturduğu aralıktan geçmek zorundaydı. Arabanın önünden, Turebay yandaşları sağa, Hocaniyaz'ın yandaşları sola yönelecekti, böylece Nurettin Macitov da deftere kaydedecekti.

Arabanın döşemesine oturan değirmi yüzlü bir cigit ise kırdığı cangıl dallarını iki sepete bırakacaktı. Düzen sağlanmıştı.

Köyün doğusundan gelenler eksiksiz sağ tarafa yöneldiler. Köyün merkezinden biraz varlıklı olanlar sola, yoksullar sağa kıvrıldılar. Sıra çekimser olan kuzeylilere gelmişti. Atlıları ve arabayı da geçtikten sonra alanın ortasında durdular.

Turebay yandaşları;

"Ey Seyitcan bize gel!" diye bağırıyorlardı.

"Sürüden ayrılma komşu! Sol tarafa geçmezsen kurtların arasında kuzuya dönersin. Turebaycılara kulak asma!"

Kuzey kesiminde müthiş bir karmaşa! Ne ileri ne geri, bir türlü hareket edemiyorlardı. İtişip kakışıyorlar, birbirlerinin kollarına yapışıp karşı tarafa çekmeye, ikna etmeye çalışıyorlardı.

"Demek düşman tarafına geçmek istiyorsun ha! Sen nesin biliyor musun, bir hain!"

"Ne diyorsun be, neden sataşıyorsun? Soruyorum!"

"Yolumu kendim bulacağım."

"Nereye istersem oraya giderim, bundan sana ne?" Kuzey grubu gittikçe gerginleşiyordu.

"Eh... Hayvan konuşmaya başladı. Ben senin..."

"Korkma! Tavşana çatmadın."

"Geçen hafta aldığın tohumu ver! Çabuk! Seni sahipsiz köpek seni!" diye borçlusunu tekmeleyen göbekli bir adam, karşılığında çenesine bir yumruk yedi. Şişko sendeleyerek boylu boyunca yere yuvarlandı. Kalktı. Hasmının üzerine yürüyecekti ki adam kötü kötü bakınca vazgeçti. Küçümser gibi süzerek yere tükürdü. Dönüp, kurumla sola yöneldi.

Başlangıçta hep birlikte hareket eden kuzey grubu dağılmıştı. Kimi lanetler, tehditler savurarak şişkoyu izledi. Çoğu Turebay yandaşlarına katıldı.

Kuzeyliler aralarında didişip dururlarken, Duysenbay kimseye sezdirmeden dar aralıktan süzülüp gayet rahat biçimde Yembergenov ile Kurbanniyazov'un yanına sokuldu.

"Ne düzensiz, başı boş halk!" diye söylendi. Doğru değil mi der gibi Kurbanniyazov'a döndü. "Kararsızlar takımı, başka ne denir!"

Yembergenov, Bay'a kötü kötü baktı:

"Kararsızlık değil bu, sınıf mücadelesi! Bunu anlamak gerekir." Kuşkulu sordu: "Oy verdiniz mi?"

Duysenbay bozulmuştu:

"Ne yani, beni ne sandınız? Sorumsuz, sınıf düşmanının biri mi? Sovyet egemenliği için, biliyorsunuz, hayatımı esirgemem."

"Kimin kimin?"

"Efendim!" Bay şaşırmıştı.

"Kimin hayatını, soruyorum, kimin hayatını esirgemezsiniz?"

Duysenbay hakarete uğramış bir masum gibi geri dönüp oradan uzaklaştı.

Hava kararana kadar tam iki saat, halk arabanın önünden geçti. Soğuk iliklerine kadar işlemişti. Karınları açtı. Ama kimse alanı terk etmiyordu. Sonucu bekleyeceklerdi. Köyü kimin yöneteceğini bir an önce öğrenmek istiyorlardı.

Biri Cumagül'ün omzuna dokundu. Başını çevirdi. Şaşı gözlü, iri yapılı bir kadındı. Basık, küçük burnu, tombul al yanakları arasında adeta kaybolmuştu. Cumagül'e esrarlı bir tavırla;

"Dinle! benimki yalandan hastalandı," dedi. "Gelmek istemiyor."

"Neden?"

"Korkuyor, sadece o aksakal olurdu, sıradan bir adamdır ama buna bulaştı mı diğerleri hemen hakkından gelirler. Burnundan fitil fitil gelir."

"Bu cesur adam da kim?" diye Cumagül sordu.

Yaşlı kadın şaşırmıştı:

"Benimkini tanımıyor musun?" Töreye aykırı düşer diye kocasının adını söylemeye cesaret edemedi. "Hadi, yaramaz kız! Babamızın kim olduğunu söyle!" diye yanındaki kıza döndü.

Birden müthiş bir gürültü koptu. Yedi çocuk hep bir ağızdan;

"Kaliy," diye bağrıştılar. "Anamızın adı da Ayzada."

Cumagül kadının arkasındaki çocukları görünce şaşırdı.

"Hepsi sizin mi?"

"Hatırlamıyorum. Benimki pek çapkındır. Bir iki tanesi başkasından olabilir. Hepsi de kız." Ayzada güldü. Zayıf, kuru, ufak tefek işçiyi Cumagül hatırlamıştı. Başkasının omuzlarında duruyormuş gibi kocaman bir kafası vardı. Köylüler iri kıyım Ayzada'yla ufacık tefecik Kaliy'i yan yana görence kahkahayı basıyorlardı. Anlattıklarına göre, bu her gülüş Ayzada'ya bir yumruğa mal oluyormuş... Ne var ki bu yumrukların sağlıklı bir kısrağa, sinek ısırması gibi geleceği de bir gerçek...

Cumagül;

"Kendini yalandan hasta gösterdiğini, gelmek istemediğini söylüyorsun, öyle mi?" diye sordu.

"Evet, aynen böyle... Evde çakılıp kaldı. Dışarı çıkmıyor... Evde de yiyecek bir şey kalmadı ya!"

Cumagül kadının ellerinden tuttu.

"Öyleyse," dedi. "Seçime sen katılacaksın!"

"Bir kadın ha! Yoldan çevirmezlermiş gibi!"

"Yok, yok çevirmezler. Hadi git, çekinme!"

"Ee, ne yapalım?" diyen Ayzada çaresiz ellerini salladı. "Köpeğin olmadığı yerde kediler havlarmış. Hadi bakalım harem kızları! Birbirinizin elini tutun, gidiyoruz."

Kalabalığı yarıp ilerlediler. Ayzada bir törene gider gibi yürüyordu. Hemen arkasında utangaç, gözleri yerde büyük kızı Nurzada... Alayın en gerisinde en küçükleri ince kıvrık bacaklarıyla yalpalıya yalpalıya gidiyordu.

Erkekler yol açtılar. Biri kıkırdadı. Bir başkası kadına ve çocuklarına lanetler savurdu. Kalabalığın içinden biri kadına taş fırlattı. Ayzada hemen kocaman avuçlarını küçüğün başına götürdü:

"Şu amcaya tükür yavrum, tükür hadi!"

Kalabalıktan gürültülü bir kahkaha koptu. Ayzada atlıların arasından arabaya doğru yürüdü. Boş alana çıktı. Kızlar el ele tutuşarak

annelerini izlediler. Her iki kamptan yükselen sesler kızları şaşırtmıştı. "Bize doğru güzelim, bize gel!" Kendi taraflarına çekmek için bütün güçleriyle bağırıyorlardı.

"Bize gelin!"

"Hocaniyaz'a katılın!"

"Kadını iki kişilik sayın, başka türlü olmaz!"

Ayzada kızlarına sertçe çıkışarak bir araya topladı. Sıraya dizdi ve kendisi önde, çocukları arkada ağır ağır Turebay yandaşlarına doğru yürüdüler.

Uzun boylu, iri yapılı bir cigit arabanın önüne geldiğinde ortalık çoktan kararmıştı. Son karşılaşmalarından bu zamana üç yıl geçmesine rağmen Cumagül onu hemen tanımıştı. Geçmişinden onu tümüyle ayıran tam üç yıl... Turumbet hiç değişmemişti. Ne yüzü, ne yürüyüşü, ne de tavırları... Cumagül'e çok tuhaf ve anlaşılmaz gelmişti: Sakin bir kayıtsızlıkla onu izlerken ne bir sızı ya da üzüntü, ne de bir ilgi ya da nefret duymuştu. Turumbet'in, Duysenbay'a eğilip bir şeyler fısıldadıktan sonra sol tarafa yönelişini ve kalabalığa karışmasını soğuk bakışlarla izledi.

Seçim sonuçları gece yarısına doğru bildirildi. Mangit köyünün aksakalı Turebay'dı.

İnsanlar, türküler ve oyunlar eşliğinde evlerine dağıldı. Çadırlarda ateşler yakıldı. Seçimle ilgili yorumlar sıcak ocaklarının başında sürdü.

Vakit geç olmasına rağmen, Macitov, Yembergenov ve Kurbanniyazov Çimbay'a doğru yola çıktılar. Diğer köylerde de seçim yapacaklardı.

Turebay'ın çadırında değil oturacak, ayak basacak yer kalmamıştı. Biri giriyor, biri çıkıyordu. Önce yeni iktidarı kutladılar. Turebay'ı havaya atıp tuttular. Neşeli anlar geçildikten sonra sıra en önemli meseleye gelmişti. İşe nereden başlayacaklardı? Oturup uzun uzun tartıştılar.

Bağdadul erkekleri baş başa bırakarak Sanem'in evine gitti. Kadınlar Cumagül'ü kent yaşamıyla ilgi soru yağmuruna tuttular.

Cumagül'den sonra şehre kaçan arkadaşlarını andılar. Mutluluktan havalara uçan Sanem, kızının çevresinde dört dönüyordu. Aykız'sa annesinin yanından hiç ayrılmıyordu. Üç yıldan beri ilk kez görmüştü. Sevinçten uçuyordu.

"Ana… Ana…" diye eteğini çekiştiriyor, hep aynı sözleri yineleyip duruyordu. "Yine gidecek misin ana? Gitme ana, gitme ne olur!"

"Beraber gideceğiz yavrum, dur telaşlanma!"

"Ninem de mi?" diye sevinçle ellerini çırptı.

"Onsuz olur mu? Elbette…"

Çok geçmeden Aykız'ı yatağa yatırdılar. Uzun süre yatakta debelendi durdu. Bir an önce uyuması için seslerini alçalttılar.

Bağdadul anlatmaya başladı:

"Kayıkta siz yakalandıktan sonra, terzi, kızını tekmeleyip durmuş. Duysenbay'ın karısını daha kötü edeceğini sanmışlar. Ama öyle olmadı." Bibigül'ün sesini taklit ederek konuşmasını sürdürdü:

"Beni eve öyle bir fırlattı ki, az daha duvar yıkılacaktı. Önce duvara yapıştım, sonra döşemeye serilip kaldım. Gözlerim kapalı yerde yatıyorum. Herhalde öldüm. Dünyayla vedalaşıyorum. Eh, sanırım o altın devirlerin hepsi bitti! Ama gözbebeğim Duysenbay nedense alttan alıyor, ne dövüyor, ne bağırıyor, ne de yüzüme kakıyor. Sadece burnundan sesli soluyuşlarını duyuyorum. Garip bir durum! Tek gözüm kapalı belli etmeden bakıyorum... O da ne! Benim kocacık iki gözü iki çeşme ağlıyor… O halde diye düşünüyorum. Madem böyle, diyorum. Dur, seni bir sevindireyim ki! Ah kızlar… nasıl üzülüyorum, ağa takılmış altın balık gibi çırpınıyorum... Vallahi, ister inanın, ister inanmayın, ona acıdım... Bakıyorum aslanım bana doğru sürünerek yaklaşıyor... Bana sırtını keseletiyor, ahlar vahlarla yakarıyor, af diliyor. Bana darılma güvercinim diyor... Bense yüzümü çeviriyor, kulaklarımı tıkıyorum. Hayır, affetmeyeceğim işte! Ne pırlanta küpeler, ipek elbiseler, yumuşak ince deri çizmeler... bana neler vaat etmedi o zaman, neler!"

Kadınlar gülmekten kırılıyorlardı. Sanki karşılarında Bibigül vardı. Sesi, mimikleri, o kurnaz, afacan bakışları...

Bağdadul;

"Ama yine de kaçtı," dedi. "Pırlantalarını da yanında götürdü."

"Bu pırlantalarla biz de kaldığımız konutu donattık," dedi Cumagül. "Karyolalar, masalar, sandalyeler, yatak örtüleri aldık. Kendisine ne kalmıştı ki! Turtkul pazarında bir kadından sıkı bir pazarlıkla aldığı bir şemsiye sadece. Yazık açılmıyor üstelik."

Sanem;

"Bu şemsiye de neyin nesi?" diye ilgiyle sordu.

"Küçük çatı gibi bir şey… Yağmur yağdığında başının üstüne götürüyorsun. Kuru havalarda da baston niyetine kullanıyorsun."

"Bak sen! Ne akıllı insanlar var, neler icat ediyorlar," dedi Sanem hayranlıkla. "Peki, Bibigül ne edecekmiş bu şemsiyeyi?"

"İlginç gelmişti işte!"

Kadınlar bir zaman konuşmadılar. Sessizliği Bağdadul bozdu:

"Abdi, Bibigül'ü kaçırmaya kendi mi karar vermişti? Yoksa kulağına sen mi fısıldadın?"

"Birlikte düşündük. En çok İvanova... Öz anamız gibi bize yardımcı oldu. Abdi'ye de şöyle talimat verdiydi:

"Bak Abdi, Bibigül senin kişisel meselen, ama terzinin kızını almadan gelmek yok! Bu toplumsal bir görev."

"İkisini götürdü de," dedi çil yüzlü kaşsız bir kadın. Yaptığı hizmeti hatırlatmak için de; "Onlara atı ben sağlamıştım," diye ekledi.

Cumagül sonu gelmeyen sorulara yanıt verirken kadınlar da boş durmuyorlardı tabii. Köyde büyük, küçük neler yaşandıysa bir bir anlattılar. Kim doğmuş, hangi kız evlenme mutluluğuna ermişti. Duysenbay'ın çevirdiği dolaplardan, Gülbike'nin iflah olmaz dedikoduculuğundan, yeniden para kazanmaya giden, ama bütün sonbaharını boşa harcayan Turumbet'ten uzun uzun söz ettiler. Cumagül, Aytbay'ın öldürüldüğü aynı hafta içinde yaşlı anne ve babasının da hayata gözlerini yumduklarını geçen yıl öğrenmişti. Bu akşam Cumagül keder ve neşeyi birlikte yaşadı. Sevindi, üzüldü.

Ertesi gün erkenden kalkıp eşyalarını hazırladılar. Aykız annesi-

nin dibinden ayrılmıyordu. Yatakta bitmek bilmeyen sorularla başını ağrıtmıştı. Şimdi de eteğine yapışmış, kucağına çıkmaya çalışıyordu. Elbiseler sandığa yerleştirilmiş, yatak örtüleri sıkıca bohçalanmıştı, Bibiayım eşikte belirdi. Hızlı yürümekten nefes nefese kalmıştı:

"Ah kızım!" diye Cumagül'ü kucakladı. "Bulamayacağım diye çok korktum! O canavar bırakmadı beni. Çığlıklar attım. Yine de dinlemedi… İşte gördüğün gibi ben de kaçıp geldim... Hadi anlat! Kızım nasıl? Hasta değildir inşallah!" Bibiayım umutla, birazda endişeli Cumagül'e baktı. "İyi mi orada? Geri döner mi? Eğer gelirse yalvaracağım, bağışlaması için babasının dizlerine kapanacağım. Aynen böyle anlat güvercinime!"

"Neden dönsün ki!" dedi Cumagül, sakin gülümsedi. "Orada gayet iyi... okuyor… çok arkadaşı da var."

"Oh, Allahıma şükür, Allahıma şükür! Kızıma bunu ver, anandan hediye dersin tamam mı? Unutma sakın!" Telaşla elbisesinin altından küçük bir paket çıkardı. Cumagül'e uzattı. "Artık kaçayım. Bizimki sağa sola saldırmaya başlamıştır. Allahım bu acıları bize niçin verdin?"

Akşam üzeri Cumagül dolaşmaya çıktı. Acı, tatlı pek çok anısının geçtiği sokakları dolaşmak, dondurucu şubat ayazında uyuz bir köpek gibi kovulduğu çadırına son bir kez daha bakmak, günün birinde tüm umutlarını yitirip acı ve mutsuzluklarla dolu hayatına son vermeyi düşündüğü yere, kanala inmek istedi.

Her şey eskisi gibiydi. Turumbet'in kaykılmış eğri büğrü çadırı... Çınar altındaki havuz... Kegeyli'nin dik kıyılarına ulaşan patika... Sadece Duysenbay'ın bir konağı andıran evi Cumagül'e boş ve terk edilmiş gibi geldi.

Üstü kalın, sert buz tabakasıyla kaplı kanalın üzerinde bir süre durdu. Sonra mezarlığa doğru yürüdü.

Özenli bir el Aytbay'ın mezarına kerpiçten bir mezar taşı dikmiş, üzerine de bir yıldız kazımıştı.

Burada, bu yerde Cumagül için bir yaşam sona ermiş, bir yenisi başlamıştı. Sessizce mezara eğildi.

Karla kaplı toprağın üstünde top top kurşuni bulutlar asılmıştı. Bu sonsuz bozkırda yalnız bir çalı dehşet içinde dondan kararmış dallarını açmıştı. Uzaklarda boğuk bir ses iğne gibi sessizliği deliyordu.

Cumagül bir kez daha mezara eğildi, Aytbay'la vedalaştı. Derin düşünceler içinde köye yürüdü.

Gün boyu oraya buraya koşmaktan yorgun düşen Sanem ve Cumagül erkenden yattılar. Güneşin karla kaplı yola ışıklarını dökerek, yaman gece ayazını dağıttığı sabah zamanı, gözlerine kadar battaniyelere sarılmış iki kadın ve çocuk gıcırdayan iki tekerlekli arabayla köyden ayrıldı.

İKİNCİ BÖLÜM

Turebay işin bu kadar zor olacağını doğrusu hiç düşünmemişti. Çadırı, her gün sabahtan akşama kadar köylülerle dolup taşıyordu. Şikayetlerin, dileklerin, öğütlerin ardı arkası kesilmiyordu. Saygın ihtiyarlar, kocalarıyla küsmüş kadınlar, yıllardan beri birlikte olduğu komşuları, köyün kuzey kesiminden şimdiye kadar hiç karşılaşmadığı cigitler...

"Yiyeceğin zerresi kalmadı evde, çocuklar açlıktan perişan, bize yardım et aksakal! Yoksa baharı çıkaramayacağız," diye ağlayıp sızlayan dul bir kadın.

"Senin bu Sovyet iktidarında işler nasıl yürüyor böyle? Sabır'da kaç boğaz var -beş... Ya bende, tam yedi kişi! O halde neden bana verilen toprak onunkinden daha küçük. Adalet bu mu? Sorarım sana!" diye kanlı gözlerini döndürerek bas bas bağıran yırtık kaftanlı bir cigit... Ardından kapıyı kapatmaya fırsat bulamadan bir diğeri sokuluyor içeriye. "Efendim, ondan borç almıştım, ama sonra çalışıp çabalayarak ödedim. Hâlâ neden borçlu oluyorum anlayamadım. Elini vicdanına koy! Şu işi hallet aksakal, bilgeliğini göster!"

Evet, başkası iktidardayken adının akıllıya, iyiliksevere, adaletliğe çıkması kolay… Adamı sorgulayabilir, yerden yere vurabilir, alay edebilirsin ya da mutlaka yerine getirmesi gereken çok önemli bir değişiklik talep edebilirsin. Ama iktidardayken iş değişir. Zavallı dul kadını geri çevirebilir misin? Tahıl varsa vermez misin? Ama depoda yoksa, sende de topu topu beş on kilogram kadar kalmışsa, kolaysa yardımsever ol bakalım… Ya ilave toprak isteyen o yaygaracıya nasıl davranacaksın! Hadi iyi olmayı dene de görelim… Aslında ona da, Sabır'a da dağıtılan toprak aynı... ama besleyecek nüfusu biraz fazla, bu da bir gerçek... Ne var ki Sabır'ın avlusunda aç köpekler dolaşıyor, oysa yaygaracının hiç değilse iki ineği, iki koyunu, bir de atı var. Bunu hesaba katmak lazım. Bu adamın payına düşen tarla az, bu

doğru. İstemesi kusur değil... Ama köyde boş arazi kalmamışsa nereden bulacaksın? Al sana adalet!

Bu ardı arkası kesilmeyen isteklerden, sızlanmalardan Turebay'ın başı kazan gibi olmuştu. Üçüncü gün yolda Hocaniyaz'la karşılaşmıştı.

"Hükmedenin hikmeti neredедir kardeş!" diye takıldı Hocaniyaz. "Uğraş didin kimseye yaranamazsın. Sızlananlar hep olacak. Madem böyle, o zaman ne yapmalı, biliyor musun? Dur anlatayım! Herkese yaranman çok zor, bu gayet açık. Ama tek kişiye mümkün… Dostum, iktidar elindeyse o halde kendin için çalış! İktidardan olmamak için kendine yakın insanlar seç! Sana destek olanları memnun etmen yeter! Anladın mı? Memnun olmayanlar yine de çıkar diye mi korkuyorsun? Ne yapsan ne etsen onlar her zaman olacaktır... Elinden bir şey gelmez. Beni aksakal seçselerdi böyle yapardım."

Hocaniyaz kendince şaka mı yapıyordu? Yoksa sözlerinde ciddi miydi, anlayamadı. Hem neden kafa yoracaktı? Bu bilgiççe öğütler ona göre değil. Ayrıca ihtiyacı da yoktu.

İşleri çözememenin derin sıkıntısıyla kaç gecedir uyuyamıyordu: Aç kadına nasıl yardım edecekti? Sürekli didişen komşulardan haklı olan hangisiydi? Tahılı nereden bulacaktı? Başı kazan gibi kaynıyordu. İstekler, yakınmalar gün be gün artarak devam ediyordu. Eski dönemde önemsiz, saçma sapan şeyler için aksakala kimse koşmazdı. Ciddi, önemli bir şahsiyetti, ama Turebay onlardan biri... Ona gelmeleri doğal. "Ben seçtim, bana çalışsın," deyiverirler.

Bir gün kararını verdi: "Hayır, bu iş böyle yürümez… İncir çekirdeğini doldurmayan konularla rahatsız ediyorlar beni. Şehre gidip, oradakilere akıl danışmalıyım."

Ertesi gün atını hazırladı. Karısıyla vedalaşıp Çimbay'a hareket etti. Akşama doğru varabildi kente. Dert değildi, gece kalabileceği çok tanıdığı vardı.

Önce Yürütme Komitesi'ne uğradı. İçeri girdiğinde gözleri kararardı. İçerisi pazar yeri gibiydi. Kimi at gibi, ayaklarını ikide bir değiştirerek heyecanla bekliyor, kimileri odadan odaya koşuyor, kimileri de dimdik girdiği odadan süklüm püklüm çıkıyordu. Ne rezillik!

Başkanın kapısına neden sonra ulaşabildi. Kapı koluna yapışmıştı ki, arkasından biri omzuna dokundu. Döndü. Güzel bir kızdı.

"Yasak," dedi. "Başkan yoldaş toplantıda."

Toplantıysa toplantı. Bekleyebilirdi.

Ama çok beklemesi gerekecekti. Kapının arkasından kopuk kopuk sesler geliyordu. Ateşli konuşmalar, çekilen bir sandalyenin gürültüsü... Biri sürekli şu sözleri yineliyordu:

"Basmacılar... Karşı darbe... Dışardan destek..."

Kapı açıldığında karanlık iyice çökmüştü. Toplantıya katılanlar sinirli, kıpkırmızı olmuş yüzlerle dışarı çıktılar. İçeride çok ateşli tartışmaların yapıldığı belliydi. Uzun kaftanlı, kabanlı, kaputlu, desenli ceketli birçok kişi... Karakalpaklar, Özbekler, Ruslar, Kazaklar, Tatarlar; hepsi bir aradaydı.

Turebay biraz bekledi. Sonra çekinerek içeriye göz attı. Başkan yumruklarını sıkmış masa başında oturuyordu. Yüzü asıktı. Bir şeylere bozulduğu açıktı. Gözlerini bir noktaya dikmişti;

"Girebilir miyim?" diye yavaşça sordu. Başkan yanıt vermedi. Herhalde duymamıştı.

"Girebilir miyim?" diye tekrarladı. Yanıt beklemeden eşiği geçti. Ellerini önünde kavuşturarak sandalyeye oturdu. Sandalyenin gıcırtısı başkanı daldığı düşüncelerden uyandırmıştı. Turebay'a sertçe baktı:

"Sen de kimsin?"

"Mangit köyü aksakalı. Akıl danışmaya geldim," dedi. Doğululara özgü bir nezaketle kalktı. Hafifçe başını eğdi.

Bu sözlerden, belki de söyleyiş tarzından başkan sakinleşmişti. Bakışları yumuşadı, candan gülümsedi;

"Daha yakınıma otur gözüm," dedi. "Hadi sıkılma! E, ne var ne yok sizin oralarda? Çoluk çocuk nasıl? Yeni düzenden memnun musunuz?"

Turebay çekinmeden olduğu gibi köyün sorunlarını anlatmaya başladı. Köylülerin dertlerini, çektikleri sıkıntıları, doğrusunu söyle-

mek gerekirse bir türlü halledemediği sonsuz istek ve şikayetlerini bir bir sıraladı. Başkan kesmeden dinliyordu. Bakışlarında hem sevecenlik, hem de inceler gibi sert bir ifade vardı. Belki de Turebay'a öyle gelmişti. Konuşmasını bitirdi.

"İşe nereden başlayacağını, dünya devrimini Mangiz'de nasıl gerçekleştireceğini bilmiyorsun öyle mi?" Bu sorudaki hafiften alay Turebay'a dokunmuştu.

"Efendim, köyde Sovyet iktidarını başlatmak için…" diye Turebay önce başkanın sözlerini tekrarladı. Sonra durdu, düşündü: "Aslında bana hakaret etmesi için bir sebebi yok, adam şaka yaptı sadece. Ne var bunda?"

Başkan koltuğuna iyice yaslandı. Bir kez daha Turebay'a anlaşılmaz bir bakış attı:

"Her şey yolunda gitsin diye düşünürsen buna geceler yetmez. İşin esasını sana söyleyeyim. Esas olan ne? Biz Karakalpaklar küçük bir halkız. Diğer halklar için yararlı olan şey, bizler için kaçınılmaz bir yıkım olabilir. Zira genel yolu izlersek, bize dedemizden atamızdan kalan geleneklerimizi, töremizi, toprağımızı yitirebiliriz. Anlıyor musun? Yol, kendi yolumuz kardeş. Halkın ebedi ruhunu yaşatmak ve kötülüklerden korumak için üzerine düşeni yapmalısın! Ne yapmalıyım diye bana soruyorsun. Akıllı ve dikkatli ol! Dinine bağlı olanların duygularını rencide etme! Yüzyıllardır kutsal bildiği şeyi yok edemezsin. Yine söylüyorum, biz Karakalpaklar zengini yoksulu aynı candan, aynı kökten kardeşleriz. Kardeş kanı dökmekten daha ağır günah var mıdır? Bunu hiç aklından çıkarma! Kulağıma kadar geldi: Köyünüzde Duysenbay diye biri varmış, bir türlü hakkından gelememişsiniz. İnanmak güç! Gerçekten bu Duysenbay…"

"Kan emicinin biri," diye başkanının sözünü kesti öfkeli. Yumruklarını dizlerine vurdu.

"Hayır, her şeyden önce bir Karakalpak... Bunu unutma!.. Toplumun seçkin temsilcilerini ortadan kaldırırsan, onlarla birlikte milli gelenekler de yok olur gider, onlar ki..." Başkan duraksadı. Korkuyla Turebay'a baktı. Tedirgin sordu:

"Ne dediğimi anladın mı?"

"Evet... Kısmen de olsa anladım." Başkanın garip konuşması Turebay'ın aklını büsbütün karıştırmıştı. "Cahil biriyim ben."

"Belki de açıkça anlatamadım."

"Bize tahıl lazım..."

"Tedarik bölümüne git! Kurbanniyazov'u tanıyor musun?

Aklı karmakarışık başkandan ayrıldı. Yolda düşünüyordu. "Nasıl iş anlamadım. Kadının biri bana koşup gelecek; kocam beni öldüresiye dövüyor diyecek. Bense ona sabır diyeceğim… kutsal gelenek… bu anlama gelmiyor mu? Ya da dul kadın açlıktan kırılacak, Duysenbay'ın ambarına dadanacak. Dokunma… aynı kandan kardeş diyeceğim... Hayır, bizim başkan ayrı telden çalıyor, Bolşevik Aytbay hiç böyle konuşmazdı…"

Kurbanniyazov, Turebay'ı soğuk ve resmi karşıladı. Köyle ilgili sorunlara hayli kısa yanıt verdi:

"Senin köyün asıl davası şu: Sınıf düşmanlarına geçit vermemek... İşte bu kadar! Anlaşıldı mı?"

Vakit epeyce geç olmuştu. Gökyüzüne bakınca dönmek istemedi. Zaten neyi halletmişti ki dönecekti? Yarın kapısını çalacaklara ne söyleyecekti? Başkanın söylediklerini, Kurbanniyazov'un sert buyruğunu mu? Hayır, doğrusunu öğrenene kadar köye dönmeyecekti. Kararı kesindi. "Eğer başaramazsam, beni bu işten affedin, aksakallık yapamıyorum diyeceğim."

Kendine ve bugünkü iki akıl hocasına veryansın ederek Nurettinlere gitti. Çay içtiler. Geçmişi andılar. Ürün rekoltesinden söz ettiler. Nurettin'in hanımı Fatima iyi geceler diledikten sonra yatmaya gitti. İki erkek kandili söndürüp yatağa uzandı.

Turebay'ın uyumaya hiç niyeti yoktu. Bulanık, belli belirsiz şekiller başında uçuşuyor, kuşkular içini kemiriyordu. İşte çökük gözleri, yassı burnu, başörtüsünden dışarı taşan ak saçlarıyla dul kadın karşısındaydı. Sonra karnı tok sırtı pek, tavşan gibi etrafını ürkek ürkek kollayan Yürütme Komitesi başkanı... Ardından Cumagül... Niçin Cumagül?

"Öğretmen, biliyorsun, benden aksakal olmaz, cahil bir insanım," diye dirsekleri üstüne doğruldu. Gözleriyle Nurettin'i aradı.

"Cahilliğinin tek ilacı öğrenmektir! Senden aksakal olup olmayacağına gelince... neden böyle konuştun?"

"Öyle işte," diye bezgin ellerini salladı. Sonra köy sorunları karşısında nasıl çaresiz kaldığını, düştüğü açmazın gün be gün daha da arttığını açık yüreklilikle anlatmaya başladı. Sesinde, köyü yönetememenin, ne yapacağını bilememenin çaresizliğinden kaynaklanan içten bir acı vardı. Kente geldiğinde her şeyin hemen açıklığa kavuşacağını sanmıştı. Nerede! El kol hareketleri yaparak kızgın, Yürütme Komitesi başkanı ve Kurbanniyazov'la aralarında geçen konuşmayı aktardı.

"Ne yani, sadece komşuların kavgalarına çözüm yolu bulmak, başkalarının karılarını korumak için mi aksakal oldum? Sovyet iktidarı bütünüyle bu mu?" Yataktan öfkeyle kalktı.

"Bunlarla ilgilenmek zorundasın," dedi Nurettin. Haklısın, Sovyet iktidarı bu değil kuşkusuz. Hepsi bu değil…" Sustu. Söyleyeceklerini toparlamaya çalışıyordu. Bir sigara sarıp yaktı. Turebay bekledi.

"Sovyet iktidarı… Söze nereden başlayayım?"

Turebay, Nurettin öğretmeni tan yeri ışıyana kadar dinledi.

***

Turebay'ı köyde tatsız bir olay bekliyordu. Eşikten adımını atar atmaz Bağdadul dehşet içinde anlatmaya başladı:

"Felaket... Başımıza büyük bir felaket geldi." Titreyen ellerini dudaklarına götürmüş, güçlükle konuşuyordu. "Kutsal ruh... Tanrının habercisi... ata binmiş... Altından kanatları var... Gözlerimle gördüm. Ah, büyük bela, kurtuluş yok…"

Turebay;

"Kes ağlamayı!" diye karısına bağırdı. "Doğru dürüst anlatamaz mısın?"

Ama Bağdadul konuşacak durumda değildi. Turebay, dalgalanan insan kalabalığıyla dolu sokağa fırladı. Herkes Turebay'ın etrafını sarmıştı. Erkekler her an birinin ortaya çıkmasını bekler gibi şaşkın

şaşkın bakınıyorlar, kadınlarsa korku nöbetine tutulmuş, kötü bir havada birbirine iyice sokulan koyun sürüsü gibi bir araya toplanmış, çığlıklar atarak dövünüyorlardı.

"Neler oldu!" diye bağırdı Turebay. Bir anlam veremiyordu. "Burada erkek yok mu?"

Yanıt olarak yüksek duvarın arkasından tüyler ürpertici bir çığlık yükseldi:

"Ahh… çöküyor… Gök kubbe çöküyor... Ey, her şeye kadir, merhametini esirgemeyen Tanrım! Ahh…"

Kadınlar gürültülü ağlaşıyor, yüzlerce insan kollarını havaya kaldırmış, Tanrıya yakarıyordu. Sinirleri iyice boşalan biri isterik bir kahkaha attı.

Turebay;

"Evet, biri burada neler olduğunu bana söylesin!" dedi. Sesi heyecanlıydı. "Ee, hadi bekliyorum!"

Kimseden çıt çıkmadı.

Turebay eve koştu. Duvardan tüfeği kapıp tekrar dışarı fırladı. Havaya iki el ateş etti. Kalabalık kendine gelir gibi oldu. Erkekler şaşkın şaşkın öksürerek, tütünlerine sarıldılar. Kadınlar seslerini kestiler. Kalabalıkta bir dalgalanma oldu.

Turebay da yatışmıştı:

"Pekala, konuşun bakalım! Burada neler oldu?" Yere sümkürdü. "Cennet temiz burunla gitmek lazım!"

Kalabalığın içinden biri yuh çekti.

"Ne diye dişlerini gösteriyorsun? Tanrı temiz insanları sever... Zenginleri de tabii!"

"Sen alay et bakalım," dedi bücür Kaliy. Heyecanlıydı. "Biliyor musun neler oldu?" Ardından kalabalıktan bir uğultu yükseldi. Birbirlerinin sözünü keserek, el kol hareketi yaparak bir anda konuşmaya başladılar. Adeta su bendi yarılmıştı. Bu kırık dökük, belli belirsiz sözlerden, Turebay yine de, köylüleri dehşete düşüren, sarsan şeyi az çok anlamıştı.

Donuk kış güneşi ufukta kaybolurken, kıyı setinin ardından, köyün üstünde bir ses çınladı:

"Ey insanlar, dinleyin! Sizleri cehennem ateşinden kurtarmak için Tanrı tarafından gönderildim. Hakiki İslam dininden sapanlar ebediyen cehennem ateşinde cayır cayır yanacaklar... Çıplak başlarınıza dolu gibi taşlar yağacak... Bu dünya Tanrının yüce iradesiyle yaratıldı... Değiştirmeye kastedenler korkunç azaplar çekecek... Amin!" Başlarını sesin geldiği tarafa döndüren köylüler, batan güneşin kızıllığında altın gibi parlayan, bir belirip bir kaybolan bir atlı gördüler. Güneşin son ışıklarıyla birlikte hayalet gibi gözlerden kaybolup gitti. Onu herkes görmüştü. Gözleri görmeyen yaşlılar bile... Gök gürültüsünü andıran ses hâlâ kulaklarında çınlıyordu.

Kimdi bu? Kimse tam anlamıyla söyleyemezdi. Kimi Tanrının habercisi olduğunu öne sürüyor, kimi Hazreti Ali'nin ruhu, kimi de Hocaniyaz'ın babası işanın hayaleti olduğunu söylüyordu. Oğlu aksakal seçilmediği için öç almaya gelmişmiş... Bu, daha çok taraftar buldu. Bu iddia üzerinde ısrarla duran Mambet-mollaydı. Bu çileli, fani dünyada Tanrının hizmetkârı hocadan başka, bu kutsal alameti yorumlamak kimin haddine düşermiş!..

Turebay: "Demek böyle..." diye düşünüyordu. "Bir dahaki sefere onu bana yollayın, ne olduğunu açıklarım." İşi şakaya getiriyordu ya, içi kan ağlıyordu oysa. "Semavi güçlere henüz bir işimiz düşmedi!" Bolşevik Aytbay'ın sözlerini hatırladı. "Tanrı diye bir şey yok!" demişti. "Bütün bunları lanet işanlar uydurdu, cahil halkı sindirmek, dizginleri sürgit ellerinde tutmak için…" Gözlerini kalabalığın üzerinde dolaştırdı:

"Çizmeleri nasıldı?" diye sordu alaylı. "Yoksa görmediniz mi? Gümüş işlemeli miydi, yoksa eski püskü mü? Ne o, fark etmediniz mi yoksa?"

Köylüler korkuyla Turebay'a baktılar. Biri ihtiyatla öne çıktı:

"Ah Turebay günaha giriyorsun ama. Tanrı bu sözlerin için seni cezalandıracak. O her şeyi duyar!"

"Tanrı uzakta, ama hoca yanı başımızda. Sözlerimi istese de istemese de dinleyecek!"

“Sus be kardeşim,” dedi. Mambet-molla. Dua eder gibi ellerini yukarı kaldırdı.

“Nedenmiş o? Sana öyle bir hikâye anlatacağım ki, bütün duaları bir bir hatırlayacaksın.”

“Ah Cigit bu sözlerin hiç hayra alamet değil. Başına bela arıyorsun.”

“Aramasına arayacağım da belayı değil, OGPU’yu. O esrarengiz kutsal ruhu yakalamaları, belgelerini kontrol etmeleri için… Evet, OGPU’yu çağıracağım. Belki de, o ruhun vatandaşlık hakları yoktur, ne dersin?”

Mambet hoca kulaklarını tıkadı. El kol hareketleri yaparak uzaklaştı.

Ancak Turebay şehre gitmedi. Arkasından zil çalıp oynarlar, dünyayı başına zindan ederlerdi.

“Esrarengiz ruhun” ortaya çıkışından sonra ilk birkaç gün Mangit gerilimli ve endişeli anlar yaşadı. İnsanı ürperten söylentiler fısıl fısıl kulaktan kulağa yayılıyordu. Geceler bir başkaydı. Evlerin bacalarından, aralıklarından insanı çılgına çeviren korkular girdi. Bu korku köylüleri kıskıvrak bağlamış, iradelerini felce uğratmıştı: Ufacık bir kıvılcım, gerilimin doruk noktasında olan köyü ağır, onarılmaz bir felaketin eşiğine getirebilirdi!

Turebay durumun farkındaydı. Anlıyordu, ama harekete geçmiyordu, zira deneyimi ona, bu korku fırtınasından kurtulmanın, bu gerilimli ortamla mücadele etmenin yollarını fısıldıyordu. Ne var ki bu meçhul, doğaüstü güçle nasıl savaşacağını ona kimse öğretmemişti. Burada ne akıl, ne de kol gücü işe yarardı! Onu en çok üzen, elinin kolunun bağlı olmasıydı. Köylülerin arasında bulunurken metin olmaya çalışıyor, inandırıcı sözlerle, ilginç öykülerle kısa bir süre de olsa onları iç karartıcı düşüncelerden uzaklaştırmayı başarabiliyordu. Ama köyün üzerine akşam karanlığı çöktüğünde, halk yine eski haline dönüyor, o batıl, kör inancın selinde korkularına kapılıp gidiyordu.

Nihayet dördüncü gün Turebay, tüm ihtimalleri bir bir yeniden

gözden geçirdikten sonra, bir çıkış yolu buldu. İnsanları ateşli tartışmalara çekmek, onlarda şevk ve heyecan uyandırmak, büyük bir işle insanları meşgul etmek... Çocukları evlere dağıtarak, köylülerin öğlenden sonra meydandaki çayhanede toplanmalarını emretti. Önemli bir konuşma yapacaktı.

Halk toplandı. Ancak seçimdeki kadar kalabalık yoktu. Kadınlar, yaşlılar yok denecek kadar azdı. Oturdular. Herkesin yüzünden düşen bin parçaydı. Kimseden canlı bir ses çıkmıyordu.

Turebay;

"Ee, hemşerilerim, kardeşlerim!" diye konuşmaya başladı. "Beni aksakal seçtiniz. Sabredin yakında başınıza Hive hanı da kesilirim." Köylülere takılarak havayı yumuşatmak istiyordu.

Bu şakaya kimse karşılık vermedi. Ne bir söz, ne zayıf bir gülümseme… Yüzleri asık, konuşmanın nereye varacağını bekliyorlardı.

"Gelmenizi şundan istedim: Bazı sorunları görüşmemiz gerekiyor." Batıl inançların etkisiyle korkuya kapılmış bu insanları nasıl etkileyeceğini, canlandıracağını, nasıl heyecana getireceğini kara kara düşünüyordu. "Demek öyle... Köyün kuzey bölümü sultanı sızlanıp, arazimizi büyütün diyor. Peki nasıl halledeceğiz bunu? Canabazar işanı haber salmış: Geçen yıl Tanirbergen'e başlık parası göndermiş, gelinse hâlâ ortalıkta yok... Gelini isterim diye tutturuyormuş. Yoksa başlık parasını geri istiyormuş! Nasıl olacak kardeşlerim? Deyiverin hadi, mahkeme sizsiniz!"

Yırtık, korku dolu bir ses Turebay'ın konuşmasını kesti:

"O konuya neden girmiyorsun? Gök yerle birleşecek, dünyanın sonu geliyor, sen de başlık parasından, ne bileyim deli saçması şeylerden bahsediyorsun… Başlık parası lanet gelinle birlikte cehennemin dibine!"

Turebay oralı olmadı:

"Gök, yerle mi birleşecek dedin? O halde toprak anamızı akıllıca bölüşmemiz gerekiyor. Peki hak nasıl yerini bulacak? Toprağı fazla olana, demek ki daha çok gökyüzü düşecek... Sonra aksakala şikayete gelmez misiniz o zaman? Yok, yok kardeşlerim! O vakit çok geç olur.

Gökyüzü çoktan paylaşılmış, boş yer kalmamış olacak. Bu konuda beni mazur görün!"

Çayhanede gülüşmeler oldu, dinleyenlerin yüzü aydınlandı.

Turebay konuşmasını sürdürdü. Bu kez ciddiydi:

"Sizlere daha söyleyeceklerim var cigitler. Yaşlılar, ancak bu yaza yetecek kadar suyumuz kaldığını söylüyorlar. Nasıl paylaşmalı? Aklıma bir türlü bir şey gelmiyor. Bölgeden bana verilen talimat şu: Öncelik pamuğa, sonra sırasıyla buğdaya, cügeriye ve pirince…"

Sözünü bitirmesine fırsat vermediler.

"Bu nasıl düzen böyle!"

"Ne yani? Pamukla mı karın doyuracağız?"

"Haktan hukuktan dem vurursun! Bu nasıl adalet?"

Her kafadan bir ses çıkıyordu. Gürültü artarak devam ediyordu. Turebay neşelenmişti. İtirazları, öfkelenmeleri içini güneş gibi ısıtıyordu: Demek hesabı doğru çıkıyordu. Korkan insan yığınını hareketete geçirmeyi başarmıştı. Bu anlaşılır bir şeydi: "Su"dan söz açıldığında köylüler nasıl sakin olabilirlerdi?

Hocaniyaz yerinden doğruldu:

"Düzen nasılsa öyle kalsın. Su, toprağı fazla olana verilsin!"

Bücür Kaliy ayağa fırladı:

"Vay vay… Bizim bilgiç yine ortalığa çıktı. Böylece suyun hepsi Duysenbay'a aksın, he mi? Eskisi gibi biz de toprağımızı gözyaşlarımızla sulayalım, kolumu kesseniz böyle şey olmaz!"

Sarkık ak bıyıklı, kara kuru bir cigit, Kaliy'i havaya kaldırıp güçlükle yerine oturttu.

"Ne diye çene yoruyoruz? Su kanaldan nasıl akıyorsa, öylece tarlalara salıverilsin. Önce birine, sonra ötekine..."

Pehlivan Orınbay oturduğu yerden gürledi:

"Hah... Hah... Onun için hava hoş... Toprağı kanalın hemen yanında. Benimse en uçta. Bana sıra gelinceye kadar kavrulur gider."

Tartışma, öksüye bırakılan kamış misali kızışmıştı. Turebay araya

girmedi, tartışanları engellemedi. Herkes ağzına geleni söylüyordu. Yönetimin ağır işlediğine, cimri davrandığına dair karşılıklı suçlamalar birbirini izledi. Biri, Duysenbay'dan birkaç yıl önce zorla alınan toprakların ortak paylaşımını önerdi.

Turebay yangına körükle gidercesine;

"Sultanın dileğine saygı duyalım!" dedi. "Biraz daha toprak versek ne çıkar!"

"Senin sultana ne versen az, mezar bile dar gelir."

"Deveyi hamuduyla yutar valla, boğazında kalmaz!"

Tartışma kavgaya dönüşürken, Turebay müdahale etmeye karar verdi:

"Arkadaşlar hep böyle mi olacak? Bir koyunu hep birlikte paylaşamayacak mıyız? İşmat'tan alır, Taşmat'a veririz. Taşmat'tan alırız Orınbay'a veririz, olur biter."

Seyitcan alçak sesle;

"İşmat'a, Taşmat'a bol keseden dağıtmak için yeni toprak nereden bulacaksın?" diye sordu. Mangit'in rençberleri içinde onun gibi çalışkan olanı yoktu.

"Nereden mi diye soruyorsun? İşte karşında duruyor... Ne kadar istiyorsan!" Turebay kollarını iki yana açıp uçsuz bucaksız el değmemiş bozkırı gösterdi.

"Ah, orada bir su olsaydı!"

"Ellerin ne güne duruyor! Uğraş didin! Yolunu aç, su gelir!"

Kaç gündür bu fikirle yatıp kalkıyordu. Nurettin Macitov'u bıkmadan usanmadan gün ışıyana kadar dinlediği o geceden beri bunu düşünüyordu. Öğretmen o gece çok şeyler anlatmıştı ona. Turebay şimdi anlıyordu: Sovyet iktidarı demek refah, özgürlük, emekçi halk kitlelerinin eşitliği demekti. Ne zenginin, ne yoksulun olduğu... Küçük bir zümrenin, toplumun geri kalan büyük çoğunluğunu sömürmediği, haklarını gasp etmediği… Tanrı ve onun yeryüzündeki tufeylileri olmadan dünyayı cennet yapan bir yönetim şekliydi. Nurettin öğretmenin söylediği aşağı yukarı bunlardı. Bu aydınlık

dünyanın adı "Sosyalizm"di. Ama ona ulaşmak pek o kadar kolay değildi: Çok engellerin aşılması gerekiyordu. Hem de kana kan, dişe diş bir mücadeleyle...

Bütün gece dinledikten sonra, sabahleyin öğretmene sormuştu:

"Ben-Mangit aksakalı, anlattıklarını köyümde gerçekleştirmek için ne yapmalıyım?"

"Çöldeki kum taneleri misali, binlerce küçük sorunla karşılaşacaksın," demişti Nurettin. "Seni bunaltacak. Ama sağlam dur, bezginliğe kapılma! Mezarının üzerinde gezinmelerine asla izin verme! Yapacağın en önemli şey köyde hayatı canlandırmak, bay egemenliğini kökünden kaldırmak, ruhumuzu sadece bilimin ışığıyla aydınlatmak! Bunları daima hatırla! Bu nasıl mı olacak? Nereden mi başlanacak?"

Nurettin, diğer kışlaklarda köylülerin su kanalları açmaya başladıklarını, büyük binalar inşa ettiklerini, bir yerde "TOZ"larla* ilgili bir yazı okuduğunu heyecanla sözlerine eklemişti.

Öğretmenin anlattıkları hiç aklından çıkmamıştı. Uzun uykusuz gecelerini bile bu düşüncelerle geçirmişti. Artık bunları halka anlatmanın, bu kutsal düşünceleri paylaşmanın zamanı gelmişti.

Köylüler gecenin geç vakti çayhaneden ayrıldılar. İnanılması güç, tuhaf bir haber köyün en ücra köşesine kadar yayılmıştı: "Su kanalları kazacağız, yeni topraklar açacağız!"

Komşular Kaliy'de toplanmışlardı.

"Kanal açmak hayırlı iş, diyecek sözümüz yok! Yalnız ücretini kim ödeyecek? Yoksa Allah için mi kazacağız?

Kaliy;

"Kanalı kendimiz için yapacağız," diye açıkladı. Heyecanlanmıştı: "Senin, benim, onun için…"

"O halde sen öde!"

"Ben mi? Senden daha fazla kazarım!"

---

* TOZ: (Tovarişçestvo Po Sovmestnoy Obrabotke Zemli) Toprağı Ortaklaşa İşletme Ortaklığı.

"Burnunla mı? O halde kanalda çalışmayanlar ödesin!"

"Bakın nasıl sonuca geldik? Çalışmayanlar ücretini ödesin! Duysenbay'ımızın kesesini silkelemesi gerekecek. Atacan'ın da… Onların hesabına işçi tutacağız."

"Böyle bir kanun nerede var, insanı haraca bağlamak olmuyor mu bu?" dedi biri.

"Bu, Duysenbay'ı haraca bağlamaksa, öyle! Bunca yıl köyü haraca bağlamış mıydı? Şimdi borcunu ödesin. Ölmez herhalde! Kanunu titizlikle uygulamalıyız: İşçi Komitesi'yle anlaşma yoluna gideceğiz. Hocaniyaz'ı tayin etmeleri kötü oldu. Görüşmede dikkatli olalım, tuzağa düşmeyelim."

"İşçi Komitesi mi dedin? Bulunmaz Hint kumaşı mı?"

Kaliy, terli boynunu silip, yabancı sözcükleri iyice katlettikten sonra, han haznedarı tavırlarıyla kendinden emin, köylülere, İşçi Komitesi'nin ciddi mali işlemler yapan bir kuruluş olduğunu söyledi.

Seyitcan'ın evinde konu biraz değişikti: TOZ'un bu yıl inşa edeceği, herkesin ortak kullanacağı yüksek binayı konuşuyorlardı.

Sarışın, kepçe kulaklı bir cigit;

"Demek her şey ortak olacak," diye şaşkınlığını belirtti. "Evler, ahırlar, ambarlar öyle mi?"

"İçinde odalar bulunan ortaklaşa kullanılan bir yapı," diye sabırla açıkladı Seyitcan. "Herkese bir oda."

"Tek kazan mı kaynayacak? Beş parmak, pişirsem, komşuların beş parmağı mı girecek içine, yoksa komşu pişirecek ben tadına mı bakacağım? Aman lapa kaynatmasın! Çit yükseldikçe komşuluk daha iyi olur sözünü boşuna dememişler. Çünkü arada burun olmasaydı, gözler birbiriyle geçinemezdi."

O zamana kadar suskun oturan Orınbay araya girdi:

"Burun orada burada gezinseydi. Gözler de görmezdi. Hayırlı bir işe niyetlendik. Hep beraber çalışıp eşit olarak bölüşeceğiz."

"Ne bölüşme olurdu!"

Biri karanlık köşesinden kışkırtıcı bir soru sordu:

"Kadınlar da ortak mı olacak?"

"Senin gibi bekarda gam keder ne arar?" dedi Seyitcan, kızmıştı. "Sen eğlenmene bak! Başka ne diyeyim!"

"Böyle bir ortaklık olursa TOZ'a gireceğim. Kabul ediyor musunuz?"

Orunbay koca yumruklarını sıkarak;

"İnsanlarla neden alay ediyorsun?" diye bağırdı. "Ne demek istiyorsun? Açıkça söyle!"

"Demem şu, ahmak eliyle yılan tutuluyor."

"Duysenbay'dan mı duydun bunları?"

"Yeterince aklım var."

Pek çok çadırda buna benzer tartışmalar yapıldı. Kimi aksakalın tasarısını onaylıyor, kimi hezeyan olarak görüp burun kıvırıyordu. Turebay'ın her sözü için neredeyse kement hazırlayacaklardı... Planından ne çıkacağını, şimdilik Turebay da bilmiyordu. Yalnız bir şey onu sevindirmiş, rahatlatmıştı: Bu ateşli tartışmalar, didişmeler, karşılıklı suçlamalar arasında esrarengiz atlı kaynayıp gitmişti. Halkın üzerindeki gizemli gölgesi silinmiş gibiydi. Yeter ki yeniden çıkmasın, hiç değilse şu an olmasın… Ama oldu!..

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İnsanoğlunun kaderinde olayların ne gibi sonuçlara yol açacağını önceden görmek güç. Başa tesadüfen düşen taş gibi… Duysenbay çoğu kez kötü bir olayın hayırlı bir sonla bittiğine, mutlu bir karşılaşmanın da acılı bir kedere dönüştüğüne defalarca tanık olmuştu. Hem hayır, hem de şer... Tahmin et edebilirsen. Bilemezsin. Bunun için öngörü sahibi olmak gerekiyor. Duysenbay, kabullenmesi kendine ne kadar ağır gelirse gelsin, ileriyi görme yeteneğine sahip değil... Tanrı vermemiş… Kendi de bu yeteneği kazanamamış. Duysenbay, karısının o kahpece ihanetinin ruhunda yol açtığı umulmadık değişimleri doğrusu hiç kestirememişti. Bir günde on yıl ihtiyarlamış, yüreğinde ak sakallar bitmişti. Ama günler geçtikçe yalnızlık acısı, can sıkıntısı yavaş yavaş azalarak, yerini korkunç bir kine bıraktı. Çelik bir çubuk gibi Duysenbay'ı delip geçmiş, gevşek kasları nefretin o esnek gücüyle dolmuştu. Öyle ki intikam tutkusu, adeta içki gibi başını döndürüyordu. Yirmi yıl birden gençleşmişti. Bu canlılığın, tutkunun, enerjinin nereden geldiğine kendi de şaşırmıştı. Kabına sığamıyordu.

Bir dakikası bile boş geçmiyordu şimdi. Gece gündüz demeden atını çatlatırcasına koşturuyor, gece yarısı konuk kabul ediyordu. Bay'ın dikkatli sakinliğine ne olmuştu? Mutlu hayallere dalma hevesi nerelere uçmuştu? Adamı değiştirmişlerdi, işte bu kadar… Eskiden böyle kötü havalarda sağa sola koşturur muydu? Onu ocağın başından kaldırmak kimin haddine!

Duysenbay gece yarısı kentin dar sokaklarında yürüyordu. Acelesi vardı. Korkulu gözlerle çevresini kolladıktan sonra bir evin kapısını çaldı. Kapı hemen açılmadı. Sesinden yaşlı olduğu belli biri, nereden geldiğini sordu. Gerekli yanıtı aldıktan sonra Duysenbay'ı içeri aldı. Kapıyı sıkıca kapadı.

Bay alçak sesle;

"Ev sahibi evde mi?" diye sordu. Karanlıkta kırışık yüzlü yaşlı kadını zor seçiyordu.

Yaşlı kadın atı bağladıktan sonra, Duysenbay'ı, bıyıklı Tacim'in ve Kurbanniyazov'un bulunduğu sıcak odaya soktu. Sofrada oturuyorlardı.

"Yolculuğunuz selametle geçti mi?" dedi ev sahibi ilgilenerek. Ama Bay'ı karşısında görmekten, sesini duymaktan midesi bulanmış gibi gözlerini kıstı.

"Allaha şükür! Bir amaç için çıktığın selametli yol bu. Sevindireceğiniz haberler var mı?"

Kurbanniyazov;

"Çok sabırsız oldun Duyseke," dedi. "Çok sabırsız... Sanki peşinden birileri kovalıyor." Sesinde açık bir kınama vardı. Gözlerini konuğa dikti. "Her şeyin bir zamanı var."

"Doğru söylersiniz, her şeyin zamanı var da, zamanımız uçup gidiyor, önümüzden kaçıyor, şey..." sözün gerisini getiremedi. Gerekli sözcükleri bulmaya çalıştı. Olmadı.

Tacim nezaketi bir kenara bırakarak;

"Zavallı, ihtiyar bir gönül avcısının genç karısı gibi..." diye cümleyi tamamladı. Ardından bir kahkaha attı.

"Ee, yeter artık! Bunun için toplanmadık," diye araya girdi ev sahibi. "Devrim çelik disiplin gerektirir!"

"Ne?" diye doğruldu Tacim. Gözleri hayretten faltaşı gibi açılmıştı.

Ev sahibi kendini hemen toparladı.

"Aa… alışkanlık işte, bağışlayın!"

"Bir süre konuşmadan çaylarını yudumladılar. Ev sahibi sesini alçaltarak;

"Bütün ülkeyi," dedi. "Milletlere bölme gibi bir çalışma yapılıyor."

"Ne gibi?" dedi Tacim. Anlamamıştı.

"Her milletin ayrı bir sınırı olacak, her birine özerklik verilecek."

"Özerklik mi? Bu da ne?" Bilgiçlik taslama! Bu bize fayda mı, zarar mı getirir? Açık konuş!"

"Başkanı bizden olursa faydadır. Meseleyi şöyle ele alalım. Başkan Karakalpak değilse, topraklarımızı terk edip gitsin!"

"Buna Bolşevikler mi karar verdi?" diye sordu Duysenbay. Bir şey anlamamıştı.

"Aptal! Biz karar verdik."

Kurbaniyazov, Bolşeviklerin hazırlığa başladıklarını açık seçik anlattığı halde, Tacim de, Duysenbay da hâlâ bir şey anlamamıştı. Yok ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı, yok eşit Cumhuriyetler Birliği, Müslümanlık yerine sınıf birliği!.. Bu anlaşılmaz sözlerin sırrına varamayan Tacim sonunda patladı:

"Zihinlerimizi bulandırmayı bırak, ne yapmalıyız, onu söyle!"

"Karakalpakları Rus köpeğine, Rusları da Karakalpaklara saldırtmalıyız."

"Ha şöyle... Peki, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı… milli sınırlar... Bunlar ne demek oluyor?"

Duysenbay şimdi anlamaya başlamıştı:

"Demek aksakalımız Kazak'sa, o zaman..."

Kurbanniyazov;

"Tamam, doğru," dedi. "Halkın kafasına yavaş yavaş yerleştirmeli. Mangit aksakalının kendilerinden, Karakalpaklardan olması gerektiğini anlatmalı. Hocaniyaz mesela."

Bay;

"Geçen seçimde kazanamadı ama," diye hatırlattı.

"Sizin suçunuz. Beyinsiz köylüyü bir türlü kendi tarafınıza çekemediniz."

"Öyle mi?" dedi, Duysenbay kızmıştı. "Az para harcamadım. Irgatlarıma yalvardım. Karşılarında nasıl küçük düştüm. Neler çektiğimi bir ben bilirim."

Politikanın inceliklerini iyi bilen Kurbanniyazov, nasıl davranması gerektiğini uzun uzun anlattı ve şu kurnaz öğütle sözlerini bitirdi:

"Isıracak köpeğe, bir elinde kemik, bir elinde sopayla yanaşmak lazım!"

Birden kapı ısrarla vuruldu. Samimi sohbetleri yarım kalmıştı! Ev sahibinin yüzü uzadı. Sürekli seğiren göz kapakları korkuyla açıldı. Duysenbay'a da ev sahibinin kulakları uzamış ve dikleşmiş gibi geldi.

"Kapıda kim var?" dedi Tacim. Yerinden kalktı. Kaftanının altından tabancasını çıkarıp kapıya yaklaştı.

Ev sahibi ne yapacağını şaşırmış, odada sağa sola koşturuyordu:

"Dur, dur yapma Tacim!"

Yaşlı kadın ayaklarının ucuna basarak içeri girdi. Çatlak bir sesle bildirdi:

"Yembergenov diye biri gelmiş. İçeri alayım mı?"

"Eyvah GPU!*" diye korkudan benzi uçan Duysenbay'ın alnından soğuk terler boşanmaya başladı.

"Buraya, çabuk olun," diye ev sahibi konukları apar topar dar bir odaya soktu. "Buraya girmez çünkü kadın bölümü, yalnız sessiz olun!"

Kurbanniyazov odanın kapısını örttükten sonra, ana kapıya yöneldi. Yembergenov gürültülü ve telaşlı odaya daldı.

"Bu geç vakitte geldiğim için bağışlayın, ama mesele çok önemli. Mangit'ten bir ulak geldi. Anlattığına göre kutsal bir ruh belirmiş, iki kez görülmüş. Korkunç kargaşaya sebep olmuş. Dünyanın sonu geldi diye ağlaşıp duruyorlarmış."

"Ne ruhu? Bu saçmalıkları da nereden uyduruyorsun?"

"O halde gidelim. Neler olmuş, yerinde inceleriz. Çabuk hazırlan!"

"Ben… şey… şimdi... Biraz bekle!"

Küçük kapının ardından korkmuş bir kadın çığlığı duyuldu. Ağzı kapatılmış gibi boğuk çıkmıştı. Çığlığı Yembergenov da duymuştu.

Kurbanniyazov atak davranarak:

"Telaşlanma!" dedi. Karım hasta da, sayıklıyor."

"Sağlık memurunu çağırsaydık."

---

* GPU: (Gosudarstvennoye Politiçeskoye Upravleniye) Devlet Siyasi Yönetimi.

"Geçer… Gidiyor muyuz?" diye Yembergenov'un kolundan çekti.

"Karın bu durumdayken nasıl gelirsin?" dedi Yembergenov. Bir şeyden kuşkulanmış gibi yerinden kımıldamadı.

"Kaynanam bakar, hadi gidelim."

"Hayır, sen kal! Yanıma Nurettin'i alırım. Halkı irtica konusunda aydınlatmış olur. Zeki, etkileyici bir insan... Köylülerle nasıl konuşacağını bilir."

Kurbanniyazov dünden razıydı:

"Pekala, senin dediğin olsun, ben de başka sefere gelirim."

Yembergenov'u avlu kapısına kadar geçirdi. Yolcu ettikten sonra telaşla içeri daldı. Tacim ve Duysenbay büyük odada bekliyorlardı.

"Duydunuz mu?" dedi ev sahibi. Heyecandan hâlâ kendine gelememişti.

"İnanma! Masal bunlar!" dedi Tacim. "Seni izliyorlar." Bu doğa üstü varlığı birkaç gün önce gözleriyle gören Duysenbay atıldı:

"Söylenenlerin hepsi doğru. Herkes gördü."

Kurbanniyazov kendi derdindeydi:

"Beni izlediklerini mi söylüyorsun? Bir daha burada buluşmayalım. Tehlikeli."

Konuklar gitmek için kapıya yöneldiler. Ev sahibi durdurdu, onları masaya davet etti.

"Acele etmeyin! Evi gözlüyor olabilirler. Durumu bir öğrenelim, sonra çıkarsınız. Teker teker."

Gizli bir iş çevirenler, Yembergenov'un ani gelişinden tedirgin olmuşlardı. Her hışırtıya kulak kabartıyor, arada bir sabırsızca pencereye sokulup dışarıyı gözlüyorlardı. Sohbet durmuştu. Tacim dayanamayıp sessizliği bozdu. Benzi kül gibi olmuş Bay'a döndü.

"Turtkul'a kaç nöker göndereceksin?"

Turtkul'a baskın hazırlığından Bay'ın haberi vardı. Tacimin sorusuyla kalbi deli gibi çarpmaya başladı: Demek intikam saati gelmişti. Duysenbay gecelerce en ince ayrıntılarına kadar hayalini kurmuştu. Keskin hançerini kavramış, kedi gibi sessiz yatağına yaklaşıyor.

Nefesini tutup uyumakta olan karısının üzerine eğiliyor… Gözlerini, günahkâr dudaklarında, boynunda, lekelenmiş bedeninde gezdiriyor. Bibigül birden gözlerini açıyor. Duysenbay'ı tanıyınca dehşetten dili tutuluyor. Hançer tam göğsünün altına işlemeli... Hayır, birden değil, yavaş yavaş öldürmeli. Kocasını tanıyınca hemen dizlerine kapanıyor ve delice bir korkuyla yalvarıyor: "Affet, affet beni bir tanem!" Cübbesinin eteklerine yapışıyor. "Evet, ben suçluyum, pişmanlığın azabıyla yanıyorum. Sana dönmeyi istiyordum. Fakat korktum... Biliyorum beni bağışlamayacaksın! Ah, canım sevdiğim, öldür beni! Sensiz yaşamak bana haram!" Yakarışlarının, feryatlarının, acılı gözyaşlarının, küçülüşünün iyice tadına vardıktan sonra hançeri kaldırıyor... İşte her şeyin sonu... Ama kimileyin hayalinde yaşattığı değişik, dokunaklı bir son oluyor… Yüreği yumuşayarak hayatını bağışlıyor ve kapıya yöneliyor. Fakat karısı eşikte onu yakalıyor, ayaklarına kapanarak yüzünü çizmelerine sürüyor. Nafile hıçkırıklarla yalvarıyor:

"Ne olur beni burada bırakma, yanında götür sevdiğim! Beni yeniden bağrına bas! O iyilik dolu yüreğini aç bana!" Ama bu durumda nasıl davranacağına pek karar verememişti.

"Hadi söylesene," diye üsteledi Tacim. "Kaç nöker göndermeyi düşünüyorsun?"

"İki."

"Kimler?"

"Biri Turumbet. Tanıyorsun güvenilir, sadık bir cigittir."

Tacim onaylar gibi başını salladı.

"Ya diğeri?"

"Ben…"

"Ne? Sen mi?" Kurbanniyazov kulaklarına inanamamıştı.

"Ben efendim!" dedi Duysenbay bir idam mahkûmu kararlılığıyla.

"Vay!" dedi Tacim, anlamıştı. "Sevdalısıyla buluşmaya gidecek."

Duysenbay bozulmuştu:

"Bundan sana ne? Neden burnunu sokuyorsun? Şimdi ben sana..."

Kavgacıları yatıştırmak yine ev sahibine düşmüştü. Bay'ı bir kenara çekip, daha soğukkanlı davranmaya davet etti.

"Tacim belki de haklı. Hayatını tehlikeye atman ne işine yarayacak? Ortak davamıza faydalı olacak senin gibi güçlü birinin böyle davranması doğru olur mu?"

Bu sözler Duysenbay'ın gururunu okşamıştı. Yatıştı. Alçakgönüllüce başını öne eğdi.

"Ya elim hançere giderse, ne yapacağım?"

"Ah, gözümün içi! Bu yaşta akıl mı verelim? Hançeri hemen fark ederler, düşman çok uyanık."

Duysenbay başını kaldırdı. Bir açıklama bekler gibi ev sahibine baktı. Kurbanniyazov söyleyeceklerini önceden tasarlamıştı.

"Duydum ki genç aksakalınız eğitim meselesini örgütlüyormuş. Sen de ondan yana olduğunu göster! Akıl ver. Yardımcı ol! Turtkul'a kaçanlardan birini birkaç günlüğüne köye çağırsın. Propaganda için... Yardımcı ol, getirsin! Bu propaganda işini de bize bırak! Biz hallederiz. Bir daha da hiç kimse okula gitmeyi istemez."

Dışarı önce Tacim çıktı. Sokak ıssızdı. Bir köşeye sinerek, çevreyi araştırdı. İzleyen yoktu. Duysenbay rahatlamıştı şimdi. Avluda ev sahibiyle vedalaştı. İslam'ın kutsal sancağına sadakatini gösterdikten sonra atını mahmuzlayarak uzaklaştı.

***

Yembergenov, Mangit'te "kutsal ruh"la ilgili somut, maddi bulgulara ulaşamadı. Ortada sadece konuşmalar vardı. Tanıkları dinledikten sonra, birkaç kişiyi topladı. Tabancasını masada önüne koyup kararını bildirdi:

"Köyde böyle bir varlığın belirdiğine dair hiçbir işaret yok! Hepsi uydurma. Emrimi bildiriyorum. Bu iblisten yüksek sesle bahsedecek olanlar derhal zindana atılacak. Orada öyle bir kutsal ruh var ki dayanabilene aşk olsun! Hepsi bu kadar!"

Köyden ayrıldı. Şimdi karanlık köşelerde fısıldaşıyorlardı. Herkes birbirinden bir şeyler öğrenmeye çalışıyor, etrafına korku dolu göz-

lerle bakarak kendine göre yorum yapıyordu. Korkular içe atılmıştı. Şimdi Turebay'ın işi daha da zorlaşmıştı. Önceleri rahatça sohbet edebildiği insanlar ondan köşe bucak kaçıyorlardı. En önemlisi de, bu ruhun var olmasıydı... Bu kez Turebay da gördü: Batan güneşin kızıllığında ilk görüldüğü yerde...

Başlayan kanal çalışmaları hemen durdu. Kimsenin eli ketmenlerine gitmiyordu. Batıl korku, veba mikrobu gibi köylüyü yere sermişti. Tanrının gazabından onları kim koruyacaktı? Kurtuluş yolunu nasıl bulacaklardı? Kimi Mambet-mollanın kanatları altına girerek camiye yöneldi. Dünyayı takmayan, korkusuz köylüler de Hocaniyaz'ın çevresine toplanarak gece gündüz kumar oynadılar. Yaşamın son zevklerini çıkarmada birbirleriyle yaraşırcasına, koknar,* anaş** içip kendilerinden geçtiler. Kimi de sonbahar sinekleri gibi köyün içinde amaçsız dolaşıyor, birbirlerini gizlice süzüyor, kurtuluşu nerede bulursa oraya koşuyorlardı.

Esenlikli yolun sessiz arayıcıları arasında terzi Tanirbergen de vardı. İki gündür sokakları aşındırıyordu. Komşuları gizliden inceliyor, her fısıltıya kulak kabartıyordu. Duysenbay'ın evinin önünden geçiyordu. Bay davet etti. Hatırını sordu. Tanirbergen donuk, kayıtsız gözlerle Bay'a baktı. Tanımamış gibi yoluna devam etti.

"Dur, dur! Böyle aceleyle nereye gidiyorsun?"

Terzi döndü:

"Kıyamet günü yaklaştı. Cehennem azapları... Kimse kurtulamayacak…"

"Bunu da nereden çıkardın? Namusunla yaşadıysan…"

"Hepimiz günahkârız, hepimiz gayya kuyusunda yanıp kül olacağız…"

"Allah bağışlayıcıdır, kerimdir. Ağır günahlara diyeceğimiz yok! Tamam, ama küçük günahları Allah bağışlar! Eve gel, oturalım, çay içer, şundan bundan konuşuruz."

Kütükteki idam mahkûmu gibi başını kaldırdı. Boynunu büküp Bay'ın evine yürüdü.

---

* Koknar: Afyon.

** Anaş: Haşhaş.

"İki gözüm, kendine bu kadar işkence etme!" Koyu şurup ve sıcak çay konuğu biraz kendine getirmişti. Bay devam etti:

"Tanrının habercisi, kıyametin geldiğini mi söylüyor?"

"Evet, öyle."

"Değerli dostum, bu kutsal sözleri pek anlamamışsın. Söylemek istediği şu: Günahların kefaretini bilerek ödememişsen, o zaman kötü, senin için sahiden dünyanın sonu olur. Eğer ödemişsen..."

Terzinin gözlerinde zayıf bir umut ışığı yanıp söndü.

"Tanrı sana yüksek zeka vermiş Duyseke! Merhametini esirgemeyen Tanrı, biz itaatkâr kullarına hiç mi kurtuluş kapısı bırakmadı?"

Bay hemen bu soruya sarılıverdi:

"Bırakmaz olur mu!" dedi. "Allah bir kapıyı kapatmışsa, itaatkâr kulları için onlarcasını açar."

Gayya kuyusundan hiçbir fedakârlık yapmadan kurtulmanın, diğerlerinden daha kurnaz çıkmanın yarattığı memnuniyetle Tanirbergen'in yüzüne mutlu, aptal bir gülümseme yayılmıştı. Ama sevinci zamansızdı. Korkunç ve ebedi azaplardan kurtulması için her şeye kadir Tanrı, günahlarının kefaretini ödemesi için kurbanlar vermeyi Duysenbay'ın ağzıyla isteyecekti...

Tanirbergen;

"Ey kurtarıcı!" dedi. "Ne günahlar işledim?" Karşısında oturan pinti ihtiyar Duysenbay değil de, Hazreti Peygamber'di sanki. "Birinden belki de fazladan bir kumaş parçası almışımdır. Bizim de yaşamamız gerek, değil mi ya! Geçenlerde sana diktiğim kürk gocuksa…"

"Kızın!" diye konuşmasını kesti Duysenbay. Terzi pazarda suç üstü yakalanmış bir hırsız gibi sapsarı kesildi. "Kızın," diye kızgın tekrarladı.

Tanirbergen sersemlemişti.

"Yerin dibine batsın! Okula gitmek için köyü terk eden o. Benim değil, onun günahı... Tanrı önünde o sorumlu…"

"Hayır, sorumlu olan sensin! Tanrı bunun için seni cezalandıracak."

Tanirbergen böyle bir cezaya katlanamazdı. Dizleri üstüne çökerek yalvarmaya başladı:

"Ne yapmalıyım peki? Kutsal topraklara gideyim. Kabe'de dua edeyim. İşan Kasım'a beş koç kurban keseyim..."

Bay, yargıç tavrıyla:

"Hayır," dedi. "Kızını geri getir!"

"Nasıl? Nasıl getirebilirim ki?"

"Kusura bakma ama, bu senin işin. Yalnız unutma!"

***

Akşama doğru Bibiayım Turebay'a uğradı. Köyü tutsak eden genel korkuya rağmen sakin görünüyordu. Hatta küçük, dar gözlerinde sevinç ışıkları yanıyordu.

"Benim ihtiyarın yüzüne nur inmiş. Kızını dünya gözüyle son kez görmek istediğini, affedeceğini söyleyip duruyor. Aksakal, işte bunun için geldim. Kızımı getirmek için bir şeyler yap! Yaşlı kocamın yüreğinin sevindir!"

Doğrusunu söylemek gerekirse Turebay da birkaç gündür, okula gidenlerden birini köye getirmeyi düşünüyordu. Ama o kadar çok işi vardı ki! Gece gündüz nefes aldırmıyorlardı. Baştan savar gibi kollarını salladı:

"Pekala, Turtkul'a gidecek birine söylerim."

Bibiayım tatmin olmamıştı.

"Yüreği yanık bir ananın ricasını yerine getir, ne olur! Ömür boyu duacın olurum!"

Turebay bir an düşündü: "Turdıgül'ü getirse iyi olmaz mıydı? Herhalde şehirde çok şeyler öğrenmiştir, hem şu iblisle mücadelede faydalı olabilir, olayın uydurma olduğunu kadınlara iyice anlatır, bakarsın erkekleri utandırıverir."

"Kızın gelecek ana, bekle!"

Gün batımına doğru Turebay atını eyerledi. Çulun altına tüfeğini yerleştirip avludan çıktı. Önce kuzey yoluna yöneldi. İzlenmediğine emin olduktan sonra yönünü değiştirdi. Batıdan Mangit'i dolanıp kıyıya vardı. Atını Turangil fundalıklarına gizledi. Bir köşeye sindi.

Güneş batmak üzereydi. Gözlerini kızıllığa çevirerek beklemeye başladı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Duysenbay, Turumbet'i üçüncü kez malum "çalışmaya" uğurlarken heyecanlıydı:

"Asıl amacımız, tümünün kökünü kazımak, anlıyor musun? Kimseye acımak yok! Ne bana, ne kendine. Kaya gibi sert olacaksın. Tanrı seni kurşunlardan, kılıçlardan, hançerlerden, olabilecek bütün tehlikelerden korusun! Sağ salim dönersin inşallah!"

Turumbet'in her gidişinde Bay endişelenirdi. Ölsün, yeter ki sağ kalmasın. Kızgın demirle dağlasalar bile, kutsal sırrını koruyacağına Kuran üzerine yemin ettiği doğruydu. Ama insanoğluna güven olur mu? İnsan bu, zayıf yanı her zaman vardır.

Tanirbergen'in gelişi sıkıntısını dağıtmıştı. Terzi öfke içinde bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı. Kendine özgü sesiyle;

"Ge... geldi," dedi boğulur gibi.

"Neden heyecanlısın böyle! Hadi otur! Yatışırsın."

Terzi oturdu. Titrek elleriyle dilinin altına bir parça tütün koydu:

"Ah, İçim yanıyor... Ahlaksıza lanetler okuyabilir, kaba sözler edebilirim... Ama içim el vermedi... Öz kızım. Onu hep el üstünde tuttum... Bana baba... Baba deyişi..." Terzi ağlamaya başladı. Gözlüğünün altından gözyaşlarını silmeye çalıştı. Yüzüne gözüne bulaştırdı. "Yürümeyi yeni öğrendiğinde düşmüş, dudağını yaralamıştı... İzi kaldı. İşte şurası... Oh, Tanrım bu acıları bana neden verdin?"

Duysenbay içini çekti.

"Dur... Sakin ol! Kız doğuracağına taş doğursaydın sözünü boşuna dememişler. Onlardan bize kalan sadece acı."

Tanirbergen elleriyle göğsünü ovuşturuyor, hayli gergin dolaşmasını sürdürüyordu.

"Kızını eve dönmesi için ikna edebilirdin."

"Dinlemek istemiyor. Tamamen aklını yitirmiş. Tatlı sözler söyledim. Yumruklarımı gösterdim. Sadece gülümsüyor."

"İşte eğitim! Sonu nereye varıyor görüyorsun! Baba yüreği yanıyor, kızın aldırdığı yok."

"İçim kan ağlıyor Duyseke, kan ağlıyor," diye gürültüyle ağlamaya başladı.

Bay Tanirbergen'i usulca keçeye oturttu. Koyu, eritilmiş sıvı dolu fincanı uzattı:

"Al iç, rahatlarsın!"

"Bu garip davranışından onu korkutarak kurtaramaz mıyız?"

"Acele etme! Akşama doğru biri gelecek. Ona danışırız. Sen içmene bak!"

Titremenin etkisiyle dişleri birbirine vurdukça içki sicim gibi sakalından aşağıya akıyordu.

"İki yıldır görmemiştim kızımı." Fincanı kafasına diktikten sonra ev sahibine uzattı. "Gelişmiş, güzel bir kız olmuş."

Turtkul'da geçen iki yılında Turdıgül gerçekten serpilmiş, güzelleşmişti. Yuvarlak omuzları, dolgun göğüsleriyle tam bir genç kız olmuştu. Adım atışları da değişmişti. Kararlı, geniş adımlarla yürüyordu. Başını öne eğmiyordu artık. Hafiften kambur sırtı da düzelmişti.

Turdıgül doğduğu köye bir öğle vakti geldi. Yolcu arabasından iner inmez, annesi sevinçle kızına koştu, öpücüklere boğdu. Bibiayım o andan itibaren kızının yanından hiç ayrılmadı. Bir başını okşuyor, kuru zayıf parmaklarını saçlarında gezdiriyor, bir elini tutuyor, omuzlarına dokunuyor, gözlerini kızından ayıramıyordu. Turdıgül'se gülücük kıvılcımlarıyla örtünmüştü sanki... Gülüyor, şakalar yapıyor, yaramaz bir çocuk gibi avluda koşuyordu. Erik ağacının dibinde horozun kendini gagalayışını hatırlayınca kahkahalarla gülmüştü. Eski giysisini elinde evirip çeviriyor, mutluluktan ne yapacağını bilemiyordu. İyice yaşlanmış olan köpekleri bile Turdıgül'ü görür görmez koşarak ayaklarına sürtünmüş, dizinin dibinden ayrılmamıştı. Köpeğin bu hareketi, içinde anlatılmaz hoş duygular uyandırmıştı.

Ama bu mutlu bahar gününe tuz biber eken Tanirbergen'in asık yüzüydü. Turdıgül arabadan inip avluya doğru koştuğunda, terzi de çadırından fırlayarak çıkmış, ama yarı yolda ansızın durmuştu. Gözlerinin içi yine de baba şefkatiyle parlamıştı. Sarkık, şiş yanakları arasında kaybolan ince dudakları sıkılmıştı. Turdıgül yaklaşıp eline dokunmuş, yavaşça "baba," diye mırıldanmıştı. Terzinin gözleri heyecanla açılmış, kızını okşamak için kalkan kolları havada öylece asılı kalmıştı. Sonra boğuk bir çığlık atıp gerisin geri uzaklaşmıştı.

Arkadaşlarının geldiğini duyan komşu kızları bir saat sonra avluya akın ettiler. Anne babalarının kesin olarak yasaklamalarına rağmen, kimi gizlice, kimi de çekinmeden gelmişti. Turdıgül'ü başka dünyadan gelmiş gibi ürkek gözlerle inceliyorlar, orasını burasını çekiştiriyorlardı. Konuşmadan bir süre oturdular. Sessizliği Turdıgül bozdu:

"Ee, neyiniz var? Tanıyamadınız mı? Benim ben, Turdıgül!"

İçlerinden en konuşkan olanı karşılık verdi:

"Doğru, benziyorsun da. Şehirde pek fevkaladelik yokmuş, öyle söylüyorlar. İnsanı değiştirmiyorlar mı?"

"Size ne diyeyim kardeşlerim! Yalnız çehre değil, kişinin ruhu da değişiyor." Turdıgül gülümsedi. "Belli olmuyor mu?"

"Korkutucu değil mi? Hayalet gibi ansızın dönüyorsun..."

İri simsiyah gözleri ateş böcekleri gibi parlayan solgun yüzlü bir kız, korkuyla arkadaşının sözünü kesti:

"Eğlenip durma, başımıza bela saracaksın aptal!" Çevresine bakındıktan sonra Turdıgül'e döndü. "Burada neler oldu biliyor musun? Kutsal bir ruh ortaya çıktı. Göğün yerle birleşeceğini söylüyor. Gayya kuyusu biz günahkârları yutacakmış…"

"Ne günah işlemişsiniz peki?" diye alaylı güldü Turdıgül.

"Ne mi? Çok günah işlendi, çok... Tanrının buyruğu zenginliği ve toprağı keyfince bölüştüler, atalarımızın dinine karşı geldiler… Tanrı da tabii her şeyi görüyor, biliyor..."

Turdıgül:

"Nasıl inanırsınız böyle şeylere! Bütün bunlar yalancı softaların uydurması…"

Bu sözler karşısında dehşete kapılan kızlar bir süre sonra sakinleşerek yine Turdıgül'ün etrafında çember oluşturdular. Turdıgül süslü sözlerle şehirdeki hayatını anlatmaya başladı:

"İnsanlar mutlu olmak için doğarlar. Soyguncular, caniler, hiç kimse bu mutluluğumuzu bizden koparıp alamaz. Bu insanların elleri kesilmeli!" Kızlar büyülenmişçesine dinliyorlardı. Kimseden çıt çıkmıyordu.

Birden Kaliy'in kızı Nurzada araya girdi:

"Şehir insanı ürkütmez mi? Anlattıklarına göre sefahat alemleri, ahlaksızlık çokmuş."

"Hepsi yalan! Bana bakın! Öyle bir halim mi var? Ya Cumagül… Yakında okulu bitirecek. Büyük bir kişi olacak. Duysenbay'ın karısına ne demeli? Hatırlasanıza. Türkücü olacak. Bülbülden daha iyi şakıyor. Vallahi doğru söylüyorum..."

Biri çekine çekine sordu:

"Gelirsek, bizleri de kabul ederler mi?"

"Neden olmasın, tabii ki kabul ederler. Turdıgül gönderdi deyin yeter. En iyi okula gönderirler." Genç kız neşeyle güldü. Kolunu arkadaşının omzuna doladı.

Bibiayım eşikte duruyordu. Yüzüne korkunun karanlık gölgeleri sinmişti. Kızına karşı duyduğu gurur yerini derin bir endişeye bırakmıştı şimdi.

Tanirbergen gün batarken eve döndü. Öfkeden yüzü sapsarıydı. Buğulu gözleri fırıl fırıl dönüyordu. Kapı mandalına zor tutunup eşikte durdu. Süzgün gözlerle içerdekilere baktı. Tek kelime konuşmadı. Kızlar serçe sürüsü gibi evlerine dağıldılar. Sonuncu kız gittikten sonra Turdıgül dışarı çıktı. Sırtını erik ağacının çıplak gövdesine dayamış olan babasına yaklaştı.

"Size… size ne oldu baba?"

Tanirbergen sendeledi. Ayakta zor duruyordu.

"Oraya dönmeyeceksin… dinliyor musun? Dönmeyeceksin…"

"Hayır baba, olmaz!"

"Ben öyle istiyorum."

"Baba!"

Zayıf, kemikli parmaklarını sıkıp, kızının göğsüne bir yumruk attı. Gözleri korkunç bir kinle parlıyordu. Fakat saniye geçti geçmedi başı çaresizce öne düştü, yakarış ve tehdit karışımı bir sesle;

"O halde git… git!" dedi.

"Pekala, yarın giderim."

"Hayır, bugün gideceksin, haydi hazırlan!"

Turebay zamansız gelmişti. Durumu avluya girdikten sonra anladı. Gelişi, baba kız arasında alevlenen tartışmayı yatıştırırsa, neden zamansız olsun?

"Merhaba komşu. O ne? Neden altın yumurtlamış tavuk gibi bağırıyorsun. Yoksa boğazında yumurta mı kaldı?"

Tanirbergen'in yüzü asıldı. Davetsiz konuğa kötü kötü baktı. Göğsünden derin bir nefes mi, küfür mü anlaşılmayan bir ses çıktı. Sendeleyerek eve yürüdü. Kapıyı ayağıyla açıp içeri girdi.

Turdıgül şaşkın ve üzüntülüydü. Hayır böyle olacağını hiç düşünmemişti. Karşılaştıklarında babasının koşacağını, kucaklayacağını, her şeyi unutarak kendisini bağışlayacağını sanmıştı. Yüreğinde gizlediği küskünlüğün kızını görünce daha da arttığını anlıyordu. Yine de bu kadar öfkeli ve uzlaşmaz olacağına, bu korkunç inadına doğrusu ihtimal vermemişti. Öyleyse neden ısrarla eve çağırmışlardı? Yüreğine bir kuşku düştü. Endişelenmeye başladı. Yoksa tuzağa düşürüp evin duvarları ardına mı kapatacaklardı onu? Birden içi ürperdi. Elinde olmadan Turebay'a sokuldu, omuzlarına yaslandı.

"Gereksiz yere parlıyor, ateşi söner. Sen üzülme! Yarın kızları toplarız. Birkaç kişiyi yanına alırsan çok iyi olur. Kenti, okulu anlatırız. Hadi neşelen biraz!"

"Denerim," dedi zayıf bir gülümsemeyle. Birden canlandı. Sesini alçaltarak;

"Yarın kızlara bir kadını anlatacağım," dedi. "Gökbilimci diyorlar… Geceri herkes uykuya yattığında yıldızları inceliyor. Büyük, parlak yıldızları... O kadar yakın ki! Sihirli bir borusu var. Onunla bakıyor. O yıldızlarda başka insanlar da yaşıyor... Hepsi farklı... Işıl ışıl ve temiz... Okuyorum. Ben de gökbilimci olacağım."

Kızın garip konuşmaları Turebay'ı endişelendirmişti. Yoksa aklını mı oynatmıştı? Kendini çok çalışmaya vermiş, belli. Kıza şaşkın şaşkın baktıktan sonra sesini bilerek yumuşattı:

"İnsanlar mı?" dedi. "Bilmediğimiz yıldızlarda ha!. Niçin masal anlatıyorsun? Yarın gerçeklerden bahsedersen daha iyi olur. Dünyayı, yeni yasaları... Masallar başka sefere... tamam mı?"

Turdıgül;

"Masal değil, masal değil!" diye bağırdı. Biraz alınmıştı. Yine hayallere daldı. "En parlağına bir gidilebilse!"

"Hadi bakalım biraz uyu! Yol biraz seni sarsmış galiba... Yarın geçer." Baba şefkatiyle kızın başını okşadı.

Turdıgül uzun zaman uyuyamadı. Işıl ışıl yanan gözler gibi yıldızlarla süslü gökyüzü, ay ışığıyla aydınlanan efsanevi bir şato bir türlü gözleri önünden gitmiyordu.

Bibiayım gece yarısı hafif bir hışırtıyla uyandı. Yavaşça kalktı. Kulak kabarttı. Bir kuşun kanat çırpmasına benzer bir ses duydu. El yardımıyla kapıyı buldu. Usulca açtı. Avludan karanlık bir gölge geçti. Kapıda birden kayboldu. Yaşlı kadın yüreğine keskin bir hançer saplanmış gibi yerinde kala kaldı, ellerini kaldırdı. Gecenin sessizliğini yaran korkunç bir çığlık kopardı:

"Kızım... Kızım benim!.."

"Turdıgül açık gözlerle yatağında yatıyordu. Tanirbergen tüm bedeniyle titreyerek üzerine eğilmişti.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Turumbet'le amansız baskınlara giden Duysenbay'ın cins aygırı, binicisinin sert huyuna artık alışmıştı. Sezgiyle sahibinin isteğini anlıyor, uysalca boyun eğiyordu. Bu, bir dereceye kadar hayvanı tekmelerden, kamçılardan koruyordu. Bugün huysuz sahibine bir haller olmuştu: Ne kamçılıyor, ne böğrünü tekmeliyor, ne de korkunç küfürler savuruyordu. Turumbet, bugüne kadar Homud cinsi aygıra hiç bu kadar hoşgörülü olmamıştı. Tuhaf... At hafiften gemi çekti. Sahibinden bir hareket görmeyince cesaretlendi, başını salladı. Turumbet'in elinden kurtulan dizgin atın yelesinde boşta sallanıyordu. İdarenin kendinde olduğunu hisseden at yoldan çıktı. Uykulu uykulu sulu çayıra girdi. Geçen yıldan kalan seyrek otları dişleriyle koparmaya başladı. Sonra olanlar inanılır gibi değildi: Daldığı derin düşüncelerden uyanan atlının ne eli kamçıya gitti, ne de kaba küfürler savurdu. Sıkıntıyla atından indi, gemi çıkardı. Alçak bir kütüğe oturdu.

Dünden beri içinde huzur falan kalmamıştı. Kalbi sızlıyor, yanıyordu. Duyguları kirlenmiş, baştan aşağı pisliğe bulanmıştı. İçine koyun sürüsü sürülmüş gibi... Bazen yakıcı, iğrenç bir koku boğazına gelip dayanıyor, tükürse olmuyor, bu hissi içinden atamıyordu. Gözlerini kapatsa parlak güneşe doğru alabildiğine açsa nafile... Hep aynıydı, kurtulamıyordu. Her ayrıntı yüreğini dağlarken, ilkini baştan sona yaşıyor, sonra diğerine dönüyor, bitiyor gibi görünüyor, sonra yeniden başlıyordu. Sanrı olmalıydı. Başka bir şey değil... Turumbet'i derinden sarsan olayın başlangıcına dönelim:

Her zamanki gibi önce aynı buluşma yerinde, ormanda Tacim'in birliğine katılmıştı. Geçmişten epeyce ders aldığı belliydi. Ayrılacağı akşam horoz kesmedi. Harekattan önce tıka basa doyuracaklarını biliyordu. Geceleyin yufka yürekli ahun bıktırıncaya kadar bildik, aynı sözlerini tekrarladıktan sonra, hayır dualarla onları yolcu etti.

Turumbet şaşkın şaşkın etrafına bakınıp tanıdık yüzleri incelerken, arada bir kamçısının ucuyla sırtını kaşıyordu. Şafağa kadar ancak on kilometre kadar gidebildiler. Gündüz sık fundalıklara gizlendiler. Her şey planlandığı gibi gitti, gün önemli bir olayla karşılaşmadan geçti.

Güneş batıp, hafif sis tabakası arasından yıldızlar ortaya çıktığında yeniden yola koyuldular. Şehrin fenerlerinin seyrek ışıklarını ancak tan yeri ışırken fark etmişlerdi. Tacim dizginlere asılıp atı durdurdu. Geridekiler yaklaşana kadar bekledi. Birliği dört gruba ayırdı. Şehre dört koldan saldıracaklardı. Baskın işareti silah sesiyle verilecekti. Her gruba ayrı görev verilmişti. Kılıçtan geçirme, tarama, yakıp yıkma ve yağmalama... Turtkul Bolşevik Karargâhının bulunduğu alanda buluşacaklardı.

Turumbet, Tacim'in yönettiği grupta yer alıyordu. Kentin varoşlarına yırtıcı kurtlar gibi sessizce yaklaşıyorlardı. Mezarlığı geçip caddeye çıktılar. Camiye varır varmaz Tacim peş peşe havaya ateş etti. Derken sessiz gece bir anda vahşi çığlıklar, kırılan cam ve silah sesleriyle sarsıldı. Görünmez bir güçle yer çatırdıyordu sanki. Uyuyan kent dehşet içinde ayağa fırlamıştı. Bir mitralyöz tıkır tıkır işliyor, biri, deli gibi ray demiri çakıyordu. İnekler yırtınırcasına böğürüyordu. Yoldan geçen bir yolcu panik içinde kaçacak yer arıyordu. Etraf ana baba gününe dönmüştü. Dakikalar ilerledikçe, çığlıklar, böğürtüler, köpek havlamaları, silah sesleri ve patlamalar daha bir artıyordu. Bu karşı konulmaz gürültü sağanağı azgın bir dalga gibi evleri, ağaçları silip süpürüyor, insanları, hayvanları adeta yutuyordu...

Turumbet Tacim'in yanında dört nala gidiyordu. O da kılıcını havada sallayarak bağırıyor, naralar atıyordu. Tacim, gözü kara ilerleyen nökerleri iki katlı bir binanın demir kapısı önünde güçlükle durdurabildi:

"İşte burası!" diye haykırdı. Tabancasıyla büyük binayı gösterdi. "Hepsi burada!"

Kapı kilitliydi. Birkaç nöker kapıyı açmak için yere atladı. Bir bölümü demir kapıyı dipçiklerken, diğerleri var güçleriyle yükleniyorlardı. Biri, vahşi bir kedi gibi kapıya tırmandı. Avluya atlamaya

hazır, elini yukarı attığı anda, birden sarsıldı ve tepesi üstü arkadaşlarının üzerine yuvarlandı.

Tacim;

"Bize... bize ateş ediyorlar," diye bağırdı. Hem şaşırmıştı, hem de müthiş öfkelenmişti. "Köpeklerin hepsini kılıçtan geçirelim... hepsini… haydi cigitler..."

Onlarca gövdenin yüklenmesiyle kapı sarsıldı. Büyük bir gürültüyle devrildi. Demir kapı çizme ve nal sesleriyle çınladı. Nökerler ansızın tüfek ateşiyle karşılaştılar. Turumbet'in yanındaki kara kuru delikanlı ağır davranışını hayatıyla ödedi. Cansız yere devrildi.

Geniş bir avluydu. Yarı karanlıkta zor seçiliyordu. İçinde yüksek çalılarla birbirinden ayrılmış yapılar vardı. Ateşin hangi yönden geldiğini ilk anda ne Tacim, ne de nökerler anlamıştı. Rastgele çalılığa, pencerelere, kapıya ateş etmeye başladılar. Sonunda anlaşıldı. Ateş pencerelerden geliyordu. Kudurmuş hayvanlar gibi ileri atıldılar, kapıyı zorlayarak kırdılar. Birden arkalarında silahlar patladı; ateş bu kez fundalıktan geliyordu.

Bir ağacın arkasına gizlenen Turumbet fundalıkta kımıldayan bir karaltı gördü. Hayır, iki kişiydi. Turumbet yere kapandı, yılan gibi sürünerek birkaç metre yaklaştı. İşte yan yana duruyorlardı. Tüfeğini kaldırıp tetiği parmağıyla yokladı. Birden yarı karanlıkta gözüne tanıdık bir figür takıldı. Nişan aldığı Bibigül'e benziyordu. Gözlerini dikerek baktı. Evet oydu... Sersemlemişti. Nasıl davranacağını birine sorar gibi sağına soluna baktı. Bibigül'se önseziyle, belki de çatışmanın yarattığı şaşkınlıkla birden kalktı. Olanca gücüyle açık alanda kaçmaya başladı.

Her şey bir anda oldu. Turumbet bundan sonra olanları hayal meyal hatırlayacaktı. Her şey birbirine karışmış, yumak olmuştu. Yüreği ateşle yanıyordu. Ne yapacağını, nasıl karar vereceğini düşünemiyordu: Sanki parmakları, gözleri, omuzları kendi başına hareket ediyordu. Bibigül'ün karşısında beliren atlının korkunç karartısının ortaya çıkışını bulanık da olsa hatırlıyordu. Tacim'di... Atını kızın üzerine sürmüştü. Tam kılıç havada ıslık çalarak Bibigül'ün başına inecekken, saçları darmadağınık yaşlı bir kadın çalılıkların arasın-

dan fırlayarak kızın üzerine atıldı ve çarparak yere devirdi. Bu çok tanıdık biriydi. Ama kimdi? Kim? Birden Turumbet'in beyninde şimşekler çaktı. Sanem'di… Kılıç darbesi omzunu göğsüne kadar yarmıştı. Tacim yeniden vurmak için kılıcını kaldırdı, düzgün dişleri yırtıcı bir hayvanınki gibi parlıyordu.

Turumbet silah sesini duymadı. Hissettiği sadece omzunda dipçiğin geri tepmesiydi. Sonrası belli belirsiz, bir düştü sanki... Ağır kılıcın Tacim'in elinden kaydığını, sonra yan yatıp, göğsünün atın boynuna düştüğünü gördü. At şaha kalktı, Tacim'i düşürecekken birden döndü, doludizgin uzaklaştı.

Sanem yerde sırt üstü yatıyordu. Bir kadın çığlık çığlığa koştu:

"Ana... Anacığım!.."

Turumbet irkildi: Cumagül'dü! İçgüdüsel bir hareketle mekanizmayı çekti. Yatağa bir mermi sürdü ve nişan aldı.

Önderlerinin ortadan kaybolması nökerlerin cesaretini kırmıştı. Kapıya doğru gerilediler. Arada bir durup, heyecanlı, korku dolu yüzlerin belirip kaybolduğu pencerelere ateş ediyorlardı. Avlu gerisinde yangın çıkmıştı. Turumbet tüfeğini indirdi. Kuru çalılıklardan sürünerek uzaklaştı. Sonra doğruldu ve kapıya doğru koşmaya başladı.

***

Duysenbay'ın atı uslu uslu ıslak çimenleri yoluyordu. Turumbet eli çenesinde üzgün ve düşünceli kütükte oturuyordu. Berbat, iğrenç duygular yüreğini kemiriyordu. Yere tükürdü. Beynini sürekli rahatsız eden görüntüleri kovmak için başını sertçe iki yana salladı. Ne ki fayda etmiyordu. Kendini bıraktı. Tacim yeniden indirmek üzere keskin kılıcı inanılmaz yavaşlıkla havaya kaldırıyor... kinle sırıtıyor... üzengileri üzerinde kalkıp öne uzanıyor... Kılıç uyumlu bir biçimde Sanem'in omzuna iniyor, gayet kolayca ve ses çıkarmadan yarılıyor... Hiç de insan bedenine benzemiyordu. Bir bulut, pamuk doldurulmuş çuval gibi... Sanem birden dönüyor, Turumbet'le göz göze geliyor... Fakat o anda gördüğü yüz bambaşkaydı. Çok yıllar önce Cumagül'le ilk karşılaştıklarında gördüğü yüzdü. Sonra açıklaması zor yeni bir görüntü beliriyor önünde. Sanem'i kovduğu o utanç verici, dayanıl-

maz sahneyi yeniden yaşıyor. Anası Gülbike küfrediyor, çığlık çığlığa bağırıyor... Zavallı Cumagül umarsızca ağlıyor... Sanem kızını yatıştırma çalışıyor, suçlu bir gülümsemeyle kızının sırtını okşuyor... Fakat en korkuncu, Tacim'in çıldırmış gibi yaşlı kadının gevşeyen bedeninden kılıcı çekip çıkardığı andı. Sanem yere düşerken bir korunma ya da yanıt arar gibi Turumbet'e dönmüştü. Kılıç omzunu yararken son sözleri hâlâ kulaklarındaydı.

"Niçin… Niç..."

Bu soruya nasıl yanıt verecekti? Duysenbay ona öğretmişti: "İntikam almalıyız. Ruhlarını başka ırktan olanlara satan, yüzyıllardır kutsal bildiğimiz gelenekleri hiçe sayan cüzamlı gavurları toprağa gömmeliyiz!.." Tamam, öcünü artık kendi alsın! Oysa hoş kokulu gül gibi kendini korumasını biliyor. Turumbet'i cellat baltasına çevirdi. "Amacımıza ulaştığımızda, toyda yan yana oturacağız. Bu büyük şölene ilk seni davet edecekler," diyor. Kuşkusuz çağıracaklar. Bekle: Eşeği düğüne davet ederler, ya odun ya su taşıtırlar... Aslında intikamdan bana ne? Toprağı elinden alınan, sürüsü paylaşılan ben miyim? Sonra hüküm sürdüğüm bir hanlık var da mahrum mu kaldım? Karısı Cumagül okula kaçmışmış... Kendi kovmamış mıydı? Duysenbay kışkırtmalarıyla zincirli köpeğe çevirdi beni. Isır, parçala onu, evet, ısırdım ama kendimi...

Yerdeki tüfeğe hırsla bir tekme attı. Ayağa kalktı. Kuşkuyla etrafına bakındı. Tüfeği yerden aldı. Sessizce Turangil koruluğuna doğru yürüdü. Toprak yumuşak ve nemliydi. Yağ keser gibi kılıç rahatça girip çıkabiliyordu. Bir çukur açtı. Kılıçla tüfeği koydu. Üzerini kapatıp, çizmeleriyle iyice sıkıştırdı. Ürkek ürkek bakınarak eski yerine döndü. Yüzü terden yapış yapış olmuştu. Her şey yolunda görünüyordu, kimseler görmemişti. Ölü gömülmüş, dua etmek kalmıştı geriye şimdi. Kesseler bir daha eline almayacaktı. Bir halk deyişini hatırladı: "Bükemediğin bileği öpeceksin." Öyle geliyor ki Tacim'e bir hayranlık duyuyordu. Ateş edeni fark etmediyse iyi. Ya gördüyse? Birden endişeye kapıldı. Kurbaş'a* neden ateş etmişti? Bibigül'ü, okula gidenleri kılıçtan geçirseydi... Yoo... Onlar kardeşleri, bacıları değil miydi?

* Kurbaş: Şef, birlik komutanı.

Taze bahar havasını içine çekti. Yorgun, gözlerini kapadı. Birden önünde rengarenk yüzlerce halkacık uçuşmaya başladı. Kulaklarında uzaktan uzağa gümüş çıngıraklar çınlıyordu. Artık o, Tanrının yavuz savaşçısı Turumbet değildi. Duru, aydınlık gökyüzünde kanatlarını özgürce çırpan bir kuştu. Tacim'den, acımasız çetesinden, Tanrıya karşı gelen günahkârlardan ona neydi? Tanrı, dininden dönenleri, istiyorsa kendi cezalandırsın. Turumbet'in yardımına ihtiyacı yoktu. Şimdi kendi bildiğince yaşayacaktı, gökyüzündeki özgür kuşlar gibi…

ALTINCI BÖLÜM

Gecenin ortasında kapı hızlı hızlı çalındı.

"Kalk aksakal! Terzinin kızını öldürmüşler…"

Turebay yerinden fırladı. Telaştan ayaklarını poturuna zorlukla geçirdi. Kaftanını üstüne yolda atıp uçar gibi terzilere koştu.

Halk Tanirbergen'in kapısında toplanmıştı. Avlu hınça hınç doluydu. Bir kadın sessizce hıçkırıyordu. İnsan gölgeleri rüzgârda yaprak gibi dalgalanıyor, fısıltılı konuşmalar gitgide yükselerek gecenin sessizliğini bozuyordu.

Turebay eve yaklaştı. Açık kapıdan içeri baktı. Turdıgül yataktaydı. Lambanın titrek, donuk ışığında cansız ayaklarını gördü. Sessizce içeri sokuldu.

Ölü bir beden Turebay'ı her zaman rahatsız ederdi. Açıklaması zor bir mide bulantısı gelip dayanırdı boğazına. Daha dün candan bir ilgi ve baba şefkatiyle yaklaştığı Turdıgül olsa bile... Yine de bu dayanılmaz, ağır histen kurtulamıyordu.

Turebay kala kalmıştı. Üzerine beyaz bir harmani örtülü cansız bedene, kollarını çılgınca iki yana açmış Bibiayım'a, bir kenara kıvrılmış boş gözlerle bakınan Tanirbergen'e hüzünle baktı.

"Onu kim?" diye sordu boğuk sesle.

Derin bir uykudan uyanıyormuş gibi terzi başını kaldırdı. Anlamsız, donuk gözlerle Turebay'a baktı. Birden dizleri üstünde yere kapaklandı ve çılgın gibi ağlamaya başladı.

"Ben... Ben... Kendi ellerimle! Beni öldürün... Ey insanlar, bundan sonra yaşayamam! Öldürün!.."

Kimse yerinden kıpırdamadı. Tanibergen'i yerden kaldırmaya, yatıştırmaya yanaşmadı. Terzi delirmiş gibi nasırlı parmaklarını inceliyordu. Başını döşemeye vurdu, inlemeye başladı:

"Kızım… sevgili kızım… bir ölü... Ah, Tanrım bu ne acı!"

Turebay;

"Götürün onu!" dedi ve dışarı çıktı.

Bir saat sonra aksakalın talimatı üzerine Çimbay'a bir ulak çıkarıldı. Turebay; "Yembergenov'suz dönme," diye sıkı sıkı tembihledi. "Gelsin, olanları anlarız."

Turdıgül'ün ölümü, zaten korku içinde yaşayan köylülerin başına bir kasırga gibi çökmüştü. Mangit sokakları ıssızlaşmıştı. Ender de olsa gelip geçenler, duvarlara yapışa yapışa hemen gözden kayboluyorlardı.

Gün sıkıntılı bir bekleyişle geçti. Aksakala kimse uğramamıştı. Turebay da görüşmek istemiyordu. İnsanlara ne diyeceksin? Korkunun pençesine düşmüş canları nasıl yatıştıracaksın? Suçluluk duygusu yüreğini yakıyordu: Turdıgül'ü koruyamamış, kızın etrafında dolaşan tehlikeyi dün görememişti. Kör bile bu tehlikeyi sezebilirdi. Oysa kendisi… aptalın aptalı hiçbir şey anlayamamış, görememişti. Ah, aksakal… Başlangıçta nasıl sevinmişti! Turdıgül gelecek, kızlara kentte, okulda çok şeyler öğrendiğini, oradaki güzel hayatı anlatacaktı. Diğerleri de peşinden gideceklerdi. İnandırmıştı da. Ama şimdi… Öyle korku içindeydiler ki, yanlarına varman mümkün değil…

Turebay düşündükçe, içi daha bir kararıyordu. Böyle zamanlarda hep olduğu gibi, aklından ne geçirirsen geçir, kara bir büyücünün dokunuşuyla her şey bir anda iç karartıcı, acınası tonlara boyanıyordu. Kanal işine soyundular; yapamadılar. Çıplak bozkırlarda sadece işaret kazıkları çakılı… TOZ üyeleri için bina inşa edeceklerdi; nerede peki? İblis her şeyi bozdu, yıktı, berbat etti. Bütün hayırlı girişimlerini yok etti. Şimdi ne kanal, ne bina, ne de TOZ olacak… Hiçbir şey olmayacak... Sadece dağlar gibi ebedi Duysenbay ve hoca... Köylü çadırlarının koyu yoksulluğu ve aşk kölesi olarak satılan kızlarımızın dinmeyen gözyaşları... Böyle gelmiş böyle gidecekti...

Öylesine öfke doluydu ki, bu öfke her an çılgınca bir davranışa ve düşüncesizce bir karara onu itebilirdi. Çizmelerini hışımla ayağına

çekti, kalpağını gözlerine kadar geçirip evden çıktı. Kapalı kapılar, sessiz ve ıssız sokak öfkesini daha da arttırdı. Yuvalarına gizlenmişler, ödlek tavşanlar gibi tir tir titriyorlar. Sokağın ortasında durdu;

"Ey cigitler!" diye haykırdı. "Cesur batırlar! Dışarı çıkın, keklik avına gidiyoruz!"

Karşılık veren olmadı. Kendini kaybeden Turebay çıldırmış gibi kapılara saldırıp yumruklamaya, bağırıp çağırmaya başladı:

"Ödlekler... Aşağılık korkaklar... Hey sen, kapını aç! Sakalına tükürmek istiyorum…"

Dar sokağın her iki yanındaki duvarlar üstünde şaşkın, korkulu insan yüzleri belirdi.

Orınbay kapıyı açtı:

"Çıldırdın mı ne? Neden avaz avaz bağırıyorsun?" Orınbay sağlam yapılı, ılımlı, son derece dengeli bir adamdı.

"Korkudan kaçacak delik arıyorsunuz! Köpek bile kulübesinde sizden cesurdur... Ama siz... Ah, farelerden farkınız yok…"

Turebay'ın etrafı bağıran, çağıran komşularla doldu. Orınbay aksakalı ikna etmeye çalışıyordu:

"Doğru dürüst konuş! Ne istiyorsun, derdin ne?" Turebay sanki uçurumdan ırmağa düşmüştü. Su onu götürdükçe götürüyor, bir türlü kurtulamıyor, ne yaptığını, ne söylediğini düşünemiyordu. Kavgacı horoz gibi Orınbay'a diklendi, ağır sözler etti.

"Aksakal seni anlamıyorum, yoksa yılan mı soktu seni?" Marangoz hâlâ soğukkanlılığını koruyordu. "Hadi eve girelim, oturalım, insan gibi konuşalım. Oldu mu?"

Turebay bir ara kendine gelir gibi oldu. içinden bir ses; "Dur, sakin ol!" diye fısıldıyordu. Fakat kendini yine kaybetti. Marangozun yakasına yapıştı.

"Tam buldunuz enayiyi! Hayır, hayır... Ben sizin... içinizin pisliğini görüyorum. Terziyi kışkırttınız, kızının üzerine saldırttınız ki öldürsün. Kimse okula gitmeye cesaret edemesin diye. Başkasının kanıyla kurtulacağınızı sandınız. Alçaklar!"

Orınbay'ın her zaman yumuşak olan yüzü birden değişti, kaskatı kesildi. Koca yumrukları sıkılmıştı:

"Ahmağın çenesi düştü, bunun hesabını sorarım sana…" Daha sözünü bitirmeden aksakalın üzerine saldırdı. Turebay omzuyla karşı koyayım derken balyoz yemiş gibi sırt üstü yere yuvarlandı.

Köylüler araya girip ikisini güçlükle ayırdılar. Aksakal direniyor, Orınbay'a korkunç tehditler savuruyor, köylüler de bu arada küfürlerden nasibini alıyordu. Birden Bağdadul göründü. Çığlık çığlığa bağırmaya başladı. Kocasının omuzlarından tutup eve sürükledi. Kaç yıldır beraberlerdi, ama onu hiç böyle görmemişti. Adam ya göze geldi ya da bol bol anaş içirdiler. Başka açıklaması yoktu!

Turebay uzun süre kendine gelemedi. Odada deli gibi dolaşıyor, eline ne geçirdiyse fırlatıp atıyor, birilerine lanetler savuruyordu. Bağdadul ancak uzun uğraşılardan sonra kocasını yatıştırabildi. Sakinleşen Turebay keçe yatağa uzandı. Yüzü avuçlarında, tuhaf duygular seline kendini bırakmış suskun yatıyordu. Bedeninin her zerresine yayılan bu taşkın öfkenin önce yapışkan ve koyu bir hal aldığını, gitgide sertleşerek kaya gibi yüreğine çöktüğünü hissetti. Sonra kasları gevşedi, yumuşadı. Yaş odundan tüten duman gibi yakıcı, nefes almasını zorlaştıran bir yumru boğazına takıldı. Biraz kımıldadı, duvar tarafına dönüp yorganı başına kadar çekti. Ancak beceriksizlik duygusu, derin üzüntüsü geçmek bilmiyor, aksine dakikalar geçtikçe daha da şiddetleniyordu. Yüreğine acımasızca çöken o kaya gibi... Beyni zonkluyor, kulakları çınlıyordu. Ardından acı verici bir düşüncenin burgacına kapılıverdi: Benden de ne aksakal olur ya! Yeni iktidarın başkanı ha! Namuslu insanları yok yere üzdün, gücendirdin. Hak hukuku yumruklarınla göstermeye çalıştın. Halkı harekete geçireceğine, ortak bir davaya çekeceğine kaba kuvvete başvurdun. Ben budalayım... Rezil, utanmaz bir adamın tekiyim… İnsanların yüzüne nasıl bakacaksın şimdi. Hayır, aksakal olmak sana yakışmıyor. Ne aklın, ne de manevi gücün yeterli. Omuzlarından büyük bir yük kalkmış gibi kararını verdi, vazgeçiyorum, köylüler yargılayın beni! Artık aksakal olmak istemiyorum. Orınbay'dan af dileyeceğim: Beni bağışla kardeş diyeceğim, bir delilik yaptım. Mümkünse bağışla!..

Turebay kalktı. Kapıya çıktı. Hüzünle dışarıya baktı. Köyde in cin top oynuyordu. Ne bir canlı, ne insan sesleri… Tomurcukları patlamış sürgün veren yeşil taç yapraklar bile adeta korkudan taş kesilmiş, hışırdamıyor… Güneş, ilkbahara özgü rengarenk ışıklarını döküyor, ebem kuşakları gibi… Su birikintilerinde menevişleniyor, nemli toprağın üstünde bembeyaz bir ılgın yükseliyordu. Üzgün ve kederli ayakta dikiliyordu. Dilinin altına bir parça tütün koydu. Başını kaldırdı. Ta uzaklarda, geniş yolda o görünen şey de neydi? Gözlerini dikti. Bir atlı ya da deveye benziyordu. Bulunduğu yerden pek seçemiyordu. Birden içine bir kuşku düştü, endişe verici bir düşünce keskin bir iğne gibi içine saplanmıştı. Hemen sundurmaya koştu. Beygir ayakta uyukluyordu. Hayvanı avludan çıkardı ve bindi. Atın yelesine kadar eğilip ıssız sokakta ilerlemeye başladı. Gitmekte zorlanan atın karnına bir topuk attı. İki haftadır her akşam, açtıkları su kanalının etrafında oluşan toprak setin gerisinde pusuya yatarak Tanrının habercisini bekliyordu, ama o günden beri hiç görünmemişti. Ya şeytani bir çekimin etkisiyle kendini kaybettiği bugün ortaya çıkmışsa! Ah, deli, kara cahil aksakal!

Atın toynakları nemli toprağa batıp çıktıkça cok cok sesler çıkarıyordu. Turebay'ın da yüreği bu ritme uygun çarpıyordu. "Daha hızlı, daha hızlı," diye söyleniyordu. Yeter ki varsın! Yeter ki önünden kaçıp kurtulmasın! Turebay gözlerini uzaklara dikti. Çadır kubbelerinin, kibitkaların düz damları ardında ne kıyı setinde ne de geniş yolda bir karartı gördü. Belki de ona öyle gelmişti. Allah'ın elçisi görünürlerde yoktu.

Bu sırada Kaliy Orınbay'ın çadırından çıkıyordu.

"Hey aksakal!" diye seslendi. "Böyle telaşlı telaşlı nereye? Dünkü rüzgârın peşine mi takıldın?"

Turebay karşılık vermedi. Vahşi gözlerle Kaliy'e baktı ve yoluna devam etti. Kaliy'in içine kurt düşmüştü. Az yürüyüp Turebay'ın gittiği yöne baktı. Ardından bağırdı:

"Hey! Niçin o tarafa gidiyorsun?"

Turebay çoktan uzaklaşmıştı.

Kaliy biraz bekledikten sonra, yeniden Orınbay'ın çadırına döndü. Şaşırmıştı.

"Başka açıklaması yok!" dedi. "Bizim aksakal, aklını oynatmış. Önünde durdum. Yıldırım gibi atını sürdü. Ardından bağırdım. Ses vermedi. Baktım, sırtında adeta karıncalar dolaşıyordu.

Orınbay huylanmıştı:

"Nesi var acaba?" dedi.

"Sor sorabilirsen Allah'ın kaçığına!"

Birlikte dışarı çıktılar. Akşam öncesi sessizliğin o gizemli sesine, gittikçe uzaklaşan nal seslerine, bir karatavuğun sert kanat çırpışına bir süre kulak vererek beklediler. Hayır, ne ıssız sokaklar, ne gökyüzündeki duru bulutlar, ne de insana huzur veren tatlı akşam güneşi bir felaketin olacağını gösteriyordu. Ne ki kalplerde huzur diye bir şey kalmamıştı.

"Nereye gidiyordu demiştin?" diye sordu Orınbay yüzü asık. Kaliy eliyle gün batımını gösterdi.

"İşte oraya. Ama gözden kaybolmuş."

"Çok tuhaf…"

Turebay lagar beygiri insafsızca topukluyordu. Hayvanın her yanı köpük içinde kalmıştı. Hırlıyor, zor nefes alıyordu. Birkaç adım daha gitse yere yığılıp kalacak, bu çılgın koşuyu tamamlayamayacaktı.

Sonuncu evi de geçtikten sonra, atı kestirmeden, sürülü tarlalardan, Turangil koruluğundan suyun dağıtım olduğu kanalın batak sahiline sürdü. Batmakta olan güneş gözüne vuruyor, atın ayakları gerisinde uzun gölgeler oluşturuyordu. Turebay kıyı setine vardığında, tepesinde gök gürültüsünü andıran bir ses duydu. "Ey insanlar! Allah'ın buyruğunu size bildirmem için gönderildim. Dinleyin! Hepiniz sözlerime kulak verin!"

Turebay başını kaldırdı. Doğrudan vuran güneş gözlerini alıyordu. Tepede her yanı ışığa batmış nesneyi zor da olsa görmüştü... Gerçekten büyüleyiciydi. Som altından yapılmış gibi ışıl ışıl parlıyordu. Karla karlı tepeler üzerinde bir yıldız şavkıdı. Arkasından bir ışık demeti aktı. Üzerindeki at ayna gibi parlıyordu. Akılları durduran

bir görüntüydü. Turebay donup kalmıştı. Gözlerini ayırmak istediyse de yapamadı. Bağırmak istedi, sesi çıkmadı.

Atlı bir insanoğlundan beklenmeyecek gürlükte konuşuyor, sesi köyün üzerinde yankılanıyordu:

"Yüce Allah, dininden dönenleri cezalandıracaktır. Terzi Tanirbergen'in kızı, Allah'ın emirlerine, ebedi yasaklarına karşı geldiği için sonsuz ateşe, korkunç azaplara mahkûm edildi..."

Turebay gözünü güneşten korumak için elini alnına götürerek baktığında, Allah'ın elçisinin elinde küçük, boruya benzer bir nesne olduğunu fark etti. Bir zamanlar Amu'da denizcilerin elinde gördüğü borunun aynısıydı.

"Kalûbeladan beri kurulu nizamımıza kasteden, Bolşevik okullarına giden herkesi bu korkunç son bekliyor. Sadakatle hizmet edenlerse..."

Bir güç Turebay'ı ansızın harekete geçirdi, öfkeye boğdu. Bu gücün nereden geldiğini kendi de anlayamamıştı. Yumruklarını sıktı. Yay gibi gerilip ileri atıldı ve bütün gücüyle haykırdı. "Yalan söylüyorsun, yalan söylüyorsun köpek!" Elçinin gök gürültüsünü andıran sesi yanında Turebay'ınki sivrisinek vızıltısı gibiydi, ama "elçi" bu sözleri duydu. Eyeri üzerinde tam bir dönüş yaptı. Korkmuş gibiydi. Tüyler ürpertici vaazını yarıda kesip, kırık ve hırıltılı bir sesle "amin," dedi. Geme sertçe asılarak atını yamaçtan aşağıya sürdü.

Turebay yerinden fırladı. Atına atladı ve "elçinin" ardına düştü. Aralarında birkaç metre kalmıştı sadece. Setin gölgesine girdiğinde "elçinin" birden sönükleşerek göksel parlaklığını yitirdiğini de gördü. Elleri kolları olan bir Ademoğlu gibi atını sürüyor, atlas kaftanının eteği rüzgârda dalgalanıyordu. Turebay çocukken dinlediği "uçan dev" masalını hatırladı. Bu masal şimdi gerçek mi oluyordu yoksa? Anlık zayıflık Turebay'ı etkisi altına almıştı. Gözlerini kapadı. Bacaklarında bir titreme hissetti. Atlı da dört nala giderek arayı açıyordu. Gerçekten gökyüzüne mi havalanacaktı ne? Öfkeden çılgına döndü. "Göğeyse göğe, cehennemeyse cehenneme," diye bağırdı. "Nereye gitsen benden kurtulamazsın!" Atın yelesine yapışmış, devin ardından hızla gidiyordu.

Tanrı, elçisini günahkâr dünyaya gönderirken, anlaşılan bayağı titiz davranmıştı. Altındaki saf kan, sıkı boyunlu, uzun ayaklı Homud cinsi bir koşu atıydı. Adeta uçuyordu. Turebay'ın atında bu özellikler ne gezer! İttirsen de, kaktırsan da gücü belli. Zavallının canı çıkmış. Doğruydu, bir mucize olmazsa elçiye asla yetişemeyecekti. Ama bu mucize gerçekleşti; kara bir kütüğe bürünerek… Tinsel bir güç kanatlı atın önüne çıkarıverdi; at tökezledi. Ön ayakları üzerine doğru çöktü. Elçi bütün hızıyla yere çakıldı. Bacaklarına tutunup hemen doğruldu. Kaftanının eteğini indirdi. Turebay savaş çığlıkları atarak Allah'ın elçisine doğru sürdü atını. Epeyce yaklaşmıştı. Aksakal şimdi atını üzerine sürecek, yere devirip ellerini arkasından kıskıvrak bağlayacaktı. Elçiye gözlerini çevirdiğinde birden sersemledi. Burun, dudak, sakal yerine yüzünde beyaz bir maske vardı. Gözler hizasında ateş gibi yanan bir çift delik görünüyordu. Nutku tutulmuştu. Korkuyla atın yelesine yapıştı. Sahibinin durumunu hissetmiş gibi hayvan da yerinde çakılı kalmıştı. Kulaklarını bükerek acı acı kişnemeye başladı.

Allah'ın elçisi ve kızıl aksakal Turebay karşı karşıya gelmişlerdi. Tanrının elçisi şimşek hızıyla birden belinden bıçağı çekip çıkarmasaydı, göksel güçle, bir ölümlünün karşılaşması ne şekilde sona ererdi, bilinmez. Çelik bıçağın ışıltısı, ilginçtir, Turebay'ı hiç korkutmadı. Hatta çok sakin görünüyordu: Tanrının elçisi olsun da yol kesen haydut gibi hançerine davransın, duyulmuş görülmüş şey miydi bu? Nasıl olurdu? Önünde parlayan bir bıçak varsa, demek ki bu yaygaracı Tanrının elçisi falan değildi. Elçiyse bıçağa ne ihtiyacı vardı? Neden korksun? Bu meçhul düşmana gözü kara saldırmadan önce kurnazca yaklaşıp konuşmalıydı.

"Hey, konuş bakalım! Nereden çıktın böyle?"

Allah'ın elçisi ateş saçan gözlerini Turebay'dan ayırmadan atına doğru gerilemeye başladı.

"Niçin sessizliği oynuyorsun? Hadi konuşalım biraz. Kimsin, neyin nesisin?"

Turebay'ın kararsız davranışları hasmının dikkatini çekti. Bu durumdan yararlanmayı düşündü. Mezardan çıkar gibi boğuk ve hırıltılı bir sesle;

"İşledikleri günahları ve ihanetleri yüzünden," dedi. "Korkunç cezalara mahkûm Müslümanları uyarmak için beni Allah görevlendirdi. Sen de Turebay, sen de cehennem ateşinden kurtulabilirsin. Günah işlemekten vazgeç, aklını başına topla!"

Sesi insanınki gibiydi. Hatta bu sesi bir yerlerde duymuştu. Ancak belleğini zorlamaya zamanı yoktu. Oyunu sürdürmekte ısrarlıydı. Ellerini birbirine vurup hayretle bağırdı:

"Beni adımla çağırıyorsun. Demek Tanrı beni tanıyor, ha?"

"Allah herkesi görür, bilir. Herkesi hizmetine göre ödüllendirir."

"İyi söylersin. Gerçekten de bilgece sözler edersin. Yalnız neden sen, Tanrının elçisi, yavuz at hırsızları gibi köşe bucak saklanır, insanlardan kaçarsın? Tepelerde horoz gibi ötüyordun. Şimdi dudu dillerine ne oldu? Hayır bu işe yaramaz, iyisi mi halkın karşısına çıkalım. Her şeyi güzelce konuşalım. Belki sahiden de senin dediğin olur ve günahlarımızdan arınır, dinsizleri taşa tutar ya da bıçakla delik deşik ederiz. Dediğin gibi ben de günün beş vaktinde namaz kılar, Tanrıya dua ederim. Hadi gidelim. Hey, nereye kaçıyorsun?"

Elçi atına atladı. Hayvanın boynuna var gücüyle kamçıyı bastı. Böyle kötü muameleye herhalde alışık olmadığından hayvan şaha kalktı. Başını iki yana savurdu, eyerde tutunamayan elçi kendini yerde buldu. Bu kez Turebay, hasmının Tanrıyla olan yakın ilişkisini öğrenmeye yanaşmadı. Ok gibi üzerine atıldı. Elini bükerek bıçağı düşürdü. Bıçağı alıp çalılığa doğru fırlattı. Şimdi düşmanını altına almalıydı. Çelmeleyip düşürmek istedi. Ancak dengesini kaybeden Turebay altta kaldı. Bacaklarıyla hasmını kaldırıp dönmeye çalıştı. Fakat elçi boş değildi... Tüm gücüyle yüklenmişti. Kaftanının yenini kızıl aksakalın ağzına tıkamış, çenesiyle de boğazına bastırıyordu. Turebay'ın soluğu kesilmişti. Tam kendini kaybedecekken birden kurtulan eli maskeye çarptı. Düşmanın çıkardığı çığlığa bakılırsa esaslı bir darbe olmuştu bu. Elçinin tanrısal gözleri olması gereken yerde bulunuyordu. Semavi güçle basit bir ölümlünün arasındaki bu benzerlik Turebay'ı coşturmuştu. Elçinin bir anlık şaşkınlığından yararlanarak ayağa kalkıverdi. Burnunun ensesinde olmadığını da bu arada görmüş oldu. Son kuşkusunu da ortadan kaldırmak için

Turebay elçinin beyaz sarığına uzanıp sarkan ucuna asıldı. Anlaşılan, sarığın kutsallığı simgelemesinden başka pratik bir işlevi de vardı, çünkü sarık çözülür çözülmez maske düştü. Ortaya dik kulakları, eğri burnu, titizlikle tıraş edilmiş bıyıklarıyla başkalarından pek farkı olmayan doğal bir erkek yüzü çıktı. Bir zamanlar bu yüzü bir yerlerde görmüş gibiydi. Pazarda mı, toyda mı hatırlayamadı.

Maske derdinden kurtulunca yabancı rahatlamıştı. Son bir umutla kaçmayı denedi. Eğildi, tavşan gibi kendini çalılığa attı. Turebay ardından yetişip yakaladı. Birbirlerine kıyasıya giriştiler. Aksakal sarığı da kullanarak hasmını zor duruma sokmuştu. Zafer yakın görünüyordu. Fakat kendini kavganın heyecanına kaptıran Turebay, yabancının elindeki ikinci bıçağı fark etmemişti. İlk darbeyi sırtına yedi. Gözleri hayretle açıldı. Doğruldu, yüzünü hasmına çevirdi. İkinci darbe koluna geldi. Duyduğu keskin acıyı yenmeye çalışarak sarığı yabancının kollarına doladı. Dişleriyle düğümledi.

Turebay bitkin yerde yatıyordu. Bir süre geçtikten sonra kendine geldi. Doğrulup oturdu. Kanayan yaralarını inceledi. Ayağa kalkamayınca Turangile kadar süründü. Sırtını ağacın gövdesine dayadı ve kendini yeniden bıraktı.

Yabancı aksakaldan birkaç metre ötede, ağa yakalanmış gibi umarsız çırpınıyordu. Bağlarına asılıyor, kurtulmaya çabalıyordu. Dövüşten hayli hırpalandığı belliydi. Debelenmekten iyice bitkin düşmüş, soluğu kesilmişti. Sonunda pes etti.

Önce Turebay kendine geldi. Gözlerini açtı. Yerde yatan hasmına baktı.

"Tanrının elçisi falan değilmişsin!" dedi alaylı. "Seni düzenbaz seni! Peygamber olma sevdanı, düzmece oyunlarını Tanrı da yukarıdan görüyor. Vay… Bu senin için kötüye işaret zavallı adam! Senden kuzu çevirme yapacak!"

Turebay'ın sözlerini hiç önemsemiyormuş gibi yabancı yan döndü, karşılık vermedi. Turebay yüklendikçe yükleniyordu:

"Söyle bakalım, bu çelik gırtlağı kimden yürüttün? Boru mu ne, o işte… Tanrı armağanı mı yoksa? Neden burnunu kıvırıyorsun?

Konuşsana be adam! Öyle ya, Tanrıyla cennet köşelerinde sohbete alışıksın. Biz günahkârları hiçe sayarsın!"

Yabancı dayanamadı:

"Sen konuş, daha. Bizimkiler yakında gelirler, o çirkef dilini bir koparırlar ki... Ne yapsan boşuna, ağzını açıp konuşamazsın o zaman."

"Bağır hadi! Hemen gelirler belki. Başına geleceklerden de paçanı kurtarırsın."

"Gelecekler!"

Gerçekten de fundalıkta ayak sesleri duyuldu. Bu hışırtıyı ikisi de aynı anda duymuştu. Sabırsız ve heyecanlı sesin geldiği yana başlarını çevirdiler. Talih kime gülecekti, kimin umudu yitip gidecekti?

Talih Turebay'dan yanaydı. Çalılar kıpırdadı. Ortaya dev cüssesiyle Orınbay çıktı. Kuşkulu gözlerle çevresini araştırıyordu. Sarsak Kaliy de arkasındaydı.

Hep birlikte köye doğru yola çıktılar. Başını yere eğmiş en önde "Tanrının elçisi" gidiyordu. Başına sarığı, maskeyi geçirmişler, beline de boruyu takmışlardı. Hemen arkasında Kaliy vardı. Savaşçı havalarda yabancıyı ite kaka götürüyordu. Orınbay kolunu Turebay'ın beline dolamış, en geride yürüyordu. Turebay çok kan kaybetmişti, ayakta duramıyordu. Yüzü kireç gibi olmuştu. Bu garip dörtlü köye girer girmez, Kaliy "çelik gırtlağı" eline alıp ağzına götürdü. Cırtlak sesiyle konuşmaya başladı:

"Ey ahali! Bismillahirrahmanirrahim!.. herkes havuz başında toplansın... Korkunç mahkeme başlıyor…"

Turebay Kaliy'in üzerine yürüdü:

"Kes sesini! Eğlencenin yeri mi? Görüyorsun, zaten milletin korkudan yüreği ağzına gelmiş, bir de sen..."

"Ama halkı da toplamamız lazım, değil mi!"

"E, topla bakalım... Ama şamata yapma!"

Kaliy "çelik gırtlağı" elinde evirip çevirdi. Gönülsüzce yeniden korkudan çılgına dönmüş yabancının beline astı.

Bir saat sonra havuz başında yapılacak olan bu olağanüstü duruşmanın haberi köye yıldırım hızıyla yayıldı. Önce korku dolu fısıldaşmalar duyuldu. Ama bir süre sonra bu inanılmaz haber yüksek sesle ve cesaretle çadırlarda, sokaklarda konuşulmaya başlandı. İşte meraklılar sel gibi havuza akın ediyorlardı. Her zaman olduğu gibi en başta, bu tür eğlenceleri hiç kaçırmayan köyün çocukları, arkalarında erkekler, sonra da birbirinin sözünü keserek konuşan kadınlar yürüyordu.

Bücür Kaliy bir kasılıyordu ki sormayın. Büyük bir gürültüyle yaklaşan kalabalığı o karşıladı. Elini kolunu sallayarak;

"Bu korkunç mahkemeyi," diye var gücüyle bağırdı. "Bizleri yargılamak üzere Tanrının kuracağını düşünmüşlerdi. Ama şimdi zaman değişti. Gök şöyle biraz ısınsın diye, Tanrının elçisine bu korkunç mahkemeyi biz kuracağız. Doğru söylemiyor muyum ha Salim?"

"Çeneni kapasan iyi edersin," dedi Salim yüzünü ekşiterek.

Maskeli ve sarıklı yabancı, Orınbay'ın dikkatli koruması altında alanın ortasında duruyordu. Alan dolup taşmıştı. Köylüler şaşkınlıktan dillerini şaklatarak maskeyi inceliyor, ipek kaftanını çekiştiriyor, yakayı ele veren bu göksel varlığın belindeki boruyu ele geçirmek için itişip duruyorlardı. Orınbay kâh tehditler savurarak, kâh gülerek meraklı kalabalığı yabancıdan uzaklaştırmaya çalışıyordu.

"Uzaklaşın, dokunmayın dedim. Gözünü dikmiş ne bakarsın? Melek gibi melek işte! Hey teyze dokunma, bu melekten sana hayır gelmez."

Yaşlı kadın alınmıştı:

"Ne edepsiz dilin varmış Orınbay. Nasıl sözler bunlar?" Sonra utanarak kalabalığın arasına karıştı.

Başka tarafta iki kişi birbirine sokulmuş fısıltıyla konuşuyordu:

"İnsana benzemesi o kadar önemli değil. Allah isterse kargayı da elçi yapabilir. Ben böyle biliyorum. Ah, başımıza bela sarmasak! Korkuyorum kardeş, korkuyorum…"

"Valla doğru söylersin, anlattılardı. Geçen hafta Mambet'in eşeği horoz gibi ötmeye başlamış. Bu neye alamet? Bilmemiz lazım…"

Turebay alanda değildi. Çok kan kaybetmiş, iyice kuvvetten düşmüştü. Bağdadul beceriksizce de olsa yaralarını sarmıştı. Eski keçeye uzanan Turebay'ın başında karabasanlar uçuşuyordu: Kanalda yüzen Turdıgül'ün cansız bedeni... Kanatlarında tüy yerine ayak, surat yerine beyaz benekler olan gökte uçan bir sürü adam… Arada bir gözünü açan Turebay, meydanda neler olup bittiğini anlamak için Bağdadul'u dışarı gönderiyordu. Bağdadul kapıya çıkıyor, fazla uzaklaşmadan, uzaklardan gelen uğultuya kulak veriyor, ateşler içinde çırpınan kocasını tek başına bırakmayı göze alamayarak hemen geri dönüyordu.

Turebay hırıltılı;

"Neler oluyor orada?" diye sordu.

"Her şey yolunda, meraklanma canım."

"Yargılıyorlar mı?"

"Elbette, o aşağılık hayduda başka ne yapılır?"

"Çimbay'dan gelen oldu mu?"

"Yakında gelirler. Heyecanlanma, sen güzelce uyumana bak!"

Ama birkaç dakika sonra yine aynı sözleri yineliyordu:

"Hadi git bak! Meydanda neler oluyor…"

Alanda heyecan doruktaydı. Orınbay havuzu çevreleyen duvara çıkmış, hayatında ilk kez halkın karşısında konuşuyordu.

"Bu alçak, vicdansız adama ne mi yapalım? Kutsal ruhun derisini giymeyi hiç arzuladın mı? Hey sen söyle Kaliy… aklından geçeni söyle!"

Kaliy canlı bir sesle;

"Bizi korkutmak istemişti," diye bağırdı. "Ama biz öyle yapmayacağız." Kalabalıktan bir uğultu koptu:

"Evet doğru."

"Doğru söylüyor."

"Kellesini koparmalı!"

Kalabalıktan yine sesler yükseldi, ardından mollanın uyarıcı sesi duyuldu, herkes sustu:

"Beyinsiz sürü! İnsan, ilahi bir iradenin üstünde nasıl mahkeme kurarmış? Günah... büyük günah... Aklınızı başınıza toplayın! Ey Müslümanlar, başınıza büyük belalar gelecek!"

Orınbay birden parladı:

"İlahi güç mü dedin? Ne ilahi gücü, Şeytanın elçisi be! Baksana!" Yabancının yüzündeki maskeyi sertçe çekip kopardı.

Kalabalık dehşetten dona kalmıştı. Alanda çıt çıkmıyordu. Yüzlerce göz, daha dün halkın yüreğinde mistik dehşete yol açan adamın yüzüne çevrildi.

Kalabalığın arasından bir cigit;

"Aa, bu Kurban!" diye bağırdı. "Ahun Nurumbet'in uşağı... Çimbay camisinde birkaç kez gördüydüm." Başka bir ses onu doğruladı.

"Doğru, bu o. Geçen yıl karısını Hacca gönderdiğinde beni gece yatısına çağırmıştı."

Halk birden galeyana geldi. Alanda korkunç bir uğultu koptu. Ahunun uşağına taşlar, çamurlar yağıyor, yüzlerce el uzanıp kaftanından yakalamaya çalışıyordu.

Orınbay;

"Durun!" diye haykırdı. "Böyle olmaz, sakin olun!" Korkudan tir tir titreyen Tanrının elçisini yüzlerce elden koparmaya uğraşıyordu. Ama galeyana gelen halkı yatıştırmak çok zordu. Birini itecek oldu, aynen karşılığını aldı. Halkı zaptetmek çok güçtü. Ansızın boşalan bir dolu gibi, kin ve öfkeyi birbirlerine bulaştırarak, yeni düzene besledikleri tüm umutlarını bir süreliğine boşa çıkarmayı başaran, akıl ve iradelerini yok eden adamın üzerine çılgınca saldırıyorlardı.

Elçinin kaftanı paramparça olmuş, yüzü gözü yara bere içinde kalmıştı. Ayakta güçlükle duruyordu. Orınbay linçe engel olmak için bütün gücüyle karşı koyuyordu. Bir dereceye kadar da başarılı oldu.

Ahun Nurumbet'in uşağının kurtuluşu hiç beklenilmeyen yerden geldi. Turebay'ın çağrısı üzerine Turdıgül'ün ölümünü soruşturmak üzere köye gelen Yembergenov adamın imdadına yetişti. Yanında biri daha vardı. Bölge Komitesi sekreteri Baymuratov'du. Bölgenin önde gelen Bolşeviklerindendi.

Karışık, yorgun yüzlü, orta yaşlı biriydi. Mangit'lilerin çoğu Baymuratov'u tanıyordu. Buraya ilk gelişi değildi, bazılarıyla Çimbay'da karşılaşmıştı. Adını duyan da çoktu. Kalabalığı yararak sete çıktı. Orınbay'ın yanında durdu. Gülümseyerek taşkın kalabalığa döndü:

"Ne oluyor burada? Ayin mi, yoksa düğün mü?"

Herkes bir ağızdan karşılık verince, bir uğultu yükseldi. Kargaşayı bir anda çözmek kolay değildi. Ama sonunda meseleyi anladı. Dehşet içindeki adama baktı. Gözlerini kalabalığa çevirerek ellerini kaldırdı:

"Yoldaşlar! İki gün önce sizin köyden Hocaniyaz adlı biri daha geldi. Köyde dirlik düzenin kalmadığından yakındı. Sovyet iktidarı Mangit denilen beldeyi unutmuşmuş, Tanrı da elini ayağını çekmişmiş."

Kalabalık yeniden dalgalandı. Kafalar Hocaniyaz'a doğru döndü. Hocaniyaz meraklı bakışlara muzipçe göz kırptı. Gözleri ışıl ışıldı. Baymuratov devam etti:

"Demek doğru söylememişsin Hocaniyaz. Tanrı sizleri unutmamış. Baksanıza özel bir elçi gönderilmiş... Neden mi? Bundan kolay ne var! Yüreklerinize korku salmak, toprakları Duysenbay'a geri vermek, Duysenbay'ın güdümünde bir çoban köpeği gibi davranan eski aksakalı yeniden başa geçirmek için… Kimse yeni hayatı, kadın haklarını, bilimin ışığını düşünmesin! Hayır, Tanrı işleri arasında sizleri unutmadı. Terzinin kızı dün öldürüldü. Yollara pusu kuruyorlar. Vahşi akbabalar gibi Turtkul'a saldırdılar. Ancak devrimi durdurmayı başaramadılar. Hunharca öldürülen Turdıgül'ün yerine, okumaya başka kızlar da gelecek. Özgür emek, toprağın ortak olarak işlenmesi köylüye refah getirecek. Sizler geleceğin eşit haklara sahip insanları olacaksınız. Sovyet iktidarı işte bunları sağlayacak. İşte düşmanlarımızın neden korktukları belli…"

***

Yembergenov öğle üzeri terziyi sorguya aldı.

"Söyle! Kim öldürdü?"

"Allah... Onu yanına Allah çağırdı... Mezar-kapı, insanlar içine giriyor..." Terzi kendinden geçmiş saçmalıyordu.

"Peki... Kızına bu kapıyı kim araladı?"

"Kızım… gözbebeğim... Turdıgül... Tanrı bahçeni suluyor..." Kızının ölümü aklını başından mı almıştı, yoksa cezadan kurtulmak için mi böyle davranıyordu? Belli değildi.

Yembergenov;

"Pekala... Saçmalamayı kes bakalım, yeter!" diye çıkıştı. "Karın, kapıda bir gölgenin belirdiğini ve hemen kaybolduğunu söylüyor. Kimdi?"

"Gölge mi? Bu… bu... bir melek... Turdıgül'ü göklere, Allah katına çıkardı. Cennet melekleri alıp, geniş kanatları üzerinde onu götürdüler... götürdüler..."

Yembergenov dayanamamıştı, terziye delici gözlerle baktı:

"Zırvalamayı kes demedim mi? Sorularıma doğru cevap ver yoksa..." Kılıfından çekip çıkardığı tabancası hemen etkisini gösterdi. Terzinin bilinci yerine geliverdi. Yembergenov'un karşısında eğilip bükülerek, boğulur gibi hızlı hızlı konuşmaya başladı.

"Ateş etme başkan, her şeyi anlatacağım. Zihnim bulanmıştı. Tanrının elçisi... Bir baba kızından sorumludur diyor... Sen, Tanirbergen, kızın yüzünden cehennem ateşlerinde yanacaksın... Öldür diye fısıldıyor... Öldür!"

"Demek kızını sen öldürdün!"

Terzi yakarır gibi kollarını göğe kaldırdı. Kendinde değildi:

"Ah, kızım! Sen saadet mührünün değerli taşıydın... Öz evladımı sahiden de... Evet, neyim ben? Bir canavar... Hayır ben öldürmedim!"

"Peki kim öldürdü?"

Tanirbergen korkuyla çevresine bakındı. Kimsenin duymayacağına iyice emin olduktan sonra Yembergenov'a eğildi.

"Adam... Bir adam geldi... kısa… yüzü, kurt yüzüne benziyordu... Çenesi çifte yemiş gibiydi... ağzından boynuna kadar sanki çenesi yoktu.

"Adı!"

"Bilmiyorum... Sormadım... Beni itti... Hançerle kızıma yaklaş-

tı… Hançerle... Tam kalbinden...” Daha fazla dayanamayan terzi ağlamaya başladı. Gözyaşlarını koluyla sildi.

“Peki adamın geleceğini biliyor muydun?”

Terzi dizleri üzerine çöktü. Alnını döşemeye vurup dövünmeye başladı.

“Gece karanlığını, gündüzün aydınlığını, ayın şavkını, güneşin parlaklığını, yaprakların hışırtısını, suların şırıltısını yaratan Tanrım! Göğü yeri, karaları denizleri, canlı tüm varlıkları yaratan… Tanrım sen... kalplerdeki sırrı bilen...”

Yembergenov’un terziden öğrendiği bu kadardı. Akşama doğru yirmi kadar cigitin koruması altında peygamber müsveddesi ve Tanirbergen’i alarak Çimbay’a doğru yola çıktı. Yolun her iki yanına köylüler dizilmişti. Soğuk ve sessiz bir kinle yolcuları uğurladılar. Geçmişten bir parça daha köyden götürülüyordu. Geride kalanların yüreklerinde tutuklananlara karşı ne bir acıma, ne de bir üzüntü vardı.

YEDİNCİ BÖLÜM

Duysenbay'ın hayallerinde geçmiş kedersiz, gözyaşsız bir vadi olarak canlanıyordu hep. Hayatına da mal olsa geçmişi bir döndürebilseydi! Ah, ne pahasına olursa olsun, kısa bir an yeniden yaşayabilseydi…

"Ah!" diye kederle içini çekti. Öte yanına döndü. Doğru söylemişler, gençler umutlarıyla yaşar, yaşlılar anılarıyla...

Oda boğucu ve karanlıktı. Ağa yakalanmış bir sinek tavanda vızıldıyordu... Bir örümcek, kurbanının kanını emme tutkusuyla iyice büzülmüş, sinsice avına yaklaşıyordu. Avludan ilk karısının homurtuları geliyordu. Neyse ki bu kadın, yaşlı haliyle Duysenbay'ı bırakıp kaçmamıştı. Gerçi kaçamazdı, çünkü kadınlar gölgeye benzerler: Peşinden koşarsın, kaçarlar... Uzaklaşmak istersin, bu kez bırakmazlar, peşinden gelirler... Efendim, kadın kendi iradesine göre hareket edemez, erkeğin gölgesi, bir yansımasıdır o kadar...

Mambet hocayı çağırıp onunla dertleşse… Bu iyi fikir...

Avluda birinin hızlı nefes alış verişini duydu. Bu ses Duysenbay'ın içinde de yankılandı. Kalbinin çın çın öten hızlı atışlarını dinledi. "Geldiler, peşimdeler!" Dirsekleri üzerinde doğruldu. Kulak kabarttı rahat bir nefes aldı. Hayır, Tanrıya şükür ses bu defa da kesilmişti. Kimsecikler yoktu. Yatağa uzanıp yorganı başına kadar çekti. Gözlerini sıkıca kapadı. Uyusa, bir rahatlayabilse! Tüylü bir örümceğin beyninde gezinmesi gibi, korkunç düşüncelerle cenkleşirken kolaysa sakin ol bakalım!

Kalabalığın arasına karışarak, uzaktan terzinin ite kaka götürülüşünü izlemişti. Başı önde ayaklarını sürüyerek yürüyor, kaftanının kolları bostan korkuluğu gibi sallanıyordu. Oh tanrım yeter ki ele vermesin, vermesin! Şehre götürecekler, dört duvar arasına kapatacaklar. Her şeyi itiraf edecek... Kızını köye çağırma oyununun

Duysenbay'ın kafasından çıktığını, Tanrı gazabıyla gözünü korkuttuğunu, ucube Matcan'la buluşturduğunu… Evet, hepsini... O zaman Bolşevikler mutlaka Bay'ın evine baskın yapacaklar, ellerini kollarını bağlayıp götürecekler... Hayır, bunları düşünmemeliydi. Kendini ruhani konulara verse daha iyiydi. Geçenlerde ahun Nurumbet önemli sözler söylemişti. Hatırladığı kadarıyla şöyleydi: "Müminden ve dindaşından başka yakının yok, güvende olacağın bir yer yok… Kaçmaktan başka yapacağın bir şey yok… Uykudan başka dostun yok!.."

Ama uyuyamıyordu işte. Gözlerini yumar yummaz, mezar gibi kasvetli görüntüler önünde kaynaşıyor, bir türlü gitmiyordu. Bir defasında da Turumbet belirmişti. Şimdiye kadar hiç görmediği bir odaya zorla giriyor, işlemeli ceketli bir kadının beliklerinden yakalayıp yerlerde sürüklüyor... kadın, ellerini kaldırıp yüzünü döndürüyor. Bay birden çıldıracak gibi oluyor. Bu kadın Bibigül... Turumbet hançeri kaldırıyor... Kadının göğsüne, gözlerine, gırtlağına batırıp çıkarıyor… Duysenbay boncuk boncuk soğuk terler dökerek ayağa fırladı. Avluya çıkıp, karısına küfürler yağdırdı.

İkinci görüntü şöyleydi: Turumbet, atına binmiş aysız karanlık bir gecede ormana giriyor. Gözleri, kurt gözleri gibi parlıyor. Bir eliyle dizginlere asılmış, ötekinde bir torba tutuyor. Karanlığın içinden, bir ağacın arkasından ansızın Yembergenov çıkıyor. Turumbet'in yolunu kesip, tüfeğiyle nişan alıyor, bum! At tökezliyor, Turumbet tepe taklak yere yuvarlanıyor. Yerde hareketsiz yatıyor... Yanında işlemeli bir bohça... Yembergenov yaklaşıp örtüyü açıyor… Aman Allahım! Bibigül'ün başı... Gözleri açık… Turumbet'i ayaklarıyla döndürüyor ve soruyor.

"Bunu yapmanı kim emretti?"

Turumbet dizleri üstünde sürünerek gözyaşları içinde yalvarıyor:

"Ne olur, başkan öldürme beni! Kendi isteğimle yapmadım. Duysenbay emretti. Ona sorun!"

"Yalan söylüyorsun it!" Yembergenov keskin kılıcını Turumbet'in boğayı andıran ensesine dayıyor.

Birden -ne korkunç! Bibigül'ün gözleri kımıldıyor. Derinden gelen bir sesle dile geliyor:

"Yalan söylemiyor Başkan… Kocam... Duysenbay emretti. Öcümü alın... Her şeyin… Herkesin… Her..."

Duysenbay iliklerine kadar ürperdi:

"Defolun gidin hayaletler! Cehennem olun! Oh Tanrım bu ne azap, bu ne işkence! Böyle karabasanlarla beni boğacaksan, hiç uyutma daha iyi..."

Yatağından fırladı. Karısına seslendi. Başıyla yatağı gösterdi.

"Otur!"

Kadın yatağa oturdu. Hain bakışlarını kocasına dikip, emrini bekledi. Duysenbay odada ağır adımlarla dolaşıyor, sürekli homurdanıyordu.

Kadın kocasının bu garip davranışını kendine göre yorumladı. Bakışları birden değişti. Yumuşadı. Yatağa girip yorganı üzerine çekti. Nihayet kendisini hatırlayabilmişti. O aşağılık, hain Bibigül'ü kafasından silmişti. Tanrıya şükür!

Ama Duysenbay kendi dünyasına dalmış, eski karısını unutup gitmişti. Odada dolaşmayı sürdürüyordu. Kadın dikkat çekmek için hafifçe öksürdü. Duysenbay durdu. Yorganı çenesine kadar çekmiş davetkâr biçimde bekleyen karısına baktı. Kadının ateşini anında soğutuverdi:

"Aptal karı!"

Kadın pek gücenmemişti. Ne olmuş yani, kocası değil miydi? Esirgeyen, bağışlayan gibi isterse çağırır, isterse kovar. Günahlara girmemek için sebebini sormaya yanaşmayacaktı. Evin reisinin, efendisinin buyruğu böyle… Onun kararına, yüce iradesine karşı gelmemeli…

Oysa evin reisi, yüce efendisi Bay, peşini bir türlü bırakmayan hayaletlerle dokuz doğuruyordu. Düşünme, unut! Tatlı, güzel düşler kur! Söylemesi kolay, ama olmuyor işte! Çivi çakmışlardı başına sanki. Kafasının içinde bir yaban keçisi hoplayıp zıplıyordu. Hayır, gerçek bir hayat süremedi. Değerini bilemedi! Dirlik, düzenlik,

huzur… Nerede bunlar? Nereye kayboldu? Rüzgâr gibi uçup gitti. Geriye bir şey kalmadı, hiçbir şey...

Duysenbay'ın düşünceleri bildik mecrasında akıyordu: Ah, şimdi geçmişe dönebilseydi, neyi var neyi yoksa esirgemez, bağışlardı. Gerçi az vermemişti hani. Sürü, buğday, para... O tefeci Tacim için neler harcamıştı! Gözü doymaz haydut! Tüm servetini bir gün yitirecek. Fazla değil bir yıl sonra hiçbir şeyi kalmayacak. Peki o zaman? Tacim "gün gelecek," diyor. "Servetine servet katacaksın." Nesine inanayım bunun? Duysenbay çocuk değil ki! O gün gelecekmiş, güzel de, güneş herkese değil, zengin olana parlayacak... Bu zenginliğin peşinden koşmak için, kim bilir daha neler harcayacak? Geçmişe benzer o güneşin doğması için tüm servetini kaybedecek. Güneş doğacak, ama Duysenbay göremeyecek... Malını mülkünü hepten yitirmiş… Şu söz tam onun için söylenmiş: Mezarı üstüne ant içmek için kendi babasını öldürmek!..

Birden korkunç bir sabırsızlık duydu. Neden avrat gibi yorganın altına gizleniyor, gök gürlemeden saklanacak delik arıyordu? Uğruna malını esirgemediği, yaşamını tehlikeye attığı o uzun bekleyiş gününün ışığı bu sırada paylaşılıyor olmasın! Harekete geçmesi gerek. Acele etmeli, hemen gitmeli!

Odada koşturmaya başladı. Çizmelerini aceleyle ayağına geçirirken, bir yandan sandıktaki çabana uzandı, sonra duvarda asılı kamçıyı aldı. Beline kuşağını sararken karısının ürkek sesini duydu:

"Gecenin bu vaktinde nereye?"

"Nereyse nereye, sana ne!" Birden eşikte durdu, düşündü: "Sahi... Nereye gidiyorum ve neden?" Ama içinde ısrarlı, karşı konulmaz bir güç onu dışarıya sürüklüyordu. "Gitmeliyim, orada olan biteni anlarım hiç değilse."

Ormana yaklaştığında çoktan gece yarısı olmuştu. Hatırladığına göre Nurumbet'in dergâhı ormanın sık yerindeydi. Burası gizli buluşma ve toplantı yeriydi. Basmacılar için gelişi güzel seçilmemişti. Batıdan Amuderya'nın geniş yatağı, kuzeyden Birkulak gölü, güneyden de Sarp Kırantav tepeleri yabancılara karşı doğal korunma sağlıyordu. Uzun süre barınma imkanına sahipti: Geniş otlaklar, sülünler,

Amuderya'nın leziz balıkları... Elini uzatman yeter. Ayrıca civar köylerin bayları gizli patikalardan ve ırmaktan un, tuz, koyun, hatta İslam'ın sadık hizmetkârlarının yüreklerinde savaşçı coşkuyu güçlendirmek için koknar ulaştırıyorlardı. Kızıl süvarilerin yakınlarına kadar sokulup, dergâhla her türlü ulaşımın tehlikeye düştüğü zamanlarda ahun Nurumbet'in müritleri, bu kez din vicdan tanımadan, mezarı Kırantav eteklerinde bulunan kutsal Ali için köylülerin sundukları adaklara dadanıyorlardı.

Duysenbay'ın kalbi deli gibi çarpıyordu, karanlık ormana girdi. Dar patikadan ormanın derinlerine doğru ilerledi ve kararlaştırılan yere gelince baykuş gibi üç kere öttü.

Boynu sarılı, uykulu bir cigit hiç konuşmadan Duysenbay'ı ahunun evine götürdü. Kapıyı üç kez vurdu. Duysenbay'ın ay ışığında parlayan yüzüne kuşkulu bir merakla bakıyordu.

Duysenbay odada oturanları seçemedi. Dastarhandaki kandil donuk, titrek bir ışık yayıyordu. En ortada yüzü kapıya dönük, sert tavırlarıyla ahun Nurumbet oturuyordu. Yerinden kımıldamadı. Yanındaki bıyıklı Tacim'di. Yüksekçe bir mindere yaslanmıştı. Kolu ve omuzu sarılıydı. Sargıları kan içindeydi. Kirpiklerini ağır ağır kaldırarak kayan gözlerle Duysenbay'a baktı ve yeniden kapadı. Dastarhan'ın başında, sırtları Duysenbay'a dönük kaftanları ipek kumaşlı üç adam daha oturuyordu. On beş kadar cigit, kısa mola vermiş kervan sürücüleri gibi duvar boyunca gelişi güzel uzanmışlardı. Duysenbay hoşnutsuz yüzünü buruşturdu. Ahunun karşısında bu ne saygısızlıktı böyle! Utanmadan sere serpe yatıyorlardı. Hiç mi saygıları kalmamıştı?

Nurumbet durgun ve boğuk bir sesle;

"Otur!" dedi. "Nasılsın? Yeni haberlerin çok mu?"

Duysenbay, hayırlı haberlerin kokusunu içine çekmek için buralara geldiğini söylemek istedi. Ama terbiyeli bir Müslüman'ın daha eşikten adımını atar atmaz işten söz etmesi yakışık almazdı. Hayır, bu kaba saygısız herifler, aziz ahunun önünde sere serpe uzansalar bile, onlara özenmeyecek, Tanrının hizmetkârının evinde nasıl davranılması gerektiğini bu ayak takımına gösterecekti:

"İnşallah Cenabı Hak sizlere kalbi huzur, afiyet ihsan etmiştir baba! Sağlık ve selamet içindesinizdir inşallah, içiniz huzur dolu olsun baba! Yüce akıl hocamız acaba kendilerini nasıl hissediyorlar?"

Nurumbet;

"Allah'a şükür!" dedi. "Hadi gel otur!" Ahunun içini kara bulutlar sardığı, sırf nezaket olsun diye yanıt verirken, uzayıp giden sohbete ne gücü, ne de isteği olduğu Duysenbay'ın gözünden kaçmamıştı.

Tanrıyı ve Peygamberi ağzından düşürmeden dastarhana yaklaştı. Saygıyla eğildi ve ahunun karşısında oturdu.

Dakikalar birbirini izledi. Kimse konuşmuyordu. Sadece karanlık köşeden kiminin horultusu, kiminin de korkulu sayıklaması duyuluyordu.

Duysenbay;

"Sanki ölü yemeğine düşmüşüm," diye düşündü. Yapışkan, bataklı bir ıssızlığa gömüldüğü duygusuna kapıldı. "Biri hiç değilse canlı sözler etse. Susuyorlar." Dastarhanın başında oturanların gözleri açık uyukladıklarını düşündü bir an. Bağırmak, omuzlarından dürterek uyandırmak istedi.

Tacim boğulur gibi inliyordu. Ahun pamuğu ıslatıp Tacim'in alnına koydu. Bir cigit Duysenbay'a döndü, sesini alçaltarak;

"Yaralandılar," dedi.

"Nerede?"

"Geçen gece Turtkul'da çatışmaya girdiler. Ah, ah... Çoğu dönemedi. Çoğu..."

Ahun bu sözleri duymuştu. Ders verir gibi ölçülü bir sesle:

"Hak yolunda şehit düşenler ölmez... Hepsi yaşıyor, hepsi birer canlı..."

Odayı yeniden bir sessizlik kapladı. Duysenbay yanındakine, cesur nöker Turumbet'i sormaya niyetlendi, sonra vazgeçti, zamanı değildi. Ama yanındaki dişsiz adam tıslaya tıslaya konuşmaya başladı:

"Her yandan kuşatıldılar... Mangit'teki gibi."

"Mangit'liyim. Biliyorum."

Ahun söze karıştı:

"Geçen gece Matcan'ı size görevli göndermiştik. Hâlâ gelmedi. Allah'ın izniyle dinine ihanet eden melun kızın hakkından geldi mi?"

"Ne demek efendim, tabii! Günahkârın ruhu şimdi cehennemde yanıyor"

"Şükür Allah'a... Matcan orada neler yaptı?"

"Kimse görmedi. Karanlıktan yararlanıp kaçtı."

Kırmızı yassı burunlu, dişsiz ihtiyar konuşmadan edemiyordu.

"Nereye kayboldu peki?"

Ahun;

"Allah'ın yardımıyla ona bir şey olmaz. Yakında ortaya çıkar," dedi sertçe ve sustu.

Uzun zaman tam bir sessizlik oldu. Duysenbay, odayı dolduran nökerlerin yüzlerini, bir köşeye atılmış kılıç ve tüfekleri, dişsiz ihtiyarın cübbesinin hangi kumaştan yapıldığına kadar inceleme fırsatı bulmuştu. Ama çok geçmedi, yine can sıkıcı düşüncelere dalıverdi. Sözde mutlu günün ışığını paylaşmaya gelmişti. Ortada zifiri karanlıktan başka bölüşeceği bir şey yoktu. Anlaşılan o ışıklı gün çok, ama çok uzaklardaydı. O gün belki de hiçbir zaman doğmayacaktı... Fal açmaya ne gerek! Din savunucularının başına neler geldiğini bir kör bile görürdü. Hem de ne beteri! Bunlar Turtkul'da bozguna uğramışlar… Diğeri Mangit'te yakalandı. Ee, sonra? Ah Duyseke! Atı vermeyecektin. Kesenin ağzını boşuna açtın!

Gözlerini bozguna uğramış müfrezenin üzerinde bir kez daha gezdirdi. Bu asalak herifler için bağışladığı iki ineğine ve kendine acıdı, ya tahıl… atların önüne atsaydı daha faydalı bir iş yapmış olurdu.

Tacim dişlerini sıktı. Hırıltılı;

"Su... Su..." diye inledi.

Ahun soğuk çay içirdi. Alnındaki pamuğu değiştirdi.

Şafak sökmek üzereydi. Nurumbet'in arkasındaki dar pencereye ışık vurdukça, Duysenbay'ın yüreği daha bir kararıyordu. Ya ilerisi…

Yaşantısı nasıl olacaktı şimdi. Hangi yolu izleyecekti? Ne kendisinin, ne de Nurumbet'in kafasında bu sorulara yanıt yoktu. Geriye ne kalıyordu? Tanrıdan sormak! Sordu da... Ama Tanrı, ateşli dualarına ne bir yanıt bağışladı, ne de onu dinledi.

Birden ortaya çıkan ucube Matcan Duysenbay'ı sıkıntılı düşüncelerinden ayırdı. Zayıf, kısa boylu, çarpık çeneli, kepçe kulaklı, az rastlanır enerjiye sahip biriydi Matcan. Kimse onu sakin durumda göremezdi. Dizlerine kadar uzanan ince kollarını savura savura yürür, tıslamayı andıran bir sesle konuşur, kocaman ağzı hiçbir zaman kapanmazdı. Ucube Matcan'ın uykusunda bile homurdandığını, kuru parmaklarını çıtlattığını, zayıf bedenini sağa sola savurduğunu söylerlerdi.

Daha eşikteyken horoz gibi ötmeye başladı. Kollarını kuş kanadı gibi çırparak;

"Kalkın savaşçılar!" diye bağırdı. "Savaşmaya gidiyoruz... Urra..."

Dergâhın ölü sessizliğini bozan bu nara ve kapıdan içeri giren serin rüzgâr nökerleri uyandırmıştı. İrkilerek yerlerinden fırladılar. Gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Gürültünün nedenini anlamadan hemen hançerlerine davrandılar. Bir tek ahun Nurumbet paniğe kapılmadı. Kutsal unvanına yaraşır bir güvenle henüz kendinde değilken bile tehlikeyi karşılayabiliyordu. Bu gürültüler, öteye beriye koşuşmalar ve gözleri önüne belirip kaybolan bir maymun gölgesi ne gibi bir tehlikeyi işaret ediyordu? Bilinci tamamen yerine gelince durumu kavradı. Matcan'a döndü, ellerini değdirip hayır dualar ettikten sonra, ucubeyi dastarhana davet etti:

"Konuğumuz ol kıymetlim… Otur şöyle! Tanrının sevgili kullarını, biz hizmetkârlar yerlere eğilerek selamlarız… Hasret kaldığımız ne gibi güzel haberlerle kulaklarımızı sevindireceksin bakalım?

Ahun yumuşak, akıcı bir ses tonuyla ve yüce sözlerle konuşmasını bitirdikten sonra, ucube tiz, cırtlak sesiyle konuşmaya başlayınca herkes yüzünü ekşitti:

"Allah'ın buyruğunu yerine getirdim. Tam kalbinin ortasından... İşte böyle..." Hançeri nasıl ustalıkla kurbanının göğsüne sapladığını

gösterdi. "Helal olsun! Terzi de yardımcı oldu. Bütün babalar böyle olursa, dinsizlerin hakkından çabucak geliriz. He mi? Evet, kanıt olarak başını ayaklarınızın önüne fırlatmak isterdim. Ama zamanım yoktu: Anası tüm pazarı ayağa kaldırırcasına öyle bir yaygara koparddı ki! Ha? Evet, ha... ha... ha... Ama yanımda bir şey getirdim... Yastığın altında buldum. Sanırım bir belge olabilir. Doğru yapmış mıyım baba, ha?"

Ahun;

"Belgeler mi?" diye canlı bir ilgiyle sordu.

Matcan, koynundan çıkardığı bir öğrenciye ait olduğu anlaşılan ince bir defteri masaya bıraktı.

Nökerler birbirinin omuzlarına yüklenerek sofranın etrafını aldılar. Ahun cebinden gözlüğünü çıkardı. Ağır ağır camını sildi, özenle burnuna yerleştirdi. Çıt çıkmıyordu. Ahun kapaktaki yazıyı okudu. "Tanirbergen'in kızı Turdıgül'ün günlüğü 1 Ocak 1924."

Matcan;

"E, bu belge olabilir mi?" diye sabırsızca sordu.

"Sakin ol! Belge değil, ama önemli olabilir. Onlarla ilgili çok şey öğrenebiliriz. Yaptıklarını, düşündüklerini, o şeytanın barınağında neler öğrendiklerini..."

"Aha... Söylemiştim... Duydunuz işte," diye kendini tutamayıp ayağa fırladı. Bu defter olmasaydı, buraya dün gelirdim. Güpegündüz çıkamazdım, beni hemen yakalarlardı. Bu kağıtları nereden buldun diye sorarlardı. Tam bir tuzak... Geceyi beklemeye karar verdim. Doğru yapmamış mıyım baba ha? Evet, Baş kesmek ne ki! Kafa sahibi de olmak lazım... ha... ha... ha..."

Köstebek gözlü bir cigit;

"Ha? Evet," diye ucubenin taklidini yaptı ve onu güçlükle yerine oturttu: "Ne hoplayıp zıplıyorsun? Yazılanları bir dinleyelim. Okuyunuz baba!"

Nurumbet baş parmağını yaladı. Sayfayı çevirdi. Az duraksadıktan sonra okumaya başladı:

"İşte okuldayım. Okul çok güzel. Bize okumayı yazmayı, öğretiyorlar. Yakında matematik ve doğal bilimlere başlayacağız. En çok tarihi seviyorum. Tarih, geçmişte neler olmuş bitmiş, bunları anlatıyor. Cumagül günlük tutmanın gerekli olduğunu söylüyor. Gördüğün, düşündüğün, yaptığın her şeyi bu deftere yazmalısın diyor. Ama düşündüklerini, hissettiklerini kelimelere sığdırmam mümkün mü? Bazen istediğin kelimeyi bulamıyorsun. Harfler de ayrı konu… Herhalde kendine özgü anlamları var. Mutluluğu, mutsuzluğu ifade eden işaretleri bile varmış. Henüz bu konuya geçmedik. Artık ne yazacağımı bilemiyorum. Cumagül köye görevli gitti. Ne zaman döner bilmiyorum. Onsuz kendimi kötü ve yalnız hissediyorum. Öz anam gibi... Anneciğim… şu anda ne yapıyorsun oralarda. Biricik kızın Turdıgül'ü düşünüyor musun? Ah, evime, kısa bir süre de olsa sizlerin yanına gelebilseydim ana!. Ne evim, ne de annem babam var! Babam beni lanetledi… herkes... Bugün fazla yazmak istemiyorum... Yeter!"

"Cumagül hâlâ dönmedi. Dün bütün gün bekledim, ama gelmedi. Bugün yazacak şey bulamıyorum. Cumagül'ün günlüğü masanın üzerinde duruyordu. Başkalarına ait mektupları, günlükleri okumanın ayıp olduğunu biliyorum. Ama günlük nasıl tutulur, öğrenmek için şöyle göz ucuyla bakmanın ne zararı var! Sonra hiç bakmazsam nasıl öğrenirim? Cumagül iyi kızdır, beni bağışlar."

"Meğer ne durumdaymış zavallı! Yüreği ne çok acıyla dolu! Ama bir bakıyorsun gülüyor, takılıyor. Bizi cesaretlendiriyor. Güçlü bir kız..

Örnek olsun diye önemli bir bölümünü kendi günlüğüme aktarıyorum."

"İki yıldır Turtkul'dayım. O zamandan beri hayatımda neler değişti? Çok şeyler... Bazen asıl hayata burada başlamış gibi bir duyguya kapılıyorum. Geçmişim kabuslu gecelerle doluydu. Yoksa böyle bir hayatım hiç olmamış mıydı? Hayır, oldu: Babam, kocam ve Aytbay... ve geçmişten bana kalan en değerli şeyler: annem, Aykız ve anılarım..."

"Derslerimiz yoğun, çok çalışıyorum: Okuma yazma, aritmetik ve

tarih... Çok yoruluyorum. Bitkin düştüğüm zamanlarda aklıma aptalca sorular geliyor. Bütün bular ne için? Yalnızca okuma yazma öğrenmek için mi? Hayır. Başka büyük ve en önemli konuları kavramak için mutlaka gerekli. Büyük ve önemli şeyler ne peki? Herhalde zamanla öğreneceğiz. Nedenini bilmeden nasıl öğreneceğiz? Bunu Marfa Semenovna'la görüşmeliyim."

"Günler denizin dalgaları gibi geçip gidiyor. Kuşkusuz en önemli gün bugündü. Ama geçti, hiç olmamış gibi. İzi bile kalmadı. Sarp kıyılara vuran dalgalar gibi... Neden bu böyle? Her biri tek tek zayıf bir dalga, ama aylarca ve yıllarca yalçın kıyılara vurdukça toprağı aşındırıyor, un ufak ediyor ve kum tanecikleri haline getiriyor. Kişinin hayatında en önemli günler, dönüm noktaları yok mudur? Vardır kuşkusuz. Ya benim hayatımda? Babamın, beni annemle sokağa attığı o gün müydü? Yoksa Turumbet'le karşılaştığım an mı? Belki de bunlar değil, ölmeyi göze aldığım, ama kalın buz tabakasının beni engellediği o geceydi. Ah, hayatımda zifiri karanlık gecelerden de karanlık günler o kadar çoktu ki! Asla unutamayacağım anlar da vardı. Rahmetli Aytbay'la görüştüğüm o kısa günler... (Ne tuhaf! Karşılaşıyoruz, bir iki söz ediyoruz, ayrılıyoruz. Hepsi bu kadar... Ama yüreğime işlerdi, atamazdım...) Sonra Çimbay'a gittiğim o büyük gün, miting... Yeni düzen ve kadın hakları üzerine söylenen sözler... Ve köyden kaçtığım gün...

Bugün bildirdiler: Üç gün ders yapılmayacakmış, gençleri okula çekmek için köylerde çalışmaya gideceğiz. Yollar pusu ve tehlikelerle dolu... Basmacıların bizimle alıp veremedikleri ne anlamıyorum! Gırtlaklarına çökmüşüz gibi...

E, bugünlük yeter, yola hazırlanmalıyım."

"Acı... Büyük felaket. Lenin öldü. Marfa Semenovna mitingde konuştu: 'Onun davası ölmeyecek. Lenin, vasiyetine göre inşa edeceğimiz sosyalizmde ve kalplerimizde sonsuza dek yaşayacaktır.' Kürsüye ben de çıktım. Bir şeyler söylemeye çalıştım, fakat hıçkırıklara boğuldum. Hemen uzaklaştım oradan. Şimdi ne yapacağız? Her şey eskisi gibi mi olacak?"

Ahun Nurumbet sayfayı çevirdi. Kendisini dikkatle dinleyen

nökerlere baktı. Yüzünü buruşturdu. Yüzlerindeki ifade hoşuna gitmemişti. Kuran okunurken de böyle dikkatle dinliyorlardı. Nurumbet sayfaları karıştırdı. Sıkılmış gibi;

"Pekala, bu kadar yeter!" dedi. "Kadın salyaları bunlar. Boşuna vakit harcıyoruz."

Kaftanı daracık ve kısa olan genç bir nöker merakını yenememişti:

"Biraz daha okusaydınız," dedi.

Ahun hiç oralı olmayarak Matcan'a döndü:

"Yat, biraz dinlen! Akşama doğru da Allah'ın yardımıyla Çimbay'a gidersin."

Ucube, olmayan çenesini sıvazladı. Yan gözle günlüğe baktı;

"Demek önemsizmiş," dedi üzüntülü. "Kızıl ferman sanmıştım!"

Ahun;

"Bir dolak becerikli ellerde ferman olur," dedi. "Gerektiğinde tabii." Matcan, ahunun gizli bir anlam ifade eden bu sözlerini anlamadığı halde, defteri çalmakla Tanrı ve yeryüzü hizmetkârına yararlı bir iş yaptığına inanarak kurumlandı.

"Şu lanetli kadına bakın! Allah aleyhine neler yazıyor," dedi gözleri sarılı bir nöker. Sonra saf saf; "Ama ilginç... İnsan destan gibi de dinliyor, değil mi?" diye ağzından kaçırınca ahunun suratı biraz daha asıldı.

"Kadın hikâyelerine iç geçirmek, kulaklarını açıp dinlemek Allah'ın askerlerine hiç de yakışmıyor," dedi ve emreder gibi sertçe ekledi:

"Atlara su verin, tüfekleri temizleyin, sonra doğru namaza!"

Nökerler isteksizce ayağa kalktılar. Uyuşmuş ayaklarını ovduktan sonra birbiri peşinden dışarı çıktılar. Odada yalnızca dastarhanda oturanlar kalmıştı. Ahun Nurumbet;

"Bu, onları ilgilendirmez," dedi. "Sadece kafa bulandırıyor. Neyin eğri, neyin doğru olduğunu biz bilir, biz söyleriz." Son nöker de kapının ardından kaybolup, içeride sadece en güvenilir adamlarının kaldığına emin olduktan sonra, alçak sesle günlüğü okumaya devam etti.

"İki aydır günlüğe el sürmedim. Ne dayanılmaz, kötü günlerdi! Önderin ölümünü öğrendiğimiz o gece... Istırap, korku ve şaşkınlık dolu günler... Nedendi bu korku? Lenin'in ölümü düşmanı canlandırmış, onlara güç vermişti. Karşı-devrimci güçler inlerinde kımıldamaya başlamış, Basmacılar iyiden iyiye azıtmıştı. Hâlâ kökleri kazınamayan baylar neredeyse köylünün boğazına çökecekler… İşanlar ve mollalar da halkı cehennem azaplarıyla sindirmeye çalışıyorlar. Türlü söylentiler yayıyorlar. Durum o kadar karışık ki. Çıldırasın gelir.

İlk günler yurda kapandık. Kıyıda köşede gizlenip, fare gibi titreşip ağlaşıyoruz. Sonra Marfa Semenovna geldi. Bizleri ayıpladı. Gözyaşı dökmenin doğru olmadığını, mücadele etmenin gerektiğini söyledi. Öğrencilerden dört ekip oluşturuldu. Köylere, kışlaklara gidecektik. Ben de bir ekibe yazıldım. Tüfek dağıttılar, işe de yaradı. Basmacılarla iki kez karşılaştık. Bize saldırdılar. Geri püskürttük. Kuçgarbay göğsünden yaralandı. Hâlâ hastanede yatıyor. Neyse ki iyileşecekmiş.

Köyde, mitingde neler söylediğimi hatırlamıyorum. Halkın karşısına çıkmış, yüzlerine bakıyorum. Boğazıma kum taneleri dolmuş gibi nefesim kesiliyor, sözler boğazıma takılıyor. İnsanlarsa bana bakıp, konuşmamı bekliyorlar. Aralarında fısıldaşıyorlar. Akıntıya sürüklenmiş gibiyim. Pekala dedim içimden ve havayı iyice içime çektim. Tamam… su yüzüne çıkmıştım. Yoldaşlar sonra bana anlatmışlardı. Konuşmamın sonuna doğru tamamen açılmış, ustalaşmışım. Hiç aklımdan çıkmıyor: Konuşmayı bitirip arabadan iniyorsun, halkın hâlâ sana inandığını konuşmalardan anlıyorsun... Ne büyük bir mutluluk. İnsanı kanatlı bir sevinç dalgası kaplıyor.

Günlüğün sayfalarını karıştırdım. Düne kadar yazdıklarımı okudum. Bir yabancının kaleminden çıkmış gibi. Şöyle düşünmek gerekiyor: 'Bütün bunlar niçin? Yazmayı öğrenmek için mi yazmak, okumayı öğrenmek için mi okumak? Yalnızca bu mu?' Budala... Ah budala! Okumanın, bilgi sahibi olmanın insana neden gerektiğini şimdi anladım: Oh tanrım! Halkın karşısına çıktığımda tüm bildiklerim ne kadar yetersizdi! Nasıl inandırabilirsin? Bilgi gerek! Usta

mollaların önünde gerçeği nasıl anlatacaksın? Hem de kendi gerçeğimizi! Hissediyorum, ama açıklayamıyorum çünkü bilgim yetersiz... Halkın gözünü dünyaya açmak için okuyacağım. Asıl önemli olan bu. Ancak şimdi anlıyorum: En büyük mutluluk öğrendiklerini halka anlatabilmek… Çünkü kişi ne için yaşar? Şunun için...

Noktayı koydum, düşünmeye başladım. Sonunu getiremedim işte. Düşündüm durdum. Yanıtı yok... Belki de tek bir yanıtı yoktur. Görüşler farklı... Kimine gerçekleşmesi imkansız ve masal gibi gelir. Diğerine bulaşır, ama bu gerçeğe varmayı istemez. Bir şey daha fark ettim: Dün Zümrütanka kuşunu yakalamayı düşledim. Yakaladım da. Ama gelin görün ki karga çıktı, yeniden bir anka kuşunun peşine takıldım.

Hayaller kurdum. Bir yığın şeye kafa yordum. Fakat benim için gerçek olan, evet, şu anda en ihtiyaç duyduğum şey, annemi, biricik kızımı görmek... Aykızım benim! Kocaman bir kız olmuşsundur şimdi! Yürümeyi, konuşmayı öğrendin mi? Çoktandır sizden ne bir selam, ne bir haber alabildim… Ah, siz olmadan hayat benim için o kadar ağır ki! Canlarım benim!"

"Leninist çağrıya kulak vererek, Bolşevik partisine girmek için dilekçe verdim. Şimdi toplantıya gideceğim. Korkuyorum! Ya bay kızıyım diye kabul etmezlerse! Bilemiyorum. Lütfen alın! Lenin davası uğruna, yeni düzen uğruna hayatımı adayacağıma tüm kalbimle yemin ederim!"

"Ne mutlu, ne önemli bir gün! Cumagül Zaripova Rus komünist partisi üyesi oldu. Annesinden güzel haberler aldı. Haberi getiren söyledi. Küçük keçim hep beni soruyormuş: Nerede anam, ne zaman gelecek diye. Kızım, kızım benim!"

"Yukarıdakileri kendi defterime geçirdim. Gerisini şimdi kendim yazacağım. Günlük nasıl tutulur, biliyorum artık. Bu Cumagül ne ilginç kız! Ne acılar çekmiş! Çok üzülüyorum onun için. Hayranım ona. Ama rahmetli Aytbay için acaba neden böyle yazmış? Demek ki! Hayır, bu olamaz!"

"Mangit'ten biri geldi. Babamın beni affedeceğini söyledi. Birkaç günlüğüne eve gelmemi istiyormuş. Evet affedeceğini biliyordum. Aslında iyi kalplidir babam. Döneceğim günü iple çekiyorum. Çok yakında gideceğim. Okulda matematikçi olacağımı söylüyorlar. Gökyüzünde ışıl ışıl yanan şu birbirine kenetli yıldızlar samanyoluymuş meğer. Bu yoldan bir gün geçebilecek miyim? Saçma... Ne de olsa kanım kaynıyor. Hoplayıp zıplamak istiyorum. Tanrım her şey için teşekkürler! İyi insan, usta terzi Tanirbergen'in kızı Turdıgül'den Komsomol* selamı!"

Ahun Nurumbet okumasını bitirdi. Odadakilerin hepsi, birbiriyle göz göze gelmekten kaçınarak başlarını öne eğmişti. Çıt çıkmıyordu. Ele avuca sığmayan Matcan'da bile tıs yoktu. Sırtını hafifçe kamburlaştırmış, ellerini dizleri arasına sıkıştırmış oturuyordu.

Tacim inlemeye başladı:

"Hayır... ha-yır! Defolun... Defolun gidin!"

Nurumbet kalktı.

"Tanrının gazabı dininden dönenlerin başlarına yağsın!" dedi kin dolu. "Ölüm!"

"Amin!" diye gelişi güzel, soğuk karşılık verdiler.

Duysenbay izini kaybettirmek ve biraz da düşünmek için farklı yoldan köye döndü. Neyi düşünecekti daha? Ahun Nurumbet, Günahkâr kız için verilen kararı yerine getirme şerefini ona bahşetmişti. Geceleyin kıza sokulup, hançeri göğsüne saplayacak değildi ya! Hayır, zeki bir adam bu ahun. Diğer işi de o teklif etmişti. Turumbet Turkul'a gidecek. Okumaya geldim deyince kimse kuşkulanmayacak. Kurtla biçare kuzu karşı karşıya... Kızı o anda haklayacak. Kadını neden öldürdün diye sorgulayacaklar. Ben öldürmedim, kıskançlık öldürdü diyecek. Şerefim iki paralık oldu, fazla dayanamadım. Temiz, usulüne uygun bir iş... Basmacıların suçu yok. Kendi meselem bu... Gerçekten bilgeliğin bir bedeli yok... Buna karşılık değerini arttırmayı başarıyor... Kafada akıl var, cepte para fazlalaşınca akıl azalır...

---

* Komsomol: (Kommunistiçeskiy Soyuz Molodyoji) Komünist Gençlik Örgütü.

Aslında şu bahtsız kıza acıyordu. Kuşkusuz günahı büyüktü. Ata geleneklerimizi çiğnemişti Cumagül. Genç karısı Bibigül'ün kaçmasında da rolü büyüktü. Ama yine de... Sahiden ne tuhaf! Kin boğuyor, insanı avını parçalamaya hazır yırtıcı bir hayvan haline getiriyor... Ama her şeye o kişinin gözüyle bakınca, beyazlar siyaha, siyahlar beyaza dönüşür... Bugün olduğu gibi… o lanet olası kızın yazdıklarını dinlerken içi bir tuhaf olmuş, yüreği sızlamıştı. Gözyaşlarını kimse görmesin diye gözlerini kısmıştı. Evet. Turumbet kızın işini bitirir bitirmez, yukarıdaki görecek, Duysenbay da aynı anda Tanrı'ya Cumagül için dua edecek... Bu aynen böyle…

Duysenbay meseleyi bu şekilde ele alınca kendini rahat hissetti. Şimdi sıra Turumbet'e nasıl yaklaşacağına gelmişti. Sonu mutlaka cehennem olan –onu böyle korkutmuşlardı– okula ansızın neden gitmesi gerektiğini ona nasıl açıklayacağını düşünüyordu. Her türlü ihtimali tek tek aklından geçirdi… Ağaçlar, Mangit'in damları ufakta görünmüştü. Ama Duysenbay'ın kafasında hâlâ belli bir plan oluşmamıştı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Aşırı kan kaybı, duyduğu keskin acı Turebay'ı yatay sermişti. Sık sık kendinden geçiyordu. Baygın haldeyken Bağdadul'un başucunda hıçkırıklarını duyduğu oluyordu. Gözlerinin önünde rengarenk halkalar ve nakışlar içinde donuk, gri gözlü bir kadının yüzü beliriyordu. Sırtında acının, ateşinin ve canından bezdiren sinir uçlarının birleştiği noktaya soğuk ve sivri bir nesneyle dokunuşunu duydu kadının. Tüm bedeni ile gerildi ve kendini kaybetti.

Bir süre sonra birinin ninni söyler gibi alçak sesle Rusça bir şeyler söylediğini duydu. Gözlerini açmak, bu sesin kime ait olduğunu görmek istedi. Ama yapamıyordu. Gözlerini açar açmaz o keskin ve dayanılmaz acıyı yeniden yaşayacağından korkuyordu. Hatırlıyordu. Bir zamanlar buna benzer bir olayı yaşamıştı. Evet, bu olmuştu… Çocukken, çok yıllar önce... Konaklayan bir kervan... Burnundan sürekli soluyan develer... Birinin şefkat ve sevgi dolu fısıldayışı...

Turebay üç gün sonra kendine geldi. Gözlerini açtı. Yatağında gülümseyerek bir kadın oturuyordu.

"Öbür dünyadan ne haber bakalım?" diye sordu kadın.

Turebay anlamıştı, dudaklarını güçlükle kımıldatarak yanıt verdi:

"Bırakmadılar. Köyünü düzene sokmadıkça öbür dünyayı unut dediler."

"Doğru demişler, yaşaman gerekiyor."

"Ama karım beni sevmek istemezse, nasıl yaşarım?" Bu haliyle bile takılmaktan geri kalmıyordu.

Bağdadul yüzünü elleri arasına almış, bir köşede ağlıyordu.

Turebay o günden sonra hızla iyileşmeye başladı. Bağdadul, Galina Andreyevna'dan öğrendiklerini harfiyen uyguluyor; kocasının yaralarını sarıyor, ilaçlarını veriyor, bu arada Turebay'ın hayatını kurtaran kadının adını ağzından hiç düşürmeden minnetle anıyordu.

Galina Andreyevna altı ay önce sağlık hizmetlerini örgütlemek üzere Taşkent'ten Çimbay'a görevli gelmişti. Ayrılırken Turebay'ı sıkı sıkı uyardı. Yatağından kalkmayacak, sert hareketlerden uzak olacak, heyecanlanmayacaktı.

Heyecanlanma demek kolay! Ortalık bu kadar karışıkken, sakince dinlen dinlenebilirsen!

Daha doktor hanım yola çıkmak üzere vedalaşırken, Bibiayım kapıda bitiverdi. Yüzü gözü şiş içindeydi. Bembeyaz uzun saçları başörtüsünden dışarıya taşmıştı. Titreyen parmaklarını morarmış dudaklarında gezdirerek;

"Canavarlar... Canavarlar!" diye bağırdı. "Kızımı öldürdükleri yetmiyormuş gibi, Müslüman adetlerine göre gömülmesine izin vermediler. Bir sokak köpeği gibi bozkıra attılar."

Turebay;

"Neler diyorsun?" dedi öfkeli, dizleri üstünde doğrulmaya çalıştı.

"Mambet-molla, dininden dönenlere namaz kıldırmam, dua etmem diye tutturuyor. Ne bu dünyada ne öbür dünyada af yok... Bozkırda, kıyamet gününe kadar leşine kara kuzgunlar dadansın diyor. Kızım... biricik yavrum benim!" Yaşlı kadının yüzü ıstırapla çarpılmıştı.

Turebay öfkeden adeta çıldırdı:

"Vay aşağılık çakal! Önemli değil ana, önemli değil... Ağlama! Onu öyle bir mecbur ederiz ki! Aşağılık mollayı yakasından tutup mezarlığa bir sürükleriz ki! Dua edecek... Biz..." Yapışkan, keskin bir bulantı konuşmasını yarıda kesti. Başı yastığa düştü. Gözleri kapandı. Boğazına takılan yapışkan sıvıyı yuttu.

Bibiayım'ın yanında olup olmadığını bilmiyordu. Kulakları sürekli çınlıyordu. Evin içinde biri demir bir çubuk dövüyordu sanki. Dayanılmaz bir uğultu kulaklarında patlıyor, başı müthiş ağrıyordu.

Bağdadul, ağzına peline benzer sıcak, acı bir sıvı akıttı. Biraz rahatlamıştı. Dayanılmaz çınlamalar gitgide hafiflemeye başlamıştı. Birden göğsüne yeni bir acının yayıldığını duyumsadı: Budala, ah, budala! Zavallı kadına neler söyleyip durdun! Yok duaya mecbur

edermiş, yok mezara yaka paça götürürmüş!.. Böyle sözler söylemek zorunda mıydı? Hayır, hayır ana... dua basit iş… çünkü ne Tanrı, ne de cennet var… hepsi uydurma… Tek hayat var yalnızca, o da yeryüzünde... Burası hem cennetin, hem cehennemin senin... Bolşevik Aytbay da aynı böyle söylerdi...

Yaptığı hatayı düzeltmek istedi. Gözlerini büyük bir çaba sarf ederek açtı kısık sesle;

"Ana... Ana!.." diye seslendi. "Duyuyor musun beni?"

Kalın bir erkek sesi karşılık verdi:

"Ne var Tureke! Karına mı sesleniyorsun?"

Aksakal, Orınbay'ın sesini tanımıştı.

"Yok... yok, Orınbay, Bibiayım az önce burada oturuyordu."

"Gitmiş... Yeni haberi duydun mu? Ahun Nurumbet'i yakalayıp zindana atmışlar. Yargılanacakmış."

"Demek, Tanrıya istediğin kadar yakın ol, cezasından kurtulamıyorsun…"

"Her şey bir bir açığa çıktı. Demir borulu çığırtkan meğer ahunun adamıymış. Terzi ile bir olup Turdıgül'ü öldüren kişi de kutsal dergâhtanmış. Kaçmış... yakalayamadılar. Yerin dibine de girse arayıp bulur, akrep gibi ayaklarımızın altında ezeriz."

Köylüler Turebay'ın evine akın akın gelmeye başladılar. Seyitcan, Hocaniyaz, Abdullah... Aralarında kadınlar da vardı. Kimi hediyeler getiriyor, sağlığını soruyor, kimi aksakaldan bir şeyler koparmaya uğraşıyordu. Bir gün Duysenbay da teşrif buyurdu. Komşuya küskünlük, kötü bir olayla biter derler. Oturup sahte bir üzüntüyle içini çekti. Eşkıyalara lanetler okudu. Sözlerine diyecek yoktu, iyi de neden gözlerini sürekli kaçırıyor, dudaklarını öyle sıkıntılı büzüyordu.

"Ne kötü bir zamanda yaşıyoruz aksakal! Kardeş kardeşe canavarca saldırıyor. Eskiden eller koyun kesmeye bile kalkmazdı. Şimdi adeta sümkürür gibi adam boğazlıyorlar. Evet bu kin, insanlar arasında öyle bir yayıldı ki, Tanrının inşa ettiği su bendini yarıp, seller gibi toprağı bastı. Engellememiz çok güç... Gözleri kapalı enikler gibi bu selde hepimiz boğulup gideceğiz."

Turebay;

"Sence böyle," dedi. Düşmanlığını gizlemeyerek. "Biz tatlı sözlerle, onlar bıçakla öyle mi?"

"Dinle, şöyle izah edeyim; Onlar size bir kez saldıracak, siz misliyle karşılık vereceksiniz. Bu kez onlar dört misli ile, sonra sıra size gelecek. Bu hep böyle sürecek. Peki nasıl sonuçlanacak?"

"Düşmanın tamamen yok edilmesiyle…"

"Orası öyle, düşmanı ortadan kaldıracaksınız tabii," diye onayladı Duysenbay. Barışçıl tavırla da ekledi:

"Ama bu öfke lavını, bu kana susuzluğu durduramayacağınız zaman, artık çok geç olacak. Bu kinle birbirinizi boğazlamaya başlayacaksınız."

"Akıllı bildiğini konuşur, aptalsa ne konuştuğunu bilmez."

Konuşmaları bu şekilde sona erdi.

Bir hafta geçmişti. Turebay artık oturabiliyordu. Ama yaraları iyileştikçe daha sabırsız ve sinirli olmuştu. Bağdadul kocasının homurdanmasına katlandığı gibi, hırçınlıklarına şakayla karşılık vermekten de geri kalmıyordu.

"Bırak! Yemek istemiyorum"

"Kendine bir bak! İskelet gibi olmuşsun. Çabuk iyileşmen için yemelisin."

Bir seferinde, komşusunun deli saçması sözlerini kesmeyip, uslu uslu sonuna kadar dinlediği için, kocasının hışmına uğramıştı. Sessiz, kafası iyice körelmiş kırk yaşlarında bir kadındı. Konu Turdıgül'dü.

"Çünkü, bir tanem, her yaratığın kaderini Tanrı çizmiştir. Deveyi yük taşıması, köpeği iyi bekçilik yapması, bülbülü de güzel ötmesi için yarattı. Kaplumbağanın kabuğunu üzerinden sıyırmayı bir dene bakalım! Kızın da yaptığı buydu. Babasının emirlerine karşı gelirken, bu günahkâr okulda okurken kim suçlu? Allah'ın, biz kulları için çizdiği sınırı aştı; işte sonucu... Tepsiyi başında taşımak istiyorsan gök yüzünü göremezsin..."

Turebay üç gün sonra, karısından Orınbay, Kaliy, Hocaniyaz ve Seyitcan'ı çağırmasını istedi. Geldiklerinde hemen konuya girdi:

"Arkadaşlar! Benden iyi bir aksakal olur mu, faydalı olabiliyor muyum bilemem. Ancak şunu iyi biliyorum: Arabayı oynatmazsam, yerinden kıpırdamaz. Sizleri çağırmamın nedeni işte bu: Harekete geçin, halkı ayağa kaldırın! Oturup birbirimize eskimiş hikâyeler anlatmayı bir kenara bırakalım artık. Diken üstünde oturuyorum. Güneş kavuruyor, toprak kuruyor, bizse yerimizden kıpırdamıyoruz. Kanal açmaya karar verdik, yarıda bıraktık; bina inşa edelim dedik, hemen vazgeçtik. Bu işin sonu nereye varacak sorarım."

Görüşme gece yarısına kadar sürdü. Köylüyü nasıl canlandıracaklarını, kanal döşeme işi için ilkbaharda işçiyi nereden sağlayacaklarını, binayı kimlerin inşa edeceğini tek tek görüştüler. Her zaman soğukkanlılığını koruyan Orınbay sıkıntıyla parmaklarını çekiştirip duruyordu. Kaliy çöp gibi kollarını havada savurarak Orınbay'a horozlanmasına devam ediyordu.

"Ee, kanal için yeterli adam bulamazsak, tarlalardan toplarız."

"Tarlada kim çalışacak peki?"

Yeniden başa dönmüşlerdi.

Hocaniyaz sonunda bir çıkış yolu buldu.

"Adamları Duysenbay'ın adına kiralayalım. Bize, İşçi Komitesi'ne iktidar bu hakkı tanıyor."

Hepsi bu fikri destekledi.

Turebay;

"Kaç kişi peki?" diye sordu.

"On kişi kiralayabiliriz sanırım," dedi Seyitcan. "Ölmez ya!"

Bodur Kaliy sinirlendi:

"On mu? Yirmiden aşağı olmaz."

Hocaniyaz'ın önerisi incelendi. On iki kişi üzerinde karara vardılar.

Sıra bina yapımına gelmişti. Malzemeyi nereden sağlayacaklarını, işe kaç kişiyle başlayacaklarını uzun uzun konuştular.

Sonlara doğru, Turebay konuyu değiştirerek, gençlerin Turtkul'a

okula gönderilmesi meselesini açtı. Bölgeden verilen talimata göre, bu bahar Mangit'ten üç gencin okula gitmesi gerekiyordu. Ama ne Orınbay ne Kaliy, ne de Seyitcan bu eğitim işine sıcak baktılar. Biri suskun bıyıklarını çekiştiriyor, diğeri uzun uzun öksürüyor, öteki hiç aldırmadan gayet sakin çayını yudumluyordu. Üçü de bu meseleyle hiç de ilgili görünmüyordu. Turdıgül'ün öldürülmesi belleklerde hâlâ tazeliğini koruyordu. Turebay'ı destekleyen sadece çocuksuz Hocaniyaz oldu.

"Düşüncemi sorarsanız, şöyle derim: Az çocuklu ailelere dokunmayalım. Çok çocuklu ailelerden gönderelim. Bir eksik, bir fazla fark etmez."

Turebay bu sözlere kızdı.

"Saçmalıyorsun Hocaniyaz. Demek sence, okulla mezar bir, öyle mi?"

"Bu benim suçum değil Tureke! Gerçekler böyle."

"Peki, peki... Bakıyorum da, sizleri öyle korkutmuşlar ki ipi yılan gibi görüyorsunuz. Hiç değilse sesinizi kesin! Gençlerin aklını çelmeyin! Gönüllü gitmek isteyenler olabilir."

Seyitcan diğerleri adına yanıt verdi:

"Bak, aksakal! Yeni doğmuş bir buzağı kaplandan ürkmez. Ama boynuzları çıkmaya başlasın kurdun önünde kaçacak delik arar."

"Ertesi gün Orınbay, Kaliy ve Seyitcan sabahtan akşama kadar çadır çadır dolaştılar. Kanalın ve büyük binanın ne gibi yararlar sağlayacağını köylülere anlattılar. Kışın uyuşuk uyuşuk evlerinde oturan köylüler, böyle esaslı bir işi çoktan bekliyorlardı zaten. Tanrı elçisinin yakalanmasıyla da korkularından kurtulmuşlardı. Üç propagandacının sözlerine olumlu karşılık vererek, hazır olduklarını bildirdiler. Çapanlarını üzerlerine atarak ikişerli, üçerli, derken kalabalıklaşarak Orınbay, Kaliy ve Seyitcan'a katıldılar.

Bu sırada Hocaniyaz, Duysenbay'la gündelikçilerin kiralanması şartlarını görüşüyordu. Görüşme pek öyle basit ve hemen sonuçlanabilecek gibi görünmüyordu. Her iki taraf, asıl konuya yavaş yavaş girerek birbirini kolluyor, nabzını yokluyordu. Nihayet Hocaniyaz,

hasmını muğlak sözlerle, imalarla biraz korkuttuktan sonra asıl meseleye geçti:

"Benim elimde olsa, hiç kuşkunuz olmasın Duyseke, saçınızdan bir tel dahi koparmaya cesaret edemezdim... Ama yönetimin talimatı böyle... Allah yukarıdan görüyor, öz babam gibi sizi, saçlarınızı, kısraklarınızı korudum... Çünkü bunu benden başka kim bilebilir? Her telinden adeta zeka fışkırıyor."

Duysenbay sahte bir duygulanmayla eğildi:

"Sağ ol evlat!" dedi. Bir yandan hasmını dikkatle izleyerek, tetikte bekliyordu. Hocaniyaz kollarını iki yana açarak ev sahibine yürüdü.

"Hadi Duyseke, kucaklayın beni! Kucaklayın sıkıca! Mübarek işanın serseri oğlu dün bütün servetinizi kurtardı! Hemen hepsini..."

Duysenbay sesini çıkarmadı. Bir fırsatını bulup koruyucusunun kollarından sıyrıldı.

"Hangi servet cancağızım? dedi soğukkanlı. "Neyim kaldı ki? Hepsi rüzgâr gibi uçup gitti. Pekala, olsun! Benim yaşıma geldiğinde zenginliğin mutluluk getirmediğini benim gibi anlayacaksın. Zenginlik çürümüşlüktür, kokuşmuşluktur sadece."

Hocaniyaz tüm dikkatini Duysenbay'a vermişti. Ya kurnazlık ediyordu ya da ihtiyarlık hali, bunamıştı. Bay'ın bakışlarından bir anlam çıkaramadı. Oyununu sürdürdü.

"Zenginliği önemsemeyene kuşkuyla bakar, yalancı sayarım Duyseke. İnandırıcı kanıtlarını gösteremezse tabii. Ama görsem o kişinin sözlerine gönülden inanır, af buyurun, ama yalancı değil, enayi olduğunu söylerim o zaman."

Duysenbay'ın yanıtını beklemeden yüklenmeyi sürdürdü:

"Evet, zenginlik Tanrı katında günah, yoksulluksa insanların önünde... Burada ne yapılacağı üzerine beynini çalıştır şimdi. Günahları kim cezalandırır? Tanrı... Kim bağışlar? Sadece Tanrı! Onun önünde günah işle!"

Bu serseri de neler zırvalıyordu böyle? Örümcek ağında sinek gibi Duysenbay'ın aklı büsbütün karışmıştı. Duysenbay düşünüyordu: "Yanlış duymadıysam şöyle: Günahları cezalandıranın ve bağışlayanın önünde günah işle! Ne demek bu? Saçma değil mi? Akılda tutmalı."

Kısa bir sessizlikten sonra sordu:

"Tanrının önünde ne günah işledin?"

"Yalan söyledim Baba, çok büyük bir yalan... Dün aslında şöyle oldu: Senin bu serseri herif yaygara kopardı. Neyi var neyi yoksa hepsini gasp edelim alalım diye. Bu canım, şu demek: Sizde, toprak, sürü, ev, para, ne varsa alınacak."

Duysenbay'ın yüzü kireç gibi oldu. Eli kendiliğinden boğazına yapıştı.

"Ee!" diyebildi sadece. Sabırsızca Hocaniyaz'ın konuşmasını bekledi.

Hocaniyaz kuşağından tütün kesesini çıkardı. Dilinin altına tütün koyup mutlulukla gözlerini kapadı.

Duysenbay;

"Ee! Ne oldu?" diye üsteledi.

Hocaniyaz göğsüne vurarak;

"Kalkanınız oldum," dedi. "Şu anda nasıl görüyorsanız aynen öyleydim. Hayır, dedim. Serveti falan kalmadı artık. Hepsi kül oldu!.. Esirgeyen ve bağışlayan Tanrım günahlarımızı bağışla!"

"Affeder... Affeder... Peki sonra ne oldu?"

"İnandılar."

"Duysenbay derin bir nefes aldı. Tam zamanıydı. Hocaniyaz bıçak gibi kurbanına darbeyi indiriverdi.

"Kanal kazma işinde çalıştırmak üzere, sizden sadece yirmi işçi kiralanmasını istediler..."

"Ne, yirmi mi?" dedi ellerini heyecanla çarparak.

Hocaniyaz sakin ve umursamaz bir tavırla;

"Tam tamına yirmi," dedi.

"Yediden fazla kiralayamam."

Pazarlık böylece başlamıştı. En nihayet on ikide anlaştılar. Doğrusunu söylemek gerekirse, bir gün önce Hocaniyaz onu en beterinden, bugün de sekiz boş boğazın ücretinin omuzlarına yüklenme-

sinden kurtarmıştı. Bu nedenle ev sahibi, İşçi Komitesi başkanının yüzündeki anlamlı bakışları sezerek, ona birkaç gün içinde yeni bir çadır kuracağına söz verdi. İki taraf da çok memnun ayrıldı.

Hocaniyaz dışarı çıktığı gibi soluğu Turebay'da aldı.

"Beni tebrik et aksakal! Gözü doymaz soyguncudan hepsini kopardım. Dün kararlaştırdığımız gibi on iki gündelikçinin ücretini ödeyecek. Koparıncaya kadar akla karayı seçtim ama."

"Aferin şef!" dedi Turebay. Sağlam elini uzattı.

Duysenbay, Hocaniyaz'ı savdıktan sonra, adamını hemen Turumbet'e yolladı. Ahunun emrini yerine getirmek gerekiyordu.

Nurumbet'in tutuklandığı haberini Matcan getirdi. Korkudan ne yapacağını bilemez haldeydi. Biraz kendine geldikten sonra heyecanla anlatmaya başladı. Ahunla beraber Çimbay'a gitmişler. Birkaç ev ve dükkâna girip çıkmışlar. Ahun ev sahipleriyle gizli gizli bir şeyler konuşmuş. Biraz geride duran Matcan bölük pörçük şunları duymuş: "İran sınırından... İngiliz malı tüfekler... Bütün güçleri tek yumruk halinde bir arada toplamak..." Matcan bu sözleri anlamaya çalışmamış, ilgilenmemiş. Neden mi? Gerekirse ona söylerlermiş. Söylediklerinde de hemen istenileni yerine getirirmiş.

Evlerden birine girerken ahun, Matcan'a "burada bekle!" diye emir vermiş. Bir saat sonra ahun bellerinde nagantları, kırmızı şeritli geniş şapkalı on iki delikanlıyla beraber dışarı çıkmış.

Matcan bekleyecek değildi ya! Önemsiz kişiliğinden de yararlanarak dikkati çekmeden çoktan sıvışmış. Yoldan geçen bir arabaya atlayarak güney yolunu tutmuş ve sonra vıcık vıcık çamur deryasında yaya olarak Mangit'e varmış.

Bu üzüntülü haberi verdiği ilk kişi de Duysenbay olmuştu.

Çelimsiz habercisinin iyice karnını doyurduktan sonra Duysenbay telaşla Matcan'a döndü;

"Tez ormana git! Tacim'e ilet!" dedi. "Dergâh da büyük tehlike altında. Ahunu yanlarına alıp dergâhı basabilirler. Sağ adam bırakmazlar. Anlaşıldı mı?"

Ucube Matcan'ın anlattıklarını düşünürken, Duysenbay'ın içinde

iki karşıt duygu çarpışıyordu. Bir yandan artık iyice yaşlanmış olan saygı değer, hikmet sahibi ahuna üzülüyordu kuşkusuz. Tanrı yasalarını, kelamını bundan sonra müritlerine kim ulaştıracaktı? Din büyüklerini teker teker ortadan kaldırıyorlar. Böyle giderse yakında tamamen unutulup gidecekler... Öte yandan da şöyle düşünüyordu: Alacaklısı ölüm döşeğindeyken, hangi borçlu ödemeye yanaşır. Ah, ahuna az emeği geçmemişti! Her defasında nöker ver, besle! Şimdi de Turumbet'i okula gönderme meselesini başına sardılar. Ee, buna da şükür! Alacaklıyla birlikte borçlu da mezara!

Ama Duysenbay'ın sevinci zamansızdı. Ertesi gün karanlık çöktüğünde Tacim çıkageldi. Benzi kül gibiydi. Saçı sakalına karışmıştı. Görüntüsü Duysenbay'ı ürkütmüştü. Nurumbet'in tutuklanmasına çok üzüldüğü sesinden anlaşılıyordu. Tacim, ev sahibine görev ve yükümlülüklerini yine hatırlattı. Yakın zafer gününde şan ve zenginlik vaatlerinde bulundu. Verdiği sözlerden caydığı takdirde, hakkında hiç de hayırlı olmayacağını da ekleyerek Duysenbay'ı tehdit etmekten de geri durmadı.

Duysenbay sessizce Tacim'i dinledi. Elmacık kemikleri çıkık sapsarı yüzüne hainceye baktı. Tepeden tırnağa öfke kesmişti. Usanmış, canına tak etmişti artık. Gerçekleşmesi imkansız vaatler, tehditler, sonra da küçük bir çocuğun ağzına şeker verir gibi kandırma girişimleri... Biri demir parmaklıklar ardında, diğeri bozkırda aç kurtlar gibi dolaşıyor. Bir başkası çalılıklara gizlenmiş. Nelerine güveniyorlarsa söz verip duruyorlar! Yalancılar! Geçmişi geri döndürmeye takatleri kalmamış... Hiç değilse rahat bıraksalar... Böyle yaşayacağına ölsün daha iyi. Tanirbergen yakalandı, ele verir mi vermez mi diye dokuz doğurur, geceleri gözüne uykular girmez. Ahun yakalandı, orada adı geçer diye korkudan tir tir titrer. Turumbet'i baskına gönderirsin sağ salim dönene kadar gözlerin yolda bekler durursun. Ee, yetti artık! Yumruklarını sıktı, gözlerini yere indirerek soğuk;

"Verilen söz yerine getirilir," dedi.

Tacim üç gün saklandı. O yönden gelecek büyük bir müfrezeyle yakında döneceğini bildirerek dördüncü gün ayrıldı.

"O yönden... O yönden..." Kaç kez dinlemişti bu sözleri. Ne demek

istiyorlardı? Amu'nun ötesinden, Türkmenistan bozkırlarından mı? Bu kez tahmini söyledi: Sınır ötesinden, İran, Hindistan ve İngilizlerin yaşadığı deniz aşırı ülkelerden...

"Ah, bu işin sonu kötüye varacak?" diye iç geçirdi. "Yurdunun kurtuluşunu yabancılarda aramak! Nerede görülmüş bu? Çakallar gibi üşüşecekler. Ülke baştan aşağıya yangın yerine dönecek... kadınlarımızı haremlerine kapatacaklar… Bu tabloyu gözlerinde canlandırınca birden değişti, kinle;

"Yakıp yıksınlar, talan etsinler," diye söylendi. "Bana yar olmadıktan sonra, başkanlarından bana ne!"

Ardından Turumbet sökün etti. Yüzünden düşen bin parçaydı. Duysenbay onu hiç böyle görmemişti. "Bu halleri de ne ola? Suyuna gitmeli," diye düşündü, içinden bir küfür savurdu: "Tuh, havan yerin dibine batsın, cehennem ol git!"

Duysenbay usta bir avcı gibi soğukkanlı, hiç acele etmeden, bir o yandan, bir bu yandan girerek kurbanını ağına düşürmeye çalışıyordu. Neredeyse akşam olacaktı. Güzel bir yemek ve çay yarenliğinden sonra amacına biraz daha yaklaştı.

"Bu Bolşevikler var ya, ne yaptığımızı, ne düşündüğümüzü aramıza adamlarını sokmak suretiyle tek tek öğreniyorlar. Ya biz ne yapıyoruz? Hiç... Onların sırlarını biz de öğrenmeliyiz. Bu yüzden oğul, kaleyi içten ele geçirmeli... Kendi isteğinmiş gibi okumaya gideceksin. Orada nasıl eğitim gördüklerini, okula giderken hangi yolu izlediklerini öğrenip bize aktaracaksın. Biz de vakit geçirmeden yollara pusu kuracağız. Anladın mı kuzum? Tamam değil mi? Güzel... Bu arada karınla karşılaşabilirsin. Belki seni bağışlar, evine döner."

Duysenbay, bu sözlerin Turumbet'e dokunacağını gayet iyi biliyordu. Bir erkek karısından nasıl affedilmeyi bekleyebilirdi! Turumbet büzüldü, ev sahibine kötü kötü baktı.

"Benim karım… aramızdaki meseleyi ben çözerim. Kim özür dilermiş, kim bağışlarmış benim derdim!"

"Kızma Turumbetcan, kızma! Hiç tanımadığım biri olsaydın konuşur muydum böyle? Bu ahlaksız kadın elalemin önünde seni

küçük düşürdüğü için, bilsen senin için yüreğim öyle yanıyor ki!" Samimi olduğunu göstermek için de içini çekti.

Turumbet beklenenin aksine, Turtkul'a gitme önerisini sıcak karşıladı. Bunun nedeni doyurucu yemek miydi, terk edilen bir kocanın korkunç kıskançlığı mı, yoksa başka sebepler mi etkileyici olmuştu? Duysenbay bunları pek umursamıyordu. Önemli olan sonuçtu. İster Tacim gelsin, ister Nurumbet'in hayali belirsin, Duysenbay verdiği sözü yerine getirmiş olacaktı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Özel işleri nedeniyle şehre giden Seyitcan, döner dönmez Turebay'a uğradı. Aksakal artık yürüyebiliyordu. Seyitcan, aksakala şehirden çağırıldığını, Okrispolkom önünde hesap vereceğini bildirdi. Bağdadul yeni yeni kendine geldiğini, ayakta zor durduğunu söyleyerek kocasını vazgeçirmeye çalıştıysa da Turebay dinlemedi. Arabasını hazırlayıp şafakla birlikte yola çıktı.

Yolda, Okrispolkom'da anlatacaklarını aklından geçirirken sakindi. Kanal yapımı tüm hızıyla devam ediyordu. Pamuk ilk sulamaya yetiştirilecekti. Geçen yıl Bay'dan almış oldukları tarlalar ekilmişti. Pamuk iyi sürgün vermişti. Avlulun tam ortasında TOZ binası hızla yükseliyordu. Ancak üç gencin okula gönderilmesi emrini yerine getirememişti. Bırakın üç kişiyi tek gönüllü bile çıkmamıştı. Bu konuda sıkıştırırlarsa, kötü... Elinden ne gelirdi ki! Başta Tanrının elçisi olmak üzere, Turdıgül'ün öldürülmesi, halkı yıldırmış, korkutmuştu. Geceleri kızları evlerinden kementle sürükleyip, Turtkul'a zorla götürecek değildi ya! Önemli değil, zaman geçer... Yakında her şey düzene girer, ortalık yatışır, o zaman göndeririz...

Kentte neyle karşılaşacağından habersiz, yol boyunca sürekli bunları düşündü.

Başkanın bürosunda başka sorunlar görüşülüyordu. Turebay dışarıda bekledi. Bekleme odasında Turebay'la birlikte birkaç kişi daha vardı. Biri salonu ağır adımlarla boydan boya arşınlıyor, diğeri Turebay gibi bir köşede sakin sakin oturuyordu.

Büroya teker teker almaya başladılar. Girerken bayağı sakindiler. Kimi içeridekilere saygısını göstermek için başını eğerek, kimi kendisinin saygı duyulması gereken bir insan olduğunu içerdekilere hissettirmek amacıyla bir çalımla içeri giriyordu. Herkes kendi havasındaydı. Ama bir iki dakika sonra alı al, moru mor bir yüzle dışarı çıkıyorlardı. Hatta bir çeşit korku okunuyordu yüzlerinde. Bu adam-

lara ne oluyordu? Odada kısa bir süre kaldıkları halde, yüzlerinin hali neydi öyle? Turebay anlayamamıştı.

Sıra ona gelmişti. Papağını çıkarıp, kuşağını düzelttikten sonra büroya girdi.

Turebay'ın daha önceden gördüğü, yoğun sigara dumanı sinmiş geniş odada, tanıdık tanımadık çok kişi toplanmıştı. Koyu masif bir masanın çevresinde oturuyorlardı. Okrispolkom Başkanı Nurseyit yanında Parti Bölge Sekreteri Baymuratov, biraz ötede Yembergenov ve başında beyaz fötr şapkası hiç eksik olmayan Kurbanniyazov, en köşede bir iki yıldır tanıdığı Eğitim Müdürü Nurettin Macitov... Pencere tarafında duvar boyunca birkaç kişi sıralanmıştı, arkalarından vuran ışık nedeniyle aksakal yüzlerini seçemiyordu. Sadece aralarında bir kadının olduğunu fark etti.

Nurseyit;

"Mangit Köy Sovyeti Başkanı Turebay Orazov," diye diğerlerine tanıştırdı ve ardından ekledi:

"Bu zamana kadar yaptığı çalışmaların hesabını vermesini rica ediyorum."

Turebay bu ses tonundan hoşlanmamıştı. Selamsız sabahsız, sağlığı, ailesi nasıl, işleri ne alemde sormadan hemen işe geçiyorlar... Bu sert, biraz da öfke dolu konuşmasından da gocunmuştu. Odaya giren kızıl aksakal, onlardan biri değil de, sanki sınıf düşmanı bir bay ya da işandı…. Herhalde usul böyle diye düşünerek acele etmeden köyün sorunlarını ayrıntılarıyla anlatmaya başladı. Kanal ve TOZ konularına ancak gelmişti ki Nurseyit ansızın sözünü kesti:

"Bunların hepsini yoldaş Orazov, hepsini biliyoruz. İyisi mi sen, neden kimseyi okula göndermedin, bölgenin programını aksattın buna cevap ver!"

Halkın arasında büyük korku yaratan, zihinleri bulandıran Tanrının elçisini, Turdıgül'ün öldürülüşünü anlatmaya başlamıştı ki, yine bitirmesine fırsat vermediler. Masa başında oturanlardan biri Turebay'a kükredi:

"Peki sen nerelerdeydin? Neden bu koyu cehaletle mücadele etmedin?"

Turebay öfkelenmişti. Öne bir adım attı, sesini yükselterek karşılık verdi:

"Dinlemek istiyorsanız, neler olduğunu anlatayım," dedi. Yok eğer dinlemeyecekseniz, o zaman ne diye çağırdınız?" Durdu, biraz düşündükten sonra sakince ekledi, "Ayrıca bağırmanıza da lüzum yok. Ben ne yaptığımı biliyorum."

Kısa bir an kimse konuşmadı. Sonra Kurbanniyazov;

"Eleştiriye de hiç gelemiyor," dedi. "Kendini beğenmiş."

Turebay gerekli cevabı vermek üzere Kurbanniyazov'a döndü. Baymuratov hemen araya girdi:

"Tartışmayalım yoldaşlar. Asıl konuya dönsek iyi olur." Turebay'a dönüp; "Şu şarlatan heriflerle nasıl baş edemediniz," diye sordu.

Söylemesi kolay. Tanrının elçisi çayhanede oturup, uslu uslu yakalanmayı mı bekleyecekti? Kırılmıştı, yarasını düşündü. Buraya gelirken cesur davranışı nedeniyle takdir edileceğini ummuştu. Azarlanacağını, suçlanacağını hiç beklemiyordu. Haksızlıktı bu. Kırgınlığını içine atarak alaylı karşılık verdi:

"Durur muyuz? Elbette hemen yakaladık. Ama alçak herif kaçtı."

Biri bulunduğu yerden atıldı:

"Yoldaş Orazov! Sizi, buraya bizimle dalga geçesiniz diye çağırmadık. İcra Komitesi toplantı yeri burası, ozanların atış meydanı değil..."

Turebay'ın yüzü al al olmuştu. Ses çıkarmadı.

"Nasıl oldu da terzinin kızı köye gitti?" diye Kurbanniyazov yüklendi. "Onu buradan kim çağırttı?"

"Ben çağırdım."

"Neden?"

"Annesi rica etti, kızını göresi gelmiş."

Kurbanniyazov, suçlunun ağzından laf almayı başarmış bir yargıç tavrıyla;

"Demek sen!" dedi. Turebay bir an düşündü. Bütün bunlar, birkaç kez çağrıldığı, Nurseyitov, Kurbanniyazov ve diğerlerinin sık sık

bulundukları toplantılarda, yoldaşları önünde hesap vermekten çok bir duruşmayı andırıyordu. Gözlerini Kurbanniyaz'a dikerek yanıt verdi:

"Ayrıca, gelmesinin, gençlerle görüşmesinin yararlı olacağını düşündüm. Onları okul konusunda aydınlatır, belki de şehre dönerken yanında birkaç kişiyi de götürürdü. Propaganda yani..."

"Hımm..." diyen başkan parmağını masaya vurdu. "Sahiden de cinayet planından önceden bilgin olmadı mı?"

Turebay'la ya eğleniyorlar ya da ondan kuşkulanıyorlardı. Bu, aksakalı öfkelendirmişti. Yardım arar gibi içerdekilere baktı. Kimseden ses çıkmayınca kendine hakim olamayan Turebay;

"Ne öğrenmek istiyorsunuz?" diye gürledi. "Tamam... anlaşıldı... Kızı öldürsünler diye şehirden getirttim. Evet, bunun için... Terzinin kızını tuzağa düşürdüm gebertin, gebertin dedim!"

Nurseyit'in kaşları çatıldı:

"Bu bir itiraf mı yani?"

Turebay sersemlemişti, çaresizce ellerini iki yana indirdi.

Bu zamana kadar pencerenin yanında suskun oturan kadın aksakalın imdadına yetişti:

"Mangit aksakalının bu şekilde sorgulanmasını onur kırıcı ak buluyorum. Yoldaş Turebay Orazov'u yıllardır tanırım. Kefil olabilirim..."

Bu Cumagül'dü!.. Ayağa kalkıp konuşmaya başlayınca tanımıştı Turebay. Demek burada Çimbay'daydı. Birden bedeni gevşedi. Omuzlarından ağır bir yükün kalktığını hissetti. Korkuları sona erecek, ona bulaştırmaya çalıştıkları pislikten, bu saçmalıktan kurtulacaktı nihayet. Başını kaldırdı. Başkan meydan okurcasına dik dik baktı. Ezilip büzülmeyi bırakarak döndü. Duvara dayalı sandalyeye oturdu.

Cumagül'se konuşmasına devam etti:

"Ondan kuşkulanmak için esaslı bir nedenimiz olmadığı gibi, üstelik hakkımız da yok. Politik uyanıklığın kaybı ve huzurun sağ-

lanması konularında Turebay Orazov'dan sertlik ölçülerine varan biçimde hesap sormak ayrı mesele. Ama sisli bir hava yaratarak, bu siste kişinin aklını karıştırmak, onu ve çevresindekileri şaşkınlığa uğratmak basit iş. Gerçeğin açığa çıkarılmasına pek yararı olmaz."

Sözü Kurbanniyazov aldı:

"Elbette, yoldaş Zaripova, dört yıl öğrenim gördünüz. Bizse cahil kaldık. Ama yoldaş Zaripova'nın sözlerini dinlerken, aklıma ister istemez şu sorular geliyor: Orada, bu enstitülerde ne öğreniyorlar? Sınıf düşmanlarına asla aman verilmemesi, demir disiplin, devrimci uyanıklık gibi şiarlar öğretilmiyor mu?" Sorusunu kendi yanıtladı: "Anlaşılan bunlar öğretilmemiş. Haliyle, Mangit'te meydana gelen olaylarda suçu tamamen aksakal Orazov'da buluyorum…" Önceden konuşulanları Kurbanniyazov bir kez daha tekrarladı.

Bu kez Turebay'ın yardımına Yembergenov yetişti. "Tanrının elçisinin" yakalanmasından sonra köye gitmiş ve terzinin kızının öldürülmesi olayını soruşturmuştu. Tanirbergen'in ifadesini alırken, Turebay Orazov'un dolaylı ya da dolaysız suça katıldığına ilişkin hiçbir kanıt bulunmadığını sorumluluğunu bilen bir insan olarak söylemek zorundaydı.

Sonra Nurettin Macitov konuştu; Mangit'teki olayların sorumluluğunu aksakala yüklemenin, cinayetin asıl faillerini korumak ve cezadan kurtarmak anlamına geldiğini vurguladı ve ekledi:

"Yoldaş Kurbanniyazov'un dilinden düşürmediği şiarlara gelince, onları devrim yararına kullanmayı bilmeliyiz, zararına değil! Evet, sınıf düşmanlarına karşı uyanık ve hoşgörüsüz olmalıyız! Ama devrimci uyanıklığın kuşkuculuğa dönüşmesine asla izin verilemez, zira bu tavır hayaller doğurur ve sınıf çıkarları için omuz omuza çarpışan insanlara, yoldaşlarımıza yan gözle bakılmasına neden olur. Bu, başlı başına korkunç bir şey... Ayrıca, böyle bir güvensizlik ve hakaret derecesinde kuşkuculuk kişileri şiddete yöneltir, sosyalist devrim ruhuna aykırı kafalar geliştirir…"

Turebay bürodan kıpkırmızı bir yüzle çıktı. Terden sırılsıklam olmuştu. Verilen ceza şöyleydi: Gençlerin okula gönderilmesi programını yerine getirmediği ve aksattığı için aksakal uyarılmıştı.

Toplantının sonunu beklemeden dışarı çıktı. Cumagül'e yaklaştı ve hararetle elini sıktı:

"Sağ ol, sen olmasaydın halim ne olurdu Allah bilir!"

"Boş ver! En iyisi köyde neler yapıyorsunuz, ne gibi yeni haber var, bunlardan söz et!"

Cumagül'ün evine yürüdüler. Yolda, Mangit'te yaşanan önemli, önemsiz olayları anlatmaya başladı. Cumagül tanıdıklarını, Bağdadul'u, Duysenbay'ı sordu. Yalnız Turumbet'i hiç sormadı. Sanki hayatından böyle biri geçmemiş, hiçbir zaman tanımamış gibi… Sıra Turebay'ın sorularını yanıtlamaya gelmişti.

Hayır, Cumagül okulu henüz bitirmemişti. Çağrıldığı Parti Komitesi'nde sadece söyle demişlerdi:

"Bir yıl sonra okulu bitirdiğin zaman, seni Taşkent'e üniversiteye yollamak istiyorduk. Ama olmuyor. Bölge Komitesi'nde kadın kollarını yönetmek üzere Çimbay'a gitmen gerekecek. Arada bir tabii... Bize lazımsın. İleride de üniversiteye gidersin. Razı mısın?"

Önerilerini kabul ederek, birkaç gün sonra kızıyla beraber Çimbay'a gelmiş, Bölge Komitesi Sekreteri Baymuratov onu dostça karşılamış, ev bulmasına yardımcı olmuş, kadın kollarında yapacağı çalışmalar konusunda onu aydınlatmıştı.

İnsan kaynayan caddeden, her iki yanı yüksek duvarlarla çevrili dolambaçlı dar bir sokağa sarptılar. Gövdesi boş, eğri bir çınarın çevresinde çocuklar oynuyordu. Cumagül etrafına bakındı. Esmer, kıpır kıpır bir kız çocuğu ansızın önüne fırlayıp boynuna atıldı.

"Ana... Anacığım!" dedi nefes nefese. "Hakim elimden elmamı kaptı! Annemin az sonra geleceğini söyledim. Fakat dinlemedi, elmamı yedi. Oğlanlar da taş attılar bize. Nah şöyle kocamandı..."

"Dur... yavaş ol bakalım," dedi Cumagül. "Dayına selam yok mu? Yoksa tanımadın mı?"

Tazegül Turebay'a baktı. Yüzünde büyük bir şaşkınlık ve sevinç vardı:

"Dayı... Turebay dayı!"

Birlikte eve girdiler. Cumagül çay yapmak için mutfağa geçti. Tazegül beş yaşını doldurmuştu. Turebay'ın dizlerine oturmuş, elindeki açık kitaba parmağıyla basıyor, gizleyemediği bir gururla harfleri okumaya çalışıyordu.

"Bunu annem öğretti."

"Aferin annene... Sen de çok akıllısın... Bana da öğretir misin?"

Tazegül sevinçle sıçradı.

"Hadi! Hadi dayıcığım!"

"Çok geç oldu," dedi Turebay üzüntüyle. Hava karardığından mı, yoksa kırk yaşından sonra öğrenmekte geç kaldığından mı böyle söylemişti? Belli değildi.

Turebay'ı kapıya kadar geçirdiler. Cumagül bir erkek gibi sertçe elini sıktı. Vedalaşırken;

"Yakında size geleceğim," dedi. "Karşılar mısın?"

***

Köye döner dönmez ilk işi köylüleri çayhanede toplamak oldu.

"Hemşerilerim!" diye konuşmaya başladı. "Büyük başkanlar sizlere en içten Bolşevik selamlarını yollamamı emrettiler!.."

Hocaniyaz her zamanki şakacı tavrıyla lafı ağzından aldı:

"Sağ ol aksakal! Onlarla yine görüşürsen, bizim de sıcak selamlarımızı iletiver lütfen! Başka şeyler göndermediler mi? Tohum, kilim ya da bir düzine öküz falan! Hayır mı? Yazık!"

Köylüler bir ağızdan Hocaniyaz'ın sözünü kestiler.

"Kes sesini!"

"Sen devam et aksakal!"

"Kanala ve TOZ binasına başladığımız için övgü aldık. Görevimi doğru yaptığımı söylediler. Çünkü bu iktidar emekçi halkın yaşam düzeyini iyileştirmek için kuruldu. Gelgelelim, okula kimseyi gönderemediğimiz ve programı aksattığımız için işitmediğim laf kalmadı. Çok kırıcı sözlerle üzerime geldiler. Az kalsın dayanamıyordum. Bu işin sonu nereye varır diye sordular. İşte hemşerilerim, ne yapacağı-

mızı, Sovyet yöneticilerine nasıl cevap vereceğimizi birlikte görüşmek ve karara varmak için sizleri topladım…"

Bir süre kimse konuşmak istemedi. Gözlerini kaçırarak suskun beklemeyi yeğlediler.

Aksakalın zamanı vardı. Biri söze başlayana kadar sabırla bekleyecekti.

Ansızın gerilerden bir kadının sesi duyuldu:

"Konuşmak istiyorum." Bibiayım'dı.

Turebay;

"Konuş, seni dinliyoruz," dedi.

"Biz kör, cahil insanlarız. Yeni iktidar iyiliğimiz için çalışıyor, bizi aydınlığa çıkarmayı istiyor. Bizse keçi gibi inat edip bu nimeti tepiyoruz. Neden böyle? Bunun bize faydasını anlamıyorsak, bizi kementle mi bu cennete sürükleyecekler yani. Şimdi okuldan konuşacağım. Yeni düzen kendi için değil, çocuklarımız okuma yazma öğrensinler diye, gözlerini dünyaya açsınlar diye uğraşıyor. Benim anladığım bu. Kendisi için değil, çocuklarımız için çalışıyor. Niçin korkarsınız! Kovalanmaktan yılmış bir hayvan gibi korkuyla bakarsınız okula. Çok mu korkutucu, adam mı öldürüyorlar... Karanlıkta, cehalet içinde, dayaklarla yaşamaktansa öleyim daha iyi!"

Kadınların toplandığı kapı tarafından sesler yükseldi:

"Hey ne diyor bu kadın."

"Kızını öldürdüler ya, başkalarına acımıyor."

"Diğerleri de öyle olsun istiyor."

Bibiayım;

"Doğru değil!" diye bağırdı. "Kızım sağ olsaydı, şehre gitmesini kendim söylerdim. Oku, adam ol derdim!.. Söyleyecek kimim kaldı?"

Kadınlardan biri alaylı;

"Kendin gideydin," dedi.

"Giderdim gitmesine, ama çok geç..." Bir an düşündü ve kararlı biçimde bildirdi:

"Evet benim için artık çok geç, ama torunum Abdullah'ı şehre kendi ellerimle götüreceğim. Okusun, akıl, fikir öğrensin... Durun hemşerilerim, son bir sözüm daha var: Terziden –sonsuza kadar lanetlensin– bana ne kaldıysa, okumaya gidecek olan cigitlerin ve kızların ihtiyacı için bağışlayacağım. Her şeyimi. Bunu da böyle bilin!"

Önce çayhanede fısıldaşmalar duyuldu. Sonra, onaylayıcı seslerin, öfke dolu yuhalamalara karıştığı bir uğultuya dönüştü. Küfürler, övgüler bir aradaydı. Kimi yerinde tepiniyor, kimi yerinden kalkmış ellerini kollarını sallayarak bağırıyordu.

Turebay coşan kalabalığı güçlükle yatıştırdı. Çayhanede sessizliği sağladıktan sonra;

"Abdullah'ı gönderme kararı güzel de," dedi. "Kendi istiyor mu bakalım?"

Gerilerden canlı bir ses karşılık verdi:

"Bugün bile yola çıkarım. Ancak yanımda biri daha olsaydı, daha neşeli olurdu!"

Turebay gözlerini kalabalıkta gezdirdi.

"Pekala, Abdullah'la kim gidiyor?"

Kalabalık dalgalandı. Dualarla tamamlanan kopuk kopuk cümlelerle, birbirini sertçe süzen bakışlarla, umutla, umutsuzlukla, sert el kol hareketleri ve boyun bükmelerle küçük bir insanlık dramı oynanıyordu. Bu kısa süren çatışma, babayla kız, ağabeyle kardeş, karıyla koca arasında cereyan ediyordu. Bu çatışma, tartışmalarını yabancı gözlerden gizleyerek, dikkat çekmekten özenle kaçınarak yapıldığı için, daha sert ve gergin hale gelmişti. Bir babanın; "Buna cesaret edemezsin," diye haykıran dilsiz bakışları, "Hayır, gideceğim... gideceğim..." diye tutturan kızın ısrarlı bakışları..."

Turebay sekinin üzerinde olanları izliyordu. Kaliy'in büyük kızı, Nurzada babasının elinden kurtulmak için kendini paralıyor, aynı hareketler Seyitcan ailesinde de yaşanıyordu.

Kimsenin beklemediği yerden bir ses duyuldu. Turumbet birden öne çıktı.

"Ben gideceğim."

"Ne? Sen mi?" Turebay afallamıştı. Duyduklarına inanamıyordu. Turumbet'e ihtiyatla baktı: Eğleniyor muydu? Yoksa işin içinde bir iş mi vardı?

Turumbet gayet ciddi isteğini tekrarladı:

"Gönderirseniz giderim…"

Çayhanede yeniden uğultu koptu. Her kafadan bir ses çıkıyordu.

Seyitcan'ın ellerinden kurtulan üçüncü kişi on altı yaşındaki Gülcan oldu.

Kiminin uğruna canını verdiği, kiminin sadece pusu yerlerinden gördüğü umutlarla, tehlikelerle dolu bilinmez bir yaşama doğru köyden üç kişi daha gidiyordu.

ONUNCU BÖLÜM

Derler ki başkasının derdi, sana çıban gibi gelir, ama kendi çıbanın sana ciddi bir derttir. Dünyayı umursamayıp yalnızca kendi sesine kulak verirsen bu doğru. Ya tersi olursa? O zaman kendi derdini unutur, kalbinin derin bir köşesine gizlersin. Başkasının acısı, senin acın olur. Bu kişiyi rahatlatır mı, yoksa tanımadığın bir insanın acılarını, komşunun derdini yüreğinde hissetmek kişiye fazlasıyla zor gelmez mi? Mesele bu değil, asıl önemli olan, sadece bu özelliğin kişiyi insan haline getirmesi...

Cumagül, pek çok anılarla bağlı olduğu şehre, Çimbay'a birkaç yıl sonra yeniden döndüğünde, ilk günlerini sokaklarda dolaşmakla geçirmişti. Bildiği bilmediği dükkânlar... Dörtyol ağızları... Meydan... Acısıyla sevinciyle, karanlık ve aydınlık günleriyle geçmişi yeniden yaşamıştı. Bununla beraber değişik duygular içindeydi şimdi. Geçmişe, geçip giden gençlik yıllarına karşı duyduğu üzüntü müydü? Hayır... duyduğu bir vicdan azabıydı. O zamanlar kendi acılarından, dertlerinden başka hiçbir şey düşünmemişti. Vicdan azabının nedeni buydu. Bu davranışını bağışlanmaz, ruhsuz bir bencillik olarak değerlendiriyordu bugün. Ayıplıyor, yargılıyordu kendini.

Sokakta yüz yüze geldiği ya da bir bakkal dükkânı önünde biriken kadınların davranışlarını izliyor, kendisinin de çok iyi bildiği yaşantılarını nasıl değiştireceğini ve düzene sokacağını, yüzyıllardır süregelen geleneklerin acımasız baskılarından onları kurtararak, aydınlığa ve mutluluğa giden yolu önlerinde nasıl açacağını düşünüyordu. Bu düşünceler, yakın zaman önce yitirdiği annesine duyduğu derin acıyı biraz olsun hafifletiyor, unutturuyordu.

Parti Bölge Komitesi'ne geldiğinin ilk günü, Baymuratov karşısına oturarak hemen konuya girdi.

"Anlıyorum, kadın kolları bizim için olduğu kadar senin için de yeni bir görev. Uzun lafa ne gerek! İlk olarak: Kadınlar yasal hakları-

nı öğrenmeyi ve bunlardan yararlanmayı bilecekler... Yaşantılarıyla, moralleriyle ilgili her sorunlarına bir ajitatör, bir propagandacı ve yüksek yargıç sorumluluğuyla yaklaşmalısın. İkincisi: Okul aracılığıyla kadınların kolektif güçlerinin toplumsal faaliyetlere çekilmesi, örgütlenmeleri ve eğitilmeleri... Üçüncüsü, onlara örnek olmalısın. Yeri gelmişken, evli misin?"

"Hayır... Boşandım."

Baymuratov gizlemediği bir kuşkuyla Cumagül'e baktı. Düşünceli:

"Hmm, burada zor olur. Senin için… zor..."

Cumagül'ü koridorun sonuna götürdü. Boş, soğuk bir odanın kapısını açtı. Ayakları aslan pençeli antika bir masayı işaret ederek gülümsedi:

"Bu masa başarının aslan payı olacak."

Cumagül masanın çekmecelerini tek tek yokladı. Bir şey bulamadı; ne kalem, ne kağıt, ne bir gazete parçası... Önemsiz de olsa bir şeyler bulmayı çok isterdi. Hiç değilse burada birilerinin çalıştığını gösterirdi. Başlanmış bir işi sürdürmesi daha kolay olurdu.

Her şeye yeniden başlaması gerekecekti.

İlk ziyaretçisi çekmeceleri karıştırırken geldi. İri yarı bir adamdı. Kışlık kaftanı göğsüne kadar açıktı. Başında, tencere gibi kocaman astragan bir papak vardı. Babacan bir tavırla Cumagül'ün ceketini, yüzünü, ellerini incelemeye başladı.

Cumagül dayanamadı:

"Benimle bir işiniz mi var? Söyleyin!"

Ziyaretçinin yüzüne geniş bir gülümseme yayıldı:

"Beni tanımadın mı? Otambet... Pehlivan Otambet derler bana. Erkinderyalı... Hâlâ hatırlamadın mı? Eski püskü giysisiyle oraya buraya koşturan o kızı nasıl unuturum!"

Cumagül belleğini zorladı. Gözleri önünde uzak, hayal meyal görüntüler belirdi. Geniş bir ırmağın kıyısında bir köy... Sığırları güderken koştuğu çayırlar... Kutımbay'ın avlusu… Annesiyle birlikte birkaç yıl yaşadıkları soğuk çadırları... Hatırlıyordu. Otambet'i ilk

görüşünde, dev cüssesi, pazıları, gök gürültüsünü andıran sesinden çok korkmuş, saklanacak delik aramıştı. Otambet'i yakından tanıdıktan sonra hiç de korkulacak biri olmadığını anlamıştı. İyi kalpli, yardım sever, biraz çekingen, köylülerin sürekli takılmalarına uysalca karşılık veren bir insandı.

"Bu başkan Cumagül de kimin nesi diye düşündüm. Anlıyor musun? Meğer bizim kızmış. Ah, seni yeniden gördüğüm için Tanrıma şükür!"

"Nasılsınız? Köyde ne var ne yok?" Cumagül iskemleyi çekti. Ziyaretçisini oturttu.

"Baymuratov gönderdi beni; şimdi bu konuda uzman bir görevlimiz var dedi. Kadın kolları sorumlusu Cumagül Zaripova. Git onu gör! Aman postunu bırakma! Dehşet kadındır," diye ekledi.

Cumagül;

"Derinizi yüzmek mi?" diye gülümsedi. İnanmamıştı.

"Şu yüzden: Bu yıl okula genç gönderemedik. Güzellikle yola getirmeye çalıştım. Sonra yumruklarımı gösterdim. Nafile... Çatlasan da patlasan da gitmiyorlar işte! Tamam, gençleri hallettim diyelim. O ihtiyar bülbüller yok mu! Her bir yerimi gagalayarak öyle bir yaygara koparıyorlar ki!"

Otambet köydeki hayatı uzun uzun anlattı. Kilometrelerce uzanan bozuk, berbat yoluyla ve bir yanda ırmak, öte yanda da orman yüzünden dünyayla bağlantısı kopmuş, bozkırın ortasında kendi haline terk edilmiş bir köy... Köylüler Basmacıların sürekli baskınlarından yılmış, korku içinde yaşıyorlardı. Yeni düzeni savunan, Kutımbay'ın zulmünden yakınanlara karşı acımasızca yürütülen katliam ve yağma hareketleri sonunda halkı iyiden iyiye bezdirmiş, şehirden dönen bir görevlinin ya da yolu buradan tesadüfen geçen birinin ballandıra ballandıra anlattıkları mutlu ve özgür bir hayata olan inançlarını da bütün bütüne sarsmıştı. Orman uğulduyor, çamurlu ve bulanık Erkinderya'da, su biteviye akıyor. Ama her iki yakasındaki hayat suskun, girdaba kapılmış gibi, ne deviniyor, ne de canlı bir sesle kendine gelebiliyor!

Otambet'in anlattıkları Cumagül'ü hayli üzmüş, rahatsız etmişti. Yardımcı olacağına dair söz verdi. Böyle güçlü biri çaresiz kalıyorsa, kadın haliyle ne yapabilirdi? Bu ağır koşulları nasıl düzeltebilirdi? Sevecenlikle Otambet'e yaklaştı ve gözlerinin içine bakarak gülümsedi.

"İki eşkıyanın, kırk cigitin korumasındaki bir kervanı yağmalaması hikâyesini duymuş muydun? O halde dinle! Sonradan bu kervanı koruyan cigitlerden birine sormuşlar: 'Bu nasıl iştir?' diye. 'Kırk kişiyle, iki kişinin hakkından gelememişsiniz.' Adam yanıt vermiş: 'Yo... Öyle değil... onlar iki kişiydi, bense tek...' Sonra diğer kervancıya dönmüşler, aynı yanıtı almışlar. 'Onlar iki kişiydi, bense tek...' Sonra üçüncüsüne... Bu böyle sürüp gitmiş. Böyle olunca bütün kervancıları kıskıvrak bağlamışlar. Elinden ne gelir! İki kişiye karşı bir... Baş etmen mümkün mü?"

Otambet ensesini kaşıdı, nefes nefese;

"Doğru söylersin," dedi. "Kırk ateş parçası güneş olur mu? Her birinin ayrı ayrı ışık saçtığını düşün! Güçlerini bir araya getiremedikten sonra neye yarar. Kara kara düşün dur! Ama aksakalın kırk eli yok ki! O kadar iş arasında eğitimi halletsin, hesaplıca tohum dağıtsın, TOZ'u derleyip toplasın. Az önce Baymuratov: 'Hazırlan kardeş' dedi. 'Toprak ve tarım leformu yapacağız.' Tehlikeli bir hayvan mı bu leform dedikleri. Hangi yönden ona yanaşmalı?"

"Leform değil, reform," diye düzeltti Cumagül.

"Ee, sağ olasın. Reform ha! Tamam, anladım."

Cumagül reformun anlamını açıklarken iki saat dil döktü. Sovyet yasalarının gösterdiği biçimde, toprağı ve suyu bayların ve mollaların elinden alarak bu topraklarda bizzat çalışanlara dağıtmak, bir daha asla geri gelmeyecek şekilde, insanın insan tarafından sömürülmesini sonsuza kadar gömmek…"

Pehlivan hemen anlamıştı. "Reform", "sömürü" gibi kelimelerin pek öyle karışık yanı yoktu. Ne acılı deneyimler geçirmişti yaşamında. Ama yine de öğreneceği çok şey vardı.

Cumagül ciddileşmişti. "Sağlıklı bir cigit, öküzü bir yumrukta yere devirebilir. Ama çelimsiz buzağı gibi böğürüyor. Biraz kızıştırmalı."

"Ürkek bir aslanı kedilerin ne hale koyduğunu bilirsin değil mi?"

Otambet bu sözlere alındı:

"Oturduğun yerden şu şöyle bu böyle demek kolay, bizim oralara bir gelseydin, cesaretinizi görürdüm o zaman."

"Tamam, geleceğim!" Bu sözler ağzından aniden çıkmıştı. Korktu. Otambet kırgın kapıya doğru yürüdü.

"Gelmeye niyetin varsa önceden bildir! Karşılarız, yoksa son yolculuğuna uğurlamak zorunda kalırız seni."

Otambet yeni çıkmıştı ki, bu kez büroya dar gözlü, kızıla çalan seyrek sarı sakallı, yaşlı biri telaşla girdi.

"Sen burada kadın yöneticisi mi olursun?"

"Kadın Kollarından söz ediyorsanız evet."

"Aha, demek sen. Adalet istiyorum," diye heyecanla bağırdı. İnce sakalını çekiştirerek kavgacı bir tavırla ekledi:

"İnsan söz vermişse tutmak zorunda değil mi? Cevap ver!"

"Elbette!" Yaşlı adamın ne istediğini anlamaya çalışan Cumagül'ün sesi inandırıcı çıkmamıştı.

"Verdiğim söz için başlık almışken nasıl olur da!"

"Demek öyle!"

"Kızımın bana dönmesini istiyorum! Söz verdim mi? Verdim. Damattan başlık parası aldım mı? Aldım. Güzel, güzel… ama adamın teki kızımı kaçırdı. Hırsız gibi geceleyin götürdü. Ne demek bu? Düpedüz eşkıyalık…" Adam bağırdıkça sakalı gülünç biçimde kalkıp iniyordu.

"Kızın kiminle kaçtı?"

"Yeni düzene göre okula giden, avratlar gibi saç bırakan bir alçakla. O dalgalı saçlı kellesini bir koparırım ki!"

"Sinirlenme baba. Her şey düzelir. Hak var, adalet var."

"Hayırsız kızımı bana döndüreceksin öyle mi? Oh, sağ ol güzel kızım! Hakikatli olacağını biliyordum. Dediklerine göre yeni iktidar sıradan halkı korurmuş. Ben kimim ya? Ben de o insanlardan biriyim." Yaşlı adam yerlere kadar eğilerek selam verdi.

"Baba, Sovyet Hükümeti'nin sıradan halkı kolladığı, kanatları altına aldığı kutsal bir hakikat. Bu yüzden de kızını sana veremeyeceğiz."

"Ne?" Yaşlı adamın ağzı bir karış açık kalmıştı. "Söz verdim mi? Verdim. Başlık parası aldım mı? Aldım. Ben halktan değil miyim? Daha kim olabilirim? Bay değil, işan değil. Kızımı bana geri verin!"

"Veremeyiz. Başkası adına söz verme hakkını size kim verdi? Hayvan gibi insan satılır mı? Kızınıza sordunuz mu peki? Sizin seçtiğiniz o adamı bakalım kızınız da istiyor mu? Gönlü başkasında olamaz mı? Hak adalet istiyorsunuz. Oysa kötülük yapan sizsiniz."

"Kötü olan benim öyle mi? Ben? Evet sen... senden nasıl sıradan halkın koruyucusu olur!" Ziyaretçi küplere binmişti. "Bir canavarsın, sözünden dönen bir kadınsın... Dert değil... Senin hakkından gelmesini bilirim, dur! Ta Allah'a kadar gider, hakkımı koparırım!.."

Yaşlı adam kapıyı gürültüyle çarparak çıktı. Eşikte yeni bir ziyaretçi bekliyordu. Kaşları çatık, ellerini arkasına kavuşturmuş, dudakları kinli bir gülümsemeyle kıvrılmış eşikte dikilen Turumbet'ti. Ne sıfatla gelmişti? Kocası, Tazegül'ün babası, yoksa bir katil olarak mı?

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Turebay iyi hatırlıyor... Bir zamanlar ona her yılın kendine özgü alameti olduğunu öğretmişlerdi. Biri yılan, biri inek, diğeri de aslan. Bütün yıl hangisi kendini gösterecek -kötüsü mü, iyisi mi? Kuraklık mı bereket mi? Sevinç mi keder mi? Mesele hangi hayvanın hüküm süreceğinde..."

Anlaşılan bu kez canavar iyilikten yanaydı. Canavar demek yanlış olur. Evcil bir hayvan, inek olabilir mi? Hayır, kuzuyla bile kıyaslanmaz. Atlar öyle bir ürün taşıyorlardı ki sırtlarında, ağırlıktan karınları neredeyse yerlere değecek... Sular gürül gürül akıyor... Pek çok sevinç… Ama Turebay'ın sevinci bir başka. Baba oldu. Bağdadul ona ikiz kız çocuğu verdi. Sanem'le Tazegül'ün ayrılışıyla sessizleşen ev yeniden çocuk sesleriyle doldu. Bebek çığlıkları, gülüşleri, ağlayışları Turebay için bütün ezgilerden daha güzeldi. Kentten çağrıldığında ya da yeni iktidarın komşu köylerde nasıl kurulduğunu görmek üzere yollara düştüğünde, bir an önce eve dönmeye can atıyordu. İçi içine sığmıyor, hep çocuklarını düşünüyordu. İki beşik arasına kurulur, burunlarını siler, onlara masallar anlatırdı. Bebeklerin henüz bir şey anlamamaları çok eğlendirirdi Turebay'ı.

Ancak kızlarıyla sık sık beraber olamıyordu. Masallarla da uğraşacak hali yoktu. Felaketlerin ve mutlulukların alabildiğine abartılı biçimde anlatıldığı masallarda bile göremeyeceğimiz bir yaşam artık geride kalmıştı.

Daha ocak ayında toplanan köylüler şu karara varmışlardı: Madem her şey yeni düzene göre şekilleniyordu. Köylerine de yeni isim verebilirlerdi. Düşündüler, tartıştılar, sonunda bir ad buldular. Köylerine mutluluk anlamına gelen Bahtlı adını koydular. Sıra kongreye katılacak delegeyi seçmeye gelmişti. Biri önce Hocaniyaz'ın adını ortaya attı. Çayhaneyi birden öyle bir gürültü ve ıslık sesi doldurdu ki, havada sanki kuşlar değil, tavuklar uçuşuyordu. Sonunda kongre delegeliğine Turebay seçildi.

Turebay yaşamı boyunca o 16 Şubat 1925 tarihini hiçbir zaman unutmayacaktı. Hıncahınç dolu bir salon... Ciddi bir sessizlik... Kırmızı kumaş kaplı kürsüden bir erkek sesi gürlüyor: "Birinci Karakalpak Sovyeti Kurucu Meclisini açıyorum." Böylece Turebay'ın gözleri önünde, ezelden beri Karakalpakların yaşadığı topraklarda Karakalpak Özerk Bölgesi kurulmuş oluyordu. Kurucu Meclis, KÖB'ün Kazakistan'a bağlanması yönünde karar aldı.

Turebay'a yeniden yol görünmüştü. Bu kez Karakalpak delegesi olarak Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti Kongresi'nin yapılacağı Kızıl Orda'ya hareket etti. Kongre delegeleri iki halkın kardeşçe birliğini içeren yasayı ayakta alkışlayarak kabul ettiler. Sevinçten ağlayanlar... birbirini kucaklayanlar... enternasyonalizm çığlıkları ve bütün bunların üstünde bir bayrak gibi, gök yüzünde bir güneş gibi parlayan Lenin adı...

"Yanındaki şişman bir Kazak Turebay'ı kucakladı.

"Merhaba kardeş!"

"Merhaba!"

Turebay'ın şivesi kuşku uyandırmıştı. Geri çekildi. Güvensizce baktı.

"Karakalpak mısın?"

"Yok canım, Kazak kökenliyim."

"Vay sen!" Hayal kırıklığına uğramıştı, hatta biraz sinirlenmişti. "Ne diye kucaklayıp duruyorsun beni? Karını mı göresin geldi?"

"Karakalpakistan delegesiyim."

Kazak'ın Turebay'a ilgisi kaybolmuştu. Kollarını sallayarak arkasını döndü.

Turebay eve döner dönmez köylüleri topladı. Duyduklarını, gördüklerini uzun uzun anlattı:

"Bundan böyle Karakalpakistan'ı kendi yönetimi, halkın bilinci yönetecek. Diğer Sovyet ülkeleri Ruslar, Kazaklar Özbekler, Türkmenler de, Karakalpaklar'a topraklarında mutlu ve aydınlık bir yaşamın kurulması için yardımcı olacaklar. Ama biz, Karakalpaklar

da aynı şekilde onlara her türlü yardımı sağlayacağız. Çünkü Sovyet ülkesinde bütün halklar kardeştir ve büyük bir ailedir...”

Köylüler dikkatle dinliyorlardı. Yalnız enternasyonalizm, komün, proletarya gibi anlamadıkları kelimeleri, Turebay'dan öğrenmek için arada bir sözünü kesiyorlardı. Aksakal da her zamanki gibi bilimsel sözlerden kaçınarak herkesin anlayabileceği dilde açıklamasını yapıyordu.

Hocaniyaz çomak sokmasa olmaz. Huylu huyundan vazgeçer mi? Pis pis sırıtıyordu. İşi aptallığa vurarak sordu:

“Her halkın şey... nasıl demiştin? Adı neydi? Ha tamam, özerkliği olacaksa, herkes o zaman kendi toprağında mı yaşamaya mecbur olacak? Kazaklar, Ruslar, bizler kendi topraklarımızda. Mesela sen Kazak'sın. Buradan ayrılıp Kazakistan yolunu mu tutacaksın? Aksakalsız ne yaparız sonra?” Ellerini Turebay'a uzattı. Handiyse ağlamaklı:

“Bizleri no'lur terk etme aksakal,” dedi. “Biz zavallıları bırakıp gitme!”

Turebay'ın yanıt vermesine gerek kalmadı. Köylüler hep birlikte üstüne yürüdüler:

“Bu şakaların da yetti artık!”

“Dilini koparmalı!”

“Onda gam keder ne arar!”

“Başkasının ağzıyla saçmalayıp duruyor.”

“Ey, millet! Beynimizi fazla tütsülemeden kovalım gitsin!”

Hocaniyaz sonunda özür dilemek zorunda kaldı.

“Ne yani, eğlenmeye hakkımız yok mu? İster Kazak, ister Karakalpak kim olursa olsun. İyi insan olsun da. Hele bir de iyi zar atıyorsa!”

“Bu zırvalıklardan eline ne geçiyor? Aptal, aptal olarak kalır. Sen devam et Turebay!”

Oysa aptalın aklı da yerindeydi hani: Kendine yeni çadır kurmuş, Çimbay'dan Türkmen halısı getirmişti. Bunları alacak parayı nere-

den bulmuştu? Köylüler sorduğunda işi şakaya vuruyordu. Kumarda kazanmıştı. Aptalın şansı bol olurdu. Bir gün Turebay dayanamayıp lafı oturtmuştu:

"Bak Hocaniyaz. Aptal şansı lafları artık kabak tadı verdi. Servet aptallıkla kazanılmıyor."

Hocaniyaz lafın altında kalır mı!

"Akılla olabiliyor demek!" diye cevabı yapıştırmıştı.

"Akılla olur, hileyle olur."

"Bende kurnazlık nerede kardeş! Her şey ortada," diyen Hocaniyaz saf saf sırıtmıştı.

"Hepsi değil yarısı. Diğerini kimselere göstermiyor, saklıyorsun. Pekala, öbür yarısını bir gün araştırmayı deneriz."

Hocaniyaz aralarında geçen bu tartışmayı hiç unutmamıştı. O zamandan beri fırsatını buldu mu aksakalı iğnelemekten geri kalmıyordu. Ama bu kez geri tepmişti. Köylüler Turebay'ı incitmesine izin vermemişlerdi.

Geçmişin evsiz barksız, yoksul işçisi olan Turebay'ın iki yıllık aksakal görevindeki tutarlı davranışları, onu köyün en saygın kişilerinden biri yapmıştı. Bunun sebebi neydi? Herkesin kendine göre bir yorumu vardı kuşkusuz. Kimi çok alçakgönüllü buluyordu onu: Eskiden nasılsa, aksakalken de öyleydi. Kimi de kendi için değil, başkaları için çaba harcadığını söylüyordu. Ne kendine yeni bir çadır kurmuş, ne de mal mülk edinmişti. Bina bittiğinde TOZ üyelerinin oda verme önerilerini geri çevirmişti. "Bana sonra," demişti. "Önce çok darda olanlar geçsin, ben beklerim."

Turebay'ı beğenme nedenlerini köylüler böyle değerlendirmişlerdi. Ama asıl nedeni, Kızıl-Orda Kongresi'nden birlikte dönerlerken Nurettin açıklamıştı:

"Sadece iyi kalpli ve akıllı olduğun için halkın seni beğendiğini düşünme. Burada değişik bir olgu var: Sovyet Hükümeti, senin, yani aksakal aracılığıyla köyde kendi çizgisini oluşturmaya çalışıyor. İktidara duyulan saygı ve sevgi sende bütünleşiyor. İşte işin sırrı burada…"

Turebay biraz düşündükten sonra şöyle demişti:

"Eğer böyleyse, neden kimi aksakal çok saygı görüyor da, kimine lanet okunuyor? Açıklar mısın?"

"Dinle! Kimi bu çizgiyi daha akıllıca ve daha derinliğine inerek çiziyor, kimi bunu beceremiyor... Ama bir üçüncüsü var ki! Bu en tehlikeli düşmanımız... Devrim bayrağı altına gizlenerek kendi iğrenç emellerini gerçekleştiriyor. Anladın mı?"

Evet, Turebay meseleyi kavramıştı şimdi. İşçi Komitesi Başkanı Hocaniyaz, yüzünde sinsi ve neşeli bir gülümsemeyle, üstü kapalı sözlerle ona yüklenirken, şahsını değil, aksakalı hedef alıyordu. Hedef Sovyet İktidarı, Turebay'ın Kongreden getirdiği halkların kardeşliği ve dostluğuna ilişkin sözleriydi. Evet, kendini, aksakallık otoritesini değil, büyük Bolşevik gerçeğini, Lenin vasiyetini korumak zorundaydı şimdi.

Turebay'ın bu güzel konuşmasına en yakın dostları bile şaşıp kalmışlardı. Binlerce insanın yaşamına mal olan iç savaştan, zenginlerin körüklediği kanlı çatışmalardan, halkı bölmek, düşmanlık tohumlarını ekmek isteyen milli burjuvaziden söz ediyordu. Komşu aşiretlerin baskınları sırasında yaşamlarını yitiren babalarını ve erkek kardeşlerini hatırlayan kadınlar iç çekerek ağlamaya başladılar. Kin ve intikamın açtığı yaraların kanlı izlerini hâlâ üzerinde taşıyan orta yaşlı erkekler, gözyaşlarını gizlemek için başlarını çevirdiler.

Oysa Turebay coşkuyla, inançla, öfkeyle konuşmasını sürdürüyordu:

"Yoksul yoksulun boğazına sarılmaz. Neyi paylaşacaklar ki! Tarlaya su yerine akıttığı teri mi? Aç boğaza dolan gözyaşlarını mı? Örümcek ağı gibi saran borçları mı? Baylar, işanlar, çarın uşakları, bizlerin; hayvan yetiştiricisi Kazak'ın, tarımcı Karakalpak'ın ve Rus işçi sınıfının asıl düşmanlarıdır! Ortak düşmanımızı aynı saflarda birleşirsek tepeleyebiliriz... Bolşevik partisinin sözlerini aktarıyorum: Bütün ülkelerin işçileri –yani bizler, ırgatlar, işçiler, yoksullar– birleşiniz..."

Toplantı sona erdikten sonra, sözleşmedikleri halde hep birlikte köyden çıktılar. Duysenbay'ın evinin önünden meydana geçtiler. Bu

yıl faaliyete geçirdikleri kanala doğru yürüdüler. Baharda TOZ üyeleri için satın aldıkları iki su çıkrığının yanında durdular. Kanalın her iki yakasındaki cügeriler neredeyse iki insan boynu aşmıştı. Kılıç gibi yaprakları rüzgârda ürkek ürkek hışırdıyordu. Yeni açan kar beyazı pamuk kozaları güneşin altında ışıl ışıl parlıyordu. Az ileride altından denizi andıran buğday başakları...

Bu şahane manzara karşısında hangi köylünün kalbi deli gibi atmaz, sevinç kıvılcımları saçmazdı! Toprak ananın nefes alış verişlerini, rahminde gelişen meyvenin kıpırdayışını, yalnız gözlerle değil, kulağıyla, burnuyla, hasılı tüm duyu organlarıyla duyumsar. Bu büyük mutluluk bunlarla bitmiyor... Yorgun nasırlı parmakların bal gibi tatlı iri üzüm salkımlarına dokunuşunu, can dostunun omzuna dokunur gibi benekli bir karpuzun okşanışını, gökteki bulutlar kadar beyaz pamuğun şefkatle avuçlara alınışını bir düşünün! Köylüden başka kime bahşedilmiştir bu anlatılmaz, yüce duygu? Dünyaya çocuk getiren bir anaya mı? Harika bir destan düzen ozana mı, yeni su yolu açan bir Mirab'a mı? Kime?

Bibiayım Turebay'la yan yana yürüyordu. Terzinin sağ ve bir yerlerde cezasını çekmekte olduğunu köyde herkes bildiği halde, onu dul sayıyordu. Bibiayım o korkunç, trajik geceden sonra çok değişmişti. Evini ocağını bırakarak bütün gününü TOZ'da geçiriyordu. Çay kaynatıyor, çapasını eline alarak pamuk kesmeye çıkıyor, kimileyin de bitmekte olan bina inşaatına gidip geliyordu. TOZ'cular ona artık alışmışlardı. Kendilerinden biri sayıyorlardı.

"Dinle oğlum!" dedi adımlarını yavaşlatarak, "Toplantıda verdiğim sözleri tek tek yerine getirdim. Torunum Abdullah'ı okula gönderdim. Kalan parayı gençlerin eğitimine ayırdım. Bundan sonra nasıl yaşayacağımı düşünüyorum şimdi."

Turebay, kadının ruh halinden habersiz;

"Şimdi nasılsa öyle yaşayın, insanların yanında," dedi. "Herkes minnet borçlu size."

"Öyle değil oğlum, öyle değil! Malı mülkü ne edeceğimi bilemiyorum. O caniden kalan kumaşları, "zinger" dikiş makinesini, çadırı... Evet, bunları nereye koyacağım?"

Turebay şaşırmıştı: İnsanların her türlü sorununa çeşitli çözümler bulmaya çalışmıştı, ama böylesiyle ilk kez karşılaşıyordu. Ne diyeceğini, nasıl yol göstereceğini bilemeyerek düşünceli başını eğdi. Bibiayım alçak sesle;

"Peki, aksakal!" dedi. "Bütün malımı mülkümü satıp TOZ'a versem. Kazan kaynatsalar. Beni de aranıza alın desem! Ne dersin, beni aralarına kabul ederler mi?"

"Sanırım seni parasız da kabul ederler."

"Para daha inandırıcı olur oğlum... Yeter ki kabul etsinler! Ah, insan seslerinden uzak yaşamak, gözün açık mezarda yatmak gibi bir şey! Yoksa aklımı oynatacağım." Başörtüsünün ucuyla dudağını bastırarak ağlamaya başladı.

Kanaldan doğruca binaya yürüdüler. TOZ'culara dil dökmeye gerek yoktu. Yıllardır tanıyorlardı Bibiayım'ı. Yaşamının her gününü, hakkında söylenen her sözü... Sadece söz dönüp dolaşıp terziden kalan mallara gelince ortalık karıştı. Kaliy çekinerek Orınbay'ın arkasından lafa girdi:

"Neden satılsın? Aramızda paylaşsak daha iyi olmaz mı? Birine çadır, ötekine halı, poturundan içi görünen Seyitcan'a da mesela iğne."

Seyitcan bozuldu:

"Bana iğne, sana makine ha? Neler saçmalıyorsun?"

"Pekala mümkün. Ortak mülkiyet. Sen bensiz bir şey yapamazsın, ben de sensiz. Böylece birlikte geçinir gideriz."

Orınbay'ın düşüncesi başkaydı:

"Dul doğru söyler. Her şeyi satalım! Bir çift öküz ve demir pulluk alırız. Artarsa çiftliğimiz için at da satın alabiliriz. Herkesin yararına."

On dört odalı binanın sakinleri Orınbay'ın önerisini desteklediler. Dikiş makinesinin hayali, çelik iğne gibi içine saplanan Kaliy hariç...

Pazarın kurulacağı gün Tanirbergen'in tüm eşyaları iki tekerlekli büyükçe bir arabaya yüklendi. Şafakla birlikte Orınbay Çimbay'a yola çıktı.

Bibayım da aynı gün TOZ binasına yerleşti.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Geçmiş geri dönmüştü. Geçmişin verimsiz gölgeleri derin anılar mezarlığından çıkmıştı işte, bir şeyler ister gibi, tehdit eder gibi kansız dudaklarını kımıldatıyordu. Neden başlamıştı yine?

Bir yargıç gibi, acımasız bir cellat gibi eşikte duruyordu. Delici korkunç gözleri Cumagül'ü uyuşturmuştu, içinin ürperdiğini, kalbinin donduğunu hissetti. Korku muydu? Hayır, korku değildi bu. Kaç kez ölümle burun buruna gelmişti! Pusularda ateşle karşılaşmış, kılıç saldırısına uğramış, taş yağmuruna tutulmuştu. Ama o zamanlar bu kadar çaresiz ve teslimiyetçi olmadığını gayet iyi hatırlıyor. Hınç doluydu. Cesur ve kararlıydı. Esnek, açıklanamaz bir güçle doluydu kolları. Ama şimdi? Kocası, evin reisi, yazgısına yön veren adam… Hayatının başlangıcı ve sonu... Demek ki bu kölelik bilincinden kurtulamamış, bu duyguyu yüreğinden atamamıştı. Damarlarına işlemiş, onu tutsak etmişti. Devrimin insana kişilik kazandırdığını, tarihsel bir oluşum olan ataerkilliğin doğurduğu sömürgeci toplumla birlikte çökeceğini öğrenmek, ezberlemek, sınavlarda yanıtlamak niçindi? Geliş açısı… geliş açısı neye eşitti? Bütün bunları öğrenmeye ne gerek vardı! Köle işte!

Kapıda dikiliyordu. Geniş sırtı içerinin görüntüsünü engelliyordu. Gözlerini ısrarla Cumagül'e dikmişti. Şehir kıyafeti, kısa kesilmiş saçları ve burnundaki yara iziyle karısı karşısındaydı. Bir zamanlar deli gibi saldırarak onun burnunu parçalamıştı. Öldürene kadar dövebilirdi. Ne yani, kocası değil miydi? O zaman işini hemen bitirebilirdi, hem de pek zorlanmadan... Duysenbay'ın emrine de şimdi gerek kalmazdı.

Bu sessiz, sıkıntılı dakikalar ne kadar sürmüştü? Ancak kapı gıcırtısıyla kendine geldiğini, Turumbet'in omuzları arkasından Bölge Komitesi işçilerinden birinin tıraş edilmiş başını gördüğünü hatırlıyor.

"Baymuratov sizi rica ediyor. Aceleymiş."

Gözlerini Turumbet'ten kaçırarak kapıya doğru yürüdü. Turumbet yana çekildi. Dışarı çıkarken Cumagül'ün eline yapıştı. Hırıltılı ve kesik kesik;

"Kızım nerede? Görmek istiyorum," dedi.

"Burada değil. Turkul'da… Turkul'da bıraktım."

"Kimin yanında? Birkaç kez oraya gitmiştim." Biraz bekledikten sonra sanki utanmış gibi ekledi:

"Beni okula gönderdiler."

"Sen?" Cumagül şaşırmıştı. İlk kez gözlerini Turumbet'e çevirdi. "Okuyacak mısın?"

"Birine dersini vereceğim de!"

Cumagül'ün içi ürperdi:

"Kime?"

"Kızım nerede?"

"Söylemeyeceğim. Senin kızın yok, olmadı!"

Turumbet kıpkırmızı kesildi. öfkelenmişti:

"İyilikle söyle!" dedi. "Yoksa kızın büsbütün öksüz kalacak."

"Tehdit mi ediyorsun?"

"Sadece uyarıyorum."

Cumagül kesin bir tavırla; "Hayır!" dedi. Kapıyı itip çıktı. Koridordan uzaklaşırken Turumbet arkasından bağırdı:

"Öğrenene kadar buradan gitmeyeceğim, böyle bilesin!"

Cumagül bir daha onu görmedi. Biri sonra şunları anlattı: Turumbet'i Okrispolkom'da görmüş. Çimbay'da okumak için kapı kapı dolaşmış. Sonra ilkokul öğretmenleri için açılan yıllık kurslara katılmak üzere Turkul'a gitmiş. Doğru ya da yanlış öğrendikleri buydu. Ama şurası muhakkaktı ki Çimbay'da değildi, Mangit'e de dönmemişti.

Eski kocasıyla karşılaşması, iç karartıcı anılarını yeniden canlandırmıştı. En önemlisi de, çaresizlik ve alçakça boyun eğme duygusuydu. Yıllarca yüreğinden koparmaya çalıştığı, ama uçurum gibi karanlık o kısacık anlarda yeniden hissettiği, hiç de yabancısı olma-

dığı bir duyguydu. Bu iblisi içinden hiçbir zaman atamayacak mıydı? İçinden bir ses kulağına söyle fısıldıyordu: "Direnme!.. Bu senin doğanda var... Senin yapın, özün bu…" Ama daha yüksek, daha gür, daha güçlü bir ses karşı koyuyor, ondan, insan olduğunu kanıtlayacak kararlı bir eylem ve cesur bir tavır talep ediyordu. Ne Tanrı, ne de kocası; hayır, hayatına kendi yön vermeliydi. Kendi yazgısını kendi belirleyecekti.

Bu süreci aşmalıydı. Ana baba himayesinden, gelenek ve göreneklerin, alışkanlıkların ve normların baskısından, kendi isteğine göre bağışlayan ya da cezalandıran koca elinden kurtulmayı isteyen herkes mutlaka bu engeli aşmak zorundaydı. Kendi iradesini sana zorla dayatma hakkını elinde bulunduran sürekli bağımlı olduğun kişiye karşı bir meydan okuma… Evet, bağımsız ve özgür olduğunu göstermek için bundan daha iyi bir yol olabilir mi?

Cumagül'ün eline böyle bir fırsat geçti. Niyetini gerçekleştirme yolunu kulağına fısıldadı.

Turumbet'le karşılaşmasından birkaç gün sonra Cumagül Çimbay'da yeni kurulan yatılı çocuk yurdu müdürü Mukanov'u yanına çağırttı. Esmer, zayıf, kıvırcık saçlı, çok utangaç bir gençti. Kadın kolu başkanının tüm sorularını gözleri yerde yanıtladı. Yanıtları kısaydı. Delikanlının yüzünde, bu bürodan bir an önce kurtulmak ister bir anlatım vardı.

Yurtta işler iyi gitmiyordu: Öksüz, bakıma muhtaç çocuk sayısının azlığından olmalı, kimse sahiplenmiyor, ilgilenmiyordu. Yurt, eğitim için gereken araç ve gereçlerden yoksundu. Önceleri bir bakkala ait tamtakır iki oda… Her eğitmen kendine göre öğretimi yürütüyordu. Programsız, kitapsız... Mukanov'un burada suçu yoktu, ama Cumagül, Karakalpakça ders kitaplarının mevcut olmadığını, bir an önce hazırlanması gerektiğini Mukanov'dan daha iyi biliyordu.

Müdürün anlattıklarında onu sevindiren tek konu, öğretmenler arasından tanıdığı birinin, Nurettin Macitov'un eşi Fatima'nın bulunmasıydı.

Bırakın çocuk eğitmeyi, hayvan gütmekten aciz, cansız ve isteksiz bir kişi olduğu kanısına varan Cumagül Mukanov'u gönderdi.

İlk izlenimi yanıltıcıymış. Cumagül daha eşikten adımını atar atmaz anlamıştı. Evet, araç gereç yoktu. Çıplak duvarlar, çocukların üstü başı perişan... Tatsız, tuzsuz yemekler... Gel gelelim çocukların yüzlerindeki merak ve heyecan, her şeyi bilmek, öğrenmek arzusuyla yanan gözleri Cumagül'ü şaşırtmıştı. İşsizlik ve can sıkıntısından bunalan insanlarda böyle yüz ifadeleri göremezsiniz! Öğrenciler gizleyemedikleri bir gururla, kilden yaptıkları vahşi hayvan figürlerini, resimleri Cumagül'e göstermek için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Kahramanlık şiirleri okudular, akrobatik hareketler gösterdiler. Kendisiyle pek ilgilenilmediği için bir köşede boynu bükük oturan küçük bir çocuk, incecik sesiyle şiir okuyormuş gibi çarpım tablosunu ezbere okumaya başladı. Bu kız belki de diğerlerinden daha çok ilgiyi hak ediyordu.

Çeşitli uluslardan bu yurda düşmüş olan beş-on beş yaş grubu çocuklar, aynı çatı altında huzurla yaşıyorlardı. Çocukların bu düzeye gelmesinde Mukanov'un katkısı kuşkusuz büyüktü.

Cumagül dik, kıvırcık saçlı delikanlıya başka gözle bakıyordu şimdi. Burada kendi yurdunun çatısı altında, çocuklar arasında bambaşka bir insan olup çıkmıştı. Sıkılgan, cansız hareketlerinden eser yoktu. Tersine çocuk oyunlarının, eğlencelerin, yarışmaların başını çeken oydu. Çocuklar tartıştıkları bir konuyu aralarında çözemedikleri zaman, hemen Mukanov'a danışıyorlardı. Akıl danışmak ya da şikayetlerini bildirmek için ona koşuyorlardı. Sözün kısası, çocukların akıl hocası, yargıcı, arkadaşı gibiydi...

Akşama doğru Cumagül gitmeye hazırlanırken Mukanov;

"Ne yazık ki!" dedi. "Okulda yetim çocuk sayısı az, kiminin annesi ya da babası, kiminin ablası var. Ama izin vermiyorlar. Korkarım yakında da hiç getirmeyecekler."

"Onları etkilemen, bir çeşit propaganda yapman gerek," dedi Cumagül. Birden utandı:

"Onları canlandırmalısınız, hadi, hadi demek demogojik bir yaklaşım… Ama bu nasıl yapılmalı, burada nasıl bir yol izlenmeli, ne vermeli? Bu, aç kişiye öğüt vermek gibi bir şey: Yeseydin kardeş, yersen karnını doyurursun. Yoksa ne yiyecek? Ayıp…"

"Biraz düşünelim. Size bir şekilde yardımcı olacağız."

Yine beceriksiz davranmıştı: Adam bir meseleyle sana geliyor, ağzına emzik vermekle yetiniyorsun; düşünelim, konuyu bir anlayalım... sözler... sözler... Bir çaresini bulamayınca sadece laf üretiyorsun. Hem nasıl yardımcı olacaktı? Bütün bildiği okulla sınırlıydı. En iyisi Mukanov'a itiraf etmek: Bu konuda bir fikri, bir deneyimi olmadığını söylemek… Dürüstçe… Ama Parti Bölge Komitesi bölüm şefi sıfatıyla otoritesi ne olacaktı o zaman? İnsanların saygısını kazanmak için yalana başvurmak... Kurnazlık etmek… Doğru değil... Yalan üzerine kurulu otoriteden hayır gelmez... Lafa gerek yok, dürüst olmalı...

"Bu konularda bilgim pek yeterli değil. Göreve yeni başladım."

"Ben de yeniyim. Kazakistan'dan yeni geldim."

"Kazakistan'dan mı?" Pencerenin yanında durmuş bir şeyler düşünüyordu. Cumagül ona döndü:

"Yurt çocuklarının burada mutlu olmaları, ilgileri güzel bir şey... Diğer çocukları da buraya çekmeliyiz."

Mukanov en önemli işinin, yurdu yaşanır bir hale getirmek olduğunu elbette biliyordu. Bu, yurtta kalanlar için de, buraya gelip kapı aralığından gizlice bakanlar için de geçerliydi. Çoğu on üç-on dört yaşlarında çocuklardı.

"Bakın! Onları yeni oyunlara, yeni uğraşılara çekin. Bu iyi bir yöntem," diyen Cumagül soruna çözüm bulmuş gibi sevindi.

Mukanov kuşkulu bir tavırla gülümsedi:

"Bulmak ne kelime! Kendileri can atıyorlar, ama gelin görün ki anneleri, babaları izin vermiyor. Hepsi de burada…"

"Açıklamayı, güzelce anlatmayı deneseniz!"

"Elbette, ben de izah ediyorum, Fatima hanım da... Dinliyorlar, gülümsüyorlar, ellerini göğüslerinde kavuşturuyorlar, bu kadar!.. Ama kimse yerinden kıpırdamıyor!" Birden Cumagül'e yaklaştı, fısıltıyla:

"Bir tasarımız var, temsil oynamak istiyoruz. Eserin adı, 'Başlık Uğruna Satılan Kız'. Etkileyici olmaz mı?" Kendi yönteminde yurt

öğrencilerinin yazdığı piyesin içeriğini büyük bir heyecanla ve el kol hareketleriyle anlatmaya başladı.

Aradıkları şeyi bulmuşlardı. Üstelik gerçek yaşamdan bir konuydu. Böyle bir oyun seyirciyi mutlaka etkilerdi. Turtkul'da öğrenciyken gittikleri bir piyesi hatırladı. Oyunun adı "Hamza"ydı. Salonun hali görülmeye değerdi! Kimi ağlıyor, korkunç tehditler savuruyordu. Ateş bile edilmişti. Oyun sona erdikten sonra kadınlar hep birlikte devrim türküleri söylemişler, yeni düzene, Sovyet düzenine göre yaşayacaklarına ant içmişlerdi.

Cumagül Mukanov'un fikrini çok beğenmişti. Elinde olmadan Mukanov gibi aynı ateşli, coşkulu sesle;

"Peki kim oynayacak?" dedi. "Oyuncular kim?"

"Büyük çocuklar."

"Peki kızı? Zorla kocaya satılan kızı?"

"Bilmiyorum. Oğlanlardan birine kız elbisesi giydiririz."

Ansızın Cumagül'ün aklına çılgınca bir fikir geldi: Bana verseler, temsile çıksam ne olur? Her dini bütün Müslümanda ne fırtınalar yaratacağını, büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalacağını biliyordu. Her oyuncu Tanrı önünde günahkârdı. Hele bir kadının sahneye çıkması dini açıkça ayaklar altına almak, dine küfretmek anlamına gelirdi. Böyle bir kadının yaşamaya hakkı yoktu. Ölmeliydi, evet ölmeliydi. Kadın oyuncunun rezilce ölümü, ona bir kez de olsa bakan Müslümanı sonsuz cehennem azaplarından kurtarırdı. Böyle olaylar görülmüştü... Evet, Cumagül, sahneye çıkmaya cüret eden kadınların taşa tutulduğunu, hançerle delik deşik edildiğini, yakıldığını arkadaşlarından duymuştu. Bu kabus gibi tabloları hayalinde canlandırdıkça, oynama isteği ve ısrarı daha bir artıyordu. Geçmiş dönemin sona ermesiyle, şimdi istediği gibi yaşamak özgürlüğüne sahip olduğunu, kocasının, Tanrının ve bu rezil ve acımasız geleneklerin karşısında boyun eğmeyerek kölelik duygusunu yeneceğini ve yüreğinden atacağını herkese ve kendisine gösterecekti.

"Kızı ben oynayacağım!.."

"Siz mi?" Mukanov şaşırmıştı. Gözlerinde korku dolu bir ifade belirdi. "Bir düşünsenize!"

Cumagül, kendisini vazgeçirmeye çalışmanın ve uyarmanın nafile olacağını belirtir anlamda kollarını sertçe salladı:

"Olabilecek her şeyi tek tek düşündüm."

Tam iki hafta her gün yurda gidip geldi. Mukanov ve öğrencileriyle birlikte provaları sürdürdüler. Başlangıçta kolları, ayakları, gözleri, hasılı tüm organları sanki uyuşmuştu. Olağan işlevleri yerine getirmek için özel bir çaba gerektiriyordu. Mukanov sabırla düzeltiyordu:

"Daha basitçe, daha serbest, kendinizi bırakın. Kolunuzu nasıl kaldıracağınızı düşünmeyin! Kahramanımızın neler çektiğini hissettiğiniz an bu kendiliğinden olacak."

Ne ki Cumagül bunlara kafa takmadan edemiyordu. Özel bir çaba sarf etmeden eller itaat etmeyi reddediyor, alışıldık hareketler yerine acayip el kol hareketleri ortaya çıkıyordu.

Sekiz ya da onuncu gündü, sıra kendisine geldiğinde Cumagül birden kendini kuş gibi hafif hissetti. Üzerindeki uyuşukluğu şaşılacak biçimde atmıştı. Odada çok rahat dolaşıyor, sesi rahat ve doğal çıkıyordu. Ayak parmakları artık gerilmiyordu. Ama en şaşırtıcı olanı, Mukanov'un yarattığı o yabancı kızın çektiği acıları her dakika yüreğinde hissetmesiydi. Kurtuluş yolu ararken, onunla birlikte debeleniyor, umutsuzluğa düşüyor, bazen umutlanıyor, ama yazgısına boyun eğerek sonunda ölüme gidiyordu.

Temsil cuma günü verilecekti. Ama daha pazartesi gününden şehrin duvarları, sokak fenerleri, evlerin duvarları yurt öğrencilerinin titizlikle yapıştırdığı afişlerle kaplanmıştı. Ayrıca çocuklar pazar meydanında, kervansarayda ve kentin giriş kapısında dört gün sonraki temsili halka duyurmuşlardı.

Bakkalın evi, beklentilerin aksine hıncahınç dolmuştu. Delikanlılar, orta yaşlı erkekler, yerli yabancı, akşam vakit geçirebilecek yer bulamayan birçok insan... bölge başkanları Baymuratov, Nurseyidov, Kurbaniyazov, Macitov ve Yembergenov da gelenler arasındaydı. Oysa temsilin doğrudan ilgilendirdiği kadınlar, genç kızlar, evliler, nişanlılar ortalıkta görünmüyorlardı. Aslında Cumagül avlu kapısından geçerken karanlık bir köşeye sokulmuş birkaç kadın

karartısı görür gibi olmuştu. Temsili sonuna kadar izleyecekler miydi? Yoksa erkeklerin öfkeli, alaylı, küçümseyen delici bakışlarına dayanamayıp daha başlamadan kaçacaklar mıydı?

Çuval bezinden aceleyle dikilmiş yer yer yama içindeki perde, bakkalın geniş konuk odasını sahne ve seyirci salonu olarak ikiye bölmüştü. Salondakiler birbirlerine kaş göz işareti yapıyor, kahkahalar atıyor, sigara tüttürüyorlardı. Perdenin arkasında öğrenciler heyecandan oraya buraya koşuşturuyor, Mukanov boğuk bir sesle talimatlar veriyor, Cumagül ise sahne duvarının önünde durmuş, kuruyan dudaklarını ikide bir oynatıyordu. Üşümüş gibi örtüsüne sarınmıştı. Mukanov'un hırıltılı bir sesle, "Başlayın, başlayın!" dediğini duydu. Fakat yerinden kımıldayamadı. Korkulu, donuk bakışlarını perdeye dikti. Perde açıldığında duman rengi ince bir sis tabakasının içinde dalgalanan insan yüzleriyle karşılaşınca sessiz bir çığlık atıp avuçlarıyla yüzünü örttü.

Mukanov;

"Haydi, başlayın!" diye Cumagül'ü uyardı. Sesi emredici tonda çıkmıştı.

Fatima;

"Hadi, yürü canım, hadi!" diye gayrete getirmeye çalışıyordu ama nafile. Cumagül adeta taş kesilmişti, yerinden kımıldayamıyordu. Ellerine ve ayaklarına hakim olamıyordu. Kendi ayakları değildi sanki. Yapışkanımsı bir sıvı boğazına takılıp kalmıştı. Kulakları çınlıyordu.

Bir el hafifçe onu sahnenin ortasına itti. Dizleri üstüne düşecekken alçak masaya zorlukla tutunabildi. Anne rolünü üstlenen bir oğlan çocuğunun kırık sesini duydu:

"Dinle kızım! On dört yaşındasın. Artık çocuk bakacak yaşa geldin. Yeni bir hayat kurmanın zamanı geldi."

Cumagül'ün yanıt vermesi gerekiyordu. Daha bir saat önce rolünü tekrarlamıştı, replikler tam tamına aklındaydı. Ama şimdi tek kelime olsun hatırlamıyordu.

"Neden susuyorsun, cevap versene!" diyen partneri Cumagül'ün

aklını büsbütün karıştırmıştı. "Pekala, şöyleydi sanırım," diye düşündü. "İstemiyorum anne. Evlenmekten korkuyorum. Zavallı kızına acı anne!"

Bütün gücünü topladı. Titreyen çenesini göğsüne dayadı. Derin bir nefes alıp verdikten sonra:

"İstemiyorum, olmaz anne! Kızını neden ölüme sürüklüyorsun?"

Salonda tam bir sessizlik… Bu çığlıktaki heyecan ve korku nasır bağlamış, en duygusuz yürekleri bile sızlatırdı. İçlerini acıma duygusu sarmıştı. Cumagül'ün o anda kapıldığı endişenin nedeni burada bulunuşu muydu, yoksa kendi acıları, pek çok arkadaşının çileli yaşamları mı gözleri önünde canlanmıştı? Kim bilebilir?

Fakat sessizlik fazla sürmedi. Kendilerine gelen seyirciler, kederle yere büzülmüş olan tuhaf oyuncuya dikmişlerdi gözlerini. Ansızın biri hayretle bağırdı:

"Bu kadın, sahiden de kadın!" Salonda büyük bir gürültü koptu. Arkadaki seyirciler de kalkmışlardı. Sert bir madde Cumagül'ün başı üzerinden geçerek duvara çarptı. Bakkalın evi gök gürültüsünü andıran bir sesle sarsıldı:

"Kadın!.."

Zavallı kadın ayağa kalktığı gibi seyircilerin karşısına dikildi. Kinle parlayan gözlere, bağırırken iyice çirkinleşen yüzlere bakışlarını çevirdi. Bu bir meydan okumaydı. Kalabalık arasından gizlice sıyrılan sarkık bıyıklı biri Cumagül'ün üzerine atıldı. Bu elmacık kemikleri çıkık, kaşları birbirine değen, uçuk benizli, hastalıklı yüzü bir yerlerde görmüştü... Sahneye fırlayan Macitov sarkık bıyıklıyı uzaklaştırmayı başardı. Hemen ardından Yembergenov yetişerek geniş gövdesiyle Cumagül'e siper oldu. Ağır ağır, gösterir gibi tabancasını kılıfından çıkardı. Parmağında oynatarak ışıltılı gülümsemesiyle gözlerini salonda gezdirdi.

Gürültü kesildiğinde Yembergenov yumuşak sesle;

"Epeyce gürültü kopardınız, yeter!" dedi. "Hadiseye bitti gözüyle bakıyorum. Temsil durduğu yerden devam edecek."

Arka sıralardan biri hâlâ;

"Kadın… o kadın!.." diye yırtınıyordu.

"E, ne olmuş? Canlı bir kadın ilk kez mi görüyorsun? Bu kadar utangaçsan işte kapı… seni tutan yok!"

Birkaç kişi kalktı. Arkalarına bakmadan çıkışa doğru yürüdüler.

İçlerinden biri durdu. Yerlerde sürünen kızıl renkte bir sakalı eğilip aldı. Gürültü patırtı arasında oyunculardan biri düşürmüştü. Var gücüyle sahneye fırlattı. "Al işine yarar!" Yembergenov arkasından "vay vay erkeğe bakın!.." diye bağırdı.

Seyirciler neşeyle gülüştüler.

Temsile en başından başlandı.

Bundan sonra neler yaşadığını Cumagül hayal meyal hatırlayacaktı. Öfkeli çığlıklar onaylayıcı seslere karışıyor, salon alkışlarla, ıslık sesleriyle inliyordu. Cumagül sanki başka dünyada yaşıyordu. Başlık parası uğruna, istemediği halde kızıl sakallı, çopur yüzlü bir ihtiyara zorla veriliyordu. Cumagül gerçek gözyaşları döküyor ve acı çekiyordu. Karşısında çoktan unuttuğu Ayten-mollanın hayali canlanıyordu. Sonra çekingen bir cigit beliriyor, tatlı, güzel sözler söylüyordu. Nedense bu cigit ona Turumbet'i hatırlatıyordu. Erkinderya Irmağı üzerindeki o uzak köye kendisini istemeye gelen o eski Turumbet'i... Ama temsildeki kızın yazgısı Cumagül gibi olmuyordu. Anne babasının iradesine boyun eğen kız, kızıl sakallı ihtiyara varıyordu. Mahvolan aşkını kalbine gömerek, ihtiyar adama duyduğu tiksintiye dayanamayarak intihar ediyordu.

Temsilden sonra tuhaf bir duyguya kapılmıştı. Geçmişin düş kırıklıklarını, umutlarını adeta yeniden yaşamıştı.

Temsil giysilerini üzerinden çıkarır çıkarmaz büyük bir rahatlama duydu. Kimsenin iradesine boyun eğmediğini kendine ve çevresine kanıtlamayı başaran özgür bir insan gibi hissettiğinden olmalıydı. Türküler söylemek, gülmek, birini sıkı sıkı kucaklamak istiyordu.

Yembergenov yurdun kapısında bekliyordu.

"Siz ha!" dedi Cumagül omuzlarını kaldırarak.

"Böyle bir temsilden sonra yalnız başınıza dolaşamazsınız. Tehlikeli."

"Demek gözetim altında olacağım!"

"Hayır, niyetim bu değil. Size refakat etmek istiyorum sadece."

Cumagül güldü:

"Bu aynı kapıya çıkmaz mı?"

Bir süre konuşmadılar. Sonra Yembergenov, Cumagül'e okulu, Turtkul'daki yaşantısını sordu. Kendinden söz etti.

Genelde temiz bir iş yapmıyordu. Kolay da değildi. İşi gücü suçlularla uğraşmak... Suçludan suçluya fark vardı kuşkusuz, kimi cahilliğinden, aptallığından düşmanla iş birliği yapar, ama meselenin özünü, gerçeği anlasın, hiç tereddüt etmeden bu gerçek uğruna savaşmaya gider. Bazıları vardır ki su katılmadık düşmandır. Böylelerine istediğin kadar dil dök, düşmanlığından vazgeçmez.

"Evet, sizin işiniz sahiden de zor, tehlikeli bir hayat!" dedi Cumagül. Yüreği burkulmuştu. "Her gün, her saat düşmanlarınla yüz yüze... düşünmesi bile korkunç!"

Yembergenov dalgın gülümsedi:

"Düşmanla yüz yüze gelmek pek öyle korkutucu değil. Çöllerde eşkıya peşinde koşmak kolay. Yaklaşık bir buçuk yıldır yüzlerini göstermiyorlar. İnlerine gizlenmişler. Hepsi arkadan gizlice vurmaya çalışıyor. Onlardan biri burada –adını şimdilik açıklamayacağım–; öyle bir devrimci havalarda ki, böylesini arasan bulamazsın! Bir kahraman... zemzemle yıkanmış sanki… Ama yakından incelerseniz, karşı-devrimcinin dik alası... Aşağılık adam neler zırvalıyor bir bilsen… devrim adına, devrime leke sürüyor...

Cumagül;

"Bu da ne demek?" diye sordu. Yembergenov'un bir çocuğunkini andıran uzun kirpikli gözlerine, dolgun dudaklarına baktı. Yaşını hiç göstermiyordu.

"Dinleyin! Adam bir kapik için suç işlemiş ya da bir yanlışlık yapmış olamaz mı? Hemen boğazına çöküyor. Sırf bunun için kurşuna dizilmeliymiş. Yok stoklama planını bozdu, bas kurşunu... yok evde karısıyla dalaştı, feodal, karşı devrimci! Hemen duvara sürükle! Böylelikle insanlar, sözde gerçek adına savaşan bu kişinin kimseyi

affetmeyeceğini düşünüyor. Toplantıları ve konferansları kaçırdığı görülmemiştir. Şu sözleri etmese ölür: 'Devrim-yoldaşlar! Sınıf düşmanlarına kesinlikle aman yok! Çelik disiplin, işte bu kadar, anlaşıldı mı?'"

"Bu sözleri bir yerlerde duymuştum. Ama kimden? Çıkaramadım."

"Zamanı gelince açıklayacağım. Bu politikayı neden güttüğünü anladınız mı? Devrime olan bağlılığını göstermek için bir yandan ilkeli ve acımasız kişilik sergiliyor, öte yandan kurşuna dizmek, öldürmek gibi insanlığa aykırı davranışlarla halkı galeyana getirerek, onları devrime karşı kışkırtıyor. Ne sinsi, ne alçağın alçağı bu adam!"

Karanlık, dar, eğimli sokakta yürürlerken Cumagül bir ağaç dalına takıldı, Yembergenov tutmasaydı yere düşecekti.

"İnsan bastığı yere dikkat etmeli! Hep havalara bakacak değiliz ya! Komutanımız şöyle derdi: Aklı fikri havalarda olan birini görürseniz, bacaklarından tutup çekin!"

Cumagül güldü. Yembergenov'un bırakmayı unuttuğu elini usulca kurtardı. "İyi kalpli, ilginç bir insan, onunla konuşmak hoş," diye geçirdi içinden.

Yembergenov;

"Siz tam bir oyuncusunuz," dedi. "Bu o kadar belli oluyor ki! Hayatınıza son vermeyi düşündüğünüzde az daha ağlayacaktım."

Cumagül yapmacık bir şaşkınlıkla;

"OGPU ve ağlamak? Bu imkansız," dedi, yeniden neşeyle güldü.

Yembergenov adımlarını yavaşlatmıştı:

"OGPU şefinin demirden yapıldığını mı düşünüyorsunuz? Evet, görevim gereği koştururum, eşkıya takip ederim, ateş ederim, hedef olansa benim… Eve döndüğümde ise bir boşluk, yalnızlık… yüreğimde bir tasa..."

Cumagül;

"Bu boşluk duygusu da neden?" diye sordu. Birden endişeye kapıldı. Yembergenov bu soruyu farklı yorumlayabilirdi. Kadınlar böyle konuşmamalıydı. Ah, yine bu yasaklar, sakınmalar... Başkasını değil,

kendi kendini kısıtlıyordu. Özgürmüş! Önyargılı, kuruntulu… Kendi kendine kızıp, sesini kasten yükselterek sordu:

"Hayatınızda biri yok mu?"

"Durun, söyleyeceğim. Yalnız kabul eder mi bilemiyorum." Cumagül'ün gözlerinin içine baktı. "Onu çok beğeniyorum!"

Cumagül'ün oturduğu ara sokağın köşesinde durdular.

"Artık kendim giderim."

Yembergenov karşılık vermedi. Suskun Cumagül'e baktı;

"Olabilir mi?" dedi. "O kadın da yalnız, ne düşünürsünüz? Doğru söylemişler. Yalnızlık sadece Allah'a mahsus!" Cumagül'ün eline hafifçe dokundu.

Dolunay pencereye vuruyordu. Erguvan rengi bir top gibiydi. Rüzgârda eğilen meşe dalları, bir dantel gibi evin duvarlarında kâh donarak, kâh dalgalanarak dans ediyor, gizemli titreşimler yaratıyordu.

Cumagül uyuyamadı. Sıcak yatağına uzanmış, kuru dudaklarını ikide bir yalayarak Yembergenov'la aralarında geçen konuşmayı düşünüyordu. Sözünü ettiği kadın kendisiydi, bundan emindi: Yalnızlığından… onu beğendiğinden... Evet, yapayalnızdı! Ah, kaç yıldır koca sevgisinden yoksundu! Yembergenov'un elleri sıcacık, dudakları düzgün, iyi kalpli... gözlerinin içine ne zaman baksa, başı örtülü bile olsa nedense yüzü kızarıyordu... Turumbet, her zaman asık yüzlü, öfkeliydi...

Cumagül kalktı. Soğuk suyu başına dikti. Dağılmış saçlarını topladı. Tazegül'ün yorganını düzeltti. Yeniden yatağa uzandı.

Yembergenov ondan hoşlanıyorsa, bunu neden dikkate almasın, bunu düşünmenin nesi ayıptı? Terk ettiği kocasına sadakat mı? Birinin arkasından kınar gibi, aşağılar gibi bakmasından mı korkacaktı? Yoksa görevi miydi? Kadın görevi... kime karşı, Tanrıya mı? Tanrı yok ki? İnsanlara karşı mı yoksa? Bu böyle olsa bile, insanları kötü duruma sokmaz mı bu? Kendine karşı mı?

Kırmızı dudakları, sıcacık dost elleri. Adı Orakbay... Orakbay Yembergenov...

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

En güzel isim bile insanı kötü yazgısından kurtaramaz. Köylerine güzel bir ad bulmuşlardı, ama ne var ki dertler, belalar peş peşe geldi.

Şafak vakti evinden telaşla fırlayan Kaliy, toprağın boydan boya kırağıyla kaplandığını görünce ilk anda dili tutuldu. Sonra yumruklarını havaya kaldırıp avaz avaz bağırmaya, küfürler savurmaya başladı:

"Senin gibi 'Bahtlı' yerin dibine batsın! Cehennem ateşlerinde yanıp kül olasın, ölü çakallar gibi uçurum diplerinde çürüyesin! Soruyorum sana, nasıl 'Bahtlı'ymışsın be! Mangit'ten başka bir şey değilsin..."

"Komşular Kaliy'in bağırtılarına pek kulak asmazlardı. Alışıktılar. Her sabah horozlar gibi yeri göğü birbirine katardı. Ama bugün hepten dağıtmıştı. Gözlerini ovuşturarak önce Orınbay, ardından Seyitcan ve Salih kapı önlerine çıktılar. Sonra TOZ binasının bütün sakinleri...

Kaliy'den öğrenmelerine gerek yoktu. Her şey apaçık meydandaydı.

Yürürken çapanını aceleyle kapan Orınbay yeni kanala doğru, bol, bereketli ürün vaat eden tarlalara doğru koşmaya başladı. Ardından diğerleri geliyordu. Ne gürültü, ne bir fısıltı duyuluyordu.

Cügerinin sivri yaprakları, yaralı güvercin kanatları gibi eğilmişti. Henüz olgunlaşmamış buğday başakları beyaza kesmişti. Bu beklenmedik don, kabakların da canına okumuştu. Sadece pirinç ve pamuk sağlam görünüyordu.

Köylüler dehşet içinde donup kaldılar. Kimseden çıt çıkmıyordu. Toprak ananın taze mezarı başında öylece mahzun dikiliyorlardı. Bunca emek, bunca umut yok olup gitmişti.

Nereden çıktığı belli olmayan Mambet-molla sessizliği bozdu:

"Günahlarımızın... işlediğimiz ağır günahların kefareti..." Sözleri anlaşılmıyordu. Kendi kendine konuşuyormuş gibiydi.

Ama köylüler dikkat kesilmişlerdi.

Dayanamayan Seyitcan;

"Kafanı sokmasan olmaz!" diye hocanın sözünü kesti. Köylülere döndü:

"Beklemeniz boşuna... toplayabileceğimizi toplayalım."

"Ne kalmış ki toplanacak?" diye bağırdı biri. "Devenin önüne atsan yemez."

Yüzünden hastalık okunan yaşlı bir kadın ağlamaklı;

"Ah, bu kışı atlatamayacağız," diye dövünmeye başladı. "Açlıktan sinekler gibi kırılacağız!"

Salih çıkıştı:

"Ölü duasına başladı kocakarı! Pirinç olacak mı? Olacak... Pamuğun da sağlam kalanlarını toplarız."

"Canım yavrum pamukla karın doyuramazsın."

"Orınbay alçak sesle;

"Ekmekle değiştirebiliriz," dedi.

"Oo, ne demezsin! Peki, pamuk teslimatında ne vereceksin, pire mi?"

"Yazık ki Turebay burada değil, senin gibi geri zekalıyı bir aydınlatırdı ki! Devletimiz nasıl bir devlet mi! Halk devleti… Bu sence ne anlama gelir? İyi dinle! Dondan ya da başka bir sebeple ürünümüz zarar görürse, diğer bütün köyler bize yardıma gelirler... alın kardeşlerim ekmek tuz, ne ihtiyacınız varsa alın. Bizim de başımıza böyle belalar gelirse, o zaman siz yardıma koşarsınız derler... İşte böyle... Sovyet düzeninin esası bu."

Turebay yoldaydı. Okrispolkom'un çağrısı üzerine şehre gidiyordu. İçinde bir sıkıntı vardı. Huzursuzdu. Ürünün mahvolduğunu öğrendikten sonra, Kurbanniyazov'un neler diyeceğini, yüzünün alacağı şekli gözünün önüne getirdikçe içini şimdiden ateşler basıyordu. Aksakala övgüler düzecek değildi kuşkusuz. Ama mantıklı

düşünse, üstüne saldırmasına hiç de gerek yoktu. Don ürünü kırıp geçirmişse aksakalın ne suçu vardı?

Kurbanniyaz'a bu berbat haberi yumuşak biçimde nasıl anlatacağını düşüne düşüne her zamanki geçtiği yoldan gidiyordu. Donun verdiği zararı az gösterecek kelimeleri seçmekle uğraşırken birden kalbine iğne batırılmış gibi bir acı duydu. Ah, aksakal dert ettiğin şeye bak! Halk kışta kıyamette ekmeksiz kalmış, teslim planı güme gitmiş, sense kendini düşünüyorsun. Yok seni nasıl karşılayacaklarmış, yok ayrılırken ne diyeceklermiş… Allah belasını versin şu Kurnanniyazov'un, insanı ne hallere düşürüyor! İş yerine kendi postunu kurtarmayı düşünüyor. Sen, aksakal iyisin hoşsun da, kendini savunmayı oldum olası beceremiyorsun. Karşılığında ne işitiyorsun? Azar, sadece azar... görevden alsalar bile dert değil... senin tek derdin köyü açlıktan kurtarmak olmalı.

Turebay düşüncelere dalmış yoluna devam ederken yaklaşan atlıyı fark etmedi. Görünce de iş işten geçmişti. Duysenbay'dı. Başka yöne sapmakta geç kalmıştı. Yapacak bir şeyi yoktu artık.

"Hey, hey aksakal! Seni gördüğüme sevindim," dedi gülümseyerek. Selam verdi. "Şehre mi?"

"Bu yoldan başka nereye gidilir? Cennete değil herhalde," diye tersledi aksakal. Dizginlere sertçe asıldı. Beygir de tırısa geçti.

"Pazara gidiyordum. Ayakkabılarıma vidala alacaktım." Turebay'ın kaba davranışına bozulmamış gibi hâlâ sırıtıp duruyordu.

Duysenbay kendini zorlayarak bir şeyler söyleyecek oldu, Turebay dinlemeyip yüzüne öte yana çevirince, Bay'ın sesi soluğu kesildi. Çimbay girişindeki köprüde ayrıldılar. Turebay atını kısa yoldan vurdu. Duysenbay da sola döndü.

Stoklama bölümünde her şey, Turebay'ın düşündüğü gibi cereyan etti. Kurbanniyazov verdi veriştirdi. Yumruklarını masaya vurdu. Aksakalı karşı-devrimcilikle, sabotajcılıkla suçladı. Turebay "sabotaj" kelimesini ilk kez duyduğu halde, ne anlama geldiğini aşağı yukarı tahmin etti. Kurbanniyazov'un suçlayıcı söylevi korkunç tehditlerle tamamlandı: Tutuklama, hapis ihraç vs…

Turebay asık yüzle dinledi. Şefin soylu öfkesi yavaş yavaş dinince, sakin, ama endişeli bir sesle;

"Şimdi ne yapacağız peki yoldaş Kurbanniyazov?" dedi. "Köye yiyecek yardımı yapmazsanız, dilenmekten başka çaremiz kalmayacak."

Aksakalın mantıklı ve soğukkanlı konuşması şefin tepesini daha da attırdı. Yeniden bağırmaya, masaları yumruklamaya başladı. Mahkemelerle tehdit etti.

Böylece bir anlaşmaya varamadılar. Konuşmanın sonunu beklemeden Turebay kalktı. Ellerini çaresizce sallayarak dışarı çıktı, başkana küfürler savurarak doğruca Cumagül'e gitti.

***

Duysenbay aksakaldan ayrıldıktan sonra bir süre dükkân dükkân dolaştı. Ayakkabıları için vidala satın almadı. Belli ki niyeti bu değildi. Sonra karanlık sokaktaki bir çayhaneye girdi. Yeşil çay içti. İkide bir sokağa göz atıyordu. Karanlık iyice çökünce dışarı çıktı. Gideceği yolu şaşırınca bir süre yan sokakları dolaştı. Sonunda buldu. Terası camlı yüksekçe bir binaya girdi.

Onu bekliyorlardı. Uzun kaftanlı bir delikanlı Duysenbay'ı gece lambasıyla aydınlanan loş bir odaya götürdü. Yer masasının etrafında, ipek şilte üzerinde üç erkek kurulmuştu. Amuderya'nın iki yakasında yaşayan Müslümanların dini lideri işan Kasım (Duysenbay birkaç kez onu ayinlerde görme bahtiyarlığına ermişti), yanındakiler Kutımbay ve Zaripbay'dı. Duysenbay yerlere kadar eğilerek bu ünlü ihtiyarı saygıyla selamladı. Tanrıya ve Peygamberi Hz. Muhammet'e ve Karakalpak yurdundaki elçisi işan Kasım'a sadakatini bildiren anlaşılmaz sözler mırıldandı. Her şey yolunda gidiyordu.

İşan, Duysenbay'ı teveccühle, teşvik edici bakışlarla ödüllendirdi. Masaya davet etti. Duysenbay derin bir saygı içinde, ayaklarının ucuna basa basa masaya yaklaştı. Koca göbeği yüzünden güç bela bağdaş kurabildi. Sadık bir köpek gibi İşan Kasım'a bakıyordu. Yaltaklanarak başını eğdi. Tepeden tırnağa saygı içinde... Kulu kölesi, ayağındaki toz zerresi gibi…

Sohbet tatsız tuzsuz sürerken, Duysenbay yaşlı adamı incelemeye başladı. Saçları bembeyazdı. Gözleri köstebek gözleri gibiydi. Buruşuk yüzü pişmiş elmayı andırıyordu. Duysenbay yolda görse dönüp bakmazdı bile.

İşan Kasım'ı gerektiği kadar inceledikten sonra, yan gözle eski dostlarına baktı. Aman Tanrım, görüşmedikleri bunca yılda onlara ne yapmışsın böyle? Cigitlerden geriye posaları kalmış... Kutımbay'ın yüzüne bak! Uzun zaman suda kalan, boğulmuş bir insanın yüzü gibi şişmiş. Ya Zaripbay... Tersine, güneş yemiş buhara kavunu gibi... Geriye gözler kalmış sadece.

Yüzünde beliren alaylı gülümsemeyi gizlemek için kaseyi dudaklarına götürdü. Çaydan gürültüyle büyük bir yudum aldı, ama boğazından geçmedi. Kutımbay'ın suratından daha korkunç bir düşünce göğsünü kaynar su gibi yakmıştı. Kendisi de onlar gibi değişmiş, yaşlanmamış mıydı?

Duysenbay'ın yüzündeki gülümseme uçup gitti. Efkâr bastı. Böğrüne bir sancı saplanmıştı.

Üçüncü konuğun gelmesiyle görüşme başladı. Gelen Ataniyaz Kurbanniyazov'du.

Kurbanniyazov hemen konuya girdi:

"Kardeşlerim, önemli bir meseleyi beraberce görüşmek için sizleri çağırdık." Hızlı hızlı konuşuyordu. "Bana gönderilen raporlara göre don, Sovyet arazilerinin hemen hepsinde mahsule zarar vermiş."

Kutımbay sıkıntılı içini çekti. Şişkin yüzünde kederli bir ifade belirmişti.

İşan;

"Takdir-i ilahi," dedi. Allah'ın iradesi her zaman tecelli eder. Buna üzülmemeli, aksine sevinmemiz, böylece Allah'ı yüceltmemiz lazımdır…" Bu sözler Kutımbay'a gibiydi.

İlahi düşüncelerin yüce hikmetine varmak kim, yontulmamış, akıldan yana züğürt Kutımbay kim!.. Bilgelik bülbül gibi şakıyan Ataniyaz Kurbanniyazov'da...

"Yaptığım hesaba göre, ekmek köylüye kış ortasına kadar yeter,

bilemedin marta kadar… Peki biz ne yapacağız? Daha ilk ayaz başlamadan yiyeceklerinin tükenmesine çalışacağız. Anlaşıldı mı?" Genel taarruz planını açıklayan başkomutan edasıyla odadakileri süzdü. "Bunu başarmak kolay. Bu çulsuz herifler şimdi ürünü pazara götürecekler. Elbise, ayakkabı, karıya incik boncuk, veletlerine hediye almak için para gerek... Siz satın alın, pazara getirecekleri her şeyi satın alın! Ama gürültü yapmadan, sakince... Tabii kendiniz doğrudan bu işe bulaşmayacaksınız. Güvendiğiniz adamlarınıza yaptırın! Ee, bundan sonrası kolay... Bu işi gizlice yapmanızı söylememe de gerek yok."

Baylar içlerinden bu işin getireceği riski ve kârı hesap etmeye koyuldular. Uzun bir sessizlik oldu. Sessizliği önce Zaripbay bozdu. Beyaz uzun bıyıklarını burarak;

"Kurnazca düşünülmüş," dedi. "Olabilir, deneyelim."

Kutımbay;

"Zararlı çıkmayalım da!" diye karşılık verdi. Gözlerini kararsızca bir ona, bir ötekine kaydırıyordu.

Alışkanlığı gereği Duysenbay konuşmuyordu: Bu telaş da neydi? Yangından mal kaçırır gibi... Böyle önemli bir meseleye düşünüp taşınmadan hemen karar verilir mi? Her şeyi ayrıntılarına kadar gözden geçirmeli… Yararlı mı, değil mi?

Ancak Ataniyaz düşünmesine fırsat vermedi. Aç insanlara karşı incelikle hazırladığı saldırı planının bugün burada toplananlarca tartışmasız yerine getirilmesinin derhal kabul edilmesini ve bu konuda yeminli güvence verilmesini talep etti. Meseleyi şöyle bağladı:

"Nereden bakarsanız bakın, her yönüyle bizlere kazanç getirecek, yoksuldan aldığın tahılı ilk baharda ateş pahasına tekrar onlara satacaksın, kâr... Açlık canlarına okuyacak, inim inim inletecek, kim suçlu? Sovyet Hükümeti... bu da bizim için kâr... Aç kurtlar gibi ulumaya başladıklarında bu kez Cüneyt-Han, sadık nökerleriyle, bizden işaret bekleyerek başlarına çökecek. Böylece devrime, reformlara, muhtariyetlere kesin darbe vurulacak. O zaman Tanrı, han ve celladı topraklarımızda hüküm sürecek..."

Kurbanniyazov alnında biriken teri sildi. İçeridekilerin yüzlerine dikkatlice baktı:

"İkna oldunuz mu?" baylardan ses çıkmadı. Son darbesini vurdu:

"Bu zor günlerimizde Sovyetlere hizmet eden, kutsal dinimize karşı, bize karşı harekete geçen her kim olursa kan denizinde boğulacak!.."

Bu zamana kadar suskun oturan işan Kasım;

"Kan ve ölüm!" diye bağırdı. "Çünkü kırbaçla korunmayan din, en korkunç dalâlettir! Amin!"

Bir sonraki pazar günü en uzun pazarı yaşadı. Tahıl fiyatları birden tırmanışa geçti.

1926 kışı başlıyordu.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

"Baymuratov sizi çağırıyor."

Cumagül Bölge Komitesi'ne geldiğinde, duyduğu ilk söz bu oldu. Sahnede görünce fırlayarak kendisini kutlamaya koşacağını beklememişti kuşkusuz. Ama bu kez Bölge Komitesi sekreterinden doğrusu hiç beklemediği sözler duymak zorunda kalacaktı.

Baymuratov doğrudan konuya girdi:

"Çimbay'a neden getirildiğini, Kadın Kolu Başkanının sorumluluklarının ne olduğunu sana öğretemediler mi?"

Cumagül sessiz başını eğdi.

"Sahneye çıkıp türkü söylemek için mi? Bir oynamadığın kaldı."

Odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Açık kapıyı öfkeyle çarptı.

"Çocuk gibisin. Şimdi insanlarla nasıl konuşacaksın peki? Bu nasıl otorite? Kendini de, bizi de gülünç duruma düşürdün. Bütün Bölge Komitesi'ni..."

"Yoldaş Baymuratov, ben istemiştim ki, düşünmüştüm ki..."

Sekreter, korkudan kekelemeye başlayan Cumagül'e acımıyordu:

"Hiç de düşünmemişsin!"

Odada dolaşmayı sürdürüyordu. Cumagül'ün önüne durdu. Biraz yatışmış gibiydi.

"Benim ya da Yembergenov'un, herkesin önünde kukla tiyatrosu oynattığını bir düşünsene, saygınlığımız nerede kalır? Bundan sonra halk bizi dinler mi? Böyle gösterilere karşı olduğumu sanıyorsan, bu yanlış. Tersine çok faydalı buluyorum. Kafaları aydınlatıyor. Ancak senin görevin sahnelerde boy göstermek değil. Bütün rolleri kendin oynayamazsın. Ama kızları evlerindeki hapis hayatından kurtarıp, faydalı bir işe, okula çekebilirsen başka. Aferin derim o zaman. İşte senin asıl rolün bu!"

Cumagül suç işlemiş bir öğrenci gibi, söze girmekten, özellikle karşılık vermekten çekinerek gözlerini kırpıştırdı.

"Okulda en ufak bir ilerleme yok. Kadınlar evlerinde nasıl oturuyorlarsa, okulda da öyle… Her gün, kim başlık parasına satılmış, kim almış… bu türden dedikodular yapıyorlar sadece. Sen de ah!" Baymuratov döşemeye düşen mürekkep şişesinin kapağına hırsla bir tekme savurdu. Aldı, yerine koydu. Yeniden Cumagül'e döndü:

"Pekala, söyleyeceğim şu: düşün, okulla ilgili bir rapor hazırla, Macitov'a danış, aklı başında bir arkadaştır. Bu meseleyi büroda tartışacağız."

Cumagül sekreterin bürosundan hayli üzgün, cesareti kırılmış olarak ayrıldı. Sahneye çıkmayı göze alırken, faydalı ve gerekli bir iş yapacağını ummuştu. İlkin başkalarına örnek olacaktı. Ayrıca bakkalın evinde gördükleri ve hissettikleri izleyicilerin kalplerinde hiç mi iz bırakmamıştı? Demek yanılmıştı, Baymuratov haklı mıydı? Herhalde haklıydı. Kendini okul sorunlarına vermeli, kadınlarla daha yakından ilgilenmeli, bir şeyler yapmalıydı.

Aynı gün Nurettin Macitov'la buluşarak okula gittiler. Okul demeye bin şahit isterdi. Adı vardı sadece. Çok eski, soğuk bir bina. Kerpiçten döşemeler… Kırık dökük birkaç sıra. Ama varsa yoksa öğrencileriydi. Cumagül bu perişan durumdan öyle yılacak insanlardan değildi. Çimbay'daki tek okuldu ve sekizi kız olmak üzere topu topu on dört öğrencisi vardı. Bir yıldır faaliyette olan okulda büyükten küçüğe kadar herkes tek sınıfta öğrenim görüyordu.

Cumagül öğrencilerle sohbet etti. Pek girişken değillerdi, ama zeki çocuklardı. Öğrenciler ayrıldıktan sonra öğretmenlerle beraber bir odaya geçtiler. İçlerinden sadece, öğrenci yurdunda da görevli olan Fatima öğretmeni tanıyordu. Diğeri biraz yaşlıcaydı. Üçüncüsü genç bir erkekti. İkisini de tanımıyordu. Gün kararana kadar görüştüler. Ertesi gün Cumagül yeniden okula gitti.

Tam on beş gün gidip geldi. Baymuratov acele etmiyordu. Kadın Kolu Başkanının çalışmalarına müdahale etmedi. Cumagül, sekreterle koridorda karşılaşırken "Sanırım, kendi başıma çalışmayı öğrenmemi istiyor," diye düşünüyordu. Nihayet iki hafta geçtikten

sonra, tüm cesaretini toplayarak Bölge Komitesi sekreterinin kapısını çaldı.

"Yoldaş Baymuratov, raporumu vermeye hazırım. İnceler misiniz?" Cumagül büyük bir çaba ve özenle hazırladığı raporunu uzattı.

Sekreter;

"Şimdi olmaz," dedi. "Güzel çalışmanızı büroda dinleriz." Raporu eliyle itti. Cesaretlendirir gibi göz kırptı. Cumagül, sekreterin bu ilgisiz tavırlarının gerisinde büyük bir endişenin ve üzüntünün yattığını görür gibi oldu. Belki de sıradan yorgunluktu.

Bölge Komitesi binasına her gelişinde, birkaç gündür burada gergin bir havanın estiği dikkatinden kaçmamıştı. Yakından tanıdığı, soğukkanlı tavırlarını her zaman koruyabilen kişiler birdenbire parlıyor, tartışmaya, bağırıp çağırmaya başlıyorlardı. Baymuratov, ziyaretçi kabulünü ikinci kez kaldırmıştı. Koridorda karşılaştığı Bölge Komitesi çalışanları aralarında gizlice fısıldaşıyorlar, birini görür görmez hemen konuşmayı kesiyorlardı. Büyük bir olay baş gösterecekti, bu muhakkaktı. Ama neydi? Cumagül bir türlü öğrenemiyordu. Bir gün Macitov'la komiteden çıkarken doğrudan sordu:

"Neler oluyor? Açıklar mısınız?"

"Acele etme!" dedi gizemli bir biçimde gülümseyerek. Yanıt vermekten kaçındı. "Yakında öğreneceksiniz."

Parti Bölge Komitesi oturumu sakin biçimde başladı. Hava, hiç de ciddi bir çatışma ya da tartışma çıkacağını göstermiyordu. Gündemin ilk maddesi çocukların öğretime özendirilmesi, okul ve yurt faaliyetlerine ilişkin kadın kollarının hazırladığı rapordu.

Cumagül bir iki cümleyle Partinin ve Sovyet Hükümeti'nin milli eğitime verdiği önemi hatırlattı. Herkesin bildiği gerekçeleri tekrarlamasına ne gerek vardı! Kısa kesip hemen okul ve yurtla ilgili hazırladığı rapora geçti: Durum hiç de iç açıcı değildi. Okul çağındaki kız ve erkek çocukları okula çekmek için acil önlemler alınması gerekiyordu.

Üyeler Cumagül'ü pür dikkat dinliyorlar, hemfikir oldukları bölümleri başlarıyla onaylayıp jestlerle destekliyorlardı. Bu, konuşmanın en can alıcı bölümüne gelinceye kadar sürdü.

"Tuhaf, çok tuhaf!" diye konuşmasını sürdürdü. İnsanlarla konuşuyorsun, çocukları okula göndermenin hayırlı ve gerekli bir iş olduğunu gayet güzel anlıyorlar. Ama, çocuğunu neden evde tutuyorsun, okula getirmiyorsun diye sorduğunda bin bir mazeret öne sürüyorlar. Yok çocuğun midesi ağrıyormuş, hastalıklı kız kardeşine bakacak kimse yokmuş. Ama en önemli gerekçeleri de şu, bu hepsinde var: Ben razıyım, ama bakınız karım... cahil bir insan… çocuğuna faydalı olan şeyi anlamaz. Kötülüğün kökü de burada saklı... Yapışmış bırakmıyor. Ne yapsan ne etsen inandıramazsın. İstediğin kadar zor kullan bu zinciri kıramazsın..."

Onaylayıcı sesler azalmaya başlamıştı. Biri sandalyesinde huzursuzca kımıldadı, tütün tabakasına uzandı. Biri, görünmemek için yanındakinin arkasına gizlenmeye çalıştı. Ama kurtuluş yoktu.

"Kentimizin parti ve Sovyet ileri gelenlerinin çocukları okula gitmezlerse, esnaf, köylü, tüccar gibi basit insanlarımızdan ne beklenebiliriz? Eğitimin ve ona ilişkin konulan yasaların önemini size de, evet size de açıklamak mı gerekiyor? Yoksa gerekmiyor mu?" Odaya derin bir sessizlik çökmüştü. Cumagül bakışlarını salonda bulunanlarda gezdirdi:

"Çocukları okula özendirme meselesine bizzat kendimizden, şehrimizin faal üyelerinden başlatılmasını öneriyorum. İşte hazırladığım liste, dinleyiniz!"

Cumagül listeyi Nurettin Macitov'la birlikte hazırlamıştı. Listede Okrispolkom Başkanı Nurseyidov, Stoklama Bölümü Müdürü Ataniyaz Kurbanniyazov, Tanrıtanımazlar Cemiyeti Başkanı Korazbekov vs... gibi kişilerin adları vardı. Adı geçenlerin hepsi kendini savunmaya, haklı çıkarmaya girişti. Her birinin çok önemli gerekçeleri varmış. Ama Baymuratov kulak asmadı. Cumagül'ün önerisi üzerine, parti ve Sovyet faal üyelerinin çocuklarının derhal okula kaydedilmesini zorunlu kılan kararı oya sundu. Çimbay ve çevre halkına örnek teşkil edecekti. Karar Bölge Komitesi tarafından kabul edildi. Uyulmadığı takdirde, partiden ihraç edilmeye kadar varan cezalar öngörülüyordu. Cumagül'ün önerisi hiç düzeltme yapılmadan aynen geçirildi.

Baymuratov oylamadan sonra;

"Sözlerin bitti mi yoldaş Zaripova?" diye sordu.

"Hayır, bir çift sözüm daha var." Cumagül yeniden ayağa kalktı. "Burada kent çocuklarının eğitiminden söz ettik. Köylerde bu sorun daha da büyük. Koşullar kötü. Kentte okul yakın. Köyde öyle mi? Çocuğunu bir gönder, ancak yılda bir görürsün yüzünü. Ne yapmalıyız peki? Partimiz, öğrencinin okula değil, okulun öğrencinin ayağına getirilmesi ve her köye, her kışlağa okul inşa edilmesi gerektiğini söylüyor. Bunun için ne yapmamız gerek? İlkokul eğitimi verebilecek dil bilen kadrolar... Turtkul'da buna benzer açılan yıllık kurslar var. Öğretmen yetiştiriyorlar. Bizde de böyle kurslar açılması lazım. Uzun vadede değil, hemen şimdi..."

Baymuratov Cumagül'ün bu önerisini de benimsedi. Sonra Yembergenov konuştu. İlkokul öğretmenleri yetiştirmek için kurslar açılması, Karakalpakça bilen kişilerin bu kurslarda eğitime tabi tutulması, tahsilli kişilerin ilkokul eğitimini örgütlemek amacıyla kırsal bölgelere gönderilmesi konuları tek tek kayda geçirildi.

Cumagül memnun yerine oturdu. Nurettin Macitov'la hazırladıklarının tümü yasa haline getirilmişti. İçi içine sığmıyordu. Heyecandan bir süre konuşmalara kendini veremedi. Ancak konuşmalar tartışma biçimine dönünce dikkat kesildi.

Kurbanniyazov konuşuyordu. Sesi heyecanlıydı:

"Hava şartları ne kadar kötü olursa olsun, teslim etmek zorunda oldukları mallardan vazgeçmemiz söz konusu olamaz. Bunu, üst organlardan talep etme hakkını da bize vermez. Plan, plandır… Devlet önceden belirlenen malı bizden almak zorunda!"

Baymuratov Ataniyaz'ın sözünü kesti:

"İnsanların açlıktan kırılmaları daha mı doğru? Devletimize bu mu gerek?"

"Teslimattan muaf tutarsak, o köyü, bu köyü, ötekini... Devlet, işçi sınıfı hepten açlıktan kırılır. Niyetiniz bu mu? Konuya dar açıdan bakıyorsunuz yoldaş sekreter! Bölgeci bir yaklaşım..."

Korazbekov araya girdi:

"Teslimattan dördünü, beşini, onunu muaf tutmak… Meseleyi neden böyle ele alıyorsun? Yaptığın demagoji... Bizde kötü durumda olan bir iki köy var."

"Kötü mü diyorsun? Pazara çıkın da bir bakın. Bu sizin zavallı, aç dediğiniz köylüler tahıl satıyorlar, hem de ne fiyatlarla! İyi para kazanıyorlar. Siz de onlar için gözyaşları akıtıyorsunuz. Devrim-bu..."

"Biliyoruz, biliyoruz: Çelik disiplin, kesinlikle aman yok..." dedi üyelerden biri.

"Doğru… hep söyledim ve söyleyeceğim de!" Cumagül bir an düşündü. "Birinden duymuştum. Kimdi? Evet, hatırladım. Yembergenov üstü kapalı birinden söz etmişti."

Yembergenov kalktı. Masaya yaklaştı:

"Fiyatlar böyle olduğundan satıyorlar. Ellerinde yiyecekleri bir şey kalmayınca çok pişman olacaklar. Fiyatlara gelince… Bu konuda bazı şüphelerim var. Son günlerde fiyatlardaki bu tırmanışın yalnızca ürünün zarar görmesinden kaynakladığını sanmıyorum. Bence asıl neden şu: Biri büyük bir alım kampanyasına girişmiş. Köylülerin tahılı tükensin diye fazla para ödüyor. Kurnazca düşünülmüş. Diyecek söz yok doğrusu!"

Nurseyitov;

Kim bunlar, neden yakalanmamış?" diye sordu. Sesinde bir endişe vardı.

Yembergenov, Cumagül'ün de sezdiği biçimde soğukkanlı, ama imalı;

"Acele etmeyin!" dedi.

Kurbanniyazov yeniden ayağa kalktı:

"Tekrar söylüyorum. Tüm çiftlikler, önceden belirlenen orana göre malları depolara teslim edecekler. İlk işimiz bu. Mal teslimatından kaçınanlar yargılanacak. Devrim adına elindekiler müsadere edilecek, işte bu kadar..."

"Kurbanniyazov işi sertliğe döküyor. Demir yürekli!"

Okrispolkom Başkanı, Ataniyaz'ın yardımına yetişti:

"Kendisi için değil ya, toplum yararına çaba gösteriyor... İnancımız için gönülden kaygı duyuyor!.."

Karazbekov alaylı:

"Öyle endişeleniyor ki, iş yüzünden ölüp gidecek zavallı!"

"Siz konuyu başka yönlere çekiyorsunuz. Altlarına kuş tüyü serelim, tatlı tatlı konuşalım, öyle mi? Zeki adamın biri ne güzel söylemiş: 'Kırbaçla korunmayan inanç, dalaletin en büyüyüdür.' Çok doğru."

"Daha konuşmak isteyen var mı?" diye sordu Baymuratov. Odadakilere baktı. "Yok mu? Pekala oylamaya geçelim. Durun, bir dakika…. Yoldaş Yembergenov'dan raporunu okumasını rica ediyorum."

Orakbay masaya doğru ilerledi. Branda torbanın içinden çıkardığı bazı evrakları masanın üzerine koydu.

"Yoldaş Kurbanniyazov, pazarda ürünü toptan kimin satın aldığını soruşturmamızı tavsiye etti. Sağ olsun yerinde bir öğüt... Ee, biz de aklımızın erdiği kadarıyla bu işe koyulduk. Bir sonuca da ulaştık. Dinleyin, geçen hafta üç stokçu yakalandı. Kurallara göre sorguları yapıldı. Zabıtlar tutuldu." Elindeki belgeleri gösterdi. "Mesele hayli ilginç! Meğer bu stokçular zengin değillermiş. Peki tahılı satın almak için parayı nereden buldular? Nereden aldıkları ortada. Dinleyin!" Yembergenov tutanaklardan birini okumaya başladı:

"'Tahıl almak için parayı bana şef Ataniyaz'ın akrabası Yusuf verdi. Tahılları arabaya yükledikten sonra ona teslim ettim. Nereye götürdüğünü bilmiyorum.' Başka bir tutanak: 'Tahılları kunduracı Muhammed'in verdiği parayla satın aldım. Bu paranın beyaz takkeli birine ait olduğunu söyledi. Bu, şu demek oluyor: Büyük şefimize… Anlaştığımız ücreti bana ödediler. Bu yüzden kunduracı Muhammet'ten bir talebim yok!..'"

Kurbanniyazov odanın ortasına fırladı:

"Yalan, hepsi yalan! Şerefli bir Sovyet hizmetkârını mahvetmek için tezgâhlanmış bir oyun. Düpedüz iftira... bu... bu… bilinen şey... Sınıf düşmanlarının eski tarzı... ama asla izin vermeyiz, biz..."

Baymuratov parmaklarını masaya vurarak şefin konuşmasını kesti:

"Oturun Kurbanniyaz, sakin olun! Size sonra söz hakkı verilecek." Yembergenov'a döndü: "Siz devam edin!"

Yembergenov hiç acele etmeden soruşturma tutanaklarını okuyordu. Şimdi Kurbanniyazov'la birlikte bir isim daha belirginleşmişti: Nurseyitov... Üyeler dikkat kesilmişlerdi. Arada bir iyice sersemlemiş Nurseyitov'a, kukla gibi titreyen, yüzü kül rengine dönmüş Kurbanniyazov'a öfkeyle bakıyorlardı.

Cumagül düşünüyordu:

"Son günlerde Bölge Komitesi çalışanlarının aralarında gizli gizli konuşmalarının, Baymuratov'un üzüntülü, endişeli tavırlarının sebebi buymuş demek ki." Her şey açığa çıkmıştı. Nurseyitov'la uzun zaman önce ilk karşılaşmalarını hatırladı. Davranışları korkutmuştu onu. Tevekkeli Turtkul'a gidişini engellemek için boşuna bağırıp çağırmamıştı. Şimdi anlıyordu. Her şey apaçık ortadaydı.

Gece yarısına doğru bölge bürosu; Yürütme Komitesi Başkanı Nurseyitov ve depolama bölümü şefi Kurbanniyazov'un partiden ihracına, Bölge Yürütme Komitesi başkanlığına yoldaş Gafurov'un getirilmesine ilişkin kararını açıkladı.

Kurbanniyazov ve Nurseyitov Bölge Komitesi binasından görevliler eşliğinde çıkarıldılar.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Geçen hafta yapılan Yönetim Kurulu toplantısından sonra, okula katılanlar iki kat artmıştı. Bunlar kent yöneticilerinin çocuklarıydı. Ama epeyce gürültü kopmuştu. Ağlayıp sızlayanlar, bazen zorla, tehditle götürülenler...

Bir gün, örtülere bürünmüş kırmızı yüzlü bir kadın Cumagül'ün bürosuna daldı. Göğsünde deve boynunda sallanır gibi karpuz iriliğinde bakır bir muska vardı. Eşikten adımını atar atmaz kavgaya başladı:

"Okulun yanıp kül olsun! Onunla birlikte sen de yanasın! Kızımı niçin zorlar durursun? Çocuğumdan sana ne? İster gönderirim, ister göndermem… keyif benim değil mi?"

Kadının rüzgâr gibi odaya dalışı Cumagül'ü şaşırtmıştı. Güç duyulur bir sesle;

"Sakin olun, sakin olun!" diye kadını yatıştırmaya çalıştı. "Siz kimsiniz?"

"Ben mi? Ne diyorsun sen! Bütün şehir beni tanır!" Tepeden bakarak kendini tanıttı. "Kızlargül… aklında tutabilecek misin? Korazbek'in karısı Kızlargül…"

Cumagül;

"Peki, tanışalım!" dedi alaysı bir gülümsemeyle. "Yönetim Kurulu kararı hoşunuza gitmedi demek!"

Sandalyede oturan kadın birden ayağa fırladı. Cumagül'ün üstüne atılacakmış gibi ileri çıktı.

"Kararınız bana vız gelir! Tuh, kendi kafalarına göre karar alıyorlar. Eski zaman değil, şimdi Sovyet iktidarı var... Beni kimse zorlayamaz! İstediğim gibi yaşarım! Canım isterse kızımı okula gönderirim, yok istemezse, kesinlikle... şey..." Kızlargül uygun kelime aradı, bulamadı. Sözleri bölük pörçük de olsa ne demek istediği anlaşılıyordu.

Cumagül gülmesine engel olamadı:

"Sovyet iktidarını hayli ilginç yorumluyorsunuz! Özgürlük! Kim nasıl istiyorsa öyle yaşayacak! Öyle mi?"

"Öyle ya, kocam neden savaştı peki?"

"İnsanlar hakikat ve adalet yasalarına göre yaşantılarını sürdürsünler diye... Anlıyor musunuz? Bu yasalara göre..."

"Ya, bu yasaları beğenmiyorsam peki, mesela okulla ilgili..."

"Boyun eğmekten başka çareniz yok. Yasalar doğrulara ve mantığa uygun olarak çıkarılmıştır. Kızınız okula gidecek. En doğrusu bu... Sevinmelisiniz." Cumagül sabırla açıklamaya çabalıyordu, ama Korazbek'in inatçı, huysuz karısını yola getirmek pek kolay olmayacaktı.

"Beni zorla cennete mi sürükleyeceksiniz. Yolumu kendim bulurum herhalde! Söylüyorum. Gitmeyecek, kızım okula gitmeyecek! Neden mi? Okusa da okumasa da sonunda yine beşik sallayıp, tencere kaynatmayacak mı? Benim gibi, annem gibi… Bütün kadınlar gibi... Senin gibi olmasının daha iyi olacağını mı düşünüyorsun? Okuma yazma bildiğin için mi kocan seni evden kovdu? Bu okul yüzünden kızım ömür boyu yalnız bir dul olarak perişanlık çekecekse… ah, Allah yazdıysa bozsun! Tanrım bizi koru!"

Kızlargül bu sözleri bilerek mi söyledi bilinmez, ama darbe tam hedefi vurmuştu. Cumagül sarardı. Bakışları sertleşti, donuklaştı, boğuk bir sesle;

"Yarın kızınız okulda olmazsa, yoldaş Korazbekov'un Partiye ve işine elveda demesi gerekecek!" dedi.

"Siz… Partiden siz mi ihraç edeceksiniz?" diyen Kızlargül afallamıştı. Zaripova'nın saçlarına yapışacakmış gibi parmaklarını kıvırdı. "Kocam bu şehirde Sovyet iktidarını kendi elleriyle kurdu. Sizin gibileri bataktan çekip kurtardı. Eğer o olmasaydı, sen şu anda... evet, sen çoktan dünyaya veda etmiştin. Kalkmış bir de tehdit ediyor!"

"Kimse sizi ne tehdit ediyor, ne de sindirmeye çalışıyor. Kocanız Karakalpakistan'da Sovyet iktidarının kurulması için büyük hizmet vermiş en etkin kişilerden biridir. Bu gerçek... Ama bu, Sovyet yasalarını istediği biçimde uygulama imkanını ona sağlamaz. Aksine,

herkese örnek olmak zorundadır. Unutmayın, kadın kocasını vezir de eder, rezil de!"

"Bu sözleri bana söylüyorsunuz ha? Bana?"

"Koca hizmet etsin, karısı da yağ bağlasın!.."

Kızlargül'ün zaten kırmızı olan yüzü, büsbütün kızardı. Cumagül'ü aşağılar gibi süzdükten sonra hışımla kapıya yürüdü:

"Yoldaş Korazbekov'a aynen böyle söyleyeyim mi?"

"Evet, yarın kızı okula gelmezse, parti kartını masaya bırakması gerekeceğini yoldaş Korazbekov'a hatırlatın! Bölge Komitesi Yönetim Kurulu'nun kararı böyle."

Kızlargül kapıyı gürültüyle çarparak çıktı.

Öğle üzeriydi. Kadın Kolu Başkanını okula bekliyorlardı. Nurettin Macitov'la görüşmesini saat dörde aldı. Rahatsız olduğunu bildirerek eve gitti. Yatağa uzandı. Yorganı başına çekti.

Böylesi tavırla kaç kez karşılaşmak zorunda kalmıştı:

"Sen önce kendi yaşantını bir düzene koy! Sonra bizi eğitirsin." İlk görüşmelerinde Baymuratov'la konuşmasını hatırladı:

"Evli misin?" "Hayır!" "Öyleyse, bu sizin için hiç de kolay olmayacak." O zaman bu sözlere pek anlam verememişti. Ama şimdi iliklerine kadar hissediyordu... Belki de haklılardı. Cumagül, "Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma" durumuna mı düşmüştü? Ama nasıl suçlu olurdu? Sürgit dayaklara katlanması, kocasının dizlerine kapanarak af dilemesi mi gerekiyordu? Niçin bağışlanmayı isteyecekti? Erkek değil de, kız doğurduğu için mi? Kocası eve keyifsiz döndüğü için mi? Kadın olduğu için, sırf bunun için mi af dileyecekti? Hayır, ne insanlar, ne de eski kocası önünde suç işleyecek, pişmanlık duyacak bir şey yapmıştı, ama kimseye kalbini açamazsın, açıklayamazsın. Görevi gereği kadınların karşısına açık bir yüzle, evli, düzenli bir aile yaşantısı olan, onlara yol gösterecek bir kadın gibi çıkmak zorundaysa ne yapmalıydı?

Temsil sonrası, Yembergenov'dan sokağın köşesinde ayrıldıktan sonra yaşadığı o geceyi bir sis bulutu içinde hatırlıyordu. Boğulacak gibi olmuş, içi ürpermiş, utanç duymuştu. O gece kendisine neler

olduğunu anlayamamıştı. Delice bir istek, bir esrime haliydi bu… Birkaç gün sonra da Fatima ona uğramış, Yembergenov'un teklifini iletmişti: Cumagül'süz hayatın bir anlamı olmadığını bildiriyordu. Ancak olumsuz yanıt vermişti. Sevmiyordu. Yaşamını düzene sokmak, hak hukuk sahibi olmak için bu hayırlı olaya evet mi demeliydi? Saçmalık... Kendi önünde yalan pahasına, vicdanıyla uyuşarak, başkaları için gerçeğin peygamberi olmak mümkün olabilir mi? İmkansız... Gerekli de değil...

Turumbet'le aralarında geçen o kısa, tatsız konuşmadan sonra geleneklere aldırmadan, elalemin söylediklerine kulak asmadan, içinde keçeleşmiş kölelik duygusunu ezerek bağımsız olduğunu göstermek ve kendi bildiğince yaşamaya hakkı olduğunu göstermek için, içinde karşı konulmaz bir istek duymuştu. Sahneye çıkmasının, o dehşet geceyi yaşamasının sebebi buydu... Kişiliğini kabul ettirme... Garip şey: Çevrende ve kendinde iyiyi kötüyü, eski gelenekleri, yeni yasaları, eline geçirdiğin her şeyi yıkmak, yok etmek neden hep kişiliğini kanıtlama arzusuyla el ele gider? Yakıp yıkmanın her zaman daha kolay, daha çabuk bir yol olmasından mı? Yoksa toplum önünde büyük bir skandal yaratmaktan daha iyi bir yöntem olmadığı saklı bilincinden mi? Ama kişiliğini kanıtlamanın başka yolları da var. Zorlu, tehlikeli, ama soylu bir yol… Basmacıların kurşunları altında, köşesine sinmiş bekleyen düşmanın her türlü oyununa karşı, önemsizliğini, hiçliğini, köleliğini boğarak, özgürlük ve kardeşlik yasasını, insani onuru, hümanizmi, yani devrim yasasını yeryüzünde ve insanın ruhunda geliştirmek...

Sabahleyin her zamankinden daha canlı ve enerji dolu okula koştu.

Daha kapıdan girerken Fatima'ya;

"Bugün kaç kişi oldu?" diye heyecanla sordu.

"Bir yeni öğrenci daha; Korazbekov'un."

Cumagül'ün yüzüne geniş bir gülümseme yayıldı. Nurettin'in eşine çocuksu bir afacanlıkla göz kırptı.

"Etkisini göstermiş."

Fatima'yla çalıştıktan sonra yurda gitti. Macitov oradaydı.

Öğrencileri büyük odada topladı:

"Çocuklar! Büyük bir işimiz var. Askeri harekât gibi bir şey. Sizsiz olmaz."

Ciddileşen çocukların gözlerinde merak ışıkları yandı.

"Bölge Komitesi'nin özel görevini yerine getirmeye hazır mısınız?" Çocuklar meraktan yerlerinde duramıyorlardı:

"Kabul, kabul…" diye hep birlikte bağırdılar.

"Nasıl bir görev?"

"Tabanca verilecek mi?"

"Bu defa tabanca gerekmiyor. Sadece kalem ve defter." Cumagül harekât planını açıkladı: Çimbay bölümlere ayrılacak, ekipler oluşturarak bütün kent; evler, sokaklar karış karış dolaşılacak, okul çağındaki çocuklar tek tek tespit edilecek. Bu harekâta Mukanov komuta edecekti.

Nüfus sayımı Çimbay tarihinde ilk kez yapılacaktı. Halkın bu işe tepkisi de farklı oldu tabii. Kimi, kapısını çocuklara severek açtı, gereken bilgileri verdi. Kimi de, çocukların ceplerinden kalem ve defterleri çıkarmalarına fırsat vermeden kapı dışarı etti. Ama çocuklar pes etmiyordu. Amaçlarının ne olduğunu açıklıyor, insanları ikna etmeyi başarıyorlardı. Sonuç alamadıkları evler için gerekli bilgiyi komşularından öğrenmeye çalışıyorlar, başaramazlarsa yardıma Mukanov'u çağırıyorlardı.

Hazırlanan bu liste, çocukları okula yönlendirmede sürdürülen faaliyetin sadece başlangıcıydı kuşkusuz. Bu faaliyet en azından soruna bir açıklık kazandırmıştı: Çocuklarını okula göndermeyenler ortaya çıkıyordu. Yine de sonuç alamazlarsa, kiminle konuşacaklarını, mücadele edeceklerini öğrenmiş oluyorlardı. Cumagül'ün önerisi üzerine, okul öğretmenlerinin ve yurt öğrencilerinin her birine üç hafta gibi kısa bir süre içinde, en az üç öğrencinin okula kazandırılması görevi verildi.

Günler yoğun çalışmayla, bazen de endişelerle geçti. Bir aydır okula devam eden bir kız öğrenci ansızın ortadan kayboldu. Bir süre hangi köyde, hangi uzak akrabalarının yanında saklandığı araştırıldı. Ne olursa olsun bent yarılmıştı… Yeni hayat ırmağı Çimbay'ı dalga dalga basıyordu…

ON ALTINCI BÖLÜM

Sadece bir kez karşılaştığı Ataniyaz Kurbanniyazov'la Nurseyitov'un tutuklandığı haberinin Duysenbay'ı sarstığını söylemek gülünç olur. Bu haber yüreğinde ya acıma duygusu yaratacak ya da hayata ilişkin planlarını değiştirecekti… Artık plan falan yoktu. Bazı kişilerin zorla sokulduğu bir boşluktu… Kulağına tatlı sözler fısıldamışlar, boş hayallerle avutmuşlar, korkunç cezalarla, cehennem azaplarıyla korkutmuşlardı. Parasını, ineklerini, tahılını gasp ettikten sonra ortalıktan kaybolmuşlardı. Sonra yine ortaya çıkmışlar, her şey baştan itibaren yeniden tekrarlanmıştı… Hayır, bölge şeflerinin tutuklanması Duysenbay'ı üzmemişti. Bu adamların bir daha o zindandan çıkamayacaklarını düşünüyordu, hissettiği bir boşluk duygusuydu, gittikçe bir uğultu haline geliyordu.

Turumbet'in okumak üzere köyden ayrılışından bu yana neredeyse bir yıl geçmişti. Onu Çimbay'a gönderirlerken, erkeklik onurunun kabararak o ahlaksız kadının işini hemen bitireceğini sanmışlardı. Ne gezer! Ahlaksız kadın Çimbay'da bürosuna kurulmuş, insanların kaderine yön veriyor. Ne devir! Eski karısı Cumagül Çimbay'da bulunduğuna göre, Turumbet'in Turtkul'da ne işi vardı? Kendini gerçekten bilime mi adadı? Turumbet ve ilim! Çok gülünç! Ah, şimdi yanında olsaydı! Birlikte iskambil oynarlardı. Kendi kendine oynaması sıkıcı. Hocaniyaz'la tehlikeli... bir yerinden gizlice kart çıkarır, göz göre göre hile yapar. Of, aman... Eskiden uzaklara giderdim, gönlümce eğlenirdim. Ya şimdi! Gezmeme bile fırsat vermiyorlar.

Kanal kazısında yaptıkları anlaşmadan sonra Hocaniyaz, Duysenbay'dan yeni bir çadırı hemen kapmıştı. İlişkileri olağandı: Bir sana, bir bana. İki taraf da kazançlıydı. Köylü toplantılarında, TOZ toplantılarında Batraçkom,* Duysenbay'ın dümeninde gitme huyunu sürdürüyordu:

---

* Batraçkom: (Batraçkiy Komitet) Tarım İşçileri Komitesi.

"Oo, bu kadarı da fazla, Bay'a artık dokunmayın! Bu vergi değil, gasp olur, malını mülkünü zaten bitirdiniz!" Kuşkusuz bu toplantılardan sonra Batraçkom'un çadırı yeni kilimle döşeniyor, ortalığı kızarmış et kokusu sarıyordu. Olağan ilişkiler...

Hocaniyaz geçen hafta Bay için yine bir hizmeti yerine getirmişti, karşılığında –fazla değil– iki Türkmen halısı almıştı. Hocaniyaz çayhanede otururken, aksakalın şehirden döndüğünü, adamlarıyla toplantı yapacağını duymuştu. Batraçkom'u çağırmamışlardı, ama onsuz olur muydu! Hemen gidip baş köşeye oturdu. Köylülere her zaman olduğu gibi sataşmadan edemedi.

Turebay;

"Bu ciddi bir mesele, lütfen sesini kes!" diye çıkıştı ve anlatmaya başladı: Mesele gerçekten ciddiydi. OGPU, pazarda köylülerden yüklü miktarda tahıl satın alan bir çeteyi ele geçirmişti. Tüm tahıl bir çukura gömülmüştü. Köylüyü ilkbahara doğru yiyeceksiz bırakmak, açlığa mahkûm etmek için soysuzca bu işe girişmişler. Duysenbay'ın da bu olaya katıldığına dair kuşkular varmış. Birkaç koyun vererek tahıl almış ve bir yere saklamış. Okrispolkom Duysenbay'ın evinin aranmasını, doğruysa tahılın müsadere edilmesini emretmiş...

Turebay'ın konuşması biter bitmez, Batraçkom alçak adama demediğini bırakmadı, lanetler savurdu, küfürler etti. Sonra toplantıdan ayrıldı. Ortalık karardığında gizlice Duysenbay'ın evine gitti.

"Baba, Sovyet iktidarının bayağı canını sıkmışsın... Pazardan neden yüklü miktarda mal aldınız ve gizli bir yere götürdünüz? İnsanları aç bırakmak olur mu?"

Duysenbay her zamanki gibi masum kuzu hallerine bürünüverdi, ne bir şey görmüş, ne de duymuştu. Ne buğdayı? Ne satın alması? Evet, doğru, kışı geçirmek için bir miktar satın almıştı. Hepsi bu kadar… Fakat Hocaniyaz evde arama yapılacağını söyleyince birden telaşlandı. Odada huzursuzca dolaşmaya başladı. Sonunda itiraf etmek zorunda kaldı:

"Çürüsün diye satın aldım, tamam mı?"

Batraçkom;

"Sabaha kadar çürümez," dedi ve sakince çayından bir yudum aldı.

"Peki ne yapacağım şimdi? Ne yapacağım?" Yağ bağlamış kollarını çaresizce iki yana bıraktı.

"Baba, siz her zaman böylesiniz. Son saate kadar gizlersiniz, başınız ağrıdı mı, yardım dilenirsiniz. Başımıza bilmediğimiz dertler açılmaması için, olan biteni baştan anlattın!"

"Tamam, tamam cancağızım. Sen sadece şimdi... bu pislikten beni kurtar! Ömür boyu unutmam!"

Hocaniyaz uzun süre düşündü. Ayvan altındaki bu kadar tahıl iki kişiyle bir gecede taşınamazdı. Ama başka çaresi yoktu. Yani buğdayı saklayacak tek yerden başka. O da Hocaniyaz'ın ambarıydı. Batraçkom teklifini yaptı:

"Bana taşıyacağız. Başka yer olmaz. Benim için ne kadar tehlikeli olduğunu takdir edersiniz. Bir gören olursa halim duman! Üstelik güç kuvvet de gerektiriyor. Yine de Duyseke sizin için neler yapılmaz!.."

Kan ter içinde, koyu karanlıkta kütüklere takıla takıla, bir hırsız gibi sessiz, tepeleme dolu çuvalları bütün gece taşıdılar. Zayıf, ama güçlü kuvvetli Hocaniyaz'ın işi kolaydı. Ama, iri bir armudu andıran koca göbeğiyle, her yanı yağ bağlamış yaşlı Duysenbay için öyle mi? Gün ağarırken ayakta zor duruyordu.

Batraçkom;

"Biraz dinlenelim," dedikçe, Bay her defasında telaşlı;

"Yo, yo… devam edelim, gözüm devam edelim," diyordu.

Ortalık aydınlandığı zaman taşımayı bırakmak zorunda kaldılar. Duysenbay çukura göz atınca üzüntüyle içini çekti... Çuvalların ancak dörtte birini çekebilmişlerdi. Bay hayatında ilk kez huzursuz, endişeli bir gece geçirdi.

Aynı saatlerde tahıl dolu ambarına bakan Hocaniyaz ellerini sevinçle ovuşturdu. Keyfine diyecek yoktu. Az çalışmamıştı hani! Duysenbay'ın armağanı keçeye uzandı. Zorlu, ama büyük bir iş başarmanın verdiği huzurla derin bir uykuya daldı.

Duysenbay'ın gözlerine bir türlü uyku girmiyordu. Şimdi gelecekler, çukuru açacaklar endişesiyle içi içini yiyordu. Onu buğdayların içine gömecekler. Her yeri; kulağı, burnu, ağzı buğdayla dolacak, soluğu kesilecek! Duysenbay ayağa fırladı. Bir süre şaşkın şaşkın etrafına bakındı. Hayır, gelmemeleri için bir yol bulmalıydı.

Duysenbay öğlene doğru, asık ve bembeyaz bir yüzle Turebay'ın kapısını çaldı. Bir süre sağlığını, şehir haberlerini, ikizlerin durumunu sordu. Sözü döndürdü dolaştırdı, asıl konuya getirdi.

"Duydum ki pazarda buğday fiyatları almış başını gitmiş. Yanına varmak mümkün değilmiş. Köylü de sıfırı tüketmiş... Ben Tureke teklif etmek isterdim. Stokta biraz tahılım var. Darda kalanlara vermek isterim. Gelecek yıl Allah'ın izniyle ürün bol olursa, iade ederler. Vermezlerse de önemi yok! Sadece aç insan görmek istemiyorum. Yüreğim sızlıyor."

"Ne, ne? Anlamadım," diyen Turebay duyduklarına inanamamıştı. Duysenbay'dan böyle soylu bir davranış beklemek..!

"Ben neyim ki! Ailem fazla büyük sayılmaz. Geçinir gideriz. İhtiyaç duyduğum şimdi ne biliyor musun Tureke? İnsanlara iyi bir hatıra bırakayım yeter, hepsi bu."

Turebay'ı ayvan altındaki çukura götürdü. Çuvalların arabaya yüklenmesine yardım etti. Yaptığı iyilikle böbürlenerek sırıtıyordu. Köylülere takılarak cesaret verdi. Sonuncu çuval arabaya yüklendiğinde Turebay'a yaklaştı. Sahte bir saflıkla ve ellerini önünde kavuşturarak;

"Cancağızım!" dedi. "İnsanın hafızası iyilik konusunda pek sağlam değildir. Sırf adet yerini bulsun diye söylüyorum, bana makbuz verseniz diyecektim."

Turebay makbuza parmağını bastı. Duysenbay'a uzattı. Yüklü araba ağır ağır hareket etti. Eve dönerken kâr zarar hesabı yapıyordu. Zararı kuşkusuz büyüktü. Ama aslında karlı çıkmıştı: Duysenbay'ın Sovyet iktidarına karşı olduğunu söylesinler bakalım şimdi! İşte makbuz, işte belge! Buğdaya gelince… hepsini kaptırmamıştı. Allah'a şükürler olsun, korulukta başka bir çukur açmayı akıl etmişti.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Turebay Okrispolkom'un yeni başkanı Gafurov'un odasına titreyerek girdi. Nurseyitov'dan ağzının payını almıştı! Bu ürkekliği bir bakıma aksakala kadar ulaşan Gafurov'un kişiliğinden geliyordu. Ünlü şeflerin içinden çıkmıştı. Anlatılanlara göre, önceleri Türkistan Merkez Yürütme Komitesi'nde çalışmış, arkadaşı Frunze'yle beraber Buhara Emirliğinin canına okumuş. Şimdi de Karakalpakistan'ın inşası için görevlendirilmiş.

Gafurov beklentilerin aksine alçakgönüllü ve saygılı bir kişi izlenimi vermişti. Turebay'ı görünce kalktı, ona doğru yürüyüp dostça elini sıktı. Bu gösterişsiz, saygılı tavırları Turebay'ı rahatlatmıştı. Odada bulunan yabancı bir delikanlı da önceden kararlaştırılmış gibi eğilerek hafifçe aksakalı selamladı. Yirmi beş yaşlarında bir Rus'tu. Mavi gözleri ışıl ışıl parlıyordu.

Gafurov tanıştırdı:

"Kozlov Aleksandr Aleksandroviç. Bizden... Yirmi yıldır Türkistan'da... Buraya gelmeden önce Sormov'da bir fabrikada çalışıyordu. Feleğin çemberinden geçmiş. Kendine güvendiğin kadar ona güvenebilirsin. Gözün arkada kalmaz. Sağlam çocuktur. Öyle mi Saşa?"

"Evet, benden güzel bir portre çıkarabilirsiniz. Tam sergilik olur doğrusu!"

Gülüştüler, birbirlerine göz kırptılar.

Gafurov bu kez Turebay'ı tanıttı:

"Turebay Orazov. Mangit Köyü aksakalı. İşte beraber çalışacağın kişi."

Turebay şaşırmıştı: Birlikte çalışmak da ne demek oluyor? Ortak işleri ne olabilir? Ama sorularla insanı bezdirmek Karakalpakların adeti değildi. Beklemeliydi. Nasıl olsa Gafurov bir süre sonra açıklar.

Sabır, Turebay, sabır... Gafurov konuşmaya başlayana kadar ağzını açmayacaktı.

Gafurov;

"Sana siyaset öğretecek değilim," dedi. "Bilgin vardır. Sosyalizm, diğer meselelerle birlikte, ürün miktarının herkese yetecek şekilde sağlanmasını öngörür. Biraz eksik, biraz fazla, yıllardır aynı ürünü topluyorken, bunu nasıl başaracaksın peki?"

Turebay evet anlamında başını salladı.

"Bilim, aynı topraktan beş misli-on misli ürün alınabileceğini söylüyor. Bunun için ne lazım?" Gafurov durdu. Bir sigara yaktı. Sorusunu kendi yanıtladı:

"Diyelim ki çok şeyler... Ama usulüne göre. Bugün toprağın dededen kalma usullerle, karasaban ve çıkrık gibi araçlarla, kısacası feodal kalıntılarla işlenmesine son verilmeli. Onların yerini traktör, demir pulluk, mibzerler, biçer döverler almalı."

"Biçer döverden, traktörden basitçe söz etseydin daha elektrik santralleri var!" dedi Aleksandr. Turebay'a Rusça ve bu esrarengiz araçların kolayca anlaşılması için de köylü dilince bir şeyler söylemeye başladı. Karakalpakça, Rusça, Özbekçe kelimeleri birbirine karıştırmasına rağmen Turebay anlamıştı.

Gafurov;

"Özetle," dedi. "Devlet kendi hesabına toprağı işlemeniz için size makine sağlayacak. Bölgede ilk MTS* sizin köyünüzde kurulacak. Böylece diğer köylere örnek olacaksınız.

"MTS? Bu da ne?" diye sordu Turebay.

"MTS-Makine Traktör İstasyonu demek. Kısacası, köyde sosyalizmin demirhanesi… Anladın mı? Bu iş için de Aleksandr'ı yanında götüreceksin, orada birinin yanına yerleştir!"

Turebay başkanın sözlerine inanmamış gibi sordu:

"Yoldaş Aleksandr köye mi gelecek?"

"Evet, size gelecek. Üstelik uzun süre, belki de temelli… bunu için gönderildi."

---

* MTS: (Maşinno-Traktornaya Stantsiya) Makine-Traktör İstasyonu.

"Buraya gelirken birkaç gün Turtkul'da bir lojmanda kalmıştım. Orada bir gençle tanıştım. Sizin oralı, Mangitli. Köyünüzle ilgili çok şeyler anlatmıştı. Sizden, İşçi Komitesi Başkanı Hocaniyaz'dan, Bibiayım'dan, Duysenbay'dan... Sizlerle tanışmak istiyordum."

Turebay, bu gencin kim olduğunu Aleksandr'a sormak istediyse de vazgeçti. Gerek yoktu. Sonunda her şey kendiliğinden açıklığa kavuşurdu.

"Bugün Çimbay'a birlikte geldik. Bir an önce köyüne gitmek istiyordu, alıkoydum. 'Beni bekle!' dedim. Dört ayak daha neşeli olur."

"Pekala çocuklar size başarılar dilerim," dedi Gafurov. Vedalaşmak üzere elini uzattı. "Oraya alıştıktan sonra gelirsin, biraz sohbet ederiz." Turebay'a döndü:

"Çocuğu orada üzmeyin ha! Sizin sorumluluğunuzda."

Aleksandr ayağa kalkınca Turebay'ın içi hopladı. Tunç gibi bedenine, geniş omuzlarına, gömleği altından kabaran kaslarına, balyoz gibi yumruklarına hayranlıkla karışık bir saygıyla baktı. "Böyle birini incitmek ha!" diye düşündü. "Başkası incinmesin de!"

Yürütme Komitesi binasının merdivenlerinden inerken, Aleksandr meydanı şöyle bir gözleriyle taradı, şaşırmıştı:

"Benim yolcu da nerelere kayboldu? Beklemekten sıkılıp yürüyüşe çıkmış olmasın?"

Onu aynı anda gördüler. Ara sokakların birinden çıkmıştı. Ağır ağır alana doğru yürüyordu. Paltosunu koluna atmış, diğer eliyle turuncu renkli parlak bir bavul taşıyan şehir kıyafetli adam Turumbet'in ta kendisiydi.

Eski bir tanıdığın dış değişikliği kadar insanı şaşırtan bir şey olamaz. İç değişimler geçirmiş olsa bile, ilk anda bunun ayrımına varamazsınız. Yavaş yavaş öğrenirsiniz. Dış değişiklik insanın hemen gözüne çarpıyor.

Aksakal taş kesilmişti. Yıllardır aynı gömleği giyen, çizmelerinin tozunu bayramdan bayrama alan, her zaman bir karış sakalla gezen, uykulu Turumbet yerine, karşısında şehir kıyafetleri içinde bambaşka bir Turumbet duruyordu. Nasıl hitap edeceğini bilemedi. Eskiden

olduğu gibi "sen" ya da "siz" diye mi? Yoksa yeni adete göre baba adıyla mı?

Turumbet yaklaştı. Aksakala elini uzattı. Uzun bir ayrılıktan sonra ne öğrenilmesi gerekiyorsa onları sordu. Turebay hemşerisinin kendini yarım kulakla dinleyeceğini, köy sorunlarına son derece kayıtsız kalacağını düşünmekle birlikte yanıt verdi. Bu duyguya kapılması nedeniyle, utanarak susmak zorunda kaldı.

"Peki, işlerini yoluna koyabildin mi bari?" diye sordu Aleksandr. "Ben hazırım. Yoldaş aksakalla birlikte son sürat haydi köye…"

Turumbet duraksadı. Muğlak ve kaçamak bir cevap verdi:

"Burada biriyle görüşebilseydim. Ama bilemiyorum."

"Bölge Eğitim Müdürlüğünde mi?"

"Oraya gittim Macitov'la görüştüm. Bina bulunursa köyümüze okul açmaya geleceğini söyledi."

"Ee, ne bekliyoruz daha. Hadi gidelim," dedi Aleksandr.

"Ama biriyle görüşmem gerek," diye diretti Turumbet. Gözlerinde alışılmadık bir hüzün vardı. Turebay, Cumagül'le görüşmek istediğini anlamıştı. Ama oralı olmadı. Arabaya yürüyüp atın koşumlarını düzeltti.

Kozlov'un ısrarı üzerine görmek istediği kişiyi aramaktan vazgeçen Turumbet diğerlerinin ardından arabaya bindi. İlkbahar yağmurlarıyla balçık haline gelmiş yolda hızla köye hareket ettiler.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Üç gecedir Cumagül'ün gözüne uyku girmemişti. Tazegül'ün nefes alışları kötüleşmiş, ateşler içinde sürekli sayıklıyordu.

"Hadi iç küçüğüm, iç yavrum!"

Tazegül'ün başı dermansızca yatağa düştü. İlaç olduğu gibi üzerine döküldü.

Cumagül'ün getirdiği doktor zatürree teşhisi koymuştu. Bazı ilaçlar yazmış, hastaya nasıl bakılacağını, neler yapılacağını bir bir anlatmıştı. Ya doktorun ilaçları işe yaramaz, Tazegül gün geçtikçe daha kötüleşirse? Dün gözlerini açmış, bir şeyler mırıldanmıştı. Ama bugün bilinçsizce yatıyordu. Ne yapmalı? Ah, ne yapmalı?

Cumagül başını dizlerine dayamış ağlıyordu. Kâh tatlı sözlerle, yakarışlarla, kâh umutsuzca söylenerek, öfkelenerek yavrusunun adını sayıklıyor, çaresizce Tanrıya sesleniyordu.

Sıcacık bir el Cumagül'ün omuzlarına dokundu. Doğruldu. Geniş yüzlü bir kadını akan gözyaşları arasından güçlükle fark etti. Kimdi bu kadın? Nerede karşılaşmıştı? Adının ne önemi vardı şimdi?

Kadın Cumagül'e sarıldı. Kendine çekti. Cumagül çocuksu bir saflıkla gözyaşları içindeki yüzünü kadının göğsüne yasladı. Göğsünde karpuz iriliğinde bakır bir muska vardı. Adını sormadı. Neden buradaydı? İlgilenmedi. Böyle bir anda sana gelmişse bu sorulara ne gerek vardı?

Sabaha kadar bebeğin başucunda, birbirine sarılı vaziyette oturdular. Cumagül ve Korazbek'in karısı... Tazegül'ün her nefes alışında ve inlemesinde birbirine hiç benzemeyen bu kadınların perişan yüzlerinde kâh endişe, kâh umut ışığı beliriyordu.

Yabancı ha!

Sabaha karşı Aykız kendine gelir gibi oldu. Ateşi düşmeye başla-

mıştı. Gözlerini açtı, zayıf, hırıltılı bir sesle su istedi. Başı yeniden yastığa düştü.

Doktor ikinci kez hastayı muayene etti. Artık tehlikenin atlatıldığına, kızının yaşayacağına Cumagül'ü zor ikna ettikten sonra çıktı. Az önce koşarak gelen Macitov, üç günlüğüne uzak bir köye giden karısını karşılamak üzere erken ayrıldı. Ardından masaya çay ve taze bazlama bırakan iyiliksever komşusu da gittikten sonra, içeride yalnızca Korazbek'in karısı Kızlargül kalmıştı. İki kadın birbirine bakarak, ara sıra konuşarak oturdular.

"Uzansaydın."

"Oturacağım."

"Şimdi ne kadar ilaç damlatmalı?"

"Ben yaparım."

Sonra yeniden uzun bir sessizlik ve yine konuşmalar...

"Nefes alışları düzeldi. Değil mi? Dinle!"

"Hırıltısı geçmiş bak! Bu çok iyi."

Kapalı kepenklerin arasından içeriye güneş ışığı giriyor, dışarıdan araba gıcırtıları, köpek havlamaları, tiz çocuk çığlıkları geliyordu. Oda sessiz ve loştu, ama huzur doluydu.

Cumagül kadının elini tuttu:

"Beni bağışla… o sıra seni öyle..."

Kızlargül sözünü kesti:

"Bağışlamak mı? O da ne demek! O zaman aptallık etmiştim. İşte hepsi bu. Gözlerimi açtığın için sana teşekkür borçluyum."

Bu kez sessizlik kısa sürdü.

"Bilir misiniz, hayatımız istediğimiz şekilde giderse, oraya buraya koşarız, tartışırız, birbirimize kızarız, seviniriz, ama tersi olursa hemen ağlamaya başlarız. Birden ölümle karşılaşırsın. Kendinin değil de genelde..."

Kızlargül araya girdi:

"Bu seni, niçin ölüm düşüncesine sürüklüyor?"

"Hayır, öyle değil! Ölüm… Mutluluğun ve kederin olan her şey, acılar çekmene, gecelerce uyumamana, hırçınlaşmana neden olan her şey birdenbire gözlerinin önünde küçülür, önemsizleşir, bir hiç olur... Bunu hiç düşündün mü?"

"Neden düşünmeyeyim? Gözümün içi, bu düşünceden kimse kaçamaz. Ölüm çok şeyin gerçek değerini belirler... Kimi yerde saf altın, kimi yerde sahtesi!.." Kızlargül durdu. Yatakta uyuyan Aykız'a ve Cumagül'e ışıltılı gözlerle bakarak ekledi:

"Canım böyle duydum, aklı başında kişiler böyle yorumluyorlar."

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

MTS kurulacağı haberi köyde kuşku ve heyecan yarattı. Nasıl bir şeydi bu? Hayır mı, şer mi? Farklı görüşler ortaya çıkmıştı. Mambet'e yakın olanlar karşıt fikirler öne sürmede gecikmediler.

"Dedelerimiz, dedelerimizin dedesi, toprağı demirle sürecek kadar aptal değildi herhalde."

"O toprak ki, ana gibi bizleri doyurur, besler!"

"Böyle saçmalık nerede görülmüş!"

Başka bir grup da itirazını belirtiyordu:

"Rus demirle sürüyor, biçiyor ama, ürün bizimkinden daha iyi."

"Hey, hey Rusları bize örnek alma! Onlar domuz eti yer."

Turebay bu tür konuşmalara ilk günlerde pek ses çıkarmadı.

Bu, sık sık görülen ve yaşanan bir durumdu. Sözün zayıf kaldığı yerde en geçerli kanıt iştir, eylemdir.

Aleksandr köye gelişinin daha ilk gününde, bir toplantı, ortak bir karar beklemeden, hemen kolları sıvadı, örsü eline alarak hemen çalışmaya başladı. Mangit'in tek demirci ustası Salih, Aleksandr'ın demirci maşası ve çekici ustalıkla kullanışını, demirden yarattığı harikaları hayranlıkla izledi. Demir, Rus ustanın elinde canlanmıştı adeta. Böylesi bir sanat, usta kişinin gözlerinde çok anlam kazanır. Yaşamında yüzlerce nal çakmış, sayısız araba tekeri çemberlemiş olan yılların demirci ustası Salih, yabancıya derin bir saygı duydu. Kalfalık görevini yürekten kabullendi. Ocağı körüklüyor, kömürü karıştırıyor, demire su veriyor, Aleksandr'dan gözünü ayırmıyordu.

Her şey Salih'le başlamıştı. Bir gün demir ocakta korlaşırken Aleksandr'a döndü:

"De kardeş! Senin bu MTS nasıl bir şey?" Bütün dikkatini işine veren Aleksandr pek ayrıntıya girmeden açıkladı:

"MTS, demirhane gibi bir şey, ama seninkinde küçük işler yapılır. Bunda ise... sana basitçe nasıl açıklasam? Bak, burada halkın yararına, refahına iş yapılır, anladın mı?"

O günden sonra Salih, MTS nin ateşli savunucusu oldu. Ne var ki demirhaneye ne kimse uğruyordu, ne de bakmaya geliyordu. İlkbaharda yolu buradan geçen bir iki köylünün ilk duyduğu Salih'in ateşli sözleri oldu. *Emtees* onun ağzında *metese* oluvermişti. Aleksandr'a da Metese-cigit adını takmıştı. Salih'in demirhanesine uğrayanlar arttıkça, onun coşkulu nutuklarını dinledikçe MTS köyde gitgide taraftar bulmaya başladı. Aslına bakarsanız köylüler, Makine Traktör İstasyonuyla ilgili en inandırıcı kanıtları, Salih'in tuhaf açıklamalarıyla karışan akıllarında değil, Metese-cigitin elinden ustalıkla çıkan bir ketmeni, yıllar sonra onarılmış paslı bir kilidi, sahibinin gururu olan sarkaçlı basit bir duvar saatini ellerinde götürüyorlardı.

Yabancı, bir cigir* sayesinde büyük bir sınavı geçerek köylüler arasında söz sahibi olmaya hak kazandı. Çok basit, kuşkusuz ilkel bir araç, hiçbir ustalığı da yoktu. Ama kış süresince hiç çalışmayınca bozulmuştu işte. Köylüler ne yapsalar ne etseler nafile, çalıştıramıyorlardı. Kaldırdılar, indirdiler, suya, kepçenin altına girdiler, bir yere takılmış olmalıydı. Çigir ölü gibi hareket etmiyordu. Hemen Metese-cigite haber saldılar. Usta, çigirin sağına soluna baktı. Nemden şişen ahşap dingil yerine, çarka demirden bir dingil yerleştirdi. Çigiri çevirdi. Su arıkta şırıl akmaya başladı.

Ama gerçek ününe –bunu hiç arzu etmediği halde– kadınların büyük sempatisini kazandığı zaman kavuşmuştu. Olay şöyle olmuştu:

Turumbet Mangit'e gelene kadar yol boyunca bir yabancı gibi pek konuşmamıştı. Uzun konuşmalardan hep kaçınmıştı. Turebay;

"Cumagül'ü ve kızını göremediği için böyle üzgün," diye içinden geçirmiş, ama içindeki kuşkuya da engel olamamıştı: Burnu büyümüştü, bizleri küçük görüyordu. Okur yazar olmuştu ya! "Dur, şu gönlü yaralıyı sorularımla bir bezdireyim." Turumbet'te yine bir değişiklik yoktu. Sözler ağzından dirhemle çıkıyordu.

* Çigir: Çıkrık.

"Demek öğretmen olacaksın."

"Evet!"

"Peki okulun nerede olacak?"

"Buluruz!"

"Çocukları mı, büyükleri mi eğiteceksin?"

"He ya!"

"Ne 'he ya'sı?"

"İsteyen herkesi."

"Turebay sinirlenmeye başlamıştı. Alaylı:

"Yazmayı öğrendin mi bari?"

"Öyle gibi."

"Demek yazmayı öğrendin, konuşmayı unuttun öyle mi?"

Konuşma bu şekilde sona ermişti.

Köye yaklaştıklarında Turebay Aleksandr'a dönerek;

"Şimdilik bende kalırsın," demişti. "Sonra çıkar ev ararız."

Nasılsa birden Turumbet'in dili çözülmüş, çenesi mitralyöz gibi işlemişti:

"Aleksandr kardeş bana gelecek. Bende kalacak, anlaşmıştık, başka türlü olmaz. Çok rica ediyorum... Tamam mı kardeş?" Aleksandr'ın ellerini tutup gözlerinin içine bakmış, aksakalı dirseğiyle iteklemişti.

"Peki, peki siz aranız da..." diye araya giren Aleksandr ısrarlı dil dökmelerden rahatsız olmuştu.

Turebay da pek ısrarcı olmamıştı. Gerçekten Turumbet'te kalması daha uygun olurdu; ne de olsa kalabalık bir aile sayılırlardı. İkizler de ayrı bir alem... Turumbet'in tutku derecesindeki ısrarı onu çok şaşırtmıştı. Neden böyle birden iyiliksever, konuksever biri oluvermişti? Şehirde böyle mi öğretmişlerdi? Yoksa gizli bir neden mi vardı? Yanıtını bulamayarak huzursuz, biraz da endişeli, Aleksandr'ı Turumbet'in evi önünde indirdi.

Yıllar Gülbike'yi değiştirmiş, sırtını daha da kamburlaştırmıştı.

Ama iyilikten yana bir değişiklik yoktu. Yine isterik çığlıklarla insanları doğduğuna pişman ediyor; dişsiz, tıslayan ağzıyla, o bildik beddualeri öğütüp duruyordu.

Konuğu söylenerek karşılayınca, Turumbet annesini dışarı çıkardı. Açık biçimde onu uyardı. Hiç kuşkusuz, oğluna ve Rus delikanlıya inat, eşyaları yere düşürmekten, gürültü yapan eşyaların yerini değiştirmekten de geri kalmadı. Bu, gece de devam etti. Aleksandr yatağında korkuyla sıçrıyor, olanlara anlam veremiyor, gözlerini kocaman kocaman açıyordu. Turumbet de küfürlerini sıralıyordu tabii. Ama erkekler uyur uyumaz o malum hareketler yine tekrarlanıyordu.

Aleksandr'a karşı ilan edilmemiş bu savaş, beklenilmeyen bir biçimde sona erdi.

Bir gün demirhaneden eve dönen Metese-cigit, Gülbike'nin, değirmenin kolunu ıkına sıkına çevirmeye çalıştığını görünce yaklaştı.

"Terden sırılsıklam olmuşsunuz ana! İzin verin ben çevireyim."

Gülbike karşılık vermedi. "Bir kere, değirmen bozulmuşsa, ona neydi? Belki hoşuma gidiyor. Sonra bir erkeğin el değirmeniyle uğraşması nerede görülmüş? Ayıp! Böyle erkeğe erkek denmez!"

Galiba, sonuncu düşüncesi, Gülbike'yi inadından vazgeçirdi: Çevirsin bakalım, herkes nasıl bir erkek olduğunu görsün! Hasmının şerefinin iki paralık olacağını görmek üzere, sinsi sinsi gülerek kenara çekildi.

Aleksandr bu dehşetengiz tuzaktan habersiz değirmeni sakince eline aldı, kolunu çevirmeye başladı. Ama beş dakika geçmemişti ki yüzü terden sırılsıklam oldu. Sırtı ağrıdan sızlıyordu.

"Of ana! Bu değirmen değil, cehennem makinesi sanki!"

Gülbike cevap verme lütfunda bulunmadan alayla gülerek çadıra yürüdü. Aleksandr, "cehennem makinesi"nin her bir yanını inceledikten sonra, sökmeye başladı.

Yaşlı kadın bir saat sonra dışarı çıktığı zaman, değirmenin paramparça olduğunu görünce yıldırımla vurulmuşa döndü, bir çığlık attı. Yere çöktü, başını elleri arasına alarak dövünmeye başladı:

"Oy başıma gelenler!"

Aleksandr şaşırmıştı. Kadının hışmına uğramamak için biraz şaka yollu;

"Kendini bu kadar üzme ana!" dedi. "Göreceksin tekrar un öğütecek." Ama Gülbike bir türlü yatışmak bilmiyordu. Keskin çığlıklarına komşular koşup geldiler. Metese-cigit "cehennem makinesi"nin parçalarını aceleyle bir torbaya doldurup demirhanenin yolunu tuttu.

Turumbet de ardından demirhaneye gitmişti. Ama akşama eve tek başına döndü. Aleksandr omzunda torbası, aynı afacan gülümsemesiyle ancak ertesi gün ortaya çıktı. Bütün gece çalışmıştı. Değirmeni yere koyup zafer kazanmışçasına;

"İşte ana! Buyur çevir!" dedi.

Fakat Gülbike yerinden kımıldamadı. Yüzünde hâlâ kırgın ve küçümseyici bakış vardı. Kurumuş yüzü acıyla büzülmüştü. İş Aleksandr'a kalmıştı, gidip buğday tanesi getirdi. Değirmene doldurdu. Kolu çevirmeye başladı. Değirmen gürültüsüz ve çok rahat çalışıyordu... Un sicim gibi ince ince kovaya akmaya başladı.

Metese-cigit gidene kadar Gülbike değirmene el sürmedi. Gözden uzaklaşır uzaklaşmaz eğildi, çevirmek üzere kolundan tuttu. O ne! Elini değirmene değil, sanki bir yıllık kuzu postuna sokmuştu. Kendiliğinden dönüyordu, yağ gibi… sessiz, yumuşak…

Yeni değirmenin marifetlerini değerlendiren, Gülbike'nin hemen çağırdığı ilk komşusu oldu. Dolap beygiri gibi mübarek, yarım saatte buğdayı öğütmüştü. Sonra ardından diğer komşusu... Öğüttüğü unun bir bölümünü Gülbike'nin payı olarak bırakmayı da ihmal etmedi. Sonra bunu üçüncüsü izledi. Kiracısıyla böylece barışmış oldu. Bu Metese-cigit kim bilir daha neler icat edecekti! Ona eğlenceydi, Gülbike'ye de kazanç!..

Bu değirmenden yararlı çıkan sadece Gülbike olmadı tabii. Aleksandr gittikçe ünleniyordu.

"Böyle bir değirmen yapmak için altın ellere sahip olmak gerek!"

"Tuttuğunu koparır valla! Böyle bir kocayı gündüz fenerle arasan bulamazsın."

"Gündüzü bırak, gece arasaydın!"

Cigitin namı komşudan komşuya yayıldı.

Artık her konuda ve çalışmalarında köy kadınlarından destek bulacağına güveniyordu. Bağdadul ve diğerleri konuşmalarıyla bunu gösteriyorlardı. Ama Aleksandr yalnızca birinden övgü ve ilgi bekliyordu. Oysa o ne konuşuyor, ne de gözlerini kaldırıp ona bakıyordu.

Onu ilk kez, bir avuç buğday tanesiyle Turumbet'in kapısına geldiğinde görmüştü. Boyu bosu, iri gözleri, keman gibi kaşları büyülemişti onu. Bakışları birbiriyle buluştuğunda gözlerini ondan alamamıştı. Aleksandr'ın bu zamana kadar böyle bir şey başına gelmemişti. Kimdi? Adı neydi?

Turumbet; "Nurzada," demişti. "Kaliy'i tanırsın. İşte onun kızı."

O günden sonra kız bir daha Turumbet'in avlusunda görünmedi. Sadece sokakta karşılaşıyorlardı. Ama Nurzada gözlerini kaçırarak hızla uzaklaşıyordu. Adet mi böyleydi, yoksa onu görmek mi istemiyordu? Onun için bir sırdı bu...

YİRMİNCİ BÖLÜM

Cumagül ancak iki haftalık bir ayrılıktan sonra işe başlayabildi. Kızının sağlığı iyiye gidiyordu. Artık komşularının bakımına rahatça bırakabilirdi. Kızı hastalandığında neler düşünmüştü: En önemlisi, bu küçücük biçare çocuğun, onun için ne kadar değerli olduğunu bir kez daha hissetmişti. Hayatında hiçbir şey kızı kadar değerli olamazdı!

Büroya ilk uğrayan Baymuratov oldu.

Cumagül'ün şaşırdığını görünce omzunu sıvazlayarak;

"Otur... otur!" dedi dostça. "E, kızın nasıl bakalım? Koşmaya başladı mı?"

"Tamamen değil, ama daha iyi."

Doğrusunu söylemek gerekirse şaşırmasının nedenleri vardı. Yakın zaman önce aralarında geçen konuşmadan sonra Baymuratov'un bürosuna uğrayacağını hiç düşünmemişti. Burada çalışmasına izin vereceğinden bile kuşkulanmış, kırıldığını, hakkında iyi düşünmediğini sanmıştı. Demek ki yanılmıştı.

Bu konuşma tesadüfen olmuştu. Cumagül günlerini hasta kızının başucunda geçirirken Baymuratov ziyaretine gelmişti. Tazegül'ün durumunu, hastalığın seyrini sormuş, öğütler vermiş, Cumagül'ü teselli etmek için elinden gelen çabayı göstermişti. Sonra da Cumagül'ü yüreklendirmek için olmalı, bir seferinde bir yurttaşın hasta oğluna baktığını anlatmıştı. Yavaş yavaş işlere geçmişlerdi.

"Burada, büronda cesaret örneği gösterdin! Dört dörtlük tasarılar, somut öneriler… İş aldı yürüdü. Rapora göz attın mı? Her gün okula gidenlerin sayısı artıyor. Bu sadece bir başlangıç... Demek ki temsile çıktığında sana verip veriştirirken kim haklıydı? Tabii Baymuratov..." Sekreter memnun memnun gülümsemişti.

Bütün dikkatini bir noktada toplayan Zaripova kızını uyandırmamak için yavaşça karşılık vermişti:

"O sözlerinizden sonra çok düşündüm… Oyunculuğa soyunduğum için beni azarlamıştınız, doğru. Görevimin sahneye çıkmak olmadığını, bu işi başka kızların yapması gerektiğini söylemiştiniz, bu da doğru. Ya otorite hakkında!.. Biraz belleğinizi zorlayın, ne demiştiniz?"

"Nasıl hatırlamam! Sahneye çıkman Bölge Komitesi'nin nüfuzunu sarsar demiştim."

Cumagül başını sallamış, biraz tereddüt ettikten sonra şöyle demişti:

"İşte burada bence haksızsınız."

Baymuratov hemen itiraz etmişti:

"Bir düşünün, söz gelişi ben ya da Gafurov sahneye soytarılık yapmaya çıktık. Bu davranışımızın otoritemizi güçlendireceğini mi sanıyorsunuz?"

"Neden soytarılık olsun? Konumuz bu değil. Eskiden olsa haklı olabilirdiniz. Örneğin bir veziri ele alalım. Herkes gibi yiyip içtiği, bulutlar üstünde uyumadığı, hatta basit bir nezleye yakalandığı mazallah halkın kulağına çalınıyor. Bu her şeyin sonu olur! Artık ne otorite kalır, ne de saygı! Hanlık zamanında buna pek şaşmamak gerekir. Başka türlü olması da düşünülemez. Ama şimdi… Belki de bu hastalık bize hanlık dönemlerinden kaldı. Bir başkası çayhanede oturabilir, pazara alışverişe çıkabilir. Ama o yapamaz! Nüfuzu iki paralık olur. Asıl, olağanüstü biri değil, herkes gibi ölümlü olduğunu gösterirsen sana saygı duyarlar diye düşünüyorum!"

"Sence böyle davranmalı ha?" demişti Baymuratov, biraz kızmıştı. "Herkese onlar gibi olduğumuzu göstermeliyiz öyle mi?"

Cumagül sakince;

Niçin göstermeyelim ki? Bu gerekli," diye yanıt vermişti.

Baymuratov ayağa kalkmış;

"Demek, sana göre herkesle birlikte kürek sallayacağım," demişti.

"Gerekirse neden olmasın!"

Sekreter zoraki bir kahkaha atmıştı:

"Ah, korkarım kürekle beraber tüm otoritemi de sallarım…"

Baymuratov asık suratla, hatta Cumagül'ün de fark ettiği gibi biraz da kızgın ayrılmıştı. Bir süre sonra Cumagül bu sözlerinden ötürü kendine kızmıştı. Sekretere akıl hocalığı yapmak da nereden çıkmıştı? Ama artık çok geçti. Söz söylenene kadar senin mahpusundur, ama ağızdan çıktıktan sonra sen onun tutsağı olursun…

Tekrar karşılaşacakları anı gerginlik ve sıkıntıyla bekliyordu. Nasıl davranacaktı? Sert ve resmi mi, yoksa kırgınlığını gizleyerek neşeli mi? Kestiremiyordu.

Sezgileri boşunaydı. Cumagül'ün ofisine bizzat gelerek dostça gülümsemişti. Ne amirane hoşgörü, ne sahte bir laubalilik, ne de olası bir gerginlik… Aralarında böyle bir konuşma sanki hiç olmamıştı. Teklifsizce Cumagül'ün masasına oturup dirseklerini dayamıştı.

"Ne üzerinde çalışıyorsun?"

"Okula gelmeyenleri listeden tek tek belirleyip anne babalarıyla görüşmek istiyorum. Herkesle ayrı ayrı."

"Herkesle sadece sen mi konuşacaksın? Desene sana bir yıl dokunmayacağız!"

Cumagül sekreterin imasını anlamıştı. Kısa bir şaşkınlık geçirdikten sonra;

"Hayır, yalnız değil elbette," dedi. "Macitov, karısı ve yurttan Mukanov'la beraber."

Baymuratov;

"Ben de bunu görüşmek istiyordum," dedi birden ciddileşerek. "Okulda ve yurtta yoldaşları harekete geçirdin. Listeler yapıldı, anne babalarla işi götürüyorsunuz. Bütün bunlar çok iyi. Çocuklar senin yanında bir düzene girecekler, bunu hissediyorum. Peki kadınlar? Her şeyden önce sen kadın işlerinden sorumlusun."

Cumagül hemen yanıt vermedi. Biraz düşündükten sonra;

"Bakın!" dedi. "Kızların başlık parasına kocaya verildiği birkaç olay açığa çıkarıldı. Engel olundu."

"Tamam, peki başka?"

"Bir kadın bana geldi. Kocası evden ayrılmış. Adamı çağırdım. Biraz konuştum."

"Ee," diye üsteledi sekreter.

"Dahası hiçbir şey!" diye itiraf etmek zorunda kaldı.

"İşte bu nedenle seninle bir kez daha kafa kafaya verip görüşmek istedim."

Görüşme bir saati aşkın sürdü. Aynı akşam Cumagül günlüğüne şunları geçti:

"Kadın kollarının görevi sadece negatif koşulları düzeltmek, yani (Baymuratov bana negatifin olumsuzluk anlamına geldiğini söylemişti.), kızların başlık parasına satılmasına, kocanın ya da babanın kadını bir evcil hayvan haline getirmesine *engel olmak* ya da birinin kadının insani onurunu ayaklar altına almasına, aşağılamasına *izin vermemek* değildir. Kadın kollarının başka *olumlu işlevleri* de vardır: Kadınları eğitmek, toplumsal hayata katılmalarını sağlamak gibi... Meselenin bu tarafı üzerinde henüz bir faaliyetim yok. Dürüstçe söylemek gerekirse hiç çalışmadım. Nereden başlamalı? Baymuratov eğitimden başka tek doğru yolun, toplum için kolektif ve yararlı emek olduğunu söylüyor. Bunun için üretim artelleri* kurmak gerekiyor: Dokuma, kilim dokuma, dikiş… becerebileceğim buna benzer işler... İlk aşamada bu artellerde sadece kadınlar çalışmalı. Kocaları ve babaları erkeğin çalışmasına karşı çıkarlar (gelenekleri, psikolojiyi hesaba katmalı). Sonra yavaş yavaş bu arteller karma biçime dönüştürülebilir. Şimdi yapılacak olan işler: 1) Artellerde kolektif çalışmaya razı olacak on-on iki kadar kadın bulmak. 2) Okrispolkom binasında bu amaç için bir kat sağlamak. 3) Biçki dikiş makineleri, yün, iplik dokuma ve makas tezgâhlarının kullanılmasını kadınlara öğretmek.

O tatsız geçen, otoriteye ilişkin konuşmaya hiç girmemişti. Demek ki bana hak vermişti."

---

* Artel: Gönüllü Emekçiler Birliği.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Duysenbay, Turumbet'in daha ilk günden kendisine koşacağını beklemiyordu kuşkusuz. Yol yorgunluğu vardı. Tam bir yıl evinden ayrı kalmış, anasını görmemişti.

İkinci gün de görünmemesine pek şaşırmadı. İhtiyat, her şeyden önce ihtiyat! Milletin önünde dostu olduğunu neden göstersin? Zehirli diller o saat kusmaya başlar. Sırt sırta bağlarlar acımadan...

MTS kurmak üzere köye gelen Rus gencinin Turumbet'te kaldığını üçüncü gün öğrendi. İşte bu hoşuna gitmemişti. Yine de olağan karşıladı. Belki de gizli bir nedeni vardı. Az bekleyelim, telaş etmeyelim.

Ama dördüncü günü sabahı yatağından endişeli kalktı. İçine bir kurt düşmüştü. Sadık suç ortağına karşı düşünceleri gitgide değişmeye başlamıştı. Ortada iyi gitmeyen bir şeyler vardı mutlaka. Turtkul'a, okula gitmesi için diller döktüğü o ana lanetler etti. Efkar basmıştı içini: Öküzün boynuzunu doğrultmak istediler, boynuzu döndürdüler. Ardından kaygan bir karayılan içine girmiş gibi bir kuşkuya kapıldı. Derimi yüzmek için para karşılığı sakın görevlendirilmiş olmasın! Artık bekleyecek sabrı kalmamıştı.

Cübbesine sarındı. Kavuşlarını çıplak ayaklarına zor geçirerek evden çıktı. Ama yürüdükçe adımları yavaşlıyor, daha da ağırlaşıyordu. Artık ayaklarını sürte sürte gidiyordu. Turumbet'in çadırı önüne gelmişti, fakat girmedi. Yanından kıvrılıp geçti. Şimdi her şey yavaş yavaş açıklığa kavuşuyordu. Demek ki Turumbet, bu Rus'u bir kalkan, bir kale duvarı gibi kullanmak için evinde barındırıyordu! Bu düşüncesi yüreğine su serpeceğine, daha da kaygılanmasına neden oldu. Et aşırmayan köpek gizlenmez. Ya aşırdıysa? Ya Turumbet öbür tarafa geçip Bolşeviklerin hizmetine girdiyse? Ah, Duysenbay! O zaman ölümlerden ölüm beğen! Aynı o köpek gibi...

İlk aklına gelen aksakala koşturmak oldu, ünlü nökerlerin destan-

sı kahramanlıklarını bir bir anlatacaktı. Fakat kendine hakim oldu. İyice düşünmeliydi. Turumbet'i boğmak kolay işti, ya Duysenbay'ı da kendisiyle birlikte suyun dibine çekerse! Ah, ne yapmalıydı?

Duysenbay ormana doğru yürüdü. Ağaçların arasında dolaştı. Görmüş geçirmiş bir çoban gibi sağa sola saçılmış düşünceler sürüsünü bir araya toplamaya çalışıyordu. Sununda başardı, peş peşe tespih taneleri gibi dizdi. İlki çok açıktı: Turumbet'i evine çekmeyi sağlamak, rüzgârın hangi yönden estiğini öğrenmek. Belki de endişeleri yersizdi, korkudan bu duyguya kapılıyordu. Peki, Turumbet eskisi gibi dizginleri Duysenbay'ın ellerinde uysal bir at gibi gelir miydi? Eğer böyleyse endişelenmesi yersizdi. O zaman bir elimle hediyelere boğarım, başka tarafa geçmişse, öteki elimle bu kez boğazına sarılırım. Hainleri bekleyen korkunç cezayı unutmasın!

Her şey mantığa uygun, gereği gibi yerine oturmuş, fikirler bir kervan gibi sıralanmıştı. Duysenbay biraz rahatlamıştı ki birden sivri bir dikine basmış gibi irkildi. Mantıklı, gereği gibi de… Ya boğazına çökmede, armağanlar vermede geç kaldıysa, bu beyinsiz herif her şeyi eksiksiz anlattıysa? Avcıların kovaladığı yaban domuzu gibi sık ağaçların arasından fırladı. Kuru dallar ayaklarının altında çıtırdıyor, çalılar cübbesini yırtıyordu. "Geç kalmışsa, geç kalmışsa" sesleri kulaklarında uğulduyor, çınlıyordu.

Koşmaktan soluk soluğa kalmıştı. Bir kütüğün üzerine çöktü, başını ellerinin arasına aldı.

Orman, huzurlu ve özgür nefes alıp veriyor, insani tutkulardan, gündelik sıkıntılardan uzak, yüzyıllık ağaçlar ihtişamla dikiliyordu. Yavru bir böcek antenlerini gülünç bir biçimde oynatarak kırık bir dalın üzerinde sürünüyordu.

Duysenbay kederle içini çekti. Geç kalmışsa artık düşünmesinin bir önemi yoktu. Götürüleceği yere elleri arkasında gidecekti... Ama geç kalmış olamazdı, evet, geç kalmamıştı henüz. Çünkü şimdi ormanda dolaşamaz, ağaçları, yeşil pelinler arasından gökyüzünü, şu önünde sürünen böceği göremezdi. Demek daha zamanı vardı. Bir yol bulabilirdi.

Evet, bulmuştu. Yeni iktidarın gözüne girmek, bağlılığını göster-

mek… Tanrı bile en ateşli dualardan çok, yapılacak fedakârlıklara itibar eder. Özveri fazla olursa kullarının günahlarını da bağışlar. Bütün mesele, ne çeşit bir özveride bulunacağı?

Duysenbay aklından geçenleri tek tek sıraya dizdi. Fakat hiçbirinde karar kılamadı. Düşündükleri pek öyle elle tutulur şeyler değildi. Zamana bırakmaya karar verdi.

Ortalık kararınca eve döndü. Yolda söylenip durmuştu: Bir Tanrıya fedakârlık yap, bir ötekine... Bu nasıl iştir böyle? Kısa zamanda da neyin var neyin yoksa tükensin. Herkesin tek Tanrısı olmalı. Ya benimki hangisi? Acıyla yere tükürdü. Kendi kendimin Tanrısı... Böylece kendime yalvaracağım...

Duysenbay ertesi gün bütün zamanını avlu dışındaki toprak sette geçirdi. Turumbet'i gözlüyordu. Ama yoktu. Bu uyuşuk köpek dışarıda dolaşıyor da, ya gözü görmüyor ya da Bay'ın avlusunu başka yönden dolanıyordu. Akşama doğru kadınların suya gidecekleri zamanı kolladı. Sarsak ve ağır adımlarla kanala yöneldi. Hesabı doğruydu: Karşıdan dolu testisiyle Gülbike geliyordu. Duysenbay durdu. Yılışık yılışık gülerek;

"Sevincine diyecek yokmuş," dedi. "Oğlun şehirden dönmüş öyle mi?"

"Döndü ya, döndü Bay-ağa."

"Neden bana uğramıyor, yaşlı gözlerimi sevindirmiyor? Yoksa öğretmen oldu da burnu mu büyüdü? Bize yüz vermiyor!"

Yaşlı kadın yanıt yerine belli belirsiz bir şeyler mırıldandı. Duysenbay devam etti:

"Zamane gençliği bizden çok farklı oldu. Örf ve adetlerimize saygıları kalmamış. Yaşlılara hürmeti unutmuşlar. Ah, ah… bana uğrasaydı, dönüşü şerefine ona ne hediyeler hazırlamıştım!"

Turumbet yine yoktu. Ama akşam Gülbike çıkageldi.

"Oğlum hasta yatıyor. Size selam ve saygılarını iletmemi söyledi."

Belli ki yalan söylüyordu. Ama yüzüne vurmadı. Sözlerine inanmış gibi tavır takındı. Dilini şaklatarak candan bir sesle;

"Nasıl üzüldüm!" dedi. "Tasalanma, Allah'ın izniyle yakında sağlığına kavuşur." Duvara dayalı dürülmüş bir halıyı göstererek;

"Hadi al götür!" dedi.

Gülbike, Bay'ın üstelemesine meydan vermeden hemen halının ucuna yapıştı. Kapıya doğru sürükledi. Omzuna atmak istedi, ama halıyla birlikte yere çöküverdi. Duysenbay kıs kıs gülerek yaşlı kadının kalkmasına yardımcı oldu. Halıyı sırtına yükledi

Turumbet bundan sonra da gelmedi.

Zaman geçiyordu. Duysenbay, yüreğinde büyük endişe köyde dolaşıyor, gelip geçenlere bakıyor, konuşmalarına kulak kabartıyordu. Hayır, şimdilik adı geçmiyordu. Pamuğun durumundan, duvarında canlı gölgeler dolaşan Çimbay'daki bir binadan, Rus gencinin kuracağı MTS'den söz ediyorlardı. Her yerde bu metese konuşuluyordu. Üçüncü gün aksakalın ardına düşen Duysenbay kendini köyün dışında buldu. Biraz ileride toprak evlek evlek bölünmüştü. Kadınlar, erkekler pek derin olmayan bir kanal kazıyorlardı. Önce ark açtıklarını düşündü. İyi de arkı neden buraya yapıyorlardı? Hiçbir çigir buraya su çıkaramazdı! Dikkatle bakınca bu kanala su girişinin ve çıkışının olmadığını gördü. Kapalıydı. Bir fırsatını bulup Seyitcan'a yanaştı.

"Anlayamadım, burada ne kazıyorsunuz?"

"Metese inşa edeceğiz."

Hay Allah yine metese!

"Hiç görmediğimiz bir şey mi bu! Allah rızası için söyle!"

"Açıklaması uzun sürer, kendin göreceksin."

Hiçbir şey öğrenememişti. İçi içini yiyordu.

Turumbet'le karşılaşmaları hiç umulmadık bir anda oldu. Köylüler okul meselelerini görüşmek üzere çayhanede toplanmışlardı. Duysenbay da bir köşeye kıvrılmıştı. Yan gözle Turumbet'e baktı. İçinde saklı bir coşku olup olmadığını yüz ifadesinden öğrenmeye çalıştı. Turumbet oralı değildi. Duysenbay'ı görmemiş gibi yerinde oturuyordu. Başını öte yana çevirmişti.

Turebay kalktı:

"Sovyet Hükümeti sekiz yaşına gelmiş her çocuğun okula gitmesi gerektiğine ilişkin bir bildiri yayımladı. Çocuklarını okula yollamayanlara iyi gözle bakmayız, bu bir... ikincisi, okul köyümüzde açılacak. Çocuklarınızı şehre ya da bir başka yere göndermeniz gerekmeyecek. Öğretmeni de tanıyorsunuz, işte karşınızda oturuyor; Turumbet..."

Çoğu Turumbet'in öğretmen olarak köye döndüğünü daha önceden biliyordu, alfabeyi ve bine kadar saymasını öğretecekti. Ama bilen bilmeyen herkes gözlerini, ayak ayak üstüne atmış şekilde oturan Turumbet'e çevirdi.

Kısa bir sessizlikten sonra Turebay;

"Hemşerilerim!" dedi. "Sizleri, danışmak için buraya topladım. Okulu nereye açacağız? Kim akıl verecek?"

Girişe yakın oturan Orınbay;

"Yer bulmak için zamanını boşuna harcama!" diye seslendi. "Okul olmaya uygun tek bir çadır bile yok. O halde yapacağımız tek bir şey var, okulu biz inşa edeceğiz."

Aksakal;

"Bunu biz de düşündük," dedi. "Ama uzun zaman alır."

"Bu telaş da neden?" diye atıldı biri. "Biraz beklesek olmaz mı?"

Turebay sesin geldiği tarafa döndü;

"Dışarıda da olsa, bu hafta eğitime başlanacak," dedi sertçe.

Kimi eski aksakala ait ambarın, kimi şu anda oturdukları çayhanenin geçici bir süre okul olarak kullanılmasını önerdi. Hemen itiraz sesleri yükseldi: Ambar hiç kullanışlı değildi. Dokunsan yıkılacak durumdaydı, çayhaneyse köy erkeklerinin önemli konuları görüştükleri, tartıştıkları, birbirlerine merhaba dedikleri tek yerdi. Akşam olmuştu. Hâlâ bir karara varamamışlardı. Konuşmanın iyice kilitlendiği bir anda Duysenbay ayağa kalktı.

"Hemşerilerim! Sizlerden saklamam lüzumsuz. Tanrı beni pek gözetmedi. Evimde bir çocuk sesi duyma bahtiyarlığını bana bahşetmedi. Hepiniz bilirsiniz: Çocuklu ev pazar, çocuk olmayan ev mezar… Şimdi iyice düşündüm. Kararımı verdim. Bu yaştan sonra

çocuk sahibi olmam mümkün değil. Benim olsun, başkalarının olsun dert değil, sizlere diyeceğim şu; evimin iki odasını okul için tahsis edeceğim. Hükümetin kızıl fermanında yazdığı gibi…

Duysenbay'ın bu yüce gönüllü davranışına karşı ne diyeceklerini bilemeyerek sustular. Bay gözlerinden akan yaşları silerek derin bir iç çekti ve yerine oturdu. Avuçlarını dua eder gibi yüzüne götürdü.

Duysenbay'ın bu önerisine sadece Turumbet karşı çıktı. Bay'ın köpeklerinin zincirlerinden kurtularak çocukları ısırabileceğini, evin bu yüzden kullanışsız olduğunu söyledi, ama kimse kulak asmadı: Okul için bundan daha uygun bir yer yoktu. Köpeklere gelince, canım daha iyi değil miydi? Birini ısıracak olursa, çocuklarını okula göndermemek için bir bahane olurdu hiç değilse!

Duysenbay memnundu: Bir taşla iki kuş vurmuştu. Şimdi yeni iktidara karşı olduğunu çıkıp söylesinler bakalım! Sonra Turumbet... ister istemez her gün evime gelip gidecek. Gözlerimi senden ayırmayacağım bilesin!

Toplantıda kararlaştırdıkları gibi perşembe günü, Turumbet, Orınbay, Seyitcan, Kaliy ve onarım işinden anlayan birkaç kişi Duysenbay'ın evine gittiler. Ev sahibi onları güleryüzle karşıladı. Evi gezdirdi. Okul olarak kullanılacak odayı nasıl böleceklerini görüştükten sonra kollarını sıvayıp işe koyuldular.

Bay bütün gün Turumbet'in peşinden ayrılmadı. Turumbet nerede, Duysenbay orada. Güneş batmış ustaların ayrılma zamanı gelmişti. Turumbet'e yaklaşıp alçak sesle;

"Kalsana, biraz sohbet ederiz," dedi.

Turumbet duymamış gibi davrandı. Ustalar ayrılırken Bay, Turumbet'in koluna yapıştı, sorularla alıkoymaya çalıştı. Çocuklara okuma yazmayı nasıl öğreteceğini, Arap alfabesinde kaç harf bulunduğunu, sahiden de, gündüz gibi geceleyin de her çadırı ışığa boğacak birer küçük güneş yaratan bilge kişi mi olmuştu? Sonuncu ustanın ayrılışını gözleriyle takip eden Turumbet sorulara sıkıntıyla yanıt veriyordu. Odada ikisinden başka kimse kalmayınca Duysenbay'ın yüzü ince bir gülümsemeyle kıvrıldı. Turumbet'in göğsüne parmağıyla dokundu.

"Seni budala! Ne kalın kafalı olmuşsun be kardeş! Sana öyle bir beşbarmak hazırlamışım ki! Anlarsın, hepsiyle sofraya oturacak değildik ya! O kadar ağza yemek mi dayanır? Sana hissettirmeye çalışıyorum, eteğinden çekiyorum, sense anaş içmiş gibi gözün görmüyor, kulağın işitmiyor... Hadi, hadi odaya girelim!" Turumbet'i peşinden sürükledi.

Dastarhan gerçekten han sofrası gibi donatılmıştı; meyveler, tatlılar, cevizler, İran incirleri... bu nefis yiyeceklerin arasında içinde koyu sıvı bulunan parlak kağıda sarılı bir şişe hemen göze çarpıyordu.

Turumbet'i baş köşeye oturttu. Devrilmesin diye bebeklere yaptıkları gibi, etrafını yastıklarla çevirdi. Ayaklarının altına atlas örtüler serdi.

"Hadi başla lütfen! Şunu bir dene, sıkılma gözümün nuru, ye hadi!"

Turumbet'e sert içkiden koydu. Ev sahibine yakışır biçimde sorularla konuğu sıkmamaya özen gösteriyordu. Ancak etler yenip, iliklerine kadar süpürüldükten –kuşkusuz en iyilerini Turumbet'e taşımıştı–, şişe de dibini bulduktan sonra Duysenbay;

"Umarım, mütevazı armağanım hoşuna gitmiştir," dedi.

"Hediye mi?" Konuk şaşırmıştı. "Ne hediyesi?"

Aynı tatlı gülümsemesiyle hatırlattı:

"Halı canım, has yünden, tüyleri de çok güzel!"

"Bilmiyorum, görmedim."

Duysenbay içinden iyi bir küfür savurdu: "Vay, lanet olası kocakarı! Yalan söylemiş!" Ama yumuşak ve içten bir ses tonuyla;

"Anan… sana vermedi mi?" diye sordu. "Unutmuştur zahir. Önemli değil, lafı mı olur! Sana daha iyilerini hazırladım."

Turumbet sorar gibi ev sahibine baktı. Süzgün gözlerinde bir düşünce yanıp söndü.

"Bu armağanları neden veriyorsun? Ben şimdi... Beni tanıyor musun? Ben…" diyen Turumbet'in dili iyice dolaşmıştı.

Duysenbay seyrek, çürük dişlerini göstererek pis pis sırıttı. Gür kaşları burun kemiğine kadar inmişti. Sert bir şeyler söylemek istedi, ama kendini tuttu, şarkı söyler gibi çeke çeke;

"Sana vaat ettiğim her şeyi alacaksın kardeş, her şeyi..." dedi. "Hatırlıyor musun? Seninle bir ara konuşmuştuk… Erkeğin hayatında yedi dönem vardır demiştim. Biri hayatından geçti. Tanrıya şükür o ahlaksız kadından kurtuldun. Şimdi diğeri başlıyor... Sana evleneceğin bir kız buldum."

Turumbet;

"Kim?" diye kabaca sordu.

"Mambet-mollanın kızını... Bilir misin, o…"

"Konuk iyice kurtlanmıştı. Birden yastıkları yere fırlatmaya, içkinin de etkisiyle kollarını sallayarak bağırmaya başladı:

"O eşeği kendine al! Üzerine binersin. Bana... evet, bana hediyelerin lazım değil, istemiyorum. Kimseye bağlı değilim artık. Özgür bir kuş gibi nereye istersem oraya... ne sizlere, ne bizlere..."

"Demek öyle ha! Özgür bir kuş olmak istiyormuş, dur hele yavru kuş, kendini kafeste bulduğun zaman neler cıvıldayacağını hep birlikte görürüz!"

Duysenbay öfkeden boğulacak gibi oldu. Yutkundu. Yavaşça, ama kin dolu;

"Geceleri ormanda avcılar dolaşıyor," dedi. "Aman o özgür kuşu vurmasınlar da!"

"Ne?" Turumbet ya tam duyamamıştı, ya da anlamamıştı.

"Geceleri diyorum ormanda avcılar dolaşıyor, dikkatli ol!" diye aynı ses tonuyla karşılık verdi.

Turumbet uyarıldığını anlamıştı. İçkinin etkisiyle başı fırıl fırıl dönüyordu. Masaya dayanıp kalkmak istedi ama masa yan devrildi. Kemikler, tabaklar, tatlı dolu tepsi, çaydanlık büyük gürültüyle yere devrildi. Duysenbay hareketsiz duruyordu. Konuşmadı. Yerde sürünen bir yılana bakar gibi, felce uğramış gözlerini ona dikmişti. Turumbet devrilen tabakları, meyveleri toplayıp masaya koydu. Ayağa kalktı. Sallana sallana kapıya yürüdü. Eşikte kısa bir süre durdu. Bir şey söylemek istiyor gibiydi. Sonra kollarını sallayarak çıkıp gitti. Duysenbay bir süre suskun arkasından baktı.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Temsil sonrası, o unutulmaz akşamdan beri Cumagül, Yembergenov'la karşılaşmaktan kaçınıyordu. Orakbay aksine görüşmek için her fırsattan yararlanıyordu. Sık sık Cumagül'ün bürosuna uğruyor, biraz sohbet ediyor, kısa bir süre kalıyor, büyüklü küçüklü haberleri tartıştıktan sonra gidiyordu.

Bu dostça sohbetlerin birinde Cumagül;

"Son zamanlarda çok kuşkucu oldunuz," dedi gülümseyerek. "Bunu anlamamız lazım. İşin doğrusu, güven de telkin etmiyor. Ne dersiniz, yoksa nefes alışlarımı kontrol etmek için mi uğruyorsunuz?

Orakbay içten bir kahkaha attı:

"Siz?" Birden ciddileşti. Düşünceli; "Çevrende sahici düşman çok olursa, insan ister istemez kuşkucu oluyor," dedi.

"Ama kuşku hayalleri doğurur. Hayaller de kuşkuyu, kısır döngü…"

"Gülmeyin! Kurbaniyazov'un sorgulamada neler söylediğini duysaydınız... Sonuna kadar direndi köpek! Suçunu itiraf etmedi. Masum tavırlar takındı. Neden hep bildiğini okuduğunu sorduklarında, elinizden bir şey gelmez, beni bükemezsiniz diye yanıt verdi.

"Korkunç sözler Orakbay!"

"Evet!"

Bir süre konuşmadılar. Yembergenov gözlerini Cumagül'e dikerek;

"Bunlardan söz etmek için uğramamıştım," dedi. "Konu bu değil, sizi kırdım… belki de, kendim gelmeyip Fatima'yı gönderdiğim için… biraz acemice..."

"Bundan söz etmeyelim!"

"Şu an mı, yoksa genelde mi?"

"Şimdilik konuşmayalım. Bağışlayın, beni bekliyorlar!"

Her zaman böyle oluyordu. Orakbay bu konuyu açar açmaz, ya acil işleri çıkıyor, ya biri çağırıyor, ya da birini bekliyor oluyordu.

Bu kez Cumagül'ün gerçekten acelesi vardı. Sucu Alican'ın evine gidecekti.

Her sabah pencereden tek düze yanık sesiyle bağırışını duyardı:

"Su… temiz... soğuk su..." Sucu Alican içi ağaç fıçı dolu kendi eseri arabasıyla şehri dolaşır, su satardı. Sucuyla birkaç ay önce tanışmıştı. Kırk beş yaşlarındaydı. Belki de elli... Bir çocuğunki gibi saf, tertemiz bir yüreği vardı. Bu saflığı, kaşlarını hayretle yukarı kaldırırken, sorular sorarken ya da birini ayıplarken kendini hemen belli ediyordu.

Sabahları su satarken, on iki yaşındaki kızı Aycan'ı da hemen her gün yanında getiriyordu. Cumagül Aycan'la tanıştıktan sonra, bir gün sucuya yaklaşarak;

"Alican ağa, kızını okula niçin göndermiyorsun?" diye sormuştu.

"Kızların okuma yazma öğrenmelerini Allah emretmedi ki… Kötü kadın olurlar…"

Bunun tartışmasız doğruluğuna inanarak yanıt vermişti.

Cumagül sucuyu konuşturmakta kararlıydı:

"Tanrının ne buyurduğunu ne buyurmadığını nereden bilebilirsin?"

"Nasıl mı?" diyen sucunun kaşları hayretle havaya kalkmıştı. "Allah peygambere, peygamber hocaya, hoca da biz fanilere. Her şey Allah'tan!"

"Her şey mi? Ya Sovyet İktidarı?" Bu kafa karıştıran bir soruydu. Sucunun şimdi kurnazca davranıp doğrudan yanıt vermekten kaçınacağını sanmıştı. Beklentisi boşunaydı. Sucu aynı saflıkla ve inatla;

"Elbette Allah'tan…" demişti. "Ya nasıl olurmuş? Yüce Allah yalvarışlarımıza kulak verdi. Biz basit kullarına kurtarıcı gönderdi."

"Peki, Tanrının iradesine karşıysa, bu nasıl Tanrıdan olabilir?"

Bu sorular Alican'a saçma gelmişti. Yanıt vermedi. Ama Cumagül sorularla sucuya yüklenmeye devam ediyordu:

"Peki, Alican ağa nasıl oluyor da, kızların okuma yazma öğrenmelerini Tanrı emretmiyor. Yine Tanrının yarattığı Sovyet iktidarı emrediyor. Bu nasıl iş böyle?"

Sucu:

"Laflarla kafamı karıştırma, ne diyorsam işte o!"

Cumagül'den uzaklaşarak arabasına çıkmış, kaşları her zamankinden daha fazla havaya kalkmıştı. Gözlerine şaşkın bir ifade oturmuştu. Cumagül'ün sözleri belli ki aklını karıştırmıştı.

Bu konuşmalar ertesi sabah de sürdü. Tam bir hafta… Aycan, Cumagül'ün yanında kendini evinde gibi hissediyordu. Tazegül'le beraber yemek yiyor, beraber oynuyorlardı. Ev neşeden geçilmiyordu.

Bir gün, yurt öğrencilerinin hazırladığı listeyi incelerken Alican'ın adı gözüne ilişti. Sokağı, evin numarası, hatta çiçek desenli kapısına kadar not etmişlerdi. Çocuklar doğrusu büyük bir iş başarmışlardı! Cumagül defteri kapattı. Artık kararını verebilirdi. Gidecekti. Akşamüzeri işten ayrıldıktan sonra doğru sucunun evine gitti.

Kapıyı Aycan açtı. Kız sevinçten çığlıklar atarak annesine koştu. Elinden tutup Cumagül'e götürdü:

"Ana, bu sana bahsettiğim teyze... hatırladın mı? Onun da bir kızı var... Adı Tazegül..."

Sucunun karısı Ulcan kocasından dokuz-on yaş daha küçük görünüyordu. Sessiz, mütevazı tavırları, bir noktaya kilitlenmiş gibi bakan süzgün, hülyalı gözleri, kayar gibi telaşsız adım atışları ilk göze batan özellikleriydi. Cumagül'ü güleryüzle karşıladı. Odaya götürdü. Derli toplu, yarı karanlık bir odaydı. Duvardaki pek derin olmayan nişte yorgan, çarşaf, kap kaçak yığılıydı. Fakat odada Cumagül'ün en dikkatimi çeken şey, boyası dökülmüş eski bir "zinger" dikiş makinesi oldu. Tam ortada duruyordu. Konuğa çay ikram etmek için dikiş makinesini duvara doğru çekti.

Bir süre sessiz oturdular: Cumagül geliş nedenini bir türlü açıklamaya karar veremiyor, ev sahibesi de belli ki Asyalılara özgü terbiyesiyle soru soramıyordu. Yardıma Aycan yetişti:

"Anne, bu teyze, okula gitmemi istiyor. Harfleri, sayıları öğrene-

cekmişim! Bunların çok önemli olduğunu, her şeyin anahtarı olduğunu söylüyor. Anahtarı çevirdin mi kapılar başka bir hayata açılıyormuş. Orada da…"

Ulcan;

"Fazla konuşma!" diye kızının sözünü kesti. "Büyükler gibi sakince konuş! Başka hayat mı istiyorsun? Bu hayatı yaşa da!"

Konuşmanın bu noktaya gelmesi Cumagül'ü sevindirmişti:

"Bu hayatı sürdürmek pek kolay değil," dedi. Bundan sonra konuşurken kelimeleri dikkatli seçmeliydi.

Bu okul meselesi aralıklarla bir aydan fazla sürdü. İlk zamanlar bu konunun fazla açılmasını Ulucan pek istememişti. Ama Cumagül pes etmiyor, bilgi sahibi olmanın aile hayatını engellemeyeceğini, okuma yazma bilen kadının pekala iyi bir eş olacağını sürekli vurgulayarak onu ikna etmeye çalışıyordu. Ancak bu gerçeğin kanıtı olarak kesinlikle başvurmadığı biri vardı ki, bu kendi özel hayatıydı kuşkusuz. Yoksa Ulucan'ın karşısında her zaman yalnız kalırdı. Ne olursa olsun sucunun karısı bunu görmezden gelemezdi. Ama bir çeşit doğuştan gelme dürüstlüğüyle Ulcan bir kez olsun bunu yüzüne vurmuyordu. Cumagül yine de anlıyordu: Öne sürdüğü ve sarf ettiği sözler sarp kıyılara vuran dalgalar gibi, gizli sitemlerle kırılıyordu. Hayatını anlattı. Her şeyi… saklamadan, kendini temize çıkarmaya, acındırmaya yanaşmadan... Arkadaşlarının, komşularının ve kız kardeşlerinin defalarca yaşadıklarına benzeyen bu unutulmaz yaşam öyküsü Ulcan'da bir dereceye kadar etkileyici oldu ve kadınları birbirine yaklaştırdı. Sucunun eşi şimdi daha güvenle dinliyordu Cumagül'ü.

Aynı akşam Ulucan evde tek başına oturuyordu. Her zamanki canlılığının aksine eski zingerin kolunu isteksizce çeviriyordu. Sıkıntılıydı. Elindeki çocuk gömleğini bugün dikemezse pazara götüremeyecek ve belki de yarın yemek yiyemeyeceklerdi. Ama çalışmasına engel olan bir şeyler vardı. Zaman zaman makinenin tıkırtısı tamamen kesiliyordu. Ulucan'ın hülyalı gözlerinde uzak, derinlerden gelen bir ışık parlıyordu. Yaşadıkları hayatı hiç düşünmüş müydü? Biricik kızının kaderini görmeye çabalamış mıydı?

Cumagül de, yeniden yaşadığı tatsız anılarla baş başa kalmayı istememiş ve aynı akşam Tazegül'ü bir güzel giydirerek soluğu Nurettin Macitovlarda almıştı.

Bildik eşyalarla dolu odada ev sahiplerinden başka bir konuk daha vardı. Şişman, hayat dolu, eşine az rastlanır gürültücülüğünü kimselere kaptırmayan Korazbekov... Cumagül'ü görür görmez hemen salvoya başladı:

"Karıma neler yaptınız kuzum? Önceleri adınızı bir duysun, istediğin kadar kulaklarını tıkamaya çalış, ağzına geleni söylemeye başlardı. Ya şimdi! Cumagül adını dualarından eksik etmiyor. Kolaysa çık bu işin içinden!"

Bu doğru. Hasta kızının başucunda birlikte geçirdikleri o geceden sonra Korazbek'in karısında büyük bir değişim olmuştu. İsteri krizlerine tutularak kızını okula göndermeye direnen Kızlargül, şimdi herkesten fazla eğitimci kesilmişti. Coşkusu, heyecanı anlatılır gibi değildi: "Kurbanını" gözüne kestiriyor ve başarana kadar bırakmıyordu. Birkaç gün Cumagül'le Okrispolkom'un odalarını dolaşmış, kadın arteli için hâlâ uygun yer bulunamamasına kızmış; "Anlamam, bu mutlaka olacak!" diye bas bas bağırmıştı. Kadın arteli için aydınlık, sıcak, merkezi bir yer olması gerektiğini de söylemeyi unutmamıştı... Yüreği kıpır kıpırdı. Korazbek karısındaki bu değişikliği hâlâ fark etmemişse sana ne söylemek düşer? Bölgenin belli başlı tanrıtanımazına yanıt verdi:

"Karısının kalbinde ne olduğunu sadece koca bilir. Eğer bilmiyorsa, kalbinden çıkıp gitsin!"

Korazbek gürültülü bir kahkaha attı. Yaşa der gibi göz kırptı.

Bir süre dikkatlerini Tazegül'e verdiler. Yerinde duramıyordu. Bildiklerini harflerle, sayılarla göstermeye başladı. Berdah'tan birkaç dizeyi çocuksu bir doğallıkla kusursuz okudu. Büyükler ilgiyi arttırdıkça Tazegül bu ilgiye karşılık vermek için kendini olağanüstü sorumlu görüyordu. Gerçi büyüklerin bütün ilgisi çocuğa değildi tabii. Çocuk akıl almaz hareketler yapıyor, ayakkabıları eline alarak bir hokkabazın tüm hünerlerini gösteriyor, divanda kendi halinde uyuklayan kedinin kuyruğuna yapışıyor, oraya buraya koşuşturarak

odayı birbirine katıyordu. Tabii onu ağlamalar arasında yatmaya götürdüklerinde her şey dokunaklı biçimde sona eriyordu.

Fatima odayı toplarken, Cumagül konuyu sucunun ailesine getirdi. Aycan'ın okula başlaması için anne babasını ikna etmenin ne kadar zor olduğunu söyledi:

"Anlamak mümkün değil, niçin insanları mutlu etmek için illa kement kullanmak gerekiyor?" Hayretle açılmış gözlerini üzerlerinde gezdirerek ekledi:

"Güzel bir amaç içinse neden inat ederler?"

Macitov sakin;

"Birçoğu hâlâ anlamıyor," dedi. "Güzelce anlatmalı, açıklamalı, inandırmalı..."

Ama fazla heyecanlı Korazbekov'un yanıtı böyle olmadı. Kollarını iki yana açtı:

"Açıklamak, anlatmak, ikna etmek…" Sesi bağırır gibi çıkmıştı:

"Çoğunun anlamadığını kendin söylüyorsun! Yok kardeşim, zorlayıcı önlemler almalıyız. Yine de inat ederlerse, nasıl denir, zora başvurmalıyız. Hatta böyle davranmak benim görevim. Kendi çıkarlarını anlamaktan acizlerse elden ne gelir!"

Korazbek'in ateşli söylevinden sonra, Nurettin yine soğukkanlılığını koruyarak;

"Bak işte!" dedi. "Asıl buradan, bu bilinçtendir ki sen insan neslinin sadece tek kurtuluş gerçeğini kabul etmişsin, bu da bütün peygamberler gibi acımasız ve hoşgörüsüz olmak!.."

Kısa süren sessizliği Cumagül bozdu:

"Baskıyla, kuvvet zoruyla özgür olmak... Bilemiyorum, bence bu çok anlamsız bir şey, üstelik imkansız... Hayır, insanları bir amaca gönül rızasıyla, bilinçle ulaştırmamız gerekiyor."

Korazbek sıkıntıyla avucunu yumrukladı.

"Yine kendi kargaşanıza döndünüz. Yahu, daha demin bu amacı kavramaktan yoksun olduklarını söyleyen siz değil miydiniz? O halde nasıl olacağını söyleyin hadi!"

"Açıklamak, aydınlatmak ve inandırmak!" diye az evvelki aynı ses tonuyla yineledi Nurettin.

"Peki bu mücadelede, herkesi tek tek aydınlatmak için zamanımız var mı? Tam bir karmaşa... İşin özüne bakacak olursak, şu anda bu mücadelemiz çok büyük!"

"Doğru, büyük iş… Ama bu mücadeleyi zor kullanarak değil, inandırarak yürütürsek kazanırız."

***

Cumagül bürosundan çıktıktan sonra yeniden sucunun evine gitti. Ulcan bu kez onu çok candan karşıladı. Belki de konuğun yalnızca yüzünü değil, içini de görmeye başladığından böyle davranıyordu. Yine okuldan, kadının değişmez kaderinden, Tanrıdan, vicdandan söz ettiler. Cumagül nihayet okul denen korkunç yaratığı kendi gözleriyle görmesi için sucunun karısını ikna etmeyi başardı. Ulcan bir şartla razı olmuştu, kocasının bundan hiç haberi olmayacaktı.

İşte nihayet Ulcan okuldaydı. Hayatını tehlike atmış bir suçlu tavrıyla, matematik dersi yapılan sınıfa girdi, arka sıralardan birine oturdu. Üzerinde anlaşılmaz, esrarengiz işaretler yazılı kara tahtaya gözlerini dikti. Bir süre Fatima'nın açıklamalarını dinledi. Yerinde duramayan yaramaz çocukları izledi.

Eve dönerlerken, okulun Ulcan üzerinde ne gibi bir izlenim yarattığını, nasıl bir karara vardığını kesinlikle belirleyememişti Cumagül. Gözlerinde garip bir ışık beliren Ulcan sessizdi. Kapıda Cumagül'ün eline sarılarak endişeyle;

"O nasıl karşılar?" dedi. "Razı olmaz... asla!"

Cumagül rahat bir nefes aldı:

"Merak etme, ikna ederiz."

Kadınların ilk açık saldırısı başarısızlıkla sonuçlandı: Cumagül'ün akşamdan kapıya bıraktığı geniş bakır güğüm sabahleyin doldurulmamıştı. Oysa sucunun o tekdüze, yanık sesiyle;

"Su... Temiz... soğuk su…" diye bağırışını açıkça duymuştu.

Kocasından paparayı yediği belliydi. Kadınlar birbirlerine izlenimlerini anlatarak bu kez taktiklerini değiştirdiler. Uzun süreli bir kuşatmaya geçtiler. Cumagül sabahleyin sucuyu gözlüyor, onunla uzun dini tartışmalara giriyordu. Ulcan da evde kadınca çarelere başvuruyor, hasta olduğunu söyleyerek yemek hazırlamıyor, kızıyla birlikte yatağa giriyor, asık yüzle dolaşıyor, yok yere homurdanıyor, en masum sorulara küstahça karşılık veriyordu. Ama kadınlar hiç ummadıkları bir tepkiyle karşılaştılar. Alican daha sinirli, daha inatçı ve huysuz olmuştu. Bir olay olmasaydı, bu savaşın kimin lehine sona ereceğini kimse kestiremezdi.

Sabahleyin aynı saatte kapıya çıkan Cumagül sucuyu boşuna bekledi. Sucu yoktu. Türkü söyler gibi yanık yanık seslenişi ertesi gün de duyulmadı. Ailenin başına bir şey geldiği endişesine kapılan Cumagül acele Alicanların evine koştu.

Sezgilerinde yanılmamıştı. Önemli bir olay olmuştu: Kentte birçok mahalleyi besleyen sucuların ekmeğini, rızkını veren Alican'ın beş yıllık kuyusu kurumuştu. Şafakla birlikte kalkan Alican kovayı suya sarkıtmış, kovanın dibe otururken çıkardığı tok sesi duyunca dünyası kararmıştı. Kuyunun başına oturarak uzun zaman suyun şırıltısını beklemişti. Ama su yoktu. Kuyu kurumuştu. Beklemek artık gereksizdi. Beygiri satmalı, fıçıları kırarak odun yapmalı ve kendine de hemen bir iş bulmalıydı. Aslında bir yol daha vardı: Yeni bir kuyu açmak… Ama su her yerden çıkmazdı ki, bu işin üstesinden gelmek için de çok kol gücü gerekirdi… İşçi kiralamak hayal! Elde avuçtaki buna yetmez... Şu kör olasıca eski zingeri pazara götürüp satmalı mı yoksa? Pekala mümkün, ama ya Tanrı Alican'ı sınıyorsa! Toprağı bin metre kazmışsın, hâlâ sudan ses seda yok... Yandın o zaman... "zinger"e de elveda.

Cumagül telaşla içeri girdiğinde sucu bunları düşünüyordu. Yüzünden düşen bin parçaydı. Büyük dertler; küçük acıları ve küskünlükleri o saat bitiriverir… Alican daha konuğu selamlarken aralarına kara kedi gibi girip karısıyla arasını bozan bu kadını bir daha evinin kapısından içeri sokmayacağına dair ettiği yeminleri çoktan unutmuştu bile. Cumagül sucunun hikâyesini dinledi. Yatıştırmaya

çalıştı. Üzülmesine gerek yoktu. Bir hal çaresi bulunurdu. Kuyu yeniden dolabilirdi.

Cumagül ertesi gün yine geldi. Yalnız değildi. Yanında yakası gümüş şeritli, mavi kaputlu bir delikanlı vardı. Kaputu çıkarıp, halatla kuyuya indi, feneri tuttu. Birkaç kez çekiçle vurdu. Yukarı çıktı;

"Su yatağını değiştirmiş," dedi. "Ama önemli değil. Bizden kaçamaz... Arar buluruz kaçağı…"

Bütün gün esrarengiz tavırlarla avlunun her tarafını didik didik etti. Bir uzaklaşıyor, yeniden dönüyor, bir kazıyor, kulağını yere dayayarak dinliyordu. Alican da peşinden hiç ayrılmıyordu. Delikanlı toprağa eğildiğinde o da eğiliyor, hafiften bir şarkı mı mırıldanıyor, sucu da yavaşça eşlik ediyordu. Herhalde böyle olmalı: Büyü insanlara her zaman acayip görünür. Delikanlı nihayet var gücüyle küreği yere sapladı. Kendinden gayet emin;

"Burayı kaz!" dedi. "Su burada…"

Alican diz üstü çöktü. Titreyen parmaklarıyla delikanlının mavi kaputunun eteğine yapıştı.

Delikanlı;

"Hey hey dostum ne yapıyorsun?" diye bağırdı, bir yandan da eteğini kurtarmaya çalışıyordu.

"Size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum."

"Bana değil asıl Cumagül'e teşekkür et. Senin için bana geldi. Reddedemezdim. Ancak suyu kolay çıkaracağını bekleme! Yaklaşık on kulaç kazman gerekecek"

Bu kurtuluştu ya, endişeyi de beraberinde getiriyordu. On kulaç! Tam tamına on kulaç!.. Günde bir kulaçtan hesap edersen… Hayır, gece gündüz çalışsan bir kulaç açamazsın. Boşuna kafa yorma! İki haftayı bulur... Kayaya filan rastlamazsan iyi, yoksa bir ay uğraşır durursun... Varsın bir ay olsun, suyu bulsun da... ya bulamazsa? Sihirbaz yanılmışsa!

Bütün gece huzursuz sağa sola döndü durdu. İnledi. Sabahın köründe ketmeni kaparak dışarı çıktı.

Zemin sert görünüyordu. Kan ter içinde kalmıştı. İki saatte ancak iki diz boyu çukur açabilmişti. Derinlerde toprak yumuşar, iş daha hızlı yürür diye kendi kendini teselli ediyordu. Ama derine indikçe sert küskülük tabakayla karşılaştı.

Kendini işe iyice kaptıran Alican yakınlarında duyduğu çocuk gürültülerine pek aldırmadı. Hem ona neydi? Kendilerine bir eğlence bulmuşlar, bağırıp çağırıyorlardı işte. Fakat gürültü gittikçe artmaya başladı. Alican başını kaldırdı, on dört-on beş yaşlarında yeni yetme bir sürü oğlan ellerinde kürekleri, ketmenleri ona doğru geliyorlardı. Alican donup kaldı, şaşkın şaşkın çocuklara baktı. İçlerinden en büyükleri;

"Baba, sucuyu arıyoruz, siz misiniz?" dedi.

"Benim." Henüz bir şey anlamayan Alican bayağı afallamıştı.

"Bizler yurt çocuklarıyız. Bunlar da okuldan üç kişi. Size yardım etmek için görevlendirildik."

Neşeli, afacan çocuklar derslerden sonra her gün sucuya taşındılar. Her defasında aynı tartışma yapılıyordu. Kim aşağıya inecekti? Akşamüzeri ayrılmadan önce ölçüyorlardı. Daha bir buçuk kulaç olmuştu.

Gece yarısı kimsecikler yokken Alican kuyuya iniyor, elleriyle dibi yokluyor, taze toprağı diline götürüyor, nemli olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. Günler geçip derinlere indikçe heyecan daha da artıyordu. Bir hafta sonra çocuklar ölçüm yaptılar: "On kulaç olmuş," diye sevinçle bağrıştılar. Heyecan doruk noktasındaydı. Fakat su yoktu, ne sekizinci, ne de dokuzuncu gün...

Çocuklar da iyice yorulmuşlardı, çoğunun avuçları kabarıp şişmişti. On birinci günün akşamı ölçümler on iki kulacı gösterdiğinde Alican bezgin ve kırık bir sesle;

"Sağ olun çocuklar!" dedi. "Bana çok yardımcı oldunuz. Çok sağ olun. Artık yarın gelmenize gerek yok..."

Fakat yine geldiler.

On üçüncü gün suyu buldular.

Alican sevinçten adeta çıldırmıştı. Çocuğun birini alıyor kucak-

lıyor, havalara fırlatıyor, sonra ötekini alıyordu. Durmadan "su… su..." diye haykırıyordu. Çölde vahayla karşılaşan bir gezgin susuzluğuyla kana kana içiyordu. Sudan boğulacakmış gibi oldu. Elini suyun içine soktu. Kendine geldi. Yatışmıştı.

"Siz olmasaydınız... ah, beni kurtardınız canlarım!" dedi. "İstediğiniz her şeyi yaparım, söyleyin hadi!"

Herkesten fazla çalışan büyükçe bir çocuk yurt çocuklarının isteklerini bildirdi:

"Kızınızın okula gelmesini istiyoruz, bizim gibi..."

Cumagül mü öğretmişti, yoksa iki haftadır Aycan'la arkadaşlık kurmalarının bir sonucu muydu? Aslında sucu için ne fark ederdi. Az düşündükten sonra yanıtını verdi.

"Sizler gibi olacaksa… evet, sizler gibi... varsın gitsin... izin veriyorum!"

Aycan'nı okula ilk kez Cumagül götürdü. Elinden sıkıca tutuyordu. Kendini gelip geçenden gizleyerek peşlerinden Ulcan yürüyordu.

Aycan okula başladığından beri Ulcan okul kapısından ayrılmıyordu. Onu buraya çeken yalnızca kızı için duyduğu endişe değildi. Her gün okul önü Ulcan gibi çocukları üzerine titreyen kadınlarla doluydu. Okulla ilgili son haberleri konuşuyorlar, bazen çocuklarını eve kapatan anne babaları kınıyorlardı. Ama daha çok öğretmenin bir gün önce çocuklarına verdiği farklı not yüzünden sesleri kısılıncaya, itişip didişmeye varıncaya dek tartışıyorlardı.

Cumagül dikkatini sürekli okul kapısında toplanan kalabalığa veriyor, kadınların enerjilerini nasıl yönlendireceğini, onları nasıl örgütleyeceğini düşünüyordu. Ama fikir Kızlargül'den geldi.

"Artel için kadın arıyordun. Al işte karşında duruyor, elini uzat yeter!"

Ertesi gün Cumagül okuldan çıkarken Ulcan'a yaklaştı:

"Ulcan, işin yoksa benim büroya gidelim. Seninle bir konuyu konuşmak istiyordum."

İçeri girer girmez Cumagül hemen:

"Sadece kadınların çalıştığı bir iş yeri kurmak istiyoruz. Anlıyor musun? Yerimiz hazır. Dikiş makinesi de verecekler. Bu işi öğretmeyi üzerine alırsan çok istekli buluruz. Reddetmezsin değil mi? Çok rica ederim."

"Bu niçin gerekli?"

Her defasında işi baştan, abecesinden ele alması, konuyu, iki kere iki dört eder gibi hiç ispat gerektirmeyen, elle tutulur şekilde açıklaması gerekiyordu. Sabırla ve ayrıntılarıyla artelin ne olduğunu, neden kurulması gerektiğini, ev işlerinin dar ve boğucu dünyasından başını kaldıramayan kadını kalabalık toplum hayatına çekmenin önemini uzun uzun anlattı. Ulcan hepsini anlayamamıştı. Bazı noktaları iki kez, üç kez açıklamak durumunda kaldı. Sonunda başarmıştı.

Ulcan;

"Anladım," diye başını salladı.

"Demek kabul ediyorsun."

"Biraz düşünmeliyim. Kocama sormalıyım."

"Pekala, kocana danış, yarın tekrar bana gel! Söz mü?"

"Kocam izin verirse..."

Ertesi gün geldi. Sandalyenin ucuna ilişti.

Cumagül sabırsızca;

"Ee," dedi. "Kararını verdin mi?"

"Hayır!"

"Kocan mı izin vermedi?"

"Hayır... ben... ben istemiyorum."

"Neden?"

Ulcan ezilip büzüldü. Belli ki nedenini açıklamak istemiyordu, ama Cumagül'ün ısrarlarına fazla dayanamadı;

"Kendi kuyumu kazıyormuşum gibi olmuyor mu?" diye itiraf etti. "Şu anda şehirde kaç terzi var? Hepsi beş altı kişi... Peki ona buna şuna dikiş dikmeyi öğretirsem, siz de onlara makine alırsanız, o zaman diktiklerimi pazarda kim satın alacak peki? Hiç kimse…

Makineni sat, kendine yeni bir iş ara demek olur... Bunda benim kazancım ne?"

Cumagül güldü. Oh tanrım ne saf kadın! Ulcan'ı inandırmaya girişti. Yaptıkları imalatı devletin satın alacağını, elli işçiden kurulu bir artelin bile, kentin yünle ilgili ihtiyacını karşılayamayacağını anlattı. Fakat nafileydi. Ulcan Nuh diyor peygamber demiyordu. Cumagül'ün sözlerini can kulağıyla dinliyor, kabul eder gibi başını sallıyor, ama iş dönüp dolaşıp kadınlara dikiş öğretme konusuna gelince düğümleniyordu. Tüm umutlarını yitirdiği anda Cumagül birden aradığını buldu.

"Madem istemiyorsun, ne yapalım kalsın! Sadece öğrenmek için soruyorum. İşine bu kadar bağlı olduğuna göre, söyle bakalım ne kadar kazanıyorsun? Söylemek istersen tabii."

Ulcan, bir fakire bile az gelecek bir rakam söyledi.

"Demek her ay öyle mi?"

"Duruma göre, bir ay iyi oluyor, bir ay kötü. Ama genelde..."

Cumagül, Ulcan'ın sözünü kesti:

"Pekala, kadınlara dikiş öğretmeyi kabul edersen, sana da iki katını ödersek ne dersin? Her ay..."

Ulcan uzun uzun düşündü. Böyle önemli bir meseleye bir anda karar vermek kolay değildi. Gözlerini yere indirdi. Yün başörtüsünün ucunu çekiştirdi. Bir şey söylemek ister gibi dudaklarını aralandı.

Cumagül;

"Sen yine biraz düşün," dedi.

"Olmaz, başkası yapsın. Bana gelmez."

"Nedenmiş? Sen hele bir düşün!"

"Tamam düşündüm. İşime gelmez," dedi. "Bu demektir ki öğretinceye kadar bana ücret ödeyeceksiniz. İyi de, herkes öğrendiği vakit ne olacak? O zaman kim bana ücret verecek?"

"Diğerlerine öğreteceksin."

"Tamam, diğerleri de öğrendi. İsteyen herkes... Ne yapacağım sonra?"

Cumagül'ün sabrı tükenmişti. Güler misin ağlar mısın! Fakat kendine hakim oldu. Kelimeleri dikkatle seçerek;

"Herkese öğrettikten sonra," dedi. "O vakit çocuklar büyüyecek, yeniden öğretmen gerekecek."

Ulcan yine gözlerini yere indirdi, başörtüsünün ucundan çekti. Dudaklarını kıpırdattı. Sonunda;

"Biraz düşünmeliyim," dedi.

"Yarın uğrar mısın?"

"Düşüneyim de, öyle gelirim."

Ertesi gün anlaşmaya varılmış, bir öğretmene sahip olmuşlardı. Sıra öğrencilerdeydi şimdi...

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Aleksandr birkaç aydır Turumbet'le aynı çadırı paylaşıyordu. Beraber yiyorlar, beraber yatıyorlardı. Ama bu adamı hâlâ anlayamamıştı. Tanıştıklarında, cahil bir kişi izlenimi vermişti. Ama genelde fena insan değildi. Cana yakın, neşeli… Gariplikler, yoldayken başlamıştı. Turtkul'u geride bırakıp Mangit'e yaklaştıkça tavırları değişmiş, Çimbay'da tamamen huysuzlanmıştı. Yüzü asılmış, asabi bir adam olup çıkmıştı. Ağzından laf almak mümkün değildi. Susuyor, kaşlarını çatıyor, insanlara kovalanmaktan yılmış bir hayvan gibi bakıyordu.

Aleksandr Turumbet'in evlilik öyküsünü, Cumagül'ü ancak köyde öğrenebildi. Çok şey açıklığa kavuşmuş oluyordu şimdi. Ama hepsi değil. Söz gelişi, Duysenbay'ın evinde okul açılmasına bütün gücüyle neden karşı çıkmıştı? Hileye, oyuna başvurmayarak, burası olmasın da neresi olursa olsun diye tutturmuştu: Duysenbay'a tahammül edemiyor, onunla karşılaşmaktan kaçınıyordu. Ama neden? Dediklerine bakılırsa Turtkul'a gitmeden önce dostmuşlar. Duysenbay Turumbet'i himayesi altına almış, o da karşılığını Bay'a hizmet etmekle göstermiş. Turtkul'dan Mangit'e uzanan yol boyunca delikanlıda meydana gelen değişikliklerin asıl nedeni bu eski ilişkide saklı olmasın? Mümkün…

Aleksandr gördüğü kadarıyla, Turumbet sıkıntılı, günü gününe uymayan bir hayat yaşıyordu. Kimi zaman gülüyor, insanlara takılıyor, herkesle beraber Metese-cigit için kerpiç kesmeye gidiyor, kimi zaman yılgınlığa düşüyor, kendi dünyasına çekilerek insanlardan kaçıyordu.

Birkaç kez konuşturmayı denedi, ama Turumbet bir türlü açılamıyordu. Bir gün nasılsa dili çözüldü: Babasını, çocukluğunu, küçükken kervanla ta Buhara'ya kadar gidişlerini, okumak üzere köyden ayrılışını, Turkul'u uzun uzun anlattı. Ama konu eski karısı-

na ve Duysenbay'a gelince çizgi çekiyor, daha ilerisine gitmiyordu.

Elden ne gelir? Belki de Aleksandr'a içini dökmek istemiyor. Bu onun sorunu. Rus da boğazına kadar işle dolu... Geçen hafta aksakal şehre gitmişti. Yakında gönderilecek olan pulluk, tırmık, atlı biçerdöverin depolanması için gereken önlemin alınmasını bildirmişlerdi. Köyün ucunda kurulan üstü açık çatısız atölye kabak gibi ortada… Bu aletleri, makineleri orada nasıl muhafaza edeceksin? Köylüler de sana güvendiler. MTS'yi kendileri için hayati görüyorlar. Özellikle Orınbay, Seyitcan, Salih, Bibiayım ve kuşkusuz Kaliy...

Rus'un Kaliy'e karşı özel bir ilgisi vardı. Ayağı tez, iyi bir işçiydi. Her türlü işin üstesinden geliyordu. Böyle bir mujik artellere düşsün, artel, değil mavnaları, kruvazörleri bile çekip götürür. Kaliy'in bir pehlivan kuvvetinde olmasından mı? Ne gezer! Zayıf, çelimsiz, üfürsen ayakları yerden kesilir. İşin sırrı, insanları devindirmeyi, yüreklere neşe katmayı becermesinde... İnsanlara takılırken, nükte yaparken ne can dostuna, ne kendisine acır, ama paparayı yerdi. Kaliy'in yanından geçenler ona aynı biçimde sataşmadan duramazlardı, herkes tüm hünerini gösterirdi, Metese-cigitten başka herkes... Bu gayet açıktı: Kaliy'e baktıkça, kızı Nurzada'yı görür gibi oluyordu. Nasıl sataşsın!

Nurzada'yla bir yerlerde karşılaşmayı, biraz konuşmayı denese, yine de bir şey çıkmazdı. Karşısına dikilse, kollarını genişçe iki yana açsa, yine de yanından geçer, fark etmezdi. Kararını vermişti. Evet, kalbinden söküp atacak, unutacaktı. Yabancı, evet, bir yabancıydı…

Nurzada'yla karşılaşma fırsatı aramayalı iki hafta olmuştu. Kaliylerin oturduğu büyük binaya ayakları gitmedi. Üçüncü haftaydı. Akşamüstü demirhaneden dönerken dar patikada kızla burun buruna geldi. Nereden çıktığını birden anlamamıştı, karşıdan mı geliyordu, yoksa çalılığın arkasından mı fırlamıştı? Korkulu iri gözlerini, çenesine bastırdığı ellerini, başörtüsünden taşan simsiyah zülüflerini görmüştü sadece... Heyecandan boğulacak gibi oldu. Rusçayı, Karakalpakçayı, Özbekçeyi birbirine karıştırarak telaşla bir şeyler söyledi. Nurzada'nın başı öndeydi. Aleksandr'ın yanından çabuk adımlarla geçtikten sonra durdu:

"Yarın... Ay çıktığı zaman... Kanalda…"

İşin en zor yanı gecenin bu geç vaktinde nereye gideceğini Turumbet'e anlatmaktı.

"Anlarsın, yarın demirbaş eşyalar geliyor… Ee, pulluklar, biçerdöverler falan... Demirhaneye gidiyorum. Yapılacak bazı işler var."

Turumbet;

"Birlikte gidelim," dedi.

Aleksandr ısrarla karşı koydu:

"Niçin gelesin! Sen yat uyu! Ben hemen dönerim."

Turumbet tek başına kalmıştı. Artık alıştığından, belki de Aleksandr'ın yanında kendini çok rahat hissettiğinden yalnız kalmaktan hiç hoşlanmıyordu. Kuşkusuz çok rahattı. Rus genciyle beraberken kimse yanlarına sokulmuyordu. İyi düşünülmüş… Ne ki Aleksandr'ı okula getiremiyordu. İster istemez o örümcekle yüz yüze gelecekti.

O son görüşmelerinden sonra Duysenbay'ı hiç görmemişti. Bay da ondan uzaklaşmış gibiydi. Ah, sahiden yakasını bir bıraksa, hayatı nasıl düzene girerdi! Çocuklara okuma yazma öğretmek... Aleksandr'la MTS'de çalışmak... Her insan gibi bir aileye sahip olmak... Aile... orada ne yapıyordu şimdi? Onu döndüremezsin… döndüremezsin hiçbir şeyi...

Çadırın perdesi yana çekiliydi. Boşluktan gökyüzüne baktı. Yeni ay çıkmıştı. Hareketsiz ve uzun süre yatağa uzanıp aralıksız gözlerini diktiğinde, ay biçim değiştirir, alay eden serpuşlu bir soytarıya dönüşüverir.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yine aynı simalar... Ama her defasında gittikçe azalıyorlar. Nerede anlı şanlı Nurumbet, nerede beyaz takkeli Ataniyaz… Tacim nedense ortalıkta görünmüyor.

Hayır, hayır Tacim geliyor, ayağı çabuk, kin dolu, sağlam, yakışıklı cigit...

İşan Kasım;

"Bismillahirrahmanirrahim!" diye söze başladı gıcırtılı sesiyle.

Diğerleri de aynı sözleri tekrarladılar.

Bu söz, Tanrı iradesine uygun her işe başlarken söylenir... Bakalım bugün nasıl olacak?

"Kardeşler, saadet yıldızı ufkumuzda belirdi. Yüce Allah'ın, gazabıyla dünyayı kirletenleri, dinsizleri toptan yok edeceği an geliyor. Allah'ın kurduğu ezeli nizam yine evlerimizde nurlar saçacak, ruhları temizleyecek... Allah'ın laneti dinsizlerin imansızların üzerinde olsun!"

Yine aynı nakarat... Duysenbay kaç yıldır aynı vaatleri, tehditleri dinliyordu! Oysa ne saadet yıldızı yüzünü gösteriyor, ne de dinsizler cehennemi boyluyordu! Tanrının acelesi elbette yok! Önünde uçsuz bucaksız bir sonsuzluk var... Ama Duysenbay için öyle mi?

Lakin… Tacim ne söylüyor, onu dinlemeli…

"Onlarda binlerce kılıç, mitralyöz ve başka silahlar var... Çölden gelecekler. Ruhunu Bolşeviklere satan herkesten intikam alacaklar. Ama onlar gelene kadar yerlerimizde sakin sakin oturup, kutsal geleneklerimizin, inançlarımızın ayaklar altına alınmasına seyirci mi kalacağız? Kardeşlerim! Evlenecek çağa gelen kızlarımız okula gidiyor. Tanrının sadece evde oturmasına izin verdiği kadınlarımız evlerini, kocalarını terk edip sefahat yuvaları artellerde çalışıyorlar...

Küçük çocuklarımızı da bu ahlaksızlığa alıştırmak için koyun sürüsü gibi bir araya topluyorlar… Onların adlandırdığı gibi kreşlere..."

Vay canına! Şehirde sadece kadınların çalıştığı bir yün artelinin açıldığını anlattıklarında saf saf, alt tarafı bir artel diye düşünmüştü. Demek durum farklıymış. İçinde bakıcıların bulunduğu özel çocuk evi için de böyle kanıya varmıştı. Demek koyun ağılından farkı yokmuş! Yalnız aklını karıştıran bir şey vardı: Artelden, çocuk evinden söz edenler Cumagül'ün kendi parasıyla artele bir "zinger" dikiş makinesi satın aldığını da söylemişlerdi. Eğer burası batakhaneyse, burada dikiş makinesinin ne işi vardı? Bu zamana kadar böyle bir şeyi hiç duymamıştı.

Duysenbay'ın düşünmesine fırsat vermediler. Birden Tacim'in sesi kulaklarında patladı:

"Duysenbay... Hey, Duysenbay! Şu adamı bir dürtün bakalım, uyansın!"

Bay suçlu gibi gözlerini kırpıştırdı.

"Ben şey… biraz düşünüyordum da…"

"Pekala, şehirden ben bahsettim, sıra sende, şimdi seni dinleyelim. Köyle ilgili anlatacakların vardır herhalde. Yapabilecek misin?"

"Neden konuşmayayım, zor bir hadise mi?" Duysenbay içerlemişti. "Köyümüz Bahtlı bu yıl…"

Tacim "Nasıl?" dedi boynunu uzatarak.

"Hay Allah, lanet alışkanlık işte! Mangit... Evet, ne diyordum? Bu yıl köyümüzde..."

Metese-cigit adını taktıkları Rus gencinin köye gelişinden başladı. Metese denilen bir demir atölyesi kuracağı için bu adı takmışlardı. Demirhanede yapacakları işleri hiç kuşkusuz Duysenbay'dan gizliyorlardı. Ama Duysenbay aptal mıydı? Zenginlerden daha fazla paraya sahip olmak için altın paralar, sonra hançerler, kılıçlar imal edeceklerini biliyordu (bunu eğlence olsun diye ona Kaliy söylemişti). Köy dışında MTS için inşa edilen atölyede şimdilik tırmıklar, pulluklar, biçerdöverler depolanmıştı. Hepsini geçen hafta Turtkul'dan göndermişlerdi. Bir yeni haber daha; köye okul açılmıştı (okulun

kendi evinde açıldığını zamanı gelene kadar gizlemek niyetindeydi), öğretmeni de Tacim'in en sadık nökerlerinden Turumbet'ti.

Sonra diğerleri konuştu. Genelde köylerin hepsinde aynı tür faaliyetler göze çarpıyordu. Okullar, dine aykırı eczane denilen dükkânlar, TOZ'lar, büyük kooperatif binaları, köylülerin ortaklaşa açtıkları su kanalları vs...

İşan düşünüyordu. Sağmış ölüymüş demeden tümüne lanetler savurarak planını açıkladı.

"Şehrin en büyük günahkârı Zaripbay'ın kızı Cumagül'e ölüm!" dedi ve gözlerini Zaripbay'a çevirerek sordu:

"Babanın bir sözü var mı?"

"Hayır!" diye yanıt verdi boğuk bir sesle. Sesi kayalara vuran nal sesleri gibi çıkmıştı.

"Baba buyruğunu…" sonra düzeltti. "Tanrı buyruğunu Tacim yerine getirecek."

Bıyıklı Tacim yerlere kadar eğildi. İşan devam etti:

"Şeriat kanunlarını hiçe sayarak okula giden diğerine de ibreti alem için ölüm!" diye bağırdı. Tacim'e dönerek günlük sıradan bir işmiş gibi ekledi:

"Bu kişinin kim olduğunu anlamışsındır."

Zaripbay araya girdi:

"Pekala, kre... kre... mutfağına… neydi? Adı her neyse çocuk evinin mutfağına gizlice adamımızı sokalım... herhalde orada büyük bir kazan vardır... bir fiske... fazlasına gerek yok..."

Evde kim varsa hepsi Zaripbay'a döndü. Biri, fincan elinde öylece kalakaldı. Birinin çenesi sarktı. Üçüncüsü kesik kesik öksürdü. İşan bu sözleri duymamış gibi davrandı.

Kısa bir sessizlikten sonra işan, Duysenbay'ın kulaklarını okşayan konuya girdi. Köyde büyük bir olay tasarlamışlardı. Uygun bir gecede pehlivan Cumaniyaz'ın müfrezesine su kanalını yıkma görevi verilecek. Kanal birçok yerden yarılacak ve evleri, tarlaları su basacaktı. Mangitliler panik içinde mal derdine düşerlerken, bu kez diğer

bir kol MTS atölyesine sızarak içinde ne var ne yoksa tahrip ederecek ve kanala atacaktı.

Evi yüksek mevkide bulunduğundan, işanın planı Duysenbay'ı keyiflendirmişti. Komşularının öteye beriye koşuşmalarını gözlerinde canlandırırken neşesi bir kat daha artıyordu. Biri çocuğunu kapmış, diğeri hayvanını sürükleyerek kurtarmaya uğraşıyor, kimi korkudan bir ağacın tepesine çıkmış, kimi de iyice sersemlemiş yerinden kıpırdayamıyor. En hoşu da, tümünün don gömlek içinde kaçışmaları...

Bu eğlenceli görüntü Duysenbay'ın neşesine neşe katarken şimdiye kadar hiç konuşmayan Kutimbay'ın genizden gelen sesini duydu.

"Okul ne olacak peki? Okulu unuttunuz."

Duysenbay'ın yüreği, çatlatırcasına koşturulan bir atın dalağı gibi kalkıp inmeye başladı.

"Okul da neymiş? Uğraşmaya değmez," dedi kayıtsız tavırla. Kutimbay'ın dediği dedikti:

"Okulu, evet, önce okulu halletmeli, külleri rüzgârla uçup gitsin!"

Duysenbay acı acı düşünüyordu: "Öğrendi mi yoksa?" Baştan açıklamadığına veryansın ediyordu şimdi. Artık geri de dönemezdi.

Pehlivan Cumaniyaz;

"Kutımbay doğru söylüyor," dedi. "Önce okuldan başlayalım, tam o esnada da suyu salıveririz. İki taraftan kıskaca aldığımız gibi işimizi hemencecik bitiriveririz." Duysanbay'a dönerek sordu:

"Sahi, okul nerede? Sana uzak mı?"

"Pek uzak değil… Yan yana," diye geveledi Duysenbay.

"Yanında ha! Desene ucu sana da dokunacak!"

Okulun yakılması da böylece kararlaştırılmış oldu. Duysenbay, işanın verdiği emri yerine getireceğine yeminler etti. İçinden de Kutimbay'a lanetler savuruyor, intikam yeminleri ediyordu. Evi başına devrilsin, içinde canlı cansız ne varsa yanıp kül olsun!

Bu korkunç lanetler bile, yüreğine taş gibi oturan ağırlığı içinden çıkaramamıştı. Sevinci kursağında kalmıştı.

Toplantıya katılanlar ayrıldıktan sonra Duysenbay dastarhanda oturan Tacim'e eğildi:

"Senin nöker Turumbet tamamen kendi başına buyruk oldu. Korkarım, davamıza gereği kadar değer vermiyor."

"Kuşkulanıyor musun?"

"Tavırlar takınıyor, bilirsin…"

"Pekala, Cumaniyaz'a söyleyeyim, işini bitirsin."

"Yo, yo… daha işimize yarar... korkutsun, o kadar."

"Korkutalım," diye karşılık verdi Tacim. Ama nasıl bir korkutmaydı, sesinin tonundan pek anlaşılmıyordu.

Turumbet'i nelerin beklediğini öğrenmeden Duysenbay ayrıldı.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Ucuz oyuncaklar seçmişlerdi. Paraları azdı. Kadınlar mantar tabancasını, oyuncak bebeği, bir çıngırdağı evirip çevirirlerken bayağı titiz davranıyorlardı hani. Çoğu kez istekleri çelişiyor, ateşli tartışmalara giriyorlardı. Bu tartışmanın kahramanları, çocuk parkı ve kreş müdürlüğü görevine yeni başlayan Kızlargül'le birlikte Cumagül, Fatima, yoldan geçerken uğrayıp yanlarına aldıkları Ulcan ve kentin faal üyelerinden iki kadındı. Seçim matriyoşkalara gelinceye kadar yolunda gitmişti. Görüşler bundan sonra ayrıldı. Kızlargül bu oyuncağı sevimsiz ve çirkin buluyordu. Zira bu oyuncağı gören çocuk korkudan kekelemeye başlayabilirdi. Fatima da aksine matriyoşkalar üzerinde diretiyordu. Bir türlü anlaşamayınca onlarla birlikte gelen ve biraz ileride ses çıkarmadan bekleyen Mukanov'a danıştılar. O karar versin, söylediği de kabul edilsin. Mukanov hakemlik yapmaktan kaçındı:

"Sakallı kişinin oyuncaklarla ilgilenmesi yakışık almaz. Erkek işi değil bu! Genelde her erkeğin size tavsiyesi şu olur: İki tanık önünde sakal kesmeye yanaşma: Biri 'uzun' diğeri 'kısa' der."

Kadınlar şıngırdayan, miyavlayan, havlayan oyuncaklarla dolu iki bohçayla dükkândan çıktılar.

Korazbek'in karısı yolda Cumagül'ü durdurdu.

"Bilirsin, biraz kuruntuluyumdur, üç gündür kreş civarında bir adam dolaşıyor. İlk göründüğü gün çocuklarla avluda oynamak için top getirdi. Akide şekeri dağıttı. Bugün bir ara mutfağa uğramıştım. Aşçı kadınla beraber oturuyordu."

"Nasıl biri?"

"Nasıl mı? Bir erkek işte... uzun bıyıklı, poturlu... dişleri inci gibi... sözün kısası görmüş geçirmiş birine benziyor, üstelik yakışıklı da... Peki, ne diyorsun?"

"Nereden bileyim?" diye omuzlarını silkti Cumagül. "Yembergenov'a haber verdin mi?"

"Ne var? Kreşin birkaç adım uzağında bir adam gördük diye hemen Yembergenov'a mı koşacağız?"

"Sen bilisin, ama dikkatli ol!"

Kreşe yaklaştıklarında Cumagül kadınlardan ayrıldı. Mukanov'la beraber yurda gitti. Bugün Komsomol toplantısı vardı. Baymuratov gelmesini istemişti.

İçeri girdiğinde toplantı çoktan başlamıştı. Gündemdeki konu yeni üyelerin Komsomol'a kabulüydü.

İnce yapılı, düşük omuzlu bir genç konuşuyordu. Köküne kadar kazınmış başının arkasındaki tulımşakı* boynundan aşağıya uzanıyordu. İkide bir durarak basit öz geçmişini anlatıyordu. Başkanlık divanında oturan Korazbek delici, alaysı bakışlarını delikanlıya dikmişti. Konuşması biter bitmez gürledi:

"Başındaki bu kuyruk da ne oluyor? Ne zaman keseceksin?"

Delikanlı kıpkırmızı kesildi. Utanarak başını öne eğdi.

"Annem, bu iş böyle basitçe yapılmaz, dedi. Toy düzenlemeli, insanlar çağrılmalı, koç kesilmeli, dedi. Ama bizde koç ne gezer! Biz fakir insanlarız…"

"Vay vay! Nesin sen? Bir molla, bir işan evladı mı?" Korazbek çocuğa yüklendikçe yükleniyordu. Divanda bulunanlara dönerek;

"Sosyal durumunu incelediniz mi?" diye sordu.

İlk sıradan atak bir delikanlı;

"Neden inceleyecekmişiz?" diye bağırdı. "Onu tanıyoruz. Bir yıldır yurtta kalıyor."

Kollarını masaya dayayan Korazbek'in sırtı iyice kamburlaşmıştı. Şimdi sıra gözüpek delikanlıdaydı. Fakat Cumagül sözü ağzından kaptı:

"Komsomol'a neden giriyorsun?"

---

* Tulımşak: Saçta bırakılan at kuyruğu.

"Lenin davasının sadık bir neferi olmak, sınıf düşmanlarını yok etmek, bir şeyler öğrenmek, yurdumuzu savunmak için…"

Mukanov;

"Peki Komsomol'a girmen için seni zorlayan oldu mu?" diye sordu.

Delikanlının yüzüne geniş bir gülümseme yayıldı:

"Neler diyorsunuz? Kendim istedim tabii..."

Başkan ayağa kalktı:

"Başka sorusu olan var mı?"

"Hiç eksik olmazlar hani," diye tepki gösterdi Korazbek kızgın. Ağır ağır masayı dolandı. Ansızın delikanlıya sordu:

"Tanrı var mı?"

Cigit şaşırmıştı. Pek emin değilmiş gibi yanıt verdi.

"Onu Allah bilir... Olmadığını duydum."

"Duydun mu, yoksa tam bilmiyor musun?"

"Yoktur."

"Demek yok diyorsun. Nasıl kanıtlayacaksın peki?"

Delikanlının durumu gittikçe zorlaşıyordu:

"İsterseniz yemin edebilirim."

"Pekala, votka içer misin?"

"Denemedim."

Korazbek;

"Hah… İşte ağa düştün güvercin!" diye zafer kazanmışçasına haykırdı. "Kıvırıp duruyorsun! Yalan dolana sapıyorsun, gerçekte gericiliğin içine gömülmüşsün be oğlum!"

Korazbek kaşla göz arasında cebinden bir şişe çıkardı. Masadaki bardağa votka koydu. Delikanlıya uzattı.

"Kanıtla!"

Salondaki gürültülü kahkahalara, Başkanlık Divanından yükselen protesto seslerine aldırmayan delikanlı titreyen eliyle bardağı kavradı. Gözlerini kısarak dudaklarına götürdü.

Bir süre ayakta durakaldı. Ağzı çarpılmıştı. Kulaklarında büyük bir baskı vardı, sağır olmuştu sanki, gözleri büyüdü. Uzun tulımşakı önüne düştü. Tutulan dili ancak birkaç dakika sonra açıldı.

"Vay bu ne? Zehir mi?"

Korazbek;

"Allah'ın garibi," dedi. "Buna gericiler zehir derler. Votka gericiliğe karşı panzehirdir. Daha ister misin?" Sonra Başkanlık Divanına dönerek bütün ciddiyetiyle;

"Tamam hak etti," dedi.

Salonda büyük bir uğultu koptu. Cumagül ayağa kalktı:

"Çocuklar, Komsomol üyeleri, kendinize gelin!" Sesler kesildikten sonra devam etti:

"Ne ilginç! İnsanların gerici olup olmadıklarını bu şekilde sınama saçmalığını Korazbek kimden öğrendi? Saçmalık, düpedüz budalalık! Gericiliğin bir zehir olduğu doğru, ama votka da öyle; ruhu da, bedeni de içten içe kemirir, yok eder. Ama sorun ne votkada, ne de gericilikte. Korazbek gibileri sanıyorlar ki devrim demek her şeyi altüst etmek, önceleri votka içmiyordum, şimdi içerim demek. Önceleri sudan çay yapıyorduk, şimdi çaydan su yapmalıyız demek. Tam bir saçmalık! Önceleri kadın kocanın tartışmasız kölesiydi. Pekala, şimdi de erkekler mi kadınların kölesi olacak? Evet, Komsomol üyesi yoldaşlar! Devrim çok şeyi kökünden değiştirdi: Toplum ve devlet düzenini, halklar arası ilişkiyi, kişi bilincini... Ama güzel olanı devrim ne tamamıyla değiştirir, ne de yok eder. Halkımızın güzel gelenekleri az mıdır? Onları yaşatmak zorundayız. Ozanlarımızın, âşıklarımızın yarattıkları eşsiz destanlarımızı, türkülerimizi bir düşünün, bu büyük zenginliği niçin yadsımalı? Niçin yok etmeli? Onuncu yılda toplanan III. Komsomol Kongresi'nde Lenin, yüzyıllar boyu yaratılmış iyi namına ne varsa, belleğinizi bunlarla zenginleştirdiğiniz takdirde, işte o zaman iyi bir komünist olabilirsiniz demişti… Evet, böyle demişti..."

Dışarıda koşuşan kalabalığın ayak sesleri, korkunç çığlıklar Cumagül'ün sözünü yarıda kesti. Kapı şiddetle vuruldu. Saçı başı birbirine karışmış bir delikanlı çığlık çığlığa bağırıyordu:

"Aycan'ı, sucunun kızı Aycan'ı öldürdüler!.."

***

Kent kapısının kirişine asılmıştı. Henüz on bir yaşındaydı.

***

Cumagül gözlerini açtı. Kulak kabarttı. Gece yarısı... Tazegül'ün muntazam nefes alış verişlerini dinliyordu. Beş yıl sonra o da on bir yaşına basacaktı. Aycan alfabenin on iki harfini ve 10'a kadar toplama ve çıkarmayı öğrenmişti. Evet, bunları başarmıştı Aycan. Cenazesine bütün kent katıldı. Erkekler, kadınlar, çocuklar... Kim yaptı bunu? Neden onu seçmişlerdi? Bu zavallı, küçücük çocuktan ne istediler? Oysa sen hep, ikna edelim, yola getirelim, yalvaralım deyip durdun. Oh, hayır! Öcümüzü almalı, hepsini yok etmeli! Canavarlar!..

Odanın içine bir gölge düştü ve hızla kayboldu. Cumagül dirsekleri üzerinde doğrularak pencereden yana baktı. Rüzgâr mıydı? Hayır, dışarıda yaprak bile kımıldamıyordu. Korkunç bir sessizlik... yorulmuş, sinirleri harap olmuştu. Neredeyse kabuslar görecekti, uyumalıydı.

Ama uyku tutmadı.

Zor günler yine başlayacaktı. Yarın mutlaka öğrencilerin yarısı okula gelmeyecekti. Anne babaları izin vermeyeceklerdi. Şimdi ne diyeceğim onlara? Hepsi görmüştü: Şehrin kapısında… kirişte... küçücük, zavallı kızcağızı... Ulcan... kara bahtlı kadın... Her şeyin suçlusu benim... kızını okula ben zorladım. Ben olmasaydım...

Cumagül gözyaşlarına boğuldu. Sarsıla sarsıla ağlıyordu. Kalktı. İpek başörtüsüne sıkıca sarınarak pencerenin yanına çöktü. Ne korkunç bir geceydi!

Kapı ansının gıcırdadı. Biri dışardan yükleniyordu. Fakat açılmadı.

Cumagül yatağa, Aykız'a doğru koştu. Bağırmalı mı? Yardım çağırmalı mı? Ya sesin geldiği tarafı belleyip ateş ederse! Aklı başından gitmişti.

Titreyen elleriyle nişe gizlediği nagantı çıkardı. Sessizce kapıya yaklaştı.

Kapı aralığından yavaş yavaş bir hançerin ucu göründü. Demir çengele çarptı, çınladı.

Cumagül duvara iyice yapışmış, kapının arkasında kalmıştı. Ateş etmeli! Ateş etmeli! Hayır, şimdi değil… daha değil...

Yabancı kısa bir an eşikte durdu, karanlığa göz gezdirdi. Sessiz adımlarla odaya girdi. Bir adım... bir adım daha... hissetmiş gibi ansızın geri döndü.

İşte şimdi ateş etmeliydi!

İki el silah sessizliği yardı. Komşular dehşet içinde yataklarından fırladılar. İlk gelen Nurettin oldu.

Kolları iki yana açılmış bir erkek odanın tam ortasında boylu boyunca yerde yatıyordu.

Cumagül de kapının arkasında yerde yatıyordu.

Nurettin bağırdı:

"Işık… ışık... mumu yakın! Çabuk... çabuk..."

Biri eline lamba tutuşturdu. Macitov ışığı Cumagül'ün yüzüne tuttu. Başını göğsüne dayayarak kalbini dinledi.

"Yaşıyor... su!.."

Birkaç dakika sonra Cumagül gözlerini açtı. Dehşet içinde bağırdı:

"Kızım... Aykız'ım nerede?"

Tazegül bir köşeye büzülmüş sessizce ağlıyordu. Kucaklayıp Cumagül'ün yanına oturttular. Başını annesinin göğsüne gömdü. Gürültüyle ağlamaya başladı.

Macitov Cumagül'ü muayene etti. Sol avucunda bir delik vardı. Fatima yarayı temizleyip sardı. Nurettin yabancıya yaklaştı. Ölmüştü.

"Bu adamın kim olduğunu bilen var mı?"

Komşular sırayla ellerinde mum yabancının yüzüne eğildiler ve sessiz geri çekildiler. Hayır, bu adamı kimse tanımıyordu. Son olarak Cumagül eğildi. Dikkatlice bakınca irkilerek geriledi.

"Tacim! Evet, bu Tacim'in ta kendisi..."

Ertesi gün Bölge Komitesi aceleyle toplandı. Baymuratov olaylara ilişkin rapor sundu.

Bir öğrencinin vahşice öldürülmesi, Kadın Kolları Başkanı Zaripova'ya düzenlenen suikast ve diğer bazı olaylar bölgede karşı-devrimci bir örgütün varlığını ortaya koyuyordu. Buna benzer bir olayın da geçen gece Mangit köyünde meydana geldiği söyleniyordu.

Büro, civar komünistlerine yönelik saldırılara topluca karşılık verilmesi kararı aldı.

Ayrıca OGPU şefi Orakbay Yembergenov'la, bu bölgeyi çok iyi bilen kadın kolları başkanı Cumagül Zaripova meydana gelen olayları incelemek üzere yarın Mangit'e hareket edeceklerdi.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Mangitliler yaşadıkları geceyi uzun zaman belleklerinden silemeyeceklerdi. Bela köyün hemen dışında bekliyordu. İşan Kasım'ın nökerleri atlara gem vururlarken, Duysenbay kibritini cebine indirirken köylüler günlük yaşamları içinde, gülüşüyorlar, sohbet ediyorlar, seviyorlar, seviliyorlar, yarınlarına umutla bakıyorlardı.

Turumbet öğleyin derslerini bitirmiş, Duysenbay'a yakalanmamak için, en gerideki öğrenciyle birlikte kapıya yönelmişti. Ama bu kez başaramadı.

Duysenbay;

"Bakıyorum yine kaçmaya çalışıyorsun, acelen ne?" dedi sırıtarak. Koca göbeğiyle çıkışı kapatmıştı.

Turumbet'in yüzü asıldı. Yanıt vermedi.

"Nasılsın?"

"Yaşıyorum."

"Yaşlı anan nasıl?"

Ne yapışık herif! Aralarında gecen tartışmayı, artık uşağı olmadığını unutmuş görünüyor. Yeter be!

"Anam da Allah'a şükür!"

"Demek çocukları eğitiyorsun? Hmm… Belki beni de bu yaşta... Hı?"

"Sizi eğitmek haddime mi düşmüş?" diye aynı kaba ve sert ses tonuyla yanıt verdi.

"Bizleri yanında istemiyorsun öyle mi? Bu ne çalım! Peki, ne yapalım! O vakit sana aklı fikri biz veririz... Bak bu mümkün!"

"Sizin ilminizi bilirim."

"Vay, öyle mi? Hepsini bilemezsin ama!" dedi gülerek. "Pekala, özgür ruhuna engel olmayayım bari. Nereye koşturacaksan git hadi!"

Bu konuşma tarzı Turumbet'in midesini bulandırmıştı. Eve gelene kadar tükürdü durdu. Korkutmak için mi böyle konuşmuştu? Yoksa işini mi bitireceklerdi sahiden? Onlardan her şey beklenir.

Turumbet evde kimseyi bulamadı. Ne annesini, ne de Aleksandr'ı... Yine akşama kadar yalnız oturacaktı.

Üzerine gece karanlığının rengi düşmüş bir hüzündür yalnızlık. Gündüz ışığında açık seçik görünür. Geceleyinse tuhaf, korkunç kılıklara bürünür. Dayanılmaz acıdır yalnızlık…

Yarı kor halindeki kömürleri ocak demiriyle karıştırırken düşünüyordu. Doğrarlar, uyuz bir köpek gibi leşini bir kenara atıverirler. Bir yerlerde kıstırıp bıçağı, ya Allah deyip saplarlar. Ya da kanala atıp boğarlar hiç acımadan. Kayığınla ta Aral gölüne kadar yüz bakalım yüzebilirsen! Cehenneme kadar yolunuz var! Alçak, aşağılık herifler, katiller… katiller… Sen de pek melek değildin! Senin de ellerin kanlıydı bir zamanlar... Ne yapmalıyım peki? Gidip Duysenbay'ın ayaklarına kapanarak: "Emret bey, daha öldürülecek, baltayla doğranacak, çizmeler altında çiğnenecek var mı diyeyim? Hatırlamak bile mide bulandırıcı! Hayır, bir daha asla olmayacak. Ellerimi yıkadım... Ama hedef sensin şimdi. Kurşunlara hedef olacak, baltayla doğranacak, çizmeler altında çiğnenecek... kurtuluş kapısı nerede peki?"

Turumbet ateş karıştırıcısını bir köşeye fırlattı. Kalktı. Kararlı adımlarla dışarı çıktı.

Koltuğu altında bir ganimetle eve girmekte olan Gülbike;

"Nereye oğul?" diye seslendi.

Turumbet cevap vermedi. Başını kaldırıp bakmadı bile. Evet aksakala gidecek. Ne olursa olsun, anlatacaktı her şeyi... baskınlara katılışını… Duysenbay'ın, baltası elinde Nurumbet'in önünde ant içişlerini... her şeyi... yargılasınlar. Ömür boyu korku ve vicdan azabı içinde yaşamaktansa böylesi daha iyiydi.

Turebay'a uğrayacak ve anlatacaktı. Ama hemen değil... Önce "Sana okuma yazma öğretmem için gecen hafta bana gelmiştin. Niyetinde ciddi misin?" diye soracaktı. "Fikrini değiştirmediysen yarın ya da yarından sonra ne zaman gelirsen başlayabiliriz," diyecekti. Sonra

Turtkul'daki hayatından başlayacak ve nihayet büyük bir ciddiyetle; "Dinle aksakal, benimle ilgili tüm gerçekleri dinle!" diyecekti.

Turumbet uzun zaman tozlu yollarda, köyün dar sokaklarında dolaştı. Şimdi kararını vermişti.

Turebay'ın evine varmıştı ki, birden önüne çalılıktan iri bir bozkır köpeği fırladı. Boynundaki kara tüyleri dik dikti. Gözleri kanlıydı. Mağara gibi açılmış ağzından sivri dişleri görünüyordu. Köpek hırlayarak üzerine saldırdı. Baldırına dişlerini geçirdi. Turumbet can havliyle kendini geri attı. Çite doğru geriledi. Söktüğü uzun bir çubuğu kılıç gibi savurarak kendini korumaya çalıştı. Çoban köpeği saldırmaktan vazgeçmişti, ama köy meydanına kadar Turumbet'in peşini bırakmadı. Paçasını güç bela kurtarmıştı. Köpek düşmanca hırlayıp gerisin geri uzaklaştıktan sonradır ki yaralarını yoklamaya fırsat bulabildi. Baldırında derince iki diş izi vardı. Paçası dizinden aşağıya kadar yırtılmıştı. Avuçları çizik çizikti. Çitten çubuk koparırken olmuştu. İşte her şey ortadaydı. Anlamak için zorlanmaya ne gerek! Tanrı işaretini göndermiş, felaketine neden olacak yoldan çekip uzaklaştırmıştı onu.

Turumbet eve döndü. Yaralarını yıkadı. Seccadeyi yayarak diz çöktü.

Aleksandr onu yatakta buldu.

"Neden yattın? Hadi kalk! Yemek yiyelim."

Turmbet kalkmadı. Bugün biraz keyifsizdi.

Aleksandr ayaküstü bir şeyler atıştırdıktan sonra yine aceleyle dışarı çıktı. Atölyeye gideceğini söyledi. Hemen her akşam gidiyordu. Çok işleri vardı. Gülbike de bir köşeye çekildi. Kısa bir süre sonra iniltileri, perdeden perdeye geçen horultuları duyuldu. Turumbet yine yalnız kalmıştı.

Yüreği yatışmıştı şimdi. Oh, Tanrı da gök yüzünden ona bakıyordu. Ne iyi! Bak, kafa patlatıyor, çırpınıyor, çıkış yolu bulmaya çalışıyorsun... Ama gereksiz: O seni düşünüyor, senin için var... sen sadece onun güçünü hisset! Emirlerini yerine getir! Çok şey ister, ama karşılığını da verir. Kıvranıp durmanın da alemi yok!

Tatlı bir uyku bastırmıştı.

Ama uzun sürmedi. Ağır, sıcacık bir şey boğazını sıkıyordu. Turumbet uyandı.

Karanlıkta neler olduğunu anlamadı önce. Yüzünde birinin sıcak nefesini duydu. Görünmez bir el boğazını sıkıyordu. Debelenmeye başladı. Ayağa kalkmak istediyse de çenesine yediği yumrukla yatağa devrildi.

"Kımıldama!" dedi boğuk, hırıltılı bir ses. "Görüyor musun?"

Turumbet tepeden tırnağa titredi. Gözlerini araladı. Başının üstünde uzun bir hançer gördü.

"Ağzını açarsan sapına kadar batırırım."

Uzun ve korkunç bir bekleyiş başladı. Bir süre sonra davetsiz konuk;

"Verilen emirleri eksiksiz yerine getireceksin!" dedi fısıltılı. "Dediklerimi yapmaz, sözünden cayarsan, burada kendi çadırında hançerle işini bitiririm! Rus cigitten de medet umma, yardım edemez… Seninle birlikte onu da öldürürüz. Anlaşıldı mı?"

Turumbet konuşmak istedi, fakat sesi çıkmadı. Sadece evet der gibi başını salladı.

Yabancı havada bulut misali gözden yitiverdi. Turumbet sırt üstü yatakta yatıyordu. Yıkılmıştı. "Ah, Aleksandr neredeydin, niçin yoktun?" diye söyleniyordu sadece.

***

Kanal kıyısında sık kamışlarla kaplı bu yeri Metese-cigite Nurzada göstermişti. Burada hiç kimse onları görmez, duymazdı. Su şırıltısı konuşmalarını bastırıyordu, ama, biri yanlarına sokulursa hemen duyulabilirdi. Buluşma için bundan daha iyi bir yer olamazdı.

"Gitmeliyim," dedi kız, ellerini delikanlının avuçlarından çekmeye çalıştı.

"Acele etme, daha erken!"

"Yokluğumu fark ederlerse hemen aramaya başlarlar, kötü olur."

"Ne tuhaf bir kızsın Nurzada. Er ya da geç bizi fark edecekler. Neden gizlenelim?"

"Tamam tamam gidersin. Yalnız beş dakikacık daha kal!"

Tam yarım saat geçti.

Aleksandr kamışları aralayarak dar patikaya bastı.

"Suya dikkat et!"

"Sus… sus... dinle, bak!"

Kanalın karşı kıyısında zor seçilen bir atlı grubu gördüler. Dikkatle, hiç ses çıkarmadan gidiyorlardı. Su şırıltısı nal seslerinin duyulmasını engelliyordu. Atın toynaklarına çaput sarılmış olmalı. Aleksandr kaç atlı olduğunu tespit edemedi. On beş yirmi kişi olmalıydı.

Koruluğa varınca atlardan indiler. Uzun nesneleri omuzlarına vurarak birerli kol halinde sessizce köprüye doğru yürüdüler. Davranışları hiç de hayra alamet değildi.

Aleksandr kızı kendine çekerek fısıltıyla;

"Hemen köye koş!" dedi. "Herkesi buraya çağır! Tüfeklerle, yabalarla, baltalarla, ellerine ne geçirirlerse koşup gelsinler!"

"Yapamam! Seninle burada olduğumu hemen öğrenirler."

"Onları izleyeceğim. Hadi git, çabuk ol!"

"Bu… bu... beni rezil etmek mi istiyorsun? Kendimi asarım!"

"Her şeyi sonra açıklarız. Ne olur çabuk ol!"

"Yapamam!"

"Köyün başına bir şey gelirse kendini kurtarabilecek misin o zaman?" Sesinde hafif bir öfke vardı.

Nurzada başını eğdi, bir idam mahkûmu gibi:

"Pekala," dedi. "Madem böyle istiyorsun."

"Hadi git, korkma! Seni seviyorum... çok seviyorum Nurzada!"

Kız gözden kayboldu. Aleksandr az bekledikten sonra yere sinerek köprüye doğru ilerledi.

***

Kararlaştırılan saat yaklaştıkça Duysenbay yerinde duramıyordu.

Kalbi küt küt atıyordu. Haydutlar! Kendileri öldürmekle, yakıp yıkmakla yetinmeyip başkalarını da bu işe bulaştırıyorlar. En dayanılmazı da kendi evini yakmak için onu görevlendirmeleri... Ne ettim de evimi okul olarak yeni Tanrıya sundum! İşin yoksa şimdi de eski Tanrıya kurban ver! İki Tanrıya yaranmaya çalışırsan batağa saplanırsın böyle.

Duysenbay yatağı serdi. Kandili söndürdü, ama yatmadı tabii. Dışarı çıktı. Gelen giden var mı diye uzun zaman karanlığa göz gezdirdi. Dudaklarını sürekli oynatıyordu. Korkudan mı, bir şeyler mırıldandığından mı belli değildi.

Kurban verme... dürüstçe söylemek gerekirse yeni Tanrıya sunulması daha yerinde olurdu: O cezalandırıyor, ama aynı zamanda ödüllendiriyordu da, ya eskisi... Fare gibi yakalayıp kafese kapatacaklar. Nurumbet gibi, Ataniyaz gibi... karşılığını misliyle alma umudu varsa, o zaman yaptığım fedakârlıkların bir anlamı olur. Yoksa adak, adak olmaktan çıkar. Yoksul bir dervişin önüne atılan bir sadaka olur sadece. Bu yüzden kulunun çabalarını görmezlikten gelen bir Tanrı da, Tanrı değildir. Bir *Kugurcak*'tır sadece.

Kimsenin kendini izlemediğinden iyice emin olduktan sonra Duysenbay avluya geri döndü. Daha geçenlerde elden geçirttiği büyük evine hüzünle baktı. Kibriti çıkardı. Eski Tanrıyı tanıklığa çağırırcasına:

"Sana nasıl bir kurban sunduğumu gör işte!" dedi. Evinden az ötedeki ahır, samanlık gibi ek yapılara, komşu evlere yakın yığdığı kuru kamış demetlerini ateşledi. Niyeti basit ve sinsiceydi: Okulun ateşe verilmesini emretmişlerdi. O da yapmıştı işte. Su sıra kanalda alevin kızıllığını bekliyorlardı. Bu bir işaretti. Görmüşler miydi? Mutlaka görmüşlerdir. Gerekirse karşılık vereceklerdi. Duysenbay görevini yerine getirmişti. Kanaldan seçebilirsen seç! Duysenbay kendi evini yakacak kadar aptal mıydı? Kuşkusuz bu yapılar da onundu. Ama yan yatmış, kullanılmaz durumdaydı. İlla da gerekiyorsa okulu gelecek yıl yakardı. Gerçekten de alevler yükseliyordu. Komşu ev alev almıştı. Bu onun derdi değildi. Mallarını korumayı bilselerdi canım! Duysenbay düşünecek değildi ya! Daha çok işi vardı.

Gerçekten de çok işleri vardı. Her şeyi inceden inceye hesaplamış,

hazırlığını yapmıştı. Kamışları tutuşturmuştu işte. Halk uyanınca yorganı üzerine çekip uyuyacaktı. "Yangın… yangın… Bay-ağa kalkın, ev yanıyor!" diye çığlıkları basacaklardı. O da uykulu gözlerle "Ne? Nerede? Ne yanıyor?" diyecekti. Ama en önemlisi yangının zamanında fark edilmesiydi. Yoksa müştemilatla birlikte evden de, Duysenbay'dan da eser kalmazdı. Gündüz Hocaniyaz'ın kendisine uğramasını sağlamış, Batraçkom'la* tatlı bir sohbete dalmışlardı. Hocaniyaz'ın bir şey koparmadan gitmeyeceğini adı gibi biliyordu. Vaki değildi. Batraçkom en sadık dostuydu. Şimdi de bir eyere ihtiyacı vardı. Çok yıpranmıştı. Kuşkusuz Duysenbay baştan hık mık edip Hocaniyaz'ı yalvartmış, yeminler ettirmişti. Sonra da "bu iyiliklerimi unutma ha!" diyerek razı olmuştu.

"Can dost için ne yapılmaz!" demişti. "Eyeri vereceğim, sen de kabul edersin ki güpegündüz bütün köyün önünde sürükleyip götürmen doğru olmaz. Dedikodular başlar. Bay, Batraçkom'a eyer armağan etmiş, şimdi de üzerine binecek derler. İyisi mi bana gece yarısı gel! Kimse görmez. Dillere de düşmeyiz."

Hocaniyaz'ı razı etmişti. Ayrılırken de sıkı sıkı tembih etmişti:

"Yalnız ne erken, ne de geç. Gece yarısı tamam mı?"

Her şeyi bütün yönleriyle, en küçük ayrıntısına kadar hesaplamıştı. Kamışları ateşe verir vermez kendini eve attı. Don gömlek yorganın altına girdi. Sırtından soğuk terler boşanıyordu. Nerede bu adam? Niçin geç kaldı?

Geç kalan falan yoktu. Hocaniyaz hiç gelmez olur mu? Uzaktan göğe yükselen kızıllığı görünce tabanlarını kaldırdı. Sözde tesadüf eseri kapamayı unuttuğu kapısından Duysenbay'ın evine daldı.

"Yangın! Ev yanıyor... hadi uyanın!"

Duysenbay da tıs yoktu. Hocaniyaz hemen odasına girdi. Kulağına eğilip avazı çıktığı kadar bağırdı:

"Yangın, ev yanıyor Duyseke!"

Şimdi uyanmamak olmazdı. Zorla gözlerini açtı. Anlamamış gibi Batraçkom'a baktı. Sahte bir şaşkınlıkla sordu:

---

* İşçi Komitesi Başkanı olduğu için böyle çağrılıyor.

"Hı? Ne var? Neresi yanıyor?"

"Sizin ev yanıyor, kalkın çabuk!"

"Komşuları uyandırdın mı?"

"Kimse uyanmadı daha. Alevleri gördüğüm gibi doğru size koştum. Kalkın!"

Duysenbay; "Tam bir kütük işte!" diye içinden sövdü. "Bu adam yüzünden tüm planı suya düşecek."

Emredercesine:

"Komşuları kaldır! Dinliyor musun? Komşuları uyandır, komşuları!"

Hocaniyaz fırladı, dışarıdan umutsuz, korku dolu feryatlar geliyordu.

"Yanıyoruz..."

"Kalkın, hey insanlar!"

"Yangın!

Duysenbay bir süre daha bekledi. Komşuların avluya dolduklarına iyice emin olduktan sonra uçar gibi dışarı fırladı. Hırıltılı, boğuk bir sesle çırpınmaya başladı:

"Aman Allahım, yanıyoruz! Yardım edin bana!"

Yaşlı bir kadın;

"Giyinmelisiniz," dedi. Kolundan tutup eve sürükledi. Duysenbay ellerini deli gibi sallayarak karşı koymak istedi. Sonunda boyun eğdi. Kadının eve sürüklemesine razı oldu.

Ahır ve samanlıktan yükselen alevler komşu avluya sıçramıştı. Duysenbay'ın evine hızla yaklaşıyordu.

Halk gittikçe çoğalıyordu. Kadınlar dehşet içinde kollarını iki yana açarak çığlıklar atıyorlardı. Kimi ağlıyor, kimi karanlıkta çocuğunu arıyordu. Komşu çadırdaki eşyaları dışarı taşıyorlar, hayvanlar korkuyla böğürüyor, kıvılcımlar gökyüzüne yükseliyordu.

Duysenbay kalabalığa doğru atıldı.

"Ne bekleşip duruyorsunuz? Söndürsenize! Hepimiz yanıp kül olacağız!"

Korkunç bir kargaşa hüküm sürüyordu. Birinin yönetimi ele alması, köylüleri toparlaması gerekiyordu. Her zaman sakinliğini, soğukkanlılığını koruyan Seyitcan köylüleri bir hizaya soktu:

"Su... evlerdeki bütün suyu buraya taşıyın! Ahır, samanlık bölümünü ayırın! Siz şu taraftan, siz bu taraftan…"

Ateşin etrafını alan erkek grubunda hemen bir düzen kuruldu. Olayı seyredenlerde hâlâ büyük bir kargaşa egemendi.

Duysenbay bildik tavırlarını takınarak bir oraya bir buraya koşturuyor, sürekli aynı sözleri yineliyordu:

"Anlıyor musun? Uyuyordum. Tatlı bir düş görüyordum ve birden ansızın 'Yangın... yanıyoruz!' diye bir çığlık duydum. Uyanmasaydım diri diri yanacaktım. Ah, büyük felaket!"

Nurzada tam kargaşa anında kalabalığın içine daldı. Yüzü bembeyazdı soluk soluğa kalmıştı. Etrafına bakınarak birini aradı. Babasını gördü. Hemen ona doğru koştu. Dehşet içinde;

"Kanalda bir sürü adam toplanmış," dedi. "Niyetleri bozuk... hemen oraya gitmeliyiz..."

Kaliy kuşkuyla kızına baktı:

"Gecenin ortasında kanalda ne işin vardı?" dedi öfkeli.

"Sonra, her şeyi sonra açıklarım. Gitmeliyiz."

"Hadi, doğru eve! Sensiz de anlarız ne olduğunu."

"Ama baba!"

"Eve dedim!"

Nurzada kös kös kalabalığa yöneldi. İçine alan ve yutan bir bataklığı andırıyordu. Sıkıştırıyorlar, eziyorlar, dürtüklüyorlar, bir sağa bir sola savurup duruyorlardı kızı. Yüzler dehşetle gerilmişti.

Şaşkınlığı uzun sürmedi. Başını kaldırdı. Boynunu uzatarak, ince kız sesiyle bağırdı:

"İnsanlar dinleyin! Kanalda... orada bir sürü atlı toplanmış... niyetleri kötü... oraya koşun!"

Gürültüden sözleri anlaşılmıyordu. Yakınındakiler şaşkınlık içinde kıza baktılar:

"Ne diyorsun?"

"Aklından zorun mu var?"

"Etraf alevler içinde…"

"Sense oraya koşun diyorsun."

Tüm gücünü toplayarak yeniden haykırdı:

"Metese-cigit, tüfek, balta, ne bulurlarsa kanala gelsinler dedi. Yoksa büyük bir felaket olacak!"

Metese-cigitin adı kalabalıkta etkisini göstermişti. Sorular peş peşe yağmaya başladı:

"Aynen böyle mi dedi?"

"Peki, kendisi nerede?"

"Neden yangına gelmedi?"

"Atlılar kaç kişi?"

Biri çıldırmış gibi avaz avaz bağırıyordu:

"Ey ahali köyü sarmışlar… Hepimizi kılıçtan geçirecekler… Ah… ah..."

Yangını söndürmekle uğraşan grup gürültüleri duymuştu. Yaklaştılar, Turebay;

"İnsanları neden korkutuyorsun?" dedi. "Ne oldu?"

Nurzada gördüklerini, köylülere bildirmek üzere Aleksandr'ın söylediklerini aktardı. Namusu pahasına, hatta hayatına mal olabileceğini bile bile... Aleksandr böyle buyurmuştu.

Turebay yangının sıçramasını önlemeye çalışan erkek grubuyla bir süre görüştükten sonra kalabalığa döndü:

"Erkekler, cigitler… işi olmayan herkes... evlere koşun, silah olarak kullanılabilecek ne varsa alıp gelin... Atlıların bulunduğu yeri Nurzada gösterecek. Bu işi hallettikten sonra tekrar buraya geliriz. Davranın kardeşler!"

***

Aleksandr sessizce köprüye yaklaşırken, adamların omuzlarındaki nesnelere baktı. Tüfek desen değil, sopaya da benzemiyor.

Karanlıkta seçemiyordu. İki kola ayrılıp tam bir sessizlik içinde Kegeyli boyunca yürüyorlardı. Aleksandr peşlerine takıldı.

Gecenin davetsiz konukları kanalın setinde durdular. Omuzlarındaki yükleri indirdiler. Yakından rahatça görüyordu. Taşıdıkları kürek ve ketmendi. Ne yapacaklardı? Ne kazacaklardı burada?

Aleksandr biraz daha süründü. Yüzlerini görebilecek, konuşmalarını duyabilecek kadar bir mesafeye sokuldu.

Biri;

"Başlayalım mı?" diye sordu.

"Yo… pehlivan Cumaniyaz'ı bekleyelim."

"Bunca zaman ne yapıyor orada. Hançeri sapladı mı öğretmenin işi tamam!"

"Aa… İşte geliyor!"

Gerçekten Mangit yönünden dev gibi bir karartı göründü. Adı üstünde tam bir pehlivandı doğrusu.

"Ee, hazretin icabına baktın mı?"

"Bıçakla korkuttum o kadar. Ama korkudan az daha küçük dilini yutacaktı. Hadi bakalım, başlıyoruz!" Önce Cumaniyaz küreği eline aldı. Nemli toprağa saldırdı. Ardından diğerleri küreklere, ketmenlere sarıldılar.

Aleksandr tepeden tırnağa titredi. Keskin bir ağrı gelip yüreğine saplanmıştı. Parçalayacaklardı, kanalı yıkacaklardı. Durduramazsa su tüm köyü basacak her şeyi, insanları, evleri, tarlaları silip süpürecek, yok edecekti. Ama yalnız başına nasıl engel olacaktı? Ah, Nurzada köye varabilmiş miydi? Ya namusunu düşünerek söylemekten çekinirse...

Cumaniyaz küreğe abanırken köye doğru baktı, sevinçle haykırdı:

"Bakın, alevler! Her şey düşündüğümüz gibi. Bize kimse engel olamaz artık. Haydi cigitler!" Küreğini yumuşak toprağa daldırdı.

Aleksandr ses çıkarmamaya dikkat ederek başını çevirdi. Dona kaldı. Köyün üstünü kızıl bir tabaka kaplamıştı. Yangın!.. Mangit'ten

de yardım gelmezdi. Boğazlarına kadar batağa saplanmışlardı. Şimdi bir de su basarsa, başlarına kadar batarlardı o zaman. Alçaklar! Nasıl da sinsice tasarlamışlar. İki taraftan lanet herifler!

Aleksandr acıyıncaya kadar yumruklarını sıktı. Dişlerini gıcırdattı. Aklı başından gitmişti. Çaresiz öfkesi, bilinçsizce bir harekete dürtüyordu onu. Ne yapmalıydı? Ürkütüp kaçırmalı mı? Nasıl yapacaksın bunu? Silahsız, tek başına...

Kızıllık köyün üstünde gittikçe yükseliyordu. Görmek için başını çevirmeye gerek yoktu artık. Karanlık sularda balkıyor, Turangillerin taze yapraklarında oynaşıyordu. Davetsiz konukların elleri, yüzleri adeta kanla yoğrulmuştu.

Ansızın kararını verdi. Sürüne sürüne geriledi. Sonra ayağa fırladı. Uçar gibi köprüye doğru koştu. Kıyının sağ yakasından aşağıya, hatırlayabildiği kadarıyla, yabancıların atlarını bağladıkları yere kıvrıldı. Atlar için nöbetçi bırakmışlar mıydı? Kafasına koyduğunu yapması buna bağlıydı.

Son birkaç metreyi diz üstü sürünerek geçti. Bir çukura gizlendi. Atların bağlı olduğu fundalığa baktı. Hay aksi şeytan! Adam bırakmışlardı. Kısa namlulu tüfekleri omuzlarına asılı iki adam alçak sesle konuşarak çimenlikte dolaşıyordu. Tek kişi olsaydı ne yapacağını biliyordu. İki kişiyle nasıl baş edecekti?

En arkadaki ata sokuldu. Usulca dizginlerini çözdü. Bir hamlede üzerine atladı. At acı acı kişnedi, şaha kalktı. Biniciyi üzerinden atmayı başaramadı. Atı var gücüyle topuklayıp keskin bir ıslık çalınca at neye uğradığını şaşırıp dolu dizgin gitmeye başladı.

İlk kurşun başının üstünden vızıldayarak geçti. İkincisi Turangilin gövdesine isabet ederek tok bir ses çıkardı. Aklına birden çılgınca bir düşünce geldi. "Ateş edin! Ateş etsenize! Ateş etsenize alçak herifler," diye bağırıyor, yeri göğü inletiyordu.

Hesabı doğru çıkmıştı. Kısa bir süre sonra köprü tarafından ayak sesleri duyuldu. Ketmenlerini, küreklerini bir kenara fırlatan toprak kazıcıları uzun çapanlarının eteklerine takıla takıla korku içinde kaçıyorlardı. İçlerinden en hızlısı koşup gelerek atına atladı. Hangi

yöne kaçacağını bilemeden bulunduğu yerde topaç gibi dönmeye başladı. Peşinden diğerleri atlara atladı. En sonda uflayıp puflayarak Cumaniyaz geliyordu. Varıp sordu.

"Hey, ne oldu burada? Ateş hangi yönden geldi?" Atına yürüdü. Kısrağın yerinde yeller esiyordu.

Nöbetçilerden biri titreyen sesiyle;

"Biz ateş ettik," dedi. "Şaha kalkmış bir kısrağın üzerinde bir adam gördük. Nasıl da atı topukluyordu! Biz de ona doğru..."

"Vurabildiniz mi bari?"

İkinci nöbetçi:

"Zifiri karanlıkta isabet ettirebilirsen..." Sözünü tamamlayamadı. Cumaniyaz gürledi:

"Aptal herifler! Uyuz eşekler! Avrat kılıklılar!" Cumaniyaz çılgına dönmüştü. "Ne halt ettiğinizi gördünüz mü? Bütün köyün üstümüze çullandığını sandık. Bir at hırsızıymış. Evet, ateş ettiğiniz için bu iş yatarsa, ayrıca atımı geri getirmezseniz kellenizi uçururum ulan! İşte Allah'ın önünde yemin ediyorum, vallahi uçururum bilmiş olun!"

Cumaniyaz'ın gözüpek savaşçıları yavaş yavaş kendilerine geldiler. Yatışmışlardı, ama kimse atından inmedi.

"Hadi inin bakalım, atları da bağlayın! Sen ve sen," İki nöbetçiyi işaret etti. Yakınındakilere; "Siz dördünüz doğru oraya gidin, suyu salın! İki küreklik iş kaldı. Biz burada bekleyeceğiz. Ee, hadi!"

Dört nöker gönülsüzce kanala yöneldi. İçlerinden biri itiraz edecek oldu:

"Tek at hırsızı diyorsun. Ya birkaç kişiyse..."

Cumaniyaz öfkeden küplere bindi, kamçısını şaklatarak adamın üstüne yürüdü:

"Seni ödlek herif! Derini yüzeceğim!" Tutmasalar mutlaka kan çıkardı.

Çaresiz boyun eğdiler. Ayaklarını sürüye sürüye altı nöker sonsuz işkencelere mahkûmmuş gibi köprüye doğru yürüdü. En arkadaki biraz geride kalmıştı.

"Burada değil de, köprüde bekleseydiniz, at hırsızları köprüde pusuya yatmış olabilirler."

"Peki, peki gidin! Köprüde bekleriz."

***

Atı yakın bir yere bağlamış olan Aleksandr tekrar yabancıların yanına dönmüştü. Konuşulanları rahatlıkla duyuyordu. Geri dönmeye, işi bitirmeye kararlılar. Artık durduramazsın.

Sazlığın arkasından suya indi. Kıyı boyunca uzaklaşan altı nökeri izledi. Nökerler fundalığın ötesinde gözden kayboldular. Şimdi ketmenlerin çıkardığı boğuk sesleri duyuyordu. Umutsuza köye baktı. Karanlık gökyüzü kesif bir dumanla kaplanmıştı. Hüzünlendi. Gelmeyeceklerdi. Giysilerini, ayakkabılarını çıkararak kendini buz gibi soğuk sulara bıraktı. Karşı kıyıya doğru yüzüyordu. Niçin? Ne yapacaktı o tarafta? Aleksandr bunları düşünemiyordu. Her ketmen darbesi kulaklarında, başında, ta yüreğinin içinde balyoz gibi patlıyordu. Düşüncelerini tek şey üzerinde yoğunlaştırmıştı. Birkaç kürek darbesinden sonra, beş-on dakika sonra bu karanlık ve soğuk kütle karşı konulmaz bir güçle ölüm gibi köyün üzerine çökecekti.

Güçlü akıntı Aleksandr'ı yüz metre kadar aşağıya, kanalı yıkmaya çalışan nökerlere doğru sürükledi. Kıyıya çıktığında her tarafı zangır zangır titriyordu. Kendini bile şaşırtan bir çılgınlıkla, kollarını havaya kaldırarak vahşi bir çığlık attı. Yabancıların üzerine yürüdü. O da ne? Basmacılar arkalarına bakmadan kaçıyorlardı. Yeniden bağırmak istedi. Birden tökezleyip yere yuvarlandı. Soluğu kesilmişti. Sustu. Sesler duydu. Gitgide artıyordu. Sonra uğultu halini aldı. Yerin altından geliyordu sanki. Kalktı. Tepeye tırmandı. Sevinmeli mi, ağlamalı mı bilemeden çakılıp kaldı. Köy yönünden gürültülü bir kalabalık kopmuş geliyordu. Tabanları yağlamalarının nedeni buymuş! Su köpüre köpüre boşanıyordu. Aleksandr'ın ayaklarına kadar ulaşmıştı.

İlk Kaliy geldi. Nefes nefeseydi. Açılan yarığın büyüklüğünü belirlemek için yabayı suya daldırır daldırmaz kendini birden suyun içinde buldu. Tabii Aleksandr yine buz gibi suya dalmak zorunda kaldı.

Bereket versin yarık fazla derin değildi. Haydutlar pek fırsat bulamamışlardı. Ama su genişlemeye, gitgide hızlanmaya başlamıştı. Vadiye boşanmasını kesmek gerekiyordu. Bir iki saat sonra iş işten geçerdi.

Orınbay sağa sola emirler yağdırmaya başladı:

"Tırmıkları, kürekleri, sopaları getirin! Köprüyü parçalayın! Hey kadınlar köye koşun... Tırpan, orak, çuval, elinize ne geçerse buraya getirin! Hadi çabuk!"

Süratle çalışmaya koyuldular. Köprüden sökülen tahta ve kirişlerle, tırmıkları, sopaları perde halinde yarığa çaktılar. Kamış demetleri, ot hevenkleri suda yuvarlanıyordu. Biri zekice davranıp kaftanını çıkardı ve kollarını birbirine bağladı. Çuval niyetine içini taş ve toprakla doldurdu. Sonra herkes kaftanlarını çıkardı. Köye gidenler de geri dönmüştü.

Erkekler sırayla suya dalıp dibe kazık çaktılar. Tam Orınbay'a göre bir işti.

Gün ışımadan önce bayağı mesafe almışlardı. Yangını söndürenler de katılınca iyice rahatladılar.

Sabaha karşı suyun akışı durduruldu. Erkekler toprak yığıp kanalın kenarını yükselttiler. Kadınlar ayakta duramıyorlardı. Bir gecede çöken gözleri, sararan yüzleriyle evlerine dağıldılar.

Bu zamana kadar hiç görünmeyen Hocaniyaz birden ortaya çıkıverdi:

"Kardeşler! Kan terler içinde yaptığımız atölye," diye bağırdı. Dokunsan ağlayacaktı. "Yıkılmış. Pulluklar, tırmıklar, biçerdöverler hepsi mahvolmuş…"

Aleksandr yerinden fırladı. Kendini yola attı. Orınbay ardından seslendi:

"Hey dur Metese, ben de geliyorum. Olan olmuş telaşa ne gerek var!"

Erkekler atölyeye doğru yürüdüler. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Sadece Hocaniyaz daldan dala konan kelebek misali bir o yana bir bu yana sıçrıyor, köylüyü yatıştırmaya çalışıyordu ama, sahte ve alaylı tavırları da gözden kaçmıyordu.

Hocaniyaz yalan söylememişti. Atölyeden geriye kalan bir duvar ve çatıydı yalnızca.

Öğlen olmuştu ama köy hâlâ uykudaydı. Yaşadıkları bu felaket sonrası herkes yaralarını sarmak üzere köşelerine çekilmişti. Uzun zamandır ahırlardan çıkmayan hayvanlar acı acı bağırıyorlardı. Çoban sürüyü otlatmaya götürmedi bugün. Her zaman insanla tıka basa dolu çayhanede çaycı çocuk sinek avlıyordu. Kimsecikler gelmemişti. Sokaklar bomboştu.

Turumbet perdeyi yana çekerek çadırdan çıktı. Papağanı kaşlarına kadar indirmiş, kuşağını sıkıca bağlamıştı. Her zamanki yoldan okula gidiyordu.

Kimseye sezdirmeden avluyu geçti. Yanık kapıya baktı. Tavan çökmüş, çocukların oturduğu sıralar tamamen yanmış, kömür haline gelmişti. Toprak döşeme çamurlu suyla kaplıydı. Kağıtlar etrafa saçılmıştı. Girdi. Duvarın yanına çöktü. Düşüncelere daldı. Ne düşünüyordu? Artık yerinde yeller esen okulu mu? Öğrencileri mi? Yaramazlık yaptıkları için kulaklarını çektiği çocukları mı? Öğretmeni mi?

Turumbet bir süre sonra avluya çıktı. Duysenbay da oradaydı. Bıçkıya kalas yerleştirerek iki kollu testereyle biçmeye başladı. Testere büküldü. Kalasın içinde saplanıp kaldı.

Turumbet başını eğdi, Duysenbay'a bakmadan etrafını dolandı. Bay ses çıkarmadı. Turumbet avlu kapısında aklına bir şey takılmış gibi birden durdu. Testerenin diğer kolunu kavrayarak Duysenbay'a yaklaştı.

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Bu köye ilk ayak bastığı günden bugüne kadar çok yıllar geçmişti. Mangit'in ve Cumagül'ün yaşamında da büyük değişiklikler olmuştu. Bir gelin olarak geldiği o gün tepeden köye bakarak Tanrının kendine nasıl bir gelecek hazırladığını saf saf anlamaya çalışmıştı. Her şeyin tek hakimi Tanrıydı. Seni sevinçlere, kederlere düşürecek sadece oydu. Ne saflık!.. Sonra başka fikirler öğrettiler okulda. Tanrı da, şeytan da yoktu... Herkes kendi kaderinin mutlak sahibiydi. Kaderine yön veren sadece kendisiydi; ölüme bile... Ya onun Tanrısı kimlerdi? Yazgısını değiştiren, gözlerini açan Bolşevik Aytbay... onu topluma kazandıran, mahvolmasına izin vermeyen Turebay ve Bağdadul... Meydandaki o hatip, Nurettin Macitov ve Marfa Semenovna... İyilik tanrıları… ama kötülük tanrıları da vardı ve onlar da kendilerine göre Cumagül'ün yazgısını değiştirmişlerdi.

Kırat düzenli, geniş adımlarla Cumagül'ü hafifçe indirip kaldırarak elma ağaçları arasında ilerliyordu. Yanında Yembergenov vardı. Uzun ayaklı karayağız bir ata binmişti. Bakışlarından, çekingen tavırlarından konuşmayı nereye çekmek istediğini Cumagül tabii ki anlamıştı. Orakbay bu ince konuya girmek için uğraşa dursun, Cumagül anlamazlığa vuruyor, kimi zaman ciddi, kimi zaman neşeli tavırlarla meseleyi geçiştiriyordu. Yembergenov sonunda yüzünü ekşiterek sustu. Kırılmıştı. Cumagül bildiği yolu gözleriyle tarıyor, gözleri önündeki saçaklı bulutlar misali düşüncelere kapılmış gidiyordu.

Cumagül mutlaka bilerek ya da bilmeyerek bir kimsenin yazgısına yön vermiş, o kişinin iyilik ya da kötülük tanrısı olmuştu… Başka nasıl denir: Ey, sevdalı kişi! Ey, yoldan geçen! Yazgının ipleri senin elinde, benim elimde de senin yazgın, senin sevincin, senin kederin... Bunu hatırla! Ben her zaman hatırlayacağım... İşte onlar… İnsanlar tozlu Çimbay yolunda yürüyorlar, kimi karşıdan, kimi bu yandan... Hayır, insanlar değil, tanrılar yürüyor...

Yol, Cumagül'ü ve sessiz yol arkadaşını tepeden aşırdıktan sonra köy birden gözler önüne seriliverdi: Toprak damlar, ağaçların yeşil kubbelerine gömülü çadır tepecikleri... Köy girişinde yeni büyükçe bir yapı... Daha önce yoktu. Yol hayalleri, artık yeter! İşe dönelim... Yolun ortasında sapkın bir kaya olacak. Buraya nereden gelmiş Allah bilir! Sonra dönemeç ve soldan üçüncü Turebay'ın evi... Kırat dur bakalım! İşte geldik...

Cumagül aksakalın evinin önünde durdu. Bağdadul bir yere gitmesine izin vermedi. Yembergenov da TOZ binasının yolunu tuttu.

İlk gün soruşturmayla geçti. O gece neler olmuştu? Kuşkusuz herkes hikâyesine kendinden bir şeyler katıyordu. Kaliy mesela: Duysenbay'ın evinin, yukarıdan, Tanrının atlas minderlere kurulduğu göklerden ateşe verildiğini görür gibi olmuştu. Seyitcan yangından hemen önce Turumbet'in çadırından gizlice çıkan iri kıyım bir adam gördüğüne yemin ediyordu. En çok Aleksandr konuştu. Gece yarısı gizlice sokulan atları, ne duyduysa hepsini anlattı.

Yembergenov;

"Pehlivan Cumaniyaz denilen adamın Turumbet'e geldiğinden emin misiniz?" diye sordu.

"Konuşmalarından böyle anladım."

"Peki, sabahleyin size bir şey söyledi mi?"

"Hayır, görünüşüne bakılırsa... hali, tavırları... Yılan yutmuş gibiydi sanki... Bir şeyden tiksiniyormuş gibi... Gözleri korku doluydu..."

"Pekala, sizin öğretmeni göz altında tutarız. Bakalım geceleri ne çeşit derslerle uğraşıyor anlarız. Yangın konusunda ne demiştiniz?"

"Yangın rastlantı değil, bekliyorlardı. Ne olacağını önceden biliyorlardı."

"İçlerinden birinin yaptığını mı düşünüyorsunuz? O kişi Duysenbay olabilir mi?" diye soran Enbergenov bu düşüncesinden hemen vazgeçti:

"Hayır, Bay'ın evini onların yaktığını sanmam. Başkasıdır. Kim peki? Turumbet mi? Ama neden?"

Orınbay Hocaniyaz'ı getirmişti. Batraçkom körkütük sarhoştu. Pulluk ve biçerdöverler hakkında anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı. Allah'ın üstüne yeminler ederek OGPU'ya saygı duyduğunu, Yembergenov'u öz kardeşi gibi sevdiğini söyledi. Saçmalamaya başlayınca kendine gelene kadar bırakmak zorunda kaldılar.

Diğer tanık Nurzada'ya ulaşılamamıştı. Nurzada'yı çağırması için on dört yaşlarında cevval bir oğlanı görevlendirdiler. Ama delikanlı tek başına döndü. Soluk soluğa anlatmaya başladı:

"Ben, amca, oraya, yani kapıya varmıştım ki Ayzada teyze beni itekledi. Eve sokmak istemedi. Amcalar kızınızı çağırıyorlar, konuşacaklarmış dedim, 'Hayır, evde yok!' dedi. 'O kadar istiyorlarsa amcalarla kendin konuş!' Beni istemiyorlar ki dedim. Onlar sizin Nurzada'yı istiyorlar... O ise..."

Turebay;

"Hey, hey dur bakalım!" diye iyiden iyiye dağıtan oğlanı durdurmaya çalıştı. Ama nerde!

"Hepsini anlatmadım daha. Birden... Tamam mı? Odadan bir çığlık sesi geldi. Biri nasıl böğürüyordu! Adam boğazladıklarını sandım, oraya yanaşayım dedim. Ayzada teyze bırakır mı? Beni hep kapıya doğru itekleyip duruyordu. Kapı da kilitliydi. İşte böyle..."

Kaliy'in huyunu bilenler kahkahayı bastılar. Aleksandr'ın yüzündeki değişiklik gözden kaçmamıştı. O geceden beri Nurzada'yı hiç görmemişti. Odadakilere dönerek:

"Güleceğinize oraya gitsek iyi olur. Belki tatsız şeyler olmuştur." Aleksandr diretince Cumagül, Turebay, peşlerine takılan zıpır oğlan Kaliylere gittiler. Bu öykü gerçek ya da uydurulmuş yanlarıyla daha uzun yıllar birinden ötekine aktarılacaktı. Bu zamana kadar da köyde bu kadar gülünç bir olay yaşanmamıştı. Büyük küçük her toyda benim diyen nükte ustasından böyle bir öykü çıkmamıştır. Olay şöyle başlamıştı:

Sabahleyin Kaliy sinirli kalktı. Öfkesi burnundaydı:

"Senin kız," diye karısının üzerine yürüdü. "Başıma ne rezillikler sardı..." Kocasının homurdanmalarına alışık Ayzada beklemeden karşılık verdi:

"Kafan bir şeyle örtülmüş olur, fena mı?" Kaliy'in dazlak kafası Mangit mizah ustalarının dillerine zaten çoktandır iyi bir bileği taşı olmuştu.

Karısının bu alaylı sözleri Kaliy'i küplere bindirdi. Yumruklarını sıkıp, tos atmaya davranan bir keçi gibi boylu boslu Ayzada'ya doğru ilerledi.

"Ahlaksız, cigitle kıyıda köşede buluşuyor, ar namus kalmamış. Aynı anası... Sizi... Elalemin yüzüne bak bakabilirsen!" diye bağırıyor karısının etrafında topaç gibi dönüyordu.

Hamur yoğurmakta olan Ayzada doğruldu. Kollarını iki yana açtı:

"Seni, pis at sineği seni! Bir yapmıştın ki kurtulmak ne mümkün!"

Kaliy kudurmuştu. Ocak demirini eline alıp karısının üstüne yürüdü.

Ayzada;

"Dur… dur!" diye kocasını yatıştırmaya çalışıyordu. "Yakında karısız kalırsan iyi mi olur? Bırak bakayım o demiri!" Kollarını iki yana açarak Kaliy'i sarmaladı, sıkmaya başladı. Kaliy nefes alamaz oldu. Ayzada hiç acele etmeden bir güzel, kocasının ellerini ayaklarını bağladı, özenle üst üste yığılı yorganların tepesine oturttu.

Kaliy kundaklanmış bir bebek gibi debelenip duruyordu. Ama ağza alınmayacak küfürleri hiç de bir bebeğe benzemiyordu. Nurzada'yı çağırmak üzere gönderilen oğlan tam bu sırada gelmişti. Ayzada çocuğu çabucak saldıktan sonra avaz avaz bağıran kocasına döndü. Sakince;

"Bak! Küfretmeye devam edersen ağzını da bağlarım," dedi ve gayet soğukkanlı hamur yoğurmayı sürdürdü. Kaliy çenesini kapatmıştı.

Uzun zaman konuşmadan debelenip durdu. Ama dayanacak gücü kalmamıştı. Yumuşak yorganlar üstünde çırpınırken bir yandan dikkati çekmek için oflayıp pufluyor, öksürüyordu. Sonunda pes etti. Yalvaran bir sesle;

"Çöz!" dedi.

Ayzada acımasızlığını sürdürüyordu:

"Özür dilersen çözerim," dedi.

"Hadi çöz! İneyim."

Sonunda ısrarlara dayanamadı. Ellerini silerek kocasına doğru yaklaştı. Bu sırada kapıda tıkırtılar duyuldu. Cumagül ve Turebay odaya girdiler. Ayzada eline geçirdiği bir cübbeyi kaşla göz arasında kocasının üzerine atmaya zaman bulabildi.

"Ah hastalandı! Ayakta duramıyor. Ne yapacağımı bilemiyorum."

Kaliy ani bir dönüş yapmasaydı her şey yolunda gidecekti. Karlı tepelerden kayar gibi ağzı bir karış açık konukların ayakları önüne yuvarlanıverdi.

Kapı deliğinden içeriği gözleyen bizim uyanık oğlan heyecanla bir çığlık attı.

Ayzada ellerini çırptı;

"Oy… oy... babamız," diye bağırdı. Ama bozuntuya vermeyen sadece Kaliy'di.

"Peki, bir dahaki sefere dikkatli ol!" dedi. "Yoksa acımam ha! Hadi çöz bakalım!" Ayzada ipleri çözerken Kaliy de bu karışık durumu açıklamaya girişti. Mitralyöz gibi konuşuyordu:

"Beni kızdırıyor, öyle öfkelendiriyor ki, ellerimi tutayım desem, kendiliğinden kalkıp bu karıyı pataklamaya uzanıyor, ne yapayım! Duydum ki yasa kadınlara el uzatmayın, onlar ana diyor... Tabii ben de karıma ellerimi bağlamasını, yoksa kendimi tutamayıp onu istemeyerek öldürebileceğimi söyledim."

"Evet, evet… her şey dediği gibi oldu. Aynen..." diye duraksamadan kocasının sözlerini onayladı Ayzada.

Cumagül;

"Peki ayaklarını neden..." diye soracak oldu, ama kendini tutamayıp başladı gülmeye.

Kaliy hiç bozuntuya vermeden;

"Sıkıntıdan evi terk edip başkasına kaçmamak için," diye cevabı yapıştırdı.

Ayzada:

"Beni görmesin diye gözlerini de bağlamak istedi. Ama geç kalmıştı. Elleri bağlıydı. Nurzada evde değil. Sabah bir çıktı, şimdiye kadar da görünmedi. Nerede olduğunu Allah bilir."

Turebay;

"Döndüğünde hemen bana uğrasın!" dedi. "Konuşacaklarım var."

Kaliy kızının namusunu korurcasına;

"Aksakalın genç kızlarla görüşme adeti de ne zamandan beri var?" diye çıkıştı. "Allah'a şükür yetim değil. Konuşacağı bir babası var." Ama Ayzada oralı olmadı.

"Merak etme! Gelir gelmez sana gönderirim."

Ortalık iyice kararmıştı. Nurzada hâlâ yoktu. Ayzada yana yatmış başörtüsüyle komşudan komşuya koşturuyor, endişe içinde kızını görüp görmediklerini soruyor, olumsuz yanıt alınca üzüntülü evin yolunu tutuyordu. Kaliy de kafeste bir aslan gibi odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, karısının her gelişinde soran gözlerle karşısına çıkıyor. "Hayır, hiçbir yerde yok... Yer yarılıp da içine girmiş sanki," sözlerini duyunca, o aynı cümleyi kusuyordu:

"Aynı ağacın elması işte, başka ne denir!"

Aleksandr, Nurzada için zıpır oğlanı üç defa göndermişti. Ama eli boş döndü çocuk. Aleksandr köyün her tarafını dolaştı. Köyün dışına çıktı. Kanal boyunca birkaç kilometre gidip gelerek dolaşmadık yer bırakmadı. Nurzada hiçbir yerde yoktu. Yorgunluktan bitmiş, kan ter içinde kalmıştı.

Ancak gün kavuştuktan sonra onu bulabildi. Tahrip edilen atölyenin uzak köşesinde bir sandığa oturmuştu. Yüzü allak bullaktı. Çenesi ıstıraptan titriyordu.

Aleksandr önünde diz çöktü. Ellerini avucuna aldı:

"Küçük kızım! Güzelim benim! Aramadığım yer kalmadı. Benden niçin kaçıyorsun?"

"Herkes... benim hakkımda... türlü sözler..." Nurzada sözünü bitiremedi. Dudakları çocuksu bir güceniklikle büzüldü. Ağlamaya başladı. Gözleri yaşlarla doldu. "Ah ne yapacağım şimdi?"

"Hakkında söylenen de neymiş? Kimseye bir kötülük yapmadın. Zarar vermedin. Dedikoducu kadınlar gizli köşelerinde zehirlerini saçsınlar. Sen bezginliğe düşme! Tükür, sadece tükür dediklerine!"

"Ah, sen anlayabilseydin... Kendini suya atardın..."

"Ee, bu yaptığın budalalık, yeter! Bilmiyor musun, sana doğrudan söylemedim mi? Seni seviyorum, sen de seviyorsan..."

"Ah, bu sözler bana göre değil... Pişkin insanlar böyle konuşur."

"Ya durumumuz? Seninle evlenmeyi, mutlu olmayı istiyorsam bunu nasıl söyleyemem?"

Nurzada sıcak gözyaşları dökerken;

"Hayır, olamaz!" dedi. Yüzüne zayıf bir gülümseme yayılmıştı.

"Pekala, dünürcü göndereceğim, geleneğe göre başlık parası da, oldu mu?"

"Güzel de, babam beni yine de sana vermez. Dinin ayrı."

"Ee, mesele buysa kolay, İslama uygun istavroz çıkarırım olur biter."

"Eğlenmenin sırası değil... Ah, biri bana doğru yolu gösterebilseydi!"

"Cumagül'e git. Onu tanıyor musun? Bugün geldi. Aksakalda kalıyor. Seni sormuştu. Senden bir şey öğrenmek istiyordu. Gidecek misin?"

Nurzada hemen gitmek istemedi. Cumagül'ü tam hatırlayamamıştı. Yabancı birine içini dökmek doğru olur muydu? Ama Aleksandr'ın ısrarı sonuç verdi.

Cumagül'le Nurzada'nın ertesi gün neler konuştuğunu o gün de, sonra da tam anlamıyla öğrenemedi Aleksandr. Sadece görüşmeden sonra Nurzada'nın, Turebay'ın kibitkasından gülümseyerek çıktığını görmüştü. Elalemin önünde yaklaşmak istemedi. Cumagül'le baş başa kaldığında sordu.

"Şu kız… Kaliy'in kızı hakkında neye karar verildi?"

"Buradan gitmesini istiyoruz."

Aleksandr'ın birden yüzü gerildi. Sorar gibi Cumagül'e baktı.

"Okumaya gidecek."

"Ya ben?" dedi Aleksandr üzüntülü.

"Bekleyeceksiniz, kararlıysanız, ardından gidersiniz."

"Al işte, nasihatimizi aldık!" diyen Metese-cigit düşüncelere daldı.

Nurzada Yembergenov'a da uğradı. Kanal olayıyla ilgili Aleksandr'ın anlattıklarına ilave olarak bunu birlikte gördüklerini söyledi.

Akşamleyin Turebay'ın kibitkası insanlarla dolmuştu. Çay içtiler, geçmişi andılar, Çimbay'dan gelen konukları soru yağmuruna tuttular. Lenin'in aç işçi ve köylülerin et ihtiyacı için Aral balıkçılarına bir yazı göndererek balık tutmalarını istediği doğru muydu? Yakında her çadırda ve kibitkada kendi güneşlerinin parlayacağı söylentisinden ne anlamak gerekirdi? Herkesin canı istediği şeye sahip olacağı bir çağın gelmekte olduğu doğru muydu?

Bibiayım Cumagül'e yaklaştı. Alçak sesle;

"Ulman seni soruyor," dedi. "Biraz dışarı gelir misin?"

"Ulman?"

"Hocaniyaz'ın karısı, hatırlamadın mı?"

Çok seyrek görüşmüşlerdi. Ulman'da hatırladığı tek şey; şişkin, kül rengi yüzünde hiç eksilmeyen o korku ve teslimiyet ifadesi, gözlerinin altındaki mor halkalardı. İnsanlardan kaçan, içine kapanık, sessiz bir kadındı.

Cumagül avluya çıktı, Bibiayım baştan söylemeseydi, bu kadını asla hatırlayamazdı. Birkaç yılda bu genç kadın ne duruma gelmişti! Çökmüş avurtları, kırış kırış yüzü ve tavuğun gerisi gibi fırlamış çenesiyle yaşlı bir kadından farkı yoktu. Eski Ulman'dan geriye kalan gözlerinin altındaki mor halkalardı.

"Merhaba!"

"Ulman kucağındaki kızını yere indirdi. Cumagül'ün omzuna dokunarak;

"Merhaba kardeş!" dedi.

"Eve girelim."

"Çok kalabalık, bense..."

"Peki, senin mi?" Cumagül az ilerde yere çömelmiş beş yaşlarındaki çocuğu gösterdi.

"Bizim."

Cumagül Ulman'ı ve çocukları, Sanem ve Aykız'la yıllarca birlikte yaşadıkları Turebay'ın kibitkasına bitişik dar odaya götürdü.

"Duydum ki kadınların hakkını koruyan bir işin başına geçmişsin. İşte sana geldim. Yalvarıyorum. Allah rızası için beni koru!"

"Kimden koruyayım?"

"Tanrı beni bağışlasın, kimden olacak, beni korumak zorunda olan kocamdan!"

Cumagül kadınların dertlerini, acılarını çok dinlemiş, onlarla yatıp onlarla kalkmıştı. Ama Ulman'ın anlattıkları tüm bildiklerini, duyduklarını geride bırakmıştı.

O akşam, her zaman olduğu gibi yine eve çok erken gelmişti. Yemişler, içmişler, hiç eksik olur mu? Tabii ki kumara oturmuşlardı. Ulman artık öğrenmişti: Kocası hafiften bir türkü tutturmuşsa talihi yaver gidiyor demekti. Gece yarısı olup konuklar evden ayrıldıktan sonra hemen onu dürtüp uyandıracak, sinek papazının sinek kızını hallettiğini söyleyecekti. Yok türkü yerine öksürük duyarsa vay haline... Kart gelmemiş, oyunu kaybetmiş demekti. O zaman Ulman sabahleyin bir dişinin daha eksildiğini görürdü.

Bu kez duyduğu öksürüktü.

Ulman çocukları yatırmış, kapıları sıkıca kapamıştı. Annelerinin dişlerinin döküldüğünü neden görsünler!

Hocaniyaz sabaha karşı uyandırmıştı. Şaşırmamıştı çünkü alışkındı. Yine o ağır, bezdirici acıyla gözlerini açmış, birden çığlığı basmıştı. Kocasının yanında biri daha vardı. Dişleri olmayan kalafata çekilmiş bir ihtiyar…

"Hey Ulman! Uyansana inek!" diye çizmesinin burnuyla dürtmüş, "Bundan sonra bu adamın kadını olacaksın!" demişti.

Ulman kocasının neden söz ettiğini birden anlamayarak gözlerini iri iri açmıştı.

"Lanet olası! Ne yapsan talihin yokmuş! Beni kazandıracağını umuyordum. Kumarda seni öne sürmüştüm. Hadi bakalım hazırlan! Onunla gidiyorsun."

"Ne hazırlanması? Nereye gidiyorum?"

"Nereye götürürse oraya gideceksin."

"Bırakın beni, defolun! Hiçbir yere gitmem," diye çığlıklar koparırarak yorganı üzerine çekmişti. "Öldürün daha iyi!"

"Elimde değil, kumar bu… Anlamalısın şeref meselesi. Kaybettim, vermeliyim. Başka türlü olmaz."

Ulman yataktan fırlayıp çocukların yattığı odaya koşmuş, çocukları uyandırmıştı. Korku ve umutsuzluğun verdiği güçle ağır sandığı kapıya kadar sürüklemişti.

"Aptallık etme! diye Hocaniyaz kapının önünde karısına söylenmiş, öğüt vermeye çalışmıştı. "Topu topu onunla iki üç gün beraber olacaksın. Sonra seni boşayacak... evine dönersin. Ee, hadi!"

"Defolun! Bütün köyü ayağa kaldırırım! Her şeyi bir bir anlatırım…"

"Ben sana bir açıklarım ki!" Hışımla kapıya yüklenen Hocaniyaz'ı yaşlı adam zorlukla durdurmuş, oyun masasına sürüklemişti.

Ulman çocuklarını giydirmiş, uygun bir anı kolladıktan sonra evden kaçmıştı.

Cumagül Ulman'ın anlattıklarını büyük bir dikkatle dinledi. Yüzünde tek bir kas bile seğirmemişti. Boğuk bir sesle;

"Ne istiyorsun peki?" diye sordu.

"Kurtarın beni!"

"Tek kurtuluş, her şeyi anlatman."

Ulman telaşlandı:

"Yapamam kardeş, yapamam! Öğrenirlerse ona ne edecekleri malum... çocuklar hayatlarının sonuna kadar yetim mi kalsınlar?"

"Böyle rezil babaları olmaktansa yetim kalsınlar daha iyi. Başka çaresi yok, anlatmalısın."

"Düşüneyim, biraz düşüneyim."

"İyice düşün! Sonra toplantıya gel..."

Toplantı ertesi gün yapıldı. Akşamleyin Cumagül günlüğüne şu notları geçti:

"Toplantı önceki gece meydana gelen olayla başladı. Yıkılan atölye en kısa zamanda yapılacak, dershane olarak kullanılan odalarda gerekli onarımlar yapılarak eğitime hemen başlanacak. Çocukları okul çağında olan tüm anne babaları okula çekmek için özendirici her türlü önlem alınacak, Kaliy'in kızı Nurzada başta olmak üzere yetişkin çocuklardan bir bölümü Turtkul'a eğitime gönderilecekti. Çimbay örneğine uygun kreş ve çocuk parklarının kurulması fikri ilke olarak benimsendi. O geceki olayların bir daha tekrarlanmaması için de bir savunma örgütünün kurulmasına karar verildi.

Olay toplantının sonuna doğru patlak verdi. Duysenbay'ın yanında çalışan ırgatlardan biri, sözleşmelerin hangi şartlara göre yapıldığına, işçi ücretlerinin bu kadar az tutulmasında işçilerin mi, Bay'ın mı, kimin çıkarlarının gözetildiğine Batraçkom'un toplantı önünde yanıt vermesini talep etti. Talebi hemen destek buldu. Hocaniyaz'ın kaçarı göçeri kalmamıştı. Hık mık etti, lafı döndürdü dolaştırdı, bir sağa bir sola çekti ya, sonunda yakayı ele verdi. Oh Tanrım nasılda sevinmiştim! Birden uzak, karanlık bir köşeden Ulman'ın sesi duyuldu. Yanında kimseler olmasaydı Hocaniyaz o saat kadının işini bitirir, yırtıcı bir hayvan gibi paramparça ederdi zavallıyı. Ulman, aferin sana! Elbette heyecanını, gözyaşlarını anlıyorum. Ama hiç önemi yok. Şimdi huzurlu bir hayatı olacak... Kendini bulacak.

Önce ailevi sorunlarından başladı. 'Yalan söylüyorsun, çıldırmışsın, hey insanlar ona inanmayın!' diye kocası ikide bir araya girince, her şeyi anlatmasına karısını bir bakıma kendi zorlamış oldu. 'Pekala, gece yarısı bir hırsız gibi buğday çuvallarını Duysenbay'la birlikte taşımanız da mı yalan? Yeni çadırı Bay size bu yüzden kurmadı mı? Ya hangi parayla her gece kumar oynuyorsunuz? O gece pullukları, tırmıkları, biçer döverleri atölyeden çıkarıp bir yere saklamanız için verdikleri paralarla değil mi? Yaptığınız anlaşmayı

kulaklarımla duydum.' Kısa bir an tam bir sessizlik oldu. Sivrisinek vızıltılarından başka ses duyulmuyordu. Sonra kıyamet koptu. Çığlıklar, ıslıklar, yeri göğü inleten ayak vuruşları... Tabii Hocaniyaz her şeyi inkâra kalkıştı. Almadım, görmedim, bilmiyorum gibisinden laflar geveleyip durdu. Orakbay nasıl olsa gerekli araştırmasını yaptıktan sonra Bay'la ilişkisini yakalayıverir. Hocaniyaz'ın Batraçkomluktan azledilmesi kolay iş... Peki yeni Batraçkom kim olacak? O an kalbim duracakmış gibi teklifimi yaptım. Bibiayım... bölgemizde ilk kadın İşçi Komitesi başkanı böylece seçilmiş oldu.

Ertesi gün Erkinderya'ya Kutimbay'ın köyüne gideceğim. Yembergenov birkaç gün daha Mangit'te kalacak. Hocaniyaz'la Duysenbay'ın ilişkilerini araştırmak zorunda olduğunu söylüyor. Kanımca Turumbet'i de izleyecek. Bu kadar düşmüş olabilir mi? Sonra Orakbay da Erkinderya'ya gelecek, orada buluşacağız."

Bağdadul o her zamanki saatte su almak için kanala gidiyordu. Kabaktan yapılma testisi omzundaydı. Sulu çimenlere inen yolu geçti. Köyün son çadırı önünde Turumbet onu bekliyordu. Bağdadul yüzünü testiyle gizleyip kaçmak istediyse de başaramadı.

Turumbet elinde evirip çevirdiği tütün kesesinin püsküllünden gözünü ayırmadan;

"Dinle!" dedi cansız, donuk bir sesle. "Senden bir şey rica edecektim."

Bağdadul adımlarını yavaşlatmadan;

"Başkasından rica et!" dedi öfkeli.

Turumbet peşinden yürürdü.

"Hâlâ dargın mısın? Bırak! O iş geçmişte kaldı. Unutuldu."

"Şimdi mi aklın başına geldi?"

"Öyle gibi… Kabul edersen af dilerim."

Bağdadul gözlerini öte yana çevirerek adımlarını hızlandırdı. Turumbet direttikçe diretiyordu.

"Dinler misin? Bir iyilik yap! Ömür boyu unutmam!"

Aksakalın karısı haline acımıştı.

"Neymiş bakalım?" dedi.

"Bana dönmesi için Cumagül'le konuşsaydın. Şimdiye kadar olanları unuttuğumu, her şeye çizgi çektiğimi söyler misin? Ha?"

"Kendin git, her şeyi kendin anlat! Nasıl sevinir kim bilir!"

"Erkek olarak sıkılırım."

Boşuna çenesini yoruyordu. Onun ailevi sorunlarına aracı olmayı kesinlikle istemiyordu.

"Bak, istiyorsan kendin konuşmalısın. Ama biraz acele et! Yarın sabah yola çıkacak."

Turumbet kös kös geri döndü. Turebay'ın kapısına vardı. Bağdadul görünene kadar bir süre dışarıda dolaştı. Bağdadul onu içeri aldı.

Cumagül bir şeyler yazıyordu. Turumbet'i görünce başını kaldırdı. Başörtüsünü göğsünde sıkıca düğümledi. Sinirden dudaklarını ısırdı.

"Merhaba Cumagül!"

Cumagül sesini çıkarmadı. Turumbet öksürerek gırtlağını temizledikten sonra;

"Mesele şu," dedi. "Bana bir kız buldular. Ama nasıl evleneceğimi bilmiyorum. Eski adetlere göre sana danışmadan da bu işi halledebiliyordum. Dört kadınla evlenme hakkım vardı. Ama şimdi okur yazar biri oldum. Turtkul'da okudum. Her şeyi biliyorum. Bu yüzden sana sormaya geldim. Bana dönersen, evlenmem.."

"Evlen öyleyse."

Turumbet bir şey söylemek istedi. Ama vazgeçti. Yeniden konuşmaya başladı, sesi yalvarır gibi titriyordu:

"Turumbet'i, aynı o eski Turumbet sanıyorsun... oysa ben… evet, aynı havuz... çukur yine eski çukur... Ama suyu tertemiz... yeni... Her şeye yeniden başlayabilirdik."

"Geçmişi birden silip atamazsın."

"Kızımız için… Öksüz büyümesin..." Cumagül pencereden uzaklara baktı. Kavak ağacına, dallarına konan kırlangıçlara, batmakta

olan güneşin kızıllığında turuncuya kesmiş kopup giden bir buluta dikmişti gözlerini. Dalgın ve düşünceliydi.

"Kızımız için, öksüz kalmasın diye ha!" dedi acı bir gülümsemeyle. "Bizi evden kapı dışarı ettiğin o geceyi ne çabuk unuttun!"

"Ah, ellerim kollarım nasıl bağlanmıştı. Anlatabilseydim, çok şeyi öğrenirdin, ne yapalım bu da başka sefere kalsın…" Turumbet sustu. Cebinden renkli bir başörtü çıkardı. Cumagül'e uzattı. "Al!"

"Bu ne?"

"Kocandan bir hediye."

Cumagül irkildi. Sertçe;

"Hayır, olmaz!" dedi.

Turumbet'in gözlerinde sevimsiz ışıklar yandı. Elmacık kemikleri oynamaya başladı.

"Ama seni henüz boşamadığımı biliyorsun. İsteyebilirim," diye mırıldandı dişleri arasından. Cumagül'ün omzunu kuvvetlice sıktı.

"Bırak!" dedi sakin bir sesle. Bu kendinden emin tavırları Turumbet'in parmaklarının gevşemesine neden oldu. Yüreğinde kabarmaya başlayan öfke yerini umutsuzluğa bırakmıştı.

"Cadı!" diye bağırdı. "Hayatımı mahvettin! Pişman olacaksın, pişman olacaksın!"

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Duysenbay Tanrının emirlerini kanla, ateşle uygulamak üzere Turumbet'i yolcu ederken şan, şöhret, zenginlik ve tatlı aşklar vaat eder, öbür dünyada da ebedi huzura kavuşacağını söylemeyi ihmal etmezdi. Ama zaman değişmişti. Tatlı vaatleri bir yana, işi tehditlere, korkutmalara götürüyordu şimdi.

"Eğer, cancağızım, kafanda Tanrıyı gücendirecek kötü şeyler varsa, düz yolda bile ayaklarına dolaşır, kendi evinde seni yıldırım çarpmışa döndürür, öz ananın elinden aldığın kasenin içine bir yılan sokuşturuverir. Tam bir yılan değil tabii... Ee, anlarsın... Hey, sen beni dinliyor musun?"

Turumbet evet anlamaında başını salladı. Oysa Duysenbay neler dediğini sorsa yanıt veremezdi. Birbirlerine yakın oturuyorlardı. Dastarhanın bir tarafında Bay, diğer tarafında Turumbet… Bay'ın boğuk, türkü söyler gibi çıkan sesini güçlükle duyuyordu. Aralarında sanki bir duvar vardı. Babasının kendisine yüzme öğrettiği çocukluk günlerini hatırladı. Suya dalar, dipten kıyıya bakardı. Babası iki adım ötede ağzı konuşur gibi kıvrılmış, belli ki bir şeyler söylemeye çalışıyor, ama Turumbet'e ulaşan soğuk yankılardı sadece... Şimdiki gibi... Duysenbay'ın açılıp kapanan dudaklarını görüyor, ama sözleri duymuyor, anlamıyordu. Her şey gözlerinin önünde yüzüyor, dalgalanıyordu. Sebebi neydi? Ağzına ne içki koymuş, ne de sigara içmişti.

Duysenbay Turumbet'in kuşağına asıldı.

"Aklında tuttun mu? Perşembeye karanlık çöker çökmez Kuşhan Tepesine gideceksin. Eteğinde bir mağara var. Biliyorsun tabii... Orası toplanma yeri... Çimbay üzerine yürüyeceksiniz. Sizi işan Kasım götürecek... Anladın mı?"

Duysenbay konuşmasına devam ediyordu ya, Turumbet suyun altına dalıp gitmişti yine. Duysenbay, mührü dikkat çeken bir yüzüğü uzatınca kendine geldi.

"Bu senin."

Turumbet yüzüğü eline aldı. Mühre uzun uzun baktı. Nerede başlamıştı, nerede sona erecekti belli değildi. İçinde can sıkıcı bir düşünce yanıp söndü. Akan bir yıldız gibi… Aynı hayatım gibi... Yüzük de gerçek, hakiki... Peki bu yüzüğü ne yapacak? Hediye edecek kimsesi yok…

"Beğendin mi?"

"Değerli bir şey."

"Ha… ha... ha... Böyle pahalı bir nesne insana sıkıntısız bir hayat sağlar sağlamasına, ama zahmetsiz bir ölüm de... Şu kapağı tırnağınla kaldır. Dur yan tarafta... Gördün mü?"

Mührün içinde zehir vardı.

Turumbet korkudan az daha yüzüğü yere düşürecekti

"Bunu ne yapacağım?"

"Senin için değil, gözümün içi, senin için değil… Telaşlanma! Bu bir toz... Sezdirmeden şöyle gizlice kiracının fincanına dökeceksin. Birlikte yemek yemiyor musunuz? Sonra doğruca İşan Kasım'ın mağarasına... Allah'ın bu gavur için verdiği emri uygulamayı işan istedi senden. Seni seçti. Övünmelisin. Ödüllendirecek, hakkını verecek. Kuşku duyma!" Duysenbay Turumbet'in omzunu sıvazladı ve odadan çıktı.

Bulanık, yapışkan bir sıvı gözlerini, kulaklarını doldurmuştu. Soğuk yakan bir acıyla göğsüne doğru aktı. Aleksandr'ı öldürmek! Neden öldürecekti? Bir kötülüğü dokunmamıştı ki! Hayır, en iyisi...

Turumbet ev sahibinin fincanına uzanacak zaman bulamadı. Alçak herifin karısıyla konuşması çok kısa sürmüştü. İçeri girdi. Turumbet'e baktı. Gözlerindeki ifade onu korkutmuştu. Kuşkulandı.

"Kapağı nasıl açacağını unutmamışsındır umarım. Aç göreyim!"

Turumbet;

"Biliyorum, aklımda," dedi yüzünü ekşiterek.

"Aç!"

Kapağın içinde tozu gördükten sonra rahat bir nefes aldı. Huzurla mindere yaslandı.

***

Perşembeye iki gün kalmıştı. Turumbet üç dört defa Aleksandr'la

sofraya oturabilecek demekti. Her defasında korkunç azaplar çekiyor, sofraya yaklaşırken, kuşağına sakladığı yüzük, kömür koru gibi dayanılmaz keskin acılar veriyordu. Tüm benliğiyle buna tutsak olmuştu. Aleksandr da nispet yapar gibi ona gülen gözlerle bakıyor, yüzü asık dolaşmasının, kendinden uzaklaşmasının nedenlerini ilgiyle öğrenmeye çalışıyordu. Sabah kahvaltısına oturmuşlardı.

Aleksandr;

"Çok sıkıntılı olduğunu görüyorum," dedi. "Bir şey seni çok üzmüş. Açıl, rahatlarsın. Kendimde çok denedim bunu. Çıban gibi, deşersin geçer."

Turumbet sesini çıkarmadı.

Onun için en korkunç an, Turebay'ın ansızın öğle yemeğinde gelivermesi oldu. Kapının ardından Aleksandr'a seslendi:

"Hey, Metese, dışarı gelsene! Bir şey diyecektim."

Dışarıda bir süre konuştular. Turumbet'in ilgilenecek hali yoktu. Masada… elini bir uzatsa tamam... Aleksandr'ın şurup dolu kasesi duruyordu. Turebay'la görüşmesi bitecek, sonra sofraya dönüp yemeğe başlayacak. Turumbet sıtma nöbetine tutulmuş gibi tir tir titriyordu. Sırtında karıncalar dolaşıyordu sanki. Alnı boncuk boncuk terle kaplanmıştı. Ulan cigit hâlâ ne diye konuşursun lanet olası!

Aleksandr döndü. Eski yerine oturdu. İştahla şuruba uzandı. Bir güzel karnını doyurdu. Turumbet şuruba bakamıyordu. Midesi ağzına geldi. Kalktı, kapıya doğru yürüdü.

"Yemeğini neden bıraktın?"

"Biraz rahatsızım, hava almaya çıkacağım."

Sadece kendine ait küfürleri sıralayarak hendeğe indi. Uygun bir yer aramaya koyuldu. Çevrede kimsecikler bulunmadığına iyice emin olduktan sonra hançerini toprağa sapladı. Küçük bir çukur açtı. Kuşağından altın yüzüğü çıkardı. Korku ve tiksinti karışımı bir duyguyla elindekini, canlı bir engerek yılanıymış gibi çukura fırlattı. Üzerini toprakla örttü. İleride lazım olur diye üç adım sağına ve soluna iki çakıl taşı bıraktı. Ellerini kaftanının eteğiyle sildikten sonra derin bir nefes aldı.

Bir saat sonra eve döndü.

Aleksandr;

"Ee, biraz kendine geldin mi bari?" diye sordu.

"Öbür dünyada daha rahat olur," diye homurdandı. Konuşmaya hiç de niyeti yoktu. Kendini yatağa attı. Dirseklerini kavuşturdu. Gözlerini kapadı. Aleksandr rahatsız edemezdi artık.

Bütün gece ve ertesi gün hemen hiç yataktan kalkmadı. Anası Gülbike bir şeyler yemesi, bir yudum da olsa çay içmesi için sızlandı durdu. Ama nafileydi. Turumbet her sızlanmasına küfürle karşılık veriyordu. Biri, Yembergenov'un çağırdığını söylemeye geldi, sustu. Metese-cigitin sözlerini karşılıksız bıraktı. Akşama doğru öğrenci defterine uzandı. Eline kalemi aldı. Yattığı yerden yazmaya başladı. Bitirdikten sonra kağıdı dörde katlayıp kaba iplikle tutturdu. Aleksandr da eve dönmüştü.

"Hastayım, kalkamıyorum. Bu mektubu Yembergenov'a verir misin? Karıma götürsün, eski karıma…"

"Tamam, ona uğrayacaktım zaten. Başka diyeceğin var mı?"

"Yok hepsi bu kadar."

Gece yarısı Aleksandr ve annesi uyuduktan sonra ses çıkarmadan kalktı. Dışarı çıktı. Sessiz adımlarla hendeğe indi. Bir gün önce altın yüzüğü gömdüğü yere doğru yürüdü. Dün iyice aklında tutmuştu. Yosunlu kütüğün yanındaki çukur, iki adım sağında ve solunda iki çakıl taşı... Çukuru buldu. Kütük yerinde duruyordu, ama çakıl taşları yoktu. Çukurun etrafında birkaç kez dolaştı. Her izi elleriyle yokladı. Bulamadı. Güneşte kar gibi erimişlerdi sanki. Acıyla düşündü. Kazdığı çukur bu değil miydi? Hendekte biraz dolaştı. Yeniden döndü. Herhalde bulamayacaktı.

Sırtında ağır yük varmış gibi dereyi soluk soluğa aştı. Kenarda durdu. Derin bir nefes aldı ve toprağa uzandı.

Köy ölü bir sessizliğe gömülmüştü. Ne bir ışık, ne canlı bir ses... Şurada burada parlak, koyu gölgeler yalnız... Ay, top top bulutların arasından ölü gözlerini yeryüzüne dikmiş ağır ağır yüzüyordu.

Turumbet kalktı. Atının bulunduğu sundurmaya yürüdü. Dizginleri çividen çıkardı. Döveci sürüye sürüye dışarıya taşıdı. Kirişe uzandı. Dizgini üzerinden aşırdı. Sıkı bir düğüm yaptı. Hayatında ne bir şey başarmış, ne de insanca yaşamıştı. Noktayı koyabilirdi artık.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Cumagül;

Seni artık son kez rahatsız ediyorum. Kararımı verdim. Ölmeden önce de bütün yaptıklarımı anlatmak istiyorum. Bana en yakın kim kalmıştı? Düşündüm. Sendin ve işte yazıyorum.

Örümcek ağına takılan pis bir sinektim. Saran ve bırakmayan o örümcek de Duysenbay'dı. Bolşevik Aytbay'ı öldürmem için baltayı o vermişti. Ben aptal, hiç düşünmeden öldürdüm onu. Sonra Basmacılara katılmaya zorladı beni. Annen Sanem'e Tacim'in kılıçla saldırıp omzunu yardığı o anda ben de Turtkul'daydım. Tacim'e hiç tereddüt etmeden kurşunu bindiren bendim. Yoksa Bibigül de ölmüş olacaktı.

Turtkul'dan dönerken yeni bir hayata başlayacağımı sanmıştım. Olmadı. Geçmiş, ayaklarımdan çekip durdu. Beni bırakmadı. Artık hayat çekmiyor beni. Ne eskisini, ne yenisini yaşamayı becerdim. Mangit'te son yaptığımız toplantıda ne doğru söylemiştin: Zayıflık her şeyin düşmanı. Bu da tıpa tıp bana uyuyor.

Duysenbay'a uşaklık etmeyi bıraktığım zaman, hemen birini saldı üzerime. Öldürecekti beni. Şimdi de öbür taraftan... Bugün bildirdiler. Yembergenov GPU'ya çağırıyormuş beni. O masalda nasıl deniyordu? O yana gitsen ateşe düşüyorsun, bu yana gitsen suya. Üçüncü yoldan gitmeye karar verdim. Kendim bitireceğim işimi.

Sen çok iyi bir kadındın. Sana çektirdiğim acılar için beni bağışla! Seni gerçekten sevmiştim. Ama kuru kuruya sevmişim neye yarar! Sevgiyi öğrenmek de gerekiyormuş... Bunu ancak şimdi anlıyorum.

Kızımıza, babasıyla ilgili gerçeği hiçbir zaman anlatma! Onu mutlu etmek için elinden geleni yap!

Hayatımda çok az güzellikler oldu. Bu yüzden onunla vedalaşmak pek üzmeyecek beni.

Hepsi bu kadar...

Cumagül mektubu okuduktan sonra kıvırdı, ceketinin altına soktu.

Yembergenov;

"Önemli bir haber mi?" diye sordu.

Cumagül konuşmadı. Kollarını dizlerine dolayarak oturuyordu. Gözlerini bir noktaya dikmişti. Orakbay üzerine varmanın doğru olmayacağını düşünerek, Kutımbay köyü aksakalı Otambet'le birlikte atları hazırlamak üzere dışarı çıktı.

Otambet'in çadırına bütün köy akın etmişti. Köyün girgin kadınları Cumagül'ü kuşatarak soru yağmuruna tuttular:

"Köyümüze okul açılacağını söylüyorsun. Ama nasıl olur?"

"Köyümüzde okuma yazma öğretecek kimse çıkmazsa ne yapacağız?"

"Merak etmeyin göndeririz."

"Nasıl olacak?"

"Sen ayrılıyorsun."

"Kutımbay ya toprakları geri alırsa!"

"Tohum ektik üstelik."

"Topraklarınız ebediyen sizin," dedi Cumagül. "Kimse sizden geri alamaz!"

"Bunu git Kutımbay'a söyle!"

Cumagül;

"Bunu ben diyorum size," diye sesini yükseltti. "Bunu Sovyet iktidarı söylüyor."

"Öğrenmek için soruyorum kardeş. Gençler Turtkul'a ve Çimbay'a okula gidecekler. Tehlikeli değil mi? Yolda saldırıya uğramazlar mı? Başlarına gelmedi değil."

Zor soruydu. Nasıl yanıt vermeliydi? Anne kalbini rahatlatmak için yalana başvurmak: Ne diyorsun kardeş! O lanet olası eşkıyalar artık yok! Hepsi yakalandı mı dese? Yoksa doğruyu mu söylemeli, onları endişeye mi sürüklemeli? Evet, gerçeği söylemeli.

"Sen de bilirsin ya kardeş, cennete, cennet gibi yollardan gidilir diye bir kayıt yok. Ama bu yoldan giden kişide o cennete varma umudu vardır. Bu yola girme tehlikesini göze alamayanların böyle bir umudu olamaz."

Erkekler Cumagül'ü avluda bekliyorlardı. Dışarı çıkar çıkmaz bir yığın soruyla karşılaştı! Dün toplantıda TOZ'u örgütlemişler, Batraçkom'u seçmişlerdi ya, kim yol yordam gösterecekti peki? Başlık parası yasaklandığına göre delikanlılar nasıl evlenecekti şimdi? Sorunlar... sorunlar... sorunlar... Buna niye şaşırmalı? Kişi çadır kurmaya karar verdi diyelim, komşularını soruşturup huylarını öğrenene kadar bu işe girişmez... Burada çadır değil, yeni hayat kuruluyor.

Cumagül yola öğleden sonra çıkabildi. Yeni geldiği için birkaç gün daha burada kalacak olan Yembergenov uğurlarken, yolların tehlikelerle dolu olduğunu, tatsız olaylarla karşılaşabileceğini söyleyerek kanala kadar birlikte gitmelerinin daha iyi olacağını önerdi. Oradan tek başına yoluna devam edebilirdi. Cumagül razı oldu.

Yembergenov yolda anlatıyordu:

"Geçenlerde bir eşkıyayı sorgulamıştım. Çok şeyler anlattıydı. Başlangıçta çöllerde çok Basmacı çetesi dolaşıyormuş. Her çete kendi başına buyrukmuş. Sonra nökerlerin sayısı gitgide azalmış. Kimi artık yeşil sancak altında bir daha yürümeyeceklerini söyleyerek silahlarını bırakmış, kimi bizimkilere katılmış. Nökerler tamamen dağılmışlar. Ama sonra bir önder türemiş. İpini koparmış, en azılı eşkıyaları egemenliği altında birleştirmiş. Şu Allah'ın hizmetkârı bir elime düşse ne yapacağımı iyi biliyorum..."

Orakbay attan yere eğildi. Ustaca kırmızı bir lale koparark Cumagül'e uzattı.

Aşkın yeşerdiği her yerde dalları keder,

Meyveleri hıçkırık...

Cumagül Orakbay'a bakmadan laleyi aldı. Bir şey demedi.

"Hatırlıyor musunuz? İyilik ve şiddetten söz etmiştiniz bir ara. Sucunun kızı Aycan'ın katili elinize geçse ne yapardınız peki? Merhamet gösterir, iyilikle mi yaklaşırdınız? Ben o saat ipe çekerdim onu! Bu gaddarlık mı olurdu?"

Cumagül hemen yanıt vermedi. Biraz düşündükten sonra;

"İyiliğin hiç varolmadığı yerde," dedi. "Genelde gaddarlık olarak görmemek gerekir, ama çılgıncasına bir şiddet, cinayet bence... Adaleti korumak uğruna yapılıyorsa, nasıl diyeyim? Canavarlık değil de bir iyilik, büyük bir iyilik olur... İnsanlığın yararınadır hiç değilse..."

Yembergenov hüzünle gülümsedi. Konuşmayı başka yöne çekti.

"Bana karşı ilginiz… Ne tür bir şiddet? İyi mi, kötü mü?"

Aylar var ki bunu öğrenmek için fırsat kolluyordu. Hakkında verilecek kararı dinlemeye hazır bir mahkûm gibi cevabı bekledi. Cumagül asık, üzüntülü yüzünü Yembergenov'a çevirdi. Yumuşak bir tonda biraz da yalvarır gibi;

"Şimdi sırası değil Orakbay," dedi.

"Bir yıl önce de aynı sözleri söylemiştiniz. Peki ne zaman?"

"Hiçbir zaman Orakbay!"

Yolun bölümünü konuşmadan geçtiler. Kanal kıyısında durdular. Cumagül elini dostça uzatarak zayıf bir gülümsemeyle;

"Hemen dönün!" dedi. "Sizsiz yolculuğum biraz korkulu geçecek. Ayrıca sıkıntılı."

Turangil köyünü geçip ormana girdi. Orman yolu yabani iğde fundalıkları arasından kıvrıla kıvrıla uzanıyordu. Üzerinden arabaların geçtiği kırık turangil dalları ikide bir çizmelerine, elbisesine takılıyor, gidişini engelliyordu. Pek dikkatli olmayan yolcunun neredeyse suratında şaklayacaktı. Orman kuş sesleriyle uğulduyordu. Kargalar gıcırtılı, bet sesleriyle ötüyordu, boz renkli serçeler sürekli daldan dala konarak çığrışıyorlardı. Ormanın içinden tıkır tıkır çalışan bir ağaçkakanın sesi geliyordu. Atın toynakları altından ansızın bir sülün fırladı. Ürkmüştü. Kısa kanatlarını çırparak gurk gurk edip uzaklaştı. Zayıf gün ışığı sık dallar arasından mızrak gibi fışkırıyordu.

Cumagül iğde dallarının neden oynayıp iki yana açıldığını önce anlayamadı. Birden önünde dar patikada bir atlı beliriverdi. Yolu kapatmıştı. Cumagül'ün atı ürktü, şaha kalktı. Az kalsın binicisini düşürecekti.

Cumagül'ün şaşkınlığı yabancıyı keyiflendirmişti.

"Ne o, tanımadın mı?" diye sordu.

Zaripbay! Derine kaçan gözlerindeki o aynı delici ve keskin bakışlar... Bıçakla yarılmış gibi yüzünde duran etsiz dudakları... Burun direğindeki o aynı kıvrım... Yalnız bıyıkları ağarmış... Soluk yüzü kırış kırış ve nedense her zaman titreyen çenesi... Cumagül kendini toparlayarak sakin sesle;

"Geçmeme izin verin!" dedi.

Zaripbay aynı anda hem güldü, hem öksürdü.

"Üç gündür yolunu gözlüyorum. Öz kızımla görüşmek istiyordum. Sen de 'izin ver geçeyim' diyorsun. Babanla böyle konuşmayı sana kim öğretti?"

"Benden ne istiyorsunuz?"

Zaripbay atına dokundu. Biraz daha yaklaştı;

"Ne mi?" dedi ciddi. "Şu işe bak, beşikten mezara kadar benim himmetimle yaşayan şu dilenci kılıklı sürü sonunda baş kaldırıp, topraklarımı, sürümü, neyim var neyim yoksa hepsini gasp etti. Senin gibiler de beni vatandaşlığa kaydetmiyor. Kapı kapı dolaştım. Eğildim büküldüm, Zaripbay'ı dinleyen yok… Şu vatandaşlık belgesi olmadan, sen de biliyorsun, yaşama hakkı tanımıyorlar. İşte mesele bu. Düşündüm taşındım, elaleme danıştım. Bir yolunu da buldum gibi. Seni kollarımda on iki yaşına kadar boşuna büyütmedim. Kızım her zaman kızımdı benim. Aynı kan… Öz babasının bir teline dokundurur mu? Tek bir sözle kurtarıcım olursun. Toprağımı, her şeyi geri verirler. Ee, benim için bu belgeyi hazırlar mısın, yapar mısın bunu? Senin için okuduğum beddualeri üzerinden uzaklaştırır, dua ederim." Zaripbay elini kalbine bastırdı. Başını, atın yelesine değecek kadar eğdi.

Cumagül'ün bedeni nefretle titredi. Çocukluğunu elinden alan, annesiyle birlikte hayatını mahveden bu adam, kendini baba saymaya, öz kanından olduğunu söylemeye, kızından yardım dilenmeye utanmıyor.

"Sizden alınan toprakları, hayvanları, malınızı mülkünüzü o yoksullardan isteyin. Belki acırlar da geri verirler… Vatandaşlık da ne oluyormuş? Siz Sovyet Cumhuriyeti vatandaşı ha! Siz… siz… düşmansınız!.."

"Kendi yurdumda yaşıyorum. Ruhumu gavura satmadım," dedi kızına düşmanca bakarak.

"Yurdumuz… Karakalpak yurdu olarak kaldı. Bize özgürlüğümüzü verenler gavur ha! Kimin yabancı kandan, dinden olduğunu görüyoruz işte!"

Artık bu adamla tek kelime konuşulmazdı.

Cumagül, hareket ettirmek için atına dokundu;

"Yolumdan çekilin!" dedi.

Zaripbay, konuşmanın bu noktaya varmasından biraz üzülmüş gibi;

"İyilikle olmasını isterdim," dedi ve eğildi, dizlerinin altından bir tüfek çıkardı. Cumagül daha atik davranarak tabancasına sarıldı. Horozunu kaldırıp Zaripbay'a doğrulttu.

"Davranmayın!"

Zaripbay sarardı. Duyduğu korku değildi. Bir kadının, üstelik kızının kendisine ateş edeceğine inanamıyordu. Hayır, onun nefesini kesen kapıldığı korkunç kindi.

"Seni kancık, köpek seni! Cehennemin dibine…" diye vahşi bir hayvan gibi kükredi. Titreyen elleriyle tüfeği omzuna dayadı.

Gök gürültüsünü andıran silah sesi Zaripbay'ı kendine getirdi. Taş kesilmişti. Başını korku içinde omuzlarına gömerek tüfeği yüzüne siper etti.

Cumagül;

"Tüfeği bırak!" diye sertçe bağırdı. Parmağı tabancanın horozundaydı. "Yoksa ateş edeceğim!"

Tüfeği atmadı. Parmakları kendiliğinden gevşedi. Tüfek kısrağın ayakları dibine düştü.

"Uzaklaşın!"

Zaripbay uysalca atını döndürdü. Dar patikada ağır ağır ilerlemeye başladı. Vahşi bir hayvanı andıran keskin dişlerini göstererek son bir defa kızına baktı ve atını dört nala kaldırdı. Nal sesleri kesildikten sonra Cumagül atından indi. Tüfeği yerden aldı. Bir süre buğulu, hüzünlü gözlerle inceledi. Yanaklarına doğru süzülen gözyaşlarını kendi de fark etmemişti.

OTUZUNCU BÖLÜM

Hep böyle olur nedense. Uyursun, tatlı bir düş görmeye başlarsın. Birden göğsüne bastırılıyormuş duygusuna kapılarak uyanırsın. Sonra gözlerini açarsın, kimsecikler yok… çıt yok… Artık uyku tutmaz. Pis bir sıkıntı kaplar içini.

Aleksandr yatağa oturdu. Gözlerini karanlık çadırda gezdirdi. Gülbike'nin hafif horultusu geliyordu. Turumbet'ten ses seda yoktu. Kalktı. Turumbet'in yatağını el yordamıyla buldu. Ama boştu.

Kaftanını omzuna atarak çadırdan çıktı. Durdu. Gecenin uğultulu sessizliğine kulak kabarttı. Uzaklardan bir bebek ağlaması geliyordu. Rüzgâr komşu evin kapısına aralıklı vuruyor, uzaklarda bir yerde bir köpek havlıyordu. Aleksandr tam döneceği sırada, sundurmanın yakınında ağır bir şeyin devrilmesine benzeyen bir ses duydu. Kısrak kişnedi. Avlunun ortasında yuvarlanan bir havan elini kaparak sundurmaya fırladı. Karanlıkta ayağı bir şeye takıldı. Kollarını uzatarak havada sallanan uzunca bir nesneye yapıştı. Eli kendiliğinden Turumbet'in kuşağındaki hançere gitti. Çekip dizginleri kesti.

Bir dakika geç kalsaydı, Turumbet'in kalbi sonsuza dek durmuş olacaktı.

Geceyi Turumbet'in başucunda geçirdi. Sabah oluyordu.

"Ee, yeniden hayata dönmek nasıl oluyormuş, anlat bakalım!"

"Şimdi değil, henüz dirilmedim," dedi öfkeli. "Hayata nasıl döneceğimi sana kanıtlayacağım…"

***

Gün, her zamanki gibi başlamıştı. Tazegül'ü çocuk parkına götürmüş, okula uğramış, saat tam dokuzda bürosuna gelmişti. Kağıtları masaya yağdı. Düşünmek yerine, bir şeyler karalasa iyi olurdu. Hac görevini de yerine getirmişti; Mangit'e gitmiş,

Erkinderya'ya inmiş, babasıyla görüşmüş, kocasıyla da vedalaşmıştı. Tarlaları belirleyen sınır çizgilerini aşma gibi bir duyguydu bu. Yol onu nereye götürecekti? Yukarılara mı, aşağılara mı? Aşağının ne olduğunu biliyordu. Tam dört katmanı olan bir uçurum… Bir zamanlar Ayşe teyze anlatmamış mıydı? O yöne gitmeyecekti. Oraya sürüklenmesine hiçbir güç zorlayamayacaktı. Ya yukarısı? Orada neler bekliyordu onu? Bu soruyu uzağı gören Ayşe teyze de yanıtlayamamıştı. Evet, ileriye, yukarıya doğru gitmeli…

Kapı gıcırdadı. Başını kaldırdı, hemen indirdi. Bu karşılaşmayı ne zamandır bekliyordu. Önüne geçemeyeceğini de biliyordu. Fakat bir türlü karar verememiş, sürekli kaçmaya çalışmıştı.

Sucu Alican eşikteydi!

Karısını ve onu son kez cenazede görmüştü. Sonra Mangit'e, Erkinderya'ya gitmişti. "Hayır, niçin kendini aldatıyorsun?" diye kendi kendine söylendi. Oysa köşe bucak kaçıyor, bu karşılaşmadan çekiniyordu. İşte Alican karşısındaydı. Ne diyecekti? Cumagül'ü suçlayacak mıydı? Biricik kızımın ölümünden sen sorumlusun, sen olmasaydın…

Alican masaya yaklaştı. Güç duyulur bir sesle;

"Bir uğrasan," dedi. "Çok perişan… Sürekli ağlıyor. Kendini böyle harap etmesi kızını döndürmez ki! Yine artele gitse…İnsanların arasına girse…"

"Uğrayacağım, mutlaka uğrayacağım!" dedi Cumagül. Çok heyecanlanmıştı. "Hem de bugün."

Alican masaya biraz daha yaklaştı. Başını eğerek;

"Üzülme!" dedi. "Sana kırgın değiliz. Sen elinden geleni yaptın. Bunda hiçbir suçun yok… Kızımızın iyiliğini istemiştin sadece."

Cumagül sucunun ellerine sarıldı:

"Sağ ol!"

"Sağ ol da neymiş," dedi kederle ve kapıya yürüdü.

Birden Kızlargül çığlık çığlığa büroya girdi:

"Getiriyorlar… getiriyorlar… hepsi yakalanmış. Bak!"

Cumagül'ü pencereye sürükledi.

İşan Kasım'ın müfrezesi Basmacılar, muhafızların refakatinde caddeden geçiyorlardı. En önde ince, beyaz cübbesi, başında beyaz sarığıyla işan Kasım yürüyordu. Mezardan çıkmış kefenli bir ölüyü andırıyordu. Arkasından pehlivan Cumaniyaz geliyordu. Bu cenaze alayının en sonunda üç ihtiyar adam vardı. Etrafa düşmanca ve çıldırmış gibi bakan Zaripbay, tamamen çökmüş, ölü gibi bembeyaz yüzüyle Duysenbay ve muhafızların eline çaresizce sarılmaya çalışan Kutımbay…

"Baksana!" dedi Kızlargül; "Bu bay, öteki de, üçüncüsü de, ama ne kadar farklılar!"

Cumagül güldü:

"Ha ak köpek, ha kara köpek, hepsi de bir değil mi!"

Tutsakların arkasından tepeden tırnağa silahlı atlılar geliyordu. Yembergenov, Korazbekov, Mangit köyü aksakalı Turebay, Metese lakaplı Aleksandr… Hayır, olamazdı… Gözleri mi yanlış görüyordu? Atlı grubu yaklaşınca açıkça görmüştü. Evet, atlıların gerisinde, başı sarılı Turumbet geliyordu! Evet, gördüğü gerçekti… Turumbet yaşıyordu!

Cumagül pencereyi kapattı. Masaya döndü. Onu insanlar, işler bekliyordu…